

**MUZEUL
JUDEȚEAN
ARGEȘ**

ARGESSIS IX

STUDII ȘI COMUNICĂRI

**SERIA
ISTORIE**

PITEȘTI - 2000

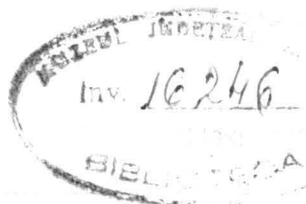
MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ

ARGESSIS

Studii și comunicări

Seria Istorie

IX

PITEȘTI
2000

ARGESSIS

Seria Istorie

Analele Muzeului Județean Argeș Annals of the District Argeș Museum
Pitești

ARGESSIS

History series

Comitetul de redacție:

Prof. univ. dr. **Radu STANCU** - Director

Lector dr. **Spiridon CRISTOCEA** - Redactor responsabil

Teodor CIOFLAN, Florentina COJOCARU, Romeo MASCHIO,

Dragoș MÂNDESCU, Sergiu I. NICOLAESCU (redactor),

Dr. Vasile NOVAC, Elena ROTARU.

**EDITORI: MINISTERUL CULTURII, CONSILIUL JUDEȚEAN
ARGEȘ ȘI MUZEUL JUDEȚEAN ARGEȘ**

Adresa redacției: Str. Armand Călinescu nr. 44,
telefon 048/633543; fax 048/632751; e-mail: Museuarg @ tag.starnets.ro

**EDITORIAL STAFF: MINISTRY OF CULTURE, THE DISTRICT
ARGEȘ COUNCIL AND THE DISTRICT ARGEȘ MUSEUM**

Editorial Office Address: Armand Călinescu Street, No. 44; phone
048/633543; fax 048/632751;

e-mail: Museuarg @ tag.starnets.ro

PITEȘTI - ROMÂNIA

Culegere și tehnoredactare computerizată:

Gabriel DUMITRU

S U M A R

ARHEOLOGIE, ISTORIE MEDIE

TEODOR CIOFLAN, ROMEO MASCHIO - Săpăturile arheologice de salvare de la Șerbănești, județul Argeș	7
ION NANIA - Prima unealtă pomiviticolă folosită în țara noastră	15
DRAGOȘ MÂNDESCU, TEODOR CIOFLAN, ROMEO MASCHIO - Noi aspecte ale eneoliticului târziu în zona Argeșului	19
ION NANIA - Despre „Metereaque turba getaque“	25
DRAGOȘ MÂNDESCU - Două atase din bronz aflate în colecția Muzeului Județean Argeș	33
PAUL I. DICU - Așezarea geto-dacică fortificată și vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Pitești. Traseul <i>Limes Transalutunus</i> în sectorul Pitești	37
ROMEO MASCHIO - Tezaurul monetar (Macedonia Prima - Thasos) descoperit la Bogați, județul Argeș	49
DRAGOȘ MÂNDESCU - Ștampile amforice de la Cetățeni păstrate în colecția Muzeului Județean Argeș - Pitești	67
LAURENȚIA GEORGESCU, EMMA MĂDĂLINA GEORȚESCU - Oseminte umane descoperite în context nefunerar (sec. II a. Chr - I p. Chr.). Analiză antropologică	77
ILIE ȘANDRU- <i>Villa rustica</i> în cadrul structurilor socio-economice din Dacia.....	91
DONIA POȘTOACĂ - Propunere pentru reconstituirea micului edificiu cu hipocaust din castrul roman de pământ de la Câmpulung Muscel	95
CONSTANTIN ȘERBAN - Contracte vasalice de model occidental european în istoria românilor din secolul al XIII-lea	99
GHEORGHE I. CANTACUZINO - Probleme ale cercetării vechii reședințe domnești din Câmpulung.....	107
MARIA MULȚESCU, ALEXANDRU MULȚESCU - Cloașterul câmpulungean.....	117
ION BICA - Mărturii ale influenței civilizației bizantine în regiunea Argeș-Muscel	141

RADU ȘTEFAN VERGATTI - Boierii argeșeni și cetatea Poienari între mijlocul secolului al XV-lea și primele decenii ale secolului al XVI-lea	149
ȘTEFAN TRÂMBACIU - Contribuții la istoricul Bisericii Domnești din Câmpulung Muscel, județul Argeș	159
MARIA VENERA RĂDULESCU - Influențe heraldice pe cahle argeșene - „Leii rampanți - afrontați“	165
FLORINA BUCUR MOCANU, <u>ION C. HERA-BUCUR</u> , GHEORGHE PÂRNUȚĂ - Așezări muscelene dispărute sau reapărute sub denumiri noi.....	173
CRISTIAN LUCA - Prima etapă a participării Transilvaniei la războiul de treizeci de ani în lumina unor documente venețiene inedite.	177
DRAGOȘ NICOLAE MIU - Petru Movilă	187
SPIRIDON CRISTOCEA - Despre un schit muscelan mai puțin cunoscut, Dobrești (sec. XVII), și despre alte locașuri religioase de aici.....	199
CRISTINA ANTON MANEA - Un document despre moșia Șuici și genealogia familiei proprietare	225
ȘTEFAN TRÂMBACIU, DONIA POȘTOACĂ - Două documente mai puțin cunoscute referitoare la biserica din Schitul Golești, județul Argeș.....	237
CRISTIAN MOISESCU - O ctitorie necunoscută din vremea domniei lui Șerban Cantacuzino: Biserica din Valea Mare-Podgoria, com. Ștefănești (Jud. Argeș).	241
CLAUDIU NEAGOE - Ocupațiile austriece și maghiare la Câmpulung între 1688 - 1691	247
GEORGE GEORGESCU - Câmpulung-Muscel în Cronica franciscanilor de la 1746	253
ION POPESCU ARGEȘEL, ANCA POPESCU ARGEȘEL - Bisericile de lemn din Muscel	267
FILOFTEIA PALLY - Negustorul medieval	285

ISTORIE MODERNĂ, ISTORIE CONTEMPORANĂ

OCTAVIAN UNGUREANU - Domnul Tudor în împrejurări și popasuri argeșene.....	291
TEODOR DINA - Legea rurală din 1864 și aplicarea ei în Piscani, județul Argeș	297
MIRCEA CONSTANTINESCU - Medici câmpulungeni participanți la războiul franco-prusac din 1870-1871, în ambulantele internaționale și la Comuna din Paris	309
MIHAELA ORJANU - Conceptele de spionaj la nivelul intern și internațional la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea	313

AURELIAN CHISTOL - Manifestări studențești extremiste în anii 1919 - 1922	319
TEODOR MAVRODIN - Camera de Industrie și Comerț - Pitești.....	329
IULIAN BOȚOGHINĂ - Un studiu din 1933 referitor la întreprinderile industriale pe teritoriul Diviziei 3 Infanterie Pitești	355
STOICA LASCU - Începuturile activității politice a lui Armand Călinescu. Implicații argeșene	363
VALERIU FLORIN DOBRINESCU - Ion Antonescu în arhivele diplomatice franceze	377
AUREL PENTELESCU - Vintilă I. C. Brătianu văzut de contemporani	385
CORNEL ȚUCĂ - Recunoștință față de „eroii” Diviziei 3 Infanterie căzuți în lupta cu legionarii, în București	395
ALIN CALOPEREANU - Bombardamentul de la 1 august 1943 și efectele sale în județul Argeș.	401
CORNEL CARP - Participarea Diviziei 3 Infanterie din Pitești la manevrele de la Cincu, din toamna anului 1943.....	409
AURELIAN TEODORESCU - Regele Mihai în conul de umbră al mareșalului Ion Antonescu.....	413
GHEORGHE ȘOVAR - Asasinatele politice de la Pitești din 9 august 1946.....	425
IONEL CLAUDIU DUMITRESCU - Armata română în anii 1946-1947.....	429
GRIGORE CONSTANTINESCU - Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș reflectată în istoria României	435
VASILE NOVAC - Maiorul Dumitrache N. Ioan, erou al luptei împotriva comunismului și a ocupației sovietice.....	443

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

✓ REMUS PETRE CÂRSTEA - Comunitatea elenă de la Florica, 1949-1999.....	457
FLORENTINA COJOCARU - „Florica” - leagănul patriarhal al Brătienilor.....	461
NICOLAE MOISESCU - Regina - poetă Carmen Sylva	467
VINTILĂ PURNICHICI - Mihai Moșandrei (1896 - 1994).	473
PAUL RADOVICI MĂRCULESCU - Gabriel Sudan și Ion Steriopol	481
AURICĂ SMARANDA - Maria Golescu, membră a Societății Numismatice Române.....	489
ELENA ROTARU - Prietenia dintre Liviu Rebreanu și doctorul piteștean Vasile Tițescu.....	493
RADU GAVA, FLORENTINA COJOCARU - Constantin Tonegaru - un argeșean în serviciile marinei române.	501

PAUL I. DICU - Profesorul și muzeograful Ion N. Moroșanu (1894-1967).....	507
ZOE APOSTOLACHE STOICESCU, AUREL PENTELESCU - Un pictor argeșean de talie europeană: Rudolf Schweitzer-Cumpăna (1886-1975).....	511
CARMEN OPRESCU - Funcțiunea de <i>loisir</i> și rolul ei în modernizarea orașului Câmpulung Muscel.....	517
ARCADIU MARINESCU-NOUR - Rituri de construcție - biserici blestemate.....	527
VICTOR ANTIPA - Rigorile icoanei - hieratismul	535
MARGARETA TUDOR - Carte românească veche din patrimoniul argeșean tipărită la Buzău	543
DESA STANCA - Un calendar apărut la Pitești acum 100 de ani	549
PETRE POPA - Exprimări ale istoriografiei patristice	553
ELENA DIACONESCU - Școala comercială - etapa școală particulară (1899 - 1906).....	565
NICOLAE P. LEONĂCHESCU - Contribuții la istoria școlii din Stroești-Argeș	571
DAN PINTILIE - Aspecte ale învățământului în fostul județ Muscel în perioada primului război mondial	581
SEBASTIAN TUDOR - Începuturile teatrului pe plaiuri argeșene și la Pitești, până în anul 1948	591
SILVESTRU VOINESCU - O nouă și strălucită ediție Eminescu.....	599
SERGIU I. NICOLAESCU - Dinicu Golescu - Călător prin Europa.....	603
AUGUSTIN LUCICI - Vibrații artistice - Lucian Grigorescu	609

ARHEOLOGIE, ISTORIE MEDIE

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE SALVARE DE LA ȘERBĂNEȘTI, JUDEȚUL ARGEȘ

TEODOR CIOFLAN
ROMEO MASCHIO

În anul 1986, în satul Șerbănești, comuna Rociu, județul Argeș, s-au făcut săpături arheologice descoperindu-se o nouă așezare din perioada timpurie a epocii bronzului 1900-1700 î.e.n. Stațiunea a fost semnalată colectivului Muzeului Județean Argeș de către învățătorul pensionar Mocanu Gheorghe, care a pus la dispoziție pentru cercetare o cantitate de fragmente ceramice adunate din terenul așezării. Săpăturile s-au efectuat în perioada 10-22 noiembrie 1986 și au avut un caracter de salvare.

Așezarea se află la 1 km este de drumul județean Pitești-Ștefan cel Mare, la circa 2 Km de satul Rociu, în vecinătatea fermei zootehnice, la 100 m est, la 90 m vest de casa locuitorului Stănică Ion și la circa 250m sud-vest de casa locuitorului Mocanu Gheorghe.

În această zonă fostul I.E.E.L.I.F. Argeș a executat lucrări de amenajare a râului Dâmbovnic.

Locuirea așezării, după cum rezultă din stratul de cultură și din descoperirile ceramice care au apărut în anumite porțiuni ale secțiunilor, a fost intensă. Prezența fragmentelor ceramice în fiecare secțiune arată o relativ egală repartizare a urmelor de locuire pe întreaga suprafață a așezării la care a contribuit de altfel și faptul că din vasele mari ale acestei perioade rezultă o cantitate considerabilă de fragmente ceramice. Adâncimea stratului arheologic variază între 0,20 m - 1,30 m, fără ca aceste cifre să indice grosimea stratului, deoarece fragmentele ceramice se înșiră la adâncimile amintite, adâncimea variabilă datorându-se înclinației pantei și grosimii stratului de pământ depus deasupra resturilor culturale în timpul arăturilor și prin aluviuni. Prezența urmelor de chirpic în partea de nord a secțiunii 2 indică existența unor construcții de suprafață.

Pentru stabilirea tipurilor și a tehnicii de construcție a locuințelor, date prețioase ne-au furnizat săpăturile efectuate la Șerbănești. Mai întâi se impune

o primă constatare, aceea că purtătorii culturii Glina în tot timpul existenței lor au folosit în primul rând locuințe construite la suprafață. Atât colibeile cât și locuințele propriu-zise au în general o formă dreptunghiulară și erau construite în sistemul paiantei. Pereții caselor au fost ridicați din pari cu împletitură de nuiiele și lipiți pe ambele fețe cu lut, având în compoziție o cantitate mare de pleavă. Acoperișul simplu în două ape, probabil a fost realizat prin sistemul căprior susținut de două sau trei rânduri de stâlpi și acoperit cu stuf. Locuințele dezvelite deși necercetate total au mai multe încăperi cu mai multe vetre de foc.

Vatra de foc nr. 1 situată în partea de nord a secțiunii la o adâncime de 0,70 m, de dimensiunile $L = 2,10$ m, $l = 0,80$ m, în secțiune se continuă în canalul executat de I. E. E. L. I. F. Argeș, distrugându-se din păcate jumătate din locuință prin această lucrare.

Platforma de chirpici are o formă aproape dreptunghiulară, iar deasupra sunt fragmente de pietriș de origine fluvială. Grosimea dărâmăturilor locuinței atinge în unele locuri 15-20 cm, sub acestea sau între dărâmături au fost descoperite multe fragmente de vase exclusiv de tip Glina, iar în partea sud-estică a locuinței s-au găsit un vas de cult întreg, un pandantiv din piatră întreg, un fragment de capac de vas, multe fragmente de unelte din silex. Chirpiciul avea urme de pari și nuiiele, iar alte fragmente de chirpic aveau și urme de tencuială.

Locuința nr. 2 descoperită în secțiunea a doua situată la 12 m distanță de locuința nr. 1 și la o adâncime de 0,25 m apare o îngrămădire de chirpici, având o platformă cu grosimea de 0,10 m și o suprafață de $2,10 \times 2$ m. Între chirpici s-au găsit fragmente ceramice de tip Glina, epoca bronzului, un pandantiv din os, fragmente de silexuri, unelte din os. Lângă fragmentele ceramice la 0,23 m adâncime s-a descoperit o vatră de foc, cu suprafața puternic arsă, pietrificată, având dimensiunile de $2,60 \times 2$ m.

Între dărâmăturile locuințelor 1 și 2 a fost găsită o mare cantitate de fragmente ceramice – o parte arsă secundar – unelte din os și piatră. Probabil locuințele au fost plasate cu laturile lungi pe direcția nord-sud, astfel că dispunerea lor a fost armonioasă și echilibrată.

În concluzie se poate susține că așezarea fortificată de la Șerbănești a fost locuită pe o mare întindere, dar cu o intensitate mai redusă indicată de îngustimea stratului cultural. În schimb durata folosirii ei a fost îndelungată pentru că altfel nu s-ar fi ridicat o construcție care presupune un efort considerabil din partea locuitorilor acestei așezări.

Unul dintre obiectivele principale ale săpăturilor a fost cercetarea valului de apărare și a elementelor sale de construcție. Întărirea are o formă încovoiată și înconjoară aproximativ o treime din suprafața platoului. Ea taie platoul în direcție transversală și are o lungime totală de 240 m. Fortificația a fost cercetată în două locuri prin secțiunile 1 și 2, prima fiind situată pe măgură, iar

cea de a doua pe latura nord-sud.

Secțiunea 1 s-a trasat pe mijlocul măgurii, pe direcția nord-est, sud-vest având dimensiunile: $L = 50 \text{ m}$, $l = 2 \text{ m}$. Datorită fortificării așezării, suprafața interioară locuibilă a fost mai redusă. În aceste condiții depunerile arheologice au atins o grosime variind între $0,15 \text{ m} - 1,20 \text{ m}$, corespunzând mai multor niveluri de locuire. Ele au fost grupate în trei niveluri principale: nivelul I (de sus) de culoare brun-roșcat – $0,25 \text{ m} - 0,45 \text{ m}$ – conține o ceramică mai evoluată ca formă și decor; nivelul II de culoare spre cenușiu – $0,50 \text{ m} - 1,20 \text{ m}$ conține ceramică în special striată. Urmează un strat de argilă subțire de culoare galbenă. În acest strat negăsindu-se obiecte

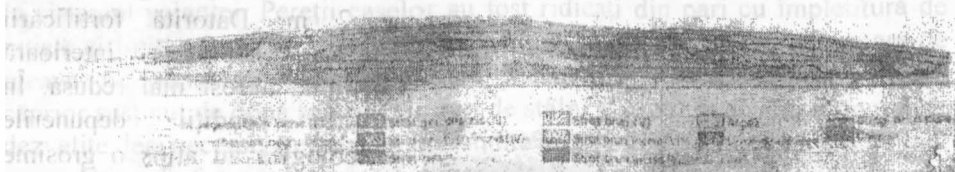
Fig. 1. Secțiunea 1.

considerăm regretabilă intervenția fără o informare prealabilă a I. E. E. L. I. F. Argeș deoarece în timpul lucrărilor efectuate au fost distruse cel puțin două nivele de locuire (Fig. 1).

Dar cea mai interesantă și cu mult material arheologic este secțiunea a doua cu dimensiunile: $L = 16 \text{ m}$, $l = 2 \text{ m}$ care a demonstrat că, canalul de o lățime de $10,50 \text{ m}$ săpat de I. E. E. L. I. F. Argeș a distrus jumătate din locuința nr. 2.

În secțiunea 2 care taie așezarea în lățime, judecând după culoarea și granulația pământului și a urmelor de viață: locuințe, cărbuni și după materialul arheologic, s-a putut stabili următoarea succesiune a straturilor: până la $0,13 \text{ m}$ pământ arabil, sol negru cu urme de cultură materială. Acest strat înainte de a fi deranjat de arătură făcea parte din stratul următor de cultură. Imediat sub solul vegetal, între $0,13 \text{ m} - 0,30 \text{ m}$ apare primul strat de cultură de culoare gri închisă, spre galben, cu nisip și pietriș, foarte bogat în material arheologic, în special vase de cult, cești, unelte de piatră, os, greutatea de lut, două vetre de foc importante pentru datarea straturilor. Între $0,30 \text{ m} - 0,80 \text{ m}$ apare un alt strat de cultură neuniform la culoare, locuințele prinse și secționate au o culoare

portocalie sau în unele locuri galbenă, iar stratul în general brun sau gri închis. Sub acesta între 0,80 m - 1,30 m găsim un strat aproape complet steril, apărând argila aproape nederanjată. Dintre cele patru straturi trei reprezintă

niveluri de locuire din epoca bronzului cultura Glina (Fig. 2).

Fig. 2. Secțiunea 2, profil perete nordic.

Sintetizând datele stratigrafice obținute cu ocazia cercetărilor efectuate în așezările culturii Glina, cu ajutorul metodei comparative, sincronizând straturile de cultură, nivelurile de locuire se pot trage mai multe concluzii.

Așezarea cercetată la Șerbănești are mai multe niveluri de cultură. Așezarea își începe existența încă la începutul evoluției culturii Glina din epoca bronzului 1900-1700 a. Chr. Stratigrafierea depunerilor arheologice aparținând fazei a II-a a culturii Glina III este mai complicată, în ceea ce privește subdiviziunea; culoarea nu este uniformă, de obicei cenușie, dar pigmentată cu cărbuni și urme de locuințe.

Locuințele dezvelite au în general o singură încăpere cu mai multe vetre de foc. Predomină forma dreptunghiulară, cu dimensiuni ce variază între 3-4 și 5-6 m. Probabil, așa cum s-a constatat în cazul așezării de la Șerbănești, locuințele erau dispuse în șiruri. S-ar putea ca locuințele construite la suprafață să se găsească și în afara așezării fortificate și par a fi construite mai ales din material lemnos, din împletituri de nuiele pomostite cu puțin chirpic, făcând impresia că au avut caracter sezonier.

Așezarea de la Șerbănești este amplasată izolat între dealurile fostului râu Strâmbu care se vărsa în Dâmbovnic, fiind astfel ușor de apărat, pe o veche așezare neolitică, oferind astfel puncte apărute în chip natural.

În ceea ce privește construcția valului de apărare în timpul săpăturilor s-a constatat că suprafața sa interioară a fost întărită cu un pavaj din piatră de râu, iar cea exterioară cu bolovani mari. În miezul valului s-a găsit o masă de pământ ars la roșu, un fel de sămbure de val, roșu amestecat cu cărbuni. Valul a fost ridicat într-o singură fază de construcție. Așezarea a fost cercetată pe o lungime de 67 m și o lățime de 33 m, descoperindu-se două straturi de cultură care atinge lângă val o grosime între 0,20-0,80 m, subțindu-se treptat spre capătul nord-estic al așezării.

Materialul arheologic descoperit în așezarea de la Șerbănești este tipic, așa cum am mai spus, epocii bronzului, fazei I, cultura Glina III - Schneckenberg specifică Munteniei. Pentru încadrarea cronologică a așezării

singurele indicii, în afară de mărimea și de caracterul fortificației, le oferă ceramica descoperită în timpul săpăturilor. Aceasta este lucrată exclusiv cu mâna și cuprinde trei categorii distincte: – prima categorie – ceramică neagră în interior având un înveliș roșu, lucios, specific în exterior pastă mai fină; – a doua categorie – ceramică de culoare roșie, în diferite nuanțe, lucrată din pastă grosolană având ca degresant mult nisip și pietricele; – a treia categorie – ceramică de culoare neagră în diverse nuanțe din pastă brună, grosolană.

Ceramica culturii Glina III descoperită la Șerbănești este bogată în forme, dar ceva mai săracă în ornamentație față de alte culturi contemporane, din epoca bronzului. Putem deosebi obișnuitele categorii mari de ceramică: a) ceramica fină lucrată cu grijă, cu pereții subțiri (cești, străchini); b) ceramică de uz comun, cu pereți groși, din pastă amestecată cu pietricele sau fragmente de scoici (vase mari și mijlocii în diferite forme). Principalele forme de vase sunt:

Cești – în general scunde cu corpul de formă emisferică, gâtul scurt, buza ușor evazată, toarta supraînălțată, fundul slab marcat. Culoarea gri-închisă sau brun roșcată. Unele cești sunt nedecorate, altele sunt decorate pe corp cu o spirală înălțuită, realizată din linii incizate.

Cănițe – Din această categorie de ceramică avem puține descoperiri, exemplarele întregi fiind rare ceea ce indică că nu era o formă larg răspândită în cadrul așezărilor culturii Glina III de la Șerbănești. Tipologic ele se apropie de unele forme de cești, dar ele se deosebesc prin forma lor sveltă și înaltă, corpul lor de obicei are o formă aproape sferică, gâtul înalt, cilindric, buza evazată, toarta uneori supraînălțată. Din punct de vedere al decorului putem deosebi exemplare neornamentate.

Străchini - castroane (Fig. 3) – Deosebim un prototip principal de formă tronconică întoarsă, cu buza evazată și fundul plat. Culoarea brună, roșcată sau neagră. Pastă grosolană; neornamentate;

Vase de diferite forme – Vasele de provizie sau de bucătărie, cu pastă poroasă arsă slab, bine cunoscute și în cadrul altor culturi ale bronzului (Witemberg, Otomani, Monteoru, Tei) sunt reprezentate prin următoarele forme:

– Vas cu gât înalt, cu pereții arcuiți, corpul de formă bitronconică, buza evazată, fundul plat. Sunt prevăzute sub buză cu torți sau cu mici butoane și ornamentate cu un decor format în primul

Fig. 3. Strachină.

rând din motive spiralice simple, însoțite de butoane, liniuțe.

- Vas de tip borcan, cu buza evazată, pereții arcuiți, fund plat.
- Vase de formă cilindrică, ornamentate sub buză cu brăuri alveolate.
- Oale de dimensiuni mari și mijlocii cu buze profilate, evazate spre exterior, suprafețe ornamentate cu caneluri late, fundul plat.
- Vase în miniatură, în diferite forme.
- Strecurători – După formă deosebim: tipul borcan; cu corpul înalt în formă de cupă, cu fundul gol în interior.
- Capace de formă discoidală, cu buton la mijloc.

O formă mai rară și poate mai puțin cunoscută este un vas de cult în miniatură, din pastă fină de culoare roșie brună, nedecorat.

Decorul ceramicii – Ornamentarea ceramicii purtătorilor culturii Glina este așa de caracteristică încât separarea ei de alte culturi nu prezintă greutate deosebite. Ornamentația ceramicii Glina din descoperirile de la Șerbănești este compusă din: – Decor plastic care se poate împărți în două grupe: a) brăuri alveolate, aplicate în special pe vase mari sau mijlocii, cu pastă poroasă, de obicei sub buză; b) proeminențe conice folosite pentru decorarea corpului.

– Decor adâncit, care predomină în ornamentarea vaselor de la Șerbănești. După tehnica de realizare deosebim: a) striul folosit pentru ornamentarea vaselor cu pastă poroasă; b) excizia, caracteristică ceramicii de Șerbănești, din care rezultă apariția diferitelor motive excizate ca spiralele simple; c) incizia – prin această tehnică obținându-se motive ca linii incizate sau mici șanțulețe, succesiuni de linii verticale, linii în unghi, sub formă de brăduț; d) canelurile folosite la împodobirea unor categorii de vase mari și mijlocii. Ele apar pe umărul vaselor în poziția oblică, late sau pe corp dispuse vertical, subțiri, uneori late și oblice.

Obiecte de piatră, de lut, de os – În așezările culturii Glina în zona de care ne ocupăm au fost descoperite următoarele piese de cremene: lame, răzuitoare, cuțite; de piatră: dălți, pietre de netezit, rășnițe de piatră; de os: mărgele; de lut: greutate, fusaiole, roți de la care de cult.

Unelte – În cadrul culturii Glina de la Șerbănești uneltele au fost confecționate din silex, gresie, os. Uneltele de silex se pot împărți în următoarele tipuri: a) lame retușate; b) lame mărunte și late de tip ferăstrău; c) lame neretușate; d) cuțite curbe de silex lucrate în tehnica bifacială; e) așchii neregulate.

În cursul săpăturilor efectuate au fost găsite și tipuri de unelte confecționate din gresie: a) dălțile mici trapezoidale; b) rășnițe de mână; c) frecătoare rotunde.

Uneltele de os sunt reprezentate prin: a) săpăligă din corn de cerb; b) sule lucrate din case lungi, cubitus de cerb sau din tibie de mistreț, vârful prin șlefuire fină este extrem de ascuțit. Din lut au fost confecționate obiecte de

uz casnic: a) greutatea de lut de formă conică sau piramidală de dimensiuni mari, în general găurite în partea superioară, apar lângă vertrele de foc.

Podoabe – Pentru confecționarea podoabelor s-a folosit ca materie primă osul, piatra. Ele pot fi grupate în următoarele categorii: a) ace; b) mărgelile confecționate din colț de mistreț, urs; c) pendantsive, lucrate din piatră obișnuită.

Obiecte de cult – În această categorie de piese se încadrează cele legate de o anumită manifestare rituală: figurine antropomorfe, care de cult în miniatură. Până în prezent a fost descoperit un fragment de figurină, cu șoldurile redată stilizat cu câte două proeminente conice. A aparținut cu siguranță sexului feminin. Interesant de subliniat că în afara așezărilor din epoca bronzului, cultura Glina III, s-au găsit în unele zone ale teritoriului cercetat și elemente care semnalează prelungiri neolitice. Statuetele feminine de lut ars din aria Gumelnița, îngăduie presupunerea unor supraviețuiri matriliare.

Prelucrarea analitică a monumentelor epocii bronzului, cultura Glina de la Șerbănești, ne oferă posibilitatea unei încercări de reconstituire, cel puțin ipotetică a vieții cotidiene, a tabloului istoric, a evenimentelor care au avut loc în această parte a țării.

Comunitățile culturii Glina de la Șerbănești trec odată cu folosirea plugului primitiv, inventat la începutul epocii bronzului, de la cultivarea simplă a plantelor la o agricultură primitivă propriu-zisă. Dezvoltarea agriculturii a avut repercusiuni și asupra intensificării creșterii animalelor; supraviețuiesc culesul, vânătoarea, se diferențiază meșteșugurile. Pe lângă ramurile importante ale economiei s-au dezvoltat în continuare meșteșugurile casnice: olăria, torsul, țesutul, împletitul.

Schimbări radicale față de perioada anterioară au fost realizate și în domeniul tipurilor așezării și în cel edilitar. Toate așezările din epoca bronzului din bazinul carpato-danubian, ca de altfel și cea de la Șerbănești au în general un caracter rural. Casele au o singură sau mai multe încăperi, au fost construite numai din lemn sau argilă, fiind dispuse în șiruri. Ceea ce trebuie remarcat este faptul că societatea primitivă de aici ajunge la un grad de dezvoltare relativ ridicat. Conflictele armate între triburi diferite au necesitat din punct de vedere strategic fortificarea așezării, întărite cu valuri și șanțuri pe promontoriu, locuite de pătura întărită, dar în timpul atacurilor aici s-a retras și populația de rând. Pe lângă fortificație, în continuare sunt folosite și așezările deschise.

În zona de care ne-am ocupat este cunoscută atât casa mare, pentru familia patriarhală, cât și casa mică pentru o pereche, accentuând tendința generală din epoca bronzului când se reduc dimensiunile locuințelor, datorită modificărilor intervenite în forma organizatorică a familiei, prin accentuarea căsătoriei - pereche și trecerea lentă la familia monogamică.

Interesant de amintit că în nivelul I al aşezării în afară de ceramica tipică culturii Glina ornamentată cu butoni „au repousse“ au apărut şi unele forme tipice aspectului cultural Brăteşti, întâlnite de altfel şi în aşezarea de la Valea Calului, com. Şuici. Dintre acestea menţionăm prezenţa marginii de castron înclinată spre interiorul vasului şi prevăzută pe diametrul maxim cu proeminenţă perforată verticală, precum şi toartă scurtă „de corp“, unghiulară la partea superioară.

Datorită prezenţei ceramicii de tip Brăteşti în nivelul I, precum şi a ceramicii incizate „în reţea“ în nivelurile II şi III aşezarea de la Şerbăneşti se deosebeşte faţă de alte aşezări ale culturii Glina. În ce priveşte atribuirea culturală a locuirii din nivelul I al aşezării, în stadiul actual al cercetărilor, nu se poate afirma cu certitudine dacă ea aparţine aspectului cultural Brăteşti sau a unei faze vechi a culturii Glina. Aceasta deoarece în primul caz ar trebui să admitem că la Şerbăneşti apar elemente pe care nu le-am întâlnit până acum în alte aşezări de tip Brăteşti şi anume decorul alcătuit din butoni „au repousse“. În cel de al doilea caz este dificil de explicat apariţia elementelor de tip Brăteşti – sub formă de tradiţii – în cadrul culturii Glina, dat fiind faptul că între aspectul Brăteşti şi cultura Glina se plasează cronologic cel puţin descoperirile Coţofeni din zonă. În afară de cele două tipuri de ceramică menţionate – ceramica Brăteşti şi ceramica Glina „au repousse“, restul materialelor ceramice din nivelul I (ceramica cu nisip şi pietriş în pastă, marginile de vase arcuite spre interior sau evazate, decorul cu creştături pe buză, brăul în relief alveolar) sunt comune atât culturii Glina cât şi aşezării Brăteşti de la Tigveni „Pietroasa“, judeţul Argeş.

Pentru restul locuirii de la Şerbăneşti aparţinând culturii Glina considerăm că o importanţă deosebită are apariţia ceramicii cu decor incizat „în reţea“. Ca analogie pentru acest fel de decor menţionăm decorul de pe un fragment ceramic descoperit în nivelul II al aşezării de la Cuculata din sud-estul Transilvaniei care poate servi şi la un indiciu de sincronizare a descoperirilor de la Şerbăneşti cu faza Schneckenberg B. De asemenea întâlnim analogii şi în arii culturale mai îndepărtate cum ar fi culturile Vucedol şi Kostolac din Banat şi din Iugoslavia.

Decorul incizat „în reţea“ însoţit de alte elemente decorative apare şi în perioada mijlocie a epocii bronzului în culturi ca: Witemberg şi Tei. Deoarece ceramica cu decor „în reţea“ se deosebeşte în majoritate şi ca factură de ceramica culturii Glina, o considerăm ca fiind pătrunsă în această arie culturală.

PRIMA UNEALTĂ POMIVITICOLĂ FOLOSITĂ ÎN ȚARA NOASTRĂ*

ION NANIA

Cercetările efectuate în a doua parte a secolului al XX-lea au dovedit că viticultura este o ocupație străveche a locuitorilor din spațiul carpato-dunărean. Cucutenienii cultivau sp. *Vinifera sativa* D.C. pe care au luat-o din vița sălbatică ce abundă în zonă,¹ iar gumelnițenii de la Teiu, județul Argeș, îi foloseau coardele la fixarea snopilor de stuf cu care își înveleau locuințele².

Despre pomicultură, deși dovezile arheologice referitoare la această perioadă îndepărtată lipsesc până în prezent, este de presupus că s-a practicat în neolitic, având în vedere că fructele sălbatice erau căutate cu predilecție încă de acum 1500000 de ani, din perioada culegătorilor culturii de prund³. Încercarea de a argumenta existența pomiculturii cu numeroasele săpăligi din corn de cerb, ce se dovedesc în mai toate așezările neolitice din țara noastră, nu poate fi luată în considerare, întrucât aceste unelte sunt folosite cu predilecție în agricultură și grădinarit. S-ar putea susține practicarea pomiculturii cu ajutorul numeroaselor topoare de piatră cu gaură pentru introducerea cozii, dar și acestea erau folosite în primul rând în lucrările gospodărești, în special pentru tăiatul lemnului, chiar dacă se întrebuițau și la tăiatul pomilor uscați, a crengilor uscate etc. Iată de ce găsim necesară prezentarea unei unelte deosebite, poate unica în spațiul

* Comunicare susținută în ziua de sâmbătă, 15 noiembrie 1980, în cadrul sesiunii de comunicări științifice a Complexului Muzeal Golești. Piesa a fost donată de noi Complexului Muzeal Golești în ziua respectivă, chiar după susținerea comunicării.

¹ M.A. Peliakh, *L'Histoire de la viticulture en U.R.S.S.*, Congres International de la vigne et du vin, Tbilisi, 1962, Raports, Sections de viticulture, t. I, p. 650; I.C. Teodorescu, *Pe urmele unor vechi podgorii ale geto-dacilor*, comunicare susținută în cadrul sesiunii științifice organizată de Complexul Muzeal Golești în ziua de 3 decembrie 1977.

² Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, „Studii și articole de istorie”, IX, București, 1967, p. 13.

³ Descoperirile uneltelor culturii de prund au dus „la concluzia că acestea formează din județele Olt, Argeș și Dâmbovița, cel mai puternic centru al activității umane din paleoliticul inferior din Europa și principala verigă de legătură între Africa și Asia de sud-est, care erau, până nu demult, singurele zone în care se cunoștea cultura de prund”: Ion Nania, *Noi descoperiri din paleoliticul inferior în județul Dâmbovița*, „Studia valachica”, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1970, p. 73.

carpato-balcanic până la data descoperirii, pe care o socotim a fi prima unealtă pomiviticolă din țara noastră. Este vorba de o unealtă cu funcție dublă – săpăligă și topor –, lucrată dintr-o rocă dură, folosită de locuitorii gumelnițeni de la Teiu, din sudul județului Argeș⁴. Piesa, „topor în cruce“, are lungimea de 13,8 cm, cu lățimea maximă în dreptul găurii pentru introducerea cozii de 5,7 cm; măsurată din centrul găurii, săpăliga are circa 6,2 cm, iar toporul 7,6 cm; lățimea tăișului săpăligii este de aproximativ 4,2 cm, iar leafa toporului de 3,7 cm. Gaura pentru introducerea cozii are un diametru de 1,8-2 cm. Datată sigur în cultura Gumelnița B, după așezarea respectivă,⁵ unealta a avut un dublu scop: de a săpa și de a tăia.

Nu începe îndoială că este vorba de o inovație ingenioasă, a gumelnițenilor care căutau să aibă la îndemână o unealtă cu randament în pomicultură și viticultură, cu ajutorul căreia să sape pământul în jurul pomilor și în același timp să taie lăstarii creșcuți în jurul tulpinii și ramurile crescute în dezordine pe partea inferioară a tulpinilor.

Nu este lipsit de importanță faptul că în tellul aflat la circa 80 m vest de locuința în care s-a descoperit unealta de mai sus, s-a descoperit un topor de cupru de tip Vidra,⁶ ceea ce dovedește, după părerea noastră, că topoarele cu brațe în cruce apar în Gumelnița B ca o necesitate impusă de lucrările pomiviticele și nu ca „un tip de armă – semn distinctiv“ cum crede Al. Vulpe,⁷ perfecționându-se în cultura Coțofeni, cum ne-o dovedește o altă descoperire tot de pe Valea Mozacului.

În aceeași primăvară, a anului 1962, pe terasa din dreptul râului Mozacu, de pe teritoriul comunei Mozăceni, la sud de Eleșteul Mare, în apropiere de Drumul Cureștilor, cu ocazia plantării viței de vie, într-o așezare Coțofeni, împreună cu multă ceramică, pe care am adunat-o personal din locul respectiv, s-a descoperit un topor de aramă cu brațele în cruce⁸ asemănător tipurilor Ariușd-Jászladány. Piesa are lungimea de 20,5 cm; gaura pentru introducerea cozii are diametrul de circa 3,5 cm, lungimea brațului-săpăligă, măsurată din marginea găurii, este de 8,6 cm iar cea a brațului-topor, tot din marginea găurii, de 8,4 cm. Lățimea maximă a piesei, în dreptul găurii pentru introducerea cozii, este de 5,5 cm, iar lățimea tăișurilor de aproximativ 3,7 cm fiecare.

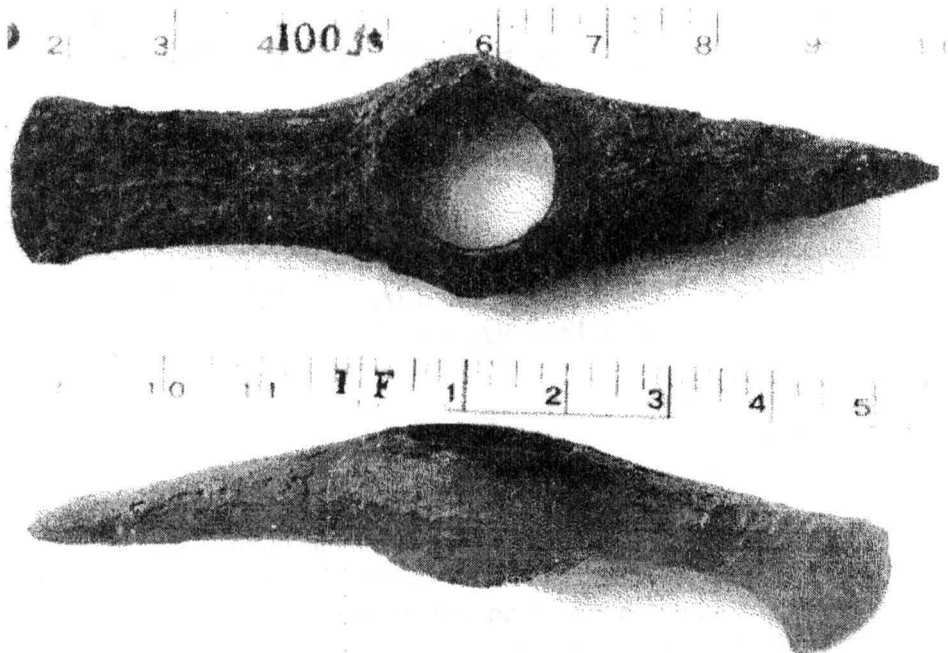
⁴ Unealta a fost descoperită întâmplător în aprilie 1962 cu ocazia lucrărilor pentru terasare în vederea plantării viței de vie, pe terasa de la est de tell-ul neolitic gumelnițean de pe Valea Mozacului, din sudul satului Teiu din Vale, într-una din locuințele de suprafață ale așezării și ne-a fost donată împreună cu multe cioburi găsite la un loc cu piesa în discuție, de către Neață N. Dumitru din satul Leșile.

⁵ Ion Nania, *op. cit.*, în „Studii și articole de istorie“, IX, 1967, pp. 22-23.

⁶ Al. Vulpe, *Cu privire la cronologia topoarelor de aramă cu brațele „în cruce“*, „SCIV“, 15, 4, 1964, pp. 458-463.

⁷ *Ibidem* p. 463.

⁸ Materialele au intrat în colecțiile Muzeului Județean Argeș. Fragmentele ceramice nu se mai păstrează, iar toporul se află înregistrat sub nr. I.V. 747 cu următoarea explicație: „Topor de bronz cu tăișul în cruce. Lucrat prin turnare. Săpături arheologice Retevoiești“.

*Topor de aramă cu brațele în cruce descoperit la Mozăceni.
Colecția Muzeului Județean Argeș, inv. I.V. 747*

Faptul că pe aceeași vale, în cultura Gumelnița, apare toporul de tip Vidra foarte evoluat, alături de toporul de piatră cu brațele în cruce, dar și tipul evoluat al acestuia, lucrat din aramă, într-o așezare Coțofeni și anume în așezarea cea mai estică a acestei culturi – pe care o cunoaștem deocamdată⁹ –, ne determină să socotim aceste unelte ca o invenție a locuitorilor neoliticului târziu din sud-estul României, impusă de necesitățile practice ale vieții și nu de ritualurile cultive.

⁹ Petre I. Roman, *Cultura Coțofeni*, Biblioteca de arheologie XXVI, Editura Academiei, București, 1976. p. 13.

NOI ASPECTE ALE ENEOLITICULUI TÂRZIU ÎN ZONA ARGEȘULUI

DRAGOȘ MÂNDESCU
TEODOR CIOFLAN
ROMEO MASCHIO

O piesă extrem de interesantă, un ciocan din rocă dură cu gaură de înmănușare, a fost achiziționată de Muzeul Județean Argeș în decembrie 1995. Piesa a fost descoperită întâmplător, pe teritoriul satului Cornățel, comuna Buzoiești, în sudul județului Argeș. Recunoașterea de teren efectuată în octombrie 1999 de autorii acestui articol nu a dus la nici un rezultat privind locul exact al descoperirii.

Ciocanul ¹ (Fig. 1) are următoarele dimensiuni: lungime = 9, 2 cm, lățime maximă (în zona mediană) = 4, 7 cm, înălțime = 3, 3 cm. Diametrul perforației pentru înmănușare = 2 cm. Piatra din care este realizat, cu o culoare brun-gălbuie, foarte dură, este bine șlefuită. Nu prezintă urme evidente de utilizare.

La una dintre margini s-a încercat redarea capului unui animal. Duritatea rocii și spațiul limitat au condiționat în bună măsură execuția, care este totuși remarcabilă. La extremitatea piesei, o proeminență rotunjită sugerează botul animalului. Deasupra acesteia sunt trei mici umflături ($\varnothing=0,5$ cm), cele două din extreme, bine plasate, marcând ochii. În jurul acestei reprezentări zoomorfe, delimitând-o de restul piesei, este incizat un grup de trei linii paralele, sugerând convențional, probabil, harnașamentul. Aceeași reprezentare a harnașamentului se află dispusă în jurul orificiului de înmănușare, pe fața superioară, precum și în jurul capătului opus reprezentării zoomorfe.

Piesei acesteia i se poate stabili, fără îndoială, o relație de filiație față de sceptrele zoomorfe reprezentând capete de cai de la începutul perioadei de tranziție la epoca bronzului, cu o arie de răspândire bine conturată: din regiunea Volgăi, la nord de stepa caucaziană și nord-estul Daghestanului, până

¹ Este păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș Pitești, Inv.Nr. I.V. 3481.

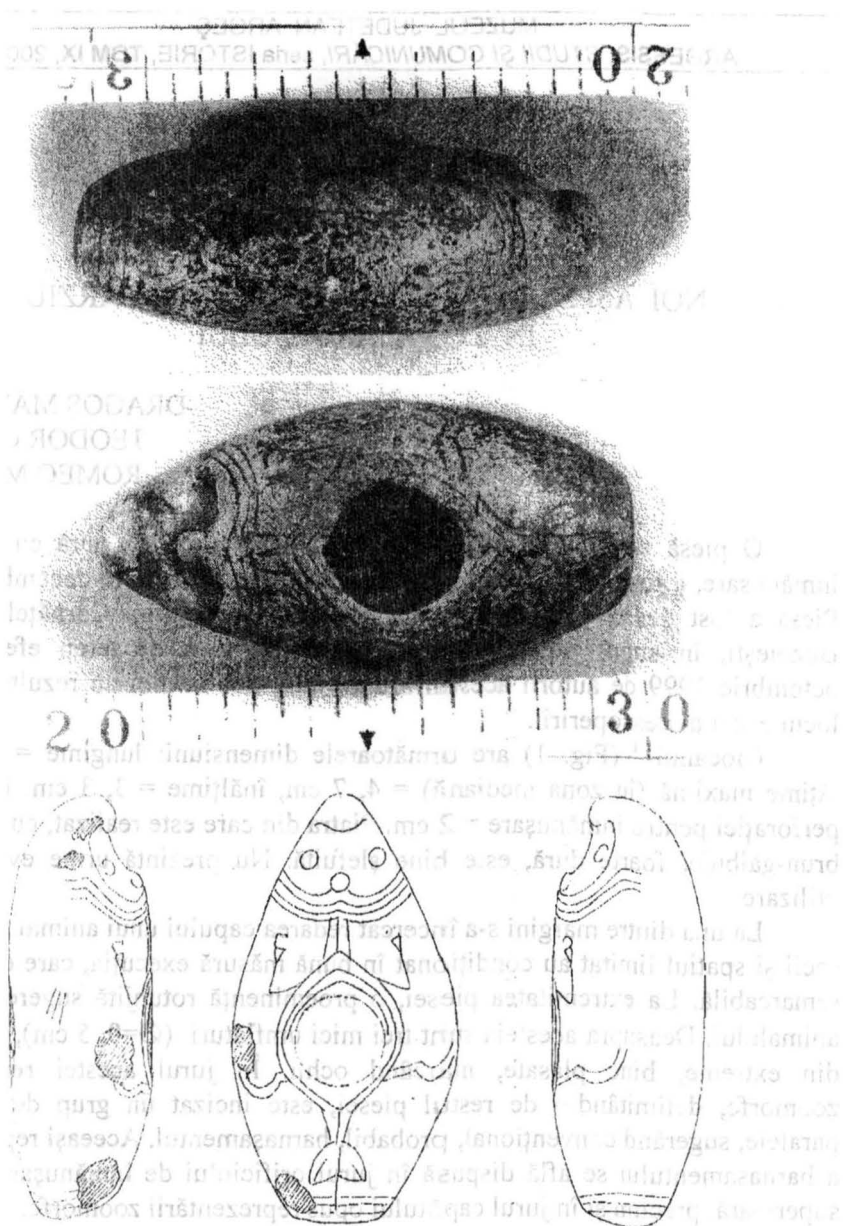

Fig. 1. Ciocanul-sceptru de la Cornățel, Buzoiești.

(The hammer-sceptre at Cornățel, Buzoiești)

în vestul Balcanilor ² (Fig. 2). Aspectul general al ciocanului prezentat aici, cât și unele elemente de detaliu ne îndeamnă să-l considerăm o creație sub influența reprezentărilor artistice figurate caracteristice sceptrelor mai sus amintite. Diferențe există totuși. Dimensiunile sceptrelor sunt mai mari: Casimcea-lungimea = 17 cm ³, Fedeleşeni - 12, 3 cm, Sălcuța - 13 cm, Terekli Mekteb - 13, 8 cm ⁴, Rhezevo - 15 cm ⁵, Vaja - 12,7 cm ⁶, de exemplu. Nici unul dintre sceptrele cunoscute nu prezintă gaură de înmănușare. Însă există și elemente ce le apropie de piesa noastră - roca foarte dură din care sunt făcute, în general granit (o excepție, la Casimcea - sceptrul descoperit aici este lucrat într-o rocă locală alb-gălbuie, sfărâmcioasă ⁷), cu suprafața bine lustruită. Acele linii paralele incizate pe ciocanul de la Cornățel, sugerând probabil harnașamentul sunt întâlnite pe sceptrele mai evolute din punct de vedere al realizării artistice (o datare ceva mai târzie, cum vom vedea - de exemplu Casimcea sau Suvorovo).

Sceptrele cu reprezentări de capete de cai sunt puse în legătură cu înaintarea spre vest a elementelor răsăritene ⁸, originare din stepile nord-pontice și regiunile de silvostepă ale Ucrainei, cunoscute drept primul val < *kurgan* > în Europa central - răsăriteană ⁹. Acest prim val de „indoeuropeni” pătrund în plin mediu Cucuteni A4, respectiv, la sud de Carpați, Gumelnița B1 ¹⁰. În mormântările cu ocră roșu de la începutul perioadei de trecere la epoca bronzului, prin care se evidențiază arheologic acest prim val < *kurgan* > au fost de curând unificate sub denumirea generică „monumente de tip Suvorovo” ¹¹ (de la descoperirea din Ucraina - mormânt tumular cu ocră roșu, conținând ca inventar inclusiv un sceptru în formă de cap de cal ¹²), cu un areal ce cuprinde nord - vestul litoralului pontic, Dunărea de Jos, inclusiv Dobrogea și nord - estul Bulgariei. Semnificația acestor piese a fost unanim interpretată drept atribut al rangului social, cu implicații cultice. Nuanțările însă există: „armă simbolică sau sceptru” ¹³, „semne de distincție socială și obiecte de cult, în legătură cu credințele totemice” ¹⁴, „însemn al puterii la sceptrul unui șef de

² V. A. Dergacev, în „Stratum Plus”, 2, 1999, p. 193-200, Ris. 19.

³ D. Popescu, în „Dacia”, VII-VIII, 1939 - 1940, p. 87.

⁴ D. Berciu, în „SCIV”, V, 1954, p. 539-545.

⁵ Idem, în „Dacia, N.S.”, VI, 1962, p. 397.

⁶ VI. Dumitrescu, în „Istros”, I, II, 1934, p. 139, Fig. 5.

⁷ D. Popescu, *op. cit.*, p. 87, Fig. 3-5.

⁸ VI. Dumitrescu, *Arta neolitică în România*, București, 1968, p. 83-84.

⁹ M. Gimbutas, *Civilizația Marii Zeițe și sosirea cavalerilor războinici*, București, 1997, p. 72-73.

¹⁰ E. Comșa, în *Actes du II-e Congrès International de Thracologie*, București, 1980, p. 30.

¹¹ I. Manzura, în „Thraco-Dacica”, XV, 1-2, 1994, p. 94.

¹² V. N. Danilenko, *Eneolit Ukrainy*, Kiiiv, 1974, p. 93-99.

¹³ D. Popescu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁴ D. Berciu, în „SCIV”, V, 1954, p. 546.

trib”¹⁵, „un aspect al ideologiei indo-europene: venerarea calului ca animal divin”¹⁶. Considerăm că este bine-cunoscut rolul enorm pe care l-a avut calul încă din primele etape ale așa-numitului fenomen <kurgan>, de indoeuropenizare, fără a mai insista aici asupra sa¹⁷.

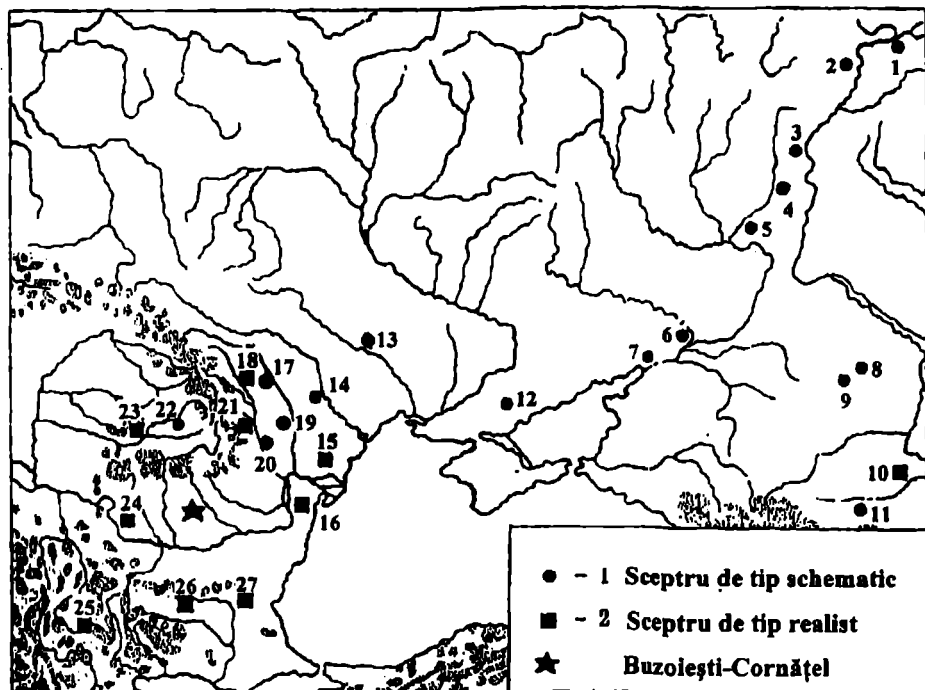

Fig. 2. Răspândirea sceptrelor cu reprezentări de capete de cai
(The diffusion-area of horsehead sceptres)

1. Kubîșev; 2. Hvalînsk; 3. Hlopkovo; 4. Danilovka; 5. Șliahovskoe; 6. Konstantinovka;
7. Rostov pe Don; 8. Djagra; 9. Arhara; 10. Terekli Mekteb; 11. Ordjonikidze;
12. Molocinaia; 13. Berezovskoe; 14. Verhnia Jura; 15. Suvorovo; 16. Casimcea;
17. Mogoșești; 18. Fedeleşeni; 19. Bârlălești; 20. Obârșeni; 21. Fitionești; 22. Vaja;
23. Vințu de Jos; 24. Sălcuța; 25. Suvodol; 26. Rîjevo; 27. Drama.

¹⁵ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, Foto 113.

¹⁶ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 72.

¹⁷ A se vedea, de exemplu, M. Gimbutas, în „The Journal of Indo-European Studies”, 1973, 1, p. 1-17, pentru modificările ideologice și diferențele esențiale dintre „Vechea Europă” și noile populații <kurgan>.

Deși apanaj al șefilor de triburi < *kurgan* > (după cum par a indica mormintele de la Suvorovo - tumul cu diametrul de 13 m - și Casimcea), multe dintre aceste sceptre sunt descoperiri izolate, iar o altă parte au fost descoperite în mediul eneolitic local. Astfel, la Fedeleșeni sceptorul a fost descoperit într-un nivel Cucuteni A, la Sălcuța acesta provine dintr-o aglomerare Sălcuța D (Sălcuța 4) ¹⁸, iar piesa de la Suvodol pare să provină dintr-o așezare a grupei neolitice târzii (eneolitice) Crnobuki ¹⁹. Prezența acestora în siturile eneolitice locale a fost explicată fie prin posibilitatea „imitațiilor” ²⁰ (să recunoaștem, mai puțin plauzibilă), fie prin schimburile intertribale ²¹. Nu trebuie însă eliminată nici ipoteza că acestea provin din capturi de genul „pradă de război”.

Cât privește încadrarea cronologică a piesei noastre, nu vom insista foarte mult, nefiind aici locul propice unei elucidări a problemei datării sfârșitului eneoliticului / începutului perioadei de trecere la epoca bronzului. Diversitatea opiniilor cercetătorilor ce s-au ocupat îndeaproape cu studiul acestor aspecte este debordantă, diferențele evoluând între aproximativ 200 și 1500 ani în termeni cronologici absoluți ²². Cu siguranță însă, a fost surprinsă o evoluție de la sceptorul schematic la cele realiste, caracterizate de o realizare artistică mai fină, mai elaborată ²³. Posterioritatea sceptorilor realiste o deducem și din eșalonarea chorologică a celor două grupe mari: cele schematice domină zona de origine, cea estică, în timp ce sceptorul realist apar cu predilecție în zona vestică (Fig. 2). Se observă că piesa de la Cornățel este localizată într-o arie dominată categoric de sceptorul realist, deci sensibil mai recent.

În domeniul cronologiei absolute, din ce în ce mai mult teren și credibilitate au câștigat rezultatele ¹⁴C, coroborate cu informațiile stratigrafice și cu procedeul clasic al tipologiei comparate pentru datarea sfârșitului eneoliticului, propunându-se data de aproximativ 4000 - 3700 pentru sfârșitul culturii Gumelnita, respectiv Cucuteni ²⁴. Astfel, în a doua jumătate / mijlocul mileniului IV ²⁵ poate fi plasată cezura (neo -) eneolitic - trecerea la epoca bronzului, ilustrată pe cale arheologică și de piesele discutate aici.

Alte piese de aceeași factură cu ciocanul de la Cornățel au fost descoperite în Transilvania. La Hărman, lângă Brașov, dintr-un complex pe

¹⁸ D. Berciu, *op. cit.*, p. 543-544; *Idem*, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, București, 1961, p. 350.

¹⁹ Vl. Dumitrescu, în „SCIVA”, 13, 1962, 2, p. 95-97.

²⁰ *Idem*, *Hăbășești*, București, 1954, p. 542.

²¹ Vl. Dumitrescu, în „SCIVA”, 13, 1962, 2, p. 95.

²² A. Vulpe, în *Timpul istoriei*, I, *Memorie și patrimoniu*, București, 1997, p. 38.

²³ I. Manzura, *op. cit.*, p. 94; V. A. Dergacev, *op. cit.*, p. 198, Ris. 19.

²⁴ Vl. Dumitrescu, în „Dacia. N. S.”, XXXII, 1988, p. 142, nota 6; A. Vulpe, *op. cit.*, p. 40.

²⁵ M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 4, *Chronological Table of the Old European Civilization*; I. Manzura, *op. cit.* p. 95.

care nu-l considerăm drept sigur („*printre cioburi, ceramică pictată Cucuteni-Ariuşd, pintadere*”) făcea parte și un sceptor-cap de animal²⁶, ochii acestuia fiind redați într-o manieră identică cu reprezentarea de la Cornățel. Dimensiunile sunt și ele apropiate: lungime = 8, 1 cm, lățime = 3, 3 cm, înălțime = 3, 5 cm. Două ciocane-sceptor se apropie extrem de mult de tehnica și reprezentarea celui de la Cornățel, acestea fiind prevăzute inclusiv cu gaură de înmănușare: unul descoperit la Alba Iulia²⁷ (siluetă identică, dispunerea ochilor asemănătoare, sunt prezente și inciziile paralele ce delimitează reprezentarea zoomorfă de restul piesei), iar al doilea în Muzeul Marjupol (Ucraina sudică)²⁸.

Din aceeași zonă a județului Argeș provin numeroase materiale încadrabile în neoliticul târziu. În anii 1970-1980, în colecția arheologică a școlii generale din Recea, conform inventarului și a verificărilor pe teren, erau păstrate două ciocane din piatră, fragmente de silexuri, un vârf de săgeată din piatră, etc. descoperite toate pe teritoriul comunei.

Descoperirea de la Cornățel-Buzoiești reflectă un aspect mai puțin cunoscut pentru zona Argeșului, acela al interferențelor dintre populațiile locale eneolitice târzii de tradiție gumelnițeană și noii veniți din stepele nord-pontice. Nota de față s-a mărginit doar la semnalarea acestei piese deosebite. Clarificarea sau cel puțin conturarea mai fermă a aspectului mai sus amintit, important și în aceeași măsură controversat, revin cercetărilor viitoare.

NEW ASPECTS OF LATE ENEOLITHIC IN THE ARGEȘ DISTRICT

Abstract

In the village Cornățel, dep. Buzoiești, Argeș county, was discovered in fortuity mode an hammer - sceptre from late Eneolithic / pass to Bronze Age. The data of hammer is: length = 9,2 cm, high = 3,3 cm. The artefact was made in a hard rock, brown-yellow nuance, and is decorated with incissions in a horse (maybe) form into an stylisate way.

The hammer is placed into a filliate relationship with the sceptres - "horseheads" from beginning of Bronze Age - transition (middle of IV millennium B.C.), with diffusion area from north-east Daghestan to western Balkans.

²⁶ Vl. Dumitrescu, în „Istros”, I, II, 1934, p. 139, Fig. 2.

²⁷ V. N. Danilenko, *op. cit.*, Ris. 69, Fig. 2. Nu indică sursa bibliografică. Probabil din asezarea Petrești de la Alba Iulia „Lumea Nouă” (vezi *Repertoriul arheologic al Județului Alba*, Alba Iulia, 1995, p. 29); Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, I, București, 1974, p. 260, Fig. 272. 4.

²⁸ V. N. Danilenko, *op. cit.*, Ris. 69, Fig. 1.

DESPRE „METEREAQUE TURBA GETAQUE“

ION NANIA

În cei nouă ani de exil pe care poetul Ovidiu i-a petrecut la Tomis (8-17 d.Caracteristice.), scriindu-și ultimele sale opere: *Tristia*, *Pontica* și *Ibis*, ne-a lăsat numeroase știri valoroase despre Dobrogea și locuitorii ei¹. În cele ce urmează vom vorbi despre una singură, puțin discutată până în prezent și, după părerea noastră, eronat interpretată: „lasyges et Colchi, Metereaque turba Getaque Danubii mediis vix prohibentur aquis“,² pe care noi o traducem astfel: „lazierii și colhii, gloata meteră și geții/ Cu greu sunt opriți de apele Dunării“.

Dacă iazierii, colhii și geții ne sunt popoare bine cunoscute din operele multor scriitori antici, în schimb „Metereaque turba“ este o știre unică, pe care o considerăm greșit interpretată de cei care au luat-o în discuție. Majoritatea istoricilor și chiar unii lingviști îi consideră pe meteri un neam scitic,³ iar Pârvan, combătând falsele interpretări ale lui Müllenhoff, pare să-i dea dreptate acestuia când le atribuie o origine caucaziană⁴.

Este indiscutabil faptul că Ovidiu a cunoscut bine populațiile care locuiau în vremea aceea în Dobrogea și în ținuturile învecinate și credem că nu întâmplător separă net „lasyges et Colchi“ și asociază „Metereaque turba Getaeque“. Această izolare a iazierilor și colhilor de gloata meteră și geți, lasă să se înțeleagă că gloata meteră era de origine getică, poate chiar un trib getic din apropierea Dunării, a Dobrogei. Poziția intermediară a substantivului „turba“ (mulțime agitată, zgomotoasă; gloată) este un indiciu de asociere între cele două popoare. Un alt indiciu este identitatea conjuncției „que“ care în

¹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Académie Roumaine. Connaissance de la terre et de la pensée roumaines. IV, 1938, pp. 35-454; Constantin Scorpan, *Ovidiu avea dreptate*, „Magazin istoric“, nr. 8(41), august 1970, pp. 65-69; Eugen Panighianț, *Poetul la asediul cetății Aegyssus?*, „Magazin istoric“, nr. 4(85), aprilie 1974, pp. 66-67.

² *Tristele*, II, 191-192. Varianta „lasyges“ se găsește în manuscrisele din secolul al XIII-lea; alte manuscrise mai vechi vorbesc despre „cizigi“, dar nu aceste aspecte ne interesează în discuția de față.

³ Vezi și: Ioan Nădejde, Amelia Nădejde-Gesticone, *Dicționar latin-român*, ediția a VI-a, Editura „Viața Românească“, Iași, 1928, p. 407: „meterea turba, f. Ov. Un popor scit de pe marginile Dunărei“.

⁴ Vasile Pârvan, *Getica – O protoistorie a Daciei*, Cultura Națională, București, 1926, pp. 98-99.

limba latină asociază două entități,⁵ creează o identitate și nicidecum nu izolează total așa cum se întâmplă în cazul „Iazyges et Colchi“. Poetul nu spune „Metereaue turba et Getae“ și nici „et turba Meterea et Getae“, întrucât conjuncția „et“ are în vers înțelesul de „și încă“, „pe lângă“, diferențiind mai mult, ceea ce se întâmplă la iazigi și colhi, dar nu și între meteri și geți.

Asocierea dintre gloata meteră și geți făcută de Ovidiu și ipoteza noastră, că meterii erau geți din nordul Dunării, este întărită și de câteva observații de ordin lingvistic și toponimic.

Nici un dicționar al limbii române nu citează substantivul, ieșit azi din grai, „metereu“, folosit până pe la jumătatea secolului al XX-lea în zona istorică Vlașca, întrebuințat uneori și ca adjectiv, însemnând „om fără căpătâi, mărginit la minte, care umblă de colo-colo fără rost“: „Metereu fudul, n-are glojdar în pățul“ (Mozăceni, Negrași - județul Argeș),⁶ sau: „Umblă metereu și n-are mălai în hambar“ (Bârlogu, Teiu - județul Argeș)⁷. Nu greșim, credem, dacă atribuim cuvântului metereu o origine străveche, băstinașă. În cazul acesta „Metereaue turba“ ar putea fi o gloată getică, care trecea Dunărea pe vremea lui Ovidiu, ajungând până la Tomis.

Un alt argument în susținerea noastră ar fi cel de ordin toponimic. Din nefericire, toponimia noastră a fost și rămâne insuficient cercetată, cu tot imperativul ce se impune în acest domeniu; secolul al XX-lea a adus o dispariție masivă a toponimelor, mai ales în zonele de câmpie ale țării⁸. Dicționarele nu citează în problema abordată decât „Metericul, fost pichet de graniță în plaiul Cloșani“,⁹ fără a aminti și culmea cu același nume ce se găsește în nord-vestul județului Gorj, de la care și-a luat numele pichetul respectiv; am mai aminti apoi Metești, sat în județul Buzău și Meteul, toponim în Oltenia,¹⁰ care par să prezinte aceeași rădăcină cu toponimul Metericul și cu subst. metereu. Foarte important este faptul că și alte toponime necunoscute specialiștilor și dispărute după 1962, amintesc de vechii locuitori meteri. La nord de comuna Albota, județul Argeș, de-a lungul vâlceleii Bucurelul, se găsește dealul Bucurelul Meterilor¹¹. Dacă Bucur este neîndoielnic de origine

⁵ Ex.: „hominesque deosque“ = și pe oameni și pe zei.

⁶ Cercetări efectuate în perioada 1956-1962.

⁷ Proverbul ne este cunoscut din copilărie de la bunica, mama tatei. La 7 februarie 1976 prof. Irina Onașcu ne-a informat că acest cuvânt era folosit și în nordul județului Argeș, în comuna Vulturești, sub forma „meteleu“, cu „l“ în loc de „r“.

⁸ O amplă dispariție a acestor toponime a avut loc ca urmare a reformei agrare din 1921, pentru ca după colectivizarea comunistă din 1962 să dispară din conștiința țăranilor, să cadă cu totul în uitare.

⁹ George Ioan Lahovari, C.I. Brătianu, Grigore G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, București, 1901, p. 320.

¹⁰ N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Editura Academiei, București, 1963, p. 45.

¹¹ Date culese de la Ion Neculă (n. 1897), 3 ianuarie 1964. Țăranul albotean, neștiutor de carte, dar un bun cunoscător al toponimiei locale, ne-a mărturisit că foarte puțini locuitori, și aceștia numai dintre bătrânii satului, mai cunosc toponimul și că majoritatea îi spun simplu, Bucurelul; denumirea simplificată s-a impus încet-încet după primul război mondial.

autohtonă¹² iar în toponimul compus, de mai sus, arată că aparține Meterilor, este indiscutabil faptul că meterii au fost niște locuitori, sau proprietari ai dealului respectiv,¹³ ceea ce nu exclude niște localnici de obârșie dacică prin numele lor. Afirmția poate fi consolidată prin prezența urmelor de locuire – cenușă, fragmente de chirpici și de ceramică atipică, din pastă cenușie sau cărămizie, ce ar putea fi atribuite culturii materiale getice.

Un alt toponim asemănător se afla la nord-vest de satul Teiu din Deal, județul Argeș, pe Valea Mozacului, spre pădurea Roceanca. Din 100 de locuitori în vârstă de peste 40 de ani,¹⁴ 89 foloseau denumirile „La Măguri“ și „Balta lui Șuceală“, 9 le numeau „Măgurile de la Balta Meterilor“ și 2 „Măgurile de la Balta Meterului“; 97% dintre aceștia știau că „legenda spune că acolo a fost un sat de ciobani“, iar 6 cunoșteau că, „ciobanii care locuiau acolo, în satul acela, vechi vatră a Teiului din Deal, se numeau Meteri, după strămoșul lor Meteru, din care se trag șapte din familiile actuale ale satului: Diaconeștii, Minculeștii, Nedelcu, Nițuleștii, Stăneștii, Cană și Ivașcu“.

Mergând pe urmele tradiției orale și cercetând Valea Mozacului pentru a descoperi vatra legendară a satului, am rămas impresionați de descoperirile efectuate. Cele trei măguri aflate la vest de drumul ce duce de la marginea nordică a satului spre pădurea Roceanca sunt tumuli funerari, probabil dacici. Pe terasa puțin înclinată dinspre malul stâng al râului, începând de la circa 250 de metri sud de movile, mergând spre nord până aproape de pădurea Roceanca, se găsesc numeroase resturi ale unei culturi geto-dace din secolele III-I î.Cr. Am putut culege suficient material ceramic fragmentar, dar destul de tipic perioadei susamintite. Din cele patru categorii caracteristice ceramicii din a doua epocă a fierului din țara noastră – primitivă lustruită, primitivă poroasă, cenușie de tehnică superioară și grecească de import – care s-au găsit din abundență în presupusa Argedavă de la Popești pe Argeș,¹⁵ din așezarea noastră lipsește doar cea grecească de import. Ceramica acestei așezări este formată din fragmente de vase lucrate cu mâna și lucrate la roată. Din ceramica lucrată cu mâna se remarcă în special cămile și ceștile cilindrice, uneori tronconice, lucrate destul de grosolan, din pastă roșie de diferite nuanțe, conținând firișoare de nisip și uneori chiar pietricele. Sunt prezente și vasele mari cu pereți groși, strachina cu marginea evazată, vasele cu picior, foarte multe funduri de vase mici sau chiar foarte mari, mărginite cu un inel puternic reliefat. Nu lipsesc nici

¹² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea I-a *Strămoșii înainte de romani*, București, 1936, p. 104; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ediția a V-a, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946, p. 320: „numiri de origine românească: Bucur, munte lângă Orhanlia, Bucurovo, lângă Sevlievo, districtul Târnovo“; I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Editura Științifică, București, 1967, p. 139, bucurie; idem, *Ilirii*, Editura Academiei, București, 1969, p. 90, nota 11, Bucur.

¹³ Tradiția orală atestă faptul că „Meteru a fost un neam de Alboteni, care și-au schimbat numele cam pe vremea lui Cuza“ (Ion Necula, 3 ianuarie 1964).

¹⁴ Cercetările au fost efectuate în toamna anului 1956.

¹⁵ Radu Vulpe, *Șantierul arheologic Popești*, „Materiale și cercetări arheologice“, III, 1957, p. 231.

ornamentele specifice acestei epoci: brăul alveolar, liniile incizate, mănua în formă de nuiiele. Descoperirile, deși numai prin cercetări de suprafață, în urma arăturilor de primăvară, ne dovedesc cu certitudine și ocupațiile locuitorilor geți din acest sat atribuit de tradiția orală „neamului Meterilor“. Câteva coarne fragmentare de *Cervus elaphus* și colții unui mistreț (2 hangere și 2 tocitori), care pot constitui veritabile trofee, ne indică nu numai practicarea vânătorii, dar și bogăția în vânat a pădurilor din zonă, atât cerbul cât și mistrețul dispărând de mult din zona respectivă, mistrețul reapărând în pădurea Roceanca în anul 1964. Mai putem aminti un fragment de coastă de mamifer mare, un colț de *Sus scrofa ferus* prelucrat (străpungător) și un străpungător de os folosit, probabil, la confecționarea cojoacelor, opincilor etc. Fusaiiolele, două găsite în așezare, la nord de „Măguri“ și una între acestea, precum și fragmentele de strecurători, confirmă tradiția că „Meteru, strămoșul celor șapte familii“ și descendenții au fost ciobani vestiți. Mai multe râșnițe plate, cioplite din piatră obișnuită, dovedesc cultivarea cerealelor. Descoperirea unui mic cosor pentru viță, o lamă de săpă și un topor, confirmă practicarea viticulturii¹⁶. Câteva bucăți de zgură metalică de fier, îngrămădite într-un morman de cenușă, dovedesc un atelier de fierărie, a obținerii metalului din minereu adus de la distanță. Nu ne surprinde că în această mare așezare getică s-au găsit mai multe piese de fier: un ciocan, două nicovale, un sfredel (?), o vergă (bară de legătură), o balama, două scoabe, un cui pentru cârlig de ușă, un piron, un cui-piron, un fragment de bară dreptunghiulară, un vârf de seceră (?), două mânere prelungiri ale unor cuțițașe, un alt mâner pentru o unealtă neidentificată și o altă piesă mică neidentificată ca funcție. Mai amintim trei gresii cu gaură pentru agățat și purtat, două din așezare, una dintre „Măguri“, iar din piesele ceramice se remarcă un fragment de vas mare cu o superbă figurină umană și două roți pentru car votiv, descoperite cam la 150 m nord de punctul „La Măguri“.

Pe malul drept al Mozacului, la nord de Vâlceaua Adâncă, care se varsă în Mozac la sud de Balta lui Șucheală, numită până la 1921 Balta Materului, se întinde pe o lungime de circa 800 de metri o altă așezare, ce pare a fi contemporană cu cea amintită mai sus, din estul râului. Aici remarcăm și prezența fragmentelor ceramice de tim Chilia, descoperite pe Valea Ciorâca, județul Olt, de Sebastian Morintz¹⁷.

Noi insistăm asupra descrierii materialelor,¹⁸ ele fiind cunoscute din

¹⁶ Ion Nania, *Contribuții cu privire la viticultura geto-dacilor*, „Museum“, Studii și comunicări de istorie și etnografie, Golești-Argeș, 1980, pp. 210-211.

¹⁷ Sebastian Morintz, *Săpăturile de la Chilia*, „Materiale și cercetări arheologice“, VII, 1961, pp. 441-447; *ibidem*, „Materiale și cercetări arheologice“, VIII, 1962, pp. 513-518.

¹⁸ Toate materialele de mai sus se află, începând cu data de 27 decembrie 1995, în colecția Muzeului Județean Argeș. Așezarea de pe stânga râului Mozacu este notată: V.M. 12, iar punctul „Măgurile Meterilor“ cu V.M.13, aceste inscripții aflându-se și pe materialele respective. Așezarea de pe terasa din dreapta Mozacului, începând de la nord de Vâlceaua Adâncă, este notată cu: V.M.11. Ultima cercetare efectuată în ziua de marți 11 aprilie 2000, împreună cu tânărul arheolog Dragoș Măndescu ne-a întristat; datorită

toate așezările geto-dace din țara noastră.

De o reală valoare pentru datarea așezării din nordul satului Teiu din Deal sunt cele câteva monete descoperite „La Măguri“ sau în imediata lor apropiere. Înainte de al doilea război mondial s-a găsit pe unul din tumuli o tetradrahmă macedoneană¹⁹ din vremea lui Filip al II-lea (359-336 î.Cr.) a cărei descriere o facem din memorie:

Av. – Capul cu cunună de lauri al lui Zeus, spre dreapta; în jur un cerc perlat.

Rv. – Cavaler cu o ramură în mâna dreaptă, în galop spre dreapta. Sub cal o făclie și o literă (?); în față o literă (?), un delfin (?). În jur un cerc perlat. Argint²⁰.

În mai 1958 ni s-a semnalat descoperirea a trei denari republicani romani²¹. Mergând la fața locului, am constatat că descoperirea a avut loc la circa 100 de metri spre vest de „Măguri“, într-un mic șanț săpat de apele ploilor printr-o locuință getică, unde am mai descoperit încă o piesă²². Cele patru monete²³ se prezintă astfel:

1. Marcus Sergius Silus

Av. – Roma. Ex S.C. (Roma. Ex senatus consulto). Capul zeiței Roma cu casca înaripată, spre dreapta; înapoia capului, x tăiat.

Rv. – M. Sergi. Silvs (Marcus Sergius Silus). În câmp, Q (quaestor). Călăreț roman cu cască și cuirasă, în galop spre stânga; în mâna stângă ridicată în sus ține de păr capul unui gal și o sabie. Pe avers o contramarcă. Ag. Diam. 18,1 x 17 mm. Denar, Babelon,²⁴ II, p. 442, n.1; Grueber,²⁵ Italia, 512. Anul 99-94 î.Cr.

2. C. Vibius Pansa

Av. – Pansa. Capul lui Apollo cu bucle bogate și cu cunună de lauri, spre dreapta; în față, un simbol monetar.

Rv. – C. Vibivs c.f. (Caius Vibius Caii filius). Pallas Athena, ținând în mâna dreaptă un sceptru, iar în mâna stângă un trofeu, în picioare într-o quadriga în galop spre dreapta.

Ag. Diam. 19,7 x 18,7 mm.

lucrărilor agricole mecanizate timp de 40 de ani au fost fărâmițate materialele arheologice, în Măgurile Meterilor au dispărut, pământul fiind total nivelat.

¹⁹ Moneta a fost descoperită de inv. Gheorghe Mincă; ne-a dăruit-o în octombrie 1956, iar noi am donat-o Muzeului Județean Argeș în 1962.

²⁰ Astfel de tetradrahme sunt bine cunoscute în țara noastră, vezi: Constantin Preda, *Monedele geto-dacilor*. Ed. Academiei, București 1973, pl. I-III, p. 485-487.

²¹ Monetele au fost descoperite de elevul Bumbac Florea.

²² Credem că monetele provin dintr-un tezaur mai mare, rupt de apele de ploaie, dar nu s-a efectuat un sondaj în locul respectiv.

²³ Monetele se păstrează în colecția Muzeului Județean Argeș, înregistrate în ianuarie 1967 la nr. 1925-1928. Nu am avut posibilitatea cântăririi lor.

²⁴ E. Babelon, *Description historique et chronologique des monnaies de République Romaine*, Paris, 1885.

²⁵ H.A. Grueber, *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, Londra, 1910.

Denar, Babelon, II, p. 539, n. 2; Grueber, Roma, 2307.

Anul 87 î.Cr.

3. C. Naevius Balbus

Av. — S.C. (Senatus consulto). Capul zeiței Venus cu diademă, spre dreapta.

Rv. — C. Nae. (Balb) (Caius Naevius Balbus). Victoria într-o triga în galop spre dreapta; în câmp, sus, V.

Ag. Diam. 18,1 x 17,8 mm.

Denar dantelat, Babelon, II, p. 248, n. 6; Grueber, Roma, 2926.

Anul 81 î.Cr.

4. P. Clodius Turrinus

Av. — Capul laureat al lui Apollo, spre dreapta; înapoia capului o liră.

Rv. — P. Clodivs M.F. (Publius Clodius Marci filius). Diana Lucifera în picioare, văzută din față, privește spre dreapta și ție în fiecare mână câte o torță înaltă.

Pe avers contramarcă.

Ag. Diam. 18,5 x 18 mm.

Denar, Babelon, I, p. 356, n. 15; Grueber, Roma, 4290.

Anul 38 î.Cr.²⁶

Am prezentat succint aceste descoperiri întrucât ele arată vechimea geto-dacică a așezării, considerată de tradiția orală ca vatră legendară a satului actual. În cazul acesta nu este exclus ca onomasticul legendar Meteru să fie și el tot atât de vechi, cum tot antice le considerăm și onomasticele actuale românești Meta, Metea, Meteș, Metu și Metulescu,²⁷ a căror rădăcină este comună cu cea a numelor traco-illire Metlensi(um),²⁸ Metubarbis²⁹ și Metulum³⁰.

Având în vedere cele prezentate mai sus nu greșim, credem, dacă atribuim gloatei metere, pomenită de Ovidiu la Tomis, o origine getică, nord-dunăreană. Rămâne ca viitorul, prin cercetări mai ample, să hotărască adevărul și asupra acestei enigme a istoriei geto-dacilor.

Avem convingerea că un rol hotărâtor în dezlegarea multor necunoscute ale istoriei strămoșilor noștri și ale limbii române îl are, fără discuție, toponomastica. Amintim că râul Mozacu, pe care se află peste 100 de așezări

²⁶ În registrul Muzeului Județean Argeș moneda este trecută cu diametrul de 17,6 x 18,5, iar anul emisiei 46 î.Cr., ceea ce ne determină să credem că a fost înregistrată altă monedă, și este regretabil. Menționăm faptul că deși data înregistrării apare în ianuarie 1967 în registrul respectiv, nu cunoaștem din ce motive a fost distrus și monedele au fost reînregistrate după luna august 1967.

²⁷ N.A. Constantinescu, *op. cit.*, loc. cit.

²⁸ CIL, III, 10060: IOM et Genio loci m(unicipi) Met(lensium) Aur. Maximus (centurio) leg. II, Adriaticis. Vezi: Géza Alföldy, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapesta, 1965, p. 160.

²⁹ I.I. Russu, *Ilirii*, p. 226.

³⁰ Strabon, *Geografia*, IV, 207, 10 (Traducere Felicia Vant-Ștef, vol. I, f.d., f. I).

străvechi, își găsește asemănare în numele anticului Mazaca, capitala Capadociei,³¹ iar tradiția atribuie lui Alexandru Macedon înfrângerea unui trib Mosach,³² ceea ce ne duce cu gândul la un toponim minor de pe Ialomița. Pe stânga Drâmbovnicului, în punctul cel mai sud-vestic al fostului teritoriu al satului Leșile – acum sat al comunei Teiu – se află, înconjurată de numeroase așezări străvechi, fântâna Burina, devenită după 1921 Fântâna Ilinii, după numele celei ce a primit terenul ca lot de împrăștiere, așa cum s-a întâmplat și cu Balta Meterilor denumită, tot după 1921, Balta lui Șuchială. Numele Burina ne amintește de o fântână din antichitate, din insula Koa, numită Burinna sau Burrina³³.

Ne oprim doar la aceste exemple din apropierea Bălții Materilor; am putea aduce ca exemplu câteva sute de toponime de pe teritoriul României, a căror origine nu poate fi decât geto-dacă. A fi socotite toate „coincidențe“, este o gândire infantilă. Cum ar proceda oare maghiarii, dacă pe teritoriul Ungariei ar găsi măcar câteva astfel de „coincidențe“?

³¹ Georgie Ioanid, *Dicționarul de nume proprii istorice, mitologie și geografice, ce se întâmpină în autorii Eleni*, Împrimeria Statului, București, 1867, p. 226.

³² Nicolae Densușeanu, *Dacia preistorică*, București, 1913, p. 724.

³³ Georgie Ioanid, *op. cit.*, p. 80.

DOUĂ ATAȘE DIN BRONZ AFLATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ

DRAGOȘ MÂNDESCU

Printre bronzurile figurate din colecția Muzeului Județean Argeș se numără și două piese deosebite atât în ceea ce privește valoarea lor artistică, dar și științifică. Deși se remarcă prin aspectul lor, piesele nu au făcut obiectul vreunei discuții speciale¹. Inițial am crezut că provin din săpăturile mai vechi din situl de epocă Latène de la Cetățeni (importuri din lumea greacă), însă această presupunere s-a dovedit a fi neîntemeiată².

Este vorba de două atașe care au constituit suportii de prindere a toartei duble de la un vas de tip situlă ce nu s-a mai păstrat, probabil tot din bronz. Piesele, deopotrivă cu rol funcțional și decorativ erau dispuse (așa cum reiese din analogiile existente) diametral opus pe buza exterioară a situlei. De ele era prinsă toarta dublă a recipientului. Ambele sunt executate din bronz într-o tehnică superioară, foarte probabil prin metoda cerii pierdute. Detaliile sunt remarcabile. Starea de conservare este, din fericire, foarte bună, la acesta contribuind și patina nobilă. Prima (Inv. I.V. 1213) (Fig. 1. 1 și Fig. 2. 1), cu o înălțime de 6 cm redă capul unui silen. Gura deschisă și alungită a acestuia servea la turnarea lichidului din situlă. Două volute dispuse în partea superioară constituie suportul propriu-zis de prindere a toartei duble. Cea de-a doua (Inv. I.V. 1212) (Fig. 2. 1 și 2. 2) reprezintă capul unui personaj feminin. Are o înălțime de 6, 7 cm. Aceeași modalitate de redare și dispunere a volutelor – suport.

Finetea și măiestria realizării indică, fără îndoială, un atelier din afara *barbaricum*-ului, stilul și simbolistica utilizată pledând pentru zona greacă. Într-adevăr, pe baza descoperirilor de la sud de Dunăre în principal, unde astfel de atașe descoperite separat sau chiar împreună cu situlele din bronz pe care

¹ Mulțumesc d-lui prof. dr. Mircea Babeș care mi-a atras atenția asupra acestora, în octombrie 1999.

² Dl. Ion Nania m-a asigurat că exemplarele au fost achiziționate de către Muzeul din Pitești de la un colecționar bucureștean în anii '60, când dumnealui era angajat al acestei instituții. Deci nu provin de pe teritoriul județului Argeș. În arhiva muzeului nu se păstrează actul de procurare care ne-ar fi servit la aflarea mai multor amănunte.

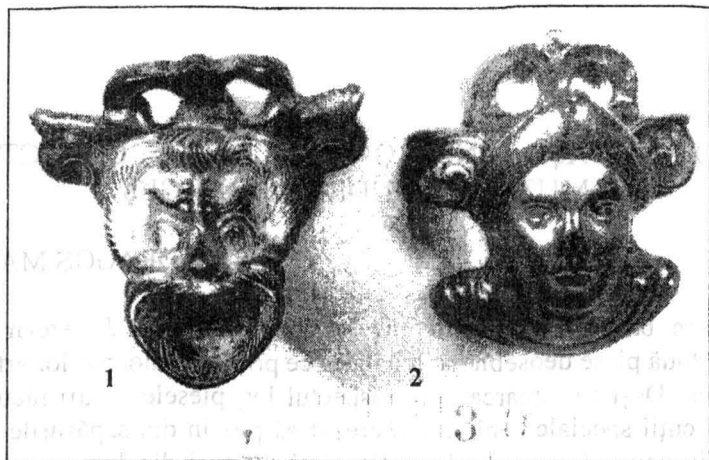

Fig. 1. Atașele din bronz - vedere frontală

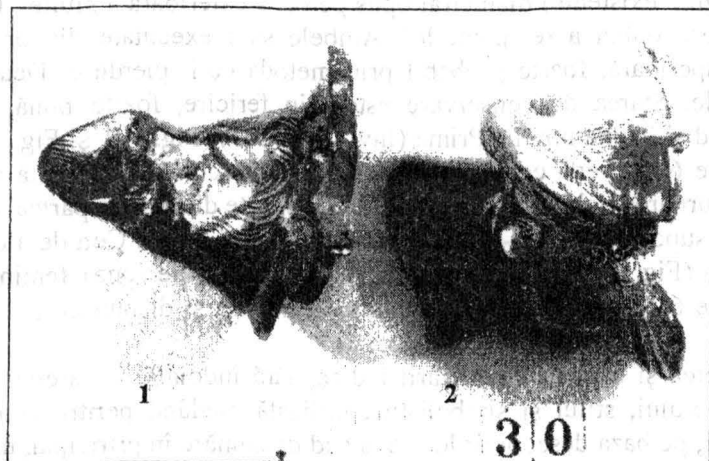

Fig. 2. Atașele din bronz - vedere din profil

erau prinse făceau parte din inventarul unor complexe închise³, piesele ca cele prezentate aici sunt datate în a doua jumătate a secolului al IV-lea a. Chr. și sunt considerate produsele unor ateliere grecești. O combinație imagistică asemănătoare (silen – personaj feminin) se întâlnește și în cazul unor vase tot din bronz (căni) și produse tot în lumea greacă a celei de-a doua jumătăți a secolului al IV-lea. Toarta unei asemenea căni de bronz descoperită la Fântânele (jud. Teleorman)⁴, fixată vertical pe peretele vasului se termină în partea de sus printr-un cap de femeie iar în partea de jos printr-un cap de silen.

În România atașele de situlă de genul celor prezentate aici sunt foarte rare, unele piese fiind inedite⁵, cum a fost și cazul celor din muzeul nostru. Un exemplar mai bine cunoscut este cel descoperit la Chirnogi⁶, în formă de amforă în miniatură, din bronz aurit, care se mai păstra încă prins pe marginea situlei fragmentare. Aceste piese contribuie la reflectarea influențelor culturale reciproce și a comerțului între teritoriul tracic și lumea grecească în al patrulea secol al erei vechi.

TWO BRONZE ATTACHES FROM THE ARGEȘ COUNTY MUSEUM'S COLLECTION

Abstract

The author present two bronze situla attaches discovered in unknown circumstances maybe in northern of the Danube. These artifacts have been made in a Greek workshop, in the second half of the 4th century BC. In Bulgaria attaches such as is more frequent, but in Romania their number is very small. Them reflected cultural influences and trade between the Thracian land and the Greek world.

³ I. Velkov, *Moghila groba nahodka ot Zlokučene*, în „Izvestija Sofia“ VI, 1930-1931, p. 254 și fig. 183-184.

⁴ C. N. Matescu și M. Babeș, *Cercetări arheologice și săpături de salvare la Fântânele*, în „SCIV“ 19, 1968, 2, p. 288 și fig. 4.

⁵ Un material în legătură cu aceste piese este pregătit de prof. dr. Mircea Babeș. Îl așteptăm cu un interes sporit.

⁶ M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București, 1979, p. 177 și fig. 31. 5-6 și pl. XLII.

AȘEZAREA GETO-DACICĂ FORTIFICATĂ ȘI VESTIGIILE
ROMANE DE LA BUDEASA MICĂ.
CASTRUL ROMAN DE LA PITEȘTI
TRASEUL *LIMES TRANSALUTANUS* ÎN SECTORUL PITEȘTI

PAUL I. DICU

I. Așezarea geto-dacică întărită și vestigiile romane de la Budeasa Mică, județul Argeș.

La circa 10 km NNE de municipiul Pitești, pe teritoriul satului Budeasa Mică, comuna Budeasa, județul Argeș, pe Dealul Văcăreasca, deal care face parte din Gruiurile Argeșului, subunitate a Piemontului Getic, în pădurea statului am descoperit elemente ale unei așezări întărite geto-dacice, folosită, probabil, ca loc de refugiu, în punctul numit „La Cetate”, „Cetatea lui Mircea”, „Cula lui Mircea”, „Cetatea Jidovilor”¹.

Așezarea a fost amplasată pe un mamelon central, flancat de alte două mameloane: un mamelon-promontoriu, mai înalt, spre S, SE și al treilea mamelon, spre NNE. Mameloanele marginale ar putea fi considerate veritabile bastioane ale așezării. Așezarea ocupă o parte din culmea (șaua) Dealului Văcăreasca, cu panta abruptă spre ENE și VSV, între pâraiele Budeasa Mică (V, NV) și Cristeasca (E, NE). Terenul fiind accidentat, accesul la așezare a fost și este dificil, mai ales pe timp nefavorabil. Mamelonul central era

¹ În legătură cu toponimia punctului geografic unde au fost amplasate așezarea geto-dacică întărită și fortificația romană suprapusă peste așezarea geto-dacică de pe Dealul Văcăreasca, satul Budeasa Mică, comuna Budeasa, județul Argeș, v.: C. Alessandrescu, *Dictionarul geografic al județului Muscel*, București, 1893, p. 206 (autorul a scris: „D'asupra dealurilor dela Micesci, în partea de Sud-Vest a comunei, se văd ruine dintr'o veche cetate a lui Mircea Basarab”); C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru...*, Câmpulung, 1922, p. LXXX (autorul a notat: „Micești. Urmele unui castru roman într-o lucrare a răposatului Tocilescu, ca aparținând de Purcăreni, care mai înainte aveau înglobați la ei și Miceștii”, iar la pagina următoare, LXXXI, citim: „Purcăreni. Ruinele castrului roman ce era socotit în Purcăreni, par a fi cele din Micești la cetatea lui Mircea”; idem, *Câmpulungul Muscelului. Istoric și legendar*, Câmpulung, 1925, p. 275 (autorul afirmă: „Din gara Ciumești, putem la 2 km, vedea satul Micești...”, aici găsindu-se ruinele unui castru roman, cunoscut sub numele de Cetatea Jidovilor”). La p. 28 și 30 explică semnificația populară a cuvântului „jidovi”: animale mari și puternice existente în perioada preistorică. Asemenea informații contradictorii din cele trei volume au generat confuzii în rândul specialiștilor. Conținutul articolului nostru face precizările de rigoare, contribuind la înlăturarea acestor confuzii.

înconjurat cu șanțuri adânci (1-3 m). Unele porțiuni din șanț mai puteau fi văzute în anii 1955-1978. În jurul fortificației centrale au fost depistate vetre de locuire, cu pământul ars, roșietic, unele fiind dispersate pe panta sudică, în direcția drumului îngust, degradat de torenți (v. foto).

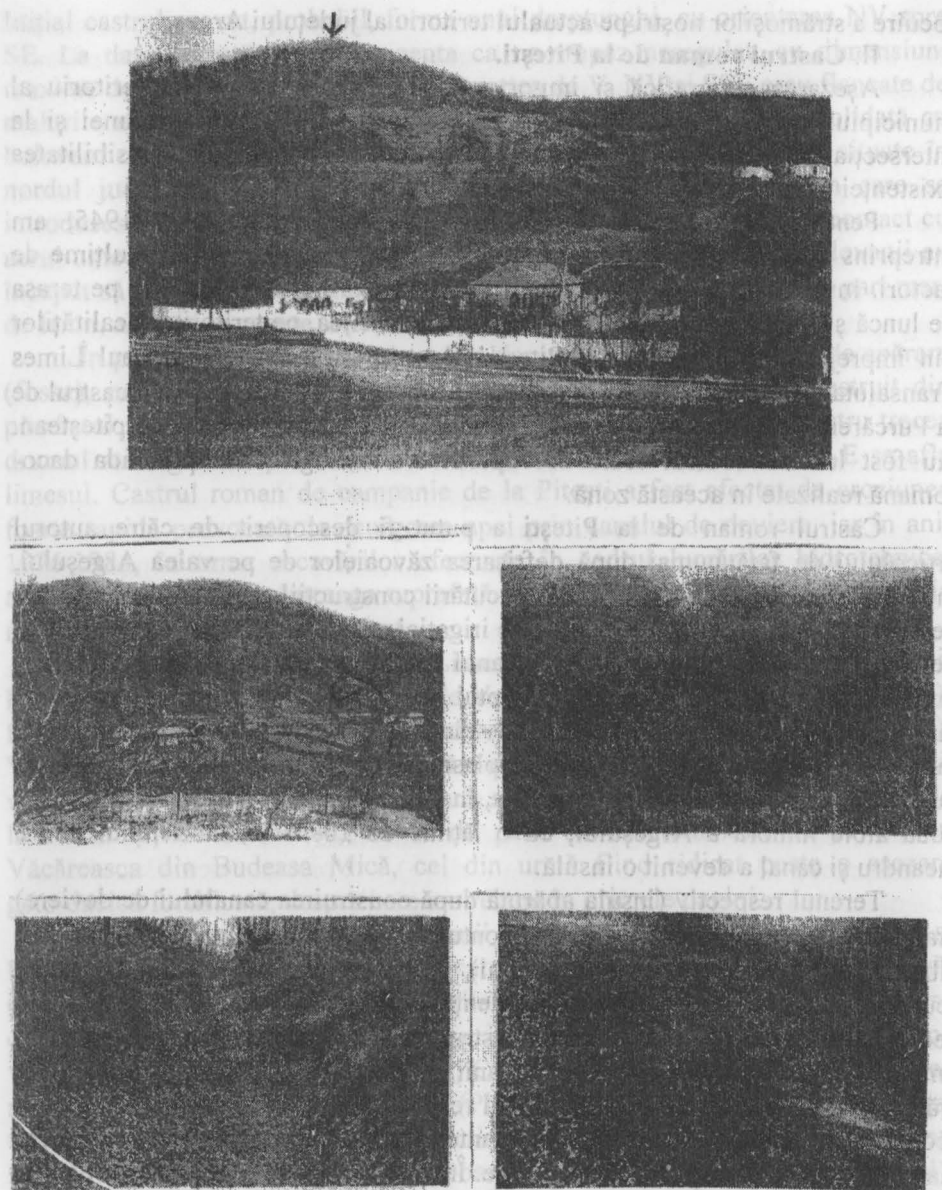
În cursul repetatelor cercetări de suprafață, efectuate în perioada anilor 1955-1978, am descoperit fragmente de vase ceramice geto-dacice de tip La Tène, resturi de cărămizi și cioburi de vase de factură romană și daco-romană (secolele II a.H. - IV d.H.). Din informațiile unor săteni și cadre didactice a reieșit că înainte de primul război mondial și în perioada interbelică aici au apărut monede antice (greco-macedonene, geto-dacice și romane). Câteva monede se păstrau până în anul 1959, în colecțiile Școlii generale din Budeasa Mare, inclusiv monede geto-dacice imitații de tip Filip II.

Interesantă este și descoperirea unor fragmente ceramice din neoliticul final, de tip Gumelnița, pe culme și pe pantele sudice. S-a constatat că peste așezarea antică geto-dacică au fost ridicate construcții romane și construcții medievale, tradiția atribuindu-le armatei romane și domnitorului Mircea cel Bătrân (1396-1418). Multă vreme sătenii au luat de aici cărămizi romane și medievale pentru construcțiile lor gospodărești. În timpul stăpânirii romane, așezarea geto-dacică fortificată a fost transformată într-un castellum sau pe locul respectiv romanii au construit fie un turn de supraveghere și pază, fie un castellum.

Pe Dealul Văcăreasca, în locul unde apar resturi de fortificații și vetre de locuire nu au fost executate, până la această dată, săpături arheologice. Lucrările vor fi relativ dificile, deoarece așezarea este situată în pădure, pe un teren accidentat, supus eroziunii. Umiditatea îndelungată a contribuit la degradarea, la sfărâmarea cărămizilor și a fragmentelor ceramice.

Așezarea geto-dacică fortificată de la Budeasa Mică utilizată, probabil, ca loc de refugiu, este singura așezare geto-dacică întărită, care a fost descoperită, până la această dată, în zona colinară a Munteniei, între râurile Dâmbovița (Est) și Olt (Vest)². Importantele descoperiri arheologice de la Budeasa Mică se adaugă la numeroasele descoperiri precedente din perioada geto-dacică, semnalate în diferite tipărituri, care confirmă intensă și permanentă

² a) Paul I. Dicu, *Aurohtonii în documente arheologice și numismatice*, în „Argeș”, XII, nr. 4(110), Pitești, 1977, p. 4; b) idem, *O așezare dacică necunoscută*, „Argeș”, XIV, nr. 2(117), Pitești, 1979, p. 5; c) idem, *Traco-geto-dacii din spațiul argeșean în izvoare arheologice și numismatice*, în rev. „Junimea”, nr. 24-25 partea a II-a. Liceul „N. Bălcescu”, Pitești, 1979, p. 172-173, 175, nota 44; d) idem, *Noi dovezi ale continuității*, „Argeș”, XV, nr. 1(120), Pitești, 1980, p. 6; e) idem, *Note numismatice. Monede grecești antice*, „Argeș”, XVI, nr. 2(125), Pitești, 1981, p. 12; f) Constantin Preda și Paul I. Dicu, *Monede geto-dacice descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în Bulet. Soc. Numismatice Române (BSNR), nr. 129-130, București, 1983, p. 90, 99, nota 6; g) Paul I. Dicu, *Vestigii din epocile străveche și veche. Perioada geto-dacă*, în *Istoria municipiului Pitești*, autori Petre Popa, Paul I. Dicu, Silvestru Voinescu, Edit. Academiei, București, 1988, p. 41; h) Paul I. Dicu, *Din istoria municipiului Pitești. Scurtă privire asupra epocilor străveche, veche și medievală*, în Rev. Muz. și Mon.-Mon. Ist. și de Artă, XIX, nr. 2, București, 1988, p. 3-6.

Pl. I - Imagini de la cetatea geto-dacică întărită de pe Dealul Văcăreasca din satul Budeasa Mică, jud. Argeș, utilizată ca refugiu; peste această fortificație romanii au construit un castellum sau un turn de observație.

locuire a strămoșilor noștri pe actualul teritoriu al județului Argeș.

II. Castrul roman de la Pitești.

Așezarea geografică și importanța strategică a actualului teritoriu al municipiului Pitești, situat la confluența Argeșului cu Râul Doamnei și la intersecția unor importante căi rutiere, m-au determinat să admit posibilitatea existenței unui castru roman pe acest teritoriu.

Pentru a localiza obiectivul urmărit, începând cu anul 1945, am întreprins cercetări îndelungate pe teren, luând în considerație o mulțime de factori. Investigațiile s-au extins pe toate terasele Piteștilor, inclusiv pe terasa de luncă și în albia minoră a Argeșului; de asemenea, pe teritoriul localităților din împrejurimile municipiului Pitești. Am urmărit cu atenție traseul Limes Transalutanus între castrul de la Albota (c. 15 km VSV de Pitești) și castrul de la Purcăreni (c. 16 km NNE de Pitești), acordând prioritate sectorului piteștean. Au fost luate în calcul toate descoperirile arheologice din perioada daco-romană realizate în această zonă.

Castrul roman de la Pitești a putut fi descoperit de către autorul articolului de față numai după defrișarea zăvoaielor de pe valea Argeșului, începând cu anul 1960, în vederea executării construcțiilor hidrotehnice (lacuri de acumulare, hidrocentrale, canale de irigației etc.) și după săparea unui canal de deviere a cursului râului Argeș, în anul 1968, la c. 250 m N de podul rutier, unde se afla un meandru spre V, în dreptul Atelierelor TCH. Canalul a preluat o mare cantitate de apă din amonte, evitând astfel inundarea balastierei și a fabricii de prefabricate din beton, amplasate în sectorul meandrat. Din cauza puternicei eroziuni laterale și verticale, în doi ani canalul s-a transformat în a doua albie minoră a Argeșului, cu o lățime de 10-15 m, iar terenul dintre meandru și canal a devenit o insulă.

Terenul respectiv (insula apărută după construirea canalului de deviere) era o prelungire (un pinten) din Piemontul Cotmeana, mai înalt decât nivelul albiei majore (nivelul luncii Argeșului), adică un rest de platformă care se scufundase lent în marea arie de subsidență de la Pitești. Pe această formațiune geologică armata romană a construit castrul de campanie (aestiva?), probabil în timpul războaielor daco-romane din anii 101-102 și 105-106. Așa cum am arătat mai sus, până în anul 1960, locul respectiv, ca și traseul limesului, erau acoperite cu arbori, arbuști și alte plante. Densitatea vegetației fiind foarte mare, zăvoaiul avea aspectul unei jungle. În această situație, se pare că, Pamfil Polonic, Grigore Tocilescu, Dumitru Tudor, Radu Vulpe și alți cercetători n-au reușit să observe vestigiile romane. În plus, subliniem că fără săparea canalului de deviere a cursului Argeșului, în anul 1968, elementele castrului nu ar fi ieșit la lumină.

Pe măsură ce eroziunea avansa spre vest s-a constatat că obiectivul militar a fost construit din pământ, după ce s-a efectuat nivelarea platformei.

Inițial castrul a avut, probabil, forma unui dreptunghi, cu orientarea NV spre SE. La data cercetărilor se prezenta ca un trapez neregulat, cu dimensiuni maxime de 280 m x 50 m. Laturile din partea de V, NV și SSE erau flancate de malurile abrupte ale albiei minore. Partea de N și NE a fost consolidată cu bolovani mari de piatră de râu și cu bolovani aduși de la carierele situate în nordul județului Argeș. Pe unii bolovani se păstrau orificiile în care se introduseseră druzii de fier în timpul dislocării din stâncă (rocă). În contact cu aerul umed și apa de ploaie, pietrele având în compoziție calcar, bolovanii au început să se sfărâme. Pe latura nordică și estică au ieșit la suprafață pari mari de lemn, ascuțiți la capete, aflați în bună stare (nu putreziseră).

În partea estică a castrului au fost depistate urme ale șanțului de apărare (fossa), porțiuni din bernă (terasă) și din valul (vallum-agger, construit din pământul scos din șanțul de apărare). La cca 100-150 spre E de castru trecea drumul strategic din piatră (via militaris). În imediata apropiere la E se afla limesul. Castrul roman de campanie de la Pitești a fost afectat de eroziunea foarte rapidă provocată de scurgerea apei prin canalul de deviere, iar în anii 1976-1984, în urma escavărilor efectuate în cadrul lucrărilor hidrotehnice, acesta a fost distrus pe întreaga suprafață. Cu pământul escavat s-a umplut albia minoră a vechiului curs meandrat.

La cele 18 castre de pe Limes Transalutanus: Flămânda-Moșteni, Putineiu, Băneasa (dublu), Roșiori de Vede, Gresia, Ghioca, Urluieni (dublu), Fâlfani-Izbășești, Săpata de Jos (dublu), Albota, Purcăreni, Jidava (dublu), Voinești, Râșnov (Cumidava) adăugăm castrul de la Pitești, care nu știm dacă va fi ultimul de pe acest traseu. Trebuie să reținem, totodată, și castellum-ul de la Rucăr și, de asemenea, turnul de pază sau castellum-ul de pe Dealul Văcăreasca din Budeasa Mică, cel din urmă fiind ridicat peste o așezare geto-dacică fortificată, despre care am relatat în primele pagini.

Pe teren am constatat că romanii au organizat între Limes Alutanus și Limes Transalutanus puncte fortificate (turnuri de supraveghere și pază, castellum-uri, palisade etc.; în locurile respective și în jurul lor aflându-se cărămizi întregi și fragmentate, cioburi de vase, monede, alte materiale) pe văile unor afluenți ai Oltului (Topolg, Cungrea Mare, Cungrea Mică); pe valea râului Vedea și a afluenților săi (Plapcea Mare, Plapcea Mică, Vedița, Cotmeana), pe valea superioară și medie a Argeșului și a afluenților săi direcți și indirecti (Bascov, Vâlsan, Râul Doamnei, Bratia, Râul Târgului, Argeșel). Militarii romani au realizat, în acest fel, un sistem de apărare eficient, cu linii de apărare succesive, intermediare, între Limes Alutanus și Limes Transalutanus, la frontiera de ENE a imperiului, pentru a face față invaziilor barbare și eventualelor răscoale ale populației autohtone geto-dacice supusă romanizării.

Între cele două limesuri romanii au construit drumuri pentru circulația

unităților militare, negustorilor, populației autohtone și coloniștilor. Un astfel de drum avea, probabil, următorul traseu: Pitești-Smeura-Moșoaia-Dealul Orașului (Sămara)(județul Argeș)-Izvoru-Fata-Chilia-Făgețel-Lerești-Topana-Păroși-Leleasca-Sâmburești-Dejești (județul Olt)-Ionești Govorii (Pons Aluti)(județul Vâlcea). O ramificație din acest drum pornea de la Sâmburești și prin Verguleasa, Dumitrești, ajungea peste râul Olt, la Drăgășani (Rusidava). Pe traseul drumului amintit și în localitățile apropiate au fost identificate numeroase vestigii romane (urme ale unor turnuri de pază și observație, resturi de cărămizi și de vase ceramice, monede, unelte, obiecte gospodărești, fragmente de arme etc.). Până în 1955 porțiuni din acest drum mai puteau fi văzute în unele localități. Populația din satele Lerești, Topana, Chilia, Făgețel, Păroși, Leleasca etc. numeau această arteră „Drumul roman“, „Drumul lui Traian“, „Drumul lui Ler împărat“, îndeosebi aceste denumiri erau atribuite traseului dintre Topana-Sâmburești-Ionești Govorii (Pons Aluti) și ramificației Sâmburești-Vulturești-Dumitrești-Drăgășani (Rusidava)³.

III. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Pitești.

Cel mai reprezentativ monument roman de pe teritoriul municipiului Pitești și al localităților apropiate, prin care s-a materializat cucerirea romană și stăpânirea Imperiului roman în zona Argeșului, având semnificația puterii romane este Limes Transalutanus, sistem militar de apărare și de dominație a părții de vest a Munteniei, considerat o dublură de protecție a Limes Alutanus. Municipiul Pitești este situat în sectorul mediu al Limes Transalutanus sau Valahicus, numit de Vasile Pârvan „valul de la Pitești“⁴.

Acest limes forma hotarul de sud-est al provinciei romane Dacia și se întindea între E Turnu Măgurele (Poiana-Flămânda)-V Roșiori de Vede-Pitești E-Câmpulung-Muscel (Apa Sărată - Jidova) - Voinești-Rucăr-Bran-Râșnov (Cumidava). Pe teritoriul municipiului Pitești, limesul pătrundea pe la V de

³ Paul I. Dicu, *La Pitești - Un castru roman necunoscut*, în „Argeș“, XIV, nr. 4(119), Pitești, 1979, p. 6; supra, nota nr. 2, pct. g, p. 47-51; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Edit. Academiei, București, 1984, harta de la p. 122; idem, în *Enciclopedia geografică a României*, Edit. Șt. și Enciclopedică, București, 1982, p. 90, Harta Dacia. Secolele II-III; Gh. Bichir a trecut castrul de la Pitești, fără a face trimiteri la articolele autorului descoperirii obiectivului roman. Pentru castrule și alte construcții de pe limes, v.: D. Tudor, *Oltenia romană* (OR4), ed. IV, Edit. Academiei, București, 1978, p. 257-325, inclusiv bibliografia din note; Ioana Bogdan Cătănciu, lucrările cuprinse în *Bibliografia Istorică a României* (BIR); pentru castrul și termele romane de la Voinești, comuna Lerești, județul Argeș, v. C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului...*, 1925, p. 251 („Satul Lerești are... ruinele unei cetăți...“; nu știm dacă se referă la vestigiile romane de la Voinești); Marin I. Bădescu, *Ștampilele tegulare de la Voinești-Muscel (comuna Lerești, jud. Argeș)*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* (SCIVA), 32, nr. 2, 1981, p. 291-295. În timpul cercetărilor, în perioada 1969-1979, autorul descoperirilor a invitat la Pitești pe prof. D. Tudor, de trei ori. Împreună am cercetat amplasarea castrului inedit și traseul real al limesului în sectorul Pitești. D. Tudor a propus să introducă în ed. a V-a a vol. *Oltenia Romană*, în lb. franceză, a descoperirilor de la Pitești, însă decesul său neașteptat a anulat acest proiect. Prof. D. Tudor a anunțat Muzeul din Pitești și a solicitat participarea la cercetări a prof. Eugenia Popescu, care nu s-a prezentat în zilele stabilite.

⁴ V. Pârvan, *Începutul vieții romane la gurile Dunării*, ed. a II-a, Edit. Științifică, București, 1974, p. 47, 141-142, nota 26

Geamăna (comuna suburbană Bradu), traversa islazul Piteștilor, pe lângă actualul târg săptămânal prin partea estică unde se aflau urmele unui turn de pază, apoi traversa vechiul traseu al căii ferate Pitești-București, în dreptul fostei bariere Prundu N și ajungea pe malul drept al Argeșului la E de gara Pitești-S⁵.

Cercetările minuțioase efectuate pe teren de autorul acestui articol între anii 1945-1978 au dovedit că limesul nu se oprea în malul drept al Argeșului, la E de gara Pitești-S, și nici nu urma cursul Râului Doamnei pe la confluența cu Argeșul, așa cum au susținut unii autori. Din punctul respectiv limesul înainta, cu unele mici întreruperi, pe malul drept al Argeșului, prin parcul Argeș, de unde continua spre N până la castrul roman de campanie de la Pitești amplasat pe platforma-promontoriu, la N de colonia și birourile TCH Argeș și la E de Atelierele de Reparații Utilaje Hidrotehnice. De aici, peste Argeș, înainta pe malul stâng, trecând prin partea de SSE a lacului de acumulare Pitești N-Bascov-Budeasa S, pe la V de Uzina de apă Budeasa, pe lângă fabrica de cărămizi Budeasa și ajungea pe Dealul Văcăreasca din Budeasa Mică, la castellum-ul roman sau turnul de pază construit peste așezarea geto-dacică întărită. De aici continua pe culmea dealului, spre NNE, iar apoi peste câteva obstacole naturale, cobora în valea Râului Doamnei, până la castrul roman de la Purcăreni-Micești⁶.

Pe mari distanțe limesul a fost folosit ca drum militar, eventual și comercial, de la Dunăre până în Transilvania. Nu este exclus ca armatele romane să fi construit și utilizat drumul situat pe traseul Limes Transalutanus și cele patru castre de pământ din localitățile enumerate mai sus, posibil și castrul de la Voinești-Muscel, în timpul marilor războaie daco-romane din anii 101-102 și 105-106. Supozițiile și interpretările arheologilor și istoricilor se bazează pe dovezi arheologice și numismatice, pe cunoașterea situației militare de la sudul Dunării. Se știe că teritoriul actual al Munteniei era supravegheat și controlat de armatele romane din Moesia Inferior, înainte de declanșarea primului război daco-roman (101-102)⁷.

În limes, la Pitești, am descoperit două monede romane imperiale: a) un denar emis de împăratul Hadrian (117-138), succesorul lui Traian, datat în anul 118 (BMC, III, p. 249, nr. 77, a 108), la S de Parcul Argeș, la cca 40 cm adâncime, în timp ce se ara un teren cultivat cu lucernă; b) un denar emis de

⁵ OR4, p. 253-257 (*Urmele unui turn de pază în islazul Piteștilor, indicat de o movilă*, la p. 255).

⁶ Supra, nota nr. 2, pct. g, p. 47-48.

⁷ Supra, nota nr. 2, pct. g, p. 48; Radu Florescu, *Câteva observații cu privire la Limesul transalutan*, în „Drobeta”, Drobeta-Turnu Severin, 1978, p. 55-61; idem, 6, 1985, p. 51-58. Începând cu anul 1949 prof. Paul I. Dicu a informat pe prof. D. Tudor, Radu Vulpe, Gr. Florescu, Ioana Bogdan Cătăniciu, C. Petolescu ș.a. despre posibilitatea utilizării limesului de către armatele romane în primul război daco-roman din 101-102; pentru datarea limesului v. Ioana Bogdan Cătăniciu, în *Actes du IXe Congres international d'etudes sur les frontieres romaines*, București, Köln-Viena, 1974, p. 285; de asemenea, lucrările autoarei publicate ulterior, unele fiind trecute și în BIR (1975-1999).

împăratul Commodus (180-192), datat în anii 186-187 (RIC, III, p. 143, nr. 382, a 186-187), la 1,50 m adâncime, în timp ce se săpa un canal între noul bazin de înot și lacul de agrement din parcul Argeș. În jurul celor două monede se aflau fragmente de cărămizi și de vase ceramice de factură romană. Monedele au o mare valoare arheologică, istorică și numismatică, deoarece contribuie la datarea limesului și a castrului din sectorul municipiului Pitești (sec. I-II d.H.). Din aceste considerente monedele au fost menționate în diferite tipărituri de specialitate din țară și de peste hotare. Astfel, în revista „Numismatic Literature” N° 104/1980 din New York, care publică rezumatele articolelor și studiilor cu descoperiri numismatice antice valoroase din toate țările, a apărut și rezumatul articolului nostru, fiind evidențiate cele două monede romane descoperite în limes, inclusiv castrul de la Pitești⁸.

Numeroase monede imperiale romane emise înainte, în timpul și după împărații Traian (98-117) și Aurelian (270-275), decoperite în Pitești și în alte localități din județele Argeș, Olt, Teleorman, precum și diferite materiale arheologice, inclusiv cărămizi cu amprente de sigilii și inscripții romane, demonstrează că spațiul dintre Limes Alutanus și Limes Transalutanus (între râurile Olt-Argeș-Dâmbovița) a fost locuit fără întrerupere de geto-daci și daco-romani, procesul romanizării fiind tot atât de intens ca și cel de la vest de râul Olt (Oltenia de astăzi)⁹. Subliniem descoperirile unor cărămizi romane cu sigiliile mării unități militare LEGIO XIII GEMINA: două în Pitești (strada I.C. Brătianu și pe terenul Școlii normale); una în castrul de la Jidava-Câmpulung (descoperită de prof. Al. Bărcăcilă) și una în castrul de la Săpata de Jos¹⁰.

Dintre localitățile în care au fost descoperite o mulțime de monede imperiale romane timpurii și târzii, izolate sau în tezaure, situate între Limes Alutanus și Limes Transalutanus, menționăm următoarele: Pitești, Jidava, Câmpulung, Vâlcele, Săpata de Jos, Cremenari-Flămânda, Slatina-Olt (peste 2250 denari), Sâmburești (peste 4000 denari și mai puțini antoninieni; două

⁸ Paul I. Dicu, *Note numismatice* [II], în „Argeș”, XVII, nr. 2(129), Pitești, 1982, p. 9; idem, *Un castru roman necunoscut* [An unknown Roman castrum], Argeș. Vol. 14. No. 4(Pitești), p. 6, illius. A denarius of Hadrian (ca 118) and another of Commodus (ca 186-187) were discovered in the city of Pitești, „Numismatic Literature”, No. 104, New York, September 1980, p. 56(nr. 273).

⁹ OR4, p. 119, 121-122; 228, 230-231; Gh. Poenaru Bordea și Paul I. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (sec. IV-XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în „Studii și cercetări de numismatică” (SCN), vol. IX, Edit. Academiei, București, 1989, p. 75-80, 81-86; Octavian Iliescu, Gh. Poenaru Bordea și Paul I. Dicu, *Un denar emis pentru Annia Faustina*, „SCN”, VIII, 1984, p. 117-118 (a treia soție a lui Elagabal); este o piesă rară, a doua cunoscută până acum; v. și cronicile numismatice semnate de Bucur Mitrea în „Dacia”, SCIV, BSNR etc. precum și articolele sale publicate (v. BIR). De asemenea, lucrările prof. C. Preda și prof. D. Protase, inclusiv lucrările lui Vasile Christescu, doctor în istorie, fost profesor la Școala Normală din Pitești.

¹⁰ Supra, nota 2. pct. g. p. 49; C. Rădulescu Codin, *Câmpulungul Muscelului...*, 1925, p. 34, nota nr. I(cărămizi descoperite de prof. Al. Bărcăcilă în castrul de la Jidava). Cărămida din castrul de la Săpata de Jos a fost depistată de prof. Cătălin Bădescu, care a prezentat-o într-o ședință a cercului pedagogic al profesorilor de istorie din zona Costești Argeș.

monede au fost emise de împăratul Gordian II în anul 238, an în care a domnit numai câteva luni)¹¹.

O descoperire excepțională, cu o valoare științifică inestimabilă, o constituie tezaurul alcătuit din monede de aur (22 piese) emise de împăratul Gordian III (238-244), ieșit la lumină în timpul săpării șanțului pentru fundația blocului A1 din str. Războieni, municipiul Pitești, județul Argeș. **Este cel mai mare tezaur monetar cu piese de aur emise de Gordian III descoperit în Imperiul roman.** Tezaurul se păstrează la Banca Națională a României din București. Acest tezaur confirmă existența, în timpul domniei împăratului Gordian III, a unui important comandament al armatelor romane pe teritoriul actual al Piteștilor și importanța strategică a teritoriului, a limesului și a castrului de la Pitești¹².

Descoperirea pe teritoriul Piteștilor și la Săpata de Jos (în castru și în așezarea civilă) precum și în alte localități situate pe linia limesului sau în apropiere a monedelor emise de împărații Filip Arabul (244-249), Decius (249-251), Gallienus (253-268), Claudius II Gothicus (268-270), Aurelian (270-275), la care se adaugă alte materiale arheologice, pune sub semnul întrebării afirmația din unele tipărituri referitoare la distrugerea pe întreaga lungime de către carpi și abandonarea definitivă a Limes Transalutanus, în anul 245. Trebuie să avem în vedere că Filip Arabul a învins pe carpi¹³.

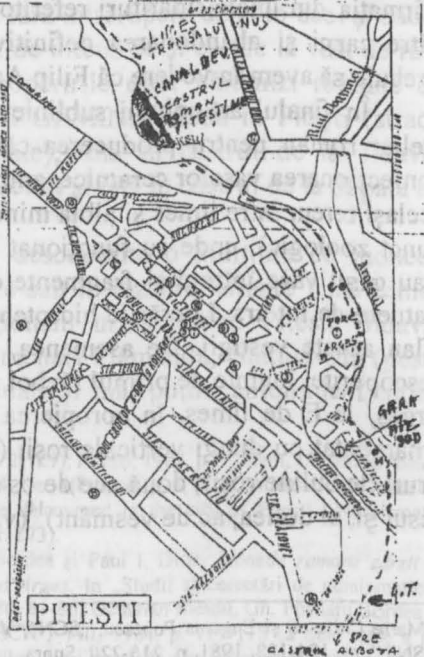
În finalul articolului subliniem însemnătatea descoperirii urmelor unui atelier roman pentru producerea cărămizilor și a altui atelier roman pentru confecționarea vaselor ceramice, ambele situate pe malul drept al Argeșului, pe același teren, între limes și albia minoră, în SE Parcului Argeș (la sud de fostul punct zoologic), unde au funcționat o balastieră și o fabrică de betoane. Aici s-au găsit vase întregi și fragmente ceramice, cărămizi și resturi de cărămizi, statuete de lut ars. Lucrările hidrotehnice au distrus complet terenul pe care se aflau aceste vestigii. De asemenea, materiale arheologice importante au fost descoperite, înainte de primul război mondial, la Stârci, orașul Costești, județul Argeș, la E de limes, în apropierea acestuia: un urcioraș de factură romană ornamentat cu dungi verticale roșii (două) și albe (patru), cele albe suprapun șiruri de buline roșii; două ace de os specifice pentru Imperiul roman (un ac de cusut și, al doilea, ac de vesmânt)¹⁴ (v. foto).

¹¹ Maria Chițescu și Eugenia Popescu, „SCN”, VI, 1975, p. 223-227; OR4, p. 119, 121-122; B. Mitrea, „BSNR”, nr. 124-128, 1981, p. 215-220; Supra, nota nr. 2, pct. g, p. 49-50; Gh. Poenaru Bordea și Paul I. Dicu, „SCN”, IX, 1989, p. 75-80, 81-86.

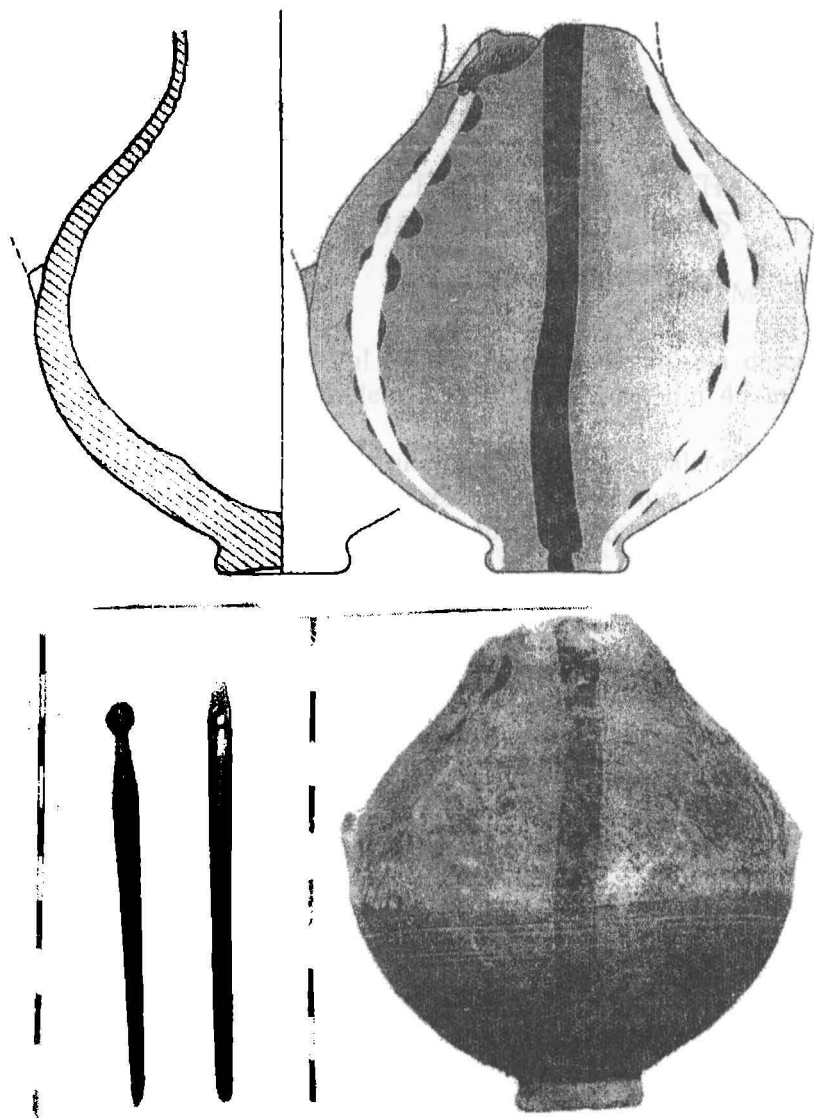
¹² Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Date preliminare privind tezaurul de auri de la Gordian al III-lea. descoperit la Pitești*, comunicare prezentată la sesiunea Muzeului Județean Argeș, la 27 octombrie 1994.

¹³ Paul I. Dicu, în *Istoria municipiului Pitești*, Edit. Academiei, 1988, p. 49-50; idem, în „RMM-MIA”, XIX, nr. 2, București, 1988, p. 3-6 (pt. materialele de la Stârci, v. Gh. Bichir, „Thraco-Dacia”, 2, 1981, p. 80).

¹⁴ Paul I. Dicu, supra nota nr. 2, pct. d; Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia...*, p. 44 și nota nr. 24, pl. XLVIII/20, p. 153, pl. XXXIV/3; idem, în „Thraco-Dacia”, II, 1981, p. 80, fig. 2/4-5.

Pl. II - Sus: Monede romane de argint emise de împărații Hadrian și Commodus, descoperite în Limes Transalutanus, la Pitești. Mijloc: Imagini ale terenului pe care a fost construit castrul de la Pitești; fortificații distruse de eroziune și de construcțiile hidrotehnice. Jos: Harta Limes Transalutanus și schița cu localizarea castrului la Pitești.

Pl. III - Obiecte romane descoperite în satul Stârci, orașul Costești, jud. Argeș, în apropierea Limes Transalutani.

Sus și dreapta jos: Desenul și foto unui urcior de factură romană, decorat.

Jos, stânga: Ace de os romane (unul de vesmânt și altul de cusut).

(Colecția, prof. Paul I. Dicu, Pitești)

TEZAURUL MONETAR (MACEDONIA PRIMA - THASOS) DESCOPERIT LA BOGAȚI, JUDEȚUL ARGEȘ

ROMEO MASCHIO

În luna martie 1986, în satul Suseni, comuna Bogați, s-a descoperit întâmplător, în punctul numit „Deleni“, un tezaur format din 45 monede, Macedonia Prima și Thasos.

Tezaurul a ajuns la suprafață în urma ploilor care au spălat malul râului Budișteanca. Din vasul în care au fost așezate monedele nu s-au mai păstrat decât fundul și un mic fragment din pântec, acesta, probabil, fiind o cană de dimensiuni mijlocii, cu fundul inelar, lucrată la roată, din pastă fină brun-roșcată^{*)}.

Comuna Bogați este situată în partea de est a județului Argeș, la o distanță de 40 Km de municipiul Pitești, la 22 Km de orașul Topoloveni¹ și la circa 26 Km vest - sud-vest de municipiul Târgoviște. Satul Suseni se află în partea de nord a comunei Bogați, străbătut de râul Budișteanca, afluent al Argeșului pe partea stângă.

Tezaurul cuprinde tetradrahme din argint^{**)} ale provinciei Macedonia Prima (patru exemplare) și ale cetății Thasos (41 exemplare).

După ocuparea Macedoniei, romanii au împărțit teritoriul acesteia în patru regiuni, care au primit, printre altele, și dreptul de a bate monedă proprie (dreptul *cerentin*).

Dintre cele patru regiuni, cea mai importantă din punct de vedere economic, al emiterii și circulației monetare, a fost Macedonia Prima, regiunea din jurul orașului Amphipolis. Aici au fost emise în perioada 158-150 a. Chr. o serie de monede (tetradrahme) care au avut o largă circulație pe teritoriul

^{*)} Conținutul tezaurului a fost ridicat de câțiva copii care l-au înmănat profesoarei Maria Diaconu de la școala din localitate, iar prin intermediul dumeacii monedele au ajuns în posesia Muzeului Județean Argeș.

¹ Localitățile județului Argeș, Pitești, 1971, p. 112.

^{**)} Monedele au titlul de 950 ‰. Analiza a fost efectuată la Filiala Argeș a BNR - Serviciul metale prețioase.

Daciei. Acestea au circulat la nord de Dunăre aproape exclusiv în forma originală, imitațiile fiind mai rare².

Tetradrahmele Macedonia Prima, bătute la Amphipolis, descoperite la Bogați, au următoarea descriere:

1. Av. Scut macedonean având pe margini grupuri de câte două semicercuri ovale, conținând în mijloc o stea. Între acestea două sfere mici care se succed de șapte ori. În mijloc, într-un medalion, mărginit de două cercuri concentrice, unul liniar și altul punctiform, bustul zeiței Artemis Tauropolos, spre dreapta, cu diademă, iar pe umăr tolba cu săgeți.

Rv. MAKEΔONΩΝ ΠΡΟΤΗΣ, pe două rânduri. Între cele două rânduri ale legendei, măciuca lui Heracles așezată orizontal. În câmp sus sigla . Totul într-o cunună de frunze de stejar. În stânga, pe margine, un fulger. Deasupra bătei incizie³.

D. 3, 1 cm; G. 16, 50 g.

2. Av. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus. În câmp sigla .

Incizie deasupra bătei. D. 3 cm; G. 16, 85 g.

3. Av. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus. În câmp sus sigla N, iar jos sigla. .

Incizie deasupra bătei. D. 3, 2 cm; G. 16, 55 g.

4. Av. Ca mai sus.

Rv. Ca mai sus. În câmp sus sigla. .

Incizie sub bătă. D. 2, 9 cm; G. 16, 43 g.

Din seria acestor monede au fost emise două variante ale aceluiași tip: unele având pe revers o stea, probabil fiind executate în prima fază a existenței atelierului de la Amphipolis, iar altele un fulger, în stânga, în afara cununei de frunze de stejar. Tetradrahmele din a doua categorie s-au bătut în număr mai mare decât cele cu stea, din aceste motive fiind și mai răspândite, dar din punct de vedere stilistic sunt inferioare celor cu stea pe revers.

Cele patru monede Macedonia Prima din tezaurul de la Bogați fac parte din categoria cu fulger, care deși îngrijit executate, sunt realizate de gravori mediocri. Valoarea ponderală a acestor monede se menține cu diferențe mici aproape de greutatea normală a tetradrahmei. Modulul are aproape aceleași dimensiuni la toate piesele, rondellele sunt late, trăsătură caracteristică pentru emisiunile secolului II a. Chr. Cele patru piese au diferite sigle pe revers, formate din litere grupate în monograme. Datorită acestui criteriu, dar și a unor

² Octavian Floca, *Tezaurul monetar de la Cugir (reg. Hunedoara)*, în „SCN”, II, 1958, p. 103.

³ Pentru toate piesele vezi Hugo Gaebler, *Die Antiken Münzen von Makedonia und Paionia*, Berlin, 1906.

deosebiri de execuție tehnică, considerăm că tetradrahmele Macedonia Prima din tezaurul de la Bogați fac parte din patru emisiuni diferite.

Deși aversul și reversul acestor monede prezintă urme de tocare, acest lucru se pare că ar avea ca motiv uzura diferită a matrițelor folosite la batere. Legenda în general este clară, literele au capete globulare, dar nu sunt egal distanțate și de aceleași dimensiuni⁴.

Cele 41 de tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați sunt imitații de tipul Dionysos - Heracles, siglele care apar fiind M și M̄ (M barat). Dăm mai jos descrierea:

1. Av. Capul zeului Dionysos tânăr, spre dreapta, cu cunună de iederă, formată din două rozete, trei frunze sus și două jos.

Rv. ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ în câmpul drept; ΣΩΤΗΡΟΣ în câmpul stâng; ΘΑΣΙΩΝ în exergă. Herakles nud, în picioare spre stânga, se sprijină pe măciucă și ține în mâna stângă pielea leului din Nemea. În câmpul stâng sigla M̄⁵.

- D. 3, 4 cm; G. 16, 75 g.
2. D. 3, 2 cm; G. 16, 86 g. M̄.
3. D. 3, 1 cm; G. 16, 82 g. M̄
4. D. 3, 3 cm; G. 16, 02 g. M̄
5. D. 3, 2 cm; G. 16, 84 g. M̄
6. D. 3, 1 cm; G. 16, 96 g. M̄
7. D. 3, 1 cm; G. 16, 74 g. M̄
8. D. 3, 0 cm; G. 16, 70 g. M̄
9. D. 3, 1 cm; G. 16, 86 g. M̄
10. D. 3, 1 cm; G. 16, 85 g. M̄
11. D. 3, 2 cm; G. 16, 80 g. M̄
12. D. 3, 3 cm; G. 16, 75 g. M̄
13. D. 3, 1 cm; G. 16, 70 g. M̄
14. D. 3, 0 cm; G. 16, 81 g. M̄
15. D. 3, 1 cm; G. 16, 55 g. M̄
16. D. 3, 0 cm; G. 16, 57 g. M̄
17. D. 3, 5 cm; G. 16, 85 g. M̄
18. D. 3, 1 cm; G. 16, 77 g. M̄
19. D. 3, 2 cm; G. 16, 70 g. M̄
20. D. 3, 1 cm; G. 16, 73 g. M̄
21. D. 3, 0 cm; G. 16, 76 g. M̄
22. D. 3, 1 cm; G. 16, 49 g. M̄
23. D. 3, 2 cm; G. 16, 70 g. M̄
24. D. 3, 2 cm; G. 16, 86 g. M̄

⁴ Constantin Moisil, „CNA“, 17, 1943, 127-128, p. 153.

⁵ B. Head, *Historia Numorum*, Oxford, 1911, p. 225-226.

25. D. 3, 0 cm; G. 16, 90 g. M
26. D. 3, 1 cm; G. 16, 90 g. M
27. D. 2, 9 cm; G. 16, 88 g. M
28. D. 3, 4 cm; G. 16, 85 g. M
29. D. 3, 2 cm; G. 16, 80 g. M
30. D. 3, 2 cm; G. 16, 82 g. M
31. D. 3, 1 cm; G. 16, 78 g. M
32. D. 3, 2 cm; G. 16, 90 g. M
33. D. 3, 0 cm; G. 16, 85 g. M
34. D. 3, 0 cm; G. 16, 88 g. M
35. D. 3, 1 cm; G. 16, 71 g. M
36. D. 3, 3 cm; G. 16, 86 g. M
37. D. 3, 1 cm; G. 16, 75 g. M
38. D. 3, 3 cm; G. 16, 84 g. M
39. D. 3, 1 cm; G. 16, 89 g. M
40. D. 3, 3 cm; G. 16, 85 g. M
41. D. 3, 4 cm; G. 16, 83 g. M

Tetradrahmele originale ale orașului Thasos, ca și imitațiile după aceste monede au început să circule în regiunile traco-getice, de pe la mijlocul sec. II a. Chr., concomitent cu monedele macedonene, circulația lor prelungindu-se în secolul I a. Chr.⁶ Față de tetradrahmele macedonene, monedele thasiene au fost emise într-o cantitate mai însemnată datorită și imitațiilor, având o răspândire teritorială și o durată de circulație mai mare și după anul 150 a. Chr. Ele au luat locul tetradrahmelor Macedonia Prima după încetarea monetăriei de la Amphipolis.

La tetradrahmele Thasos din acest tezaur se constată inegalitatea sub raportul execuției tehnice și artistice. Se disting mai multe variante prin mici deosebiri de stil în cadrul aceluiași tip. Explicația ar fi că au fost bătute în ateliere diferite, prin copierea matrițelor inițiale de meșteșugari cu mai multă sau mai puțină pricepere. Monedele au formă scyphată ca urmare a procedeelor tehnice de ștanțare. În general au o stare fizică bună, gradul de tocire inegal avers - revers putându-se datora uzurii inegale a matrițelor folosite.

Legenda la toate monedele este compusă din litere scrise punctiform, fără ca sensul să fie modificat, grafia fiind corectă.

Toate aceste elemente: flanul aplatizat inegal și tocit, aspectul scyphat al pastilei, literele legendei punctiforme sau având capete globulate ne-a determinat să considerăm aceste monede imitații ale populațiilor din preajma Dunării⁷.

⁶ Bucur Mitrea, *Descoperirea monetară de la Tămădău Mare (Reg. București) și problema monedelor celților hoi în Dacia*, în SCN, I, 1957, p. 22.

⁷ Constantin Preda, *Asupra descoperirii monetare de la Stăncuța*, în SCN, II, 1958, p. 246.

De asemenea, cele patru monede Macedonia Prima și 21 din cele 41 de monede Thasos au pe revers aplicate incizii în scopul de a controla puritatea metalului⁸. Întrucât începuseră să-și facă apariția monede de metal comun cu înveliș de metal prețios, atât pe imitații cât și pe originalele greco-macedonene se aplicau aceste tăieturi pentru verificarea autenticității monedei. Procedul nu ducea la pierderea de metal, valoarea intrinsecă menținându-se. Asemenea incizii sunt semnalate și în alte tezaure descoperite în diverse zone ale României⁹. În privința siglelor, monedele thasiene din tezaurul de la Bogați au patru monograma M și 37 monograma M. Aceste sigle monograme, potrivit ultimelor cercetări, reprezintă și un element de datare pentru piesele de „stil nou” Dionysos - Heracles. Acestea ar fi fost bătute în primele două decenii ale secolului I a. Chr.¹⁰. Cel de-al doilea tezaur descoperit la Bogați¹¹ se adaugă bogatei serii de descoperiri numismatice, tezaure sau monede izolate Macedonia Prima și Thasos făcute la nordul Dunării. Descoperirile numeroase ale acestor monede în Câmpia Munteniei sugerează căile de pătrundere ale negustorilor eleni pe văile râurilor Argeș, Dâmbovița, Vedea, iar prin pasul Bran, în sud-estul și podișul Transilvaniei¹².

Observând harta descoperirilor acestor monede¹³, Ioana Bogdan-Cătănciu formulează ipoteza existenței a două zone cu mare pondere în comerțul cu regiunile grecești - centrul Munteniei și sudul Transilvaniei¹⁴.

De asemenea, pornind de la descoperirile de tetradrahme Macedonia Prima și Thasos care se încadrează în spațiul în care circulă monedele dacice de tip Adâncata și Vârteju, Constantin Preda emite ideea că în această parte a Munteniei, cuprinsă între Dunăre, Carpați, vest râul Vedea, est râul Ialomița

⁸ Idem, *Monedele geto-dacilor*, Academia R.S.R., București, 1973, p. 393.

⁹ Constanța Știrbu, Carmen Petolescu, *Un tezaur de monede Thasiene descoperit la Belciugatele (jud. Ilfov)*. în „SCN”, VI, 1975, p. 192.

¹⁰ Ioana Bogdan-Cătănciu, *Tezaurul monetar de la Poiana (jud. Teleorman). Unele aspecte ale circulației tetradrahmelor Macedonia Prima și ale orașului Thasos în lumea traco-getică*, în „SCN”, VI, 1975, p. 186; Constanța Știrbu, Carmen Petolescu, op. cit., p. 192; Eugen Chirilă, Gabriel Mihăescu, *Tezaurul monetar de la Căprioru. Contribuții la studiul cronologic și circulației tetradrahmelor Macedonia Prima și insulei Thasos*, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1969.

¹¹ Înainte de anul 1926 în această localitate s-a descoperit un prim tezaur de monede Macedonia Prima și Thasos, vezi Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din Țările Carpato-Danubiene*, ed. a V-a. Editura Științifică, București, 1972, p. 95.

¹² *Ibidem*, p. 95; Bucur Mitrea, ED, 10, 1945, p. 149.

¹³ Ioana Bogdan-Cătănciu, op. cit., p. 84-85; E. Chirilă, G. Mihăescu, op. cit.; Paul I. Dicu, *Traco-geto-dacii din spațiul argeșean în izvoare arheologice și numismatice*, în „Junimea”, nr. 24-25, Pitești, 1979, p. 173; Idem, *Noi dovezi ale continuității*, în „Argeș”, XV, nr. 1 (120), Pitești, 1980, p. 6; Idem, *Monede grecești antice*, în „Argeș”, XVI, nr. 2 (125), Pitești, 1981; Constantin Preda, Paul I. Dicu, *Monede geto-dacice descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în „BSNR”, LXXV - LXXVI, (1981 - 1982), nr. 129-130, București, 1983, p. 95.

¹⁴ Ioana Bogdan-Cătănciu, op. cit., p. 186.

și-a avut centrul o puternică uniune de triburi ¹⁵ cu însemnate legături cu lumea grecească.

Cât privește problema momentului îngropării tezaurului de la Bogați format doar din tetradrahme Macedonia Prima și Thasos, considerăm că s-a produs la sfârșitul celei de-a doua decade a secolului I a. Chr. Monedele Macedoniei Prima, deși emise o perioadă scurtă de timp, 158-150 a. Chr., au circulat vreme mai îndelungată după încetarea activității monetăriei. În general, cercetătorii ¹⁶ admit ipoteza numismatei Gina Katzarova din Bulgaria care consideră tetradrahmele thasiene originale cu sigla M și M̄ (M barat) emise între anii 88-80 a. Chr., când monetăria de aici bate cantități masive de astfel de monede necesare romanilor pentru plata soldaților, ca urmare a războaielor cu Mithridates. Aceasta devine una din principalele monede ale comerțului la sud și nord de Dunăre, trecându-se în scurt timp la imitarea ei ¹⁷, rămânând în circulație și în secolul I a. Chr. ¹⁸.

Pe de altă parte, lipsa din tezaur a monedei locale, atelierele din Dacia încetând să mai emită monedă după primele decenii ale secolului I a. Chr. ¹⁹, și a denarului republican roman, monedă unică adoptată de noua formațiune statală după a doua decadă a secolului I a. Chr. ²⁰, au reprezentat altă serie de fapte care ne-a determinat să alegem perioada enunțată mai sus pentru ascunderea tezaurului de la Bogați.

¹⁵ Constantin Preda, Monede getice de tip Vârteju-București, în „SCN”, V, 1971, p. 72. Idee susținută și de Gh. Poenaru-Bordea, în „SCN”, V, 1971, p. 432.

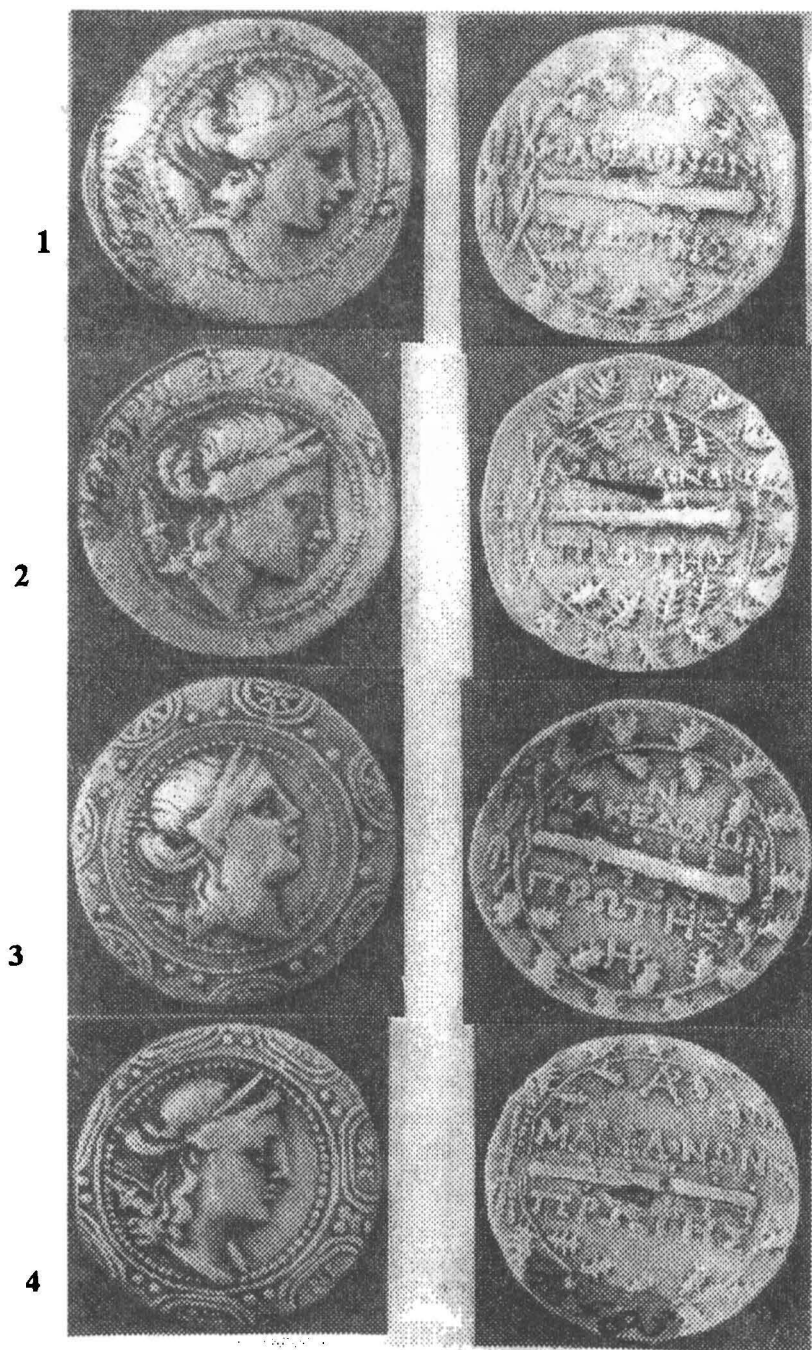
¹⁶ Constantin Preda, „SCN”, V, 1971, p. 75; Ioana Bogdan-Cătănicu, „SCN”, VI, 1975, p. 186; Constanța Știrbu, Carmen Petolescu, *op. cit.*, p. 192; Maria Cojocărescu, „SCN”, VI, 1975, p. 198.

¹⁷ Constanța Știrbu, Carmen Petolescu, *op. cit.*, p. 192.

¹⁸ Constantin Preda, „SCN”, II, 1958, p. 246.

¹⁹ Idem, „SCN”, III, 1960, p. 70.

²⁰ *Ibidem*, p. 71.

Planșa 1. Tetrادραhmele Macedonia Prima din tezaurul de la Bogați

1

2

3

4

Planșa II Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogăți

5

6

7

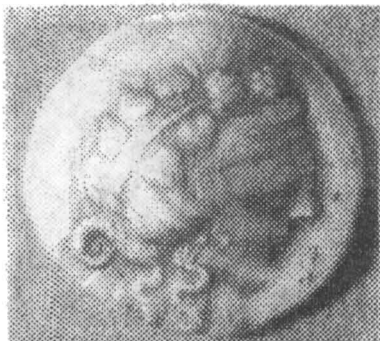

8

Planșa III. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați

9

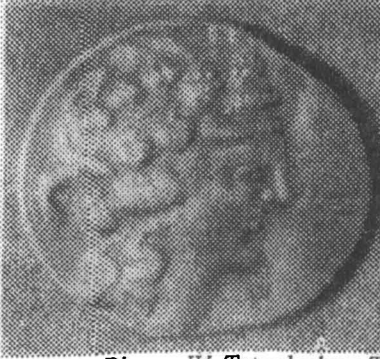
10

11

12

Planşa IV. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogati

13

14

15

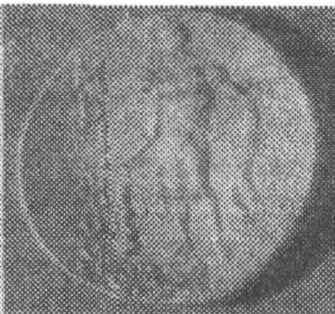

16

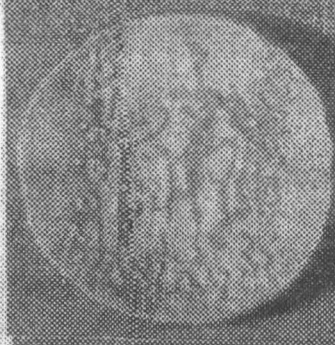
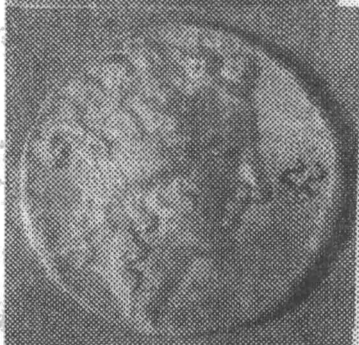

Planșa V. Tetradrachme Thasos din tezaurul de la Bogați

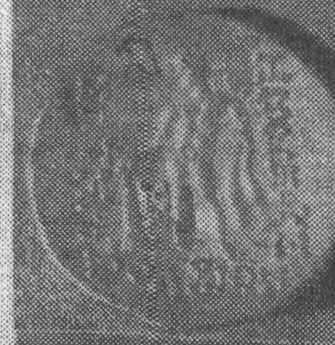
17

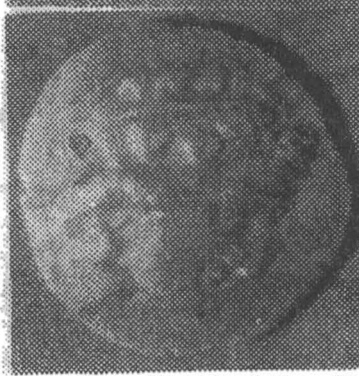
18

19

20

Planşa VI. Tetrodrahme Thasos din tezaurul de la Bogăți

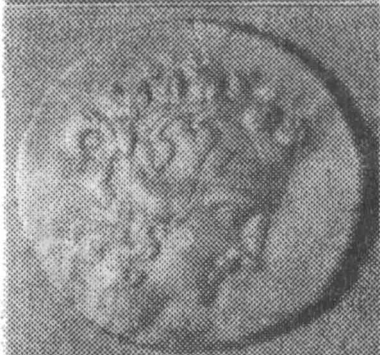
21

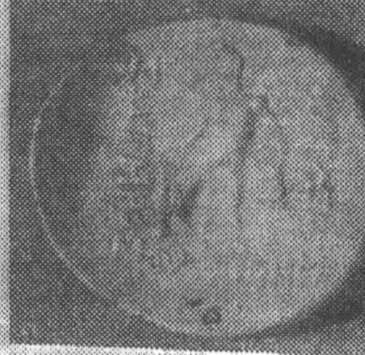
22

23

24

Planșa VII. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați

25

26

27

28

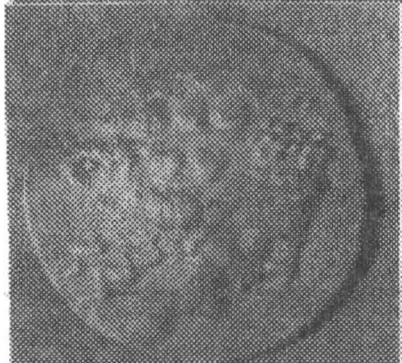

Planşa VIII. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați

29

30

31

32

Planșa LX. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați

33

34

35

36

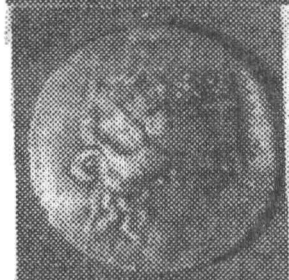

Planşa X. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogati

37

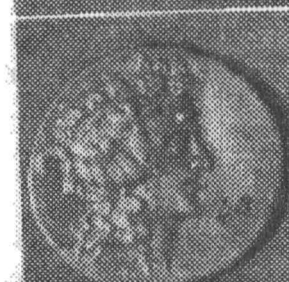
38

39

40

41

Planșa XI. Tetradrahme Thasos din tezaurul de la Bogați

ȘTAMPILE AMFORICE DE LA CETĂȚENI PĂSTRATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN ARGEȘ - PITEȘTI

DRAGOȘ MĂNDESCU

Așezarea getică de la Cetățeni (Jud. Argeș) este cunoscută ca unul dintre cele mai bogate situri ale culturii geto-dacice clasice în privința ștampilelor amforice. După proveniență, materialul amforic ștampilat poate fi împărțit în *importuri* (majoritatea provenind din Rhodos, dar și din Cnidos) și în piese de *producție locală, autohtonă*.

Regretabil rămâne faptul că în ciuda abundenței, valoarea acestui material în precizarea cronologică a contextelor de care aparținea este scăzută. Cea mai mare parte a exemplarelor sunt rezultate în urma unor săpături lipsite de caracter științific, făcute cu pasiune de diletant, între 1920 și 1940, de D. I. Băjan¹ care nu amintește nimic de contexte, menționând doar punctul descoperirii: "*Stoenești - Cetatea Negrului Vodă*". Săpăturile sistematice realizate aici de D. V. Rosetti au rămas, din păcate, în cvasitotalitatea lor, nepublicate. Cunoaștem doar două ștampile publicate în urma acestor săpături², și acestea rupte de context.

O primă semnalare a unei ștampile descoperită la Cetățeni îi aparține lui Gr. Tocilescu, în 1903 (ΙΕΡΩΝΟΣ)³, alte trei fiind publicate de Gh. Cantacuzino în 1933, acestea din urmă (ca și prima, probabil) descoperite de către D. Butculescu în timpul săpăturilor sale la "*Cetatea Dâmboviței*" din 1876 (ΑΣΤΥΝΟΜΟΥ ΑΙΧΙΝΟΥ ΜΙΘΡΙΑΤΙΣ,ΩΝΟΣ și cea de-a treia ștearsă)⁴. Dintre piesele descoperite în cadrul săpăturilor sistematice efectuate de D. V. Rosetti nu au fost publicate decât două: una rodiană (ΕΠΙ

¹ Vezi nota 8.

² Vezi notele 5 și 6.

³ Gr. Tocilescu, *Câteva monumente epigrafice din Muzeul național de antichități*, București, 1903, p.8, apud D. Tudor, *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, p.40, nota 18.

⁴ Gr. Cantacuzino, *Timbres amphoriques inédites trouvés en Roumanie*, în „Dacia”, III-IV, 1927-1932, pp.612-617, Nr. catalog 1-3.

ΝΙΚΑΣΑΓΟΡΑ)⁵ și cealaltă locală⁶. Tot Rosetti prezintă alte nouă ștampile de producție autohtonă, ce se aflau în Muzeul Câmpulung-Muscel⁷. Un nou set de trei ștampile de producție autohtonă, din colecția veche a Muzeului Câmpulung Muscel (din săpăturile diletantului D. Băjan probabil), cu o discuție detaliată, a fost publicat de V. Eftimie-Andronescu, în 1967⁸. Unele dintre ștampilele publicate de Rosetti aveau să fie incluse de D.Tudor în cel mai cuprinzător catalog, deocamdată, al ștampilelor amforice de la Cetățeni⁹. Astfel, D.Tudor prezenta în catalogul său 116 ștampile amforice descoperite la Cetățeni ("Stoienestii"): 89 rodiane, 5 cnidiane, 3 neidentificabile ca loc de producție și 29 "imitații locale", toate provenind din colecția Băjan, Muzeul Câmpulung-Muscel, dar și câteva din Muzeul Pitești.

În cele ce urmează vom prezenta lotul de ștampile amforice descoperite la Cetățeni și păstrate în prezent la Muzeul Județean Argeș, Pitești, totalizând 20 exemplare: 18 de producție rodiană și două locale. În afara celor trei dintre acestea (Nr.catalog 4, 6 și 10) provenind din colecția Băjan, piesele au fost descoperite în urma săpăturilor realizate de D. V. Rosetti între 1958 și 1969. Acolo unde datele privitoare la localizarea în săpătură a piesei s-au păstrat, acestea vor fi menționate în cuprinsul catalogului. Din lotul prezentat acum, 4 piese sunt deja publicate: una (Nr. catalog 16) de către D. V. Rosetti¹⁰ și trei (cele din colecția Băjan, Nr. catalog 4, 6 și 10) de către D. Tudor¹¹. Celelalte sunt *inedite*.

CATALOG

RODOS. EPONIMI

1. I.V. 2533. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri. 5.2 × 1.7 cm. Campania 1960. Ștearsă. O ștampilă asemănătoare (aceeași ?) publicată de D.Tudor, 1967, Nr. catalog 55. (Fig.1).

ΕΠΙΑΡΙΣ.....

ΑΓΡΙΑΝ..ΟΥ

επι Αρισ[τ]ε[ι]δα[ς]

Αγριαν[ι]ου

⁵ D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale”, VIII, 1962, p.81, Fig. 7.2.

⁶ *Ibidem*, Fig. 7.3, reluată în Idem, *Un depozit de unelte*, în „SCIV”, 11, 1960, 2, p.396, Fig.4.

⁷ *Ibidem*, Fig.7.

⁸ V. Eftimie-Andronescu, *Ștampilă pe o amforă de producție locală, cu imitarea literelor grecești*, în „SCIV”, 18, 1967, 3, pp. 401-421, Fig. 1.3 și Fig. 2. 3, 4.

⁹ D. Tudor, *Răspândirea amforelor grecești ștampilate în Moldova, Muntenia și Oltenia*, în „Arheologia Moldovei”, V, 1967, pp.53-67 și pp.76-78, Fig.1.10-23, Fig.2-4, Fig.5.87-103, Fig.6, Fig.8.159, Fig.9.174-199.

¹⁰ Vezi nota 6.

¹¹ D. Tudor, *Op. cit.*, Nr. catalog 35, 48, 83, Fig.2.34, 3.47 și 4.78.

2. I.V. 1 frg. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 4.5 × 1.7 cm. Campania 1969. Inedită. (Fig.2).

ΕΠΙΛΑΣΤΥ
ΜΗΔ...ΥΣ
Δ.....ΟΥ

επι Αστυμηδ[ε]υς
Δ[αλι]ου

3. I.V. 1146. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 4 × 1.7 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig.3).

Ε..ΙΔΑΜΑΙ
.....ΤΟΥ
ΥΑΚ...ΝΘΙΟΥ

ε[π]ι Δαμαι[.....]του
Υακ[ι]ηθιου

4. I.V. 1140. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri (primul rând "în oglindă" și inversat vertical). 5 × 1.7 cm. Colecția Băjan. Mult ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. catalog 35, Fig. 2. 34. (Fig.4).

ΕΠΙΜ.....Τ...
CMINΘΙΟΥ

επι Μ[.....]τ[...]
Σμινθιου

5. I.V. 1142. Dreptunghiulară, legenda pe două rânduri. 4.3 × 1.4 cm. Campania 1960. Ștearsă în bună măsură, însă mai sunt vizibile urmele literelor. Inedită. (Fig.5).

ΕΠΙΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΥ
ΣΜΙΝ.....ΟΥ

επι Πεισιστρατου
Σμιν[θ]ιου

6. I.V. 1704 frg. Dreptunghiulară, cu legenda pe două rânduri. 5 × 1.8 cm. Colecția Băjan (?). Destul de ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. catalog 48, Fig. 3. 47. (Fig. 6).

...ΠΙΤΕΙΣΑΜΕ.....
ΑΓΡΙΑΝ.....

[ε]πι Τεισαμε[νου]
Αγριαν[ιου]

7. I.V. 1143. Circulară. Diametrul 3.5 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Legenda ștearsă, cu multe lacune pentru a putea asigura o lectură sigură. Inedită. (Fig.7).

...ΠΙ.....ΝΟCΘ...CΜΟΦ.....

[ε]πι [.....]νοσ
Θ[ε]σμοφ[οριου]
floare de rodie

8. I.V. 1703 frg. Dreptunghiulară, legenda pe trei rânduri. 3.6 × 1.5 cm. Campania 1960. Foarte ștearsă, se întrevăd pe alocuri urmele literelor. Inedită. (Fig.8).

ΕΠΙ.....
ΔΑΜ.....
ΠΑ.....ΜΟΥ

επι [.....]δαμ[.....]
Πα[να]μου

9. I. V. 1148. Dreptunghiulară. 3.8 × 1.2 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Extremitatea dreaptă lipsește, toarta fiind ruptă. Legenda pe trei rânduri, dar

datorită faptului că a fost aplicată pe muchia mănușii, nu sunt vizibile decât ultimele două. Ștearsă în mare parte. Inedită. (Fig.9).

.....
ΔΑΜ.....ΝΕ.....
ΠΑΝΑΜΟΥ

[επι] [.....]δαμ[.....]νε[.....]
Παναμου

RODOS. PRODUCĂTORI

10. I.V. 1145. Dreptunghiulară. 4.4 × 1.5 cm. Colecția Băjan ("Cetatea Negrului Vodă. Stoenesti-Muscel. 1923. Nr.XXXXIV"). Ștearsă. Publicată de D. Tudor, 1967, Nr. Catalog 83, Fig. 4. 78. (Fig. 10).

.....ΟΥ ♥

[Λιγ]ου ciorchine de strugure (?)

11. I.V. 1136. Dreptunghiulară. 3.9 × 1.6 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 11).

MENOKPATEΥΣ

Μενοκρατεύς
floare de rodie

12. I.V. 1138. Dreptunghiulară. 3.4 × 1.2 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Legenda inversată, "în oglindă". Inedită. (Fig. 12)

ΣΑΤΕΡΟΥ

Σατερου

13. I.V. 1141. Dreptunghiulară. 3.8 × 1.6 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 13).

TIMOYΣ

Τιμουζ

14. I.V. 1135. Dreptunghiulară. 4 × 1.4 cm. Campania 1960, □ 4-8, -1.60 m. Inedită. (Fig. 14).

TIMOYΣ

Τιμουζ

15. I.V. 4 frg. Dreptunghiulară. 4.3 × 1.6 cm. Campania 1969. Inedită. (Fig. 15). M (incizată după ardere)

PRODUCȚII LOCALE

16. I.V. 1144. Dreptunghiulară. 3,5 × 1,4 cm. Campania 1958. Două zig-zaguri separate de o linie și punctate în spațiul unghiular. Publicată de D. V. Rosetti în SCIV 11, 1960, 2, p. 396, Fig. 4 și în Materiale, 1962, p. 81, Fig. 7.3; (Fig.16).

17. I.V. 1154. Ovoidală. 3 × 1,7 cm. Bine păstrată. Linii paralele orizontale (5) și verticale (9). Inedită. (Fig.17).

18, 19, 20. La piesele de mai sus se adaugă încă trei, dreptunghiulare, ce nu mai păstrează nici o legendă, șterse complet (probabil rodieni). I.V. 1137, 2534, 2535.

Cronologia ștampilelor rodiene (preoți eponimi și producători) este destul de bine stabilită, în general fiind acceptate rezultatele studiilor Virginiei Grace¹², sintetizate astfel:

Grupa I: sfârșitul sec. IV - începutul sec. III a. Chr.;

Grupa II: 280 - 220 a. Chr.;

Grupa III: 220 - 180 a. Chr.;

Grupa IV: 180 - 150 a. Chr.;

Grupa V: a doua jumătate a sec. II a. Chr.;

Grupa VI: sfârșitul sec. II - prima jumătate a sec. I a. Chr.

Din grupa III fac parte eponimul Aristeidas și producătorul Linos, din a IV-a grupă - eponimii Peisistratos și Astimidis¹³, precum și producătorul Timo, iar din grupa a V-a eponimul Teisamenis. Producătorul Menekratis este inclus și el în grupa a V-a, datat la Tanais în al treilea sfert al sec. III a. Chr.¹⁴. Pentru reconstituirea legendei ștampilei circulare (Nr. catalog7, Fig.7), ne stă la dispoziție un exemplar de la Capul Dolojman, rectangular însă: $\epsilon\pi\ \text{Κλεωνομου}\ \Theta\epsilon\sigma\mu\phi\omicron\rho\iota\omicron\upsilon$. Eponimul este inclus în grupa a III -a, cu ultima datare 198 a.Chr.¹⁵.

Pentru ștampilele autohtone, analogiile nu sunt foarte numeroase. Ștampile aproape identice cu cea de la Nr. catalog 16 au mai fost descoperite una tot la Cetățeni¹⁶ și alta la Zimnicea¹⁷. Eventuale analogii pentru ștampila de la Nr. catalog17 pot fi considerate două piese de la Popești¹⁸.

Alături de acest lot de ștampile amforice prezentăm un fragment ceramic descoperit tot la Cetățeni (Fig.18), foarte probabil provenind tot de la o amforă, realizată la roată, din pastă superioară calitativ, bine arsă, cenușiu la exterior, brun la interior. Nu prezintă urme de ardere secundară. Dimensiunile maxime ale fragmentului sunt: L = 8 cm, l = 5,2 cm, g = 1 cm. Este păstrat în colecția Muzeului Județean Argeș - Pitești, I.V. 25 frg. Inedit. Ceea ce ne-a determinat să-l includem aici sunt o serie de incizii zgâriate pe fața exterioară,

¹² A se vedea, în special, V. Grace, *The Stamped Amphora Handles. Excavations at Gözulu Kule, Tarsus. I*, Princeton, 1950, pp.135-148; V. Grace, M. Savvastianou - Petrapoulakou, *Les timbres amphoriques grecs. Exploration archéologique de Délos, 27, L'Îlot de la Maison des Comediens*, Paris, 1970, pp.277-382.

¹³ V. Grace, *The Middle Stoa dated by Amphora Stamps*, în „Hesperia”, XXII, 1953, 2, p. 12 („preot după 154 a. Chr.”).

¹⁴ D. B. Șelov, *Keramiceskie kleima iz Tanaisa III - I vekov do n. e.*, Moskva, 1975, p. 110.

¹⁵ V. Lungu, *Circulația amforelor ștampilate în zona Capul Dolojman*, în „Pontica”, XXV, 1992, p.93, nr. catalog 69.

¹⁶ D. Tudor, *Op. cit.*, p. 77, Nr. catalog 178, Fig.9. 182.

¹⁷ *Ibidem*, p.74, Nr. catalog 149, Fig.8. 158.

¹⁸ D. V. Rosetti, *Un depozit de unelte...*, în „SCIV”, 11, 1960, 2, Fig. 5. 3-4.

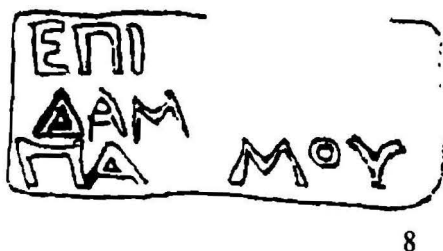
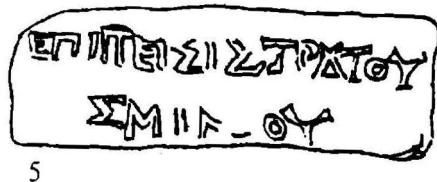
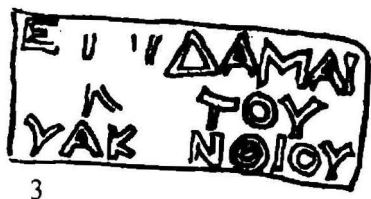
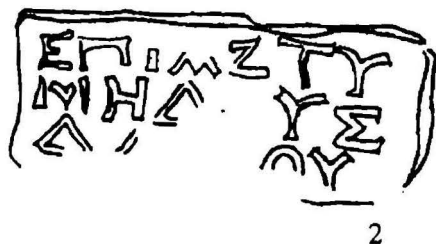
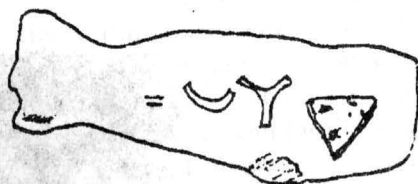

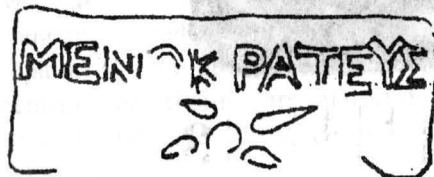
Fig. 1-8. Ștampile amforice de la Cetățeni.

9

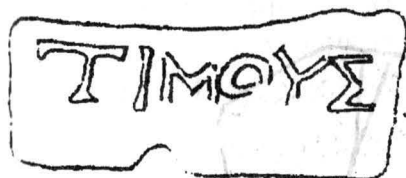
10

11

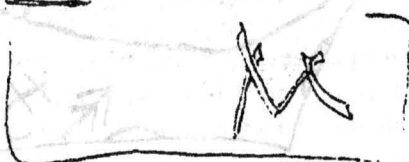
12

13

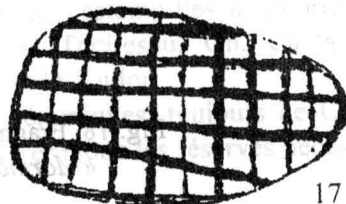
14

15

16

17

Fig. 9-17. Ștampile amforice de la Cetățeni.

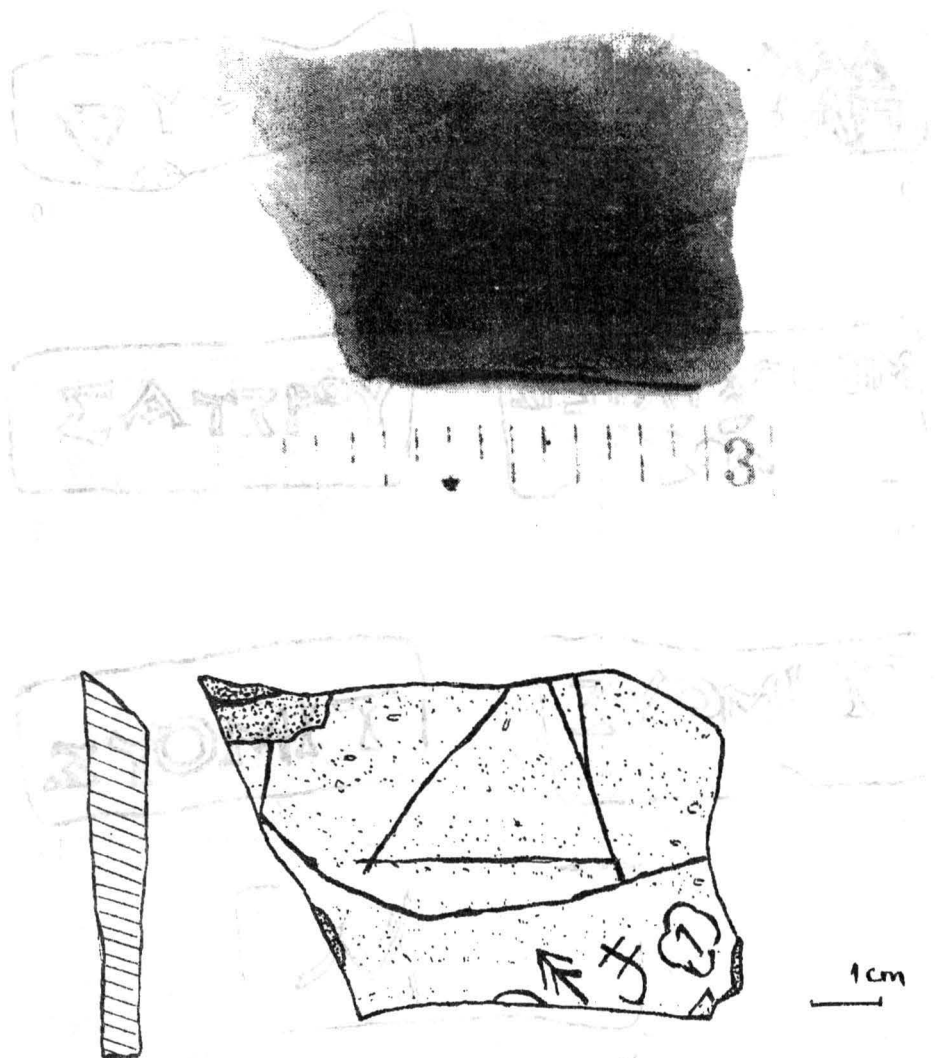

Fig. 18. Fragment ceramic de la Cetățeni,
«Mormântul 2 dintre stânci».

după ardere. Un grup de linii drepte și una curbă dispuse în partea superioară ar putea sugera o barcă, iar cele trei figuri din zona inferioară pot fi considerate, desigur, cu rezervele necesare în astfel de situații, nu atât semne protoliterate, cât mai degrabă o intenție de comunicare simbolică al cărei conținut va rămâne probabil necunoscut. Incizii de acest gen (nu însă identice) au mai fost întâlnite în lumea geto-dacică: Ocnîța, Deva, Dumbrava, București-Tei, Stenca Liubcovei ¹⁹.

Caracterul deosebit al acestui fragment este sporit și de contextul din care provine. Pe fața sa interioară este menționat: «*CETĂȚENI 1964. Mormântul 2 dintre stânci*», ceea ce demonstrează că a fost descoperit în campania 1964, în complexul care, în opinia lui D. V. Rosetti (autorul săpăturii), este unul de cult, denumit «*sanctuarul dintre stânci*», aflat în centrul așezării și în care, alături de trei schelete de copii ciopârțite, se aflau și oase de animale, vetre de foc, grâu carbonizat și ceramică întreagă sau fragmentară ²⁰.

ESTAMPILLES AMPHORQUES DE CETATENI GARDES DANS LA COLLECTION DU MUSEE DEPARTAMENTAL ARGES - PITESTI *Résumé*

Dans la collection du Musée Départemental Argeș on garde 20 estampilles amphoriques provenant de la *dava* getique de Cetațeni, découverts à la suite des fouilles de D. Băjan (la période d'entre deux-guerres mondiales) et D. V. Rosetti (1958-1969). Parmi les 20 pièces, la plus grande partie d'entre eux étant inédite, il y en a 18 qui sont rhodiennes, et deux qui sont des productions locales. L'estampilles rhodiens sont inclus dans les groupes III-IV (220-110 a. Chr.) V. Grace, y étant représentés autant des éponimes: Aristeidias, Astimidis, Peisistratos, Teisamenis, que des producteurs: Linos, Menekratis, Soteris, Timo. Ce lot s'ajoute aux estampilles amphoriques de Cetațeni publiés au fil du temps par Gr. Tocilescu, Gh. Cantacuyino, D.V.Rosetti, V. Eftimie-Andronescu et surtout D. Tudor.

À la fin on présente un fragment céramiques, toujours de Cetațeni, ayant une série d'incisions qui peuvent suggérer (sous les réserves nécessaires) un système d'écriture symbolique.

¹⁹ S. Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași, 1995, pp. 87-89, Pl. XXVIII și LXXVI.

²⁰ D. V. Rosetti, *Au fost amazone în Dacia ?*, în „Magazin Istoric”, III, 11 (32), 1968, p.92.

OSEMINTE UMANE DESCOPERITE ÎN CONTEXT NEFUNERAR (SEC. II A. CHR. - I P. CHR.). ANALIZĂ ANTROPOLOGICĂ

LAURENȚIA GEORGESCU
EMMA MĂDĂLINA GEORGESCU

Problemele sociale ale culturii ca și diversele aspecte care se implică, fac obiectul multor controverse până la elucidarea lor.

Arta, religia, filozofia și științele sunt strâns legate de evoluția spirituală a omului, de dezvoltarea societății. Fără a sesiza interdependențele și a înțelege complexitatea lor, nu vom putea realiza progresele în „evoluție” așteptate de cunoașterea științifică.

Fiecare cercetător are o optică prin care privește anumite considerente ale autorilor, și rareori alegerea opticii îl reprezintă, analizele, ideile și concluziile sale sunt situate „deasupra”, „dincolo”, sau se aliniază unui curent legat de raporturi sociale. Există și judecăți, reflecții, afirmații care pot fi acceptate integral, altele doar parțial, cu anumite amendamente, iar unele respinse.

Avem simțământul că aceste încercări pot să ne ajute să avansăm în procesul cunoașterii numai atunci când sunt negate în întregime. Uneori este mai important să sesizezi o problemă, să pui corect o întrebare decât să atașezi soluții pripite sau sentențioase. Cercetările operaționale au fost dezavuate pentru că nu au reușit în mod corespunzător problemelor abordate în unele cazuri, poate și neînțelegerii acestor operații și, trebuie să avem curajul abordării unor probleme noi, în spirit creativ, bazat mai ales pe fapte, pe realități, pe ample investigații.

Alături de satisfacțiile pe care ți le pot provoca opțiunile de investigații, observațiile, obiectivitatea și spiritul ascuțit – flerul anumitor autori, poți culege tot așa de bine idei sau puncte de vedere, lucruri neînțelese, puțin acceptabile, satisfacții și insatisfacții.

Concentrarea, maximizarea și centralizarea excesivă pot duce nu o dată la impactul interpretării aspectelor sociale sau la formulări care sunt

inadecvate, care duc la o interpretare nu tocmai corectă a problemelor în cauză. Diversitatea problemelor sesizate și avansate ca teme de reflecție au o valoare mult mai mare.

Există și o altă categorie de cercetători, care prin cultura și șlefuirea deosebită a spiritului, intuiesc chiar gândirea celor care îi citesc și „învăluiesc întrebarea-răspuns“ nepusă într-o frază în care doar „psihanaliza istorică“ scoate în relief calitatea de intelectual rafinat al cercetătorului respectiv.

Antropologia, arheologia și etnografia cercetează valorile în funcție de societatea care le realizează, pentru că nu putem să izolăm culturile de societatea în care s-au născut, ele au fost create pentru a răspunde unor nevoi etice, adică sentimentelor care cuprind conflictele economice și sociale, dar și nevoia de exprimare, de înțelegere, de admirație, subliniind aspirațiile și necesitățile etice ale unei societăți indiferent de gradul ei de dezvoltare.

Tipul cultural pronunțat trăia în zona interioară spirituală, raporturile poate aveau și o condiționare socială de necesitate economică și spirituală, uneori de necesitate magică.

Atât în fenomenul istoric cât și în cel cultural există trăsături generalizante, aceasta dovedind fascinația continuă pe care o exercită asupra tuturor celor care au filozofat asupra istoriei și culturii indiferent de erorile sau realul soluțiilor obținute.

Totuși, „analogiile“ arbitrare care au fost aflate (de Spengler) între caracterele culturilor – deși considerate ca „organisme“ unice – trădează intuiția existenței unor trăsături comune tuturor culturilor. Atât timp cât degajăm analogii și corespondențe între culturi prin descriere, le avem la nivelul de suprafață a formelor.

Analiza morfologică, atunci când se bazează pe metoda comparativă stringent aplicată, este o primă fază de netăgăduită valoare a științei culturii. Dar, lipsa de adâncime a analizei morfologice, nelegată de condiționarea sociologică fără explicații cauzale, ci doar fiind rodul perfecte fantezii și al arbitralului, ne pot duce la un „vârtej speculativ“ de care nu avem nevoie de fapt.

În istoria oricărei culturi asupra căreia avem suficiente informații (detaliată) putem urmări stiluri care nu numai că se succed, dar se și opun unele altora. Este vizibil că optica formală, morfologică, nu poate stăpâni problema „stilului culturilor“, pentru că orice „stil“ este expresia unui conținut.

Lucian Blaga menționa: „fenomenul stil conține și implică unii factori, care depășesc capacitatea și posibilitățile de sesizare ale morfologiei,... deoarece fenomenul stil constă nu numai în „forme“, ci și din alte elemente, precum orizonturi, accente și atitudini“ – stilurile implică valorificări în fața vieții, a realității“.

Dar, orice om care gândește nuanțat și cu șlefuire istorică în principal, opune, pe bună dreptate rezistență, îndemnul dogmatic de a sări de la faptul

economic la fenomenul stilistic, de exemplu.

Când spunem că orice plăsmuire culturală ascunde o semnificație etică, aceasta nu înseamnă că reprezentările dacice de la Cărlomănești nu constituie o cristalizare a unor percepțe morale, a unor valori etice ca bucuria de a trăi, rafinamentul estetic sau întruchiparea în piatră sau ceramică a credinței religioase, exaltarea virtuților individuale sau de grup etc. (Mircea Babeș).

Dar noi ne vom apleca asupra unor lucruri de mare gingășie.

DE LA NEMURIREA SUFLETULUI LA CULTUL MORȚILOR – GETO-DACII

„Era un popor brav acela, care-a impus tribut superbeii împărătese de marmură a lumii: ROMA. Era un popor nobil acela a cărui cădere te umple de lacrimi, iar nu de dispreț, și a fi descendentul unui popor de eroi, plin de noblețe, de amor de patrie și de libertate, a fi descendentul unui asemenea popor n-a fost și nu va fi rușine niciodată”.

Mihail Eminescu

Viața spirituală a lumii geto-dace, problemele pe care le ridică ritualurile funerare, riturile, sacrificiile umane și animale, fac obiectul preocupărilor arheologilor și antropologilor în prima lor fază de colaborare. Ne exprimăm speranța că datele pe care noi le aducem sunt o completare modestă la strădania generațiilor de cercetători care au căutat „cheia” unui ritual, unui simbol, unui mit, sau mai precis a unei gândiri despre credințele și reprezentările religioase geto-dace.

Trebuie să recunoaștem acest mare și unic adevăr, că nici o generație nu se va lăuda vreodată că a îmbrățișat în totalitate fenomenele.

Sufletul conține adevărul despre lucrurile care există, care au existat, virtutea, dreptatea - nedreptatea, formalismele. Sufletul omenesc este nemuritor, moare și renaște din timp în timp și nu poate fi distrus niciodată.

Rădulescu Motru, în lucrarea sa „Puterea sufletească” spune: „deși corpul omenesc este atât de unic și fragil față de corpul multor animale, el este atât de gingaș și slab ca o trestie din natură – totuși el trece, întrece lumea din afară, prin statura sa dreaptă care privește către cer, prin simetria corpului său, prin finețea organelor lui, prin abilitatea mișcărilor lui și mai ales prin natura sa spirituală, impunându-se ca rege al universului”.

Nu s-a cunoscut încă o problemă mai tulburătoare ca aceea care privește omul și sufletul său după moarte, după ultimul său licăr de viață înainte de a se întoarce în pământul care i-a fost prieten. Moartea atinge numai pământul nu și sufletul care rămâne întreg deasupra celor cu care a viețuit atâta amar de vreme,

la bine și la rău, la dragostea de oameni, de pământ.

Filozofii, indiferent de modalitatea lor de gândire, se întâlnesc inevitabil cu ființa umană evoluată, atât în ceea ce privește manifestările ei biologice cât și cele din relațiile lor sociale. Fiecare școală filozofico-istorică are coloratura faptului științific a legilor cărora ei se supun, în plus bineînțeles imaginea și pasiunea proprie a cercetătorului respectiv, cu sau fără deformări pasionale, care reflectă alt mod de gândire, alt ideal – de ce nu, poate o vanitate.

Antropologia caută să înlăture toate neajunsurile privind omul în totalitatea sa biologică și socială – este știința care se ocupă cu studiul ființei umane și a tuturor raporturilor ei cu mediul cosmic și social, cu funcțiile ei și cu manifestările acestei ființe OMUL.

După antropologul german Rudolf Martin, antropologia este știința care se ocupă cu istoria naturală a omului în toată întinderea sa spațială și istorică.

Ceea ce vom căuta în rândurile care urmează, este cum se poate stabili prin experiența antropologică, date referitoare la natura umană, la comportamentul lor social-religios în cadrul societății dat fiind și exemplele pe care le vom derula spre o mai clară înțelegere a factorului individual, a variabilității individuale, notele caracteristice, sau, de ce nu în goana cercetătorilor după variații, sau după același caracter grupal-comune anumitor etnii.

În sânul fiecărei etnii, găsim predominarea unuia din tipurile constituționale, independent de caracterele rasiale, căci constituția este aceea care determină din punct de vedere somatic, specificul național sau etnic cu toate variațiile sale (Dr. V. Preda).

Omul este dependent în formarea sa fizică și intelectuală de strămoșii săi (de ereditate) și de mediul în care se află în strânsă colaborare influențându-se reciproc. Ereditatea corespunde totalității realizărilor morfologice pe care descendentul le moștenește de la părinții săi dar, trebuie să subliniem și excepțiile, când părinții nu transmit descendenților caracterele lor.

Similitudinea copiilor cu părinții nemergând uneori până la identitate sau invers.

Avem cazuri de transmitere ereditare cu caracter special – (vezi cazurile pe care le vom studia mai jos).

Caracterele individuale se împart în două mari categorii:

- unele de origine germinală care au fost cândva mutații și care se transmit din generație în generație (este vorba de trăsăturile generale ale individualității);

- altele câștigate de somă în timpul vieții, produse de către influențe diverse care au acționat pozitiv asupra individului în decursul evoluției (creșterii) sale și care dispar o dată cu moartea sa.

Nu vom insista prea mult asupra eredității (cele trei exemple finale însă o

cer), deși încrucișarea între indivizi de rase diferite duce la întreruperea continuității ereditare a două rase pure (sunt unii antropologi care se cam fereșc de cuvântul și terminologia rase).

Pe un anumit fond ereditar, se pot produce multiple variații fenotipice – dar limitat de un anumit cadru – factorul cel mai important în evoluția individuală și socială rămâne ereditatea, pentru că mediul fizic și social neputând pune în evidență decât calități individuale înăscute (Dr. I. Balaban și L. Georgescu – manuscris). Pe lângă manifestări generale uneori mai găsim și manifestări umane diferite de la un grup etnic la alt grup etnic, manifestări care privesc viața materială, viața psihică – viața socială din momentul noii apartenențe a grupului sau a vechii apartenențe a grupului etnic. Ele vor forma substratul noii activități cu complexități crescânde, pentru că este vorba de supraviețuire directă sau indirectă.

Să nu uităm că o viață materială nouă sau veche privește locuința, ornamentele, veșmintele, prepararea și conservarea alimentelor, procurarea mijloacelor de existență în vechile și noile condiții – munca la câmp, la pădure, vânătoarea de la caz la caz, munca de apărare a grupului uman, de supraviețuire, de prevedere, de domesticire a animalelor pentru muncă și de la caz la caz, de apărare. Toate acestea în funcție și de mediul geografic în care trăiește grupul uman și de conjuncturile economice și politice. Fiecare individ ocupă un anumit loc și rol în societate – e un factor important al grupului din care face parte.

Anumite industrii primitive ca împletirea coșurilor, prelucrarea lemnului, prepararea pânzeturilor și țesutul lor, olăritul și metalurgia, creerea podoabelor de lemn, lut, metale ca și a figurinelor antropomorfe au fost punctul de plecare a unor manifestări umane specializate care au adus un aport substanțial dezvoltării civilizației și organizarea ei pe specialități primitive inițial. Multe arte au fost legate de meșteșuguri, astfel că artistul introducea în opera sa valori, pe care natura nu le cunoaște și care sunt strict creația personală a artistului, imaginația sa este liberă, este o imagine a mentalității și gustului său¹.

Dansul are cauze magico-religioase, la primitivi considerat o „preparare a războiului“, sau o probă de solidaritate. Muzica își are originea atât în manifestările magico-religioase, cât și în muncă și dans sau chiar în război, prin transmiterea ceremoniilor. Credința în supraviețuitori-supraviețuire condiționează dorința de supraviețuire, de învingere în situații de război.

Cercetarea pe arealul spiritual al Daciei, a tuturor formelor religioase, din cele mai vechi timpuri și până în epoca modernă, ne conduc la sursele cele mai

¹ Bernoire Nicol: are valoare de unicat, este o personalitate distinsă, un fizionomist perfect ce poartă cu sine imprimă universului mitic (rural). Specialiștii din Ouroux en Morvan din Franța și Hessen park Neu Anspach din Germania sunt adepții acestui reprezentant al artei milenare, al acestui ingenios reprezentant și continuator al miticului.

bogate și stabile privind continuitatea populației autohtone carpato-danubiene, adică „a acelei populații sincretice, cu o bază de absorbție asigurându-i stabilitatea, într-o durată istorică certă ceea ce numim astăzi poporul român“ (V.K.)².

Trebuie făcut cultural un grupaj nou: mitologic, religios, filozofic popular cu substrat lingvistic, pe etape, cronologic sensibil foarte diferit în urma ultimelor descoperiri – pe substraturi daco-getice cu determinările influențelor străine sau chiar a transformărilor lor și determinările elementelor traco-dace de influență sau de puritate.

Nevoia de corelare și integrare a datelor tuturor disciplinelor și domeniilor particulare ale științelor „care studiază omul și manifestările lui, a condus la apariția unor noi concepte, cu discutarea raporturilor și posibilităților de integrare a datelor antropologice privind antropologia fizică, cu cele ale antropologiei culturale, sociale și structurale, pe de-o parte, și cu cele ale istoriei, arheologiei și etnografiei, de cealaltă parte“ (Dardu Nicolaescu Ploșor).

În lumina considerațiilor de mai sus vom încerca să abordăm probleme de ritual funerar și de rit, cu implicațiile respective pe linia permanențelor istorice, și bineînțeles cu controversele de rigoare. Fără să ne permitem că am descoperit un criteriu de atribuire etnică, ne vom limita decent la semnalarea unor constatări, care până la studierea a mai multor cazuri identice îi vom da un caracter preliminar – deși este un unicat la această dată ca descoperire și practică funerară de detaliu.

Obiectul studiului³ nostru îl constituie descoperirea⁴ într-un context nefunerar în așezarea de la Șura Mică, în două gropi circulare a trei schelete cu inventar ce permit încadrarea acestora în perioada sec. I î. Ch. – sec. I d. Ch. Descoperirea aparține Prof. Dr. Ioan Glodariu⁴ de la Universitatea din Cluj-Napoca, care permite comunicarea datelor sale preliminare în melanj cu ale noastre.

O să ne permitem să dăm câteva date din publicația Prof. Dr. Ioan Glodariu pentru a fi mai clară situația: „... Aici, ca și în alte așezări dacice contemporane, epoca dacică a fost ca de obicei, bine reprezentată ... extrem de numeroase, se dovedesc a fi gropile, majoritatea din ele în formă de pânzie așezată cu gura în jos cu pereții mai mult sau mai puțin înclinați. Inițial gropi de provizii amenajate după sistemul de acum cunoscut, ele au sfârșit prin a deveni gropi menajere, ceea ce explică atât varietatea și bogăția excepțională a

² Kembach Victor, *Universul mitic al românilor*, Ed. Științifică, 1994.

³ Georgescu Laurenția și Georgescu Emma Mădălina, *Human sacrifice*, Comunicare la al VII-lea Congr. Internațional de Tracologie, 20-26.V.1996, – România – Sub tipar; Alexandru Oancea și Georgescu Laurenția, *The bronze age cemetery from Pietroasa Mică* – Comunicare și publicare la al III-lea Congres Internațional de Tracologie, Viena – Austria, 1980.

⁴ Glodariu Ioan, informații personale transmise din manuscrisul lucrării de la Șura Mică – nepublicat.

materialului arheologic existent în unele dintre ele. Între gropile amintite au atras atenția altele care aveau aspectul unora astupate scurt timp după săparea lor în antichitate, anume nu umplutura firească de pământ negru, ci amestecul constant al acestuia cu pământul steril (Gr. 107, 108, 116, 118). Unele dintre ele nu conțineau decât câteva fragmente ceramice și resturi de cărbune. Altele în schimb, aveau în ele schelete de animale (în una un mânz, în alta doi câini și capul celui de al treilea), iar trei schelete umane: prima (Gr. 108) un schelet în poziția chircită, cu o garnitură de fier placat cu argint a unei centuri și fragmente ceramice; în cea de a doua groapă (Gr. 119), erau două schelete umane, cărbune și vase sparte ritual. Inventarul acestor gropi este de epocă dacică, la cele cu schelete umane, databil în a doua jumătate a sec. I î.e.n. – prima jumătate a veacului următor. Semnificația unor astfel de înmormântări (nici unul dintre scheletele umane nu aveau toate segmentele osoase), abia urmează a fi precizată⁵.

Aria de răspândire a gropilor cu oseminte umane înhumate în contexte nefunerare, marchează zona sudică și estică a Transilvaniei și cea extracarpatică. Gropile cu oseminte au o formă, în majoritatea cazurilor, circulară, în conținutul cărora s-au descoperit unul sau mai multe schelete la nivele diferite de depunere în aceeași groapă. Poziția scheletelor diferă de la caz la caz, fie în conexiune anatomică sau nu în decubit dorsal sau lateral, chircite și în foarte puține cazuri în poziție verticală (trei cazuri la Orlea, Căndești – A. Florescu – 1983⁶, la Dulceanca – S. Dolinescu – Ferche în 1974).

Poziția lor este în funcție de momentul înhumării, dacă personajul a fost înhumat încă fiind în viață, după încetarea rigidității cadaverice, sau dacă a fost înhumat fiind încă în viață. Tot așa de bine se putea ca decedatul să fie expus pe suprafața solului o perioadă îndelungată și apoi în totalitate sau parțial (numai unele părți din el) să fie depus într-o groapă, sau depuși la alt nivel mai sus după o înhumare mai recentă a altor indivizi de la care nu excludem gradul de rudenie sau apartenența etnică de grup.

Frecvent întâlnim înhumări de schelete umane cu o depunere ce atestă grija familiei⁷, dar și cu lipsa anumitor segmente din schelet, cu sau fără urme de intervenție brutală sau a unei persoane specializate. Mijloacele de suprimare a indivizilor erau foarte diferite și în cazul sacrificării unui individ preoții erau singurii care puteau interveni cu experiența lor, iar mijloacele de suprimare sunt în majoritate greu de identificat dat fiind subtilitățile la care apelau.

⁵ Glodariu Ioan, Nagler Thomas, Martin Rill și Eugen Iaroslavschi, *Cercetări arheologice la Sura Mică*, în „Materiale și cercetări arheologice”, XV, București, 1983.

⁶ Florescu Adrian și Florescu Marilena, *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni*, în „Studia Antiqua et Archaeologica”, Iași, 1983.

⁷ Conovici Nicolae și Georgescu Laurenția, *Date noi privind mormântul de la Dorobanțu (Jud. Călărași)* – în „Pontica”, II, 1978.

Două divinități, aparent antagonice, sunt compensatorii prin calitățile lor: Gebeleizis ca zeu al cerului, al soarelui și al intemperiei și Zalmoxis, zeu al pământului, al morții și al nemuririi. Din cultul lui Gebeleizis a rămas doar tragerea cu săgeți în norii care acopereau strălucirea soarelui. Tot din cultul lui au rămas sacrificiile umane, inițial pe ruguri, aduse concomitent cu practica incinerărilor funerare.

În ceea ce privește sacrificiile tânărului ales ca mesager al lui Zalmoxis, sacrificiul periodic, o dată la patru ani, se desfășura în incinta sacră circulară din hieropola dacă Sarmisegetuza în fața marelui pontif și rege, cu o suită specială alcătuită din prelați și militari. Mesajul către Zalmoxis era transmis în mare taină de către marele preot. Patru oșteni speciali aleși trebuiau să-l zvârle puternic în sus, ca solul să cadă fix pe sulite fără să atingă pământul. Acest rit barbar a dăinuit și în timpul războaielor dintre Decebal și Traian.

Bineînțele obiceiurile erau foarte multe și erau rezultatul religiozității dace și a respectului către ei înșiși, către viața lor de zi cu zi. La geți era obiceiul ca femeia să fie ucisă pe mormântul bărbatului, ca semn de mare cinste (exemplu avem la Orlea, Căscioarele, Sighișoara-Wietenberg)¹⁰. Lui Marte, zeul războiului îi erau aduse sacrificii mari, crude, prin sacrificarea nu o dată a prizonierilor de război, ca de exemplu la Berea¹¹, unde sacrificarea a fost în masă, scheletele fiind găsite foarte chircite și puternic torsionate, un individ având fața strivită de o strachină.

După punerea temeliei unei locuințe, ca în materialul pe care l-am primit de la George Trohani, de la Chirnogi, a fost sacrificat un copil, peste care au fost puse bucăți din animale sacrificate cu acest prilej. În scrierile lui Herodot, Pomponius Mela, Eustathius etc., le găsim detaliat expuse. Sacrificarea copiilor este frecventă, exemple multiple avem la Celei, Poiana, Orlea, Grădiștea, Sfântul Gheorghe-Covasna despre care regretatul Prof. Dr. Kurt Toredt ne-a spus că „aveau urme de lovituri pe craniu cu corpuri dure și secționări de membre“¹⁴.

Cultul craniului a fost obiectul multor controverse. Se găsesc separat depuse în gropi, craniile care puteau fi ale unor personalități luate prizonieri, sau poate ale unor străbuni, ca de exemplu la Brad, Piscul Crăsanilor, Poiana, Popești¹⁶⁻¹⁷⁻¹⁸⁻¹⁹.

¹⁰ Horedt Kurt și Seraphim C., *Die prahistorische Ausiedlung auf Wietenberg. bei Sighișoara – Schassburg*, Bon., 1971; Nicolaescu Dardu Ploșor și Wanda Wolsky, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975.

¹¹ Zirra Vlad, *Locuiri din a doua epocă a fierului în nord-vestul României. Așezarea contemporană Cimitirul Latene de la Ciumești și habitatul indigen de la Berea, jud. Satu Mare*, în „Studii și comunicări“ Satu Mare, 4, 1980.

¹⁴ Horedt Kurt, *Așezarea de la Sfântul Gheorghe-Bedezaza*, în „Materiale“, 2, 1956.

¹⁶⁻¹⁷⁻¹⁸⁻¹⁹ Ursachi Vasile, *Riturile de înmormântare la populația dacică din cetatea de la Brad, corn. Negri, Bacău*, în „Memoria Antiquitatis“, 1980-1982.

Sârbu Valeriu, *Credințe și practici funerare religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Ed. Porto-Franco, 1993; Conovici N. și M. St. Udrescu, informații date lui V. Sârbu.

Sacrificiile unor cupluri, puteau fi rezultatul încălcării regulilor nescrise a unui grup uman de conviețuire, sau un ritual benefic fertilității întregii colectivități în sânul cărora trăiau (exemplu Căscioarele)⁷⁻⁸⁻⁹.

Nu discutăm acum raporturile și intercondiționările dintre sacrificiile de oameni și animale. Este o problemă prea vastă care trebuie tratată separat.

În ceea ce privește expunerea cadavrelor pe sol, poate fi o practică rituală a comunității respective și nu o sacrificare. Este o mentalitate religioasă bine conturată în viața respectivă. Acest lucru nu trebuie generalizat – adică această practică nu o vom comenta până nu vom avea noi date plauzibile.

Deci:

Materialul pe care l-am primit spre studiu, se încadrează în categoria înhumărilor în context nefunerar, la Sura Mică – Județul Sibiu. Atenționăm că subiecții au fiecare un nume, nu numere așa cum ați fost obișnuiți, aceasta fiind dorința celor care au participat la cercetările pe teren, și sunt perfect de acord, dat fiind corectitudinea și eleganța științifică cu care au lucrat acest caz destul de dificil, ce a solicitat o atenție deosebită.

S-au folosit pentru studiu metodele internaționale ale școlii românești de antropologie, dar în plus metoda modernă a lui Robert P. Charles, sistematica tipurilor de populații, prototipurile create de domnia sa, rezultatele variațiilor indicilor și segregarea tipurilor cu fixarea pe grup.

Primul caz – AMADEO (Fig. 1)

Fig. 1 - AMADEO

În secțiunea unsprezece (XI-a), în groapa 108 cu un diametru de 0,98 m pe 0,93 m, la o adâncime de 0,25 m, pe fundul gropii, pe un pat de pământ ce avea 0,25 m înălțime, a fost depus un bărbat de aproximativ 35-40 de ani, în decubit lateral drept, chircit, pentru a încăpea mai bine în dimensiunile gropii, cu membrul inferior stâng îndoit peste abdomen și torace. Membrul superior drept este așezat în afara liniei de înhumare a scheletului în unghi drept.

Vulpe Radu, *Șantierul Poiana*, 1951 – / 52, în „SCIV“, 3; Vulpe Radu și Vulpe Ecaterina, *Les fouilles de Poiana*, în „Dacia“, 3-4, 1923 – 1927) – 1933.

Vulpe Alexandru și M. Gherghetu, *Șantierul arheologic Popești, com. Mihăilești jud. Ilfov*, 1979, *Raport preliminar pentru campaniile 1976-1977*, în „Crecetări arheologice“, 3.

⁷⁻⁸⁻⁹ Conovici Nicolae și Georgescu Laurenția, *op.cit.*, Nicolaescu Ploșor Dardu și Riscutia Cantemir: *Caracterizarea antropologică și morfologică a scheletelor din complexul funerar de la Orlea*, în „Revista Muzeelor“, 1, 1969. Sârbu Valeriu, Damian Paul și Safta Elvira, *Căscioarele. Cercetări*, 1989, informații primite de la autor (V. Sârbu).

Clavicula stângă era fracturată, cu o „sudare“ în așchie, iar membrul superior stâng lipsește în totalitate fără nici o urmă de secționare, sau a unei intervenții brutale care să poată fi observată pe os.

În ceea ce privește craniul, facialul este slab conservat, unele segmente au fost complet distruse. Orbitale mari, rotunde au încadrat probabil un nas cu oasele nasale scurte și late (estimare). Maxilarul superior are un palat paraboloid cu dentiția prezentă $I^1 - M^2$. Mandibula are o bărbie lată, cu mentonul proeminent – rotunjit. Gonionul reliefat, ușor în afara ramurei verticale. Ușor prognatism alveolar. Dentiția prezentă $I_1 - M_2$. Nu are nici un fel de carii, ci doar o uzură dentară de gradul IV, în unele cazuri până la colet.

Calota craniană este îngustă spre mijlociu ca lățime și lungime, cu un indice cranian mezocran – 78,14 –, deci un mezocran la limita superioară cu brahicran (79,9). Reliefurile sunt de gradul 3-4. O notă aparte face treimea inferioară a suturii sagitale, tangentă cu lambda unde avem o retracție puternică a țesutului osos în urma unei foarte și puternice lovituri care a dus la deformarea occipitalului (a nu se interpreta greșit această deformare – nu se încadrează în alt grup etnic).

Scheletul postcranian. Prima impresie este aceea a unor schelete prea scunde ca dimensiune, dar armonios constituite, datele metrice confirmând o talie de 1,597 m după E. Breitingner. Menționăm că la nivelul inserțiilor musculare pe membrul superior drept, reliefurile sunt foarte puternice în urma suprasolicitării. Membrul superior stâng lipsește în totalitate fiind eliminat prin dislocare și secționare postmortem. (Confirmare de diagnostic – Prof. Dr. I. Balaban). Coxalul, din cauza faptului că individul a practicat intens călăria, are o formă deformată specifică.

Prof. Dr. Ioan Glodariu menționează că inventarul lui Amadeo era o plăcuță de argint de la o garnitură de curea, iar în spatele craniului a fost așezată o paftă din fier, placat cu bronz. Peste Amadeo a fost pus puțin pământ ars în altă parte, câteva fragmente ceramice din pământul de umplutură.

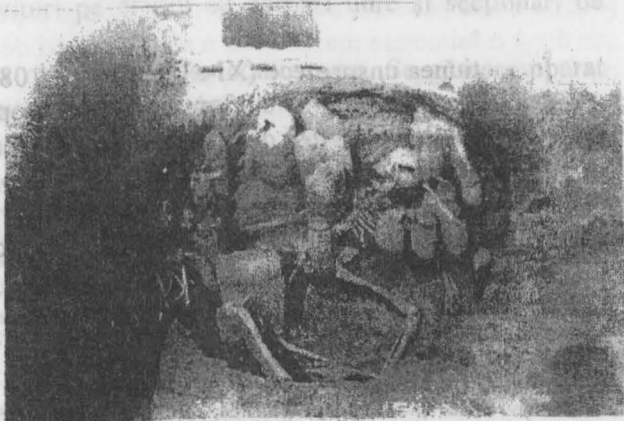

Fig. 2 - GIPSY și MARCO
DATAREA: Sec. I. î. de Ch.

Al doilea caz – GIPSY și MARCO. (Fig. 2)

În secțiunea a doisprezecea (XII), în groapa 119 care s-a conturat la 0,80

m adâncime, cu un diametru de 1,40 m pe 1,25 m, al cărui fund se găsește la 1,37 m – 1,40 m, adâncime în raport cu solul actual, s-au găsit depuși doi bărbați la nivele și zone diferite în aceeași groapă. În partea stângă a gropii la vest, a fost depus MARCO în vârstă de aproximativ 25-30 de ani, iar în partea dreaptă – est, sub nivelul de depunere a lui MARCO, cu 0,25 m mai jos, pe fundul gropii într-un spațiu mai mare a fost depus GIPSY în vârstă de aproximativ 15-17 ani.

GIPSY

A fost depus pe fundul gropii, în zona dreaptă este, deci în zona opusă înhumării lui MARCO. Poziția lui era în decubit dorsal, cu craniul culcat pe dreapta, mâinile căzute depărtat de corp în formă de V, datorită momentului depunerii lui pe fundul gropii. Membrele inferioare au fost așezate în formă de romb, extremitățile inferioare a tibiilor și personajelor, fiind ușor unite în unghi.

Lipsește palma mâinii drepte și laba piciorului stâng. Nu confirmăm prezența unor urme de secționare pe oase sau de lovături, indiferent de originea obiectului.

Craniul are facialul slab conservat. Orbitalele sunt rotunde mari. Zona nazală este distrusă. Malarele sunt ușor late reliefate, fronto-temporalizate. Maxilarul superior este parțial distrus. Spina subnasală se profilează a fi de gradul 2. Marginea aperturii piriforme = antropină. Mandibula are mentonul ușor proeminent cu eșancrură ușor schițată. Gonioanele reliefate în afara ramurii verticale a mandibulei. Ușor prognatism alveolar. Dentiția prezentă $I_1^1 - M_2^2$, cu o uzură dentară de gradul II fără carii.

Calota craniană este de lungime mijlocie ($g-op = 181$) și foarte îngustă ca lățime ($eu-eu = 134$). Indicele cranian este doliocran (73,2), ușor mezocran (74,9). Reliefurile sunt de gradul 2-3. Arcuirea parietalelor este moderată. Criptozygie. Frontalul este îngust spre mijlociu la cele două extreme, cu reliefurile glabelei și supraciliare profilate de gradul 2. Occipitalul prezintă o reliefare mai pronunțată în zona iniopistină. Mastoidele sunt scurte, late puternic reliefate.

Scheletul postcranian. Este un individ gracil cu decalotare epifizară, segmentele de dimensiuni mai mici, dau impresia unui subiect cu talie mică. Datele metrice ne-au dat o statură de 1,558 m (după E. Breitingner). Este un individ extrem de armonios constituit, are un echilibru al formelor deosebit împreună cu craniu. La ceilalți indivizi distonează forma și mărimea craniului cu dimensiunile scheletului post cranian care este la fel de dimensiuni mici și gracil.

Prin dislocare și secționare post-mortem au fost detașate palmele mâinii drepte și laba piciorului stâng (Confirmare de diagnostic Prof. dr. I. Balaban). Peste GIPSY s-a pus pământ și apoi pământ amestecat cu cărbune.

MARCO

Peste el se află un strat de 1-8 cm de pământ amestecat cu cărbune. La nivelul lui s-au găsit oale sparte ritual în altă parte. Defunctul a fost „înșirat” pe o zonă foarte îngustă, pe conturul de vest al gropii și fiind în stare de rigiditate cadaverică nu a putut fi pus în semicerc. Atunci s-a recurs la secționarea în zona gâtului, la nivelul toracelui și a bazinului, la nivelul extremității inferioare a femurelor.

Lipsește: laba mâinii drepte și în totalitate mâna stângă. Nu atestăm prezența unor urme de secționare pe oase sau a unei intervenții brutale pe os.

Craniul are facialul slab conservat, cu orbite mari, de formă pătrată cu unghiurile rotunjite. Nasul a avut oase late și lungi, spina nasală proeminentă destul de puternic (3). Malarele sunt ușor late, reliefate, fronto-temporalizate. Fosa canină este adâncă (4), în comparație cu a lui GIPSY care are o gradație de 3-4. Maxilarul superior are palatul paraboloid ca și în celelalte două cazuri și un prognatism alveolar de gradul 3. Multiplele granuloase au dus la eliminarea unor dinți, în rest avem o formulă dentară completă cu o uzură dentară gradul III. Mandibula este ușor dreaptă (bărba are acest aspect) cu tuberculii bazali bine individualizați. Corpul mandibulei este ușor masiv, cu o reliefare de gradul 3. Uzura dentară este de gradul III. Calota este lungă (g-op = 187), dar lățimea este îngustă (eu-eu = 140). Indicele cranian este mezocran (76,47). Arcuirea parietalelor este moderată cu frontalul ușor fugind spre bregma ca și la AMADEO. Reliefurile sunt de gradul 3 spre 4. Crptozigie.

Scheletul postcranian. Avem aceeași impresie ca și la AMADEO și GIPSY, adică a segmentelor membrelor superioare și inferioare sunt prea scurte. MARCO este ceva mai robust, cu solicitări la nivelul inserțiilor musculare ne face să ne gândim la anumite întrebuniări ocupaționale. Datele metrice ne dau o talie de 1,5967 m (după E. Breinger). Laba mâinii drepte și în totalitate mâna stângă lipsesc, prin dislocare și secționare post-mortem (confirmare de diagnostic – prof. dr. I. Balaban).

În ceea ce privesc înhumatii MARCO și GIPSY

– Primul înhumat a fost GIPSY, apoi la un nivel mai înalt cu 0,25m dar în poziție stânga-vest, deci opus lui GIPSY, a fost adus din altă groapă sau de pe solul pe care a fost depus o vreme foarte îndelungată MARCO. A fost adus și depus cu foarte mare grijă, deoarece coastele au fost „înșirate” – depuse peste el, deci în semicerc pe o lungime de 60 cm. Este extrem de slab conservat și corodat în timp, în teren.

Datarea: ceramica se datează la sfârșitul sec. I. î.Ch. și prima jumătate a secolului I. d. Ch.

Indivizii menționați fac parte din acelaș grup etnic, destul de omogen ca trăsături, de talie foarte apropiată. Noi încercăm în colaborarea cu prof. dr. I. Balaban o proiectare pe calculator special pentru fixarea tipului, pentru a face o

încadrare mai corectă și, separat un studiu de paleontologie pe zona care impresionează la prima vedere la AMADEO.

Cercetările arheologice arată că în această perioadă (cea menționată mai sus) noi nu avem atestate necropole, nu s-au găsit spații rezervate special, delimitate înmormântărilor. Spațiul funerar în mod special este separat de spațiul de locuit din rațiuni psiho-religioase. Sacrificiile aveau un raționament bine determinat, este o manifestare religioasă a instituțiilor superioare a lumii antice cu scopuri foarte precise. Bineînțeles că ne putem pune foarte multe întrebări în limitele decenței și a informațiilor actuale.

Deci: (întrebările noastre):

– segmentele detașate atât de perfect unde erau depuse ? erau relicve sfinte duse pe pământul strămoșesc al familiei ?

– dat fiind perfecțiunea detașării segmentelor, aceste segmente deveneau mesageri pe lângă zei ? Era o venerație și o recunoștință a familiei dat fiind că toți trei erau bărbați?

– dat fiind că aceste trei schelete făceau parte din acelaș grup etnic, poate fi interpretat ca apartenența la un anumit rang social ?

Nu credem că este vorba de un sacrificiu uman, ci de un mod de înhumare caracteristic unei perioade unde nu avem necropole, deși din punct de vedere demografic datele ne acoperă perfect. Situații asemănătoare au menționat și publicat antropologii români: O. Necrasov, D. Botezatu și G. Miu, L. Georgescu și E.M. Georgescu prin trei noi cazuri de solicitare de studiu, D. Nicolaescu Plopșor și C. Rîșcuția etc.⁸. În stadiul actual al cercetărilor sunt încă multe probleme de clarificat, lucrându-se cinstit pe fiecare situație fără fantasmagorii.

În lucrarea sa „Descoperiri funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dace clasice“, dr. Mircea Babeș, face o trecere în revistă extrem de corectă a cercetărilor apărute până la data respectivă și caută să dea o interpretare echilibrată a descoperirilor publicate până la data respectivă (SCIIVA, Tom 39, Nr.1, Buc. Ian-martie 1988). Domnia sa menționează și idea lui A. Vulpe și E. Popescu, că în perioada în care a avut loc și înhumarea celor menționați mai sus, este posibilă și „o modificare substanțială începând cu sec. II î.e.n., prin adoptarea și adaptarea unui nou cult“ (A. Vulpe, Eug. Popescu, Dacia, N.S., 16, 1972). Informațiile literare ne oferă temeuri destule pentru a putea vorbi de o „reformă sacerdotală – religioasă a lui Deceneu“ (V. Lica, Istros, 1, 1980).

În lucrarea sa „Credința și practici funerare religioase și magice în lumea geto-dacilor“ – 1993, (și nu numai în această lucrare a sa), cercetătorul Valeriu Sârbu a făcut o sinteză a descoperirilor. Se menționează între altele, că „numărul indivizilor descoperiți în contexte nefunerare este de câteva ori mai

⁸ Nicolaescu Plopșor Dardu și Rîșcuția Cantemir, *op. cit.*

mare decât cele din toate timpurile de morminte geto-dacice – raportul este de 200 la 40. Practicarea sacrificiilor și a acestor gen de înhumări este atestată de către descoperirile arheologice și de izvoarele antice²². Odată cu formarea Provinciei Dacia, vom vedea că sacrificiile²¹ umane dispar, inclusiv în zonele dacilor liberi. După distrugerea statului dac, puterea clerului, ce fusese bine organizată – autoritară, încetase. Din primele decenii ale secolului al II-lea d. Ch., se poate vorbi de practici funerare normale. Dar, asupra acestor situații se vor înclina în primul rând arheologii și paleoetnografii.

Viața spirituală a lumii tracice este fantastică și plină de surprize. Sacrificiile umane, mesagerii cerului²¹⁻²²⁻²⁴ au căpătat un mesaj metafizic în legătură cu așa zisa doctrină a nemuririi sufletului, sacralizarea fericirii egalitară, în împărăția cerului²¹⁻²³. Marii pontifi, căpeteniile de prestanță militară, anual la solstiții și echinoxuri făceau perelinaje pe culmile munților între răsăritul și apusul soarelui, pentru rugăciuni cât mai aproape de cer, pentru reculegeri magico-religioase.

Știri, literare bogate dar contradictorii, spune dr. Ligia Bârză²⁵ ne dau detalii de inestimabilă importanță de natura credințelor dacilor. Dar asupra acestor probleme ne vom înclina cu ocazia studiului celor trei cazuri care sperăm să aducă noi date, pe probleme diferite.

Actul religios este de fapt o determinare formală a gradului de religiozitate a funcțiunii sufletești. Strălucirea și puterea vieții dace ar putea fi cunoscută.

²² Vulcănescu R., *Mitologia Română*, Ed. Acad. 1985 și bibliografia; Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gingis-Han*, Buc. 1980; Pârvan Vasile, *Getica*, Buc. 1982.

²¹ Babeș Mircea, *Descoperiri funerare și semnificația lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, în „SCIVA”, 39, 1988, 1; A. Vulpe și Eug. Popescu, în „Dacia”, N.S. 16, 1972; V. Lica, în „Istros”, 1, 1980.

²¹⁻²²⁻²⁴ Ibidem; Vulcănescu R., *op. cit.* și bibliografia; Mircea Eliade, *op. cit.*; Pârvan Vasile, *op. cit.*; Georgescu Laurenția și Georgescu Emma Mădălina, *Cultul soarelui – cultul strămoșilor*, vol. I, sub tipar.

²¹⁻²³ Georgescu Laurenția și Georgescu Emma Mădălina, *Simbolul solar în ritualul creștin al borezului*, Comunicare la Simpozionul *Branul în cultura românească* 8-10.08.1995, sub tipar; Eliade Mircea, *Traite d'une histoire des religions*, Paris, 1970.

²⁵ Bârză Ligia, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979; G.B. Taylor, *Primitive culture*, vol. I-II, London, 1871, 1985, 1995.

VILLA RUSTICA ÎN CADRUL STRUCTURILOR SOCIO-ECONOMICE DIN DACIA

ILIE ȘANDRU

Am încercat în capitolele anterioare o scurtă prezentare a vilelor din Dacia și din Imperiul Roman din punct de vedere tipologic și arhitectonic. Cucerirea Daciei de către Imperiul Roman a dus la formarea unui cadru economic și administrativ nou în care **villa rustica** a trebuit să se acomodeze în noul teritoriu cucerit. Ferma romană și-a găsit un cadru favorabil, ținând cont de relieful Daciei romane, de posibilitățile agricole specifice lumii romane, de facilitățile juridice și economice pe care statul roman le oferea coloniștilor, veniți în Dacia din tot imperiul, și numărului mare de veterani care vor primi în Dacia terenurile cele mai bune. Din informațiile epigrafice rezultă că un număr masiv de veterani au deținut proprietăți funciare în regimul juridic discutat în capitolul despre proprietate.

Datorită faptului că Dacia a fost o provincie puternic militarizată putem trage concluzia că majoritatea veteranilor (proveniți atât din legiuni cât și din trupe auxiliare) vor fi fost proprietarii fermelor romane din Dacia. Coloniștii și veteranii au adus în Dacia o nouă tehnică, noi metode de exploatare și organizare a agriculturii¹.

Există o hartă elaborată de către I. Glodariu în care ne sunt trasate zonele cele mai fertile din Dacia. Privind lista vilelor rustice din Dacia, atât cele săpate cât și cele sondate sau semnalate, observăm că acestea se află tocmai în aceste zone: Valea Mureșului, Bazinul Someșului Mic, sudul Olteniei. Din teritoriile fertile se acoperea necesarul de produse agricole pentru consumul din mediul rural, dar și pentru piețele din orașe.

Întrucât nu cunoaștem regimul deținerii de terenuri de către autohtonii daco-geți nu putem face aprecieri despre o eventuală contribuție a acestora la producția agricolă a provinciei. Oricum autohtonii au fost folosiți ca mână de lucru sezonieră, dar probabil plătită în majoritatea fermelor romane. Din descoperirile arheologice catalogate în rapoartele de săpături din vile, reiese că

¹ I. Glodariu, *Die Landwirtschaft im römischen dakien*, în „ANRW”, II, VI, p. 953.

geto-dacii se aflau permanent în contact cu noua structură economică importată în Dacia: **villa rustica**. Un alt argument este acela că pornind de la dimensiunile fermelor, trebuie să ținem cont că proprietarii nu puteau să execute toate lucrările agricole fără să fi angajat lucrători. Excludem posibilitatea folosirii pe scară largă a muncii sclavilor, eventual implicarea unui **servus villicus** (administrator, vechil de moșie) în supravegherea lucrătorilor și a operațiilor specifice fermelor respective.

O altă problemă importantă care n-a fost încă soluționată este aceea a suprafețelor fermelor din Dacia. În bibliografia de specialitate s-a menționat de cele mai multe ori că proprietățile din Dacia erau mici sau mijlocii, făcându-se comparație cu marile proprietăți (**latifundia**) din Italia, nordul Africii, Gallia, Hispania.

În ultimul timp se încearcă elaborarea unui nou conținut pentru noțiunea de **latifundium**, în sensul că oricare mare proprietate provincială poate fi considerată **latifundium** dacă reușea să se impună în marea producție agricolă din provincia respectivă. În același timp marea proprietate era o condiție de ascensiune socială, trecerea într-un nou statut social „plus élevé”². Pentru a explica prezența mării proprietăți funciare în Dacia, nu ne putem prevala de informațiile autorilor antici deoarece aceștia fac referiri la provinciile latifundiare menționate anterior. Astfel Plinius cel Bătrân ne spune că o mare proprietate este aceea care are cel puțin 250 hectare. Nu credem că au existat astfel de suprafețe aflate în proprietate provincială în Dacia. Chestiunea ar putea intra în contradicție cu faptul că în Dacia a existat o aristocrație sau elite provinciale. Dar criteriul suprafeței deținute nu este o condiție pentru o ascensiune socială, ci doar calitatea de proprietar de fond funciar³.

Ascensiunea socială și economică a unor coloniști și veterani din Dacia ne determină să credem că totuși proprietatea funciară nu depășea o proprietate mijlocie din provinciile occidentale (Gallia, Britannia, Pannonia). Printre aceștia îi menționăm pe: T. Flavius Longinus, C. Iulius Metrobianus, C. Iulius Diocletianus, L. Iulius Bassinus, P. Aelius Fabianus, T. Varenus Pudens, P. Aelius Strenuus și binecunoscutul proprietar de la Napoca P. Aelius Maximus. Acești proprietari au deținut funcții administrative și religioase în orașele și colegiile din Dacia. Urmărindu-le carierele deținute în mai multe orașe din Dacia putem afirma, păstrând proporțiile cu celelalte provincii că în Dacia a existat marea proprietate⁴.

Problema marilor proprietăți din provincii periferice a iscat multe controverse: astfel K.D. White considera că o proprietate de 100 de jugera poate fi încadrată într-o „large scale industrial establishment”, în schimb alți autori

² I. Piso, *L'aristocratie municipale de Dacie et la grande propriété foncière*, în „Latifundium,” p. 437.

³ Radu Ardevan, *Viața municipală în Dacia Romană*, Ed. Miron, Timișoara, 1998, p. 110.

⁴ I. Piso, *op. cit.*, p. 444.

consideră acea suprafață fie mijlocie, fie „small farm“. Problema a fost definită tranșant: poate fi considerată suprafață latifundiară aproximativ tot ceea ce depășește limitele unei proprietăți familiale ca mijloc de subzistență. Formularea nu corespunde recomandărilor făcute de către Cato conform căruia o suprafață de 50 de hectare poate fi exploatată de o familie de țărani⁵. La Plinius cel Bătrân termenul **latifundium** are un sens peiorativ mai cu seamă că nu ne oferă nici un fel de reper cronologic. Termenul mult disputat își are originea într-un text al lui Varro: „Quam patrem lati fundi (I, 16,4)“ și se referă la cei bogați care au „pierdut“ Italia.

Valerius Maximus din vremea lui Tiberius amintește într-un text despre „**magna latifundia**“ de „**septem jugera** (!)“.

Filozoful Seneca într-o scrisoare către Lucillus folosește ironic la adresa aristocrației romane termenul de latifundia, în sensul că această categorie socială este preocupată mai mult de măsura proprietăților lor decât de măsura lucrurilor⁶.

Louis Harmand, referindu-se la proprietățile din Gallia ne spune că suprafața de 2000 hectare pare pe deplin justificată pentru a cataloga proprietatea respectivă drept latifundium⁷.

În vremea lui Nero, romanii considerau că o mare proprietate de aproximativ 300 de hectare reprezintă un latifundium, dar că depășește posibilitățile de exploatare de către o familie din mediul rural⁸.

Foarte interesant este faptul că acest termen nu se găsește nici în textele juridice și nici în cele tehnice (agronomi și **agrimensores**), deci folosirea lui are o conotație fie literară, fie familiară⁹.

Din cele menționate anterior reținem că nu suprafața în sine definește un latifundium, ci probabil producția locală, provincială. Revenind la testamentul de la Sucidava deducem că producția de vin de pe cele două **jugera** era suficientă pentru îndeplinirea obligațiilor din testament.

Viticultura nu constituie o regulă generală pentru constituirea domeniilor latifundiare, dar Cato consideră că o vie de 100 de **jugera** ar fi foarte eficientă pentru un proprietar care dorește să-și eficientizeze ferma, fiind bine știut că producția de vin a permis în permanență o rapidă reacumulare de capital în condițiile concurenței cu produse cerealiere de pe marile domenii sau din importuri africane (Cato, I,11). Unii autori moderni, pornind de la randamentul unei suprafețe viticole în comparație cu producția de cereale arată că 30 **jugera** (K.D.White) sau 32,7 **jugera** (A.Carandini) ar fi suprafețe minime pentru o

⁵ R. Étienne, M. Corbier, M. Aymard în *Latifundium*, p. 1-4.

⁶ René Martin în *Latifundium*, p. 98 sqq.

⁷ Louis Harmand, *L'Occident romain*, Payot, 1960, p. 364.

⁸ René Martin, *Les grands domaines de l'Afrique Mineure d'après les inscriptions*, p.101.

⁹ *Ibidem*, p.102.

eficientă fermă viticolă¹⁰. Făcând un calcul aproximativ al producției de vin (28,1 hl/jugerum sau 112,4hl/hectar), observăm că o vie era totuși eficientă în toate provinciile. În aceeași notă literară, Plinius cel Bătrân arăta că o vie de 60 jugera este „non amplius“ (Plinius, XIV, 48).

Făcând o comparație între producția antică și cea modernă se poate observa că o vie eficientă ar obține o producție aflată între 35 hl/ha – 60 hl/ha. (André Tchernia ne oferă comparativ producția de vin din 1950 în Languedoc de 60 hl/ha și cea de la Palermo din secolul al XVII –lea, aflată între 15-30 hl/ha).

Săpăturile de la Villa Regina – Boscoreale au scos la iveală 18 dolia care indicau o capacitate de depozitare de 100 hl, de unde și concluzia că via proprietarului poate fi estimată la o suprafață cuprinsă între 1,6-2,8 ha. În schimb în Gallia la vila de la Pardigon existau posibilități de depozitare pentru 1700 hl, deci via avea o suprafață cuprinsă între 28,3-48,5 ha.

Din nefericire, nu putem face astfel de calcule sau estimări pentru fermele axate pe producția de cereale¹¹. Această imposibilitate ne este impusă de faptul că situația din Italia nu poate fi comparată cu cea din provincii și nici luată drept punct de plecare pentru o analiză a regimului proprietății, a suprafețelor deținute sau a acumulării fondului funciar¹².

Revenind în Dacia, știm din informații epigrafice despre prețurile unor produse alimentare sau a vinului. Vinul din Dacia care nu era de o calitate foarte bună putea fi cumpărat cu 0,3-8 asi/1 sextarius. Deci un miner din Dacia putea cumpăra din salariul său între 2,5-4 l vin/zi. Cantitatea era mică, ținând cont că vinul era importat în cea mai mare parte din Thracia și Asia Mică¹³¹³. Luând în considerare aceste prețuri, proprietarul celor două jugera de la Sucidava obținea de pe via lui, prin vânzarea vinului, 4800 sesterți. Această sumă ne îndreptățește din nou să considerăm că moștenitorul își putea duce la bun sfârșit obligațiile succesoriale.

¹⁰ André Tchernia, *Les dimensions des quelques vignobles romains*, în „Latifundium“, p.383.

¹¹ Philippe Leveau, *De la céréaliculture et de l'élevage a la production de grain et de viande (l'apport de l'archéologie)* în „Latifundium“, p.357.

¹² Daniele Manacorda, *Sulla proprietà della terra nella Calabria Romana tra repubblica e impero*, în „Latifundium“, p. 170; V.I.Kuziscin, *La grande proprietà agraria nell' Italia romana*, Roma, 1984.

¹³ Stanislaw Mrozek, *Les prix dans le mines d'or de Dacie*, în „Apulum“, IX, 1971, p. 447.

PROPUNERE PENTRU RECONSTITUIREA MICULUI EDIFICIU CU HIPOCAUST DIN CASTRUL ROMAN DE PĂMÂNT DE LA CÂMPULUNG-MUSCEL

DONIA POȘTOACĂ

Castrul cu val de pământ este situat la circa 300 m sud de castrul mare de piatră („Jidava“), la distanță aproape egală între șoseaua națională și Râul Târgului. Spre Est platoul se înalță deasupra văii râului cu circa 20-25 m; râpa continuă în jurul platoului spre nord și parțial spre vest. Primele cercetări la acest castru au fost întreprinse în 1901 de Pamfil Polonic. Iată cum sunt prezentate pe scurt rezultatele în raportul înaintat lui Gr. Tocilescu:

„La 300 m spre sud de această cetate de piatră, pe malul înalt al Râului Târgului, se găsesc pe un colț de teren urmele cetății mici de pământ ale cărei valuri înconjurătoare de-abia se recunosc.

Prin săpături am constatat că valul este numai de pământ construit, iar prin interiorul cetății am găsit cioburi de oale și cărămidă romană. Această cetate măsoară de la sud spre nord 80 m, cealaltă latură 66 m; valul care se recunoaște bine în partea de nord, vest și est are o lățime de circa 0,5-1 m și este lat de 10 m; în partea dinspre sud valul este stricat cu desăvârșire – în partea de nord și est se recunoaște urma șanțului înconjurător care arată numai o lățime de 5-7 m și o adâncime de 1-2 m. Pe lângă latura de vest a cetății duce un drum șoseluit, poate că este șoseaua antică ce comunica pe aici; acest drum servește astăzi locuitorilor ca drum de câmp. Această cetate se numește de locuitori Biserica Jidovilor sau Caraula Jidovilor“¹.

Amplasarea topografică a celor două caste (de piatră și de pământ) este cunoscută mai întâi prin planul publicat în 1903 de Gr. Tocilescu,² care reproduce și un plan sumar al castrului de pământ (dar la acest autor dimensiunile apar: 80 x 80 m). O prezentare a castrului mic, după datele inedite și propriile observații în teren, a dat în 1936 D. Tudor³. Câteva mici sondaje a

¹ Biblioteca Academiei Române, mss., vol. 5139, f. 214, 231-232.

² Gr. Tocilescu, *Fouilles*, p. 134 și fig. 77.

³ D. Tudor, în „București“, II, 1936, p. 7-8 (extras).

efectuat, de asemenea, Emilian Popescu,⁴ care își prezintă observațiile în raportul preliminar privind săpăturile efectuate în castrul de la Jidava între anii 1962-1967.

Alte cercetări în castrul cu val de pământ s-au efectuat între anii 1987-1989,⁵ principalul obiectiv a fost delimitarea laturilor fortificației. O cercetare a terenului înainte de săpătură a arătat că valul se păstrează mai bine pe laturile de est și nord și abia se mai distinge pe laturile de vest și sud. Acum traseul șanțului nu se mai observă la suprafață.

În anul 1987, s-a efectuat o singură secțiune (S1), lungă de 82 m și lată de 2 m, orientat aproximativ SE - NV (pentru a surprinde toate elementele posibile, a fost prelungită cu 12 m spre est, în pantă spre vest, secțiunea a ajuns până la gardul locuitorului V. Chiru); s-a săpat pe adâncimi variabile, între 0,5 și 1,5 m. Așa cum a rezultat din analiza profilului (în partea de est a secțiunii), valul se prezintă lat la bază de circa 7 m: nucleul este reprezentat de un „zid de glijă” (murus cespiticius), care s-a năruit spre râpă; spre interior (spre vest), porțiunea marcând șirul de glijă se lipește de agger, construit dintr-un lut argilos (lat la bază de cca 1,30 m). După o mică rigolă, urmează via sagularis, lată de cca 4 m. Profilul capătului de sud al secțiunii nu este semnificativ.

După via sagularis, s-a dat de urmele unei construcții interioare; în vederea cercetării acesteia, s-au efectuat în 1987-1988 trei casete paralele cu secțiunea menționată. Această construcție s-a identificat la adâncime mică (0,4-0,5 m), de aceea se păstra doar baza ei. Conturul încăperii era marcat de țigle romane așezate (cu câteva excepții) pe lung, cu partea concavă în sus; ele erau fixate direct pe stratul vegetal (nivelul de călcare) antic, la nivelul drumului circumvalar (via sagularis). Se păstra întreaga latură de est și cea mai mare parte din latura de nord; latura de vest a dispărut. Un canal îngust, acoperit cu cărămizi (late de 34 x 24 cm), traversează oblic această cameră (acest canal continuă și în următoarele două casete trasate și săpate spre est). Podeaua camerei era pavată cu pietre de râu, iar deasupra cu fragmente de olane de acoperiș, care formează o adevărată podea (cu excepția unor porțiuni unde a fost scoasă cu ocazia arăturilor).

În cea de-a treia casetă s-a constatat existența unui sistem de încălzire (praefurnium). Astfel, s-au identificat urmele unui cuptor cu boltă, realizat din cărămizi (pe o latură s-au descoperit în situ două cărămizi, pe alta trei). Acest cuptor prezintă ramificații spre dreapta și stânga. Acest interesant sistem de încălzire lămurăște rolul canalului din prima cameră (cercetată în anul 1987): aerul cald pătrunde prin canalul amintit de sub podeaua locuinței. S-a mai constatat că sub stratul de țigle, ce mărginește camera pe trei laturi, se afla alt

⁴ Em. Popescu, Eugenia Popescu, în „Materiale”, IX, 1970, p. 261-262.

⁵ C.C. Petolescu, T. Cioflan, în „Materiale” (s.n.), I (sub tipar).

canal realizat îndeosebi din resturi de țigle. Din canalul principal, căldura era distribuită și prin acest canal marginal pe cele trei laturi ale locuinței.

În anul 1988 s-a trasat și săpat o nouă secțiune (S2), direcția aproximativ N-S, perpendiculară pe S1; lungimea 90 m lățimea 2 m. În porțiunea de sud, prelungirea secțiunii a fost împiedicată de existența culturii de sfeclă a fostului CAP Câmpulung-Muscel. Cel mai semnificativ s-a dovedit a fi profilul de pe latura de nord; valul de pe latura de sud a fost secționat de traseul unei conducte de canalizare venind din colonia Pescăreasa. Din cercetarea profilului secțiunii, rezultă că laturile orientate N-S ale acestei fortificații măsoară cca 60 m (măsurati pe creasta valului, unde se presupune că începea murus cespiticius). Pe latura de nord, fossa avea deschidere de cca 2,30 m și adâncimea de 0,80 m.

În 1989 s-a urmărit identificarea sistemului de fortificare de pe latura de vest, printr-o nouă secțiune (S3) lungă de 20 m și lată de 2 m, aproximativ paralelă cu S1 și perpendiculară cu S2. S-a constatat că valul a fost realizat după același sistem ca pe laturile de est și nord; din păcate, nu s-a putut prelungi secțiunea de vest a castrului (porțiunea de teren aflându-se în proprietate particulară). Totuși, cercetarea din 1989 a stabilit că latura de sud (și implicit cea de nord) măsoară 65 m, dând dreptate lui P. Polonic (care, observând forma terenului, constata că acestea măsoară câte 66 m).

Săpăturile din anii 1987-1989 au adus o serie de cunoștințe suplimentare despre castrul cu val de pământ de la Câmpulung Pescăreasa. S-a stabilit definitiv caracterul roman al acestui sit arheologic. Este vorba de o mică fortificație, de forma aproximativ pătrată (65x60m); incinta a fost realizată din gllii, fiind protejată de fossa în formă de unghi ascuțit (cu deschiderea de 2,20-2,30 m și adâncimea de 0,70-0,8 m). Deoarece resturile materiale descoperite nu fost foarte sărace (chiar și fragmentele ceramice), autorii săpăturilor au tras concluzia că acest castellum a avut o existență scurtă, datând probabil din perioada războaielor de cucerire a Daciei.

Materialele descoperite la cuptorul cu boltă, respectiv pe o latură au fost găsite două cărămizi, iar pe cealaltă trei, demonstrează că acest cuptor prezenta ramificații pe dreapta și pe stânga; țiglele, resturile de țigle, conductele ceramice și fragmentele ceramice dovedesc existența acestor canale care porneau de la cuptor.

Ceramica proaspăt scoasă din pământ a fost umedă, fapt pentru care a trebuit să fie lăsată să se usuce liber înainte de a proceda la curățirea ei. După aceea s-au marcat piesele cu tuș pe partea interioară (tuș rezistent la apă) în scopul de a releva toate elementele care le aparțin și care ar servi la interpretare. Murdăria care era pe suprafața materialelor ceramice am îndepărtat-o printr-o spălare ușoară într-o soluție de Romopal 2% (detergent care nu modifică starea obiectelor). Sărurile din cărămizi le-am eliminat printr-

o serie de băi succesive, prin imersarea lor în apă distilată, iar după o uscare sub curent de aer cald, le-am aplicat un strat de nailon solubil în alcool etilic. Spălările repetate au durat 10 zile, schimbând apa de două ori pe zi. Materialul ceramic nu a fost așa de fragil încât să impună mari probleme.

Când am considerat că materialele ceramice sunt destul de curate și bine uscate, am început reîntregirea lor. Fragmentele de țigle și cărămizi au fost întregite după ce s-au pensulat bine părțile care trebuiau îmbinate cu acetona. După aceea s-a procedat la lipirea lor cu o rășină resorcinel – formaldehidă, cunoscută sub numele de „Aerodux 185” rășină care se întărește la rece și merge foarte bine și la umplerea micilor lipsuri; este rezistentă atât la apă rece cât și la apă caldă, fiind un ciment pentru umplerea golurilor.

Finisarea am făcut-o atât la cărămizi cât și la țigle prin șlefuirea cu hârtie abrazivă de granulație potrivită. Completările mai mari le-am făcut cu ipsos + 25% ciment alb pentru o mai mare rezistență a adaosului. A urmat din nou ultima șlefuire, după care s-a impregnat întreg obiectul cu o soluție de nailon solubil.

După întregirea tuturor fragmentelor descoperite am recurs, împreună cu domnul profesor C. Petolescu de la Institutul de Arheologie și cu domnul muzeograf T. Cioflan de la Muzeul Județean Argeș, la întregirea cuptorului și a sistemului de încălzire (praefurnium).

Acest sistem de încălzire vrem să-l prezentăm în expoziția muzeului Jidava, în incinta centrului roman din piatră care este înălțat până la cota drumului de rond și se va reconstitui integral un turn de curtină, de asemenea, agger-ul a fost reconstituit pe lățimea sa și la cote sugerate de cercetările arheologice⁶.

⁶ Cf. Al. Diaconescu, *Propuneri pentru reconstituirea unor elemente de fortificație ale castrului de la Gilău*, în „Acta Musei Napocensis”, 21, 1984, p. 145-167.

CONTRACTE VASALICE DE MODEL OCCIDENTAL EUROPEAN ÎN ISTORIA ROMÂNILOR DIN SECOLUL AL XIII-LEA

CONSTANTIN ȘERBAN

În perioada evului mediu timpuriu în Europa apuseană, odată cu cristalizarea relațiilor feudale¹ s-au stabilit și elementele esențiale care defineau raporturile vasalice dintre seniori și vasalii lor, prin intermediul **beneficiului**, aceea proprietate funciară condiționată de îndeplinirea serviciului militar, acordat de senior vasalului său. Transmiterea beneficiului s-a înfăptuit încă din secolul al VIII-lea sub forma unei înțelegeri **verbale** între cele două părți implicate care cuprindea drepturile și îndatoririle atât ale seniorului cât și ale vasalului său cu caracter de contract vasalic.

În contractul vasalic obligațiile seniorului erau enumerate astfel: acordarea unei posesiuni funciare (beneficiul) având hotare precise, cu descrierea veniturilor ce rezultau din exploatarea ei, care reveneau vasalului parțial sau total, cu precizarea naturii forței de muncă, menită să pună în valoare resursele naturale ale beneficiului. Totodată se mai indica durata valabilității contractului vasalic. În privința obligațiilor vasalului față de senior ele erau: respectarea jurământului de credință prestat seniorului, acordarea de ajutor militar la nevoie cu precizarea efectivelor participante stabilite în prealabil, acordarea de ajutor material seniorului din veniturile dobândite de pe beneficiu, respectarea întocmai a prevederilor contractului vasalic, prezentarea la scaunul de judecată al seniorului în cazul în care vasalul nu respecta prevederile contractului vasalic. De reținut că acest contract vasalic putea fi denunțat în două cazuri și anume: când una din părți înceta din viață și când una din părți nu respecta întocmai prevederile acestuia.

Din secolul al XII-lea contractul vasalic a luat și o formă **scrisă** cunoscută sub numele de **mărturie** (aveu) dar și **diplomă** întărită cu pecetea seniorului². Încheierea acestui contract vasalic era întărită printr-un **jurământ**

¹ Radu Manolescu, *Societatea feudală în Europa apuseană*, București, 1974, p. 25-67.

² *Ibidem*, p. 239.

de credință cu caracter laic precum și cu unul având un caracter religios depus pe o carte sfântă – pe Biblie – sau pe un relicvar și însoțit de un ceremonial într-un cadru festiv sub numele de **omagiu** care de fapt era elementul esențial al contractului vasalic³.

Deși feudalismul românesc din spațiul carpato-dunărean-pontic posedă propriile sale particularități în concordanță cu condițiile istorice locale din această parte a continentului european⁴, totuși din secolul al XIII-lea s-au păstrat unele contracte vasalice de tip occidental european în care sunt implicate regiuni din acel areal geografic precum și instituții din perioada cristalizării primelor forme de stat românesc medieval. Unul din aceste contracte vasalice este numit în literatura de specialitate **Diploma Cavalerilor Teutoni** acordată acestora de Andrei al II-lea, regele Ungariei, în anul 1211. Prin această diplomă monarhul maghiar acorda magistrului Herman, conducătorul acestui ordin de călugări cavaleri un teritoriu în sudul Transilvaniei, numit Țara Bârsei, din imediata vecinătate a Cumaniei aflată în acea vreme la cotul Carpaților răsăriteni, în zona Vrancei pentru a o stăpâni în mod liber. Totodată în diplomă sunt prevăzute drepturile și îndatoririle Cavalerilor Teutoni față de monarhul Ungariei.

DREPTURI

1. Să ia în folosință Țara Bârsei cu precizarea hotarelor acestui teritoriu.
2. Să ia 1/2 din cantitatea de aur și argint ce ar scoate din Țara Bârsei.
3. Să organizeze târguri libere ca loc de schimb și să încaseze taxele vamale de acolo.
4. Să construiască cetăți și orașe din piatră.
5. Sunt iertați de plata de dinari și de ponduri.
6. Sunt scutiți de orice dare față de visteria regală.
7. Să stăpânească cetatea Cruceburg ridicată de ei.
8. Să țină pe apa Oltului șase corăbii și alte șase pe apa Mureșului pentru

ÎNDATORIRI

1. Să dea 1/2 din cantitatea de aur și argint ce ar scoate din Țara Bârsei.
2. Să apere Țara Bârsei de atacurile cumaniilor.
3. Să se prezinte la judecata regelui.

³ *Ibidem*, p. 240.

⁴ Fl. Constantiniu, *Geneza feudalismului românesc încadrare tipologică*, în „Revista de istorie”, 7 / 1978, p. 1215-1225; Idem, *Geneza feudalismului în Europa răsăriteană*, în „Studii și articole de istorie”, 1983, p. 110.

transportul de sare și alte lucruri.

9. Să exploateze ocele de sare din zonă.

10. Sunt scutiți de plata vamală.

11. Se bucură de protecție regală.

Diploma Cavalerilor Teutoni – deci acest contract vasalic, mai cuprindea și unele interdicții de care trebuiau să țină seama aceștia și anume: 1. Să nu îndăpostească în Țara Bârsei nici un voevod și 2. Să nu bată monedă proprie fără aprobarea regelui⁵.

Acest contract vasalic avea o durată nelimitată, în diplomă se spune „pe vecie”. Totuși în anul 1223 el a fost denunțat de către regele Ungariei, în calitate de senior, care un an mai târziu i-a izgonit din Țara Bârsei cu forța armată, în acest scop folosindu-se trupe de cavalerie și infanterie. Cu acest prilej vasalii – Cavalerii Teutoni, au fost alungați și din Cruceburg și din alte cinci cetăți construite de ei. În luptă, Cavalerii Teutoni au suferit pierderi umane, unii din ei fiind uciși, alții răniți, în fine o parte din ei au fost arestați și întemnițați. În aceste împrejurări Cavalerii Teutoni, ca vasali, au suferit și mari pagube materiale estimate în diplomă la o mie de mărci, o sumă de bani destul de mare în acea vreme.

Motivele denunțării contractului vasalic de către regele Ungariei încheiat cu Cavalerii Teutoni erau următoarele: 1. Cavalerii Teutoni depășiseră cu mult teritoriul ce le fusese concesionat ei cotropind chiar unele domenii regale. 2. Au efectuat colonizări în teritoriul acordat în folosință cu populație adusă din Ungaria, cu sași, și nu de aiurea cum se angajaseră față de monarhul maghiar.

Cu toate protestele Înalțului pontif de la Roma din acea vreme materializate prin scrisori adresate regelui Ungariei, de-a lungul câtorva ani, Cavalerii Teutoni au părăsit definitiv Țara Bârsei⁶ stabilindu-se în Imperiul german pe frontiera răsăriteană a acestuia vecină cu regiunea populată de triburile polabilor.

Un alt contract vasalic de tip european în care sunt implicate regiuni românești din spațiul carpato-dunărean pontic dar și primele cnezate și voevodate românești din această zonă geografică, mai precis zona dintre Carpații sudici și Dunăre poartă titlul în literatura de specialitate de **Diploma Cavalerilor Ioaniți din 1247**, acordată acestora de Bela al IV-lea, regele Ungariei. Se cunosc împrejurările istorice care l-au determinat pe monarhul maghiar să angajeze acest ordin de călugări cavaleri experimentați ca și

⁵ *Documenta Romaniae Historica, seria D. Relațiile între Țările Române*, vol. I, București, 1977, p. 1-7; vezi și Șerban Papacostea, *Înfruntări politice și spirituale în sud-estul Europei, 1204-1241 (II)*, în „Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”, XXVI, 1990, p. 23-26.

⁶ *Documenta Romaniae Historica, seria D. Relațiile între Țările Române*, vol. I, București, 1977, p. 7-14, 18-19.

Cavalerii Teutoni în luptele purtate de cruciații, proveniți din diferite state europene, contra turcilor selgiucizi în secolele XI-XIII pentru izgonirea acestora din locurile sfinte lumii creștine. Era vorba de apărarea frontierei sudice a Transilvaniei și totodată a Ungariei în spațiul Carpaților sudici și la sud de aceștia până la Dunăre contra tătarilor, care la mijlocul secolului al XIII-lea, mai precis în 1247 năvăliseră și în părțile răsăritene ale Europei, pătrunzând către centrul continentului pustiind în calea lor Ungaria, teritoriul locuit de români intra și extracarpatic, Polonia, Moravia, după care își creaseră un stat propriu în nordul mării Negre sub numele de Hoarda de Aur.

După cum se știe acest prețios document a intrat în istoriografia românească abia spre sfârșitul secolului trecut, în anul 1887, odată cu apariția primului volum de documente externe din colecția de documente Eudoxiu de Hurmuzachi⁷, iar cei care l-au studiat de atunci până azi l-au analizat scoțând în evidență în special acele elemente, care reflectă situația teritoriilor locuite de români în prima jumătate a secolului al XIII-lea între Carpați și Dunăre, după încetarea năvălirii tătarilor, din punct de vedere politic, economic, social, militar⁸.

Astfel erau studiate instituțiile de bază ale societății românești din acea vreme, cu formele de stat specifice (cnezatele, voevodatele) conduse de cnezi și voievozi, ca de exemplu Ioan și Farcaș, Litvoi și Seneslau. Totodată erau surprinse formele care le luase atunci stratificarea socială, posesorii funciari numiți **majores terrae**, țăranii numiți **rustici**, forța militară a acestor state numită **apparatu bellico** apoi aparatul fiscal organizat pentru strângerea dărilor de la contribuabili, de asemenea sunt date despre organizarea ecleziastică⁹.

O analiză mai amănunțită a întregului conținut al acestei diplome care are caracter de contract vasalic de model european ne duce la concluzia că ea cuprinde numeroase referiri întâlnite în documentele medievale din diferitele țări europene care se referă la relațiile vasalice dintre seniori și vasalii lor.

În cele ce urmează se pot recunoaște pe două coloane drepturile cu caracter juridic, economic și militar ca și îndatoririle celor două părți contractante cuprinse în Diploma cavalerilor Ioaniți din 1247.

DREPTURI

1. Luarea în folosință a unui teritoriu care cuprindea cnezatele conduse de Ioan și Farcaș dintre Carpați și

ÎNDATORIRI

1. Mobilizarea unui contingent militar în număr de 1/5 din totalul armatei ungare, care să colaboreze

⁷ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privitoare la Istoria Românilor*, partea I, vol. I, București, 1887, p. 249-253.

⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1974, p. 215.

⁹ Fl. Stănculescu, *Diploma cavalerilor Ioaniți din 1247*, în „Studii și articole de istorie”, XXXV-XXXVI, 1977, p. 140-143.

Dunăre pe malul drept al Oltului.

2. Stăpânirea asupra bisericilor, morilor, clădirilor, semănăturilor, fânetelor, pășunilor.

3. Stăpânirea asupra Cumaniei fără voevodatul lui Seneslau.

4. Stăpânirea cetății port Scardom de la marea Adriatică.

5. Acordarea de pământ de cultură, putând fi arat cu 400 pluguri în Țara Bârsei.

6. Acordarea de pământ de cultură la Dunăre lângă Semlin.

7. Încasarea unei 1/2 din veniturile, foloasele și slujbele din Țara Severinului.

8. Încasarea unei 1/2 din veniturile obținute de la vite, oi și pescării.

9. Încasarea unei 1/3 din veniturile Țării Litus, fără cele din Țara Hațegului.

10. Încasarea unei 1/2 din cantitatea de sare care se expedia în Ungaria.

11. Plata obligațiilor militare de la visteria regală.

12. Primirea de ajutor militar din partea localnicilor în lupta contra dușmanilor Ungariei.

cu aceasta.

2. Participarea cu un contingent de 1/3 din totalul armatei ungare în luptă contra bulgarilor, Imperiului Bizantin și Cumaniei. După terminarea campaniei Cavalerii Ioaniți primeau 1/3 din prada de război.

3. Participarea cu un contingent de 100 cavaleri bine înarmați în lupta contra bulgarilor și schismaticilor.

4. Participarea cu un contingent de 50 cavaleri bine înarmați pentru paza cetăților din regatul Ungariei.

5. Participarea cu un contingent de 60 cavaleri bine înarmați contra tătarilor.

6. Asigurarea pazei cetăților și întăriturilor din teritoriul obținut în folosință.

7. Colonizarea teritoriului primit în folosință cu oameni de orice stare și neam fără ca ei să provină din regatul Ungariei.

8. Plata la tezaurul regal a unei 1/2 din foloasele și slujbele din Țara Severinului.

9. Plata la tezaurul regal a unei 1/2 din veniturile obținute de la vite, oi și pescării.

10. Plata la visteria regală a unei 1/2 din veniturile Țării Litua.

11. Predarea la visteria regală a unei 1/2 din cantitatea de sare dobândită din teritoriul avut în folosință.

12. Predarea la visteria regală a unei 1/2 din veniturile și foloasele dobândite de la localnici.

În diplomă se mai precizează că valabilitatea acestui contract vasalic era pe o durată de 25 de ani. Totodată a mai fost inclusă o clauză potrivit căreia marele preceptor al Casei Ospitalierilor din Ierusalim al cărui nume era

Rambold (viro fratre Ramboldo) se obliga să presteze credință regelui Ungariei. El era obligat apoi să remedieze eventualele greșeli săvârșite în răgaz de un an. În caz contrar el era trimis în fața tribunalului regal pentru a răspunde pentru faptele sale, urmând să plătească despăgubiri părții vătămate.

De-a lungul vremii mulți istorici și-au pus întrebarea în ce măsură acest contract vasalic a fost pus în aplicare și când a încetat valabilitatea sa. În secolul trecut istoricul A.D. Xenopol a intuit în sinteza sa **Istoria românilor din Dacia traiană** că în 1247 „țărișoarele românești erau unele supuse Ungariei și altele numai **vasale** (sublinierea noastră) și tributare”¹⁰. În privința aplicării dispozițiilor cuprinse în acest contract vasalic, istoricii Nicolae Iorga în perioada interbelică¹¹ și C.C. Giurescu în perioada postbelică¹² au afirmat că contractul vasalic din 1247 a rămas un simplu proiect Cavaleriei Ioaniți reprezentându-se niciodată în părțile Transilvaniei de sud pentru a lua în folosință teritoriul dintre Carpații sudici și Dunăre, în acea vreme aflat sub dominația regatului Ungariei, micile cnezate și voievodate fiind vasale acestui regat. De altfel până în prezent nu există nici un alt document sau vreo mărturie arheologică menită să confirme prezența Cavalerilor Ioaniți în spațiul carpato-dunărean. În schimb regele Bela al IV-lea ca și monarhii care l-au urmat la tronul Ungariei în evul mediu până în secolul al XVI-lea s-au considerat tot timpul suzerani ai conducătorilor politici români (cnezi, voievozi și domni) din teritoriul cuprins între Carpații sudici și Dunăre până la desființarea Ungariei ca entitate statală după bătălia de la Mohaci (1526).

Sigur este că acest ordin de călugări cavaleri ospitalieri și-a desfășurat activitatea militară în regatul Ierusalimului contribuind la cucerirea cetății Saint Jean d'Acre și a rămas în Țara Sfântă până la anul 1291, de unde apoi s-a retras o vreme în insula Cipru sub conducerea marelui maestru Jean de Villiers. După ce au devenit stăpâni pe insulă înlăturând administrația bizantină și-au stabilit centrul politic în cetatea Limasol. La începutul secolului al XIV-lea Cavalerii Ioaniți au părăsit insula Cipru pentru a se stabili în insula Rhodos, luând locul administrației bizantine incapabile să mai poată păstra această poziție strategică în sudul mării Egee. Stăpânirea acestei insule de către Cavalerii Ioaniți a durat până la începutul secolului al XVI-lea în dese rânduri ei respingând expedițiile otomane care intenționau să cucerească insula. Dar în anul 1522 ca urmare a unei acțiuni militare de mari proporții, condusă de însuși sultanul Soliman cel Mare, insula a fost supusă unui asediu îndelungat la capătul căruia apărătorii acesteia în frunte cu Cavalerii Ioaniți au capitulat. Sultanul otoman a apreciat rezistența dărză a ordinului cavaleresc al Ioaniților și le-a permis să părăsească

¹⁰ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. 2, București, 1927, Editura I. Vlădescu, p. 209.

¹¹ N. Iorga, *Rhodos sau les Hospitalieres*, Paris, Bucarest, 1931, p. 17; vezi și Ch. Diehl, *En Mediterranee*, Paris, 1921, p. 251-254.

¹² C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, vol. I, București, 1974, p. 219.

insula împreună cu armele lor pentru a se stabili în insula Malta, noua lor patrie.

În concluzie considerăm că atât diploma Cavalerilor Teutoni cât și aceea a Cavalerilor Ioaniți din prima jumătate a secolului al XIII-lea se încadrează în formularul contractului vasalic întâlnit în țările europene occidentale în evul mediu. Astfel societatea românească din secolul al XIII-lea din arealul geografic situat între Carpații sudici și Dunăre s-a aflat sub incidența extinderii regimului feudal clasic din Europa occidentală spre regiunile central-răsăritene ale continentului, mai precis în spațiul carpato-dunărean dar aceasta pentru scurtă vreme.

PROBLEME ALE CERCETĂRII VECHII REȘEDINȚE DOMNEȘTI DIN CÂMPULUNG

GH. I. CANTACUZINO

Existența unei reședințe domnești la Câmpulung în timpul primilor doi domni ai Țării Românești este dovedită de faptul că Basarab I a murit în 1352 la Câmpulung și că tot aici se păstrează piatra funerară din 16 noiembrie 1364 a urmașului său Nicolae Alexandru. Dacă lipsesc documente interne emise de domni din Câmpulung – fapt explicabil când cele mai vechi acte păstrate sunt abia cele de la Vladislav I – nu trebuie uitat că Mircea cel Bătrân a întărit în acest oraș privilegiile negustorilor brașoveni, la 6 și 25 august 1413¹. Amintirea de scaun domnesc a Câmpulungului se mai păstra la începutul secolului al XVI-lea². Vechea cronică a Țării Românești scria, relatând despre „descălecatul” legendarului Negru Vodă: „Întâi au făcut orașul ce-i zice Câmpul Lung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au descălecat la Argeș, și iar au făcut oraș mare și ș-au pus scaunul de domnie, făcând curți de piastră, și case domnești și o biserică mare și frumoasă”³. Faptul că, spre deosebire de Argeș, nu este menționată o curte sau casă domnească și în Câmpulung, se poate explica prin aceea că, la data când a fost redactată partea respectivă a cronicii, din vechile clădiri de acolo nu se mai păstra decât biserica⁴.

Cercetarea ansamblului vechii reședințe domnești ridică destule

¹ DRH, D, vol. I, nr. 120, 121.

² În actul prin care în 1517 Neagoe Basarab îngăduia brașovenilor „să târguiască numai unde este scaunul domniei mele, la Târgoviște și la Câmpulung și la Târgșor, în aceste mai sus zise scaune să târguiască brașovenii și bătrânii bârseni” (I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în veacurile XV-XVI*, București, 1902, p. 152).

³ *Istoria Țării Românești. 1290-1690 (Letopisețul cantacuzinesc)*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 1.

⁴ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, capitolul *Curtea domnească din Câmpulung-Muscel*, p. 233, observă că autorul „Cronicii despre Radu de la Afumați”, inclusă ulterior în cronică Țării, nu amintea nimic despre casa domnească, semn că aceasta nu mai exista în acea vreme; Șt. Andreescu, *Considerations sur la date de la première chronique de Valachie, Revue Roumaine d'Histoire*, XII, 2, 1973, p. 372-373, a argumentat părerea că textul introductiv al cronicii, privind perioada 1290-1508, a fost redactat în a doua jumătate a sec. XVI, între 1568-1577.

probleme, privind atât biserica, asupra căreia s-a oprit mai mult atenția specialiștilor,⁵ cât și casa domnească sau celelalte elemente componente. Problemele sunt dificile, ținând seama de faptul că nici una dintre construcțiile din secolul al XIV-lea nu se mai păstrează, în locul lor fiind ridicate clădirile mănăstirii ctitorite de Matei Basarab, care au suferit la rândul lor numeroase transformări.

Identificarea vechii case domnești este una dintre problemele de cel mai mare interes în cercetarea curții de la Câmpulung. Cu mai bine de trei decenii în urmă s-a căutat să se atribuie unei faze de construcție din secolul al XIV-lea pivnița clădirii aflate la SV de biserică, numită în cataografiile din prima parte a veacului al XIX-lea, „casa egumenească”. Ca argument au fost aduse resturi de construcție, mai exact ale unui pavaj de cărămidă descoperit la adâncimea de 2,20 m, la sud de această clădire, în sondajul efectuat aici în 1963⁶. Dată fiind adâncimea – apropiată de cea a primei faze a bisericii – la care fuseseră găsite aceste urme, chiar dacă nu exista o legătură între ele și pivnița apropiată, Flaminio Mărtzu a presupus în 1965 că pivnița clădirii ar reprezenta o etapă de construcție din secolele XIV-XV, considerând că numai aici a putut fi vechea casă domnească⁷. Această presupunere susținută cu convingere a ajuns să fie considerată drept o certitudine, dăinuind asemenea unui mit⁸. În favoarea sa nu puteau fi însă aduse ca argument nici măcar descoperirile din 1963: nu exista nici o dovadă că pavimentul de cărămidă ar fi fost în vreun fel în legătură cu funcționarea pivniței apropiate. Cercetătorul care a analizat cu o deosebită acribie evoluția ansamblului vechii curți domnești din Câmpulung, Pavel Chihaia, a argumentat mai de mult că pivnițele casei de la SV de biserică sunt

⁵ N. Ghika Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, „BCMI”, XX, 1927, f. 53-54, p. 122; V. Drăghiceanu, *Despre mănăstirea Câmpulung*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII, 1964, nr. 3-4, p. 284-335; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 131; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963; V. Drăguț, *Biserica domnească din Câmpulung: o nouă ipoteză*, în „RMMMA”, XLVI, nr., 1977, p. 45-50; Cristian Moiescu, *Noi puncte de vedere asupra ipostazelor dispărutei biserici domnești „Negru Vodă” din Câmpulung Muscel*, „RMI”, an LXVII, nr. 1-2, 1998, p. 49-61.

⁶ Săpături efectuate de D.V. Rosetti și Fl. Mărțu. În succinta lor prezentare se arată: „S-a confirmat că această construcție a fost ridicată în vremea lui Matei Basarab (fundațiile tale morminte dintr-un vast cimitir laic datat prin monede ungare și turcești la mijlocul secolului al XVI-lea). S-au găsit și vestigiile altei construcții mai vechi, cu paviment de cărămizi, databilă în secolele XIV-XV” („SCIV”, t. XV, 1964, nr. 4, p. 566; vezi și „Dacia, NS”, VIII, 1964, p. 402).

⁷ Fl. Mărțu, *Știri noi asupra complexului istoric al mănăstirii și al curții domnești din Câmpulung*, BOR, an LXXXIII, nr. 11-12, 1965, p. 1036-1037. Presupunerea era formulată chiar fără a avea „proba definitivă că resturile de construcții descoperite se țin împreună cu partea clădirii ridicată în același loc de Matei Basarab”, un alt argument fiind forma bolții semicilindrice sprijinită pe arcuri duble care nu ajung până la nivelul de călcare al pivniței. Referindu-se la asemănările constatate în privința cărămizilor folosite la zidirea pivniței și a turnului-clopotniță, același autor considera că acesta ar fi un argument discutabil în favoarea unei datări mai târzii a pivniței, acceptând (în pofida lipsei la acea dată a unor cercetări arheologice) ipoteza lui Virgil Drăghiceanu că turnul ar fi fost un vechi donjon transformat în clopotniță, amândouă fiind atribuite secolului al XIV-lea.

⁸ Păreră că pivnița casei de la SV de biserică ar data din sec. XIV a fost preluată de Emilian Stănescu, *Ansamblul istorico-cultural-artistic Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, București, 1988, p. 4, 6, 38.

ulterioare secolului al XVI-lea, încheind: „Desigur, continuarea investigațiilor arheologice, care se impune, va aduce lumină în această interesantă problemă a localizării casei domnești. O analogie cu incinta domnească din Argeș ne-ar lăsa să credem mai degrabă că la est de biserică, pe terenul actualei bolnițe, s-a ridicat curtea voievodală a lui Nicolae Alexandru”⁹.

Cercetările arheologice începute în 1975 și plănuite a se continua pe parcursul mai multor campanii, acoperind printr-o rețea de secțiuni întreaga suprafață accesibilă cercetării, a adus numeroase informații privind vestigiile din sec. XIV din cuprinsul ansamblului¹⁰. Din păcate, desființarea la sfârșitul anului 1977 a instituției care se ocupa cu restaurarea monumentelor istorice a dus la întreruperea cercetărilor după trei campanii. Ele au fost reluate prin meritoriile eforturi ale Muzeului Câmpulung Muscel în anii 1981, 1982 și 1984, fără a putea fi însă încheiate, astfel încât multe probleme rămân încă de rezolvat. Asupra datelor obținute și a celor care încă lipsesc în ce privește identificarea reședinței, a casei domnești din secolul al XIV-lea, este util să stăruim.

Săpăturile au adus date concludente asupra bisericii domnești din sec. XIV, putând fi cunoscut modul în care Matei Basarab a refăcut-o „pe același temelie și cu aceleași pietre”, păstrând prima asiză din elevație și măbind edificiul spre vest, și cum cel de al doilea edificiu a fost înlocuit de biserică din veacul al XIX-lea. S-au descoperit, pe laturile de S, V și N, resturile unui zid de piatră gros de circa 0,70 m, care înconjura biserică în secolul al XIV-lea la o distanță de 12-14 m, precum și, pe latura de S, urmele unui val de pământ și bolovani întărit cu pari de lemn, cu șanț la exterior, care apăra întreg ansamblul, mărginit spre V de o adâncitură naturală a terenului. Zidul din jurul bisericii a fost demolat în secolul al XV-lea. Urmele unui zid cu fundația puțin adâncă (0,30 m), orientat E-V, având alături un pavaj de bolovani și puțin mai departe resturi de pavaj de cărămidă, ulterioare acestei demolări, au fost descoperite la N de casa din partea de S-V a incintei. Se poate presupune o legătură a acestor resturi cu urmele asemănătoare descoperite în 1963 la S de aceeași clădire. În acest caz vestigiile datorită cărora s-a postulat o vechime inițială în secolul al XIV-lea a pivniței casei de la S-V de biserică ar fi ulterioare lăcașului, dintr-o perioadă marcată de primele transformări ale ansamblului. Săpăturile din 1975 și 1976 au dovedit cu certitudine că pivnița respectivă este ulterioară mijlocului secolului al XVI-lea, întrucât prin construirea ei s-au distrus atât resturile construcțiilor din secolele XIV și XV care se aflaseră pe acel loc cât și morminte din secolul al XVI-lea. Ea poate fi atribuită primei etape de lucrări

⁹ Pavel Chihaiș, *op. cit.*, p. 231.

¹⁰ Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceia, T. Mavrodin, Șt. Trâmbaciu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la fosta curte domnească din Câmpulung din anii 1975-1977*, „Studii și comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel”, 1, Câmpulung, 1981, p. 23-29; Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale secolelor XIII și XIV la Câmpulung și cercetările arheologice la fosta curte domnească*, „SCIVA”, 22, 1981, 1, p. 131-139.

din timpul lui Matei Basarab, din 1636-1638, iar partea superioară a casei celei imediat următoare, din 1646-1648¹¹. Turnul clopotniță s-a dovedit la rândul său a fi construit din temelie în timpul lui Matei Basarab. Cum în partea de V a ansamblului nu s-au găsit alte resturi de construcții care să poată fi datate în secolul al XIV-lea în afara celor mai înainte menționate, locul casei domnești trebuie căutat în altă parte.

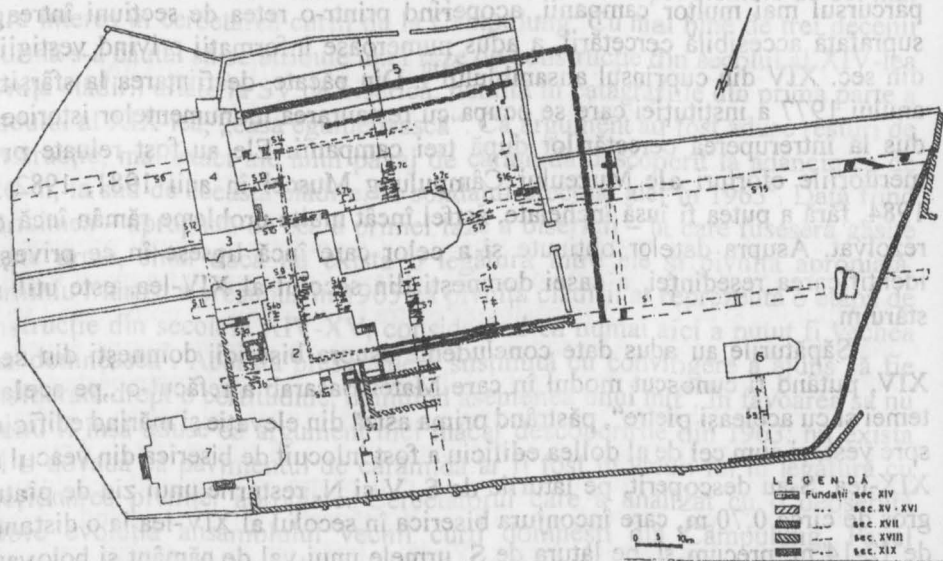

Fig. 1. Planul de ansamblu al cercetărilor arheologice din zona fostei reședințe domnești din Câmpulung (1975-1977, 1981-1982, 1984). 1-biserica domnească „Negru Vodă”; 2-casa de la sud-vest de biserică („egumenească”); 3-turnul clopotniței; 4-casa de la nord de turn („domnească” sau „arhierească”); 5-corp de chilii; 6-biserica bolniței; 7-clădire modernă.

Cercetările din 1981-1984 au scos la lumină destul de consistente urme din secolul al XIV-lea la E de biserica domnească. În această zonă sunt destul de numeroase materialele arheologice care pot fi datate în perioada amintită¹².

În apropierea marginii terasei a fost descoperită, pe o lățime de 8,10 m, o

¹¹ Gh. I. Cantacuzino, Victor Popa, *Cercetarea și restaurarea unei case din ansamblul fostei curți domnești din Câmpulung*, „RMM MIA”, XLVII, 1, 1978, p. 71-75.

¹² Gh. I. Cantacuzino, Spiridon Cristoea, Ștefan Trâmbaciu, *Cercetări arheologice în zona fostei Curți domnești din Câmpulung Muscel*, Materiale și cercetări arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte, Vaslui 1982, București, 1986, p. 287-290; idem, *Cercetări arheologice din zona fostei Curți domnești din Câmpulung, jud. Argeș*, Materiale și cercetări arheologice. A XVII-a sesiune anuală de rapoarte, Ploiești, 1983, Partea a II-a, București, 1993, p. 517-524; idem, *Cercetări arheologice în zona fostei curți domnești de la Câmpulung, jud. Argeș*, raport la a XIX-a sesiune anuală de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1984, Târgoviște, 22-23 martie 1985; Gh. I. Cantacuzino, *Unele probleme privind cercetările arheologice de la Câmpulung*, „Cercetări arheologice”, MNIR, VII, 1984, p. 199-206.

lentilă de bolovani cu grosimea de 0,50 m asemănătoare ca aspect cu urmele valului descoperit în 1975 pe latura de S a ansamblului, de lățime apropiată și într-o situație stratigrafică similară. Ele ar putea fi interpretate ca un început al lucrărilor în vederea amenajării și în acest loc al valului, la care se va fi renunțat datorită pantei abrupte din apropiere.

Descoperirea la E de biserică a unor ziduri ce se pot data în secolul al XIV-lea trebuie să ne rețină atenția, chiar dacă în stadiul actual al cercetărilor mai sunt probleme în ce privește deplina înțelegere a semnificației lor. Datarea este asigurată de poziția nivelului lor de construcție. Asemenea fundațiilor primei faze a bisericii și a zidului care o înconjură, acest nivel este situat la partea superioară a unor depuneri cuprinzând materiale de la începutul secolului al XIV-lea.

Un zid, orientat aproximativ de la N spre S, a fost descoperit la circa 30 m E de biserică. Din piatră legată cu mortar, cu grosimea de 1 m, el se ridică pe fundații adânci de 0,70 m. Un zid cu același aspect și cu orientarea asemănătoare a fost descoperit și cu 20 m mai la S. Dispunerea celor două tronsoane de zid, faptul că ele nu pot fi legate de alte ziduri la E sau la V, îngăduie în actualul stadiu al cercetărilor presupunerea că ele reprezentau părți dintr-un zid mai lung, care putea împărți suprafața ansamblului. În capătul său de N, zidul amintit se adosează colțului unei construcții a cărei descoperire prezintă un interes aparte, chiar dacă ea nu a putut fi cercetată decât pe o suprafață mică (trei metri din latura de vest și aproape un metru din cea de S). Partea de N a clădirii se află din păcate dedesubtul construcțiilor moderne ale Liceului Dinicu Golescu; ea va putea fi urmărită spre E, putându-se obține mai multe date privind planul și dimensiunile sale și verificându-se dacă nu va fi avut pe o anumită suprafață și o pivniță. Zidurile, groase de 1 m, din piatră de Albești, îngrijit lucrate pe fundații din piatră spartă și mortar, păstrează în interior urme de tencuială. Spre V, în continuarea laturii sale sudice, a fost adosat un zid de piatră gros de 0,62 m, păstrat pe o lungime de circa 1 m, cu partea de V demantelată. La N de acest zid se afla un pavaj din cărămizi așezate pe un strat de mortar. Este vorba poate de o încăpere sau o anexă înălțurată clădirii. Construcția al cărei colț a fost descoperit poate fi datată la mijlocul secolului al XIV-lea, nivelul de construcție situându-se deasupra unor depuneri cu materiale din prima parte a secolului XIV suprapuse humusului de peste solul steril. O situație stratigrafică apropiată a fost constatată și în privința zidului de mai mare întindere alipit spre S, cât și a fragmentului de zid adosat spre V. Ele au fost ridicate într-un interval scurt de timp. Alte urme de construcție, de proporții mai mici, ale căror rosturi nu sunt încă lămurite, au fost descoperite puțin mai spre E: un șir de pietre legate cu mortar, un strat de mortar sau alte pietre legate cu mortar, la care se adaugă la o distanță puțin mai mare temelii din bolovani și mortar cu lățimea de 0, 40-0, 50 m.

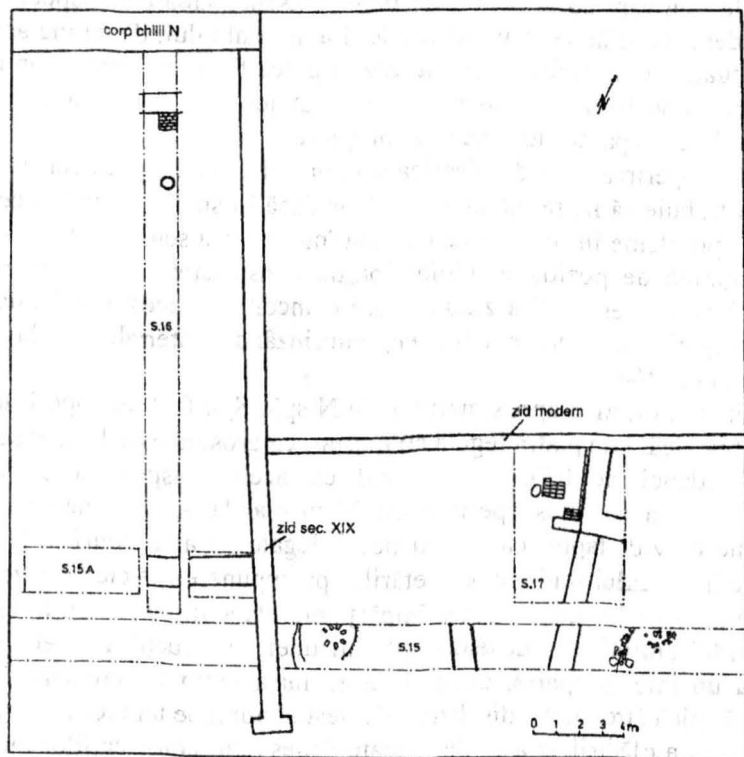
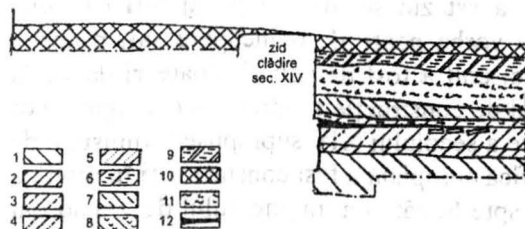

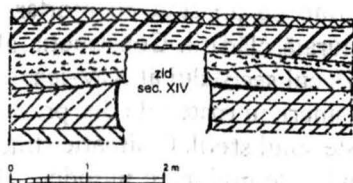
Fig. 2. Planul cercetărilor arheologice din partea de nord-est a ansamblului fostei reședințe domnești din Câmpulung.

CÂMPULUNG 1984

S.17 - Profil est

S.17 - Profil sud

1 - sol steril galben cu pietriș; 2 - humus castaniu gălbui; 3 - pământ cenușiu, rar pietriș; 4 - pământ cenușiu, bolovan; 5 - pământ cenușiu; 6 - pământ cenușiu, urme cărbune granule moloz; 7 - pământ cenușiu, pigmenți moloz; 8 - pământ cenușiu, urme moloz, cărămidă; 9 - pământ cenușiu închis, urme moloz, cărămidă spartă; 10 - pământ cenușiu cu resturi de moloz; 11 - moloz; 12 - mortar.

Fig. 3. Câmpulung, ansamblul fostei reședințe domnești. Profilurile de est și de sud ale secțiunii 17/1984.

După cum rezultă din datele săpăturilor arheologice, în secolul al XIV-lea ansamblul curții domnești din Câmpulung, ridicat în vecinătatea marginii terasei înalte a Râului Târgului și mărginit pe alte laturi de adâncituri naturale ale terenului, cuprindea la V biserica înconjurată de un zid de împrejmuire iar la E o serie de construcții de zid care, în măsura în care au putut fi cunoscute, ne apar ca având proporții importante. Se poate presupune cu destulă îndreptățire că în această parte, spre E, se afla casa domnească, întrucât în partea de V, în afara bisericii și a incintei sale, nu au fost descoperite alte construcții însemnate din acea vreme.

Ansamblul avea să sufere importante transformări, în mai multe etape. Primele importante modificări s-au petrecut în secolul al XV-lea, la o dată care nu este cunoscută cu certitudine. S-a presupus o distrugere a unor clădiri, între care și vechea casă domnească, în timpul atacurilor otomane din 1427¹³. Este posibil ca unele distrugeri să fi fost provocate de cutremure sau alte calamități naturale. Transformările aduse ansamblului au fost impuse de modificările privind destinația părților sale componente. Zidul care înconjura biserica, devenită biserică orășenească, a fost demolat, în jurul lăcașului, inclusiv deasupra resturilor zidului și în afara suprafeței delimitată de acesta, fiind efectuate înmormântări¹⁴. Adâncitura naturală aflată la V de zidul din jurul bisericii a fost nivelată, facilitând legătura între biserică și oraș. Se poate presupune că resturile de construcție ce pot fi date în secolul al XV-lea, descoperite în zona de la SV de biserică, erau legate de noile necesități ale lăcașului. Nu se știe exact până când au durat construcțiile ale căror urme s-au descoperit în partea de E a incintei. Probabil că unele dintre ele nu mai existau sau nu mai erau folosite încă înaintea amplelor lucrări care s-au efectuat în secolul al XVII-lea, după ctitorirea mănăstirii în timpul lui Matei Basarab.

Această nouă funcțiune avea să ducă la o totală schimbare a înfățișării ansamblului. Biserica afectată de cutremur avea să fie demolată și rezidită folosindu-se vechile pietre făcute din parament, iar principalele clădiri ale ansamblului monastic aveau să fie grupate în jurul bisericii. La E de aceasta aveau să fie ridicate spre SE mica biserică a bolniței iar în partea de E și NE clădirile hanului și prăvăliilor mănăstirii. Urme ale acestora au fost descoperite în 1981 aproape de extremitatea de E a incintei¹⁵. Alte resturi de ziduri fuseseră observate în 1960, cu ocazia lucrărilor de construcție a clădirii laboratorului

¹³ P. Chihaia, *op. cit.*, p. 233. În timpul acțiunilor militare din cursul luptelor pentru domnie între Radu Pînsnaglava, susținut de turci, și Dan al II-lea, în sprijinul acestuia a venit regele Ungariei Sigismund de Luxemburg, aflat la Câmpulung în aprilie 1427 (*DRH*, D, vol. I, nr. 155, 156, 157).

¹⁴ Gh. I. Cantacuzino, *Considerații privind necropola din jurul bisericii vechii Curți domnești din Câmpulung*, „SCIVA”, tom. 49, nr. 2, 1998, p. 181-193.

¹⁵ Gh. I. Cantacuzino, Sp. Cristoceea, Șt. Trâmbaciu, *O mărturie arheologică privind viața economică a Câmpulungului medieval*, Studii și comunicări. Muzeul Câmpulung Muscel, 1982, p. 51-54.

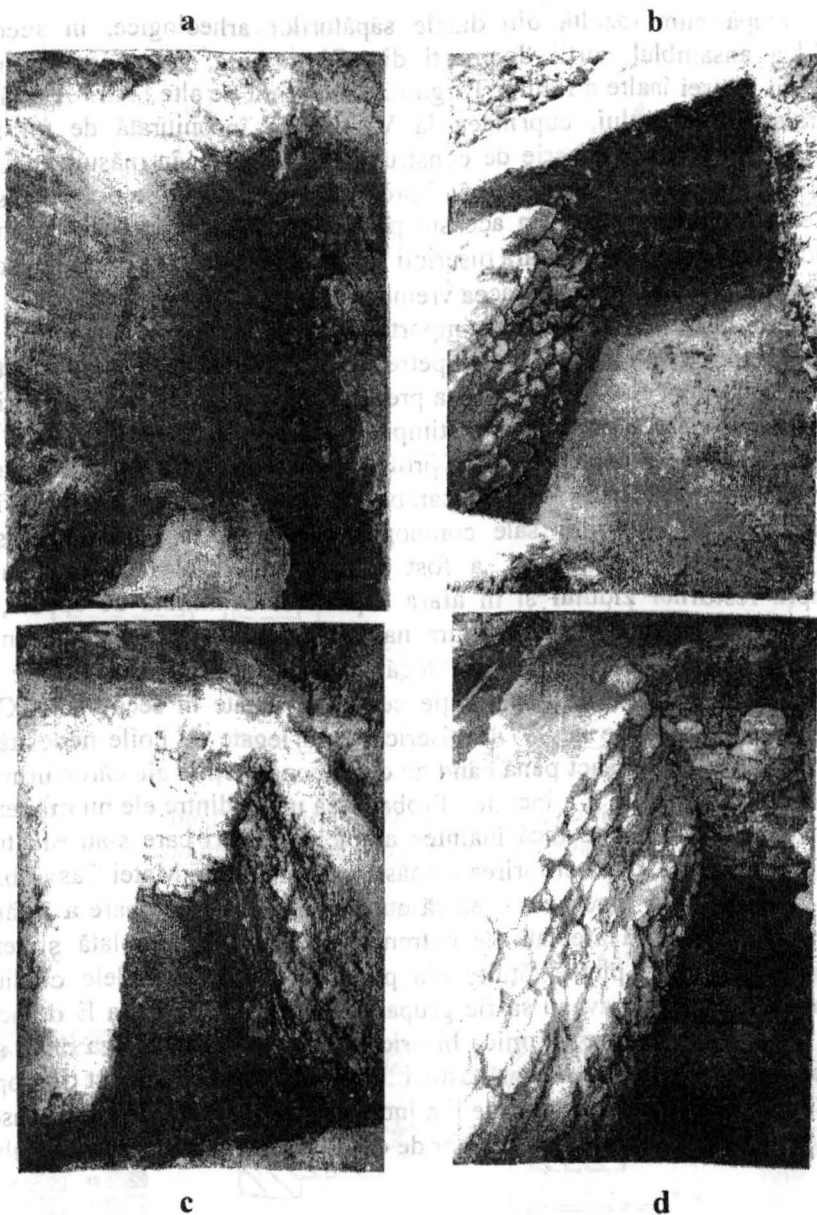

Fig. 4. Ansamblul fostei reședințe domnești. a-porțiune din zidul sudic al construcției de piatră din sec. XIV și peretele de est al secțiunii 17/1984; b- colțul de sud-vest al clădirii de piatră și zidul adosat spre sud; c-resturi de pavaj de cărămidă la vest de zidul construcției de piatră; d-zidul de bolovani de lângă peretele de sud al secțiunii 17/1984.

Liceului Dinicu Golescu¹⁶. Ridicarea construcțiilor mănăstirii din timpul lui Matei Basarab s-a făcut după ce clădirile anterioare, care nu mai erau folosite, au fost demolate. Din timpul acestor lucrări datează și groapa de mari dimensiuni ale cărei urme au fost observate la E de biserică și în care s-au găsit numeroase pietre făluite, multe dintre ele cu profilatură gotică. S-a presupus că acestea au fost aduse de la fosta mănăstire dominicană, „Cloașterul“ demolat în 1640,¹⁷ dar nu trebuie exclusă posibilitatea ca ele să provină și din clădiri ale curții din secolul al XIV-lea¹⁸.

Cercetările arheologice au dus așadar la descoperirea unor semnificative vestigii care pot fi date la mijlocul secolului al XIV-lea în zona situată la E de biserică în care se află piatra funerară a lui Nicolae Alexandru. Chiar dacă săpăturile nu s-au putut extinde pentru a dezveli întreaga latură de S a clădirii al cărei colț a fost scos la lumină, dimensiunile și calitatea zidăriei îndreptătesc presupunerea că ea poate aparține vechii case domnești. Vestigiile din secolul al XIV-lea vădesc analogii cu modul de dispunere a clădirilor ansamblului Curții domnești din Argeș, sugerate cu aproape trei decenii în urmă de Pavel Chihaia: biserica înconjurată la o distanță nu prea mare de o incintă proprie, lângă aceasta, în apropierea terasei râului, aflându-se construcțiile caselor domnești. Faptul că o importantă parte a suprafeței ansamblului vechii curți de la Câmpulung este acoperită de construcții moderne, ceea ce exclude aici posibilitatea unor cercetări viitoare, face ca într-o măsură însemnată presupunerile privind vechea casă domnească să rămână numai ipoteze. Extinderea săpăturilor în spațiul de la est de biserică, în zona în care au fost descoperite zidurile din secolul al XIV-lea, este însă posibilă și necesară. Ea poate aduce date prețioase care să contribuie la lămurirea semnificației acestor vestigii aparținând vechii reședințe voievodale de la Câmpulung.

¹⁶ Fl. Mârțu, *op. cit.*, p. 1041, amintește că au fost observate urmele fundațiilor unor încăperi mici, compartimentate, atribuite prăvăliilor de la primul nivel al hanului, găsindu-se numeroase pietre făluite și un abundant material ceramic din secolele XVII și XVIII. Încercarea de a folosi existența acestor urme ca argument împotriva existenței casei domnești la E sau NE de biserică nu este concludentă; vestigii din secolul al XIV-lea s-a dovedit a fi existat într-un spațiu învecinat celui ocupat de clădirile hanului și se poate presupune că unele au fost și distruse de acestea din urmă; ele puteau să scape observațiilor la urmărirea unei săpături a constructorilor, ca în 1960.

¹⁷ P. Chihaia, *op. cit.*, p. 314-317.

¹⁸ Trebuie amintit că V. Drăghiceanu semnala ancadrame cu profilatură gotică considerate a proveni de la casa domnească „găsite lângă biserică din curtea monastirii Câmpulungului cu prilejul unor recente săpături” (*Curtea Domnească din Argeș*, „BCMI”, X-XVI, 1917-1923, p. 58).

CLOAȘTERUL CÂMPULUNGEAN

MARIA MUȚESCU
ALEXANDRU MUȚESCU

Un studiu anterior, referitor la primele construcții medievale cunoscute în zona Argeșului și Muscelului, ne atrăgea atenția asupra marelui ansamblu care a dăinuit cândva în Câmpulung, Mănăstirea Catolică - Cloașterul¹.

Ea a fost clădită pentru ordinul de călugări dominican, apărut la 1215 și a fost preluată la un moment dat de ordinul franciscan fondat la 1206.

Hramul mănăstirii era Sf. Elisabeta.

Jurnalul săpăturilor efectuate de Virgil Drăghiceanu în 1924² la acest obiectiv nu cuprinde planul fundațiilor descoperite ca la Biserica Mănăstirii Negru Vodă,³ dar permite realizarea unei scheme care cuprinde câteva elemente certe ale planimetriei bisericii mănăstirii catolice, singurul element al ansamblului care l-a interesat pe arheolog la acea dată.

Consemnăm că în planul alcătuit de noi (fig.1) după elementele date ca certe în capitolul intitulat „Săpăturile de la Cloașter“ ale jurnalului amintit am preluat următoarele date: grosimea zidărilor este de cca 1,10 m, biserica are trei nave (deși nu au fost surprinse temelii ale stâlpilor dintre nave), nava principală terminată cu absida altarului are 38,40 m iar colateralele terminate cu absidele - altar au 37,00 m. Lățimea bisericii este de 15,00 m, iar fiecare navă laterală are 3,00 m.

Zidul sudic, deși ruinat, păstrează urme ale „dosseret“-ilor (pile angajate) și colțul de sud - est al absidei altarului (colateralului ?).

Zidul nordic se mai păstrează prin câteva urme ale fundației.

Zidul altarului e ruinat dar lasă să se distingă (deși cu greutate) curburile absidioloanelor ce-l flanchează. El are la mijloc spre exterior un „puternic

¹ Maria și Alexandru Muțescu, *Peisaj arhitectural în Argeș și Muscel în secolele al XIII-lea și al XIV-lea*, comunicare nepublicată.

² Virgil Drăghiceanu, *Despre Mănăstirea Câmpulung* (cap. Săpăturile de la „Cloașter“) în „B.O.R.“, LXXXII (1964), nr. 3 - 4, p. 328 - 329.

³ Virgil Drăghiceanu susține că planul Bisericii ce datează de la Basarab I, de la Mănăstirea Câmpulung, a fost întocmit de Serviciul tehnic al Comisiei Monumentelor Istorice.

contrafort⁴.

În altar s-a găsit un postament pentru un jilt (probabil în mijlocul absidei altarului), iar în fața lui la 1,40 m un alt postament, pentru sanctuar, de 2,00 x 1,30 m.

Tot aici s-au decoperit urme de fresce, fragmente de encadramente gotice și alte elemente profilate din piatră.

În mijlocul bisericii, spre vest, către ușă, a fost descoperită o altă lespede întreagă, bine tăiată, lată de 1,00 m și lungă de cca 1,50 m (în alt loc dimensionată 1,20 x 0,80 m) și considerată postamentul sanctuarului mobil. În

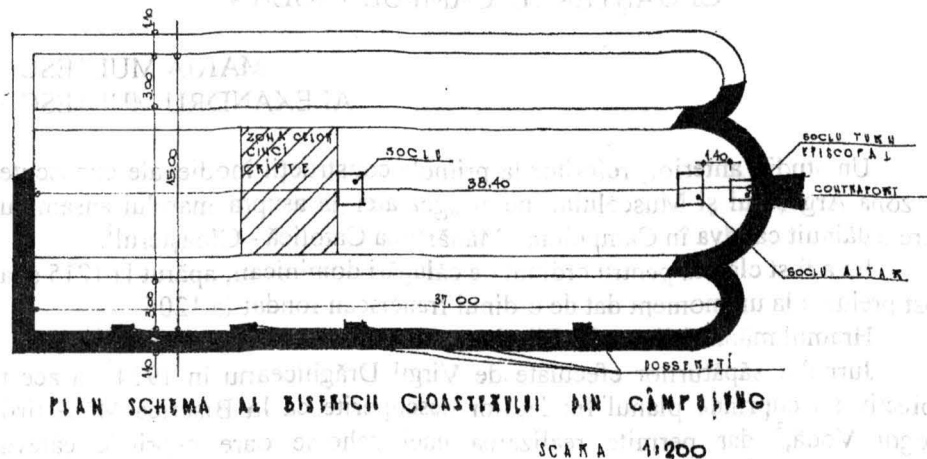

Fig. 1.

INTOCMIT
ANH. AL. MUȚESCU

fața ei s-au găsit cinci morminte zidite îngrijit dar profanate.

Interpretarea planului - schemă rezultat pune o serie întreagă de probleme.

Prima dintre acestea este aceea că acest plan este tipic pentru o biserică romanică de tip bazilical și nu poate fi alăturată în nici un fel descrierii făcute în 1640 de către Petru Bogdan Baksic.

Se știe că acest tip de plan și-a avut perioada de naștere și dezvoltare în această parte a Europei în secolele al XII-lea și al XIII-lea.

Un termen sigur pentru Cămpulung, al schimbării acestui gen de planimetrie cu o planimetrie gotică este ultimul sfert al secolului al XIII-lea când în acest oraș se construiește biserica Sf. Iacob cel Mare a Bărăției⁴.

Această biserică, conform săpăturilor arheologice și planimetriei publicate are un naos fără colaterali închis de zidării de cca 95 cm grosime prevăzute cu contraforți ce închid un spațiu de 22,50 m lungime și 9,00 m

⁴ Barnea Ion și Emil Lăzărescu, *Sondajul de la Cămpulung punctul Cloașter*, în „Materiale”, 1962, p. 65 - 72.

lărgime (fig.2).

Naosul comunică cu primul cor printr-un arc triumfal lat de cca 6,00 m, egal cu lățimea corului. Primul cor era pentagonal, adânc de cca 6,80 m și avea la colțuri spre exterior, contraforți.

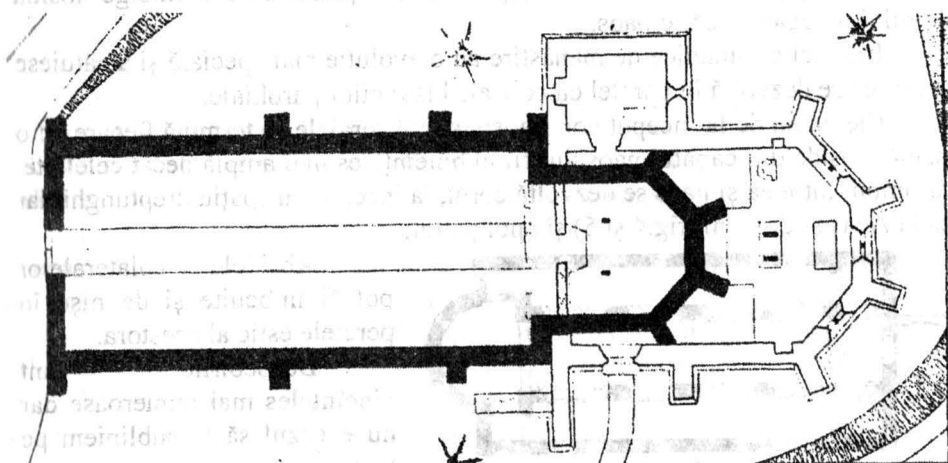

Fig. 2. Bărația din Câmpulung. Etapele I și II.

Este de observat că la planimetriile gotice peretele din fund al corului este drept pe direcția nord - sud și e flancat de doi contraforți. El nu are contrafort pe mijloc.

Singurul contrafort de care vorbește V. Drăghiceanu în săpăturile de la Cloașter e unul așezat nefiresc. El era adosat unei abside.

Cercetarea noastră nu a ajuns prea departe în ceea ce privește comparația planului Bărației din Câmpulung cu alte biserici contemporane, dar e sigur că monumentul este opera unei echipe formate pe un șantier, echipă care venea din Ardeal și construia pentru comunitatea săsească coborâtă în Câmpulung, această biserică parohială.

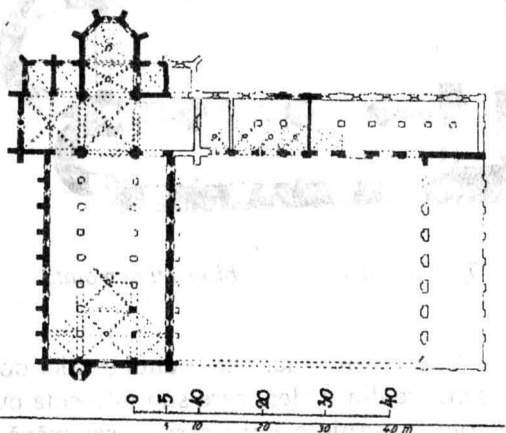

Fig. 3. Cârța, mănăstirea cisterciană.

Prima construcție gotică timpurie din Transilvania este cea ridicată de cistercieni pentru Mănăstirea din Cârța (fig.3), mănăstire ce fusese distrusă de

marea invazie mongolă la 1241 și e refăcută puțin după această dată, în noul stil.

Până la invazia mongolă, în spațiul romanicul din România se pot distinge bisericile parohiale de bisericile mănăstirești după faptul că cele parohiale au, poate chiar de la început, un cor pătrat care premerge absida altarului în legătura către naos.

Bisericile romanice de mănăstire au o evoluție mai specială și alcătuiesc cicluri ce se dezvoltă în paralel cu cele ale bisericilor parohiale.

Ele nu au de la început cor, naosul și colateralele se termină fiecare cu o absidă, absida din capătul naosului fiind bineînțeles mai amplă decât celelalte. Cu timpul între ea și naos se dezvoltă corul, la început un spațiu dreptunghiular (ca la Acâș și Căpleni, fig. 4 și 5) și apoi pătrat.

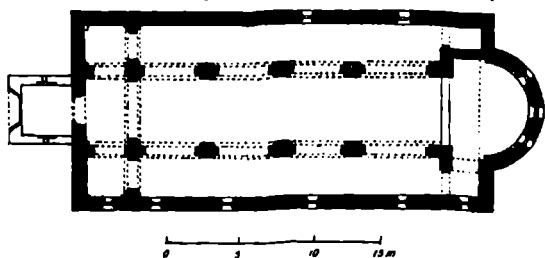

Fig. 4. Acâș, biserica reformată, plan.

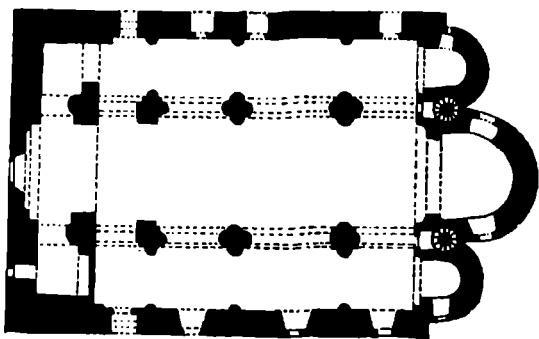

Fig. 5. Căpleni, planul bisericii demolate.

Absidele colateralelor pot fi înlocuite și de nișe în peretele estic al acestora.

Deosebiriile sunt bineînțeles mai numeroase dar nu e cazul să le subliniem pe toate.

Este sigur că șantierele mănăstirești erau mai conservatoare și produsele lor mult mai apropiate artistic decât cele comandate de comunitățile ce alcătuiau așezările satești sau orășenești.

În cazul Cloașterului Câmpulungean, dacă interpretarea datelor arheologice a fost corectă se poate concluziona că prima etapă de construcție se situează puțin înainte de 1241, anul mării invazii mongole. El ar fi putut aparține episcopiei cumanilor și brodniciilor.

El este rodul activității unui șantier dominican dar în strânsă legătură cu alte șantiere din Ardeal care sub influența puternică a unor realizări din vestul Ungariei construiesc aici bisericile sau mănăstirile din Pâncota, Tâmașda, Ineu, Glogovăț, Sânnicolaul de Beiuș, Acâș, Căpleni, Herina, Sebeș și poate prima bazilică de la Sibiu de sub actuala biserică evanghelică (Sf. Maria).

Ideea construcției Cloașterului în secolul al XIV-lea, ba chiar ca o ctitorie domnească, nu este de neglijat dar ea trebuie privită ca o reconstrucție.

Comunitatea câmpulungeană înglobată în Țara Românească după 1330 avea în afara bisericii Bărăției, o mănăstire în legătură strânsă cu sistemul de mănăstiri catolice și bineînțeles o suită de biserici de zid sau de lemn ale „schismaticilor“.

O altă problemă ce se pune este aceea dacă nu cumva mănăstirea, fiind distrusă în a doua parte a secolului al XIII-lea să nu fi fost refăcută chiar din această perioadă în noul stil gotic. Sunt de menționat strânsele legături cu Mănăstirea Cârța descoperite și semnalate de cercetători ca P. Chihaia⁵.

Refacerea în stil gotic a Cloașterului e posibilă, după datele pe care le cunoaștem, și pe la 1345 într-un gotic matur și pe la 1427 în stil flamboyant sau dour cu adăugirea unor elemente de acest fel.

Oricum, biserica descrisă de Baksic la 1640 este ruina unei biserici de alt fel decât cea evidențiată în descrierea lui Virgil Drăghiceanu.

Baksic ne spune în descrierea sa că biserica Cloașterului are „acoperișul și cupola corului ... căzute, numai zidurile stau întregi“. Ea „a fost o biserică foarte frumoasă“.

În ceea ce privește dimensiunile ei o estimează la lungimea de 40 de pași și la lățimea de 12 pași ceea ce s-ar considera cca 33,00 m lungime și cca 10,00 m lățime (după P. Chihaia).

Comparând dimensiunile consemnate de Baksic cu cele ale bisericii cunoscute de V. Drăghiceanu constatăm o diferență între lungimea naosului în zona altarului principal măsurată la 38,40 m față de cei 33,00 m ai lui Baksic de cca 5,40 m minim (nu s-au adăugat zidurile).

În ceea ce privește lățimea, biserica Cloașterului a scăzut de la cca 17,50 m (cu ziduri) la 10,00 m, deci aproape cu 7,50 m în vremea lui Baksic.

Firește, pornind de la considerentul că măsurătorile au fost cât de cât exacte, concluzia ce se impune este aceea că la un moment dat, biserica Cloașterului a fost refăcută. Este sigur că acest lucru s-a întâmplat pentru ruina „foarte frumoasă“ descrisă de Baksic în perioada de după începutul ultimului sfert al secolului al XIII-lea, fără să putem să specificăm când, până la începutul secolului al XVI-lea când se poate considera părăsită.

Cum se refăceau bisericile, avem o mulțime de exemple. Apelând doar la exemplele cunoscute, se poate considera că bisericii mănăstirii catolice câmpulungene i s-au desfăcut colateralele iar interspațiile dintre pilele naosului au fost umplute cu zidărie în care s-au plasat ferestrele gotice.

Naosul simplu, astfel obținut, a fost reacoperit cu un plafon de grinzi și scânduri, cum a fost de altfel acoperit și cel romanic.

Reducerea lungimii s-a produs probabil prin demolarea vechiului altar și

⁵ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Ed. Meridiane, București, 1974.

a unei părți din naos și ridicarea pe fundațiile acestora dar numai în zona naosului principal a corului gotic cu bolți, iar reducerea lungimii naosului, prin renunțarea la eventuala parte de vest cu tribună și turnuri. Reducerea s-ar fi putut face și prin renunțarea la o porțiune din estul bisericii dar presupunem că intervenția ar fi fost mai ușor sesizată, fiind vorba de contururi speciale.

Bisercia cloașterului ar fi putut avea și o sacristie la un moment dat, căreia să-i fi aparținut ancadramentul aflat azi în Biserica Sf. Gheorghe - Olari din Câmpulung. Nu este însă obligatoriu ca acest ancadrament să fie al sacristiei. El putea aparține unei clădiri anexe din cadrul ansamblului (trapeză, intrare la chilii, etc.) dar oricum perioadei flamboyante.

Ajungem astfel la o altă mare problemă legată de Cloașter și anume pietraria prelucrată, vizibilă azi în primul rând în aria Mănăstirii Câmpulungului, ridicată de Matei Basarab și refăcută după incendiul din 1647 de starețul Melchisedec.

Se știe că acest stareț a dăruit pur și simplu ceea ce se mai păstra din biserica cloașterului și a zidit cu materialele recuperate turnul de intrare în mănăstire după incendiul care a distrus-o la 1647, dar a reparat și celelalte clădiri amplificându-le sau dându-le o nouă față.

E de consemnat că în timpul săpăturilor de pe latura de sud a incintei bisericii Mănăstirii Negru Vodă au fost descoperite fundațiile chiliilor ce au existat pe această parte, care înglobează fragmente mari din piatră profilată a cloașterului. În elevația casei cu pivniță de la Matei Basarab s-au găsit din nou fragmente importante de piatră profilată ba chiar și o cheie de boltă ce lega nervuri gotice.

În general, până azi toată această piatrărie era considerată gotică și asta pentru că o parte a acesteia cum ar fi fragmentele de nervuri, cheile de bolți, alte elemente, au sigur o proveniență din această perioadă de existență a Cloașterului.

La o privire mai atentă pot apărea și noi ipoteze.

Asfel, fragmentele de piatrărie cu chenare cu profile care erau în operă orizontale, pot fi și romanice.

Nu numai construcțiile gotice aveau socluri profilate ca cele aparținând Cloașterului. Toate construcțiile romanice din piatră profilată au astfel de profile.

Să privim de exemplu elementele reproduse în cartea lui Pavel Chihaia în fotografiile 136 și 137⁶.

Ele pot fi socluri ale unui portal romanic (pentru fotografia 136) și fragmente din arcele succesive ale unui portal romanic foarte amplu care alcătuiesc impresia de perspectivă.

Între elementele romanice de piatră și-ar relua astfel locul firesc și

⁶ Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Ed. Meridiane, București, 1974.

căprioara încastrată în peretele vestic al incintei Mănăstirii Negru Vodă, lângă turn⁷.

Este posibil ca așa zisul capac de sarcofag roman (se presupune a proveni de lângă Castrul de la Jidava unde nu a fost însă descoperită nici o necropolă) vizibil în partea de jos, sud-estică a turnului mănăstirii să fie un capac de sarcofag romanic ce ar fi putut fi plasat cândva în naosul sau chiostroul mănăstirii catolice Sf. Elisabeta. Un alt element ce ar putea fi romanic este cel relevat de V. Drăghiceanu și prezentat în jurnalul de săpături drept „bază și capiteliu de coloană” la pag. 329 (este de remarcat înrăurirea unui astfel de element asupra bazelor capitелurilor prebrâncovenești și chiar brâncovenești).

Nu putem vorbi de elemente sculpturale romanice sau gotice fie datorită faptului că acestea erau deteriorate fie că nu corespundeau cu vederile comanditarilor ortodocși care le preluau.

Este totuși valabil un fapt și anume acela că manierismul epocii lui Matei Basarab promovează din diverse surse nu numai elemente ale goticului cum subliniază majoritatea cercetătorilor ci și unele elemente ale romanicului cum ar fi „entrelacs”-urile romanice ale unora din chenarele intrărilor în biserici, combinațiile de palmete pe ancadramele unora din portalele aceluiași uși, profile asemănătoare cu benzile lombarde pe fațade de biserici, lezene, etc.

Alături de sursa sârbească a acestora în vechea arhitectură românească, putem presupune că folosirea unor astfel de elemente de decor dintre care unele se și păstrează la Mănăstirea Câmpulungului (provenind de la Cloașter), prima ctitorie dintre numeroasele ctitorii ale lui Matei Basarab după instalarea lui în domnie a dus la difuzarea lor și îmbogățirea vocabularului decorului arhitectural din epocă.

Pietrăria gotică provenită de la Cloașter are ea însăși mai multe caracteristici corespunzând epocilor în care a fost pusă în operă.

Goticul primitiv nu este sesizabil dar cel matur se exprimă în câteva fragmente de ancadrame de ferestre (între care cel răstăcit în mahalaua Mărcuș - Drăcești lângă o fântână sau cel fotografiat în ilustratele cărții lui P. Chihaia la nr. 130) dar și în cheile de boltă păstrate.

E de presupus că aceste elemente de construcție ale goticului matur au fost introduse în operă cam pe la 1345, perioadă care este considerată îndeobște ca aceea de rectificare a Cloașterului.

Este adevărat că într-o perioadă de cca cincizeci de ani începând de acum apar mănăstiri și biserici la Târgoviște și la Curtea de Argeș.

Este posibil ca la ridicarea acestora să fi avut o contribuție unele persoane influente din familia domnitoare dar este imposibil de conceput că un domnitor care ridică pentru curtea sa o capelă ortodoxă de cca 18,00 m lungime

⁷ V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1959.

și 9.25 m lățime care va deveni necropola dinastică (pentru un timp și care este una din cele mai mari biserici ortodoxe din epocă) să fie ctitorul unui ansamblu din care numai biserica are 33,00 m lungime și 10,00 m lățime și care are o mare întindere și numeroase alte construcții⁸.

Nu trebuie să uităm că în evul mediu exista o întreagă legislație care fixa anumite ierarhii în ceea ce privește dimensiunile și înălțimile construcțiilor funcție de privilegiile ctitorilor sau unei etnii (vezi exemplul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului cu care Câmpulungul e vecin și strâns legat). În baza acestor legi care nu au fost identificate la noi, dar asta nu înseamnă că nu au existat, fie și sub forma unor tradiții - porunci, este greu de crezut că domnia a contribuit oficial la ridicarea mănăstirii câmpulungene catolice.

Marele ansamblu a preexistat domniei din Câmpulung și a fost doar reînnoit în epoca goticului matur. Nu putem scăpa aici ocazia de a aminti că în zestrea acestei mănăstiri intrau cărți importante⁹, iar aici era locul unde se puteau consacra călugări din întreaga țară¹⁰.

El a fost îmbogățit permanent și o etapă importantă de reînnoiri este aceea a goticului târziu (poate 1427, poate mai târziu) etapă din care datează portalul amintit, chenarul de la altarul bisericii Sf. Gheorghe Olari, eventual o parte din cheile de boltă (în special una de pe turnul mănăstirii cu un decor floral ușor deteriorat dar foarte bogat), etc.

Iată deci că până către 1525 când se presupune că a fost părăsită mănăstirea catolică câmpulungeană a avut numeroase epoci de înflorire sau cel puțin de rezonanare la ecourile artistice contemporane.

În existența sa de aproape trei sute de ani până la părăsire se produce schimbarea între ordinul dominican și cel franciscan în viața mănăstirii.

Toate ipotezele și afirmațiile din acest articol aruncă o lumină deosebită asupra unor momente din viața politică, culturală și artistică a zonei Câmpulungului.

Pentru secolul al XIII-lea atmosfera de Cruciadă este mai mult decât evidentă.

Într-o zonă dominantă de cumani zona Câmpulungului este un pinten avansat al propagandei culturale și religioase catolice.

Mănăstirea câmpulungeană aparține probabil episcopiei cumanilor (bineînțeles dacă datează dinainte de invazia tătarilor și are planimetria romanică descrisă de V. Drăghiceanu) a cărei înființare are loc între 1227 și

* Tabel comparativ - ANEXA 1 - cuprinzând dimensiunile Cloăsterului Câmpulungean, Bărăției din Câmpulung, Bisericii lui Basarab I de la Mănăstirea Câmpulung, Bisericii catolice din Târgoviște și a Bisericii Mănăstirii din Acâș - Satu Mare.

⁹ PSALTERIUM-ul de la Cârța, provenind de la Mănăstirea din Câmpulung în care este notat anul morții lui Nicolae Alexandru Voievod - 1364.

¹⁰ Document de la 1382 publicat în *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung Muscel*, I. de Gheorghe Pârnuță și Ștefan Trâmbaciu, Ed. Semne, București, 1999, dar și ANEXA 2, Cronologia existenței Cloăsterului (după bisericile de zid sau de lemn ale „schismaticilor”).

1228 în prezența arhiepiscopului de Strigoniu și a viitorului rege Bela al IV-lea al Ungariei la Odobești (Civitas Milcoviae).

Ea este ridicată de dominicani, ordin înființat abia la 1215, cam cu douăzeci de ani după înființarea acestui ordin care avea un rol important în desființarea ereziilor.

Putem spune că rolul unei astfel de mănăstiri între „schismaticii” romani era clar¹¹.

Inviazația tătarilor la 1241 distruge acest eșafodaj instituțional, cultural și religios sau cel puțin îi reduce din eficiență.

Ridicarea statului Țara Românească și înglobarea Câmpulungului după 1330 va face ca instituțiile catolice ale orașului să funcționeze sub tutela domniei românești și să amplifice și să diversifice viața culturală a acestuia.

De la această mănăstire dar și de la altele ia avânt în a doua jumătate a secolului al XIV-lea viața monahală catolică din Țara Românească așa cum de la organizarea orașenească a Câmpulungului e de presupus că se inspiră domnia în organizarea tuturor orașelor românești (cu jude și burgeri - pârgari).

Prin etapele de dezvoltare artistică oglindite în realizări - adaosuri la mănăstire, publicul românesc rămâne în contact, la el acasă cu evoluția romanului și goticului european. Elemente flamboyante iau drumul altor clădiri.

Fatală îi este Cloașterului epoca Reformei ce urmează după o perioadă de părăsire pe la 1525.

Nu în ultimul rând, prin dispariția sa în 1647 și înglobarea prin elemente de construcție în diversele construcții ale Mănăstirii Câmpulung, așa cum am mai subliniat, prima ctitorie a lui Matei Basarab, în plină epocă manieristă, Cloașterul exercită o mare influență în difuzarea unor elemente din vocabularul roman și gotic în arhitectura românească a epocii și de mai târziu (până la stilul neoromânesc al secolului al XX-lea).

¹¹ Eugenia Greceanu, Alexandru Muțescu, Maria Muțescu, *Legături între Transilvania și Țara Românească oglindite în arhitectura Bisericii Sf. Marina din Câmpulung Muscel*, „Studii și comunicări”, Muzeul Câmpulung Muscel.

Anexa 1

Obiectiv	Sursă	Lungime	Lățime	Gros. zid	Observații
Bărăția	*Baksic	35 pași	9 pași		3 altare din care 2 distruse singurul altar păstrat are o icoană dată de un preot - altar - sacristie boltită în stânga - naos cu plafon cu pereți stricați
	*Relevu Bărăție realizat de Ștefan Balș	~ 30,70m (22,50 naosul)	9m (interior)	~ 0,95m	
Biserica lui Basarab I din Câmpulung	*Drăghiceanu (săpăturile din 1924)	18m	9,25m		- pronaos cu scară rotundă pentru etaj - naos cu două șiruri de stâlpi - altar cu proscomidie și diaconicon
Biserica Cloașterului	*Baksic 29-30 aug. 1640	40 pași	12 pași		- naosul nu are învelitoare - cupola corului e prăbușită dar zidurile sunt întregi - din mănăstire nu mai e nimic
	*Interpretare P. Chihaia	33m	10m		
	*Drăghiceanu 4-10 nov. 1924	38,40m (interior?) 37m colateral	15m (int.?) 3m colateral	1,10m	- ultima distrugere cu ocazia zidirii penitenciarului din apropiere - naosul avea trei nave - pereții aveau „dosereți” (pile) - altar semicircular și două altare mici, absidole, în capătul colateralelor
Biserica și mănăstirea din Târgoviște	*Baksic 1640	20 pași	10 pași		- altarul are un jet, un postament pentru altar și o piatră în mijlocul naosului în fața căreia sunt cinci cripte.
Biserica mănăstirii benedictine din Acăț	*Relevu Muțescu 1999	32,45m (30,34m naos și altar, 27,00m colateral cu 0,66 adâncime nișă	14,35m 2,60m- 1,05m colateral	~ 1,01	- turle și tribună în fațada de vest - trei nave separate de pile profilate și arce - rudiment de cor cca 1,88+0,34m adâncime - banchetă în altarul semicircular central - altare secundare în capul colateralelor sub formă de nișă și rudiment de turn în capătul colateralelor.

Anexa 2

CRONOLOGIE - SCURT ISTORIC ÎN DATE

- 529 Fundarea de către Benedict de Nursia (480 - 547) a Mănăstirii Monte Cassino și a celui mai vechi ordin catolic, format mai apoi din mai multe congregații (cistercieni, camalduli, celestini, etc.)
- sec. X Reforma generală benefică a Ordinului Benedictin prin fondarea Mănăstirii Cluny
- sec. X - XI Frontiera între zonele ocupate și organizate de maghiari în Ardeal și cele neocupate este alcătuită din porțiuni făcute impracticabile (plantații de tufiș - prisăci și palisade ori fâșii de pădure tăiată) și câteva drumuri lăsate pentru acces și controlate prin posturi de pază (de lemn și pământ)
- sec. XI - XII Un Omiliar (carte de învățătură) din această perioadă aflat în Muzeul Bisericii din Schei - Brașov, confirmă posibilitatea existenței unui lăcaș de învățătură în zonă încă de acum.
- 1081 - 1151 Intervalul vieții lui Suger starețul Mănăstirii Sf. Dionisie (Saint Denis) și regentul regatului Franței în timpul celei de a II-a Cruciade. El reînnoiește ideile legate de Casa domnului și prin aceasta promovarea stilului gotic.
- 1096 - 1099 Prima cruciadă
- 1115 Înființarea la Clairvaux de către Sf. Bernard (1090 - 1153) a Ordinului Cistercian. Sf. Bernard din Clairvaux a propovăduit Cruciada a II-a.
- 1135 Anul în care Bela al II-lea, regele Ungariei, reinstalează la Kalocsa un episcop și în care se reconstruiește vechiul sediu părăsit la 1094 al episcopiei. Biserica se refăce din zid pe un plan romanic. Anterior e demarat șantierul de la Pecs (toate în Ungaria).

1141 - 1162	Domnia regelui maghiar Geza al II-lea care inițiază colonizarea primului grup de populație germană (sași) în Transilvania (zona Alba, Sibiu și Bistrița).
1147 - 1149	A doua Cruciadă
cca 1179	Un grup de călugări cistercieni de la mănăstirea burgundă Pontigny întemeiază la Igrîș (jud. Timiș) o abație filială.
1189 - 1192	A treia Cruciadă
~ 1200	Frontiera cuceririlor maghiare atinge linia Carpaților de Sud și a Oltului
sf. sec. al XII-lea începutul sec. al XIII-lea	Construirea Mănăstirii Benedictine de la Acâș (Satu Mare) V. Vătășianu datează construcția spre mijlocul secolului al XIII-lea și o leagă de o înrăurire susținută a șantierelor din vestul Ungariei, ale cărei etape le surprindem la Pâncota, Tămașda, Ineu, Glogovăț, Sănnicolaul de Beiuș, Acâș, Căpleni, Herina, Sebeș și poate, în Sibiu.
1202 sau 1207	Călugării Mănăstirii Igrîș întemeiază prima abație filială la Cârța. Ea este înzestrată cu Cisdădioara și cu „îninutul luat de la valahi“. (1223, după 30 noiembrie).
1202 - 1204	A patra Cruciadă și cucerirea Constantinopolului de către cruciați.
1205 - 1235	Domnia regelui Ungariei, Andrei al II-lea.
1206	Momentul în care Sf. Francisc din Assisi (1182 - 1226) înființează Ordinul Franciscanilor și înconjurat de discipoli începe să propovăduiască sărăcia evanghelică.
1207 - 1231	Intervalul vieții Sf. Elisabeta, fiica lui Andrei al II-lea, regele Ungariei. Sf. Elisabeta (19 noiembrie) este hramul Cloașterului câmpulungean. Fiica regelui Ungariei a fost canonizată în 1235 și deoarece făcea parte din Ordinul Franciscan, cultul ei a fost propagat mai cu seamă de franciscani dar și de alte ordine (în speță dominicanii).
1211 - 1225	Colonizarea Cavalerilor Teutoni în Țara Bârsei (după 7 mai) unde primesc largi privilegii.

- 1213 Prima mențiune documentară a prezenței secuilor pe teritoriile unde trăiesc și azi.
- 1215 Înființarea la Toulouse de către Dominic Guzman (1170 - 1221) a Ordinului Dominican. Călugării ce-i aparțin mai sunt denumiți Frați predicatori. La 1216 Ordinul e confirmat de papa Honorius al III-lea. Inocențiu al III-lea îl trimite să stârpească erezia albigensă în Provența. Tot ei sunt semnați la Câmpulung probabil ca întemeietori ai Cloașterului.
- 1217 - 1221 A cincea Cruciadă (cu participarea regelui Andrei al II-lea al Ungariei).
- 1223 După 30 noiembrie este consemnată înzestrarea mănăstirii cisterciene din Cârța cu „ținutul luat de la valahi“. Este consemnată pentru prima oară și Biserica Sf. Mihail din Cislădioara.
- 11 iulie 1227 - 21 martie 1228 Are loc creștinarea cumanilor și brodnicilor în prezența arhiepiscopului de Strigoniu și a viitorului rege Bela al IV-lea. Episcopia cumanilor avea sediul la Civitas Milcoviae (Odobești - Focșani).
- 1228 - 1229 A șasea Cruciadă
- 1235 - 1270 Domnia regelui Bela IV al Ungariei care participase la Civitas Milcoviae la întemeierea episcopiei cumanilor distrusă definitiv la 1241 de invazia mongolă.
- 1241 Marea invazie mongolă în Europa
- 1242 Reconstrucția Mănăstirii Cârța, distrusă de mongoli. Ea prilejuiește o pătrundere puternică a formelor goticului timpuriu în Transilvania.
- 23 aug. 1244 Căderea definitivă a Ierusalimului în mâinile musulmanilor
- 1248 - 1254 A șaptea Cruciadă
- 1260 Începerea lucrărilor la corul Bisericii Sf. Bartolomeu din Brașov sub influența Șantierului de la Cârța.

- 1270 A opta Cruciadă
- 1271 Prima mențiune documentară a Brașovului. Orașul are însă o existență anterioară.
- sf. sec. al XIII-lea Datarea fundațiilor bisericii ce se afla sub actuala Biserică Neagră
- 1292 După tradiție, pe locul Bisericii al cărei hram inițial este Adormirea Micii Domnului din Schei- Brașovului, se ridică la această dată o troiță acoperită cu șindrilă.
- ante 1300
(ultimul sfert
al secolului
al XIII-lea) Este construită "Bărăția", cu hramul Sf. Iacob cel Mare căruia i -sa adăugat mai târziu cel al Sfintei Anna. Planul inițial evidențiat de arheologi este cu un cor pentagonal mic și o navă simplă.
- 1300 Datarea pietrei de mormânt a comitetului Laurențiu a cărei inscripție este: "Hic sepultus est comes Laurencius de Longo Campo, pie me(m)oriet Anno. D(omi)ni M^oCCCC^o".
Piatra în greutate de peste 2000 kg avea ca element central figura lui Laurențiu, azi cioplită și un chenar perimetral cu inscripția. Ea a fost așezată de la început în Bărăția câmpulungeană.
- ~ 1345 Anul presupus al construcției Cloăsterului din Câmpulung, ctitorie a lui Nicolae Alexandru, voievod asociat al lui Basarab I și a doamnei Clara doamnă catolică.
- 1364 În "Psalteriumul" găsit la Mănăstirea dominicană din Sf. Maria (Cârța) e consemnat anul morții lui Nicolae Alexandru (1352 - 1364). Se presupune că acesta provine de la mănăstirea dominicană din Câmpulung.
- 1373 O inscripție de mormânt remarcată de Andrea Maria del Chiaro, secretarul italian al voievodului Constantin Brâncoveanu și publicată la 1718, are următorul conținut: "Hic requiescit in pace, generosus dominus Iohannes P ... huius saxonialis ecclesiae custos, qui obiit MCCCCLXXIII (1373)".
Inscripția era plasată la intrarea în biserică, în stânga.
- 1379 La Brașov există în clădirea parohiei evanghelice ce-și păstrează pivnițele inițiale și azi o sală a capitlului

- bisericesc.
- c. 1380 - 1390 Itinerariul din Bruges. El e redactat după venirea turcilor în Europa (1353) și se potrivește realităților dintre anii menționați. El menționează:
-
- Pesta - Dunărea - Buda - Transilvania este a regelui Ungariei - câteva sate în Ungaria pe Tisa și Berettyoa - Oradea - Ter horgerstede (posibil Baia Mare ?) - Huedin - Cluj - Turda - Mănăcade sau Teiuș (?) - Bulgaria (?) - Sibiu - Perișani (?) - Curtea de Argeș - Pitești - Ciupa - Velea pe Neajlov - Rusciuc sau Giurgiu - Târnovo. Dat fiind faptul că aceasta este o rută de pelerinaje spre Constantinopol este curioasă absența Câmpulungului măcar ca variantă.
- 9 mai 1381 Întemeierea diocesei catolice de Argeș și construirea bisericii episcopale cu Hramul Sf. Maria la Argeș. Episcop, sufragant al arhiepiscopului de Kalocsa e numit dominicanul Nicolaus Antonius.
- 1 martie 1382 Cea mai veche mențiune despre o mănăstire catolică la Câmpulung într-un act emis de Grigore, episcop de Severin. Acesta ridică pe Ioan, fiul lui Valentin din Valea Crișului, de la tagma fraților ajutători la rangul de subdiacon în mănăstirea din Câmpulung cu Hramul Sfintei Fecioare. Emil Lăzărescu considera acest act un fals între altele și din cauza hramului Cloășterului care era Sf. Elisabeta (tot o sfântă fecioară).
- 1385 Relația călătoriei prin Țara Românească și Transilvania, către Ungaria a lui Peter Sparnau și Ulrich van Tennstadt venind de la Ierusalim. Traseul călătoriei este următorul prin țara noastră (cu vecinătăți):
- Târnovo - Șistov - trecerea Dunării în Țara Românească
 - Șistovul românesc, Zimnicea de azi - Rușii de Vede - Nuwestad (Pitești) - Curtea de Argeș - Câmpulung - Brașov în Țara Bârsei - drumul pe Olt la Sibiu - Cluj - prin pădure și peste Criș la Oradea - prin pustiu la Buda.
- La Câmpulung se menționează că "Acolo este piciorul Sf. Andrei însuși" probabil adăpostit de Cloășter.
- 1385 - 1476 Construcția Bisericii Negre
- spre sf. sec. Construcția unei biserici de lemn pe locul actualei biserici

al XIV-lea	din Scheii Brașovului (Biserica I conform denumirii propuse de autoarele cercetării arheologice care au scos-o la lumină, Luminița Munteanu și Mariana Beldie - Dumitrache). Această biserică avea o navă unică aproape pătrată (5 x 4 m) și absida poligonală de mică adâncime (2 m) cu muchie în ax.
15 dec. 1399	Bula papală emisă de Bonifaciu al IX-lea (Pietro Tomacelli papa de la 1389 la 1404) care face aluzie la existența unei biserici ortodoxe în Scheii Brașovului.
sec. XIV sau XV descoperit de ei	Autorii săpăturilor arheologice de la Câmpulung, I. Barnea și E. Lăzărescu presupun că cimitirul din zona, Cloăsterului ar aparține acestei perioade și reprezintă prima etapă de construcție în zonă. Datarea este făcută "lipsind elementele care să permită o datare certă".
înainte de 1404	Ioan arhiepiscop de Sultanieh, călugăr dominican scrie un mic tratat de geografie. Între cunoștințele pe care ni le comunică constatăm: "Îndeobște ei (românii) urmează pe greci în credința lor, măcar că și noi avem mai multe lăcașuri ale ordinului Predicatorilor (Dominicanii) și ale Minorităților (Franciscanii) și avem mulți germani ce locuiesc în aceste părți". El este semnalat la Brașov la 1409 deci după scrierea de mai sus.
1420	Turnul de supraveghere a intrării în oraș și a târgului de la Brașov și "bolțile" blănarilor din vecinătate sunt înglobate într-o clădire care devine Casa Sfatului. La etaj se construiește sala de întruniri a sfatului.
1427 (sau prima jumătate a sec. al XV-lea)	Data probabilă a refacerii corului Bărației ("actuala biserică"). Se presupune că în urma atacului turcesc de la această dată Bărația ar fi fost refăcută începând cu corul care s-a adăugat la nava originală. Ar fi urmat în condiții de prosperitate a comunității înlocuirea naosului cu o construcție mai amplă. Acest lucru nu s-a produs însă.
27 aprilie 1427	O scrisoare a împăratului Sigismund cerea legatului papal acordarea de noi indulgențe în favoarea călugărilor unei mănăstiri din Câmpulung a predicatorilor (dominicani). Invazia otomană ce dusesse la pierderea indulgențelor mai vechi afectase și unele edificii monastice dar nu biserica.

- sec. XV A doua fază descoperită arheologic în zona acareturilor Cloașterului. E o fază în care se ridică construcții. Datarea este și aceasta incertă.
- a doua jumătate
a sec. al XV-lea Momentul amenajării portalului sudic al Bărăției prin spargerea soclului existent. Tot în această perioadă este posibilă preluarea de către franciscani a mănăstirii dominicane Sf. Elisabeta (Cloașterul).
- 1440 - 1444 Desfacerea intenționată a bisericii de lemn din Scheii Brașovului (Biserica I).
- după 1440 - 1444 Zidirea pe locul bisericii de lemn a unei biserici de zid, cu nava unică (7,50 x 5,40 m) și altar cu patru laturi (4,00 m x 3,00 m) având o muchie în ax. Se pare că avea un iconostas zidit. Curând după zidire, acestei biserici i se adaugă un pridvor asimetric, cu contraforturi orientate est - vest (ca la Biserica Sîn Nicoară din Curtea de Argeș) adânc de 2,30 m și lat de 5,00 m. Această biserică denumită de arheologi Biserica II va fi dăruită ca "termenus ante quem" anul 1542.
- 1476 Terminarea lucrărilor la Biserica Neagră din Brașov.
- 1477 Popa Costea din Scheii Brașovului scrie aici un voluminos Minei de sărbători.
- 1477 În scrisoarea trimisă brașovenilor de Laiota Basarab acesta roagă să-i fie trimis la curtea sa preotul Costea ce slujea la altarul Bisericii II din zid, din Schei și pe care domnitorul dorea să-l răsplătească pentru credință. Există și a doua scrisoare în acest sens.
- 2 oct. 1477 Pe o lespede de mormând descoperită cu ocazia renovărilor din 1941 din Biserică s-a decoperit inscripția: „Anul 1477, luna octombrie, 2 zile s-a pristăvir robul lui Dumnezeu popa Costea din Brașov. Veșnica pomenire“. Se pare că Popa Costea s-a stins înainte de a simți binefacerea recunoștinței domnești.
- 1481 și
1482 - 1495 Domnia lui Vlad Călugărul în Țara Românească.

- 1495 Anul pe care tradiția îl consacră pentru zidirea Bisericii din Scheii Brașovului și Școlii prin grija Voievodului Vlad Călugărul (ctitor la Glavacioc, Râncăcioc, etc.). El e un sprijinitor al relațiilor cu negustorii sași și al vieții culturale din Scheii Brașovului.
- 3 nov. 1495 Popa Bratu din Schei trimite la Sibiu prima scrisoare în limba română.
- 1495 - 1508 Domnia lui Radu cel Mare, în Țara Românească, în timpul căreia negustorii din Schei primesc un nou hrisov ce le consfințește libertatea comercială în Muntenia.
- sec.XV - începutul sec. XVI A treia fază reprezentând reconstrucția acareturilor Cloășterului după o fază de abandon. „Construcțiile din faza a doua erau dărmate încă înainte de începerea celor din faza a treia“.
- prima jum. a sec. al XVI-lea Registrele Brașovului consemnează o serie de negustori scheieni, ca Bratul, Radu, Stanciu, Dumitru al Micăi, Pătru al Latului, Radu al lui Roma, Stan al lui Pătru, Mihnea Grasul, Vatu ficiorul lui Coman, Sava ficiorul lui Mane, etc.
- 1512 - 1521 Domnia lui Neagoe Basarab pe care tradiția îl consacra ca pe unul din ctitorii Bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului.
- 1512 Termenul „post quem“ al construirii Bisericii III din Scheii Brașovului. Aceasta este o biserică de zid, cu nava unică sensibil mărită către vest și altar cu muchia în ax. Biserica are contraforturi la colțurile poligonului altarului, dar și la colțurile de vest ale navei. În interiorul navei au apărut fundațiile a doi stâlpi care dau naștere ipotezei existenței unui turn - clopotniță înglobat în navă. Planul și descoperirea unor nervuri din cărămidă (fragmente) pictate ne duc la presupunerea că cel puțin absida dacă nu și toată biserica a avut o boltire gotică. Ea a viețuit până la 1740. Atunci s-a desfăcut altarul și s-a adăugat turla naosului cu absidele nord- sud și noua absidă a altarului. Partea nouă s-a racordat la zidurile vechi (?). Altarul Bisericilor I, II și III se află pe același loc.

Se pare că la zidirea Bisericii III, la vechiul Hram, Adormirea Maicii Domnului s-a adăugat și cel mai nou, Sf. Nicolae. Cele mai vechi ziduri ale Bisericii Sf. Nicolae din Schei sunt deci porțiuni din elevația Bisericii III databilă de la începutul secolului al XVI-lea.

- 11 oct. 1517 Începutul Reformei. Martin Luther (1483 - 1546) afișează la Wittenberg cele 95 de teze. În refugiul de la Wartburg traduce Biblia în germană. La 1530 și 1537 sunt elaborate două acte care rezumă confesiunea de credință luterană.
- 1521 Scrisoarea judei Neacșu Lupa din Câmpulung către jupânul Hanas Begner din Brașov - judele orașului.
- 1525 Bărăția primește un clopot a cărui inscripție este: "S (anct) e Iacobe et Anna sint nobis grata hac munera. Franc (isci) O(b) s(e) r(vantia) A(nno) D(omini) 1525". Aceasta probează faptul că acum, franciscanii observanți slujeau la Bărăție ceea ce nu s-ar fi putut împlini dacă Mănăstirea Sf. Elisabeta (Cloașterul) ar fi fost în funcție la această dată.
- 1542 Ioan Honterus (1498 - 1549) reformează biserica săsească din Brașov fiind adept al luteranismului.
- 1543 Volumul mărfurilor vândute de brașoveni în Țara Românească este de 549.265 aspri.
- 1544 - 1552 Numeroase ediții ale „Cronografiei sau descrierea lumii” a lui Sebastian Munster (1489 - 1552) unde este consemnat și Câmpulungul astfel: „Între Târgoviște (capitala țării în text) și Brașov este Târgul Câmpulung (Langenau) locuit de creștini și acolo este locul de desfacere al mărfurilor pe care le transporta de la Târgoviște în Transilvania”. „Cronografia ...” are anexă și o hartă.
- mijlocul secolului al XVI-lea Preoții luterani preiau bisericile catolicilor din Transilvania și desființează mănăstirile, lucru petrecut curând și la Câmpulung.
- 1552 Raport din lunile martie - aprilie 1552 referitor la veniturile regești din Transilvania în care se specifică:

„... În abația din Cluj Mănăstur este un singur monah ...“
 „Orășenii din Sibiu stăpânesc o abație numită Kertz sau
de Candelis împreună și cu alte bunuri bisericești pe
 care prealuminatul răposat împărat Sigismund se zice că
 le-a dat bisericii parohiale din acel loc după întemeierea ei
 pentru întreținerea a doisprezece preoți, dintre care acum
 nu se mai ține niciunul. Iar care este numărul și venitul
 acestor bunuri nu s-a putut afla bine până acum“.
 Aceasta era situația câtorva mănăstiri din Transilvania din
 anii Reformei.

- 1556 - 1588 Diaconul Coresi și alți colaboratori tipăresc cele dintâi
 cărți de circulație în limba română, oficializând definitiv
 biruința scrisului românesc.
- 1559 Autoritatea locală acceptă folosirea ca prim manual
 românesc a Catehismului coresian la școala din Schei.
- 1571 Anul în care ultimul călugăr minorit părăsește mănăstirea
 franciscană din Târgoviște. Aceasta începe să se ruineze.
- 1581 Hieronimus Arsego menționează pe scurt Mănăstirea
 Catolică (Cloateșul) și că Bărăția se afla în bună stare și
 faptul că în ea oficia preotul luteran.
 Hieronimus Arsego deține informațiile de la fratele
 Celestin Venețianul care știa românește și a fost instalat
 preot la Târgoviște în locul preotului luteran.
 Informația completă despre Câmpulung este:

 „În această țară, la o zi depărtare de Târgoviște (care
 avea o biserică și o mănăstire catolice), este un oraș
 numit Câmpulung; are 900 de cămine (fuochi), toate de
 români, sunt case de sași catolici (latini, sassoni) 400 de
 suflete, cu totul 250; are o mănăstire franciscană, care
 însă e dărăpănată și o altă biserică, în care locuiește
 capelanul care este luteran, vorbește nemțește,
 ungurește și românește; totuși oamenii spun că sunt
 catolici romani și că țin un luteran, neavând altul și fiind
 oameni simpli“.
- 26 iunie 1585 În relatarea călătoriei prin Transilvania și Țara
 Românească, Jacques Bongars (1554 - 1612) pomenește
 că la Târgoviște a fost găzduit la călugării franciscani.

- august 1595 Este semnalat de către Giuseppe Pisculo (? - după ~ nov.1596) faptul că un călugăr franciscan de la Târgoviște, Francesco Păstis din Candia (? - după nov.1596) este duhovnicul principelui Transilvaniei Sigismund Bathory.
- C.1595 - 1596 Călugărul Păstis din Candia informează pe Papa Clement al VIII-lea de situația catolicilor din Țara Românească și Moldova. El alungă pe luterani de la Târgoviște unde e și o mănăstire catolică.
- secolul
al XVII-lea Deteriorarea navei Bărăției începe din această perioadă. Ea va duce la demolarea acesteia la 1788.
- începutul
secolului
al XVII-lea Relatarea lui Giovanni Botero (1533 sau 1540 - 1617), iezuit, care spune:
„În Țara Românească, la Târgoviște, oraș de scaun se numără 1000 de case de români de rit ortodox, 22 de sași catolici de limbă germană și maghiară. Au două biserici, una a Sf. Francisc măcar că ruinată, alta a Sf. Maria; dar din lipsă de preoți catolici se slujesc de un luteran. Așa se purcede și la Câmpulung, oraș cu 900 de case dintre care 40 sunt ale sașilor catolici și tot așa la Râmnic unde se numără 20 de case de sași catolici“.
- 29 - 30 aug. 1640 Vizita la Câmpulung a episcopului de Sofia, Petrus Deodatus Baksic.
Acesta, vorbind despre cloașter, ne informează acum că biserica fusese închinată Sf. Elisabeta a Ungariei și aparținuse franciscanilor.
Lăcașul este descris ca având "acoperișul și cupola corului ... căzute, numai zidurile stau întregi". El măsoară în lungime 40 de pași (33 m) și în lățime 12 pași (10 m) și „a fost o biserică foarte frumoasă”.
Avea reputația de a face minuni deci poseda moaște foarte rare. Călugării amenajaseră în jurul mănăstirii o grădină „care intrase în patrimoniul voievodului prin dispariția mănăstirii” dar care putea fi totuși recuperată împreună cu restul terenului.
- 1647 Anul dărmării în întregime a bisericii Cloașterului pentru recuperarea de materiale de construcție necesare la construcția turnului Mănăstirii Câmpulung. Demolarea

este ordonată de starețul Melchisedec. Folosirea materialelor de construcție provenite de la Cloașter pare însă a fi început înainte de această dată. Ele s-au folosit și la casele domnești și la chiliile mănăstirii.

- 1648 O repetare a vizitei lui Baksic la Câmpulung.
O nouă descriere a Bărăției. „Biserica este mare și nu are cor; este în întregime din zid și deasupra altarului celui mare până la poarta de miazăzi este boltită ... Clopotnița din fața bisericii este făcută din lemn, înaltă Sacristia se află în partea dinspre Evanghelie; se intră prin biserică și nu are altă ușă; este clădită cu boltă ... Biserica ... deasupra nu are tavan decât partea unde este boltită ...”.
Cloașterul fusese dărâmat „până în temelii” cu un an în urmă pentru zidirea turnului Mănăstirii Câmpulung.
- 3 sept. 1650 Completarea la Raportul trimis prin minoritul Venanzio de către Bonaventura din Campofranco (? - după 1653). Acesta conține:
„Câmpulung, oraș; acolo este o biserică (catolică). Sunt vreo 40 de familii de sași. Acestea sunt acum păstorite de părinți franciscani reformați”.
- 7 februarie 1652 Într-o scrisoare către Congregație, trimisă din Chiprovăț, Francisc Șoimirovici (1614 - înainte de dec. 1675) pomeneste despre faptul că la Câmpulung, biserica Sf. Iacob stă închisă de patru luni și că „acei bieți creștini” amenință „să se facă eretici”.
- 1652 „În Câmpulung sunt 259 suflete de catolici, toți readuși de noi misionarii franciscani ...”.
- 24 - 25 feb. 1653 O ultimă vizită a lui Bacsic la Câmpulung. Din descrieri se trage concluzia că Bărăția câmpulungeană închinată Sf. Iacob cel Mare era un lăcaș sărac; în cele trei altare erau câteva icoane. Biserica e mare și încăpătoare, „are corul în fața altarului celui mare, iar bolta deasupra corului ...”.
- 1656 Documente din 20 și 28 mai ale acestui an date lui Grigore egumenul barot din care se înțelege că biserica Cloașterului nu mai exista. E pomenit „un loc în Câmpulung” ce se cheamă Cloașter (deci loc nu biserică) și cu alte locuri” ...

- 7 feb. 1660 Relatarea lui Gabriel Mancic în care se reproduce tradiția despre înălțarea Cloașterului din Câmpulung ca și a celui din Târgoviște de către fericitul Capistrano în timpul „principesei Ecaterina, soția lui Negru Vodă care era catolică”.
El intenționa să ridice pe locul Cloașterului o mică capelă care ar fi primit credincioșii catolici și ortodocși veniți să aprindă lumânări pe temeliile fostei mănăstiri care era socotită un loc făcător de minuni.
- 11 mai 1670 Relatarea lui Francesco - Maria Spera (? - după 1670) care fusese misionar la Câmpulung cu 20 de ani în urmă, vorbește despre o biserică catolică care are două vii și câteva fânețe.
Pe vremea când era misionar, în Câmpulung erau 70 de case de catolici cu peste 600 de suflete.
- 12 iunie 1672 La Câmpulung sunt semnalate 40 de case de catolici.
- 1688 Într-o relatare de la această dată, la Câmpulung sunt semnalate Biserica Sf. Maria (?) și 60 de familii de catolici.
- Înainte de
august 1688 Raportul anonim latin despre Țara Românească pomeneste de cca 10 familii catolice în Câmpulung păstorite de fratele Martin Tobia, franciscan, născut aici.
- 1730 Construcția actualului turn clopotniță al Bărăției peste temeliile unui turn mai vechi de lemn.
- 1781 Fr. I. Sulzer vizitează locul Cloașterului unde remarcă „un mare loc acoperit de iarbă” unde se distingeau „temeliile vechilor ziduri ale mănăstirii și bisericii”.
- 1788 Anul dărâmării naosului Bărăției și reducerii bisericii numai la cor (ca azi). Nava Bărăției este totuși deteriorată din secolul al XVII-lea.
- În doua jum.
a sec. XIX Din rămășițele Cloașterului se adună materiale de construcție pentru pușcăria orașului (azi probabil secția de contagioase a Spitalului Municipal).

- 1924 Săpături arheologice efectuate de Virgil Drăghiceanu la Mănăstirea Câmpulung și la Cloașterul Câmpulungean (la acesta între 4 - 10 noiembrie 1924). Jurnalul acestor săpături e publicat de abia în 1964 deși planul săpăturilor de la Biserica Mănăstirii este cunoscut în prima sinteză despre arhitectura Țării Românești a arhitectului Ghica - Budești.
- 1957 Apariția în revista S.C.I.A. IV (1957), nr. 1 - 2, a studiului lui Emil Lăzărescu „Despre piatra de mormând a comitelui Laurențiu și câteva date arheologice și istorice în legătură cu ea”.
- 1958 - 1960 Campanie de săpături arheologice în zona Cloașterului efectuată de I. Barnea și E. Lăzărescu.
- 1962 Apariția în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII (1962) a articolului redactat de I. Barnea și E. Lăzărescu, „Sondajul de la Câmpulung punctul Cloașter”.
- 1964 În B.O.R. anul LXXXII, nr. 3 - 4 (martie - aprilie 1964) apare articolul „Despre Mănăstirea Câmpulung” scris de Virgil Drăghiceanu cu specificația: „Un document inedit: Jurnalul săpăturilor făcute de Comisia Monumentelor Istorice în 1924” cu un capitol special despre Cloașter.
- 1964 - 1965 Săpături arheologice la Bărăția din Câmpulung.
- 1965 Apariția în „Revue Roumaine d'histoire de l'art”, tom II (1965) a articolului lui Pavel Chihaja „Monuments gothiques dans les anciennes residences de Valachie” urmat de alte articole despre monumente catolice în 1967.
- 1967 Monumente istorice, Studii și lucrări de restaurare, 1967, nr. 1, publică articolul lui Șt. Balș și Dinu Rosetti „Restaurarea bisericii Bărăția din Câmpulung Muscel”.
- 1974 Apariția volumului „Din cetățile de scaun ale Țării Românești” al lui Pavel Chihaja (Ed. Meridiane, București, 1974).

MĂRTURII ALE INFLUENȚEI CIVILIZAȚIEI BIZANTINE ÎN REGIUNEA ARGEȘ-MUSCEL (SECOLELE X-XIV)

ION BICA

Alungarea rușilor de la Dunărea de Jos, în vara anului 971, de trupele bizantine conduse de împăratul Ioan Tzimiskes (969-976), a avut drept consecință reintrarea acestei regiuni în sfera de influență a administrației constantinopolitane. Ținuturile dunărene recucerite - din care făcea parte și teritoriul Dobrogei - au fost organizate într-o *themă* (unitate administrativ-militară condusă de un strateg) cu denumirea de *Dristra* - *Dorostolon* (Silistra de astăzi)¹.

Reinstalarea administrației bizantine la Dunărea de Jos către sfârșitul secolului al X-lea, a contribuit la apariția unor cetăți orașe, în perioada următoare (secolele XI-XII): *Dristra* (*Dorostolon*), *Vicina* (*Noviodunum*)², *Dinogetia* (*Gârvanul de azi*), precum și înfloritorul oraș din insula *Păciul lui Soare*³. Acestea vor deveni, cu timpul, adevărate centre de tranzit comercial, între teritoriul Dobrogei și regiunile situate la nord de Dunăre⁴. Ca urmare a

¹ Nicolas Oikonomides, *Les Ilstes de préséance byzantins des IX-e et XI-e siècles*, introduction, texte, traduction et commentaire, Paris, 1971, p. 269, 362; Petre Diaconu, *Despre organizarea administrativ-militară a regiunii de la Dunărea de Jos în vremea lui Ioan Tzimiskes* (Contribuții pe marginea articolului: *Sigiliile lui Leon Sarakinopoulos de la Preslavul Mare*), în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 17 (1986), 2, p. 167-177; Ion Barnea, în vol. *Din istoria Dobrogei*, III. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos, Edit. Academiei Române, București, 1971, p. 71-73.

² Pentru localizarea *Vicinei* la *Noviodunum* (*Isaccea*), vezi: Pr. Prof. Ioan Rămureanu, *Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*, în vol. *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1977, p. 1543-154, cu prezentarea problemei și o bogată bibliografie.

³ P. Diaconu, *Despre localizarea Viciinei*, în „Pontica”, 3 (1970), p. 275-294, unde pledează pentru localizarea *Vicinei* la *Păciul lui Soare*.

⁴ Corina Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine în România*, Edit. Meridiane, București, 1971, p. 30; Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păciul lui Soare*, I, *Cetatea bizantină*, Editura Academiei Române, București, 1972, p. 179.

acestui proces istoric, în secolele XI-XII, vom asista „la difuzarea culturii bizantine în noua sa formă pe tot teritoriul de la nordul Dunării”⁵.

Consolidarea dominației bizantine în regiunea Dunării de Jos, după evenimentele din vara anului 971, a avut, așadar, un rol destul de important pentru întreg teritoriul extracarpatic⁶. Consecințele progresului politic și economic înregistrat în regiunea dunăreană se vor face simțite, de altfel, și în ținuturile argeșene. Populația autohtonă (protoromână = vlahă), care continua să locuiască în această regiune⁷, a întreținut relații economice permanente cu Imperiul bizantin. Această realitate este confirmată de descoperirea unui însemnat număr de monede bizantine pe teritoriul județului Argeș, care datează din secolele X-XIV⁸. În același timp, pentru secolele X-XIII, aceste documente numismatice atestă existența unei populații locale, deoarece „inițierea și susținerea unui proces de circulație nu pot aparține decât unei populații locale, producătoare de bunuri folosite în procesul schimbului”⁹. Pe cale comercială vor fi pătruns în regiunea argeșeană, de asemenea, diferite obiecte de factură bizantină, în special ceramică smălțuită, descoperite la Cetățeni¹⁰, Curtea de Argeș¹¹, Pitești¹², precum și o cruce pectorală găsită la Câmpulung¹³.

Perioada de formare a statelor feudale în teritoriile nord-dunărene este caracterizată de „înfuzia permanentă venită din aria de civilizație bizantină, direct sau prin intermediul altor centre sud-dunărene”¹⁴. În secolul al XIV-lea, influențele artei bizantine din timpul Paleologilor ajung pe teritoriul Țării Românești, prin intermediul statului sârb, care, în vremea lui Ștefan Uroș II

⁵ Corina Nicolescu, *Lumea românească și Bizanțul în secolele XIII-XIV*, în vol. *Cultura Bizantină în România*, expoziție organizată cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Studii Bizantine, București, 1971, p. 55.

⁶ Dan Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-danubiană și Bizanțul în veacurile V-XI*, Edit. Junimea, Iași, 1981, p. 53-54.

⁷ Pentru această problemă, vezi: Ion Bica, *Romanitate și continuitate în zona Argeș-Muscel*, în „Păstorul Ortodox”, revistă oficială a Sfinței episcopii a Argeșului și Muscelului, S. N., III, 1997, 1, p. 119-123.

⁸ În acest sens, vezi tabelul descoperirilor monetare de pe teritoriul județului Argeș, de la pagina 12-14.

⁹ Constantin Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în „SCIV”, 23, 1972, 3, p. 391.

¹⁰ Dinu V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII, 1962, p. 84; Lucian Chișescu, Spiridon Cristoce, Anișoara Sion, *Cercetările arheologice de la complexul monumentelor feudale de la Cetățeni*, în *Ibidem*, XVI, 1982, p. 281.

¹¹ Corina Nicolescu, *Lumea românească și Bizanțul...*, p. 158, 159, 166; Idem, *Ceramica smălțuită din secolele X-XV în lumina ultimelor cercetări arheologice*, în „SCIA”, I, 1959, 2, p. 83; Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400)*, Asupra începuturilor Țării Românești, Edit. Academiei Române, București, 1984, p. 139-140.

¹² Paul I. Dicu, *Din istoria municipiului Pitești. Scurtă privire asupra epocilor străveche, veche și medievală*, în „RMM”, XIX, 1988, 2, p. 6; idem, *Pitești-important centru economic, politic și social al Țării Românești în epoca medievală*, în vol. *Istoria municipiului Pitești*, Edit. Academiei Române, București, 1988, p. 54.

¹³ Octavian Mărculescu, *O cruce pectorală bizantină găsită la Câmpulung*, în „BOR”, XCIII (1975), 3-4, p. 356-359.

¹⁴ N. Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș, probleme de geneză și evoluție*, în „BMI”, XL, 1971, 3, p. 23.

Miliutin (1282-1321) și Ștefan Dușan (1331-1355), cunoaște o epocă de mare înflorire¹⁵.

Edificiile religioase, construite în regiunea Argeș-Muscel în secolele XIII-XIV, prezintă caracteristici arhitectonice, specifice artei bizantine. Biserica din secolul al XIII-lea, descoperită sub actuala biserică domnească, în timpul cercetărilor arheologice din anii 1969-1973¹⁶, a fost construită după un plan și o tehnică destul de răspândită în Balcani, care avea la origine elemente bizantine¹⁷. Tot secolului al XIII-lea îi aparțin și resturile unei biserici treflate de la Cetățeni, cu abside semicilindrice atât în interior, cât și la exterior¹⁸, ceea ce pentru teritoriul românesc reprezintă „cel mai vechi monument de acest gen după biserica de la Niculițel”¹⁹. Însă, un loc important în cadrul acestei prezentări îl deține Biserica domnească din Curtea de Argeș, monument „realizat în cel mai curat stil bizantin”²⁰. Locașul de rugăciune, cu hramul Sfântul Nicolae, ridicat după anii 50 ai secolului al XIV-lea²¹, „reproduce, în totalitate, planul de cruce greacă înscrisă, caracteristic edificiilor religioase create la Constantinopol în perioada secolelor XI-XII”²². Planul, cunoscut sub denumirea de „cruce greacă înscrisă”, a apărut în epoca împăraților din dinastia macedoneană (867-1025) și este specific artei bizantine, reprezentând, în acest sens, o notă de originalitate. Din punct de vedere tehnic a cunoscut o continuă

¹⁵ Ch. Delvoye, *Artă bizantină*, vol. II, traducere de Florica Eugenia Condurachi, Edit. Meridiane, București, 1976, p. 196-197; Louis Bréhier, *Civilizația bizantină*, traducere de Nicolae Spinescu, Edit. Științifică, București, 1994, p. 426; Ion Bica, *Biserica domnească din Curtea de Argeș în opera bizantinologului Charles Diehl*, în „Buletin Științific” seria „Teologie Ortodoxă”, Pitești, II, 1997, I, p. 68.

¹⁶ N. Constantinescu, *Curtea domnească din Argeș...*, p. 22-23; idem, *Curtea de Argeș (1200-1400)*... p. 92.

¹⁷ Maria Ana Musicescu, *Bizanțul și aria țărilor românești (sec. XIV-prima jumătate a sec. XV)*, în „BMI”, XI, 1971, 3, p. 7.

¹⁸ Lucia Chișescu, Spiridon Cristoce, Anișoara Sion, *op. cit.*, p. 277: „deși mult distruse de o revărsare ulterioară a Dâmboviței, resturile păstrate ale bisericii nr. 2 indică cu claritate un plan treflat”.

¹⁹ *Ibidem*, p. 277. Pentru biserica de la Niculițel (sec. XI-XII), vezi: I. Barnea, *op. cit.*, p. 238-242; P. Diaconu, *Despre datarea „circumvalației și a bisericii treflate” de la Niculițel*, în „SCIV”, 23, 1972, 2, p. 307-319; Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Pentru o nouă datare a bisericii cu plan treflat de la Niculițel*, în „Peuce”, VIII, 1980, p. 451-456.

²⁰ Grigore Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului prin monumentele lui*, București, 1940, p. 18.

²¹ Discuția referitoare la această problemă este destul de controversată. Astfel, pe baza unui grafit descoperit în tencuiala bisericii, în care se menționează că Basarab I a murit în anul 1352, unii dintre istorici - N. Iorga, V. Vătășianu, P. Chihaia - consideră că biserica a fost zidită în timpul lui Basarab I; o altă grupare - V. Drăghiceanu, D. Onciul, R. Theodorescu - este de părere că edificiul a fost început în vremea lui Basarab I și terminat de fiul acestuia, N. Alexandru (1352-1364); N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400)*... p. 147, pe baza cercetărilor arheologice efectuate în complexul feudal de la Curtea domnească, între anii 1969-1973, trage însă concluzia că biserica a fost construită și pictată în perioada cuprinsă între anii 1364-1369: „construcția bisericii Argeș II nu poate fi, cum s-a afirmat și cum se stăruie pe temeiul grafitului conținând data de 1351/1352, ci un voievod de după 1360”. Pentru cele prezentate mai sus, vezi: N. Iorga, *Istoria românilor*, III, *Critorii*, București, 1937, p. 184; V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923, p. 32, 76; D. Onciul, *Anul morții marelui Basarab*, în „BCMI”, p. 104; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, I, *Artă în perioada de dezvoltare a feudalismului*, Edit. Academiei Române, București, 1959, p. 148.

²² Gr. Ionescu, *Byzance et l'architecture religieuse en Roumanie*, în „Balcania”, VI, 1943, p. 316; idem, *Arhitectura în România*, vol. I, *De la orânduirea comunei primitive până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Edit. Academiei Române, București, 1963, p. 130; V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 148.

evoluție mai târziu, în perioada Comnenilor (1081-1186) și a Paleologilor (1261-1453), atingând perfecțiunea stilistică. Această nouă creație bizantină în domeniul artei religioase, se caracterizează, printre altele, prin preluarea greutății cupolei de zidurile laterale, cu sprijinul a patru bolți semicilindrice²³. Unii dintre istorici - V. Drăghiceanu²⁴, N. Ghika-Budești²⁵ - analizând monumentul din punct de vedere arhitectonic, au găsit analogii ale acestuia în Serbia din timpul țarului Ștefan Dușan (1331-1355). În ultimele decenii însă, cercetătorii români din domeniul artei - Virgil Vătășianu²⁶, Răzvan Theodorescu²⁷ - au semnalat existența unor similitudini arhitectonice - concretizate în plan, elevație, proporții generale, în mod special, proporții ale turlei - cu biserica Sfinților Apostoli din Salonic²⁸, cel de-al doilea mare centru cultural și artistic al Bizanțului. Biserica Sănnicoară, aparținând cel mai probabil primei jumătăți a secolului al XIV-lea²⁹, de asemenea, este un monument bizantin³⁰. Elementele influenței bizantine sunt scoase în evidență atât de arhitectura generală a edificiului, cât și de procedeele folosite în construcție³¹. Sistemul de boltire prezintă caracteristici bizantine de netăgăduit, folosind semicalote executate în formă de spic³².

Tot de proveniență bizantină este și tehnica construirii zidurilor în alternanța cărămidă-piatră (zidire în asize, bicromie ce înlătură monotonia fațadelor), procedeu întâlnit atât la biserica domnească³³, cât și la Sănnicoară³⁴. Această îmbinare, a șirurilor de bolovani de râu, înecați cu mortar alb, cu câte 2-5 asize de cărămizi este specifică numai Țării Românești³⁵, fiind întâlnită pe teritoriul țării noastre, pentru prima dată, în construcția bisericuței de la Dinogetia-Gârvan (secolele XI-XIII)³⁶.

²³ Ch. Delvoye, *op. cit.*, p. 16-22; L. Bréhier, *op. cit.*, p. 397-398.

²⁴ V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 75.

²⁵ N. Ghika-Budești, *Arhitectura bisericii domnești*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923, p. 109.

²⁶ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 145-146.

²⁷ Răzvan Theodorescu, *Bizanz, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec. X-XIV)*, Edit. Academiei Române, București, 1974, p. 290; idem, *Un mileniu de artă creștină la Dunărea de Jos (400-1400)*, Edit. Meridiane, București, 1976, p. 180, 183.

²⁸ Biserica Sfinților Apostoli din Constantinopol a fost zidită de patriarhul Nifon (1312-1315), originar din Verria (Macedonia), pentru a sluji ca biserică închinată Născătoarei. (Ch. Delvoye, *op. cit.*, p. 195).

²⁹ I. D. Ștefănescu, *Relations artistiques roumaino-byzantines, aperçus general*, în „Actes du XIV-e Congrès International des Etudes Byzantines (Bucarest, 6-12 septembre 1971)”, publié par les soins de M. Berza et E. Stănescu, vol. IV, Bucarest, 1974, p. 97; R. Theodorescu, *Bizanz, Balcani, Occident...*, p. 278.

³⁰ O. Tafrali, *Monuments byzantins de Curtea de Argeș*, Paris, 1931, p. 18; Gr. Ionescu, *Byzance et l'architecture religieuse...*, p. 313.

³¹ Gr. Ionescu, *Curtea de Argeș. Istoria orașului...*, p. 109.

³² V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 137; Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 103.

³³ C. Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine...*, p. 56.

³⁴ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România...*, p. 70; idem, *Curtea de Argeș...*, p. 102.

³⁵ C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 56.

³⁶ Idem, *Începuturile artei feudale românești în lumina ultimelor descoperiri arheologice*, în „SCIA”, I, 1959, I, p. 51.

În ceea ce privește pictura, vestigiile din acest domeniu sunt la fel de numeroase și semnificative pentru subiectul pus în discuție. Astfel, în interiorul celor două biserici din secolul al XIII-lea de la Cetățeni³⁷, au fost găsite numeroase fragmente de frescă colorate negru, albastru, verde, brun-roșu și galben³⁸. Mai mult, pe peretele exterior al bisericii treflate (nr. 2) se mai aflau încă resturi de tencuială alb-gălbuie în momentul efectuării cercetărilor³⁹, iar unele materiale arheologice par să ateste faptul că și biserica nr. 3 (de tip bazilical) a fost pictată pe dinafară⁴⁰. Interiorul bisericii din secolul al XIII-lea de la Curtea de Argeș (Argeș I) era împodobit, de asemenea, cu „splendide picturi murale”⁴¹, pe alocuri prezentând urme ale utilizării foiței de aur⁴². Conform mărturiilor arheologice, fațadele erau decorate cu piese ceramice, smălțuite⁴³.

Însă „prezența expresivă a trăsăturilor majore ale stilului paleolog”⁴⁴ pe teritoriul nord-dunărean este pus în evidență de picturile care decorează interiorul bisericii domnești⁴⁵. Pictura de la Argeș prezintă unele analogii cu mozaicurile care împodobesc biserica mănăstirii Chora din Constantinopol (astăzi moscheea Kahrie-Djamie)⁴⁶, dificiu restaurat din îndemnul și cu celuia umanistului bizantin Theodor Metochites, la începutul secolului al XIV-lea (1315-1320)⁴⁷. Printre scenele caracteristice artei bizantine (de exemplu, „Adormirea Maicii Domnului”, care, de altfel, nu lipsește din decorul bisericilor)⁴⁸, în pictura de Argeș regăsim, la fel ca în mozaicurile de Chora, reprezentări iconografice destul de rar întâlnite chiar în arta Bizanțului:

³⁷ Pe lângă biserica cu plan treflat (nr. 2), a mai fost găsită încă o biserică, tot din secolul al XIII-lea, care prezintă un plan bazilical (nr. 3). L. Chițescu, Sp. Cristoceca, A. Sion, *op. cit.*, p. 277-278.

³⁸ *Ibidem*, p. 277-278.

³⁹ *Ibidem*, p. 277.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 278. În exterior, în colțul de sud-est, la o distanță de 2 m, au fost găsite mai multe fragmente de frescă, asemănătoare celor din interior, „ceea ce ne face să credem și mai mult că monumentul a fost pictat pe dinafară” (*Ibidem*).

⁴¹ N. Constantinescu, *Curtea domnească...*, p. 22.

⁴² *Ibidem*, p. 22.

⁴³ *Ibidem*, p. 22.

⁴⁴ Ana-Maria Musicescu, *Biserica domnească de la Curtea de Argeș*, Edit. Meridiane, București, 1976, p. 21.

⁴⁵ Pentru perioada executării picturii, vezi prezentarea problemei la I. Bica, *Scene iconografice constantinopolitane în pictura bisericilor Sfântul Nicolae din Curtea de Argeș*, în „Argessis”, Studii și comunicări, seria „istorie”, Pitești, VIII, 1999, p. 398, nota 4. Cu acest prilej, celor menționate le adăugăm noi opinii: P. Chihaia, *Semnificația portretelor din biserica mănăstirii Argeș*, în „Glasul Bisericii”, XXVI, 1967, 7-8, p. 789, nota 4, împărtășește ideea că pictura a fost executată în timpul voievodului Vladislav I; aceeași părere și la E. Lăzăreanu, Maria-Ana Musicescu, T. Voinescu, *Artă în Țara Românească din secolul al XIV-lea până la mijlocul secolului al XV-lea*, în vol. *Istoria artelor plastice în România*, Edit. Meridiane, București, 1968, p. 162-163; N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400)...*, p. 148, încadrează cronologic întreaga operă (construcție și pictură) cel mai probabil în perioada anilor 1365-1369.

⁴⁶ Vezi o prezentare la I. Bica, *op. cit.*, p. 398-399.

⁴⁷ A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin*, traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina, tome II (1081-1453), Paris, 1932, p. 409-411; Ch. Delvoye, *op. cit.*, p. 222-225; V. Lazarev, *Istoria picturii bizantine*, traducere de Florin Chirișescu, vol. III, Edit. Meridiane, București, 1980, p. 10-22.

⁴⁸ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 159.

„Călătoria Mariei și a lui Iosif la Nazaret”⁴⁹, „Recensământul în fața judecătorului Quirinus”⁵⁰, „Sfătuirea lui Irod cu fariseii”⁵¹. Unii dintre istorici - P.P. Panaitescu⁵², V. Drăghiceanu⁵³, V. Vătășianu⁵⁴ - găsesc analogii ale acestor picturi în Serbia, însă, în ultima vreme, o analiză mai atentă, făcută de cercetători în domeniul artei - Răzvan Theodorescu⁵⁵, Ana-Maria Musicescu⁵⁶ - apropie stilistic ansamblul argeșean, cel mai mult, de frescele din mica biserică Sfântul Nicolae Orphanos (1310-1315) din Salonic.

Regiunea argeșană, important centru politic, ecleziastic și artistic al teritoriului românesc, a întreținut legături permanente cu Imperiul bizantin. În acest proces, în secolele XI-XII, un rol important l-a avut teritoriul dobrogean, care a reprezentat o adevărată „punte de legătură”⁵⁷ în răspândirea culturii bizantine la nord de Dunăre. Mai târziu, în secolul al XIV-lea, valorile artistice produse de Renașterea culturală din vremea Paleologilor au fost receptate prin intermediul statului sârb. În acest sens, destul de semnificativ este prezența Bisericii domnești din Curtea de Argeș, monument care din punct de vedere al relațiilor artistice reprezintă „o sinteză între iconografia constantinopolitană și un stil practicat atât în capitală, cât și al doilea oraș al Bizanțului, Thesalonica”⁵⁸.

DESCOPERIRI MONETARE BIZANTINE DIN REGIUNEA ARGEȘ-MUSCEL (SEC. X-XIII)

ALBEȘTI - Cu prilejul lucrărilor agricole, după 1950, a fost găsită o monedă de bronz, surfrapată (cca. 1060-1065), emisă de Constantin al X-lea Ducas (1059-1067).

Bibliografie: Gh. Poenaru Bordea, P. I. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV-XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, în „SCN” IX, 1989, p. 80.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 373.

⁵⁰ I. Bica, *op. cit.*, p. 399-400.

⁵¹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 374.

⁵² P. Panaitescu, *Inscripțiunile religioase grecești de la Biserica domnească*, în „BCMI”, X-XVI, 1917-1923, p. 170.

⁵³ V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 76.

⁵⁴ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 388, consideră firesc să „atribuim aceste picturi unui atelier de pe la mijlocul veacului al XIV-lea, care a lucrat mai ales în Serbia”. R. Theodorescu, *Un mileniu de artă...*, p. 186, este de părere că apropierea dintre frescele sârbești și cele ale monumentului argeșean ar putea fi explicate prin „elementele stilistice și iconografice proprii școlii de pictură de la Salonic”.

⁵⁵ R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 186.

⁵⁶ Ana Maria Musicescu, *Bizanțul și arta țărilor românești...*, p. 7; idem, *Relations artistiques...*, p. 251.

⁵⁷ C. Nicolescu, *Moștenirea artei bizantine...*, p. 33.

⁵⁸ Ana Maria Musicescu, *op. cit.*, p. 7.

CETĂȚENI - Cercetările arheologice efectuate de D.V. Rosetti în anul 1962, au scos la iveală o moneă de aur (hyperper) din vremea lui Ioan III Duca Vatatzes (1222-1254), împărat de Niceea.

Bibliografie: C. Preda, *op. cit.*, p. 398; O. Iliescu, *Moneda romană bizantină pe teritoriul României (325-1327)*, în: *Cultura bizantină în România*, București, 1971, p. 189; I. Catrinoiu, *Influența bizantină pe teritoriul Munteniei în secolele VII-XIII în lumina izvoarelor literare, arheologice și numismatice*, în „BOR“ CII, 1984, p. 8-10, p. 624.

CURTEA DE ARGEȘ - Cercetările arheologice întreprinse la începutul secolului XX de un colectiv de istorici și în perioada anilor 1969-1973 de N. Constantinescu, au scos la iveală monede de la următorii împărați bizantini: monedă de bronz de la Ioan Tzimiskes (969 - 976); două de bronz de la Mihail IV (1034-1041); două de bronz, șterse, emise în timpul lui Alexios III Anghelos (1195-1203); una de bronz (skyphatā), de la Theodor Anghelos Duca Comnenos (1222-1230), despot de Thessalonic; una de bronz, aparținând împăraților Andronic II și Mihail IX (1295-1320) din dinastia Paleologilor; una de bronz de la împărații Andronic II și Andronic III (1325-1328).

Bibliografie: O. Iliescu, *op. cit.*, p. 89, 191; C. Preda, *op. cit.*, p. 400, cu bibliografia de la nota 40; I. Catrinoiu, *op. cit.*, p. 642; N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200-1400)...*, p. 199; Gh. Poenaru Bordea, P. I. Dicu, *op. cit.*, p. 80.

GLAVACIOC - Cu prilejul cercetărilor arheologice efectuate la sud-est de biserică, în anul 1977, au fost găsite 11 monede bizantine - sferturi de hyperper - care fac parte din ultimile emisiuni ale Imperiului Bizantin. Dintre acestea, patru aparțin împăratului Ioan VIII Paleolog (1391-1423), iar restul succesorului acestuia, Manuel II Paleolog (1423-1448).

Bibliografie: R. Maschio, Sp. Cristocrea, în „CN“ V, 1983, p. 78.

PITEȘTI - Cu prilejul diferitelor lucrări agricole, au fost găsite două monede (nomisme) de bronz de la Vasile II și Constantin VIII (976-1028); monede din epoca Comnenilor (1081-1185) și de la Alexios III Amghelos (1195-1203); trei monede de aur (hyperperi) din timpul lui Ioan III Ducas Vatatzes (1222-1254).

Bibliografie: P. I. Dicu, *Pitești - important centru economic, politic...*, p. 154; idem, *Din istoria municipiului Pitești...*, p. 6; I. Catrinoiu, *op. cit.*, p. 643, cu bibliografia la nota 68; Gh. Poenaru-Bordea, P. I. Dicu, *op. cit.*, p. 81.

STOLNICI - Cu ocazia unor lucrări agricole (după 1950), au fost găsite monede de la următorii împărați bizantini: una de bronz de la Vasile II și Constantin VIII (976-1025); una de bronz de la Mihail IV (1034-1041).

Bibliografie: Gh. Poenaru-Bordea, P.I. Dicu, *op. cit.*, p. 81.

TURCEȘTI, com. Săpata - Înre anii 1931-1944, în timpul lucrărilor agricole, a fost găsit un tezaur care conține monede bizantine din secolele VII-XII. Pentru perioada pusă în discuție menționăm: una de bronz de la Roman III Argyros (1028-1034); una de bronz de la Mihail IV (1034-1041); una de bronz de la Constantin IX (1042-1055); una (imitație) de la Alexios III Anghelos (1195-1203).

Bibliografie: Gh. Poenaru-Bordea, P.I. Dicu, *op. cit.*, p. 79.

BOIERII ARGEȘENI ȘI CETATEA POIENARI ÎNTRE MIJLOCUL SECOLULUI AL XV-LEA ȘI PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI AL XVI-LEA

RADU ȘTEFAN VERGATTI

S-ar putea ca unii specialiști să obiecteze că nu ar fi fost necesar ca în titlu să se precizeze durata secolelor XV-XVI pentru Cetatea Poienari. Reproșul lor ar putea fi îndreptățit dacă s-ar ținea seama de existența istorică, glorioasă a cetății care s-a înscris între primii ani ai celei de-a doua domnii a lui Vlad Iepș (1456-1462) și domnia lui Neagoe Basarab (1512-1521)¹. Observația ar fi numai formală, căci fortificațiile de la Poienari, ca multe altele din anii vârstei de mijloc, deși datează de la finele secolului al XIII-lea² și au pierit către mijlocul secolului al XVI-lea³, nu au prezentat importanță istorică în afara perioadei amintite și ca atare nu au fost menționate de cronicarii și barzii evului mediu.

Cine privește ruinele Cetății Poienari și le raportează la mediu își pune imediat problema rostului acestei fortificații. Evident, cetatea nu trebuia să controleze un drum sau o vamă, căci nici unul, nici alta nu se aflau în preajma ei. Singura explicație a construirii ei în acel loc retras este aceea că cetatea a folosit ca refugiu pentru domn și familia sa în vremuri de restriște, pentru ținerea unor sfaturi de taină, pentru ascunderea tezaurului țării, pentru închiderea unor dușmani primejdioși. Numai astfel se justifică poziția cetății: în Cheile Argeșului, într-un punct de unde cu greu se puteau trece Munții Făgăraș. Locul a fost ales cu chibzuință pentru amplasarea cetății. Din Curtea de Argeș, din turla bisericii Sân-Nicoară se putea semnaliza luminos către donjonul Cetății Poienari⁴. Astfel se putea preveni un atac prin surprindere împotriva

¹ Pentru istoricul cetății Poienari a se vedea Maria Ciobanu, Nicolae Moiescu, Radu Ștefan Ciobanu (Vergatti), *Cetatea Poienari*, București, 1984; Nicolae Moiescu, *Cetatea Poienari (ghid monografic)*, Curtea de Argeș, 1996 (nu aduce nimic nou față de lucrarea din anul 1984).

² Cf. M. Ciobanu, N. Moiescu, R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 44 și urm.

³ *Idem*, p. 91-93.

⁴ *Idem*, p. 11-15.

cetății, iar cei care se aflau în interiorul ei se puteau salva împreună cu bunurile lor.

Este posibil ca sistemul de semnalizare luminoasă să-i fi salvat viața lui Vlad Țepeș, care în iunie 1462 a avut acolo unul din ultimele puncte de rezistență antiotomane. Se știe pozitiv, din cronică, legende și descoperiri arheologice, că turcii, dornici să-l prindă pe Țepeș vodă, au asediat cetatea și apoi au adus artilerie pe muntele vecin - Pietrăria - de unde au bombardat zidurile Poienarilor. Efortul le-a fost zadărnice. În cetate nu au mai găsit ființe vii⁵.

Cine au fost cei care au asigurat paza cetății?

Desigur, Țepeș și cei din familia sa s-au adresat oamenilor care le erau credincioși. Nu se puteau orienta spre Târgoviște și boierii dâmbovițeni, deoarece aceștia îi trădaseră în mai multe rânduri. Este suficient să amintim că în decembrie 1447 târgoviștenii au sprijinit invadarea țării de către trupele lui Iancu de Hunedoara, iar consecințele au fost cumplite pentru Drăculești: fratele major al lui Vlad, Mircea, a fost ucis în marginea orașului⁶, iar tatăl lor, Vlad Dracul a pierit în satul Bălteni sub loviturile săbiilor cavalerilor voievodului Transilvaniei⁷. Cronicile au înregistrat să Țepeș i-a pedepsit cumplit pe târgovișteni: i-a silit ca într-o singură săptămână să ridice zidurile Cetății Poienari⁸.

Ca atare, Drăculeștii nu puteau spera în raporturi bune cu dâmbovițenii, de altfel fideli facțiunii dușmane - a Dăneștilor. În aceste condiții, Drăculeștii au făcut apel la boierimea argeșeană, credincioasă lor, cu mai multă dorință de a apăra țara împotriva invadatorilor străini.

În perioada de care ne ocupăm, Cetatea Poienari constituia, probabil, cea mai însemnată fortificație a zonei Argeșului și poate a Țării Românești⁹. Drăculeștii, după ce au refăcut Cetatea Poienari, singura fortificație rămasă de la Vlad Țepeș, au numit în fruntea ei, în calitate de pârcălabi, boieri de seamă din Argeș. Cel dintâi pârcălab cunoscut al Cetății Poienari a fost un oarecare Ratea¹⁰. El se pare că a fost comandant al cetății în timpul domniei lui Vlad Călugărul (1481-1482; 1482-1495). Hrisoavele nu au păstrat multe informații despre el.

⁵ Cf. R. Șt. Vergatti, *Vlad Țepeș - viața, domnia*, București, 1996, p. 130.

⁶ Cf. *Istoria Țării Românești (1290-1690)*, *Letopisețul Cantacuzinesc*, publicat de C. Grecescu, D. Simonescu, București, 1960, p. 85; Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, publicată de C. Grecescu, București, 1963, p. 242.

⁷ *Ibidem*. Problema asasinării principelui Mircea și al lui Vlad Dracul voievod este amintită târziu în sec. al XVI-lea, în documente interne ale Țării Românești.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Afirmatia noastră se bazează pe compararea fortificațiilor de la Poienari cu fortificațiile de la Cetățeni și de la curțile domnești din Curtea de Argeș, din Câmpulung-Muscel și din Pitești.

¹⁰ Cf. M. Ciobanu, N. Moisesescu, R. Șt. Ciobanu (Vergatti), *op. cit.*, p. 79.

Însemnătatea dregătoriei de pârcălab al Cetății Poienari este arătată de ocuparea ei de către mari boieri înrudiți cu domnul. Astfel, după acel misterios Ratea, dregătoria de pârcălab al Poienarilor a fost ocupată de Gherghina. Acesta a reținut-o de la sfârșitul domniei lui Vlad Călugăru până în anul 1507.

Gherghina era cumnat cu Vlad Călugăru, fiind frate cu soția acestuia, doamna Rada. Astfel el a fost și unchiul domnului Radu cel Mare (1495-1508). Acest mare boier era însurat cu Neaga din Topoloveni¹¹. Totodată, în calitate de pârcălab al cetății, Gherghina prelua și beneficiile oferite de satele acesteia: Cheiani, Căpățâneni și Poienari. Gherghina se bucura de o trecere așa de mare în fața domnului, deoarece prin Poienari asigura în bună măsură liniștea domniei. O dovadă în acest sens a fost aceea că în cetatea Poienari a fost închis boierul Milea, fiul marelui boier Voico al Tatului¹², cu toate că acesta din urmă era cumnat cu Gherghina, soțiile lor fiind surori¹³. În aceste condiții pentru Gherghina nu a fost ușor să îndeplinească porunca domnului. A trebuit să se supună deoarece Milea îndrăznise să fugă la sibieni și acolo, cu ajutorul putriciatului orașului uneltise să aducă un nou domn pe tronul Țării Românești. Planul i-a fost dejucat, iar el s-a văzut prins și aruncat în temniță. Pentru a-și salva feciorul, Voicu al Tatului a plătit enorma sumă de 15.000 aspri și a donat mănăstirii Nucet partea sa din moșia Topoloveni¹⁴.

Poziția lui Gherghina între marii boieri a fost asigurată nu de rudenția sa cu domnii (cumnat cu Vlad Călugăru, unchi al lui Radu cel Mare), ci de dregătoria de pârcălab și apoi de vel pârcălab al cetății Poienari¹⁵. În această calitate i s-a încredințat în păstrare tezaurul Țării Românești, a intrat în sfatul Țării și a participat la semnarea tratatului cu domnul Moldovei (1507).

După ce Gherghina a fost obligat să abandoneze dregătoria de pârcălab, probabil în 1507, în calitate de comandant al cetății a fost numit un alt boier, devotat Craioveștilor. Împotriva lui a trebuit să întreprindă o campanie noul domn al Țării Românești - Mihnea cel Rău (1508-1509). El a reușit să recucerească cetatea, căreia i-a redat ponderea cuvenită în sistemul militar al Țării Românești. Aceasta rezultă și dintr-o scrisoare adresată brașovenilor, care

¹¹ *Ibidem*.

¹² Cf. *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. II, București, 1972, p. 22-25, doc. nr. 9; documentul datează din anul 7010 (1501), a fost scris de grămaticul Stan și tradus în 1692 în limba română.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*; Mănăstirea Nucet era ctitorită de marele pârcălab Gherghina.

¹⁵ Cf. *Geographiae Sebastiani Compagni*, liber VIII, în Florio Banfi, *Imago Hungariae nella cartografia italiana del Rinascimento*, Appendice, în „Ianus Pannonius”, nr. 2-3, 1947, p. 416-417. S. Compagni aflase că în Cetatea Poienari se păstra, sub pază, tezaurul Valahiei. În actele latine, Gherghina era numit „Gyrgyna castellanus Castri Poynar” (cf. I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV și XVI*, București, 1902, p. 354).

au fost amenințați cu represaliile puternicului castelan din Poienari dacă nu-și achitau datoria către un turc, Mehmed¹⁶, protejat al lui Mircea cel Rău.

Cine era puternicul castelan din Poienari? Un hrisov domnesc emis de Vlad-Vodă cel Tânăr (1510-1512) scris de diacul Oancea în cetatea de scaun București la 27 mai 7018 (1510)¹⁷, arată că la acea dată pârcălab al cetății Poienari era boierul Danciu. El va fi pârcălab și în sfatul domnesc până la 8 ianuarie 1512, dată după care va păstra numai dregătoria de pârcălab de Poienari. Această ultimă dregătorie a deținut-o până în anul 1519, fiindu-i încredințată și lui Neagoe Basarab. În vremurile înegurate de noile lupte pentru tron, care au urmat morții lui Neagoe Basarab, ginerele acestuia, Radu de la Afumați, a încheiat un acord cu regele Ungariei, Lajós al II-lea (Ludovic al II-lea) (1516-1526) și cu voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya, prin care a cedat cetatea Poienari în schimbul localităților transilvănene Vințul de Jos și Vurpăr¹⁸. Schimbul este explicabil dacă se ține seama de cele ce se petreceau atunci în Țara Românească: turcii făceau presiuni asupra domnilor și boierilor pentru a accepta integrarea Țării Românești, ca pașalâc, între granițele Sublimei Porți. Boierii români, în opoziția lor, au căutat sprijin la cei mai apropiați vecini, interesați, ca și ei, în bararea înaintării otomanilor: voievodul Transilvaniei și regele Ungariei. În aceste condiții s-a realizat schimbul dintre cetatea Poienari și cele două localități transilvănene, toate stăpânite în *condominium* de domnii Țării Românești și voievozii Transilvaniei.

Despre acest schimb, care reliefa importanța militară a Poienarilor și legătura domnilor Țării Românești cu Transilvania, unde-și găseau refugiul, au scris mai mulți contemporani. Între cei care l-au apreciat și l-au comentat au fost și Hans Dernschwam de „Hradeczin“ și comitele (*praefectus*) comitatului Saros, Georg Werner. Primul, Dernschwam, aflat în 1528 în Transilvania, într-un raport amănunțit pentru vestiții bancheri Függer preciza caracteristicile localităților Vințu de Jos și Vurpăr, opinând că schimbul lor cu cetatea Poienari fusese echitabil: „Se merge la Vințul de Jos și Vurpăr... acestea sunt două târguri germane situate față în față, ca Buda în fața Pestei. Voievodul Ianus (Ioan Zápolya, n.a.), acum izgonit, le-a dat în schimb nu demult lui Radu Vodă (Radu de la Afumați, n.a.), din Țara Românească, primind în schimb pentru aceasta un castel (cetatea Poienari, n.a.) în Țara Românească“¹⁹.

La rândul său, comitele Georg Werner înregistra în anul 1553 într-o formă mai precisă, condițiile aceluiași schimb, notând expres că el reprezenta un *condominium*: „Pe râul Mureș sunt așezate două orașe care stau față în față

¹⁶ N. Iorga, E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, București, 1904, p. 183 („...ex voluntate Dei boyaronumque, huius regni, nostri gabernaculor suscepimus, omnesque boyarones nobiscum sunt, et omnia castra manibus nostri sunt”) și p. 190.

¹⁷ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. II, ed. cit., p. 156-162, doc. nr. 74.

¹⁸ Astăzi localitatea nu mai există ca unitate administrativă; este un cartier al Vințului de Jos.

¹⁹ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1969, p. 271.

pe amândouă malurile. Unul se numește Vințul de Jos, celălalt Vurpăr. Acestea nu aparținut sașilor și amândouă orașele au avut aceeași rânduire sub regele Iajós (Ludovic al II-lea, n.a.), iar când Ioan, voievodul Transilvaniei, a fost rege al Ungariei, amândouă localitățile au fost date voievodului Țării Românești, Radul, luându-se de la el cetatea din Țara Românească, Poienari (*Ponayer*), ca acestea să fie ținute de o parte și de alta ca zălog de credință și bună pace²⁰.

Domnul Țării Românești a dat cetatea Poienari în schimbul localităților Vințul de Jos și Vurpăr în anul 1522, așa cum o dovedește și un act înregistrat de capitulul mănăstirii din Alba Iulia²¹. Conținutul acestui hrisov este confirmat de un raport din anul 1552 al slujbașilor regelui Ungariei care controlau veniturile din Vințul de Jos și Vurpăr²² și de faptul că Radu de la Afumați s-a refugiat pentru întâia dată la Brașov în anul 1522, unde a trăit și din veniturile plătite începând din august 1523 de feudele transilvănene²³, întărind afirmația că schimbul a avut loc în anul 1522²⁴. Numai în această situație, voievodul Transilvaniei a putut prelua și folosi cetatea Poienari în timpul campaniilor antiotomane din iulie-august și octombrie-noiembrie 1522 când l-a sprijinit pe Radu de la Afumați în lupta pentru redobândirea tronului ocupat de Vladislav al II-lea (1522, 1523, 1525), protejat și susținut de Mehmet beg din Nicopol. Pe lăspedeza tombală a lui Radu de la Afumați, unde sunt enumerate cele 20 de lupte purtate de el între 1522-1524²⁵, se întâlnește și numele cetății Poienari: „În știre să vă fie războaiele ce vă voi povesti vouă, pe care le-am purtat eu: cel dintâi război cu agarenii, al doilea la Glubavi, al treilea la satul Ștefeni pe Neajlov, al patrulea la Clejani, al cincilea la Ciocănești, al șaselea la cetatea București, al șaptelea la cetatea Târgoviștei, al optulea la râul Argeșel, al nouălea la satul Plata, al zecelea la Alimănești pe Teleorman, al unsprezecelea, cel mai iute și mai vârtos din toate războaiele la Grumazi, cu șapte sangeacuri, al doisprezecelea la Nicopol, al treisprezecelea la Siștov, al patruzecilea la cetate, la Poienari cu horanii (?), al cincisprezecelea la Gherghița, al şisprezecelea iar la București, al șaptesprezecelea la oraș, la Slatina, al optsprezecelea la cetatea București cu Vladislav voievod, al nouăsprezecelea la satul Rucăr, al douăzecilea la Didrih (Dridu)“.

Lupta de la cetatea Poienari este una dintre cele mai enigmatice din seria celor purtate de Radu de la Afumați. După cum remarca N. Iorga, enumerarea lăntărilor s-a făcut în ordine cronologică. Deoarece toate au fost de mici

²⁰ Idem, vol. II, ed. cit., 1970, p. 33.

²¹ Cf. E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria românilor*, vol. II/3, București, 1892, p. 408.

²² Ibidem, vol. II/4, București, 1902, p. 721.

²³ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, Brașov, 1886, p. 526.

²⁴ Pentru alte opinii asupra datării acestui schimb, a se vedea Nicolae Stoicescu, *Radu de la Afumați*, București, 1984, p. 55-56, N. 4.

²⁵ Cf. T. Palade, *Radu de la Afumați*, ediția a II-a, București, 1939, p. 65; N. Stoicescu, op. cit., p. 38; 146-149.

proportii, având caracterul unor ciocniri, cu o durată de o zi, cel mult două, oferind răgaz pentru procurarea de arme, alimente, cai, s-au putut desfășura în intervalul scurs între anii 1522-1524, când Radu de la Afumați a ocupat tronul circa 16 luni.

Ținând seama de aceste considerente și de plasarea luptei de la Poienari imediat după bătăliile de la Nicopol și Șistov, date în august 1522, înclinăm pentru datarea „războiului” de la cetate la sfârșitul lui august 1522. Fortificațiile din Cheile Argeșului i-au servit atunci lui Radu Vodă de la Afumați, așa cum îi slujiseră altă dată lui Vlad Țepeș, ca ultim punct de rezistență pe pământul țării, înainte de a se retrage în Transilvania. După ce a câștigat lupta de la cetatea Poienari, Radu Vodă și-a luat credincioșii aflați între întărituri și a plecat la Brașov, unde, în septembrie 1522, cu ajutorul voievodului Ioan Zápolya, a pregătit campania de revenire, ale cărei bătălii după Poienari, înscrise pe lespede la tombală, s-au dat în lunile octombrie, noiembrie 1522 și în 1524. Cuvintele săpate în lespede, indicând încă o dată ponderea militară și de loc de refugiu al cetății, ridică o nouă întrebare: cine erau acei „horani” care l-au înfruntat pe Radu Vodă? S-a propus de către T. Palade și C.C. Giurescu identificarea lor cu locuitorii din mediul rural, iar de către N. Stoicescu – cu țăranii răsculați. Termenul provenind din limba greacă, de la *hora*, îi desemnează evident pe locuitorii din mediul rural, dar este greu de presupus că ar fi simpli țărani înarmați, ridicați la răzmeriță contra domnului, deoarece acesta schimbase cetatea Poienari cu Vințul de Jos și Vurpărul, permițând instalarea unei garnizoane transilvănene în Cheile Argeșului. Dacă s-ar fi răsculat țăranii din satele cetății Poienari, atunci, la revenire, garnizoana transilvăneană sau Radu Vodă de la Afumați ar fi luat măsuri împotriva lor dar nici un act nu înregistrează acțiuni coercitive. Mult mai probabil este ca termenul de „horani” să-i indice pe micii boieri români proveniți de la țară, din facțiuni potrivnică lui Radu dar favorabilă lui Vladislav al II-lea, deci tot Dăneștii.

În agitata perioadă a anilor 1522-1523 actele cunoscute nouă nu au înregistrat numele comandantului garnizoanei transilvănene. Abia pentru anul 1524 a fost înscris în acte numele primului comandant al garnizoanei transilvănene din cetatea Poienari: castelanul Nicolae Thomory²⁶. Din acest moment se poate considera că a încetat rolul boierilor argeșeni de comandanți și apărători ai cetății Poienari. Mândra fortificație va fi de acum înainte un avanpost al trupelor voievodului Transilvaniei.

După anul 1532, un mic boier argeșean, Neagu sau Neagoe a încercat să revitalizeze cetatea cu bani obținuți de la brașoveni²⁷. Cererea nu i-a fost

²⁶ Cf. E. de Hurmuzaki, *Documente...* vol. II/4, București, 1902, p. 721.

²⁷ Cf. *Quellen...* vol. II, Brașov, 1889, p. 227; *Ibidem*, vol. III, Brașov, 1892, p. 188, 242; *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, vol. III, ed. cit., p. 138.

satisfăcută, ca urmare cetatea a continuat să decadă. În acest context, în vremea domniei lui Radu Vodă Paisie (1535-1545), cunoscut pentru politica de obediență față de Sublima Poartă, cetății Poienari i s-au luat moșiile Căpățâneni, Cheiani și Poienari. Ele au fost dăruite boierului Radu Furcă (Furcoviți) din Golești²⁸ ca răsplată pentru ajutorul dat domnului în anul 1538, în lupta de la Fântâna Țiganului. Acolo Radu Paisie, sprijinit de otomani și de credinciosul său Radu Furcă, paznicul și salvatorul tezaurului domnesc, l-a biruit pe fostul mare paharnic Stroe, poreclit Pribeagul²⁹, care cu ajutorul „doamnei Băsărăboaia“, probabil Despina, văduva lui Neagoe Basarab, căuta să uzurpe tronul. În timpul complotului și al luptei, locuitorii din satele cetății s-au aliat, se pare, cu forțele uzurpatorului. Ca urmare, au fost pedepsiți luându-li-se statutul de țărani ai domniei și impunându-li-se starea de rumâni ai boierului Radu Furcă. Este foarte posibil ca domnul să fi procedat astfel în urma unor „sfaturi“ primite de la otomani, care tindeau să distrugă fortificațiile țării. Radu Vodă Paisie, recunoscut turcofil, cedase Brăila în 1538 lui Soliman al II-lea Kanunî, numit de europeni „Magnificul“ (1521-1566), lipsindu-și astfel țara de cel mai însemnat port. La fel, dar mai abil, pentru a nu stârni opoziția boierilor argeșeni a acționat și în cazul Poienarilor: luând veniturile cetății, împiedica să mai fie reparată, grăbindu-i ruinarea.

Succesorul lui Radu Paisie, Mircea Vodă Ciobanul, urmărind revitalizarea puterii Țării Românești, pentru a se putea opune din nou cu vigoare otomanilor a încercat să redea Poienarilor forța de altădată. Într-un document scris de grămaticul Neagoe la 8 aprilie 1546 (1546), în cancelaria domnească a lui „Mircea Voievod și domn a toată Țara Românească“, „fiul marelui și preabunului Radu Voievod“, s-a declarat că s-a dat „hărășanilor carte ca să le fie lor Hărășul tot... pe bătrânele hotare“. Hrisovul domnesc emis în urma unui „sfat de judecată“ a fost necesar țăranilor din Aref deoarece „a lor este bătrâna și dreapta ocină și moșie ce au fost împresurată de satele cetății Poienari, de Căpățâneni și de Cheiani, încă din vremea în care i-au prins Stroe spătar și doamna Băsărăboaie, iar după aceea, oamenii ce zic mai sus arășani au venit înaintea domniei mele de mi s-au jăluit și au scos cartea răposatului Laută Băsărab Vodă... Drept care am dat și domniea mea areșanilor ca să le fie lor moșie ohabnică, lor și feciorilor lor și nepoților și strănepoților și între dânșii mură ca să nu mai fie, ci lăsare în pace...“³⁰.

²⁸ Probabil fiul marelui clucer Radu al lui Furcă. A fost însoțit cu Caplea din Golești. A ocupat dregătoriile de mare comis, mare spătar, mare paharnic. În timpul domniei lui Mircea Ciobanul a fost pribeag. Face parte dintre fondatorii familiei Goleșcu.

²⁹ Fiul marelui vornic Drăghici din Florești. A ocupat dregătoriile de mare paharnic, mare ban. A fost pribeag între 1538-1542. În 1544 l-a ajutat pe Laiotă Basarab să-l înlăture, pentru scurt timp, pe Radu Vodă Paisie. A murit în anul 1544 în lupta de la Fântâna Țiganului, unde Radu Paisie l-a biruit pe Laiotă Basarab.

³⁰ Originalul slavon al documentelor se află la Muzeul Orășenesc Curtea de Argeș, a fost publicat în *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, vol. II, veac XVI, p. 336, doc. nr. 348.

Conținutul acestui document explică în oarecare măsură cele întâmplate în 1538 în timpul domniei lui Radu Paisie când Radu Furcă a primit satele cetății Poienari și evenimentele care au urmat după aceea. Lacomul Radu Furcă nu s-a mulțumit cu moșiile satelor Cheiani, Căpățâneni și Poienari, ci a cotoplit și moșia satului Aref. Pentru a-și apăra ogoarele, obștea liberă din Aref a recurs la un proces în fața forului suprem din țară, sfatul domnesc, prezidat de domn, care avea calitatea să judece un mare boier. Proba hotărâtoare, cu care a câștigat obștea din Aref, a fost un document emis în timpul lui „Lăută Băsărab Vodă“.

Identificarea domnului numit în hrisov „răposatul Lăută Băsărab“ comportă o rediscutare. Aurelian Sacerdoțeanu a presupus că „Lăută Băsărab Vodă“ ar fi același cu Laiotă Basarab, care a întrerupt pentru două luni (aprilie-mai 1554) domnia lui Radu-Vodă Paisie³¹. Acest efemer domn, venit în țară cu sprijinul lui Stroe Pribeagul și al facțiunii potrivnice lui Radu Paisie, repede înfrânt tot la Fântâna Țiganului (mai 1544), nu a lăsat nici o mărturie prin care să arate că s-a preocupat să facă dreptate țăranilor. Apoi, domnia lui este la o dată posterioară actului emis de Radu Paisie în favoarea lui Radu Furcă, deci un hrisov din timpul său nu putea fi invocat ca argument al vechimii în procesul din anul 1546. În această situație, „Lăută Basarab“ din hrisov poate fi socotit identic numai cu Laiotă Basarab care a domnit în secolul al XV-lea. Deținând tronul pe o perioadă mai îndelungată, s-a putut ocupa și de judecarea pricinilor țăranilor, căutând să-i atragă împotriva lui Vlad Țepeș și a Drăculeștilor, al căror dușman era. Domnia lui, în veacul al XV-lea, la o distanță de circa șapte decenii față de procesul deschis și câștigat de hărișani, conferea actului adus ca probă o valoare deosebită, prin anterioritatea indiscutabilă față de domnia lui Radu Paisie.

Mircea-Vodă Ciobanul, în finalul hrisovului emis din porunca sa, a mărturisit că a urmărit să oprească disputele, uneori violente, dintre sătenii din Cheiani, Căpățâneni, Poienari și Aref: Buna lui intenție nu s-a materializat. Conflictul dintre obștea liberă din Aref și țăranii din satele redevenite ale cetății a continuat. Un hrisov emis tot din cancelaria domnească, la 3 octombrie 1546, răspunde la o plângere a cheianilor și căpățânenilor împotriva arefenilor, care le încălcaseră moșia. Mircea-Vodă Ciobanul l-a însărcinat pe „marele armaș jupan Vlaicu“³², împreună cu „36 mari boieri din trei județe“, să cerceteze vechile semne de hotar ale moșiei. Ancheta grupului de boieri a dat dreptate sătenilor din Aref³³, în pofida pretențiilor țăranilor din Cheiani și Căpățâneni și

³¹ A. Sacerdoțeanu, *Aref, un vechi sat argeșean*, în „Studii și comunicări“, Muzeul Pitești, II/1969.

³² Fiul lui Vlaicu sau Ducu, mare armaș; unchiul marelui stolnic Dragomir și al doamnei Stanca, soția lui Mihai Viteazul. A ocupat dregătoria de mare armaș. Fiii săi, Pârvu și Dragomir, nu au mai ajuns mari dregători.

³³ Originalul slavon se păstrează la Biblioteca Academiei, doc. CVIII/48; a fost publicat în *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, vol. II, veacul XVI, p. 344, doc. nr. 359.

ale boierului Radu Furcă din Golești. Zece ani mai târziu, litigiul s-a redeschis. Printr-un hrisov domnesc emis la 4 mai 1556, Pătrașcu-Vodă, supranumit „cel Bun“ (1554-1558), fiul lui Radu-Vodă Paisie, a arătat că în urma unui sfat de judecată care a avut la bază un act de danie de la părintele său, a decis că satele Căpățâneni, Cheiani și Poienari erau „vechi și drepte ocine de bine“ ale marelui boier Radu Furcă din Golești. Se dădea astfel dreptate boierului a cărui danie fusese practic anulată prin hrisoavele emise de Mircea-Vodă Ciobanul, dușmanul lui Radu Paisie. Prin același document, Pătrașcu cel Bun a poruncit cercetarea moșiei arefenilor de către „Mihnea pârcălab“, însoțit de 24 mari boieri. Consecința a constat în emiterea unei hotărâri judecătorești prin care arefenii erau condamnați ca împresurași, adică uzurpatori ai hotarelor legale ale moșiei. Domnul a decis „globirea“ obștei moșnenilor hărișanilor prin luarea a „125 de vaci“. În final, pentru a pune cap lungului diferend, Pătrașcu cel Bun a poruncit să se stabilească un nou hotar al moșiei, evident avantajos pentru marele boier Radu Furcă din Golești³⁴.

Văzând situația grea în care se găsea Cetatea Poienari datorită neîntreruptelor conflicte ce nu permiteau constructorilor să-i facă reparațiile necesare, Mircea-Vodă Ciobanul a intervenit din nou pentru liniștirea spiritelor înflăcărate ale țăranilor din satele împincinate. Într-un hrisov scris de diacul Mihai, la 11 februarie 1558, în cancelaria domnească din București „Mircea voievod“ a precizat că a dat această nouă „carte... hărișanilor...“ pentru a se reveni „pre bătrânile hotară“.

Mircea-Vodă Ciobanul precizează prin noul hrisov că încă de la finele secolului al XIV-lea, din timpul lui Dan I (1383-1386), fuseseră separate moșiile cetății și ale obștei libere din Aref, iar apoi, la începutul celei de a doua jumătăți a veacului al XV-lea, în timpul lui Vlad Țepeș, se întărise situația existentă. Probele aduse acum în proces au fost extrem de puternice: „...cărți bătrâne de la răposaii“ Dan I și Vlad Țepeș, „citite“ de Mircea Ciobanul și boierii din sfat. Este o accentuare documentară a vechimii moșiilor cetății, căutând să oprească astfel deschiderea oricărui nou diferend. Eforturile lui Mircea Ciobanul, și el din familia Drăculeștilor, pentru a menține în putere cetatea nu au obținut rezultatele dorite, dovadă fiind mărturiile care încă din timpul său minimalizează importanța Poienarilor.

În relația sa de călătorie asupra Țărilor Române, episcopul catolic Antonio Verancsics afirma în 1549 că fortificațiile cetății Poienari și ale Bucureștilor, „cetățuie lângă Dâmbovița“, erau atât de neînsemnate încât, în comparație cu Târgoviște, ele nu meritau să fie amintite: „În Țara Românească, Târgoviște este singurul oraș mai însemnat, destul de întins și capitala țării; mai

³⁴ Originalul slavon se păstra la Biblioteca Academiei, doc. XL/35; publicat în *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, vol. III, ed. cit., p. 43, doc. nr. 54.

sunt două cetăți de piatră, dar nu așa însemnate ca să fie vrednice a fi arătate pe nume”³⁵.

În dreptul ultimelor cuvinte, Verancsics a notat marginal numele celor două cetăți din piatră: „București... cetățuie lângă Dâmbovița și Poienari, aproape de Argeș”. Remarca lui era probabil îndreptățită căci se referea numai la fortificații, nu și la suprafața orașului București, care chiar și atunci era mare, fiind în plină ascensiune. Cetatea Poienari a ajuns să decadă și datorită ridicării unor noi orașe, implicând alunecarea în uitare a bătrânelor localități apărute în zorii evului mediu, a schimbării modului de luptă (răspândirea artileriei), care făcea mai vulnerabile fortificațiile, și a modificării traseelor drumurilor medievale. La toate acestea trebuie adăugată și noua situație juridică internațională a Transilvaniei și a Țării Românești: aproximativ la sfârșitul primei părți a secolului al XVI-lea, asupra Țării Românești și asupra Transilvaniei fusese impusă dominația otomană! Așadar, cetatea Poienari nu mai era necesară, ci chiar incomodă prin menirea ei.

Boierii argeșeni, înțelegând imediat noua situație, și-au orientat energia în alte direcții, care puteau să ducă la propășirea patriei și poporului lor. Sunt multe exemple în această direcție, dar de ele ne vom ocupa în alte ocazii.

³⁵ *Călători străini...*, vol. I, ed. cit., p. 404.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL BISERICII DOMNEȘTI DIN CÂMPULUNG MUSCEL, JUDEȚUL ARGEȘ

ȘTEFAN TRÂMBACIU

Cele două inscripții din exteriorul actualei Biserici Domnești¹ menționează că biserica a fost zidită de Doamna Chiajna,² soția voievodului Mircea Ciobanul și de fiul său, Petru cel Tânăr,³ în anul 1567, având hramul „Sfinții voievozi Mihail și Gavril“. Inscripțiile au fost puse, însă, mult mai târziu.

Prima, în anul 1721, când biserica a fost rezidită din temelie de voievodul Nicolae Mavrocordat, sub directa supraveghere a celui care a fost ispravnic de Muscel și Argeș, între 25 iulie 1720 și 1721, vornicul Neacșu Piteșteanu⁴.

De altfel, vornicul Neacșu Piteșteanu a suportat, din banii săi cheltuielile pentru zugrăvirea interiorului bisericii, a altarului și a tindei. Și tot acum s-a atribuit bisericii și hramul „Sf. Nicolae“, probabil de la numele celui de al doilea ctitor al ei, voievodul Nicolae Mavrocordat.

A doua inscripție a fost pusă la 30 iulie 1889, după o perioadă cuprinsă între anii 1870-1889, când biserica a fost zidită din nou la inițiativa și cu sprijinul unor epitropi, dar și cu ajutorul „altor buni creștini“ din Câmpulung.

În toponimia locală, dar și în documente⁵ ea este menționată sub numele de „Biserica Domnească“ dar și sub numele „Biserica grecilor“⁶. Prima

¹ Pisania din anul 1567 nu s-a păstrat.

² Doamna Chiajna a fost soția voievodului Mircea Ciobanul, care a domnit în Țara Românească (ian. 1545-28 februarie 1554 și ian. 1558-21 sept. 1559). Era fiica lui Petru Rareș și a Elenei Brancovici și sora vitregă a voievodului Moldovei Iancu Sasul. A fost o ființă evlavioasă și din această cauză a făcut mai multe danii la Muntele Athos. A rămas în istorie și cu numele de „Mirceoaia“.

³ Voievodul Petru cel Tânăr a domnit în Țara Românească între 21 septembrie 1559-iunie, după 8, 1568. Îndrăgostit minor el s-a aflat sub regența mamei sale, Doamna Chiajna.

⁴ D. Băjan; *Documente de la Arhivele Statului*, p. 65-67; Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. I, p. 162.

⁵ Arhivele Naționale București (în continuare A.N.B.) ms. 36, f. 56; Ispravnicatul Muscel, ms. 1557, f. 33; ms. 43, f. 372-373; ms. 47, f. 126v; ms. 77, f. 124v-125; ms. 93, f. 138, Filiala Ilfov, Curtea de Apel, Secția a II-a, dos. 63/1938, f. 2.

denumire provine de la faptul că biserica a fost o ctitorie domnească zidită într-un oraș domnesc care s-a bucurat, încă de la întemeierea Țării Românești de privilegiile deosebite⁷ și care a fost reședință voievodală între anii 1330-1369⁸. A doua denumire înclinăm să credem că provine de la faptul că primul ctitor s-a folosit la construcția bisericii de unii slujbași de origine grecească aduși de voievodul Mircea Ciobanul la urcare pe tron⁹ sau de la numele voievodului Nicolae Mavrocordat, domnitor fanariot al Țării Românești, care a domnit între anii 1716-1730 și care a fost al doilea ziditor al bisericii. Din acest motiv biserica era frecventată de negustorii de origine grecească din oraș sau care tranzitau orașul Câmpulung precum și de unii dregători de aceeași origine¹⁰.

Acest fapt îi conferea un statut deosebit, de biserică domnească, într-o așezare domnească în care mai existau încă un număr de 12 biserici ortodoxe și una catolică. În același timp biserica a devenit și un centru de cultură fiind și depozitară a unor cărți rare cum au fost Cazania, tipărită în anul 1642, și un Minei din anul 1698,¹¹ pe de o parte, iar pe de altă parte a luat sub îngrijirea sa școala domnească întemeiată de Antonie vodă din Plopești în anul 1669,¹² care funcționa în apropierea bisericii¹³.

Aceste atribuții pe care și le-a câștigat, încă de la zidirea sa, i-au adus numeroase avantaje, printre care și acela că a fost înzestrată, din partea domniei, cu mai multe privilegii care prevedeau scutiri pentru preoții care slujeau la biserică pentru plata unor dări către domnie.

În același timp a fost înzestrată cu unele „locuri“ în oraș. Dar înzestrarea cu proprietăți în Câmpulung era un proces foarte greu de realizat pentru că orașul s-a format și a evoluat pe moșia obștii în care moșnenii dețineau în proprietate individuală, casa cu grădina, locul de casă cu pivniță și curte, loc „slobod“ sau locurile de prăvălie¹⁴. Ele formau obiectul vânzărilor și cumpărărilor doar între moșneni până în a doua jumătate a secolului al XVII-lea când procesul destrămării obștii se va accentua prin pătrunderea unor străini în obște¹⁵ sau prin vânzarea unor „locuri“ mănăstirii Câmpulung¹⁶. Restul

⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 162 și Ioan Răuțescu, *Câmpulung-Muscel, Monografie istorică, Câmpulung Muscel, 1943*, p. 273.

⁷ Ștefan Trâmbaciu, Gheorghe Pârnuță, *Pânza (Ocolnica) cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel, 1215-1747*, Pitești, Ed. Cultura, 1997.

⁸ Istoria României, II, Buc., Ed. Acad. R.S.R., 1962, p. 166 și p. 325. P.P. Panaitescu, *Introducere la Istoria Culturii Românești*, Buc., 1969, Ed. Științifică, p. 310; Constantin C. Giurăscu și Dinu C. Giurăscu, *Istoria Românilor*, Buc., 1971, p. 213.

⁹ N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, p. 131.

¹⁰ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 273.

¹¹ *Ibidem*, p. 274.

¹² Gheorghe Pârnuță, Ștefan Trâmbaciu, *Mărturii și documente școlare muscelene (1215-1918)*, Ed. Semne, Buc., 1997, p. 44.

¹³ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 202.

¹⁴ Pentru detalii vezi Ștefan Trâmbaciu *Istoricul obștii câmpulungenilor musceleni în evul mediu și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Buc., Ed. Semne, 1997.

¹⁵ A.N.B., M-reș Câmpulung, LXIV / 5, original.

proprietăților, adică, islazul, pădurile, apele și munții erau în proprietate devălmașă. Pentru locurile arendate de „străinii ungureni“ dar și pentru puținele locuri domnești existente în vatra orașului, conducerea obștii încasa clacă și dijmă.

Biserica Domnească a fost înzestrată cu puține astfel de locuri domnești, dar este de menționat faptul că ele se aflau amplasate în jurul bisericii și în apropierea pieții¹⁷, deci în zona comercială a orașului, și aveau menirea să aducă venituri Bisericii Domnești pentru întreținerea ei și a preoților ei, contribuind la completarea veniturilor obținute de la enoriași al căror număr, așa cum rezultă din cataografiile din anii 1810 și 1840 era în jur de 100 familii¹⁸.

Deținerea acestor locuri, abuzurile făcute de conducerea orașului dar și de negustori care le închiriau, au declanșat mai multe procese între cele două părți. Negustorii care au închiriat aceste locuri au construit pe ele cârciumi, prăvălii stabile dar și sănii¹⁹, pentru care plăteau „embatichiu“ bisericii.

C.D. Aricescu, în „Istoria Câmpulungului“ vol. II, afirmă că după 1750 aceste locuri aflate în proprietatea Bisericii Domnești au fost însușite de județii orașului Câmpulung, prin pârgarii de cartiere, care le-au dat de zestre fetelor lor, ori le-au vândut, iar pentru cele închiriate ei și-au însușit chiria care trebuia să revină preoților²⁰.

Documentele studiate confirmă o parte din aceste afirmații în special cele referitoare la însușirea chiriei de către județii orașului. C.D. Aricescu menționează printre aceștia pe Constantin județul²¹, Ghinea județul²², Nicolae grecul²³, Arsenie județul²⁴, Sefter²⁵ și Manta județul²⁶. Documentele îi confirmă pe toți ca ocupând această funcție, începând cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea și până în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Este știut faptul că județii, ca persoane oficiale, luau parte ca boieri hotarnici la alegeri de moșii în afara orașului. În această calitate ei erau numiți prin răvașe domnești sau prin porunca ispravnicilor județului. În oraș toate actele încheiate între orășeni (vânzare, arendă, schimb, danie, închirieri) erau adevărate prin semnătura județului ca fiind cu știrea sa.

¹⁷ Ștefan Trâmbaciu, *Relațiile dintre orășeni și Mănăstirea Câmpulung în a doua jumătate a sec. al XVII-lea*, Studii și articole de istorie.

¹⁸ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 265.

¹⁹ *Ibidem*, p. 269.

²⁰ Prăvălii mutabile.

²¹ C.D. Aricescu, *Istoria Câmpulungului*, p. ..., vezi și C.D. Aricescu, *Scriseri Alese - Restituito*, Ed. Minerva, Buc., 1982, p. 360, ediție îngrijită de Dan Simionescu și Petre Costinescu cu o prefață de Ștefan Cazimir.

²² Județ al orașului Câmpulung d mai multe ori, ultima dată în 1797 cf. A.N.B., ms. 1238, f. 506.

²³ Județ în anii 1754 și 1759 (A.N.B., M-rea Câmpulung, ms. 204, f. 52 și XXXI / 30, original).

²⁴ Județ în anii 1820, 1824, 1825, 1826 și 1831 (A.N.B., ms. 114, f. 201-201v; ms. 1315, f. 4, Curtea de Apel Secția a II-a, dos. 100/1839).

²⁵ Județ în anul 1819 (A.N.B., Mitropolia Țării Românești, ms. 98, p. 43).

²⁶ Sefter Nicolae postelnicerul - în 1824 (A.N.B., Ispravnicatul Muscel, ms. 1395, f. 76v).

²⁷ Județ în 1713 (A.N.B., ms. 478, f. 85 și 86).

În anul 1800, preoții bisericii se plâng voievodului Alexandru Constantin Moruzi „pentru locurile slobode domnești de aici din orașul Câmpulung... ca unele ce au fost hărăzite bisericii de răposatii aceia domni ctitori ai acestei biserici”²⁷. Se specifica că pentru aceste locuri preoții au avut și hrisoave dar ele au ars în timpul războaielor din anii 1774 și 1788-1790.

Voievodul Alexandru Constantin Moruzi însărcinează pe căminarul Ioan Crețulescu și pe medelnicerul Ioan Brezoianu²⁸, ispravnici în funcțiune, să cerceteze această plângere. Ei ajung la concluzia, după ce cercetează hrisoavele orășenilor câmpulungeni și ale preoților de la Biserica Domnească, că „numita biserică au avut în loc în orașul Câmpulung ce șădea un Arsenie Mazăl”²⁹ iar „pentru locul lui Arsenie să aibă al stăpâni Biserica Domnească că iar unde s-au stăpânit și mai nainte adevă pe a lui Arsenie Mazălul, iar nu la altă parte”³⁰.

Procese au fost lungi și anevoioase și de cele mai multe ori orășenii câmpulungeni au câștigat. Cel mai lung proces s-a finalizat în 1838, între Biserica Domnească și Gheorghe Irimia Cojocarul, pe de o parte și Toma Urianu pe de altă parte, pentru „un loc în ulița Târgului luat cu embatic de la biserică de către numitul Irimia Cojocarul pentru a-și face prăvălie pe el și pentru care plătea 25 lei pe an”³¹, plătind chiria pe un an înainte.

Cu această ocazie s-a hotărât să se „aleagă” toate locurile domnești din Câmpulung, care aparțin Bisericii Domnești începând „cu capul uliții din jos despre biserică unde au avut prăvălie răposatul Constantin județ”³².

Se menționează că cele mai multe locuri domnești care fac obiectul acestei cercetări au fost cuprinse de orășeni care și-au construit pe ele case și prăvălii „dând embatichiu la oraș”³³. S-a hotărât ca, atât locul în cauză, cât și alte două locuri care erau libere, precum și cele pe care le-au ocupat orășenii și și-au construit pe ele case sau prăvălii, conform cercetărilor efectuate în anul 1800 de către Ispravnicatul de Muscel³⁴, erau ale Bisericii Domnești, care le-a închiriat la diverși negustori. S-a mai hotărât că negustorul Toma Urianu să plătească chiria pe ultimii opt ani, câte 25 lei pe an, în total 200 lei³⁵. De asemenea, trei locuri „slobode” pe care și le-au însușit unul Constantin județul și două, Ghinea județul, să le stăpânească Biserica Domnească... nesupărată de către nimeni, închiriindu-le la cine va voi spre al ei folos”³⁶, precum și alte locuri din Câmpulung pe care orășenii au construit case și „... de la care să ia pă

²⁷ A.N.B., Ispravnicatul Muscel, ms. 1557, f. 33).

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ A.N.B., ms. 43, f. 372-373.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ A.N.B., ms. 36, f. 56.

³² *Ibidem*.

³³ Din vechime dijma și claca pentru aceste locuri domnești constituiau venituri la „casa obștii”.

³⁴ Acum desființat.

³⁵ A.N.B., Filiala Ilfov, Curtea de Apel, Secția a II-a, dos. 63/1938, f. 2.

³⁶ *Ibidem*.

tot anul embatichiul tocmit cu cel ce le stăpânesc iarăși întru nesupărare de către nimeni”³⁷.

Două momente din istoria așa de veche a Bisericii Domnești ridică unele semne de întrebare. Primul și poate cel mai important, anul exact al zidirii ei și numele ctitorului. Cele două inscripții, care au fost puse mult mai târziu, în anii 1721 și 1889, cu ocazia rezidirii lăcașului, amintesc așa cum am văzut că ea a fost zidită în anul 1567 de către doamna Chiajna și de fiul său Petru cel Tânăr.

Preotul Ioan Răuțescu, autorul monografiei Câmpulung Muscel în 1943, afirmă și el că biserica a fost zidită în anul 1567 tot de către doamna Chiajna și Petru cel Tânăr³⁸. Ultima monografie a orașului intitulată „Câmpulung Muscel ieri și azi” scrisă de un colectiv de istorici sub coordonarea lui Gheorghe Lărnuță nu se ocupă în mod special de Biserica Domnească.

Istoricul Nicolae Stoicescu o atribuie și el doamnei Chiajna dar afirmă că a fost zidită între anii 1565-1566 și refăcută în 1721 de voievodul Nicolae Mavrocordat³⁹.

Dar, cum vechile documente s-au pierdut sau au fost distruse, cele scrise mult mai târziu, și în special cele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea îl menționează ctitor pe voievodul Mircea Ciobanul „... care iaste făcută din temelia ei de răposatul Mircea Vodă”⁴⁰ sau „... este făcută din temelia ei de răposatul Mircea Vodă”⁴¹, la fel menționându-l pe Mircea Ciobanul și hrisoavele din 30 mai 1813⁴², 15 septembrie 1819,⁴³ și 24 august 1824⁴⁴, hrisoave care vor fi publicate în continuare.

Preotul Ioan Răuțescu vorbind de reînnoirea scutirilor bisericii de Alexandru Ipsilanti la 25 mai 1797⁴⁵, menționează că documentele afirmă că biserica „... este făcută din temelie de răposatul Micea Vodă...”⁴⁶ și tot el afirmă că pomelnicul bisericii scris în anul 1839 începe cu vechii ctitori „Mircea Ciobanul, Chiajna Doamna, Nicolae voievod, Smaranda Doamna și Petru voievod”⁴⁷. Referindu-se la pictura interioară Ioan Răuțescu spune că ea a fost executată la 1889 și reprezintă pe ctitorii: Petru al II-lea voievod și pe doamna Chiajna „prima fondatoare”⁴⁸.

Studiind toate aceste date apare firesc întrebarea cine este, de fapt, ctitorul bisericii și când a fost zidită ea? Până la descoperirea unor documente

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 263.

³⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 162.

⁴⁰ A.N.B., ms. 36, f. 56.

⁴¹ A.N.B., ms. 47, f. 12v.

⁴² A.N.B., ms. 77, f. 124v-125.

⁴³ A.N.B., ms. 93, f. 138.

⁴⁴ A.N.B., ms. 103, f. 77v.

⁴⁵ Ioan Răuțescu, *op. cit.*, p. 265.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Idem*, p. 273.

⁴⁸ *Idem*, p. 264.

mai vechi și mai exacte ne permitem să avansăm ideea că biserica a început să fie construită de voievodul Mircea Ciobanul în a doua sa domnie (1558-1559) și a fost terminată în anul 1567 de către Doamna Chiajna și Petru cel Tânăr, sau poate în anii 1565-1566, cum afirmă istoricul Nicolae Stoicescu.

Al doilea moment se referă la cărțile domnești de întărire a „milelor“ acordate bisericii cuprinzând scutirile de care se bucurau preoții care slujeau la Biserica Domnească din Câmpulung. Prevederile conținutului acestor cărți domnești sunt menționate de Ioan Răușescu în Monografia „Câmpulung Muscel“ dar ele nu au fost publicate până în prezent.

INFLUENȚE HERALDICE PE CAHLE ARGEȘENE – „LEII RAMPANȚI - AFRONTAȚI“

MARIA VENERA RĂDULESCU

Reprezentarea „leului rampant” în iconografia medievală este adesea întâlnită ca o emblemă a puterii suverane, a puterii nobile, a autorității, a dreptății și înțelepciunii, ea având de regulă conotații heraldice.

Sfragistica enumeră, pentru teritoriul românesc, nenumărate exemple în acest caz. Amintim stema „merer Walachia”¹, stema atribuită „Serenissimului principe duce despot al Valahiei mari”², stema atribuită principelui Valahiei,³ mari în cronică la Richenthal tipărită de Anton Sorg la Augsburg în anul 1483 sigiliul mic heraldic al lui Mircea cel Bătrân aplicat pe tratatul de alianță din 1411 cu regele Vladislav al Poloniei,⁴ stema atribuită ducelui Valahiei în armorialul lui Virgil Solis tipărit la Nürnberg, în anul 1555,⁵ stema Valahiei din Cosmografia lui Sebastian Münster apărută la Basel în anul 1567⁶ sau sigiliul heraldic atribuit lui Petru Vodă Cerceț⁷.

La sfârșitul secolului al XVI - lea și în secolul al XVII - lea , păstrând amprenta heraldică, în unele steme voievodale apare imaginea a doi lei rampanți, redați afrontat. Prima reprezentare pare a fi în stema lui Mihai Viteazul de pe pecetia sa aplicată pe hrisovul emis în Iași la 3 iulie 1600 pentru mănăstirea Neamț⁸. Ca tenanți ai scutului cu acvila conturnată, cruciată, scut surmontat de coroana princiară, lei rampanți sunt redați pe pecetea lui Mihnea Vodă Turcitu atârnată pe un hrisov domnesc din 1587,⁹ pe stema din 1616 a lui

¹ Mss. heraldic anonim nr. 9227, Biblioteca Națională din Viena, Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 209 - Pl. I /fig. 1.

² Codexul din Praga, manuscris din anul 1464 al Cronicii lui Richenthal, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 209 - Pl. I /fig. 5.

³ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 4.

⁵ *Ibidem*, p. 209 - Pl. II /fig. 2.

⁶ *Ibidem*, p. 209 - Pl. I fig. 6.

⁷ *Ibidem*, p. 211 - Pl. II /fig. 6 ; Vezi și M. Bunta, *Un tipar de sigiliu din secolul al XVI - lea*, AMN, 2, 1965, p. 679 - 683.

⁸ Arhivele Statului, București, Fond M-rea Neamț, XXXVIII/56.

⁹ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 219 - Pl. VI /fig. 2. Originalul se află la Arh. Stat. Buc., Pecete, nr. 17.

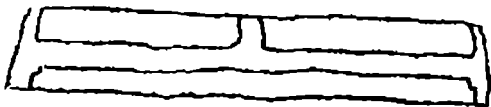
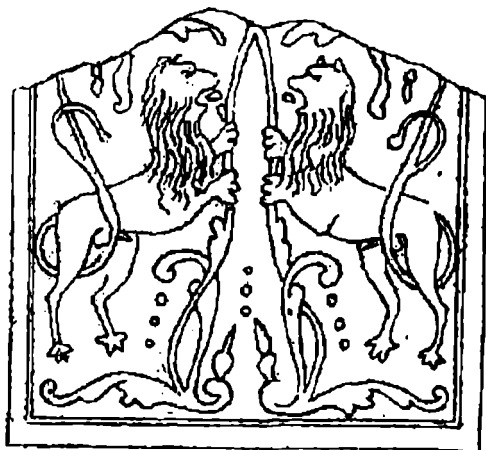
Nicolae Pătrașcu Voievod, în albumul lui Valentin Franck (1590 - 1648), primar al Sibiului între 1639 - 1645,¹⁰ pe stema din 1616 a lui Radu Vodă Șerban aflată în lucrarea citată mai sus,¹¹ pe sigiliile lui Nicolae Pătrașcu din 1604,¹² 1606¹³ și sigiliul inelar aplicat pe o scrisoare a sa din mai 1617,¹⁴ pe sigiliile octogonale ale lui Radu Vodă Șerban aplicate pe o scrisoare a sa din mai 1616¹⁵ și pe alta din octombrie 1616,¹⁶ pe sigiliul octogonal al lui Mihai Pătrașcu, fiul lui Nicolae Pătrașcu, aplicat pe o scrisoare a sa din aprilie 1651,¹⁷ pe stema sigilară a lui Mihail Radu Voievod aplicată pe un hrisov din iulie 1658¹⁸ sau pecetia mare, în ceară, atârnată de un hrisov din aprilie 1695, emis de Constantin Brâncoveanu¹⁹.

La începutul secolului al XVIII - lea, imaginea leilor rampanți, redați afrontat, o găsim în asociere cu acvila bicefală și cu inițialele spătarului Mihai Cantacuzino pe Antologhionul tipărit la Râmnic în anul 1705,²⁰ ca și pe un basorelief în piatră, la Biserica Colțea din București, ctitorie din 1715 a

aceluiși Cantacuzin. Toate aceste exemple certifică prezența leilor rampanți în stema de stat a Valahiei dar și în stemele personale ale unor mari familii boierești.

Fig. 1. Cahlă descoperită în timpul lucrărilor de restaurare de la biserica episcopală din Curtea de Argeș, sec XVII (după Gr. Tocilescu).

Imaginea leilor rampanți, redați afrontat, apare și pe câteva exemplare de cahle medievale descoperite la Curtea de Argeș. Analiza stilistică a imaginii ne va facilita încadrarea corectă, din punct de vedere cronologic, a

¹⁰ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 219 - Pl. VI /fig. 5.

¹¹ *Ibidem*, p. 219 - Pl. VI /fig. 6.

¹² Hofkammerarchiv, Viena, Ungarn, fasc. 14431, cf. D. Cernovodeanu, p. 211 - Pl. VII /fig. 5.

¹³ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 221 - Pl. VII /fig. 6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 221 - Pl. VII /fig. 4.

¹⁵ *Ibidem*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 2.

¹⁷ Arh. Stat. Alba Iulia, Missiles, Autographum, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 223 - Pl. VIII /fig. 4.

¹⁸ Arh. Stat. Buc., Mitropolia, netreb., 258/78-3, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 225 - Pl. IX / 2.

¹⁹ Arh. Stat. Buc., Suluri, nr. 9, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 225 - Pl. IX / 3.

²⁰ Bibl. Acad. Române, CRV, nr. 147, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, Pl. XXII /fig. 3.

acestor teracote, încadrare pe care o propunem a fi jumătatea secolului al XVII-lea.

Lucrările de restaurare executate la sfârșitul secolului al XIX - lea la Biserica episcopală de la Curtea de Argeș au scos la lumină, printre alte piese, o cahlă fragmentară, cu fața plină și rumpă pentru fixarea în corpul sobei²¹ (fig. 1). Marginea este simplă, ușor profilată, neornată. În câmp, cele două animale sunt redată „rampant” și „afrontat”. Leii au coamele bogate și corpurile suple. Cozile, bifurcate și terminate cu câte un smoc, trec printre picioarele posterioare și se ridică deasupra crupei, aduse spre corpul animalului. Labele

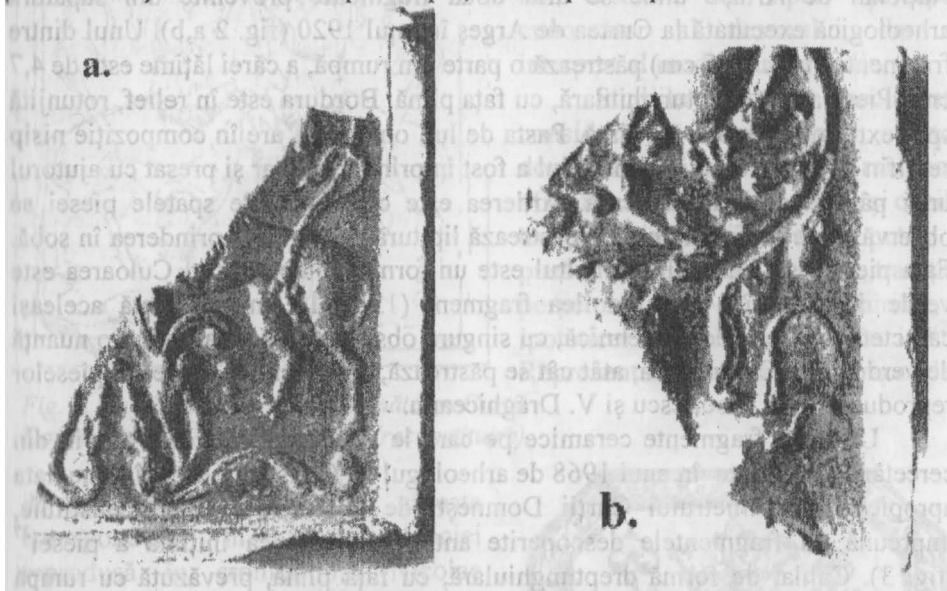

Fig. 2(a,b). Fragmente de cahlă descoperite în perimetrul Curții Domnești de la Argeș, sec. XVII.

anterioare se sprijină pe lujere ce se dezvoltă central, de la semipalmete din registrul inferior, spre registrul superior, unde par a se uni. Compoziția păstrează simetria față de axa verticală. Publicarea acestei piese, încadrată în seria „căramizilor” cu „ornamente frumoase” nu a beneficiat de informații privind tipologia, execuția tehnică, dimensiuni, cronologie. Exemplarul se insera în primele piese de teracotă din Valahia scoase la lumină și publicate²².

Săpăturile arheologice efectuate în anul 1920 la Curtea Domnească din același oraș au dus la descoperirea altor fragmente de cahlă ce completează

²¹ Gr. Tocilescu, *Biserica episcopală a Mănăstirii Curtea de Argeș, restaurată în zilele M.S. Regelui Carol I* și sfințită din nou în ziua de 12 octombrie 1886, București, f. a., p. 36, fig. B.

²² *Ibidem*, vezi și B. P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, București, 1890, col. 1586. Autorul consideră greșit aceste piese ca fiind „din timpul lui Neagoe sau și mai dinainte”.

imaginea descrisă mai sus²³. Conducătorul cercetărilor, Virgil Drăghiceanu, în prezentarea imaginilor, nu încearcă o asociere cu piesele descoperite cu câteva decenii mai înainte, nu le încadrează cronologic, nu face precizări asupra dimensiunilor sau tehnicii de execuție. Enunțând decorul unuia dintre fragmente: „în mlădioasele sale încolăcituri prezintă ornamente asemănătoare cu aplicele găsite în mormântul cavalerului”,²⁴ autorul creează confuzii în ceea ce privește datarea acestor teracote.

Observații directe asupra cahlilor ce se înscriu acestui motiv decorativ ne-au permis cercetarea materialului ceramic medieval din colecțiile Muzeul Național de Artă,²⁵ unde se află două fragmente provenite din săpătura arheologică executată la Curtea de Argeș în anul 1920 (fig. 2 a,b). Unul dintre fragmente (18 x 13,5 cm) păstrează o parte din rumpă, a cărei lățime este de 4,7 cm. Piesa a fost dreptunghiulară, cu fața plină. Bordura este în relief, rotunjită spre exterior și dublu profilată. Pasta de lut, omogenă, are în compoziție nisip semifin și paiete de mică. Modelul a fost imprimat în tipar și presat cu ajutorul unei pânze cu țesătură deasă. Arderea este completă. Pe spatele piesei se observă urme de funingine. Se păstrează lipitură de lut de la prinderea în sobă. Fața piesei este smălțuită. Smălțul este uniform și bine aplicat. Culoarea este verde deschis. Cel de al doilea fragment (13 x 10 cm) prezintă aceleași caracteristici de execuție tehnică, cu singura observație că smălțul are o nuanță de verde crud. Compoziția, atât cât se păstrează, este identică cu cea a pieselor reproduse de Gr. Tocilescu și V. Drăghiceanu.

Ultimele fragmente ceramice pe care le aducem în discuție provin din cercetările efectuate în anul 1968 de arheologul N. Constantinescu, în imediata apropiere a perimetrului Curții Domnești de la Argeș²⁶. Ele reconstituie, împreună cu fragmentele descoperite anterior, imaginea inițială a piesei²⁷ (fig. 3). Cahla, de formă dreptunghiulară, cu fața plină, prevăzută cu rumpă pentru fixarea în sobă, a avut inițial dimensiunile de 26 x 20,3 cm. S-a întrebuințat o pastă de lut omogenă, în compoziție cu nisip și paiete de mică. Motivul decorativ a fost imprimat într-un tipar de lemn, lutul fiind presat cu ajutorul unei țesături dese. Fragmentele sunt nesmălțuite. Pe spatele lor se păstrează urme de funingine provenite în etapa de funcționare a sobei. Decorul deja descris se completează în registrul superior. Lujerele se unesc într-un inel ornat iar apoi se despart, formând în colțurile superioare volute simetrice față

²³ V. Drăghiceanu, *Curtea Domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, BCMI, X - XVI (1917 - 1923), București, 1923, fig. 78, 79, 80.

²⁴ *Ibidem*, p. 70.

²⁵ Piesele se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă al României și au nr. inv. 4119 (C 44) și 4130 (C81). Mulțumim și pe această cale conducerii muzeului amintit și doamnei Ana Dobjanschi pentru permisiunea de a cerceta materialul ceramic medieval.

²⁶ Cercetarea a fost executată de N. N. Constantinescu, căruia îi mulțumim pentru informații și materialul pus la dispoziție.

²⁷ Reconstituirea imaginii a fost realizată de Daniel Spănu.

de axa longitudinală, decorate cu motive vegetale. Central, între cele două lujere, este dispusă o coroană deschisă, fapt ce certifică caracterul heraldic al întregii imagini.

Fig. 3. Cahlă descoperită în vecinătatea Curții Domnești de la Argeș, sec. XVII (reconstituire).

Execuția tuturor pieselor prezentate se remarcă prin calitățile artistice. Dispunerea armonioasă în pagină a compoziției, eleganța liniilor ce redau florile și frunzele de acant, suplețea felinelor, ne dezvăluie un creator de tipar, priceput cunoscător al desenului, dar și interpret al modelului heraldic.

Studiile de specialitate consideră că semnificația acestor două animale, reprezentate rampant, afrontat, cu boturile deschise și cozile trecute printre picioare, ar putea fi pusă în legătură cu „tradiția, perpetuată de-a lungul veacurilor, a ipoteticei embleme a Daciei”²⁸. Reprezentarea ce apare pe teracotele

de la Curtea de Argeș își găsește corespondent în stema Daciei reprodusă în cronică de Nicolae Costin *Cartea pentru descălecatul d' întâi a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*²⁹ (fig. 4). Considerăm însă că ea este tardivă, inspirându-se, foarte probabil, dintr-o stemă heraldică deja existentă. Cronicarul moldovean nota de altfel la sfârșitul capitolului VI din letopisețul său:

Fig. 4. Stemă atribuită Daciei, reprodusă în cronică de Nicolae Costin, *Cartea pentru descălecatul d' întâi a Țării Moldovei și neamului moldovenesc*.

²⁸ D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 72.

²⁹ Bibl. Acad. Rom., mss. 120, f. 20; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 209 - Pl. I/fig. 3.

„Iară semnul sau pecetea Daților era doi lei împotrivă unul altuia cu gurile căscate și deasupra leilor coroană, precum pentru deschisul minții s-au zugrăvit stema Dației cum vezi aici”³⁰.

Contextul arheologic al descoperirii cahlelor argeșene, asocierea acestor teracote cu piese ce se înscriu stilistic secolului al XVII - lea, ne-au îndreptat atenția asupra domniei lui Matei Basarab, căutând corespondentul viziunii compoziționale a reprezentărilor amintite pe piese de epocă. În iconografia artei medievale muntenești de la jumătatea secolului al XVII - lea amintim figurarea leilor rampanți în tipărituri religioase cât și în sculptura pietrelor tombale ale doamnei Elina și a postelnicului Mateiaș de la biserica domnească din Târgoviște, în ambele cazuri legate de exprimarea unui însemn heraldic. Stema doamnei Elina, soția voievodului, are în reprezentare scutul cu acvila conturnată, timbrată de coroană și susținut de doi lei rampanți. Stema împodobește tipăritura *Imitatio Christi*, executată în tipografia domnească de la

Mănăstirea Dealu în anul 1647, prin grija și cheltuiala acesteia. Lucrarea era tradusă din limba latină în limba slavonă de către cărturarul Udriște Năsturel³¹. Aceeași stemă va apare și pe Penticostarul tipărit în tipografia domnească de la Târgoviște în anul 1649, prin grija și cheltuiala aceleiași doamne Elina³² (fig. 5). Istoricul de artă Pavel Chihaia observa asemănarea între cahlele descoperite la Curtea de Argeș și pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab de la Târgoviște, considerându-le tipice pentru barocul transilvănean de la mijlocul secolului al XVII - lea. Găsirea cahlelor în zona mănăstirii argeșene era explicată prin restaurarea inițiată de Matei Basarab, puțin

Fig. 5. Stema Doamnei Elina, soția lui Matei Basarab, aflată pe un Penticostar slavon, Târgoviște, 1649.

³⁰ Bibl. Acad., mss. 120, f. 20, Cf. D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 72.

³¹ Bibl. Acad. Rom., CRV, nr. 52; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, București, 1903, p. 158 - 159.

³² Bibl. Acad. Rom., CRV, nr. 55; I. Bianu, N. Hodoș, *op. cit.*, p. 172; D. Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 249 - Pl. XXI/ fig. 5.

înainte de anul 1643³³. Teracotele argeșene cu reprezentarea *leilor rampanți - afrontați* anticipează celelalte obiecte cu același decor din timpul domniei lui Matei Basarab.

Constatările lui Pavel Chihaia, făcute fără observarea cahlelor originale, au dat naștere la unele erori de descriere, de altfel nesemnificative. Cahla nu este delimitată de un chenar format din mici fleuroni, ci de un chenar simplu, iar elementul central din registrul superior nu este un „fleuron gros trilobat”³⁴ ci o coroană deschisă. Pietrele de mormânt ale familiei lui Matei Basarab, executate de renumitul sculptor sibian Elias Nicolai, prezintă între ele nenumărate elemente comune în ceea ce privește realizarea artistică,³⁵ elemente surprinse și la piesele de teracotă menționate (frunzele de acant cu lobii mari, rotunjiți, cărnoși și leii rampanți cu cozile bigeminate și coama bogată, acoperind jumătate de trup). Redarea leilor rampanți pe pietre tombale, cea a doamnei Elina și cea a postelnicului Mateiaș, ca element heraldic, o identificăm cu făcând parte din herbul familiei *Năsturel*. După cum s-a remarcat deja, inspiratorul acestor decoruri este considerat a fi cărturarul Udriște Năsturel³⁶. Teracotele prezentate, având în primul rând rol decorativ, redau elemente disparate din herbul familiei anunțate. În timpul lucrărilor de restaurare de la biserica episcopală de la Curtea de Argeș, teracotele cu „lei rampanți” au fost găsite împreună cu altele pe care sunt redați „grifoni”, un alt element, posibil din herbul familiei boierești de la Herăști³⁷. Aceste piese compuneau, probabil, decorul aceleiași sobe din arhondaricul mănăstirii, folosit, desigur, destul de des de cucernica doamnă Elina. Nu este exclus ca inspiratorul decorului sobei de acolo să fie același distins cărturar Udriște Năsturel, logofăt al cancelariei domnești, familiarizat și receptiv la simbolurile heraldicii. Arhondaricul, corp de clădiri destinat oaspeților, prezenta la primul nivel „două odăi pentru mosafiri (...) pardosite una cu scânduri și alta cu cărămizi (având n.n.) o sobă la amândouă odăile (...)”³⁸. Construirea arhondaricului, a „casei egumenești”, fiecare cu câte două caturi, ca și refacerea clopotniței se înscriu activității edificare a voievodului Matei Basarab la Curtea de Argeș³⁹. Prezența cahlelor cu același decor în perimetrul Curții Domnești sau în imediata apropiere a

³³ P. Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 94 - 95.

³⁴ *Ibidem.*, p. 94.

³⁵ *Ibidem.*, p. 348 - 349.

³⁶ A. Sacerdoțeanu, Șt. Metzulescu, *Întâia piatră de mormânt a lui Matei Basarab*, SCIA, 3 - 4, 1955, p. 146, 349.

³⁷ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 36, fig. A. Asupra acestui subiect ne propunem un alt studiu. Grifonii și leii rampanți sunt redați și pe piatra de mormânt a doamnei Elina, în biserica domnească din Târgoviște.

³⁸ Cf. Catagrafia din 1850. (Bibl. Acad. Rom., mss. 717, f. 63 - 74).

³⁹ Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie în: Călători străini despre Țările române*, VI, 1976, p. 165, vezi și nota nr. 28.

acesteia se explică, la rândul ei, prin fazele de construcție și reconstrucție a unor aripi din palatele domnești de acolo⁴⁰.

Cahlele medievale prezentate capătă o importanță aparte, cu atât mai mult cu cât ele aduc un element nou în conturarea etapei de mare înflorire culturală de la jumătatea secolului al XVII-lea.

⁴⁰ N. Constantinescu, *Curtea de Argeș (1200 - 1400). Asupra începuturilor Țării Românești*, București, 1984, Fig. 4.

AȘEZĂRI MUSCELENE DISPĂRUTE SAU REAPĂRUTE SUB DENUMIRI NOI

FLORINA BUCUR-MOHANU, ION C. HERA-BUCUR,
GHEORGHE PĂRNUȚĂ

Autorii își propun să împărtășească anumite dificultăți cu care s-au confruntat în procesul de elaborare a unei lucrări privind județul istoric Muscel și localitățile sale, prevăzută a fi tipărită într-un prim volum în anul 2000. Ne vom referi la dilemele apărute atunci când trebuie identificate așezări dispărute de mult din lucrările istorico-geografice și din actele oficiale cu caracter administrativ, după ce ele au fost atestate documentar și au figurat în documentele de arhivă de-a lungul unor perioade de timp mai lungi sau mai scurte.

În sensul celor prezentate, dorim să menționăm faptul că chiar și identificările și localizările din indicii onomastici ai colecțiilor de documente istorice DIR, DRH, CDTR, ș.a. necesită uneori anumite corecturi. Acestea pot fi făcute pe baza unui studiu aprofundat al geografiei locale în care se încadrează așezarea cercetată, cu satele și moșiile vecine, rețeaua hidrografică existentă, alte elemente de relief edificatoare.

În continuarea celor prezentate mai subliniem și vastitatea toponimiei așezărilor muscelene, generată de faptul că întocmai ca și oamenii, cătunele, satele, comunele, iar în timpurile noastre chiar și unele orașe, mor după o anumită perioadă; evident longevitatea lor este incompatibil mai mare față de cea a noastră. În plus, ele pot să dispară la un moment dat, dar să și renască, continuându-și existența sub noua denumire.

O inventariere a denumirilor satelor și cătunelor de pe teritoriul aparținând până în anii 50 județului Muscel ne conduce la cifra de 360, unele dintre denumiri fiind însă redundante adică două sau mai multe denumiri se raportează la aceeași localitate; și totuși chiar excluzând aceste cazuri, rămân aproape 300 de așezări care trebuie menționate într-o lucrare dicționar de genul celei preconizate de noi, indiferent dacă vor fi sau nu adăugite și anumite date biografice și monografice specifice. Din această abordare detaliată cu excese,

poate, de meticulozitate au rezultat o multitudine de cazuri dintre care vă supunem atenției numai câteva, luate cumva la întâmplare.

1. Județul Pădureț sau Muscel ? O primă dilemă care apare e legată de numele județului, documentele de arhivă din sec. al XV-lea menționând denumirea de Pădureț, apoi de Pădureț i Muscel pentru ca în final, începând cu cea de a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, să rămână numai denumirea de Muscel. Unii istorici soluționează dilema afirmând că au existat concomitent și de la început ambele județe, cel cu numele de Pădureț aflându-se „între județul Argeș și Muscel” respectiv „între dealurile care despart râul Târgului de râul Doamnei”¹. Se subînțelege că în conformitate cu această supoziție, Muscelul se extindea în restul spațiului geografic limitat de hotarele sale cu Dâmbovița, Argeș și Transilvania.

Printre argumentele aduse în sprijinul acestei afirmații se află și acela că în zonă au existat până târziu, în prima jumătate a sec. al XX-lea, două sate cu numele de Pădureț, unul în Muscel și altul în Argeș; erau situate într-o câmpie simetric față de hotarul convențional dintre aceste două județe, adică între râurile Doamnei și Vâlsanul.

Un document din anul 1498, reprezentând o întărire a lui Radu cel Mare, voievod (1495-1508) dată mănăstirii Râncăciiov pare a contrazice afirmația de mai înainte întrucât precizează că mănăstirii i se dă „gălețile obabnice din venitul domnesc din grâu și din orz, din județul Pădureților, satele anume Iacovești și Dobroești”².

Întrucât Dobroești³ se află în partea de sud a județului, identificați de anumiți autori cu Ciulnița³ rezultă că denumirea de Pădureț se extindea și asupra acestei părți a Muscelului de mai târziu, respectiv până la granița cu Dâmbovița. Sub numele de Pădureț județul mai apare și într-un document din 1523 prin care Vladislav al III-lea întărește bolniței de la Simidreni „toată cășăria oricât se va alege din județul Pădureț”⁴, un altul din 1613 prin care Radu Mihnea voievod întărește în timpul unora din perioadele când a domnit <1611-1616> stăpânirea peste ocina din Lăpușani⁵ precum și în altele.

Întrucât denumirea de Muscel este identificată în documente abia în primul deceniu al sec. al XVII-lea putem conchide că județul de care ne ocupăm s-a numit inițial Pădureț, apoi a purtat numele compus de Pădureț și Muscel, pentru ca în final să se impună numai denumirea de Muscel.

2. Hârtești și Hârtiești. Hărțile geografice ale județului Muscel din anii 1915, 1926 și 1938 disting două localități cu denumirea de Hârtiești, una fiind

¹ Giurescu C.C., *Județe dispărute din Țara Românească*. În culegerea: „Omagiu prof. Gusti”, Arhiva pentru Știință și Reformă Socială, anul XIV, 1936, II, p. 842.

² DRH BTR, vol. I (1247-1500), doc. nr. 285/19 iulie 1498 (7006), p. 465.

³ Răuțescu I., *Câmpulung Muscel monografie istorică*, Tipografia Gh. Gh. Vlădescu, 1943, p. 120.

⁴ DRH BTR, vol. II (1501-1525), doc. nr. 285/24 iulie 1523, p. 418.

⁵ DIR BTR vol. II (1611-1615), doc. 201/ ...

pe Argeșel și alta în stânga, râul Târgului aparținând de comuna Țițești. Dictionarul județului din 1893 mai menționează însă și o a treia așezare cu această denumire definită ca „sat al comunei rurale Livezeni”⁶. Este suficient să constatăm că în prezent nici unul din satele aparținătoare comunei Țițești sau Livezeni, respectiv Stâlpeni, nu se mai numește Hârtiești pentru ca, deja, să ne punem întrebarea ce s-a întâmplat cu satul / cătunul de pe râul Târgului care s-a numit Hârtiești. O analiză a documentelor de arhivă vechi ne dezvăluie și următorul aspect referitor la acest sat : el s-a numit mai degrabă Hârtești și nu Hârtiești. Încercarea de a lămuri aceste dileme cu ajutorul profesorilor de istorie din comunele / satele respective n-a dat nici un rezultat pentru simplu fapt că nimeni nu răspunde la scrisori de acest gen, chiar dacă în plic introduci și timbrele necesare. În final din aproape în aproape, am dedus că denumirea corectă a satului este Hârtești, fiind atestat documentar la începutul sec. al XVI-lea și a aparținut mănăstirii Valea, metoh al mănăstirii Pogoniani din Rumelia. Pe vatra acestui vechi sat, care se întindea probabil între Țițești și Livezeni, s-au format două sate, unul cunoscut azi sub denumirea de Bucșenești-Lotași, altul alipit la satul Livezeni. Celălalt sat Hârtești de pe Argeșel este atestat documentar în secolul al XV-lea și a aparținut mănăstirii Cötlomuz de la muntele Athos.

3. Cătunul - este un vechi sat moșnenesc de lângă Călinești, care în decursul secolelor și-a schimbat denumirea în Turculești, fapt dedus cu ajutorul unei lucrări de grad didactic, elaborată de un învățător din Călinești, din seria de schițe monografice sătești aflate în manuscris la Arhivele Naționale București. Asemenea lucrări s-au elaborat începând cu anul 1941, din dispoziția guvernului Antonescu și sunt de un real folos pentru orice cercetător cu preocupări în acest. Încerci un mare regret la gândul că această acțiune a durat numai câțiva ani, mai ales ținând seama că unele monografii sunt deosebit de complexe și de un nivel științific ridicat.

4. Plăiașu, Năpârteni și Colcotiva. Sunt trei sate vechi din arealul Berevoiești-Valea Bratiei, atestate documentar în sec. al XVI-lea-al XVII-lea despre care nimeni nu-ți poate furniza azi fie și cea mai mică informație. Locuitorii din satele născute pe aceste vetre vechi, e vorba de Berevoiești Ungureni și Gămăcești regenerate prin venirea ungurenilor din Țara Făgărașului, manifestă o uimire profundă atunci când fac cunoștință cu trecutul tulburător al locurilor unde ei se află astăzi și cu denumirile avute pe parcursul secolelor. Cât privește cea de a treia așezare, aceasta a intrat în categoria „satelor moarte”. Prezentarea noastră s-ar putea continua cu multe alte așezări muscelene ca spre exemplu Găureni, Lăngești, Găgărești, Bircii, Grădiștea, Hăitești, Nagomirești, Tocsăbești, Măzgani etc. care își vor găsi tratarea cuvenită în lucrarea sus-menționată.

⁶ *Op. cit.*, pag. 168.

PRIMA ETAPĂ A PARTICIPĂRII TRANSILVANIEI LA RĂZBOIUL DE TREIZECI DE ANI ÎN LUMINA UNOR DOCUMENTE VENEȚIENE INEDITE

CRISTIAN LUCA

Implicarea Transilvaniei în conflictul ce a adus vreme de trei decenii în țările combatante mare parte dintre statele europene definea adoptarea unei conduite politice fundamentată pe poziția antihabsburgică ce caracterizează sistemul de alianțe la care s-a raliat principele Gabriel Bethlen (1613-1629). Evoluând pe fondul unor discrepanțe de natură economică și socială ce motivau și disensiunile de ordin politic, Războiul de treizeci de ani a depășit cadrele confruntării în plan regional și a căpătat progresiv anvergura ce avea să redefinească orizontul raporturilor de forțe în Europa.

Declanșarea ostilităților dintre Transilvania și Casa de Austria venea la capătul unei perioade în care adversitatea principelui ardelean față de habsburgi nu a fost estompată de reglementările păcii fortuite încheiată la Trnava în iulie 1617¹. Dificilele negocieri duse de trimișii transilvăneni la Constantinopol² spre a obține acordul Porții pentru angrenarea principatului în campania antihabsburgică alături de răsculații cehi ca și strategia urmărită consecvent în timpul tratativelor dintre emisarul lui Gabriel Bethlen, Marcu vodă Cercel³, și Directorii Boemiei denotă tocmai pregătirea atentă la nivel politic și militar a momentului implicării efective în acțiunile armate. Finalizate în cel mai desăvârșit secret, reglementările boemo-transilvane privitoare la angajarea Transilvaniei în războiul antihabsburgic ofereau cadrul alianței ce venea în întâmpinarea planurilor de acțiune pe care Gabriel Bethlen le proiectase în cursul verii anului 1619⁴. Succesiunea victoriilor obținute de principele ardelean în Ungaria superioară și asediarea Vienei, în noiembrie 1619,

¹ Cristina Feneșan, *Transilvania și Războiul de treizeci de ani*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVI, 1983-1984, p. 124.

² *Ibidem*, p. 125.

³ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VIII, București, 1894, doc. DLX, p. 380.

⁴ *Ibidem*, doc. DLXI, p. 381-382.

reprezintă momentele de vârf ale primei etape a participării Transilvaniei la Războiul de treizeci de ani.

Evenimentele din zona operațiunilor militare au găsit un larg ecou în numeroase surse documentare contemporane între care consemnările venețiene se situează, fără îndoială, printre cele mai consistente ca bogăție informațională și veridicitate a datelor înregistrate. Pe lângă jurnalele de epocă⁵, ale căror relatări se întemeiază pe știrile parvenite în cel mai scurt timp din taberele combatante, vehiculând astfel adeseori diverse inexactități drept certitudini asupra evenimentelor imediate, un segment important al izvoarelor documentare îl constituie corespondența expediată Serenissimei Republici de către trimișii săi aflați în contact direct cu realitățile de pe fronturile confruntărilor armate din Austria. Printre cei aflați în Boemia, în calitate de reprezentanți oficiali ai Veneției sau în postura de simpli spioni, întâlnim în intervalul cronologic 1619-1620 două personaje mai puțin cunoscute dar a căror misiune viza, fără îndoială, și recoltarea unor amănunte privind evoluția situației politico-militare din teren.

Cel dintâi, Alfonso Antonini, ar putea fi ruda apropiată a venețianului Carlo Antonini⁶, unul dintre cei mai cunoscuți autori de *avvisi* relative la situația conflictului în deceniul trei al veacului al XVII-lea. Misiunea sa pare să fi urmărit inițierea unor contacte diplomatice ale Veneției cu Boemia de vreme ce timp de aproape un an, din octombrie 1619 până în august 1620, s-a găsit fie în tabăra răsculaților cehi aflați în vecinătatea Vienei asediate fie la Praga de unde avea să ajungă în cele din urmă la Nürnberg, probabil după înlocuirea sa cu Geremia Ghisi. Acest din urmă venețian a fost așadar cel de-al doilea emisar al Serenissimei Republici a cărui însărcinare politică transpare din scrisorile adresate dogelui în a doua jumătate a anului 1620.

Epistolele rapoarte transmise dogelui de către Alfonso Antonini și Geremia Ghisi privesc îndeosebi acțiunile principelui Gabriel Bethlen, dovedindu-se prin aportul informațional ce-l înregistrează drept surse contemporane de majoră importanță. Aflată în fondul *Avvisi* de la Arhiva de Stat din Veneția, corespondența celor doi se conservă într-un volum cu circa 563 de file, legată alături de alte documente de diverse proveniențe: numeroase avize, unele adresate „Al Mag(nifi)co Bortolo della Nane, mercante di drogherie in Venetia à Rialto“, „Al Scaramelli“ sau scrisori oficiale adresate dogelui, originale cu sigiliu de închidere aplicat în ceară roșie, și chiar varii informări provenind de la negustorii Republicii care străbăteau Europa în urmărirea propriilor interese comerciale.

⁵ Ilie Grămadă, *Lucrări, documente și puncte de vedere noi, cu privire la Războiul de 30 de ani*, în „Analele Științifice ale Universității <<Al.I. Cuza>> din Iași. Istorie“, XVII, fasc. 2, 1971, p. 205.

⁶ Josef Polisenky, *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia*, vol. I. *Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618-1648*, Praga, 1971, p. 85.

Prima dintre cele trei scrisori expediate de Alfonso Antonini a fost redactată la sfârșitul lunii octombrie, în 1619, referindu-se la întrevvedereea lui Gabriel Bethlen cu aliații săi cehi și la efectivele militare ce urmau să participe la campania antihabsburgică. Astfel, venețianul consemna: „Sâmbătă a ajuns aici [la Praga n.n.] principele Transilvaniei cu doar 3 mii de călăreți lăsând în urmă... restul, care se spune că se ridică la 30 de mii de persoane... în plus a spus că Pașa de Buda are instrucțiuni de la Poartă de a-i trimite la orice semnal 16 mii de combatanți și tătarii... cu 10 mii”⁷.

Revenind în ianuarie cu un nou raport⁸, Alfonso Antonini prezenta retragerea principelui ardelean din Austria ca o manevră tactică deși amintea totodată episodul diversionist declanșat de atacul lui Georg Drugeth de Homonna⁹ cu susținerea habsburgilor și acordul Poloniei, fapt ce a constituit, cu siguranță, factorul determinant al renunțării la asediarea Vienei.

Rechemat la Veneția, în urma unei decizii a Senatului ce-i era comunicată chiar prin intermediul unei epistole a dogelui, Alfonso Antonini transmitea din Nürenberg la 3 septembrie 1620: „La plecarea mea din tabăra Boemiei a sosit știrea că Gabriel Bethlen a fost proclamat rege al Ungariei și că a pornit deja la drum cu douăzeci de mii de soldați pentru a veni în Austria să se unească cu tabăra Boemiei”¹⁰.

Continuând misiunea încredințată de către Republica Sf. Marcu predecesorului său, Geremia Ghisi scria dogelui, încă de la 31 august 1620: „S-a confirmat alegerea lui Gabriel Bethlen în Regatul Ungariei... și se fac în acest regat multe provizii pentru a-l ajuta pe acesta [al Boemiei n.n.] și pentru a-i lovi pe austrieci”¹¹. În aceeași corespondență adăuga și câteva date inexacte privind obligațiile fiscale impuse de către Dieta maghiară contribuabililor din regat pentru a acoperi cheltuielile de război și relative la reținerea solilor Casei de Austria de către principele ardelean¹²; cea din urmă știre o dezmințea de altfel o săptămână mai târziu, la 7 septembrie 1620¹³. Dând curs însărcinărilor diplomatice primite, Geremia Ghisi se preocupa de inițierea unor legături politice ale Veneției cu Boemia, după cum el însuși preciza: „eu le-am promis

⁷ Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 23 r. (vezi Anexa) [în continuare se va cita *Avisi...*]; Poarta nu era însă dispusă să ofere aceste efective militare principelui ardelean întrucât dorea să conserve pacea habsburgo-otomană, după cum se reflectă și într-un document francez provenind din Constantinopol, datat 11 noiembrie 1619, vezi Antal Gindely, *Acta et documenta historiam Gabrielis Bethlen Transsilvaniae principis illustrantia*, Budapesta, 1890, p. 47.

⁸ Archivio di Stato di Venezia, *Avisi...*, fila 100 r. (vezi Anexa).

⁹ I. Polissensky, *op. cit.*, p. 83; Ováry Lipót, *Oklevéltár Bethlen Gabor diplomáciai összeköttetései törtenetéhez a Velenczei állami levéltárból*, Budapesta, 1886, p. 500; A. Gindely, *op. cit.*, p. 80; Lajos Demény, *Bethlen Gábor és kora*, București, 1982, p. 139.

¹⁰ Archivio di Stato di Venezia, *Avisi...*, fila 51 r. (vezi Anexa).

¹¹ *Ibidem*, fila 532 r. (vezi Anexa).

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, fila 535 r. (vezi Anexa).

[cehilor n.n.] orice bune oficii și de a scrie în Senat sau măcar senatorilor favorabili¹⁴.

În a doua jumătate a lunii septembrie sosea în orașul din lagună un nou raport al trimisului venețian aflat la Praga. Pe lângă diferite date vizând familia principelui ardelean acest document ilustrează și ultimele evoluții politico-militare înregistrate în tabăra alianței antihabsburgice, subliniind îndeosebi tratativele ambasadorului Boemiei cu Gabriel Bethlen în vederea atragerii Veneției de partea coaliției¹⁵. Geremia Ghisi menționează, de asemenea, printr-o interesantă formulare, dispariția adversarului lui Bethlen: „La norocul lui Gabor însuși se adaugă moartea lui Homonai, inamicul său perpetuu, întâmplată în Polonia, autenticată cu mai multe scrisori¹⁶. Sfârșitul pretendentului Georg Drugeth de Homonna încheia o etapă a manevrelor politice prin care Casa de Austria dorea subminarea potențialului militar al principelui ardelean, determinându-l să susțină războiul pe două fronturi.

Cu toate că Poarta a încercat să limiteze inițiativele lui Gabriel Bethlen, dezavuând operațiunile militare din Ungaria și respingând pretențiile principelui la coroana Sf. Ștefan¹⁷, alianța Boemiei cu Transilvania s-a dovedit funcțională. Venețianul Geremia Ghisi înregistra în acest sens, tot la 14 septembrie 1620, iminenta întrunire a lui Bethlen cu regele Boemiei, Frederic V, principele elector al Palatinatului: „Acest rege [al Boemiei n.n.] a trimis curier pentru a se înțelege asupra zilei și locului întâlnirii pe care trebuie să o aibă cu Gabor, [fapt] care se crede că va avea loc la cinci sau șase leghe distanță de aici [din Praga n.n.]”¹⁸.

Izvoarele venețiene¹⁹ relative la participarea Transilvaniei la Războiul de treizeci de ani furnizează importante informații utile în analiza multiplelor aspecte ale întregului interval cronologic. Valorificarea surselor inedite amintite îmbogățește cu noi amănunte registrul elementelor politico-militare privitoare la prima etapă a beligeranței principatului în cadrul alianței antihabsburgice.

¹⁴ *Ibidem*, fila 537 r. (vezi Anexa).

¹⁵ *Ibidem*, fila 546 r.-547 r. (vezi Anexa).

¹⁶ *Ibidem*, fila 546 v. (vezi Anexa).

¹⁷ Cristina Feneșan, *op.cit.*, p. 127-128.

¹⁸ Archivio di Stato di Venezia, *Avvisi...*, fila 546 v. - 547 r. (vezi Anexa).

¹⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. VIII, doc. DLX-DLXI, p. 380-382, doc. DLXIII-DLXIV, p. 382-383, doc. DLXVI, p. 384, doc. DLXXIV, p. 389-393; *Ibidem*, vol. IV/I, București, 1882, doc. DX, p. 587, doc. DXVI, p. 596-600, vezi și O. Lipót, *op.cit.*, p. 501.

ANEXA

I

Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo Sig(no)re Patron mio Col^{mo}

...Sabato giunse qui il Principe di Transilvania con 3 m(illa) cavalli soli havendo lasciato à dietro verso Possonia il resto, che si diceva ascendere a 30 m(illa) persone. Li S(erenissimi) S(igno)ri Gene(rali) andavano a incontrarlo e si trattenevo il giorno seguente con lui. L'abbocamento [è stato] lungo di molte hore, et intendo che' quello disse il Principe in sostanza è ques[ta]: ch' egli haveva buona inteligenza alla Porta, era amato, et honorato dal Rè di Polonia [et] godeva il suo stato in Pace et in quiete, con tutto ciò si è messo à travagliare et rischiare, per il puro zelo della Religione, vedendo la christianita cosi turba[tiva] che questo è stato il suo solo fine, mà che è ben vero che se piaceva a alcuni di volerlo per signore, egli non resistera; che per far conoscere ch' egli non oggetti ha lasciate à dietro le sue genti, et è venuto con queste poche f[orze], ha concluso che il tempo stringe e che bisogna operar presto perche aspett[ando] l'anno seguente si potrebbero incontrar maggiore difficulta, et a questo ha... * efficacemente questi S(erenissimi) S(igno)ri di più ha detto che il Bassa di Buda ha comissioni [dalla] Porta di mandarli ad ogni cenno 16 m(illa) combattenti, et il tartaro cas... * con 10 mi(lla).

Dal campo Bohem[o] [di] Danubio al Ponte di Viena l'ultimo d'ottobre 1619.

Notă tergală: 1619, 29 Novembre. Avisi di Germania.

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Gieremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 23 r., original)

II

Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo Sig(no)re et Patrone mio Col^{mo}

...il Principe Gabriel Bethlen dovesse coronarsi Re d'Ungaria, il quale dopo la coronatione doveva andare verso Cassovia, ai confini di Polonia, et questa andata sara forse per regular qualche cosa in quelle parti del Regno o per ingelosin' i Polacchi e divertirli dalla Transilvania dove, come V(ostra) E(ccellenza) havra saputo, faceva una scovervia li giorni passati sotto la condotta del Conte d'Humonai. Trattavasi della detta dieta di far Re designato

d'Hungaria il Re Federico di Bohemia, non havendo il Principe Gabriel figliuoli non sò ancora come sia riuscito questo punto.
Di Praga 4 genaro 1620.

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 100 r., original)

III

Avisi di Vienna di 8 Agosto 1620

Il Principe di Transilvania s'affatica in danno quanto al pensar di far progresso nell' incoronatione di Ongaria, stante che quelli di Austria superiore si sono totalm(en)te resi, et che il Ser(enissi)mo di Baviera è contrato in Linz, et preso il giuram(en)to à nome di Sua Maesta Ces(are)a et poi ha inviato il suo essercito verso Bohemia et senza l'aggiunto del Turco non puo esso Transilvano imaginabilm(en)te far cosa alcuna di buono...

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 40 r., original)

* ilizibil datorită deteriorării documentului.

IV

Serenissimo Principe

... Si è confermata la elettione di Betlem Gabor al Regno d'Ungheria et di già se ne veggiono monete d'oro et questo Re è dichiarato successore di quello il quale non stà con molta sanita; si fa in quel Regno molta provisioni p(er) soccorrere questo et p(er) travagliare gli Austriaci havendo fatto capo il Tursi che con 12 m(illa) ungari à cavallo doveva passare subito alli danni della Stiria si p(er) divertire li forze, cosi p(er) proverare la sollevatione di quei popoli che già molto tempo pare che scaccilino et p(er) sostenere quelli soldati si è conchiuso in quella Dieta che li Baroni del loro Regno diano 12 m(illa) fiorini [!?] p(er) cias che d'uno, gli altri Sig(no)ri 3 milla et li popoli la rata, dicono anco che il Gabor habbia arrestato li ambasciatori di Cesare p(er) la scritta prigionia del Tiefempoch tra quali è il Conte di Collalto et esso Betlem ha scritto qui al fratello del ritenuto che egli non lasciera li ambasciadori se non intende la liberatione di quello.

Praga 31 Agosto 1620.

Della Ser(eni)ta V(ost)ra

Umili(ssi)mo et Devoti(ssi)mo Aff(ezionatissi)mo

Geremia Ghisi

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 532 r., original)

V

Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo Sig(no)r Patrone mio Col^{mo}

Alla mia partenza dal Campo Bohemo, giunse avviso che Gabor Betlem era stato proclamato Rè di Ungaria e che si era già messo in cammino per venire in Austria à congiungersi col Campo Bohemo, con ventimila soldati.

Di Norimberga li 3 settembre 1620.

Notă tergală: 3 sett(embr)e 1620, Avisi del S(igno)r Alfonso Antonini.

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 51 r., original)

VI

Ser(enissi)mo Principe

Non riuscì vero l'avviso scritto delli rattenuti Ambasciatori Cesarei in Ungaria, poiche quelli che me ne portò l'annuntio prese un grossiss(im)o granchio. Scriveva il Gabor che invigilarebbe se Cesare mandasse Amb(asciato)ri in alcun luogo et ne procurarebbe la cattura per poter con essi fare riscatto del Tiefenpoch ma colui intese alla rovescia; ben è vero che essi ambasciatori, per quanto mi riferiscono di corte, non poterono havere udienza dal Gabor doppo che fu dichiarato Re, che seguì li 25 del passato onde se ne tornarono senza altra rissolutione.

Ser(eni)ta V(ost)ra humilm(en)te mi inclino.

Praga 7 settembre 1620.

Della Ser(eni)ta Vo(st)ra

Umili(ssi)mo et Devo(tissi)mo Aff(ezionatissi)mo

Geremia Ghisi

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1620 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 535 r., original)

VII

Serenissimo Principe

... Gabor, il che è molto riuscibile per essere questo Re capa della Unione et amato sinceram(en)te dal Boemo [?].

... Non meno mi è stato promesso di scrivere al Gabor et insinuarli la buona volontà della Ser(en)ita V(ost)ra verso questi stati et pregarlo à volere anch' egli concorsere con loro à grata corrispondenza; io le ho promesso ogni buon offitio et di scriverre in Senato, così ricercandomi essi, ò almeno a Senatori vali che siano per darlene parte.

Praga VII settembre 1620.

Della Ser(en)ita V(ost)ra

Umili(ssi)mo et Devotissimo Aff(ezionatissi)mo

Geremia Ghisi

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621 (di Geremia Ghisi, 1620)*, ex cod. Brera 134, fila 537 r. – 537 v., original)

VIII

Ser(enissi)mo Principe

...Tornò qui hier l' altro sera quel Barone, che è stato amb(asciato)re residente p(er) q(ues)to Re alla Dieta Ungara, et questa mattina havra audienza da S(ua) M(aesta) a cui farà relatione del suo negotiato et io tentarò d' haverne almeno un'estratto per poterlo mandare alla Ser(enita) V(ost)ra agli in particolare rapporta, che il Gabor ha due volte havuto con lui ragionam(en)to della Ser(enissi)ma Republica desiderando sapere come essa sia [?] d' affettione verso questa parte et l' ha pregato che subito gionto ne prenda squisita informatione et gliene dia parte.

...Ha poi il Betleme, come dicono, lasciato molto ben provvista l' Ungaria mandando il S(igno)r Giorgio Sedechi a confine del Turco, et il S(igno)re di Holeascagi a confine della Slesia, Polonia, et Moravia, et il Racotio verso Cassovia. Finalm(en)te racconta, che nel partirsi le disse il Gabor, dise al nostro Re, che quest' anno o io farò cosa degna di memoria o perderò la vita.

Quanto à costumi di lui lo dice amorevoliss(i)mo et tutto filante della gloria del suo Regno, et che quando fu publicato Re egli pianse et che si duole sovente di non haver fig(lio)li. Che la moglie di lui vive una vita ritiratiss(i)ma, vestendo sempre semplicemente, et senza alcuno ornamento ò di gioie ò d' oro, et che continono ella essorta il marito à non insup(er)bere nelli honori inspuratam(en)te havuti, ma che debba sempre raccordarsi di quell' humile fortuna nella quale essi viverano sbanditi in Costantinopli.

Alle fortune di esso Gabor si aggiunge la morte con più lettere authenticata dell' Homonai suo continuo nimico seguita in Polonia... Questo Re ha spidito l'orriero per aggiustare il giorno et luogo dell' aboccamento che deve fare con il Gabor, il che si crede che seguira cinque o sei leghe di qui lontano.

Praga XIII Settembre 1620.

Umili(ssi)mo et Devoti(ssi)mo Aff(ezionatissi)mo

Gieremia Ghisi

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621* (di Gieremia Ghisi, 1620), ex cod. Brera 134, fila 546 r. – 547 v., original)

IX

Di Vienna adi 26 di X^{mbre} 1620

. D'Ungharia non è ancor venuto nova del Gabor, come intende di trattar l'ac[c]ordo allegando non haver ancor havutto risposta del Palatino et s'intende che prima s'habbi à far una dieta di quel Regno.

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621* (di Gieremia Ghisi, 1620), ex cod. Brera 134, fila 89 r., original)

X

Avvisi di Norimberg di 29 April 1621

. La trattatione di pace col Transilvano et con gli Ongari resta disciolta et li una parte et l'altra si prepara alla guerra, inviandogli gia Cesare le militie et l'artegliaria verso Possonia.

(Archivio di Stato di Venezia, *Avisi di Germania et Fiandra. 1619 fin 1621* (di Gieremia Ghisi, 1620), ex cod. Brera 134, fila 189 r., original)

PETRU MOVILĂ

(n. 1574 sau 1596 - m. 22 decembrie 1646/1 ianuarie 1647)

DRAGOȘ NICOLAE MIU

Secolul al XVII-lea are o deosebită importanță pentru istoria Bisericii Ortodoxe, deoarece prin hotărârile unor sinoade ortodoxe din acest veac și prin *Mărturisirile de credință* care s-au alcătuit, biserica răsăriteană a reușit să-și lămurească atitudinea și poziția ei, atât față de luteranism și calvinism, cât și față de romano-catolicism, care se afla atunci în dispută teologică aprinsă cu protestantismul¹. S-au ținut în acest veac, șapte sinoade generate de apariția mărturisirii calvinizante la Geneva (1629), mai întâi în latină apoi în greacă, atribuită patriarhului ecumenic Kiril Lukaris al Constantinopolului (1620-1638, cu cinci întreruperi)². La apariția acestor frământări au contribuit luptele aprige dintre iezuiți (catolici) și calviniști, din timpul Războiului de 30 de ani (1618-1648), care și-au transferat acțiunile lor, din Apus în Răsărit, mai ales la Constantinopol, unde calvinii erau susținuți de ambasadele Angliei, Elveției, Olandei, Suediei, iar catolicii de cele ale Franței și Austriei.

Primul sinod de la Constantinopol (1638)³ din acest veac este convocat de adversarul și succesorul lui Lukaris, Kiril II Kontaris (cu întreruperi între 1633-1639), filocatolic, unde s-a condamnat prin 13 anatемisme *Mărturisirea calvinizantă*, cât și persoana lui Kiril, fiind singurul sinod care a condamnat persoana, ulterior renunțându-se la acest lucru. Asupra paternității acestei scrieri s-au purtat discuții numeroase, unii atribuind-o unui pastor calvin, Antonius Leger (originar din Geneva), ajuns pastor la Ambasada Olandei din Constantinopol, iar autorul ei moral este Cornelius Haga, ambasador olandez.

Trebuie menționată încorporarea Ucrainei sau Rusiei mici în 1569 în regatul catolic al Poloniei și unirea de la Brest-Litovsk (octombrie 1596), sub presiunea iezuiților, a unora dintre ucrainieni cu Roma, în timpul regelui Poloniei, Sigismund al III-lea Vasa (1587-1632); succesorul acestuia

¹ Ioan Rămureanu, *Istoria Bisericească Universală*, București, 1992, p. 454.

² *Ibidem*, p. 455.

³ *Ibidem*.

Wladislaw IV (1632-1648) s-a arătat mai tolerant față de ortodoxia din Polonia. Un rol deosebit l-a avut în întărirea ortodoxiei Petru Movilă, ajuns mitropolit de Kiev (1633-m. 22 dec. 1646).

El se trăgea din familia Movileștilor,⁴ născut la Suceava la 1574 sau mai probabil în 1596, ca fiu al lui Simion Movilă (mai târziu domn în Țara Românească și Moldova) și al soției sale Marghita, călugărită ulterior. Un unchi al său era Ieremia Movilă, iar altul mitropolitul Gheorghe, cei trei frați movileni erau ctitorii Suceviței. Tatăl celor trei frați, bunicul lui Petru Movilă era Ioan Movilă căsătorit cu Maria, fata lui Petru Rareș, deci Petru Movilă era strănepotul lui Petru Rareș și al lui Ștefan cel Mare.

După o scurtă pribegie prin Țara Românească se așează definitiv în Polonia, unde învață la vestita școală a Frăției Ortodoxe din Lwow (Lemberg) apoi la Academia din Zamoiska, unde aprofundează limbile latină, greacă, slavonă, polonă; gramatica, poetica, retorica, dialectica, teologia și chiar mânuirea armelor, potrivit obiceiurilor nobililor poloni. Sub înrăurirea unor personalități duhovnicești de la Lavra Pecerska (Lavra Peșterilor) din Kiev, va fi călugărit în 1625, în 1627 e ales arhimandrit (egumen al mănăstirii), alegere întărită și de Sigismund al III-lea. Nu putem înțelege și încadra activitatea sa fără a trece puțin în atenție, situația politică, culturală și bisericească a Ucrainei din acel timp. Am spus că în 1568, uniunea de la Lublin, prin care Polonia se unea cu Lituania și în urma căreia ea se întărea cu noi teritorii de la Marea Baltică până la Marea Neagră – teritorii ocupate de rușii albi (bieloruși) și ucrainenii ortodocși, teritorii urmărite cu consecvență și atent de prozelitismul catolic, mai ales Galiția, unde în 1539 se înființa o Episcopie ortodoxă la Lwow, ca o continuare a celei de la Halici, și unde se formaseră niște „frății” pentru apărarea dreptei credințe. Dar Sigismund al III-lea încuraja propaganda catolică, mulți ierarhi și credincioși ortodocși au fost siliți să se unească cu Roma, momentul culminant fiind uniunea realizată de Sinodul de la Brest-Litovsk (16-20 octombrie 1596), denunțată abia în 1946. Rezultatele ei: bisericile ortodoxe sunt închise în marea lor majoritate, unele averi confiscate, credincioșii fiind presați să adopte uniația; inclusiv Catedrala mitropolitană din Kiev e luată de iezuiți, care vor înființa colegii iezuite în Camenița, Vilnius, Bor, ce urmăreau catolicizarea și polonizarea nobilimii lituaniene, bieloruse, ucrainene ce erau în mare parte ortodocși, dar de multe ori cazacii zaporojeni și-au apărat chiar cu sabia vechea credință a strămoșilor lor.

Abia prin 1620/1621, patriarhul Teofan al Iersualimului hirotonea șase episcopi ortodocși și un nou mitropolit de Kiev, în locul celor uniți. În astfel de împrejurări vitrege, Petre Movilă ajunge la 31 de ani arhimandrit și egumen la Lavra Peșterilor din Kiev, lavră care a rezistat încercărilor mitropolitului unit

⁴ Cf. I. Rămureanu, *op. cit.*, pp. 455-463 și Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1992, pp. 32-45.

Mihail Ragoza de a o confisca. Sub oblăduirea unor ierarhi cărturari de mare valoare, Movilă reușește să facă din Pecerska o lavră cu un prestigiu necunoscut până acum, restaurând și înfrumusețând peșterile cu moaște de sfinți, mănăstirea, continuând activitatea tipografică și înzestrând tiparnița cu litere latine. În 1631 fondează un colegiu la Lavra, mutat apoi la Bratska, din care s-a dezvoltat mai târziu, vestita academie duhovnicească de la Kiev.

În 1632 cu ocazia alegerii noului rege al Poloniei, împreună cu alți nobili din Dietă, reușește să impună alegerea lui Wladislaw al IV-lea (1632-1648), care va da acele „articole de împăcare“ câștigându-se printre altele: libertatea de cult a ortodoxiei în Polonia; recunoașterea legală a mitropoliei ortodoxe de Kiev, cu episcopiile sufragane; dreptul la biserici, tipografii, spitale; menținerea „frățiilor“ ortodoxe; restituirea tuturor bisericilor ortodoxe din Kiev și accesul ortodocșilor la demnități în stat. Ulterior însă, luptele au continuat, uniaticismul câștigând din nou poziții avantajoase.

La 2 martie 1631, în scaunul de „arhiepiscop și mitropolit al Kievului, Haliciului și a toată Rusia“ (Rusia Mică), este ales arhimandrit Petru Movilă, alegere întărită de prestigiul lui cărturăresc, de descendența și relațiile sale, de activitatea dusă de el pentru întărirea bisericii ortodoxe, alegere întărită și de Wladislaw al IV-lea și recunoscută de patriarhul Kiril Lukaris. E hirotonisit arhieru abia în 1633, continuând refacerea bibliotecii și a mănăstirilor, a catedralei mitropolitane Sfânta Sofia; a fost restaurată biserica Spasa, ctitoria marelui Cneaz Vladimir; a ridicat spitale și azile, instituind vicari pentru Ucraina și Bielorusia, precum și potropopi, cercetând adeseori pe episcopii sufragani, convocând anual „soboare“ pentru buna organizare a vieții precum și organizarea unui „consistoriu“ pentru cercetarea abuzurilor și abaterilor clerului, luând măsuri pentru întărirea disciplinei monahale, contra recăsătoriei preoților etc.

Pe plan cultural, școala sa din Kiev avea o programă de studii identică cu cea a școlilor din Occident, un personal didactic bine pregătit, bibliotecă bogată, punându-se accentul pe: gramatică, muzică, sintaxă, retorică, didactică, aritmetică, geometrie, astronomie, filozofie și teologie. Colegiul movilean din Kiev e considerat cel mai vechi așezământ de învățământ superior la slavii ortodocși, devenind după 1700, Academie. După modelul lui s-a organizat la mănăstirea „Trei Ierarhi“ din Iași de către Vasile Lupu, în 1645, o școală superioară, iar alta este la mănăstirea „Sfântul Andrei“ din Moscova, devenită ulterior Academie slavo-greco-latină, unde predau profesori kieveeni. Prin această vastă activitate urmărea să formeze un cler cult și disciplinat, care să facă față atacurilor uniaste și iezuite. El controla tipografiile din Kiev (Lavra Pecerska), Lwow, Vilnius, îngrijind circa 50 de tipărituri, singur sau în colaborare. A tipărit trei categorii de cărți – de slujbă, de evlavie sau întâlnire

duhovnicească și de apărare a ortodoxiei; exemple: *Liturghierul* (1629), *Evangheliarul* (1636, Pecerska), *Apostolul*, *Psaltirea*, *Octoihul*, *Triodul*, *Triodul înflorat*, *Penticostarul*, *Antologhionul*, dar cea mai însemnată carte de slujbă era *Evhologhionul* sau *Molitvelnicul* (Trebnicul) (1646, Pecerska), cu peste 1500 pagini și 126 de slujbe. Pentru înlăturarea unor greșeli și nuanțe catolice sau deformări, el va colaționa diferite ediții grecești, paleoslave și chiar catolice în vederea restabilirii textului original, dovedindu-se un precursor al reformei patriarhului Nikon al Moscovei (1652-1666).

Dintre cărțile de zidire sufletească, amintim: *Capitolele paneretice ale diaconului Agapet* (secolul VI), *Așezămintele lui Dorotei* (secolul VI, 1628), *Omiliile Sfântului Macarie Egipteanul* (1632), *Patericul sfinților care au strălucit în Pecerska* (1634), *Istoria lui Varlaam și Ioasaf* (1637), *Minunile peșterilor Kievului* (1638), *Evanghelia învățătoare (Cazania)* - traducere din grecește, *Nomocanonul* (1629) – o lucrare canonic-juridică.

Principala lucrare polemică este: „LITHOS“ (sau Piatră din praștia adevărului al Sfintei Biserici ortodoxe ucrainene), Kiev, 1644; este un răspuns la atacurile uniților, dar combate și „filioque“ și primatul papal. Lucrarea sintetiza un material imens: hotărâri sinodale, operele Sfinților Părinți și scriitori bisericești din Apus și Răsărit, viețile sfinților, operele istorice sau teologice contemporane etc. Se poate să fi fost ajutat la redactarea ei și de alți colaboratori.

Mărturisirea Ortodoxă.

Kiril Lukaris și „Mărturisirea calvinizantă“ a sa fiind anatemitată și autorul și scrierea în 1638, la Constantinopol, în septembrie 1640 se convoacă un alt sinod în Catedrala Sfânta Sofia din Kiev, în scopul cercetării unei „Mărturisiri de credință ortodoxă“ (1639, 1640), întocmită de mitropolitul Petru Movilă, în limba latină, cu titlul: *Expositio fidei Ecclesiae Russiae Minoris*. Mărturisirea era împărțită în trei părți, corespunzătoare celor trei virtuți teologice creștine, *credința*, *nădejdea*, *dragostea*, având 261 de întrebări și răspunsuri. Partea întâi tâlcuia Simbolul niceean al credinței; a II-a parte *nădejdea* (explicându-se rugăciunea *Tatăl Nostru* și fericirile); partea a III-a – învățătura despre dragostea față de Dumnezeu și de aproapele; întreaga lucrare era fundamentată teologic, dogmatic, mistic, liturgic, pe învățăturile Sfintei Scripturi, ale Sfinților Părinți (cheia descifrării Bibliei) și pe canoanele Bisericii.

Sinodul local din 9-18 septembrie 1640 de la Kiev aproba *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă, cu excepția a două puncte de credință, vizibil influențate de teologia apuseană:

1) Dacă există pentru suflete după moarte un loc curățitor între Rai și Iad, numit în Apus „purgatoriu“;

2) Momentul prefacerii sau sfințirii Darurilor la Sfânta Liturghie.

Hotărându-se să se ceară părerea patriarhului ecumenic Partenie I, se va convoca un nou **sinod la Constantinopol (mai 1642)**, unde participă 45 de membri, ierarhi și alți clerici, sinod care condamnă *Mărturisirea calvinizantă* a lui Lukaris sau a oricărui posibil autor al ei, dar de data aceasta nu și persoana lui Lukaris, socotind că nu Lukaris este autorul ei.

Sinodul de la Iași (15 septembrie-27 octombrie 1642) – a fost ales Iașiul din motive multiple, aici domnea Vasile Lupu, domn creștin de mare prestigiu, Kievul se afla sub controlul Poloniei catolice, iar Constantinopolul sub turci. Partenie I a trimis ca delegați pe: Porfirie, fostul mitropolit al Niceei și pe ieromonahul Meletie Sirigul (1586-1664), profesor, predicator și cel mai mare teolog grec al veacului al XVII-lea, școlit la Veneția și Padova.

Din partea Mitropoliei din Kiev, Petru Movilă a trimis: pe egumenul mănăstirii Sfântul Nicolae, primul rector al Academiei Movilene din Kiev – Isaia Trofimovici Koslovski; Iosif Kononovici Gorbački (rectorul în funcție) și Ignatie Oxenovici (fost rector, predicator). Din partea bisericii moldovene: mitropolitul Varlaam (1638-1657) și episcopul Sf. Trei Ierarhi din Iași și în același timp rectorul Academiei înființate de Vasile Lupu aici – Sofronie Pociatki. Din Țara Românească n-a participat nici un episcop, din cauza raporturilor încordate dintre cei doi domni. Trebuie reținut faptul că acum s-au întâlnit într-un sinod, **pentru prima oară în istoria Bisericii**, reprezentanții celor trei mari ramuri ale Ortodoxiei: greacă, slavă și romană. Unii istorici români și străini contestă participarea ierarhilor moldoveni la sinodul de la Iași, idee falsă, deoarece, dacă ar fi așa „sinodul” nu se putea întruni, n-avea canonicitate, legalitate. Domnul profesor Alexandru Elian susține faptul că „nu a asistat la lucrări nici unul din ierarhii moldoveni, cum greșit mai cred unii cercetători, pentru că nu a fost vorba decât de ceea ce am numi azi o reuniune de experți în probleme în care erau direct interesate numai cele două părți: Kievul și Constantinopolul. Izvoarele contemporane nu lasă nici un fel de îndoielă în această privință”⁵. Cu toate acestea, domnul profesor Elian însuși, într-un studiu anterior⁶, a afirmat că „va numi această reuniune sinod, motivat de importanța sa reală în istoria mai nouă a Bisericii Răsăritene”.

Lucrările sinodului au durat 43 de zile și s-au desfășurat în trapeza mănăstirii Trei Ierarhi, știri avem de la Meletie Sirigul, care a și tradus imediat scrierea lui Movilă în greacă⁷, precum și dintr-o scrisoare în limba italiană a medicului danez (sau olandez) Scocardi (Skovgard), aflat la curtea lui Vasile Lupu. Discuțiile s-ar fi purtat în latină și slavă, Meletie Sirigul stăruind și

⁵ Apud Prof. Alexandru Elian, *Cuvânt înainte la «Mărturisirea de credință a Bisericii Ortodoxe (1642)»*, București, 1981, p. 7, în Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 457.

⁶ Vezi Alexandru Elian, *Contribuția grecească la «Mărturisirea ortodoxă»*, București, 1946, Balcania, V, 1, MCMXLII, p. 82.

⁷ I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 457.

pentru anatemizarea în 18 puncte a „Mărturisirii” pusă sub numele lui Lukaris, hotărâre discutată în sinodul anterior din mai 1642. În acest sens, Meletie scrie o „Întâmpinare” la acea scriere, dar s-a opus atât Vasile Lupu, cât și majoritatea membrilor ucraineni și moldoveni, considerând că nu Kiril Lukaris este autorul ei.

S-a trecut apoi la cercetarea atentă a tuturor celor 261 de întrebări și răspunsuri din „Mărturisirea ortodoxă” a lui Movilă, pe măsura discuțiilor, Meletie traducea din latină în greacă. Cum am zis, sinodul a respins teza purgatoriului și ideea movileană, cum că prefacerea Darurilor ar avea loc la rostirea cuvintelor „Luați, mâncați... și beți dintru acesta toți...”, arătându-se de către toți, pe teme scripturistico-patristice, că prefacerea Darurilor are loc în timpul epiclezei, adică a rugăciunii de chemare sau invocare a Sfântului Duh, rostită de preotul slujitor⁸.

La 27 octombrie 1642 s-au terminat lucrările Sinodului de la Iași, „Mărturisirea ortodoxă” a lui Petru Movilă, tradusă în limba greacă populară de Meletie Sirigul și însoțită de textul ei original în limba latină, e trimisă la 30 decembrie 1642 la Constantinopol⁹. Însă cu 10 zile înainte, delegații greci tipăreau la Iași o scrisoare de mulțumire pentru găzduirea acordată de Vasile Lupu, plus o hotărâre de anatemizare a „Mărturisirii pseudo-lukariene”, luată de Sinodul Patriarhal, care n-a fost acceptată la Iași.

Sinodul patriarhal de la Constantinopol (martie 1643), prezidat de Partenie I a aprobat ca traducerea greacă a lucrării lui Movilă să devină „Mărturisirea ortodoxă a Bisericii sobornicești și apostolești a Răsăritului”, hotărâre semnată în anii următori și de cei trei patriarhi ai Răsăritului: Ioanichie al Alexandriei, Paisie al Ierusalimului, Macarie al Antiohiei,¹⁰ devenind – după Simbolul niceean al credinței (crezul) și Dogmatica Sf. Ioan Damaschinul – a treia mărturisire de credință a Bisericii Ortodoxe¹¹. Petru Movilă a publicat versiunea latină încă din timpul vieții, la Amsterdam, în 1643, sub titlul „Confessio fidei orthodoxae”; alta la Leipzig în latină (1659) cu titlul „Confessio orthodoxae catholicae et apostolicae Ecclessiae orientalis”. Pe baza acesteia, a apărut la Kiev în 1645, o formă prescurtată a Catehismului, în două versiuni: polonă și slavo-ucraineană. Prima ediție în limba greacă a apărut la Amsterdam (1667), cu o prefață a lui Nectarie de Ierusalim, prin grija lui Panaiot Nikussios, marele dragoman al Porții otomane, care a trimis în 1672 regelui Ludovic al XIV-lea al Franței, unul din manuscrisele originale ale „Mărturisirii” (grec-latin), păstrat până azi în Biblioteca Națională din Paris (Parisinius Graecus 1265), textul grec fiind tipărit la noi pentru prima dată în 1943 de preotul profesor universitar și academician Nicolae M. Popescu.

⁸ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

⁹ Cf. I. Rămureanu, *op. cit.*, p. 458 și M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 42.

Circulația scrierii s-a accelerat după 1667, când se cunosc 15 ediții grecești de la Leipzig, Uppsala, Snagov – 1669 (sub îngrijirea lui Antim Ivireanul); apoi traducerile slavo-ruse, olandeză (1722), germană (1727), engleză (1762), slavo-sârbă (1764, 1777), maghiară (1791), bulgară (1888). În limba română s-a tradus și tipărit pentru prima dată la Buzău (1691), prin osârdia logofătului Radu Greceanu. În secolele XVII-XVIII, ea ajunge la 19 ediții românești. Ea a fost folosită aproape în toate țările și de către toate confesiunile, încât marele istoric și dogmatist rus M. Bulgakov (sec. XIX) socotea pe Petru Movilă ca pe „părintele teologiei ortodoxe moderne”¹².

Scrierea lui Petru Movilă făcea parte din lungul șir de luări de poziție ale Ortodoxiei față de abaterile de la canoane, dogme, tradiție apostolică ale diferitelor erezii și secte apărute de-a lungul istoriei. Trebuie precizat faptul că prima „Mărturisire de credință”, după Sinodul niceo-constantinopolitan (381), aparține patriarhului ecumenic Ghenadie al II-lea Scholaris (cu trei întreruperi între 1454-1465), la cererea sultanului Mehmed II El Fatâh, ce dorea o expunere clară, în scris, a principalelor învățături ale credinței creștine, rezultând scrierea „Despre calea mântuirii oamenilor” sau „Mărturisirea de credință a patriarhului Ghenadie”. În secolul al XVII-lea apar trei mari „Mărturisiri de credință”:

1. Mărturisirea lui Mitrofan Kritopoulos (1625), care rugat de teologii din orașul german Helmstädt, în care descrie caracterul invizibil al Bisericii și numărul Tainelor, dar era prea conciliant cu protestanții, spunând (ca să nu se distanțeze prea mult de ei) că primele trei Taine – Botezul, Euharistia, Spovedania sunt indispensabile, restul sunt benevole. Ea nu a fost aprobată de patriarhii Bisericii Răsăritene, dar are o anume valoare încât se face o comparație între diversele confesiuni.

2. „Mărturisirea ortodoxă” a Mitropolitului de Kiev, Petru Movilă (lași 1642).

3. „Mărturisirea” patriarhului Dositei al Ierusalimului – „Pavăza Ortodoxiei” (Ierusalim, 1672), aprobată de Sinodul de la Ierusalim, convocat de Dositei al II-lea Nottara (1669-1707), care va compune pe baza învățăturilor dreptei credințe și a hotărârilor sinodale din 1642-1643, „Pavăza Ortodoxiei”, având dublu caracter: antiprotetant (mai ales anticalvin), dar și anticatolic. Sinodalii au ajuns la concluzia că „Mărturisirea calvinizantă” intră în conflict chiar cu viața pur ortodoxă a lui Kiril Lukaris, iar el nu a mărturisit niciodată paternitatea ei. Sinodul aduce termenul latin ce a stârnit discuții multe – „transsubstanțio” (transsubstanțiere), pentru explicarea prefacerii Darurilor la Sf. Euharistie, contestat acest termen de Teofil Koridaleu și Ioan Kariofil; termenul fusese introdus pentru primă oară de patriarhul Ghenadie II Scholaris.

Sinodul de la Constantinopol (1691), convocat de Calinic al II-lea,

¹² *Ibidem*, p. 43.

ajunge la concluzia similitudinii termenilor latin și grec: μεταβολή (metaboli) – transsubstantiatio = „prefăcere“.

Legăturile lui Petru Movilă cu Țările Române

Încă din 1631, pe când era egumen la Pecerska, unul din frații săi, Moise, a ajuns domn în Moldova, arhimandritul dedicându-i o carte tipărită la Kiev, „Triodul ales“ (sau înflorat). Sfaturile date fratelui său sunt asemănătoare cu cele din „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie“¹³, ele având în vedere nu numai răspândirea culturii și sprijinirea bisericii, ci și „fericirea celor supuși“, spiritul de dreptate al domnului pus în situații în care trebuie să-și apere țara: „Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi trebuie să lupți bărbătește“. De altfel, Moise Vodă a domnit de două ori (1631 și 1633-1634), fiind mazilit de către turci pentru simpatiile lui polone¹⁴. Chiar din titlul „Sfaturilor către Moise Movilă“ (1631), dar și din alte opere pe al căror frontispiciu pune formula „fiu al voievodului Moldovei“, reproducând și stema Moveștilor, cu emblema ambelor Țări Române (tatăl său domnise în ambele țări, 1600-1602), Petru Movilă și-a expus concepțiile politico-culturale, având intenția în tinerețe de a concura la tronul Moldovei¹⁵. În „sfaturile“ sale date fratelui său îi spune că „ești dator nu numai să ai grijă de tine, ci și să aduci folos supușilor, să te ocupi nu numai de cele politicești, ci și să te deprinzi întru cele duhovnicești, nu numai să stăpânești, ci și să te supui“¹⁶. Și îi enumeră zece virtuți sau căi de urmat, făcând multe analogii (în stilul deja cunoscut bizantin), cu situații similare din Vechiul Testament:

1. „Să alegi și să numești în slujbe bărbați buni, binecinstitori și vrednici a conduce, tot așa cum odinioară Moise a făcut...“;

2. „La judecăți, vina să fie mai întâi cercetată, și abia apoi hotărârea să fie luată“;

3. „Se cuvine să trăiești în pace cu toți dimprejur“;

4. „Pentru libertatea patriei și a supușilor tăi să lupți bărbătește“;

5. „Să lupți contra dușmanilor iar pe cei nevinovați să-i cruți“; Dar mai înalte sunt virtuțile dumnezeiești zece la număr pe care le enumeră: respectarea credinței pravoslavnice și răspândirea ei; stărpirea închinării la idoli și a amăgirilor Satanei; respectarea învățăturilor curate și drepte a bisericii sobornicești etc.

În încheiere, domnia este privită ca un control asupra celor lumești, dar și asupra celor duhovnicești. Personal cred că există o situație delicată, moștenită din Bizanț și perpetuată în tot spațiul de cultură și religie specifice Răsăritului,

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. II, București, 1969, p. 261.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 261-264.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 264-267.

și anume că a existat mereu o tendință, o tentație a basileilor, despoților sau domnilor ortodocși de a se amesteca în treburile clericale și duhovnicești, contrar unor prescripții destul de clare ale unor Sfinți Părinți, cum ar fi de exemplu, Sf. Grigore de Nyssa: „Nimeni să nu aibă trufia și îngâmfwarea de a îndrăzni să înceapă a propovădui mulțimilor mai înainte de a avea el îndelungată cercare și petrecere în viața cea duhovnicească!“. Dar și canoanele sfinte zic: „Nu se cuvine mireanului să predice sau să învețe în public, însușindu-și prin aceasta dregătorie duhovnicească. Ci să urmeze așezământului celui predanisit de Domnul și să deschidă urechea sa la acela ce a luat darul cuvântului învățătoresc, și de la acela să învețe cele duhovnicești, căci în Biserica unică, Dumnezeu a făcut mădulare diferite, după cuvântul Apostolului“ (I. Cor. 12, 27). Iar Sf. Grigorie Bogoslovul zice: „Să nu fiți cu toții limbă; și nici să fiți toți Apostoli, nici toți Prooroci, nici toți tălmăcitori“ și „De ce te faci pe tine păstor, oaie fiind? De ce te faci cap, picior fiind? De ce te apuci a conduce oști, fiind pus între soldați?“ sau „Nici nu căuta să fii mai înțelept decât cel înțelept... iar de se va găsi cineva și va călca acest canon, să se afurisească timp de 40 de zile“¹⁷.

Au fost deci diferite și numeroase cazuri când domnitori sau basilei și-au arogat și anume priceperi în latura dogmatică – duhovnicească – mistică, dar prin aceasta majoritatea nu ieșeau din făgașul normal, înscriindu-se pe linia respectării poruncilor din Evanghelie, a Tradiției Bisericii Răsăritene și a scrierilor patristice din Răsărit și Apus.

Revenind la legăturile lui Movilă cu Țările Române, el descrie în cartea sa „Lithos“, unele obiceiuri și datini din Moldova (tăiatul moțului la copii, hramurile de mănăstiri etc.). „Penticostarul“ (în slavonă, Lwow - 1642), era dedicat domnului Matei Basarab, dar și lui Vasile Lupu. Tipografiile de la Cămpulung (1635), Govora (1637), Dealu-Târgoviște (1644), sau a lui Vasile Lupu de la Iași (1640-1641), în care au apărut primele cărți românești după cele din Transilvania secolului al XVI-lea, au fost cumpărate sau dăruite de la Petru Movilă, el trimițând și tipografi cunoscuți și iscusiți. În 1640, Vasile Lupu a întemeiat un colegiu la Iași, asemănător celui kievean, unde predau patru profesori în frunte cu ieromonahul Sofronie.

În 1645, Movilă vizitând Moldova (pe care nu o mai văzuse din copilărie), va binecuvânta căsătoria fiicei domnului Moldovei, Maria, cu un nobil lituanian, mitropolitul din Kiev rostind un **cuvânt duhovnicesc** la Trei Ierarhi, un adevărat tratat teologic asupra tainei căsătoriei¹⁸. Cuvântarea a fost înută „parte în limbă polonă, parte în limba română“. O variantă tipărită în limba polonă, cu stema unei familii poloneze împreună cu stema Moldovei, cuprindea o prefață dedicată lui Vasile Lupu, fiind descoperită de P.P.

¹⁷ Arhimandrit Ilie Cleopa, *Despre vise și vedenți*, Bacău, 1994, pp. 73-74.

¹⁸ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 44.

Panaitescu într-o bibliotecă din Lwow (Wroclaw). Domnul era felicitat cu ocazia căsătoriei Mariei, îi dorea domnului a se bucura de nepoți, Movilă asigurându-l de respectul său și îi spunea că zicerile sale (cuvântarea) erau date spre tipărire în polonă pentru a arăta „cât de slăvită și de însemnată este legătura încheiată de Măria-Ta cu casa Domniei Sale Cneazului...”¹⁹.

Legături cu acest focar cultural religios din Ucraina avea și Matei Basarab, prin intermediul lui Udriște Năsturel, conducătorul Școlii domnești de la Târgoviște. Se presupune chiar că Năsturel ar fi dat versiunea sa după romanul popular și religios „Viața Sf. Varlaam și Ioasaf”, folosindu-se de tipăritura lui Movilă din 1637²⁰.

În dezvoltarea meșteșugului imprimăriei, în Moldova și în Țara Românească, ajutorul său a fost însemnat; Varlaam însuși în prefața de la „Cazan” ne încredințează că „preasvențitul părinte Petru Moghilă fecior de domn de la Moldova, arhiepiscop și mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rusia, care pre pofta Măriei-Sale (= la invitația lui Vasile Lupu) au trimis tiparul cu toate meșteșugurile câte trebuie”, pentru tipărirea cărții lui de la 1643, în tipografia de la Trei Ierarhi²¹. Și în Țara Românească, prima carte tipărită în secolul al XVII-lea, „Molitelnicul slavonesc” de la Câmpulung (1635), fusese lucrată de ieromonahul Meletie, meșter tipograf venit de la Kiev, care va aduce apoi teascuri complete și litere chirilice²².

După o păstorire de 13 ani împliniți, el a trecut la viața veșnică la 22 decembrie 1646 (1 ianuarie 1647 – stil nou), fiind îngropat în biserica cea mare a mănăstirii Pecerska. Prin testamentul său, arăta că întreaga avere a folosit-o pentru promovarea ortodoxiei și a culturii, pentru biserici și spitale, școli, o bună parte din ea era donată Colegiului de la Kiev, alta Catedralei Sf. Sofia și mănăstirii Pecerska pentru refacerea lor și pentru azilul de bătrâni întemeiat de el,²³ înscriindu-se pe linia impusă de Sf. Vasile cel Mare și de alți Sfinți Părinți din Răsărit și Apus, aceea a îmbinării contemplației cu munca, cu activitatea socială, filantropică etc.

El a căutat să trezească dintr-o oarecare letargie forțele latente ale ortodoxiei, să le ordoneze și să le apropie de modelele pe care i le propunea cultura europeană a timpului²⁴: „V-am dat și nu voi înceta până la moarte să vă dau cărți și profesori”²⁵ – spunea el în predoslovie „Antologhionului” (1636), rezumând într-o scurtă frază, o viață de om. Căutarea folosirii manuscriselor ce purtau girul teologilor de la Athos și dorirea unui dialog confesional Apus-

¹⁹ G. Mihailă, Dan Zamfirescu, *op. cit.*, pp. 268-269.

²⁰ Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române*, vol. I, Galați, 1994, p. 137.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 44-45.

²⁴ Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche (I)*, Editura Universității București, p. 257.

²⁵ *Ibidem*.

Răsărit erau alte coordonate ale gândirii ierarhului-cărturar. Udriște Năsturel, Matei Basarab vor înclina spre procurarea tipografiilor din Ucraina,²⁶ deși erau în tratative cu Roma.

Cititorul de azi poate fi mirat de frazele laudative, ornamentate fastuos, pline de reminiscențe mitologice, din encomionurile închinete lui Petru Movilă, dar toate sunt texte venind de la niște literați ai Barocului, prin urmare, podoaba și ornamentul apar ca elemente obligatorii în descrierea subiectului: „Preastrălucite și milostive doamne, părinte al nostru, păstor, patron și fondator

i se adresează Sofronie Pociatki, ieromonahul de la Pecerska, profesor de retorică la Colegiul movilean, în prefața „Eucharisterionului“ din 1632 – ești la fel ca aurul printre metalele nobile, ca diamantele printre nestematele iubitorilor științei...“²⁷, care-și sacrifică trupul pentru a aduce pe pământuri ucrainene pe „Minerva, regina științelor“²⁸.

²⁶ *Ibidem*, p. 258.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

DESPRE UN SCHIT MUSCELEAN MAI PUȚIN CUNOSCUT, DOBREȘTI (SEC. XVII), ȘI DESPRE ALTE LOCAȘURI RELIGIOASE DE AICI

SPIRIDON CRISTOCEA

Veche și frumoasă așezare a actualului județ Argeș, satul Dobrești s-a înscris în istorie și prin schitul de călugărițe despre care puțini locuitori știu că a existat cândva aici¹. Aflat la poalele Dealului Cornet, în vechiul și uitatul cătun Haitești², schitul a dispărut de mult timp, astăzi pe locul lui aflându-se o biserică ridicată între 1865 și 1872, lăcaș de mir al locuitorilor din acest sat. Mic locaș monastic, schitul și-a avut firește istoria sa pe care, din păcate, n-o putem reconstitui decât parțial. Pe lângă faptul că documentele existente sunt puține la număr, unele dintre ele păstrează tăcerea sau sunt contradictorii în privința începuturilor schitului, a ctitorului și a altor aspecte ale istoriei sale.

Cel mai vechi document păstrat ce consemnează acest locaș este hrisovul domnitorului Constantin Mavrocordat, din 25 mai 1737, prin care poruncește marelui stolnic Barbu Văcărescu să cerceteze jalba maicilor de la schitul Dobrești, județul Muscel. Având „o moșie la câmpu, în Vlașca ... care se chiamă Siliștea Neculeștii, pe apa Fântânilor“, călugărițele se jeluiau că

¹ Privitor la istoria Dobreștiului, vezi: Spiridon Cristoceă, *Un schit din județul Dâmbovița mai puțin cunoscut: schitul călugărului Theodosie*, în „Biblioteca Valachica“, Studii și Materiale de Istorie și Istorie a Culturii, Târgoviște, 1975, p. 319-326; Idem, *Scurt istoric al corului Dobrești*, în 80 de ani de activitate corală la Dobrești, județul Argeș, 1902-1982, lucrare editată de Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă - Argeș, Pitești, 1982, p. 4-9; Idem, *Satele Dobrești și Firești în cartografia din 1838*, în „Studii și Comunicări“, Muzeul Câmpulung Muscel, 1984, p. 94-114. Idem, *Dobrești (Muscel) - file de istorie medievală*, în „Museum“, Complexul Muzeal Golești, Golești, 1993, p. 7-11. Idem, *Câteva date despre școala din satul Dobrești Muscel (județul Argeș) între anii 1839-1864*, în „Argessis“, Studii și Comunicări, Seria Istoric, VII, Muzeul Județean Argeș, Pitești, 1995, p. 233-239; *Papa Ionel din Dobrești consătean cu Ion Mihalache. Istoriștește un urmaș*, (Corneliu Popescu, fiul preotului Ionel Popescu), Tipărit la S.C. Infcon S.A. Constanța, 1999, 74 p.; Vasile T. Ionescu, *Monografia comunei Dobrești-Muscel*, jud. Argeș, 1958, manuscris dactilografiat.

² În anul 1893 Dobreștiul era compus din două cătune: Haitești și Cercei, cu reședința în Haitești (C. Alexandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, 1893, p. 127-128). Într-un document din 29 noiembrie 1844, aflat în posesia autorului, se consemnează: „Adică moșnenii Cârstoeci, ce le zic și Haitești“.

„doftorul Dumitru“, ce avea o „moșie de zeastre acolo, le-au înecat moșia și le dă apa hotar și le ia dijma de pe moșia lor, fără dreptate“, de aceea domnitorul poruncește cercetarea pricinii. Consemnând că moșia a fost „dată de răposatul Matei Vodă“³, hrisovul indică existența schitului pe vremea lui Matei Basarab⁴, domnul Țării Românești (1632-1654). Tot despre existența schitului în vremea lui Matei Basarab aflăm dintr-o hotărnicie în care este consemnat un hrisov de la acest domnitor din leatul 7155 (1646 septembrie 1 - 1647 august 31) privind o delniță dăruită locașului de Vlad Coconul⁵.

Informațiile furnizate de aceste hrisoave intră în contradicție cu catagrafia din 1840, unde se consemnează: „Satul Dobreștii de Sus, moștenesc. Biserica de lemn, temelie de zid, leat 1720 mai 20, și s-au făcut acest schit de dumnealui Radu Golescu⁶ și s-au ocârmuit până la o vreme de dumnealui, cât au trăit, și să prăznuiește hramul Înălțării Domnului“⁷. Probabil că Radu Golescu a reconstruit biserica în 1720 și a administrat schitul o perioadă, fapte care l-au impus în conștiința posterității drept ctitor.

După hrisovul din 1737, următorul document în care este consemnat schitul datează din 1 ianuarie 1746, fiind un zapis al lui Ion și al fratelui său popa Costandin din Valea Mare⁸ dat stareței locașului, Visarioana. Având niște vii în Dealul Țigăneștilor⁹, lângă ale mănăstirii Cotroceni, Visarioana le-a vândut Mariei, soția preotului Stoica din Rucăr¹⁰, care la rândul ei le-a dat, pentru 60 de taleri, celor doi frați. După ce au cumpărat, stareța „s-au sculat să întoarcă banii și să-și stăpânească sfinția sa via“, lucru pe care frații îl acceptă „auzind că iaste și din porunca Mării Sale, lui Vodă, ca să să cumpere vii cu cheltuiala Mării Sale, lui Costandin Vodă, ca să fie Măriei Sale mare și veacinică pomană și maicilor de la sfântul schit de hrană ...“¹¹.

³ Arh. Naționale București, fond Mănăstirea Nămăești, II/30.

⁴ Tot Matei Basarab a dat mănăstirii de călugări Râncăcirov, din județul Mușcel, cu hramul Înălțarea, la 13 mai 1633: „satu în Neculeștii toți, din județul Vlașca, ce-i pe apa Călniței“ (*Ibidem*, IV/10).

⁵ *Ibidem*, I/II.

⁶ Radu Golescu, agă 1690 mai 28 - 1694 septembrie 25, mare comis 1697 ianuarie 4 - 1700 iulie 4, mare clucer 1707 mai 29 - 1709 decembrie 10, mare vornic 1710 ianuarie 17 - 1713 ianuarie 1, mare logofăt 1715 mai 5 - octombrie 9, mare spătar 1716 martie 3 - august 20 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara românească și Moldova, sec. XIV-XVII*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 186-187).

⁷ Pr. Ion Răuțescu, *Catagrafia fostului județ Mușcel făcută la 1840 din porunca mitropolitului Neofit*, în „Glasul Bisericii“, anul XXIV, nr. 9-10, septembrie - octombrie 1965, p. 875. În catagrafie sunt trecuți nominal enoriașii de frunte (10), de mijloc (18) și văduvele (3).

⁸ Valea Marc, sat, comuna Ștefănești, județul Argeș.

⁹ Țigănești, sat aparținând orașului Topoloveni, județul Argeș.

¹⁰ Rucăr, sat, comună, județul Argeș.

¹¹ Arh. Naționale București, fond Mănăstirea Nămăești, I/3.

În același timp cu schitul Dobrești, la Râncăciov¹², localitate aflată la circa 15 km distanță, peste dealuri, existau două locașuri monastice: unul de călugări, cu hramul Intrarea, ce ființa pe vremea lui Vlad Călugărul, domnul Țării Românești (1481 septembrie-noiembrie, 1482-1495), și celălalt de călugărițe, cu hramul Înălțarea, atestat la 20 ianuarie 1539. În vremea lui Matei Basarab călugării și-au însușit o parte din veniturile călugărițelor, fapt care a determinat intervenția energică a domnitorului care poruncește: „Așijdirea și tu egumene și cu alalți călugări ..., iar voi să cătați, să le lăsați pomii și viile în bună pace și livezile și ce le-ați luat, poame și altele, tot să le dați înapoi, și să le lăsați în bună pace, să poată lăcui cum au lăcuit și cu alți egumeni și călugări“. La 16 mai 1750, domnitorul Grigore al II-lea Ghica poruncește lapravnicului județului Vlașca să cerceteze jalba călugărițelor de la Râncăciov a căror moșie de acolo a fost călcată de niște călărași „într-o vreme de răzmeriță, rămâind schitul pustiu ...“¹³.

După această dată, nu știm când, călugărițele de la Râncăciov au fost mutate la Dobrești, probabil din cauza neînțelegerii cu călugării, a sărăciei schitului și a. Primul document, care ne informează despre această mutare, este cartea voievodului Alexandru Ipsilanti, din 1 aprilie 1775, dată „Sfintei și Dumnezeieștii mănăstiri Dobreștii, ot sud Muscel, unde lăcuesc călugărițe, care mai nainte să afla lăcuitoare la Râncăciov“. Dacă n-am fi știut că schitul Dobrești ființa mai de mult timp, s-ar fi putut considera, după această formulare, că el acum și-a început existența. Prin această carte domnitorul scutea un preot și un diacon de birul preoțesc, da schitului 30 bolovani de sare de la Ocna Slănicului, 100 vedre vin din vinăriciul domnesc din Dealul Piteștilor, scutea 50 stupi de dijmărit și 50 oi de oierit. De asemenea, scutea patru „poslușnici, însă nu oameni de prin satele țării ci aduși din străinătate“. Prin acest hrisov domnitorul întărea daniile pe care le-a văzut și în cartea de scutiri a lui Scarlat Ghica, domnul Țării Românești (1758-1761, 1765-1766)¹⁴. Probabil că în vremea lui Scarlat Ghica se produsese mutarea la Dobrești, deoarece călugărițele de la Râncăciov primiseră și mai înainte daniile și scutiri, iar domnii de acum nu făceau decât să le întărească pe cele anterioare, chiar dacă ele nu se mai aflau la locul inițial.

Un nou document, cu același conținut ca al celui din 1 aprilie 1775, a fost dat locașului de la Dobrești, la 18 octombrie 1782, de către domnitorul Nicolae Caragea, în el existând aceeași mențiune: „Sfintei și Dumnezeieștii

¹² Mănăstirea Râncăciov se află pe valea pârâului cu același nume, în satul Cârșteni, comuna Călinești, județul Argeș, la șapte km nord de șoseaua națională București - Pitești.

¹³ Spiridon Cristoce, *Noi date despre mănăstirea Râncăciov*, în „Glasul Bisericii“, anul XLI, nr. 1-3, ianuarie-martie 1982, p. 174-184.

¹⁴ Arh. Naționale, București, fond Mănăstirea Nămăești, II / 35.

mănăstiri Dobrești, ot sud Muscel, unde lăcuescu călugărițe, care mai nainte să afla lăcuitoare la Râncăciova¹⁵.

Ultima întărire a acestor venituri și mile datează din 4 septembrie 1824 și aparține domnitorului Grigore al IV-lea Ghica care în hrisovul său menționează că a văzut și cartea de scutire a voievodului Alexandru Șutu, din 15 septembrie 1819, și că maicile călugărițe de la acest schit se aflau „fără de nici un ajutor”¹⁶.

*

* *

Ca orice locaș monastic, pentru a-și duce existența, schitul Dobrești și-a format un mic domeniu din daniile primite și din cumpărările făcute. Prezentându-le în ordine cronologică, în afară de cele menționate mai înainte, începem cu zăpisul din 21 mai 1795 prin care unchișul Crăciun și fratele său Enache, feciorii lui Nistor Cârstocea din Dobrești, vând stareței Elisaftei și maicilor de la schit o moșie aici, pe lângă hotarul satului Greci, lată de 40 stânjeni și lungă din apa Boțasca până în apa Văii lui Ban, pentru 1 taler și 30 bani stânjenul¹⁷.

La 16 mai 1797, Licsandru și Ion, fiii călugărului Ion de la Schitul Dobrești, sânt de acord cu dania - moșia și partea de moară - făcută locașului de tatăl lor¹⁸. Din zăpis, întocmit cu ocazia venirii lui Licsandru la tatăl său la schit, nu reiese de unde erau originari cei trei și nici unde se afla moșia. Mențiunea că Ion era călugăr aici se referă, cu siguranță, la faptul că acesta avea darul preoției, știut fiind că Dobreștiul era o comunitate de călugărițe.

Pentru a fi pomeniți în veci, la 26 noiembrie 1790, Cozma, feciorul unchișului Drăgoiu, împreună cu soția sa Neaga, fac danie schitului 22 stânjeni în Dobrești, din apa Boțasca până în Muchia Dealului, mărginiți la nord de Stoian, iar la sud de polcovnicul Enache Goleșcu¹⁹.

Tot pentru a fi pomeniți, la 29 iulie 1817, unchișul Stoian și soția sa Rada fac danie stareței Casiena și maicilor de la schit partea lor de moșie din Dobrești cumpărată din moșu Pateală, situată la sud de Vâlceaua Dragna, lată de 40 stânjeni, și lungă din apa Boțasca până în apa Lentea. Pentru dania primită, stareța trebuia să le facă soroacele, iar preoții de la schit, pentru osteneala de a-i trece în pomelnic, urmau să primească zece taleri pe an. În

¹⁵ *Ibidem*, II / 38.

¹⁶ *Ibidem*, II / 50.

¹⁷ *Ibidem*, I / 8. Zăpisul, scris de „papa Oprea ot schit”, este adevărit de papa Nicolae de la schit, Soare, văr, și Stun, ginerele lui Crăciun, și Badea, feciorul lui Enache.

¹⁸ *Ibidem*, I / 9. Zăpisul a fost scris de „papa Oprea ot schit”.

¹⁹ *Ibidem*, I / 10. Zăpisul a fost scris de Ilie logofăt, iar ca martori au semnat: Oprea, Dumitru Ungureanu, Radu și unchișul Matei.

privința zăpisului pierdut în vremea stareței Pracsia, privind tot această danie, cei doi hotărâsc să nu mai fie luat în seamă²⁰.

Date prețioase privind domeniul schitului ne furnizează hotărnicia care s-a făcut din porunca lui Alexandru Ghica, domnul Țării Românești (1834-1842), în urma jalbei lui Mihai Călinescu biv treti vistier de a i se alege moșia din Dobrești. Cei 12 boieri hotarnici au ales și moșia schitului care cuprindea un „codru de loc” ce mergea din apa Cărcinovului până în apa Glâmbocului, lătră să se precizeze lățimea, și 21,5 pogoane, în jurul lăcașului. Schitul mai stăpânea un loc cu pomi făcut danie de Neagoe din Dobrești în anul 7222 (1713 septembrie 1 - 1714 august 31), și o delniță dăruită de Vlad Coconul ce este menționată în hrisovul domnitorului Matei Basarab emis în 7155 (1646 septembrie 1-1647 august 31)²¹.

Întrucât nu toate actele de proprietate s-au păstrat, documentul cel mai convingător pentru evaluarea averii unui lăcaș monastic îl constituie catagrafia, în cazul nostru păstrându-se două: una din 1839²² și alta din 1842²³.

Deși vom transcrie integral catagrafia din 1839, prezentăm în continuare datele ce se referă la clădirile și moșiile schitului. Potrivit acestui document, biserica schitului era un edificiu din lemn, pe temelie de zid, învelită cu șindrilă de stejar, pardosită cu cărămidă, tencuită înăuntru și zugrăvită peste tot. În fața bisericii se afla clopotnița de lemn, în patru furci, acoperită cu șindrilă de stejar, care adăpostea un clopot de circa 120 ocale. Tot în partea de vest se aflau cinci chilii, cu pereții din bârne, învelite cu șindrilă de stejar, clădite și stricate. Alte două chilii se aflau la răsărit și una la apus de biserică, fiind făcute tot din bârne, învelite cu șindrilă de stejar, toate trei aflându-se într-o stare bună.

În catagrafie au fost trecute și moșiile pe care le avea locașul la această dată: Băbăița, județul Vlașca, o livadă de pruni, de circa cinci buți, și opt pogoane arătură lângă schit, șase pogoane arătură mai departe de el, 70 stânjeni fânețe și pădure din apa Boțeasca până în apa Lențea, 200 stânjeni fânețe și pădure din apa Cărcinovului până în Glâmboc, patru pogoane vie la Tigănești și patru pogoane vie la Cărstieni cu obrațiile lor de circa opt buți. Singura moșie despre a cărei suprafață nu avem indicii este Băbăița, însă

²⁰ *Ibidem*, I / 14. Zăpisul, scris de popa Nedelcu de la schit, a fost adeverit de: Dionisie ieromonah de la lăcaș, preotii Ion și Iancu de la biserica satului, diaconul Dumitrașcu, diaconul Gheorghe din Boțești și Vlad Pulgherul.

²¹ *Ibidem*, I / 11.

²² Biblioteca Academiei Române, Ms. 724, f. 225 r-226 r.

²³ *Ibidem*, f. 228, 246 r-247 r. Catagrafia din iulie 1842 a fost semnată de Elisaveta, noua stareță a schitului Nămnăești, care lua în primire averea locașului, de arhimandritul Dometie, președintele Consistoriului Mitropoliei, și de Nicolae Sachelarie, protopopul județului Mușcel. Catagrafia are același conținut ca cea din 1839, cu excepția mențiunii că la întocmirea ei Elisaveta a primit 3195 lei și 21 parale, reprezentând arenda moșiilor pe 1842.

ținând cont că în anul 1833 arenda ei era de 800 lei, 2000 oca porumb și 600 oca grâu ne îndreptățește să afirmăm că nu era mică²⁴.

În afară de catagrafiile menționate mai sus, date despre schitul Dobrești găsim și în cele întocmite la nivelul județului pe probleme bisericești. Astfel, în catagrafia din 1810 se consemnează: „Schitu Dobrești. Biserica de lemn, bună, cu temelie de piatră, cu hramu Sfintei Înălțări. Are trei rânduri de veșminte. Cărțile sunt deplin, fără a avea lipsă. Acest schit este supt epitropiia dumnealui dvornicului Radu Golescu ...

Acest schit nu are nici poporani, nici țigani”²⁵.

Aceeași lipsă a documentelor nu ne permite cunoașterea tuturor starețelor schitului, a succesiunii și perioadei cât s-au aflat la conducerea comunității de la Dobrești. Documentele prezentate mai înainte nominalizează numai câteva dintre ele: Visarioana (1 ianuarie 1746), Elisafra (21 mai 1795), Magdalina (1810), Pracsia (ante 29 iulie 1817), Casiena (29 iulie 1817), Elisafra (1830) și Ioanica (26 aprilie 1833).

Catagrafia din 1810 ne oferă numele călugărițelor care trăiau aici la această dată: „Magdalina stărița, Nichita monahia, Samfira monahia, Magdalina monahia, Ilita monahia, Maria monahia”.

Tot din cauza lipsei documentelor nu cunoaștem nici toți preoții care au slujit de-a lungul secolelor la biserica schitului. Documentele păstrate atestă existența unor preoți și a unor monahi originari din Dobrești încă din secolul al XVII-lea, dar nu se poate stabili succesiunea lor și nici la care dintre cele două biserici au servit unii dintre ei.

Despre construirea unui schit în Piscul Banului sau Dealul Banului de către călugărul Theodosie, originar din acest sat, din neamul Cercel, ne informează mai multe documente, printre care și hrisovul emis, la 11 august 1664, de către domnitorul Grigore Ghica²⁶.

Potrivit catagrafiei din 1840, biserica satului (Dobrești de Jos) a fost construită în 1710 de către enoriași, preoții Dumitrașcu și Ion, și diaconul Badea Vâlcu Cercel. Tot din neamul Cercel făcea parte și preotul Radu care în 1750 scrie un zăpis²⁷, fără să se menționeze la care din cele două lăcașuri a slujit, iar Badea, fiul preotului Badea Cercelescu, născut în 1722, a fost orânduitor ca diacon al bisericii satului la 15 februarie 1773²⁵.

În afară de familia Cercel, mulți preoți din Dobrești au aparținut neamului Cârstocea. Într-o scrisoare datând din 1776-1777 Nechifor monah și Micu, feciorii preotului Neagoe Cârstocea, consemnează pe înaintașii lor,

²⁴ Arhivele Mitropoliei Ungro-Vlahiei (Mănăstirea Antim din București), dos. 4311 / 1833, f. 36.

²⁵ Biblioteca Academiei Române, Ms. 4036.

²⁶ Spiridon Cristoceă, *Un schit din județul Dâmbovița mai puțin cunoscut: schitul călugărului Theodosie*, în „Biblioteca Valachica”, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1975, p. 319-326.

²⁷ Vasile T. Ionescu, *Monografia comunei Dobrești-Mușcel, jud. Argeș*, manuscris dactilografiat, p. 65.

începând cu primul moș Mușat Cărăorea²⁸. Trei dintre aceștia - Dan, Voicu și Neagoe - au fost preoți, iar trei dintre fiii celor care au lăsat scrisoarea - Dumitrașcu, Necula, Dumitrașcu - au îmbrățișat aceeași carieră, fără să știm însă pe toți la care biserică au slujit.

Catagrafia din 1810 consemnează atât preoții din Dobrești cât și bisericile la care slujeau. Din cei 4 preoți care erau menționați, doi - Nicolae și Dumitrașcu - slujeau la biserica schitului, iar ceilalți doi - Iancu și Nedelcu - la a satului. Nicolae (75 ani) fusese preotit la 8 aprilie 1766, iar Dumitrașcu (65 ani) la 24 iunie 1785, ambii fiind orânduți la biserica schitului. Atât tatăl lui Nicolae cât și al lui Dumitrașcu se numea Micu, însă nu știm dacă erau frați. Fiu al preotului Dumitrașcu, Iancu (35 ani) a fost preotit la 3 iunie 1801, iar Nedelcu (33 ani), fiu al preotului Nicolae, a fost preotit la 21 februarie 1806, amândoi fiind orânduți la biserica satului. Nedelcu a murit în anul 1847 în vârstă de 70 ani. La biserica satului se mai aflau și doi diaconi: Badea (78 ani) și Dumitrașcu (28 ani). Primul, fiu al preotului Badea, diaconit la 15 februarie 1773, a fost orânduit la acest locaș, spre deosebire de Dumitrașcu, fiu al preotului Dumitrașcu, diaconit la 6 martie 1806, care a fost orânduit la schit și mutat apoi la biserica satului. Cu siguranță, preotul Nicolae de la biserica satului era fiul preotului Nicolae de la schit, iar preotul Iancu și diaconul Dumitrașcu erau, probabil, fiii preotului Dumitrașcu de la schit.

Potrivit catagrafiei din 1832, la biserica schitului slujeau doi preoți (Nedelcu și Dimitrie), un diacon (Gheorghe) și un țărcovnic (Oprea, fiul preotesei Catrina), iar la a satului doi preoți (Iancu, fiul preotului Dumitrașcu și Ion, fiul lui Oprea)²⁹.

În anul 1840 la biserica schitului slujeau doi preoți (Nedelcu și Dumitrașcu) și un diacon (Gheorghe), iar la a satului se afla un singur slujitor, preotul Iancu.

Peste trei ani, în 1843, la cele două locașuri din Dobrești se afla un singur preot - Nedelcu - care era „căzut dă tot dă multele bătrânețe cu slăbiciune, care să vede prea cu puțină rămășiță dă viață”. Pentru a fi orânduit preot la biserica schitului enoriașii au găsit pe grămaticul Nicolae, fiul preotului Nedelcu, despre care știau că are purtări bune încă din copilărie, că, înainte de a se însura, urmasa la Mitropolie școala pentru preoție și, de aceea, i-au dat înscris pentru a fi hirotonisit la acest locaș³⁰. La 19 noiembrie 1843 enoriașii din Dobrești dau un înscris candidatului Nicolae privind învoiala de a-i da, pe lângă legiuitele kilé de bucate de la magazia de rezervă, și câte doi

²⁸ Original în posesia autorului.

²⁹ Spiridon Cristocșa, *O catagrafie necunoscută a bisericilor și slujitorilor lor din jud. Mușcel la 1832*, în „Glasul Bisericii”, anul XXXIII, nr. 7-8, iulie-august 1974, p. 723.

³⁰ Arh. Naționale Filiala Argeș, fond Protoieria Mușcel, dos. 137, f. 39 r.

lei de fiecare familie³¹. Tot la 19 noiembrie 1843 Nicolae, fiul preotului Nedelcu, se obligă printr-un înscris, dat Protopopiatului Plășilor de Sus, să nu se depărteze de la biserică fără aprobarea Mitropoliei, iar atunci când ar face-o să fie înlăturat din darul preoției și trecut în rândul birnicilor³². La 25 noiembrie 1843 același Protopopiat înștiințează Mitropolia despre alegerea lui Nicolae pentru a fi orânduit ca preot la biserica schitului³⁰. Neavând casă, locuitorii cer Protopopiatului, la 12 octombrie 1844, să-i dea voie lui Nicolae, hirotonisit de curând, să aleagă din lemnele chiliei, ce se mai afla lângă biserică, pentru a-și face locuință, deoarece stăruiește continuu pentru nevoile lor, „căci cel bătrân e căzut de tot de bătrânețe i slăbiciune“.

Deoarece la biserica satului nu era preot (Iancu decedase în 1842), locuitorii au cerut Protopopiatului rezolvarea acestei probleme, astfel că, la 16 martie 1844, acesta poruncește preoților Nedelcu și Nicolae de la schit să slujească cu rândul la acest lăcaș. Fiind mai tânăr, Nicolae Costea (zis Ungureanu) a slujit la ambele biserici: la cea din Dobrești de Jos până în 1874, iar la cea din Dobrești de Sus până în 1882. După el la Dobrești de Jos au slujit Ioan (Niță) Cercel (Fig.1), între 1874 și 1918,³³ Ioan N. Popescu³⁴ 1919-1973 (Fig.2, 2a) și Mihai N. Heroiu, din 1973 și în prezent (Fig.3).

Fig. 1. Pr. Niță Cercel (1852-1918) și soția sa.

³¹ *Ibidem*, f. 40.

³² *Ibidem*, f. 41.

³³ Ioan (Niță) Cercel (1852-1918), fiul lui Cârstea Cercel, este înmormântat împreună cu soția sa în cimitirul bisericii parohiale din Dobrești.

³⁴ Ioan N. Popescu s-a născut la 29 septembrie 1896 în satul Căndești-Deal, jud. Dâmbovița, mama sa fiind Paraschiva, fiica lui Cârstea Cercel din Dobrești. Între 1904 și 1909 a urmat Școala primară din Dobrești, iar între 1909 și 1917 seminarul, luându-și și diploma de învățător, în 1918, la Școala Normală „Elena Doamna“ din București. Între 1 sept. 1919 și 1 dec. 1923 a funcționat ca învățător la Școala Dobrești, după care demisionează, întrucât era și preot al satului. A murit în 1987, fiind înmormântat în cimitirul bisericii parohiale din Dobrești.

Fig. 2. Pr. Ioan N. Popescu și soția sa, Ivența (Vilica), (primii doi din stânga), și alți membri ai familiei lor, în tinerețe

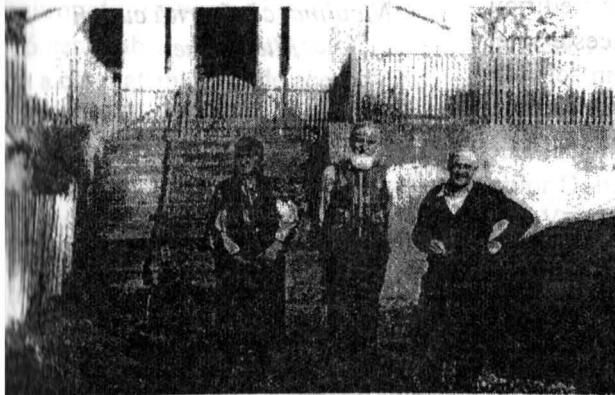

Fig. 2a. Pr. Ioan N. Popescu, soția sa, Vilica, Fig. 3. Pr. Mihai N. Heroiu înv. Gheorghe I. Marinescu, 16 mai 1976.

La Dobrești de Sus, între 1882 și 1884, a suplinit Niță Cercel de la biserica satului, urmat de Ioan Dumitrăchescu (Fig.4), între 1884 și 1929,³⁵ Ioan N. Popescu, între 1929 și 1970, și de Mihai N. Heroiu, din 1970 și în prezent³⁶.

În comparație cu alte lăcașuri din țară, averea schitului Dobrești era destul de modestă însă suficientă pentru cele patru călugărițe care în 1834 trăiau aici. Acesta a fost de fapt adevăratul motiv al mutării călugărițelor de la Dobrești la Nămăești și nicidecum sărăcia lor, cum s-a invocat.

La 30 mai 1833 Ocârmuirea Mitropoliei înainta Sfatului Administrativ al Țării Românești un raport privind mutarea călugărițelor de la schiturile Dobrești și Valea Mare la Nămăești, toate trei aflându-se în județul Mușcel. Bisericile celor două schituri urmau să rămână edificii de mir ale locuitorilor din aceste sate, iar la Valea Mare, într-un chelar, urmau să fie depozitate produsele ambelor lăcașuri, înainte de a fi transportate la Nămăești.

Fig. 4. Pr. Ioan Dumitrăchescu, cu soția sa, Elena (Lina), și fiica lor, Niculina, căsătorită cu Ion Mihalache.

³⁵ Ioan Dumitrăchescu, născut la 5 februarie 1857 în Dobrești, unde a urmat școala primară. După absolvirea seminarului de la Curtea de Argeș, a funcționat ca învățător în 1878 / 1879 la Dragomirești, județul Dâmbovița, iar în noiembrie 1879 s-a transferat la Dobrești. A fost directorul școlii până la 1 martie 1908, când a fost înlocuit cu Alexandru Dobrescu, și învățător până la 1 septembrie 1920, rămânând numai ca preot. În locul său a venit ca învățător Ion Mihalache care era căsătorit cu fiica sa, Niculina. A murit la 5 aprilie 1928, iar la 14 noiembrie 1929 a fost dezvelit bustul de bronz ridicat în fața școlii de locuitorii din Dobrești, drept recunoștință pentru activitatea de învățător și preot în Dobrești.

³⁶ Mihai Heroiu, născut la 8 martie 1930 în Dobrești. După cinci clase primare făcute în Dobrești, între 1936 și 1941, a făcut șapte clase (1941-1948) la Seminarul Nifon Mitropolitul din București, iar clasa a opta a terminat-o la Liceul „I.C. Brătianu” din Pitești. Fiind exmatriculat, ca fiu de deținut politic, după doi ani (1950-1952) făcându-l la Facultatea de Horticultură din București, a urmat, între 1952 și 1956, Institutul Teologic Universitar București. În anul 1960 a fost contabil la Sanepidul Raionului Găești, în 1961-1962 bibliotecar la Dobrești, iar între 1962 și 1970 a funcționat ca profesor de Limba română la Școlile generale Moșteni-Greci și Boțești, județul Argeș. Între 1962 și 1964 a urmat și cursurile Facultății de Filologie de la Institutul Pedagogic București.

Propunând această mutare, se aduceau o serie de argumente dintre care prezentăm în continuare câteva. Deși au fost zidite de ctitorii lor „din vechime în pustii“, cele două locașuri au ajuns, datorită înmulțirii locuitorilor, întocmai cu niște biserici de mir, astfel că nu se mai putea păstra „podvigul cel pusnicesc“. Alegându-se ca loc al mutării Nămăeștiul, s-a avut în vedere că acest schit, unde se afla icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni, era mai lerit și mai cunoscut, că aici călugărițele, conduse de o stareță mai vrednică și de un duhovnic mai destoinic puteau duce o viață cu adevărat monahală și nu umblând prin sate după „cerșitul de milă pentru hrana lor și cu petrecerea nepotrivită podvigului lor“. În sprijinul acestei propuneri se invoca un precedent: mutarea călugărițelor de la schiturile Hagi Dina din București și Turbați³⁷, la schitul Țigănești³⁸, în timpul lui Constantin Ipsilanti, domnul Țării Românești (1802-1806, 1806-1807). Ca o garanție pentru reușita acestei mutări, schitul Nămăești urma să se afle pentru „cele duhovnicești povățuiri“ sub îngrijirea protopopului Elefterie, iar pentru cele „politicești trebuințe“ sub epitropia „dumnealui proin județ Nicolae și dumnealui sărdarul Scarlat“³⁹.

În vederea rezolvării propunerii, Vornicia din Lăuntru roagă Ocârmuirea Mitropoliei, la 10 iulie 1833, să-i trimită copie după cartea domnitorului C. Ipsilanti prin care a întărit unirea schiturilor Hagi Dina și Turbați cu schitul Țigănești⁴⁰. La 26 iulie 1833, Ocârmuirea Mitropoliei trimite Vorniciei hrisovul lui Constantin Ipsilanti, rugând-o ca odată cu înapoierea lui să alătorească și porunca Sfatului Administrativ pentru „alăturarea“ celor 3 schituri⁴¹. Neprimind nici hrisovul trimis și nici actul cerut, la 15 septembrie 1833, mitropolitul Grigore intervine din nou pe lângă Vornicie⁴² care-i răspunde, la 16 septembrie 1833, că actele au fost înaintate Logofetei Trebilor Bisericești în a cărei atribuție cade această problemă⁴³.

În ziua de 6 noiembrie 1833, la Mitropolie, s-a încheiat un jurnal între mitropolitul Grigore și Barbu Știrbei, marele logofăt al Trebilor Bisericești, prin care se prevedea: „alăturarea“ schiturilor Dobrești și Valea Mare la schitul Nămăești; bisericile schiturilor Dobrești și Valea Mare deveneau locașuri de mir ale locuitorilor din aceste sate; actul de „alăturare“, întocmit de Marea Logofeție a Trebilor Bisericești și semnat de Sfatul Administrativ, trebuia păstrat la Mitropolie urmând a fi trecut și în Condică; după întocmirea actului

³⁷ Mănăstirea Turbați, atestată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, situată în satul Turbați, veche denumire a satului Siliștea Snagovului, comuna Gruia, județul Ilfov.

³⁸ Mănăstirea Țigănești, situată pe malul lacului Bălteni, în comuna Ciolpani, județul Ilfov, atestată documentar la 5 iulie 1780.

³⁹ Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dos. 4311 / 1833, f. 1-2.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 5.

⁴¹ *Ibidem*, f. 6.

⁴² *Ibidem*, f. 7.

⁴³ *Ibidem*, f. 9.

de „alăturare“, Mitropolia urma să poruncească Protopopiatului Județului Mușcel mutarea călugărițelor și veniturilor celor două schituri la Nămăiești⁴⁴.

Având în vedere jurnalul încheiat la 6 noiembrie 1833, Sfatul Administrativ al Țării Românești a întocmit, la 6 aprilie 1834, actul prin care s-a hotărât „... numitele 2 schituri, Dobrești și Valea Mare, cu toate acareturile lor mișcătoare și nemișcătoare și cu orice alte lucruri vor fi având să rămăie supuse la schitul Nămăiești, mutându-se acolo și toate maicile câte vor fi...“⁴⁵. Copii după actul de „alăturare“ au fost trimise atât Ocârmuirii Județului Mușcel cât și Protopopiatului, pentru a pune în aplicare dispoziția acestei hotărâri⁴⁶.

Cum era de așteptat, „alăturarea“ celor două locașuri la Nămăiești a provocat nemulțumirea și apoi împotrivirea lor, în special a schitului Dobrești, mai ales că adevăratele motive ale acestei mutări erau altele și nu cele prezentate Sfatului Administrativ al Țării Românești, la 30 mai 1833, de către Ocârmuirea Mitropoliei⁴⁵. Dacă în această cerere se arăta că maicile umblă prin sate „cu cerșitul de milă pentru hrana lor“, în raportul pe care Barbu Știrbei îl înaintează domnitorului, la 30 august 1834, se menționează că în urma cercetării făcute s-a constatat „că la schitul Dobrești să află patru maici și la schitul Valea Mare numai 2 și cu oarecare venituri, iar la schitul Nămăiești lăcuitoare maici 19 și fără nici un venit“⁴⁷. Deci adevăratul mobil al acestei „alăturări“ a fost averea celor două locașuri.

Nici motivul că la Nămăiești ar fi fost o stareță mai vrednică nu corespunde realității pentru că în acel moment acest schit nici nu avea conducătoare. La 14 aprilie 1834, Manolache Faca, ocârmuitorul județului Mușcel, cerea protopopului Elefterie: „... să binevoiești a aduce la schitul Nămăiești pă starița ce au fost până acum ... dându-i-să totodată povățuirile cuviincioase de a nu să mai arăta cu asemenea neuniri ca până acum“⁴⁸.

În vederea găsirii unei starețe la Nămăiești, protopopul Elefterie a cerut sprijinul Ocârmuirii Mitropoliei care, la 2 iulie 1835, scrie starețului mănăstirii Cernica să găsească printre călugărițele de la schitul Pasărea o maică destoinică căreia să i se încredințeze conducerea schitului mușcelean⁴⁹. Ca urmare, la 10 iulie 1835, Calinic, arhimandritul Cernicăi, răspunde Mitropoliei că a găsit pe maica Minodora de la schitul Pasărea, dar că aceasta vrea mai întâi să vadă schitul unde ar urma să fie stareță. La 23 iulie 1835 Elefterie raportează Ocârmuirii Mitropoliei că maica Minodora, însoțită de alte două

⁴⁴ *Ibidem*, f. 20.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 19.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 21-22, 28, 34.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 47.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 29.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 57.

călugărite de la același schit, a sosit la Câmpulung, la 18 iulie, de unde, cu o căruță dată de el, a mers la Nămăești pentru a cerceta starea celui schit și pe maicile de acolo, iar după întoarcere l-a anunțat că acceptă să fie stareță aici. Pentru a-i aduce „calabalăcurile“ de la schitul Pasărea, Elefterie a făcut rost de o căruță cu care s-au întors și cele două maici care au însoțit-o pe Minodora, precum și o călugăriță de la Nămăești care a luat în primire bagajele viitoarei starețe⁵⁰. La 3 august 1835 Ocârmuirea Mitropoliei a numit ca stareță a schitului Nămăești, în locul Pelaghiei care „s-au lepădat de-ngrijirea trebilor“, pe Minodora care trebuia să îngrijească „de trebile schitului, cât și de suflteasca ocrotire a maicilor de acolo ca să petreacă într-o viață plăcută, după cum să cere de la potvigul călugăresc“⁵¹. La 10 august 1835, protopopul Elefterie raporta Ocârmuirii Mitropoliei că, în urma poruncii primite, a mers la Nămăești unde, după orânduială, a instalat-o pe Minodora ca stareță a schitului⁵².

În perioada cât schitul Nămăești n-a avut stareță a existat o locțiitoare, Ripsimia, însă cel care s-a îngrijit de treburile lăcașului a fost protopopul Elefterie. La 28 iunie 1835, Ocârmuirea Mitropoliei, răspunzând la raportul său, îl însărcinează pe Elefterie ca, până la orânduirea unei starețe la Nămăești, să se îngrijească de veniturile lui⁵³.

După numirea ca stareță a schitului Nămăești, Minodora, lipsită desigur de experiență, a făcut o serie de greșeli pe care protopopul Elefterie le arată în raportul înaintat Ocârmuirii Mitropoliei la 3 septembrie 1836. Astfel, în luna august 1835, în timp ce Elefterie era plecat din Câmpulung pentru inspectarea bisericilor din județ, Minodora a dat în arendă moșiile Valea Mare și Băbăița. Moșia Băbăița, care aparținuse schitului Dobrești, a fost dată în arendă la trei persoane în același timp - doi negustori din Câmpulung și unor clăcași - încât „lăcuse o amestecătură ca să se deschiză cu acei cumpărători de arenze prigoniri de judecăți și cheltuieli schitului“. Numai intervenția lui Elefterie a „liniștit pă toți aceia și am potolit toată strigarea lor“. De asemenea, înainte de a merge la judecătoria județului Argeș, unde se judeca o pricină pentru arendarea moșiei Valea Mare și pentru o moară, Minodora a trecut pe la Elefterie ca s-o povățuiască, însă ea n-a ținut seama de aceste sfaturi. Muștrată pentru greșeala făcută, Minodora nu numai că „nu au luat în băgare de seamă, dar ne-au răspuns și alte vorbe cu totu împotriva de nu pot îndrăzni a le arăta“⁵⁴. De aceea, Elefterie cere Ocârmuirii Mitropoliei „să să orânduiască un obraz în chip de epitrop sau din partea vreunui boerenaș sau neguțător sau

⁵⁰ Ibidem, f. 54, 60.

⁵¹ Ibidem, f. 61-62.

⁵² Ibidem, f. 64.

⁵³ Ibidem, f. 57 v-58.

⁵⁴ Ibidem, f. 67-70.

precum duhul sfânt vă va lumina“. Ca urmare a raportului lui Elefterie, Ocârmuirea Mitropoliei poruncește, la 5 octombrie 1836, lui David Râncăcioveanu, egumenul mănăstirii Râncăciov, să cerceteze faptele relatate și să informeze cele constatate⁵⁵.

Actul de „alăturare“ al celor două locașuri la Nămăești a declanșat atât nemulțumirea schitului cât și a locuitorilor din Dobrești care au înaintat jalbe împotriva acestei hotărâri până la domnitor. La 30 august 1834 Barbu Știrbei, marele logofăt al Trebilor Bisericești, înaintează domnitorului un raport privind această „alăturare“. Prin rezoluția pusă – „Bună este urmarea și poruncim a nu să strămuta“ – domnitorul a întărit „alăturarea“ celor două schituri la Nămăești, astfel că împotrivirea călugărițelor de la Dobrești a rămas zadarnică⁵⁶.

La rămânerea în continuare a călugărițelor la schitul Dobrești a contribuit și neînțelegerile cu Ion, fiul preotului Stan din același sat, care, la 23 aprilie 1833, a încheiat cu stareța Ioanica un contract de arendare a moșiei Băbăița, județul Vlașca, pe 3 ani, valoarea lui fiind de 800 lei, 2000 oca porumb, 600 oca grâu pe fiecare an. La 2 august 1834, protopopul Elefterie raporta Ocârmuirii Mitropoliei că arendașul, pe care-l numește „Ioan Hoțu“⁵⁷ sin popa Stan, n-a dat schitului din arenda pe anul trecut decât 100 lei, restul, ca și obligațiile pe anul în curs, spunând că-l folosește la repararea bisericii. Din cauză că n-a predat produsele, așa cum îi era obligația, „schitu și maicile 3-4 câte sunt acolo în schitu Dobrești, de nu le-am putut rădica ca să le adun în schitu Nămăești“. Fiindcă și la Nămăești „să află maicile în lipsă dă bucate“, protopopul a rugat Ocârmuirea Județului Muscel să-l silească pe arendaș să aducă produsele cuvenite la schit⁵⁸. În urma raportului, Ocârmuirea Mitropoliei îi scrie protopopului, la 10 august 1834, că nu poate să-l oblige pe arendaș să-și respecte contractul deoarece moșia Băbăița se află în alt județ, dar poate să-i dea o scrisoare către Ocârmuirea Vlașca pentru a-l sili să-și respecte contractul⁵⁹.

Informând Ocârmuirea Mitropoliei, la 2 septembrie 1834, că va trimite la București pe Ripsimia, locțiitoarea de stareță de la Nămăești, împreună cu o altă maică, spre a primi scrisoarea pentru Ocârmuirea Județului Vlașca, Elefterie relatează și alte „viclenii“ ale arendașului. Astfel, Ion sin popa Stan a dus-o pe fosta stareță a schitului Dobrești la București, pentru a confirma în

⁵⁵ *Ibidem*, f. 68.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 47.

⁵⁷ Preotul Ionel Popescu în manuscrisul *Greșalele lui Vasile Ionescu la monografia comunei Dobrești*, aflat în posesia lui Spiridon Cristoceă, afirmă că autorul n-a citat o jalbă a locuitorilor din Dobrești, din 1839, „pentru că acolo era vorba și de moșul său Ion Popa Stan care a furat clopotul de argint de la schitul Dobrești și l-a dus la Nămăești, de i-a rămas numele în sat de Ion Hoțu ...“

⁵⁸ Arhiva Mitropoliei Ungro-Vlahiei, dos. 4311 / 1833, f. 36.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 37.

scris că încă de anul trecut i-a dat zapis ca banii arenzii să-i folosească la repararea bisericii. Protopopul se îndoiește de autenticitatea acestui zapis, mai ales că venind în 1833 și 1834 de câteva ori la schit stareța nu i-a spus nimic despre el. De asemenea, tot la „povața“ arendașului a „sfetirisit“ peste 4000 oca porumb și niște grâu care se aflau la schit din anii trecuți, iar din produsele pe care trebuia să le dea în cei doi ani n-a predat decât 600 oca porumb, „bez brânză, lână și altele“. Din această cauză, „nici maicile care să află într-acele schit, vreo 3 până acum, nu s-au putut muta în schitul Nămăești, nădăjduindu-se ca și maicile din schitul Nămăești să-și aibă mângâierea lor dentr-acele bucate“⁶⁰.

La acest raport, Ocârmuirea Mitropoliei îi scrie lui Elefterie, la 17 septembrie 1834, ca arendașul să fie dus la judecată de către subocârmuitorul plășii pentru a-l obliga să-și achite datoriile și să nu se mai amestece în treburile schitului⁶¹. Scriind din nou Ocârmuirii Mitropoliei, la 21 septembrie 1834, protopopul menționează că „nemutarea acelor 2-3 maici din pomenitul schit au fost tot din viclenile lui invitări“, și că, după știința sa, moșia din jurul schitului i-a fost arendată în luna iulie „după tertipurile ce au întors cu fosta stăriță ... ca să cotopească banii acei arenzi cu numire de dregerea bisericii“⁶².

Pentru neîndeplinirea obligațiilor de arendaș, Ion, fiul lui popa Stan, a fost chemat în judecată de către schitul Nămăești la Câmpulung Mușcel. Prin cartea 111/16 noiembrie 1834, Judecătoria Județului Mușcel l-a obligat pe arendaș să dea schitului Dobrești produsele nepredate pentru anii 1834 și 1835, de aici urmând să fie ridicate de lăcașul din Nămăești. Din suma de 2550 lei, cât era arenda pe 3 ani, arendașul dăduse 1728 lei, de aceea a fost obligat să mai dea 821 lei și 20 parale. Judecătoria nu i-a luat în considerare suma de 1450 lei, pe care Ion Popa Stan pretindea că a folosit-o la zugrăvirea bisericii din Dobrești, pe motiv că pictarea s-a făcut în vara lui 1834, când schitul era „alăturat“ la Nămăești, fără știrea stareței de aici și a stăpânirii.

Fiind nemulțumit de această hotărâre, Ion Popa Stan s-a judecat cu schitul Nămăești la Divanul Judecătoresc, ambele părți fiind reprezentate prin vechil. La proces, vechilul arendașului a arătat că Ioanica, fosta stareță a schitului Dobrești, fiind obligată de stăpânire „a meremetisi și a zugrăvi biserica“, abia a găsit pe „Ioan ca să fie alergător la toate cele trebuincioase lucruri ale bisericii“. Înscrișul pe care Ioanica, „neputincioasă cu bătrânețile“ i l-a dat, la 26 aprilie 1833, a fost iscălit și de popa Nedelcu de la schit și popa Dumitru. Vechilul stareței a respins acest zapis, motivând că în contractul de arendare era obligatoriu să fie consemnată libertatea lui Ion Popa Stan de a

⁶⁰ Ibidem, f. 42.

⁶¹ Ibidem, f. 43.

⁶² Ibidem, f. 52.

cheltui din banii arenzii pentru repararea bisericii. Având în vedere că zapisul din 26 aprilie 1833 a fost contestat de vechilul arendașului și că Ioanica murise între timp, Divanul Judecătoresc a hotărât, prin cartea din 10 martie 1838, să fie audiați la judecătoria din Câmpulung, în prezența protopopului și a reprezentanților celor două părți, martorii Nedelcu și Dumitru asupra autenticității acestui act. În situația când cei doi martori mărturiseau că zapisul este autentic, urma să i se considere și banii folosiți la zugrăvirea bisericii, însă numai până la suma ce era obligat să dea pe trei ani pentru arenda moșiei⁶³. Deoarece nu s-au mai păstrat documente referitoare la această pricină, nu știm care a fost rezultatul judecății între cele două părți.

De asemenea, nu știm cu certitudine nici când au fost mutate călugărițele de la Dobrești la Nămăești. La 2 decembrie 1837 mai mulți moșneni din satul Călugăru⁶⁴ au chemat în judecată, la Judecătoria Vlașca, schitul Dobrești care călcase o parte din proprietatea Birău aflată lângă moșia Băbăița⁶⁵. Chemând în judecată schitul Dobrești, moșnenii birieni, probabil, nu știau că acest lăcaș fusese alăturat la Nămăești sau că mutarea încă nu se produsese. Fiindcă Minodora, stareța schitului Nămăești, nu și-a trimis vechil la cele două înfățișări, Judecătoria Vlașca a hotărât, la 2 iulie 1838, ca moșnenii birieni să stăpânească pământul călcat – din Valea Maniții până la Valea Vornicului – obligând totodată pe cotropitori să plătească venitul de când a fost făcută reclamația⁶⁶. Fiind nemulțumită de hotărârea Judecătoriei Vlașca, stareța Minodora a făcut apel la Curtea Apelativă însă nu s-a prezentat la cele două înfățișări fixate. Fiind prezent vechilul birienilor, Curtea Apelativă a judecat pricina, la 3 martie 1841, dând câștig de cauză reclamanților⁶⁷. La 30 octombrie 1851 moșnenii birieni se învoiesc cu stareța Elisaveta ca, din cei 8600 lei cât era dator schitul să le dea ca venit al locului cotropit pe 12 ani, să primească numai 3000 lei, rămânând pricina ștearsă pentru totdeauna⁶⁸.

Deși la 6 aprilie 1834 se hotărâse mutarea călugărițelor de la Dobrești la Nămăești, ele nu au dat curs deciziei rămânând aici încă mult timp. Dintr-o jalbă trimisă Protopopiatului Județului Mușcel, la 1 ianuarie 1839, de către Neacșu Cercel și Dinu Frâncu din Dobrești aflăm că din vechime schitul din acest sat a avut o moară pe apa Cărcinovului. Întrucât iazul morii se afla pe moșia lor, schitul le-a dat câte 1,5 oca ceară pe an până acum doi ani „când s-au mutat... asupra sfântului schit Nămăești“. Cerând călugărițelor care se aflau la Dobrești ceara, acestea i-au sfătuit să se adreseze stareței de la

⁶³ Original în posesia autorului.

⁶⁴ Călugărița, veche denumire a satului Merișani, comuna Băbăița, județul Teleorman.

⁶⁵ Băbăița, sat, comună, județul Teleorman.

⁶⁶ Arh. Naționale București, fond Mănăstirea Nămăești, I / 22.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 24.

⁶⁸ *Ibidem*, I / 35.

Nămăești deoarece ele nu au de unde să le dea. Ca urmare, jăluitoarii cer protopopului să poruncească stareței de la Nămăești să le dea cele trei oca ceară sau să se înfățișeze cu ei la judecată, altfel „noi atunci suntem siliți a tăia iazul și nu vom fi în nici o răspundere”⁶⁹. Deci, potrivit acestui document, în ianuarie 1839 călugărițele nu se mutaseră încă la Nămăești, dar nu mai aveau stareță. Când s-au mutat călugărițele de la Dobrești la Nămăești nu știm, pentru că documentele păstrate nu ne informează.

În orice caz, schitul Nămăești a luat tot venitul de la Dobrești, astfel că acesta ajunge într-o stare dificilă. La 20 ianuarie 1840, Protopopiatul Plășilor de Jos primea o jalbă de la moșnenii Cârstocea din Dobrești prin care arătau că schitul a fost făcut pe moșia lor și a primit diferite danii de la strămoși pentru a fi pomeniți. După „alăturarea” acestui lăcaș la Nămăești stareța de aici i-a luat venitul, fiind „lipsit și dă undă dă lemn și dă flăclie și tămâie și n-are cu ce săvârși Sf. Liturghie preoții de acolo și rămâne răposații nepomeniți”. Ca urmare, moșnenii roagă pe protopop să aibă grijă „ca să-și afle Sf. lăcaș cele trebuincioase și vei fi și sfinția ta pomenit în veci”⁷⁰.

Cum era firesc, încercarea stareței de la Nămăești de a lua clopotul bisericii fostului schit Dobrești a provocat nemulțumirea locuitorilor de aici. În noiembrie 1850 aceștia trimit Protopopiatului Județului Mușcel o dovadă, adevărată și de locuitorii satelor vecine Boțești și Greci, în care arată că strămoșii lor au cumpărat clopotul și au dăruit pământ acestui schit, iar acum biserica „iaste lipsită de toate, că venitul să ia la schitul Nămăești”⁷¹. Cu toate acestea, peste câțiva ani stareța schitului Nămăești a luat clopotul, fapt care, îi face pe locuitorii din Dobrești să înainteze o jalbă Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, primită la 19 februarie 1864. În jalbă, semnată de „Ion Popescu împreună cu toți lăcuitorii”, se arată că, deși ia venitul bisericii, schitul Nămăești „nu îngrijește cel puțin cu o lumânare, ba încă a ajuns în cea mai mare derăpănare, astăzi ne-au luat chiar clopotul făcut de noi înșine”. Ca urmare, la 6 martie 1864, Dimitrie Bolintineanu, ministrul cultelor, poruncește prefectului județului Mușcel să cerceteze și să raporteze cele constatate⁷².

Ajunsă în stare avansată de degradare, biserica fostului schit a fost demolată și în locul ei, în anul 1865, enoriașii, sub conducerea lui Dinu Popescu, au început construirea alteia care a fost sfințită în 1872. După cum menționează pisană,⁷³ în anul 1910, în timp ce preot era Ioan Dumitrăchescu,

⁶⁹ Arh. Naționale Filiala Argeș, fond Protoieria Mușcel, dos. 40, f. 3 r.

⁷⁰ *Ibidem*, dos. 228, f. 13.

⁷¹ *Ibidem*, dos. 487, nefoliat. Dovada locuitorilor din Dobrești a fost semnată de Radu Cârstocea, de 100 ani, inchiagul Ion, de 110 ani, Ion Miloiiu, de 90 de ani, Vintilă Miloiiu, de 80 de ani, Ion Olteanu, 90 de ani, precum și de diaconul Gheorghe.

⁷² Arh. Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dos. 1242 / 1863, f. 392 r.

⁷³ „+ Cu ajutorul lui Dumnezeu s-a ridicat din nou, de zid, această sfântă biserică, cu hramul Înălțarea Domnului, în locul alteia de lemn, în zilele ale P.S. Mitropolit D.D. Nifon, cu ajutorul enoriașilor, sub

fiul lui Dinu Popescu, biserica a fost reparată și modificată. De plan dreptunghiular, biserica se compune din altar, naos, pronaos și pridvor. Absida altarului este poligonală, iar peste pridvorul inițial se înalță o turlă. Astăzi este folosită ca lăcaș de mir a locuitorilor, slujindu-se o duminică în ea, următoarea în celălalt edificiu religios din sat (Fig. 5).

Fig. 5. Biserica filială din Dobrești, hramul Înălțarea, construită între 1865 și 1872.

*
* *

Cea de-a doua biserică, cu hramul Adormirea, se află în centrul satului (fostul Dobreștii de Jos), fiind a treia construcție cunoscută pe acest loc. Despre primul lăcaș cunoscut ne informează catagrafia din 1840: „Biserica de lemn, pe temelie de zid, de la leat 1710 avgust 15. Și s-au săvârșit cu toată cheltuiala de enoriașii satului, popa Dumitrașcu, popa Ion, diacon Badea Vâlcu Cercel“. Documentele păstrate nu ne informează câte biserici au mai existat în acest sat înainte de acesta și în ce loc au fost amplasate.

Catagrafia din 1810 consemnează: „Satul Dobrești. Biserica de lemn veiche, cu hramu Adormirii. Are un rând de veșminte bun. Cărțile sânt deplin, fără a avia lipsă... La acest satu să află poporani: suma caselor 25, parte bărbătiască 71, parte femeiască 55, toată suma 126“.

Deteriorându-se în decursul anilor, biserica a fost demolată și în anul 1860 a fost construit de către enoriași și Cârstea Cercel un lăcaș de zid pe temelie de stejar. În tabloul votiv, fotografiat înainte de demolare, erau pictați ctitorii Cârstea Cercel (Fig. 6), decedat 1870, cu soția sa Anca (Fig. 7),

conducerea domnului Dinu Popescu, având de ajutor pe d. Oprea Ștefănescu din Văleni, începându-se lucrarea la 1865 și terminându-se la 1872, când s-a și sfințit. După 37 de ani, ruinându-se învelișul cu desăvârșire și fiind și cam neîncăpătoare, enoriașii au constituit un comitet sub președinția preotului I. Dumitrăchescu și s-a reparat radical, prelungindu-se amvonul, desființându-se zidurile despărțitoare, mai înălțându-se cu un metru și învâlnindu-se cu fier. S-a și pictat din nou, cu învoirea Casei Bisericești, în zilele I.P.S. mitropolit primat Atanasie, fiind protoereu al județului pr. Dragomirescu, cu ajutorul enoriașilor și a altor binevoitori creștini din comunele vecine. 11 iulie 1910“.

decedată 1916, și cei doi copii: Nicolae (preot la Ludești, județul Dâmbovița) și Paraschiva (mama preotului Ioan Popescu).

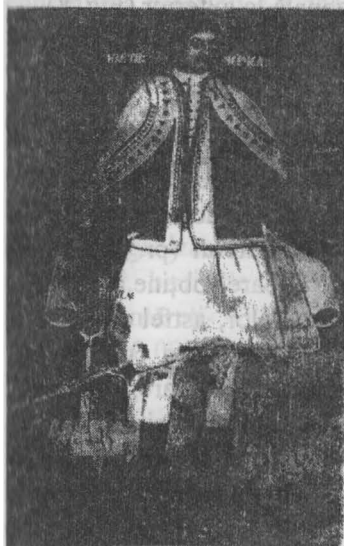

Fig. 6-7. Cârstea Cercel, soția sa Anca, și copiii lor Nicolae și Paraschiva, după tabloul votiv din Biserica pe care au construit-o în anul 1860.

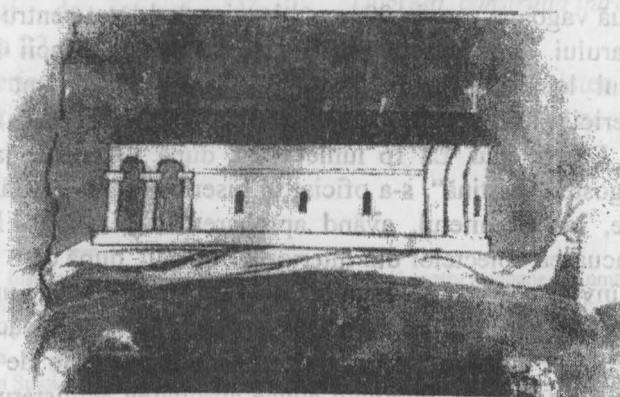

Fig. 8. Biserica construită în 1860, în Dobrești de Jos, de Cârstea Cercel, demolată în 1924.

Potrivit imaginii din tabloul votiv, biserica era de plan dreptunghiular, compartimentată în altar, naos, pronaos și un pridvor deschis peste care se înălța o turlă. Absida altarului era decroșată și poligonală la exterior (Fig. 8).

Deși nu trecuseră mulți ani de la construirea ei, dar, probabil, datorită deteriorării și creșterii numărului de locuitori, în jurul anului 1910 s-a pus problema construirii unei noi biserici. La 11 decembrie 1911 are loc o adunare a enoriașilor la care participă, cum era firesc, preotul Ioan Cercel și proprietarul Constantin C. Crăsnaru, unde s-a hotărât formarea unui Comitet, pentru a strânge fonduri în vederea ridicării altei biserici. Cu această ocazie s-a adunat de la unii locuitori suma de 13.620 lei. Comitetul (pr. I. Cercel-președinte activ și casier, C. Crăsnaru-președinte de onoare) obține aprobarea Casei Bisericii 2443/1912 și începe strângerea materialelor, astfel că în vara anului 1912 se lucrează 200.000 de cărămizi și se aduc 50 m cubi piatră, lespezi de Dâmbovița, suma de 118 lei, cheltuită cu această lucrare, fiind dată de pr. I. Cercel. Până la moartea sa, în 1918, sufletul acestei lucrări a fost pr. I. Cercel, de aceea în procesul verbal din 16 iunie 1918, prin care Comitetul ia în primire scriptele de la fiul acestuia, protoierul Ilie Cercel, se arată că pentru munca depusă fără preget de cel decedat, „model de cinste și de corectitudine”, enoriașii îi vor păstra o vie recunoștință, iar ca semn al respectului pe care i l-au arătat înainte și după moarte îl vor considera ctitor al bisericii. Din iunie 1918 și până la 25 ianuarie 1920, Comitetul (C. Crăsnaru-președinte, Nicolae Gh. Dinu-casier) strânge ofrande în sumă de 5.663 lei. După această dată, Comitetul, având la propunerea lui C. Crăsnaru un nou președinte (pr. Ioan N. Popescu), își intensifică eforturile astfel că noul casier, Constantin Frânculescu, încasează suma de 36.000 lei și mai obține, prin inițiativa lui Ion Mihalache, două vagoane var și 100 m cubi stejar de la stat pentru înveliș. Din inițiativa primarului Gheorghe P. Cristoceă, se vinde Băncii Dorința din Dobrești vechiul local de școală, astfel că 100.000 lei sunt dați pentru construirea bisericii și 20.000 lei pentru școală, donații aprobate de prefectul Muscelului, N. D. Nicolau. La 16 iunie 1924, după 13 ani de la înființarea Societății „Dragostea creștină”, s-a oficiat în biserica zidită de Cârstea Cercel ultima liturghie, iar Comitetul, având aprobarea enoriașilor, hotărăște în unanimitate evacuarea obiectelor din interiorul bisericii, după care s-a procedat la îndepărtarea învelișului, iar dărâmarea totală s-a făcut în zilele următoare. În ziua de 27 iulie 1924 s-a pus piatra de temelie a noii biserici, redactându-se un pergament care s-a introdus într-o sticlă fixată în peretele de sud-vest al clădirii. În aceeași zi, N. Gh. Popovici aduce aprobarea Ministerului Cultelor pentru un ajutor de 50.000 de lei, fiind urmat în 1925 de alți 25.000 lei și 25.000 lei de la județ. După aceea, ajutoarele de la stat au venit prin intervenția lui Ion Mihalache. În timpul primariatului lui Constantin T. Ionescu (Din al lui

Dache) și din inițiativa acestuia Comitetul mai primește 50.000 lei din excedentele comunei. În total, pentru construirea bisericii s-a cheltuit suma de 1.180.000 lei, contribuția fiind următoarea: Ministerul Cultelor-245.000 lei, Prefectura Muscel-35.000 lei, Primăria Dobrești-182.000 lei, Cooperativele Unite Dobrești-101.000 lei, Parohia Dobrești-12.000 lei, serbări organizate de preotul paroh-20.000 lei, banii de la mir cedați de preot și cântăreți- 43.000 lei, Nicolae Malaxa-220.000 lei, Ion Mihalache-51.000 lei, C. Crăsnaru 26.000 lei, Dinu Brătianu-10.00 lei, străini de localitate-31.500 lei, foștii enoriași ai bisericii filiale-75.000 lei, foști enoriași al bisericii parohiale-68.000 lei, pantahuza purtată în țară de Dumitru Cârstea și Petre P. Cristoceă (Fig. 9)-89.500 lei⁷⁴.

Valoarea muncii voluntare efectuate de locuitorii din Dobrești s-a ridicat la circa 300.000 lei⁷⁵. Pictura în ulei a fost executată de I. Dogărescu și de ucenicul lui de atunci, Vasile Blendea⁷⁶. La 22 august 1937 s-a făcut sfințirea bisericii de către patriarhul României Miron Cristea, înconjurat de soborul preoților și de o mulțime de creștini, participanții la această ceremonie

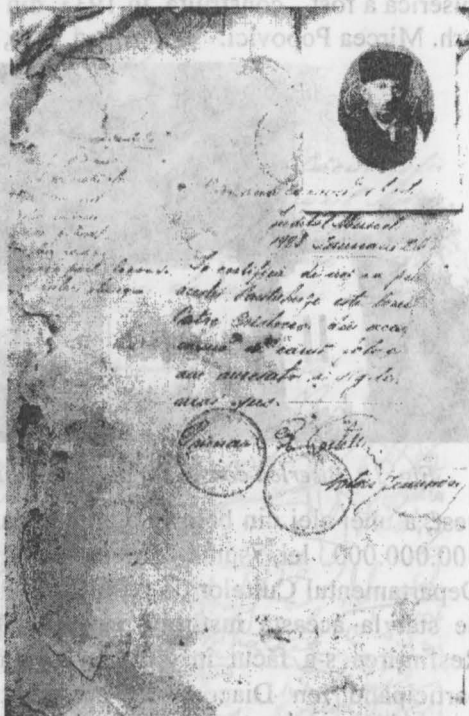

Fig. 9. Pantahuza prin care Petre Cristoceă a fost împuternicit să strângă bani pentru biserica parohială din Dobrești, construită între 1924 și 1937.

⁷⁴ La construcția bisericii s-au întrebuințat 300.000 cărămidă, patru vagoane și jumătate de ciment, trei vagoane și jumătate var, adus gratuit de săteni de la Mateiaș, 160 m cubi stejar de la stat și Cooperativele Unite Dobrești, 40 metri cubi scândură, 630 kg cuie, 1.260 kg fier de legături, 26 legături de tablă galvanizată, circa 30 vagoane pietriș adus gratuit de săteni ș.a. Lucrarea a fost executată de Nae Pîsculungeanu din Șuici, Jud. Argeș.

⁷⁵ Parohia Dobrești, Dosar cuprinzând clasificarea și catalogarea bunurilor mobile și imobile la data de 1 noiembrie 1969, Biserica parohială.

⁷⁶ „Această sfântă biserică s-a zidit din temelie, pe locul celei zidite la 1860 de Cârstea Cercel și alții, de către Societatea „Dragostea Creștină” din această comună Dobrești, cu ajutorul statului, județului, comunei, Cooperativelor Unite din localitate și altor binevoitori creștini ale căror nume sunt trecute în cartea de aur a parohiei. S-a pictat în anul 1934, cu cheltuiala d-nei și d-lui inginer N. Malaxa”.

semnând în Cartea de aur a bisericii⁷⁷. De asemenea, la nord-vest de biserică a fost construită, în 1933, din bârne de stejar, clopotnița, după planul arh. Mircea Popovici. Putrezind șița, biserica a fost acoperită cu tablă

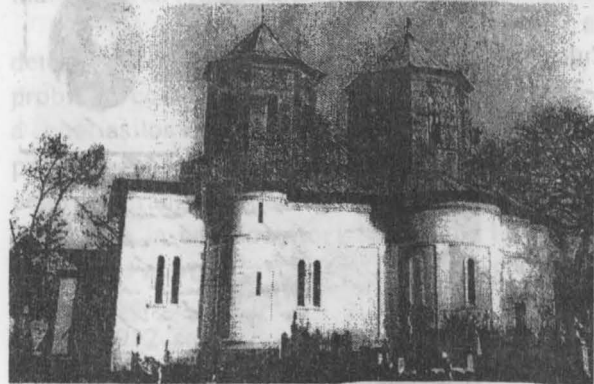

Fig. 10. Biserica construită între 1924 și 1937.

galvanizată în 1965-1966, în timp ce preot era Ionel Popescu. Ample lucrări s-au întreprins în anii 1997-2000, în timpul preoției lui Mihai Heroiu, constând din repararea turlei, a fațadelor, restaurarea picturii de către pictorul Mocanu Gheorghe din Câmpulung-Muscel, realizarea unui zid de protecție prevăzut cu contraforți în partea de vest, a unei alei din beton ș.a. Valoarea lucrărilor efectuate s-a ridicat la circa 300.000.000 lei, sumă provenind din sponsorizări și un ajutor de la Departamentul Cultelor de peste 100.000.000 lei, dat fiind faptul că secretarul de stat la această instituție este pr. Brânzea Nicolae, originar din Furești. Resfințirea s-a făcut în ziua de 1 octombrie 2000, la ceremonie religioasă participând Ion Diaconescu, președintele P.N.-T.C.D., episcopul Calinic al Argeșului și Muscelului, parlamentari, săteni ș.a.

Spre deosebire de lăcașul cu hramul Înălțarea, această biserică, de plan trilobat, este o construcție monumentală compusă din altar, naos, pronaos și pridvor deschis. Biserica are două turle, una peste naos și alta peste pronaos, iar în partea de sud pronaosul are o absidiolă (Fig.10).

Schitul Nămăești a stăpânit moșia de la Dobrești până în 1864, când prin Legea rurală au fost împrăștiate cu 51 pogoane și nouă prăjini șapte locuitori de aici: șase din categoria cu doi boi (Iordache Baicu, Cârstea I. Baicu, Ion Baicu, Toader Baicu, Din Ilie, Ion Toader Baicu) și unu cu brațele (Ion Arsenea)⁷⁸.

Deci, potrivit documentelor existente, schitul Dobrești, existent pe vremea domniei lui Matei Basarab, a ființat până în deceniul patru al secolului

⁷⁷ Mulțumesc pr. Mihai Heroiu care mi-a permis să cercetez „Cartea de aur comemorând numele tuturilor donatorilor pentru reconstruirea bisericii Adormirea Maicii Domnului din Comuna Dobresci, județul Muscel, 1ianuarie 1912”, ce se păstrează la biserică.

⁷⁸ Arh. Naționale Argeș, fond Prefectura Mușcel, dos. 131 / 1965.

Asto-xi, 22 August, annul 1937.

Prin voința celui a lăsat paternească, s-a făcut spă-
țirea Bisericii parohiale Dobresti, cu hramul Sf. Ioan
mîncea Maice Domnului și Sf. Sofia, de către Sca-
p. Sf. Patrușcă al României D. D. D. Miron Cristea,
încoronat de soborul preotesc și de o mare mulțime
de creștini.

Ipse aduenit cum in te, sic summois ois casta conu

[illegible]

Prima pagină a Procesului verbal din 22 august 1937 făcut cu ocazia sfințirii bisericii parohiale, în care au semnat o parte din participanți.

al XIX-lea când, în urma jurnalului încheiat la 6 aprilie 1834 de Sfatul Administrativ al Țării Românești, călugărițele, cu toată averea lor, au fost mutate la Nămăești, ambele aparținând fostului județ Mușcel. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea la Dobrești au fost mutate călugărițele de la schitul Râncăciov, existent la 20 ianuarie 1539, probabil din cauza sărăciei sau a neînțelegerilor cu călugării de la celălalt lăcaș monastic aflat aici.

ANEXE

1

1776-1777 (7285)

Nechifor monah și fratele său Micu, feciorii preotului Negoe Cârstocea din Dobrești, fac cunoscut urmașilor pe înaintașii lor, începând cu primul moș Mușat Cărăorea.

Adică eu Nechiforu călugăru monah și dinpreună cu frati-mieu Micu, feciorii popii Neagoe ot Dobrești. Dat-am scrisoarea noastră la mâna feciorilor noștri și a nepoților noștri, ca să le fie de bună credință, anume: Oprea Cârstocea i popa Dumitrașco, feciorii călugărului Nechifor, și la mâna popii Neculae, fecioru Micului brat Nechifor, și la mâna lui Crăciun sin ...⁷⁹ și Soare, fecior lui Dumitru, să știe că au trăit tată-mieu, anume popa Neagoe, ani 105, și elu așa ne-a spus neamurile noastre din cine sântem.

Și trăindu și eu, Nechifor monahu călugăru, feciorul popii lui Neagoe, ani 94 așa am spus și eu feciorilor miei și nepoților miei, precum să știe din cine ne tragem: din moșu cel dintîiu, Mușatu Cărăorea, și Mușat au făcut pă Dan, care l-au chemat popa Dan, ce au făcut pă Voicu, care s-au chemat popa Voicu ...⁷⁷ ...urescu,⁷⁷ dar popa Voico au făcut pă Gheorghe, dar Gheorghe au făcut pă Urse, și Urse au făcut pă Cârstea, și Cârstea au făcut pă popa Neagoe, și popa Neagoe au făcutu pă Nistoru și pă Nechifor călugăru și pă Micu și pă Dumitru, și Nechiforu au făcutu pă Oprea i popa Dumitrașco, și Nistor au făcut pă Crăciun și Micu au făcut pă popa Necula și Dumitru au făcut pă Soare.

Și eu așa știu cu sufletul mieu, pă cum mi-au spus și mie tată-mieu am spus și eu feciorilor și nepoților miei.

Și au stăpânit tată-mieu aceste moșii și am stăpânit și noi tot cu bună pace, adică funiile pă anume: o funie Cărăurească, o funie Oprească, o funie Lăpădătească.

Eu Nechifor călugăru monah

Eu Micu ...⁷⁷ ot Dobrești“

Orig., românesc, hîrtie, în posesia lui Spiridon Cristocea căruia i-a fost dat de Vasile T. Ionescu din Dobrești.

⁷⁹ Loc rupt.

1839 octombrie

Catagrafia de averea schitului Dobrești din județul Mușcel.

„1839 OCTOMVRIE. TOT ÎNTR-ACEASTĂ CATAGRAFIE SĂ ALĂTURĂ
ȘI VENITUL ZESTREA SCHITULUI DOBREȘTII DINTR-ACEST JUDEȚ
MUȘCELUL, CARE ȚINE TOT DĂ SCHITUL NĂMĂEȘTI, PRECUM
ESTE ȘTIUT, ATÂT DĂ CELE MIȘCĂTOARE CÂT ȘI DĂ CELE
NEMIȘCĂTOARE, PRECUM ARATĂ ÎN JOS ANUME.

Biserică dă lemn bună, pusă pã temelie dă zid, șindrilită cu șindrilă dă
ștejar bună, pardosită înăuntru cu cărămidă, tencuită înăuntru și zugrăvită peste
tot.

Clopotnița tot dă lemn, în 4 furci mari, dănaintea bisericii, șindrilită tot
cu șindrilă dă ștejar bună, are un clopot ca de 120 de oca sau și mai bine.

Hram Sfintei Înălțări.

Lucrurile cele din lăuntru bisericii, rîndul veșmintelor și celelante.

Sfântul preastol, cu stălpul dă zid și sfânta masă dă piatră; Proscomidia,
asemenea dă zid și masa iar dă piatră; 3 mese dă pânză, pã sf. preastol; 1 masă
dă cit vechie, ipac; 1 masă dă cit noao, ipac; 1 poală dă cit la proscomidie
vechie; 1 sf. antimis, bun; 1 cruce dă chiparos înbrăcată cu argint sadea, pã
sfântul preastol; 1 sfejnic dă alamă, bun, mare, pã sfântul preastol; 1 sfântul
potir cu tacâmul lui discos și zvezdă dă cositori, bune; 2 lingurițe dă cositori,
bune; 1 copie dă hier bună; 1 tiplotă dă aramă costorită; 1 cadelniță dă alamă,
bună; 2 peschire pã care să șterge preotul, bune; 1 anaforniță dă cositori, bună;
2 sticlulițe cu sf. mir, bune; 1 perechie forfecel, bune; 1 sticlă pentru vin; 1
caldăruș mică dă aramă costorită cu care botează preotul; 1 epitafion ponosit;
2 procovețe dă cit, bune; 1 aer dă mătase cu fir greu; 1 sfiță dă mătase, bună; 2
sfițe dă carton, bune; 3 stihare dă carton, bune; 3 perechi dă rucavițe dă carton,
bune; 2 iepetrafire dă mătase, bune; 1 poias cu paftale dă argiint, bune; 3
perdele la ușile Sf. iltar dă cit vechi; 5 icoane mari înpărătești, bune: Domnul
Hristos, Maica Precista cu 2 coroane dă argint și cu un inel și cu 6 șire dă
urmuz, Icoana a hramului bisericii cu Sf. Înălțare, Icoana Sfinților Voevozi,
Icoana Sf. Haralambie; 1 icoană cu prăznicari la iconostas; 1 icoană mai mică
cu Maica Domnului în Sf. Oltar, rusească, înbrăcată cu șic și cu sticlă; 10
candlele dă sticle, bune; 1 policandru dă alamă cu 8 sfejnice pentru 8 făclii,
bun; 2 sfejnice mari, cu câte 3 făclii dă lemn în ele, zugrăvite; 5 sfejnice mici
purtărețe, nezugrăvite; 4 icoane mari în tinda bisericii: Domnul Hristos, Maica
Precista, Sf. Nicolae, Mucenița Marina; 1 putinică dă lemn în care botează
copiii; 1 steag, bun, nou.

Numirea cărților. 1 Sf. Evanghelie, bună; 1 Liturghie bogată, bună; 1 ipac Liturghie, dăselegată; 1 Minei mare pă 12 luni; 2 Minee pă 2 luni; 1 Oftoic dă cele mici; 1 Apostol; 2 Psaltiri; 1 Ceaslov bogat; 2 Molitfelnice bune bogate; 1 Chiriiacodromion. Ușa bisericii dă hulm, bună, și provăzuită cu ținte și cu încuetoare dă hier.

Arătare pentru înprejmuirea odăilor, chiliile acestui schit și a curții bisericii.

5 chilii care sânt dănaintea bisericii, cu pereții dă bărne dă lemn, șindrilite cu șindrilă dă ștejar, însă aceste 5 odăi sânt foarte dărăpănate și stricate; 3 alte 3 chilii care sânt 2 dăspre răsărit și una spre apus tot lângă biserică, aceste 3 sânt tot că păreții dă lemn, tencuite și șindrilite cu șindrilă dă ștejar, sânt bune cu toate cele trebuincioase ale lor și pă năuntru și pă dinafară.

Lucrurile casii, cele mișcătoare.

1 cazan dă aramă mare cu țevile lui pentru rachiu; 1 puțină mare dă ștejar; 4 boi mari dă jug; 1 vacă cu junicea ei. Aceste s-au luat de maica stăriță Minodora și le-au dus la schit la Nămăești.

Numirea celor nemișcătoare.

1 moșia ce să numește Băbăița care este peste Argeș, sud Vlașca; 1 livade cu pruni, ca de 5 buți dă prune, care este înprejurul schitului 8; 8 pogoane dă loc arătură lângă schit; 6 pogoane ipac arătură mai deoparte dă schit; 70 dă stâneni dă moșie care merge din apa Boțească până în apa Lenții, cu livezi dă fân și pădure; 200 stâneni dă moșie care merge din apa Cărcinovului până în Glâmboc, cu pădure și cu livezi dă fân; 1 vie la Țigănești cu pământul ei ca dă 4 pogoane, însă numai viia bez obrația ca de 4 buți dă prune, păraginită; 1 vie la Cărstieni ca de 4 pogoane, numai viia bez obrația în care să face 4 buți dă prune și mai bine;

13 bucăți hârtii zapise întrebuințate pentru moșiile acestui schit și pentru altele trebuințe; 22 zapise tot pentru trebuința dă mai sus arătată a acestui schit; 4 catașișe și alte hârtii mai mărunte cu încheierea socotelilor acestui schit pă anii trecuți din urmă.

Numirea clăcașilor ce sânt șezători cu lăcuința lor pă moșia acestui schit Dobreștii.

1 Ilie sin Paicul⁸⁰; 1 Ioan Brat; 1 Toader Brat; 1 Iordache Brat; 1 Arsenie sin Vintilă; 1 Bucur Găină.

Asemene am priimit supt a mea îngrijire și pre toate cele ce să arată anume mișcătoare și nemișcătoare ale acestui Sfint schit Dobreștii. Și spre știință am iscălit însuși, cu mâna mea.

Stărița Minodora a sfântului
schit Nămăești a primit <m.p.>

Protopop Nicolae Sachelarie <m.p.>

⁸⁰ Corect Baicul.

UN DOCUMENT DESPRE MOȘIA ȘUICI ȘI GENEALOGIA FAMILIEI PROPRIETARE

CRISTINA ANTON MANEA

În colecția de manuscrise a Muzeului Național de Istorie se află un set de documente care a aparținut lui Anton Șuicianu, descendentul unei familii din satul Șuici, județul Argeș, familie la care se referă cele mai multe dintre ele. Într-unul dintre acestea, prezent în expoziția muzeului și emis în anul 1665 iunie 6, voievodul Radu Leon îi reconfirmă lui Radu roșu din Șuici moșiile sale, moștenite de la tatăl său, Șuica din Șuici. Pentru aceste moșii, în timpul lui Matei Basarab, el a avut un proces cu verii săi, Dragomir și Dumitru, fiii lui Dumitru din Șuici pe care l-a câștigat, iar ulterior, în 1665, vărul său Dumitru a revenit asupra hotărârii domnești pe care o considera nedreaptă susținând că moșiile familiei nu au fost împărțite între proprietarii în devalmașie, iar stăpânirea lor actuala este neîndreptățită. În timpul procesului, Radu roșu a dovedit cu acte că împărțirea proprietăților s-a făcut din timpul lui Mihnea voievod, în anul 1581, ca urmare, domnul i-a întărit proprietățile.

Cei trei proprietari din Șuici erau descendenții unei familii boierești importante de la sfârșitul sec. al XV-lea, înrudită cu familia domnitoare, pe care o vom prezenta în rândurile care urmează.

Familia din Șuici a fost atestată documentar din 1501 septembrie 1, când jupanului Badea din Șuici cu fiii săi i-au fost întărite Comarnicul, unde este muntele Pleșeștilor și Cioarecul, unde este muntele Voiceștilor, pentru că le sunt *vechi ocine, dedine*.¹

Printre boierii de la sfârșitul sec. al XV-lea am aflat mai multe personaje cu acest nume, dar nici unul posesor al moșiei din Șuici deși, conform formularului din hrisov, proprietățile au fost moștenite de la tatăl și de la bunicul său.²

În 1505 Radu cel Mare a emis un hrisov prin care "*preacinstului vlastelin al*

¹ DRH, B, II, p. 26.

² P. Panaitescu, *Interpretări românești*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 38, autorul afirmă că "*e vorba de stăpâniri ereditare (ocina, adică moșie de la părinte, dedina, moșie din străbuni)*".

domniei mele jupanului Badea din Șuici" cu fiii lui: jupan Șuica paharnic, jupan Dara spătar, jupan Dragomir și jupan Cazan i-a întărit peste 22 de proprietăți, vechi ocine și dedine, în regim de *ohabă*, adică de imunitate.³ Din acest document rezultă că jupan Badea din Șuici era foarte apropiat domnului, probabil chiar rudă cu acesta, conform unui hrisov anterior, din 1502, când jupanului Șuica paharnic/vornic, fiul lui Badea din Șuici, domnitorul Radu cel Mare, i se adresează cinstितului său boier, specificând că era *"încă și din casa domniei mele."*⁴

Revenind, în documentul din 1505 au fost înșirate moșiile pe care le deținea familia jupanului Badea la data respectivă: Șuica pe Neagra, Șuicii toți cu muntele Piatra, Ciolanul și Podeanii, Măldăreștii toți cu muntele Lănciții, Găojanii cu muntele cu același nume, Pleșeștii cu muntele Comarnic, Voicesții toți cu muntele Cioarecul, seliștea de la Cocoți, Căpățâna toată și via de la Sălătruc de la Coisca toată, în total 11 proprietăți întregi. Apoi jupan Badea împreună cu fratele său Micul cu nepoții, lui Șerb cu frații și Radu cu frații săi: Gruianii și Crângenii toți, jumătate din Lănciani și Corcia, ocine și dedine; și numai jupanului Șuica paharnic cu fiii jumătate din Deadilov, Pietri și iezerul Craguiei. La acestea se adaugă 27 de sălase de țigani, dintre care patru au fost primite zestre de jupan Șuica de la Drăghici vornicul și fiica sa Neacșa⁵. Aceste proprietăți erau așezate între Olt și Argeș, în actualele județe Vâlcea și Argeș, cu excepția Dedilovului și lezărului Craguiei aflate în actualul județ Ilfov.

La începutul sec. al XVI-lea cealaltă jumătate din Deadilovul/Dedilovul o stăpânea Neagoe fiul lui Drăghici vornicul, împreună cu nepoții fraților săi Stoican și Vintilă precum și surorile sale Neacșa, Boba și Slava. Jupan Neagoe fiul lui Drăghici vornic stăpânea și jumătate din Blăgăreștii de Sus, moșie cumpărată de tatăl său, iar cealaltă jumătate *"a ținut-o Badea vornicul"*.⁶ În documentul din 27 mai 1510, printre celelalte posesiuni ale lui Neagoe a fost trecută și ocina de la Găojani amintită și între moșiile lui Badea din Șuici. Ori Badea din Șuici trebuie să fi fost mai întâi Badea vornicul din Cojești⁷, ginerele lui Udriște din Mărgineni, frate cu Drăghici vornicul, iar fiii săi, jupan Șuica împreună cu încă un frate, nepoții ai lui Udriște; ceilalți frați au avut, probabil, altă mamă. Acest frate a fost Dragomir slugerul din Șuici pe care la 1512 iunie 12 domnul Neagoe Basarab îl desemna *"din casa domniei mele"*⁸. Rezultă că Badea din Șuici a fost înrudit cu voievodul Radul cel Mare, de aceea și fiul sau Șuica apare ca fiind din casa domneasca, iar Dragomir slugerul înrudit și cu

³ P.P. Panaitescu, *op.cit.*, p. 58.

⁴ DRH, B, II, p. 49-50.

⁵ DRH, B, II, p. 90.

⁶ Ibidem, p. 160.

⁷ Între Cojești din județul Dâmbovița și Coisca din județul Vâlcea este o mare apropiere, s-ar putea să fie aceeași localitate.

⁸ Arh. Naționale, București, Fond Brătianu, dosar 2/50, p. 2.

Neagoe Basarab.

Într-un document de la mijlocul sec. al XVI-lea, referindu-se la niște pierderi teritoriale ale unor boieri, se menționează că Voicești, Cacaletii, Pleșești și Cocoții au fost cumpărate de Badea vornicul în timpul lui Vlad Iepeș⁹, o confuzie cu Vlad Călugăru pentru că Badea din Cojești, ginerele lui Udriște din Mărgineni, a fost vornic în timpul acestui ultim domn.

Neaga, fiica lui Drăghici vornic, mătușa lui Șuica vornicul s-a presupus că a fost soția lui Radu logofăt din Drăgoești¹⁰, imposibil din punct de vedere cronologic; ea a trăit până la începutul sec. al XVI-lea atunci când se naștea Radu din Drăgoești.

În 1514 mai 8, jupan Șuica vornic împreună cu fiii săi Stoican, Vlad și Drăghici s-a pârât cu Dragomir vistier, fiul lui Stoican, nepotul lui Drăghici mare vornic, cu care era înrudit, pentru o jumătate de moară de la Dedilov pe Călniștea și jumătate din gârla Craguiei¹¹. În același hrisov din 1514, jupan Șuica s-a înfrățit cu frații săi Dara, Dragomir și Cazan, precum și cu vărul său Dara peste satele Pleșești, Preajva și Drăgănești de pe Vede, pentru a evita regimul de pierdere a moșiilor prin dispariția urmașilor, adică, *prădalica să nu fie*.

În <ianuarie-august> 1519 jupan Dragomir mare sluger, fratele lui Șuica, își delimitează moșiile sale de ale fraților lui printr-un hrisov primit de la Neagoe Basarab; anume, parte lui din Șuici și viile din Sălătruc, parte din Podeani, Pleșești, Voicești, Măldărăști, Găojani, la gura Dângeștilor și la Șuica. Iar din zestrea soției, el primea Ceparii cu seliștile sale și cu munții Olanul, Perticeaua, moșia de la Brătivoești cu muntele, jumătate din Bămboești/Bumboești, Clocotici și Zlătărei.¹² Împereună cu ocinele sale, cele de zestre erau situate tot în actualele județe Vâlcea și Argeș.

Jupan Dragomir a așezat-o pe fiica sa peste această avere, ca unica moștenitoare, în cazul în care nu vor exista fii, pe care nu i-a avut, iar familia lui s-a continuat prin Neacșa, căsătorită cu Radu portar. El a fost menționat apoi la 1526 când a fost hotarnic pentru o ocină a mănăstirii Corbii de Piatră, în calitate de frate a lui Șuica vornicul, apoi ca martor, împreună cu ginerele său, la diata călugăriței Magdalina¹³.

A murit înainte de 1536, pentru că în iulie <10-20> domnitorul Radu Paisie întărește numai jupaniței sale Marga, ginerelui său Radu portar și fiicei sale Neacșa cu fiii Albu și Dumitru, moșiile pe care le dețineau: parte stăpânite sau cumpărte de Alb vistier încă din timpul lui Vlad Călugăru, anume: Ceparii

⁹ DRH, B, IV, p.344.

¹⁰ Ion-Radu Mircea, *Un neam de ctitori olteni, boierii Drăgoești*, în „Revista de Istorie Bisericească”, Cluj, anul I, nr 3, oct-dec. 1943, p 63.

¹¹ DRH, B, II, p 246-247.

¹² *Ibidem*, p 337-338.

¹³ *Ibidem*, III, p 41-42, 55.

pe Topolov, Căzănești lângă Ocna, Bumbuești și Clcoticiul; parte ale lui Dragomir vornicul, soțul Margăi, respectiv, părți din Șuici, Podeni, Pleșești, Voicești, Găojani, Bărbat, Brusturoasa, Șuica, Dăngești și Stoienești pe Coisca, precum și cele cumpărate de acesta și de ginerele său, respectiv, Vernești, Tigveni, Ciofrângenii, Bărsești, Brătea, Făgețel, via de la Ocna cu pivnița și de la Troian¹⁴. Alb vistier, tatăl jupaniței Marga, apare pentru prima dată în documente ca martor la o danie făcută mănăstirii Govora, în 1495, la 1512 a vândut o parte din moșia Mălurenilor, iar în 1517 din cea a Buneștilor.

După 1526, despre cei patru fiii ai lui Badea din Șuici aflăm din pomelnicul Mănăstirii Govora, copiat în sec. al XVII-lea, care cuprinde o listă a boierilor morți în luptele cu turcii în timpul lui Radu de la Afumați între care sunt trecuți și boierii din Șuici¹⁵.

Dintre cei trei fii ai lui Șuica vornic: Stoican, Vlad și Drăghici, Stoican dispăre după 1514, iar informațiile continuă numai pentru ceilalți doi. Astfel, la 11 mai 1550, lui Albu din Cepari, nepotul lui Dragomir vornic, lui Dara din Șuici cu fiii săi și **“fiilor lui Drăghici și ai lui Vlad, nepoții de fii ai răposatului Șuica vornic”** le-au fost reconfirmate în stăpânire satele Voiceștii, Căcaleții, Pleșeștii și Căcoșii împotriva părei cetei lui Oprea Răuți.¹⁶ Din citatul ales al documentului se înțelege că Vlad portar și Drăghici, fiii lui Șuica vornicul nu mai trăiau. Jupanol Drăghici murise în noiembrie 1541 și a fost înmormântat în biserica din Șuici¹⁷ iar jupan Vlad portar fusese tăiat de rudele lui Manea Dărsescu, Dolofanii, care **“i-au luat toate bucatele lui și ale fraților lui”** împreună cu **11 cărți de moșii ale satelor și ȡiganilor “făr de știrea Mircii voivod”**.¹⁸ În ceea ce-l privește pe Dara, acesta nu poate fi decât vărul fiilor lui Badea vornicul, nu fratele acestora care murise în timpul lui Radu de la Afumați.

Documentul care ne relatează acesta întâmplare a fost emis în timpul lui Alexandru al II-lea la 15 mai 1576 și narează fapte petrecute în timpul lui Mircea voievod, înainte de 1550.

Soția lui Vlad portar, jupanița Neacșa, intră în stăpânirea satelor Sălătruc, Fântânele, Plăcicoi și Pulați, părțile *fratelui său Stanciu*, fără urmași, care fugise în Ardeal și s-a întors înainte de a murii, pentru a-și lăsa averea surorii sale, printr-o diata întărită de un hrisov domnesc, la 22 iulie 1570; la întocmirea diatei, care a avut loc cu cel puțin un an în urmă, fusese martor și un Șuica din Șuici¹⁹.

¹⁴ Idem, IV, p.33-35.

¹⁵ Arh. Naționale, București, Fond Brătianu, 2/50, p.36.

¹⁶ Idem, IV, p. 344.

¹⁷ C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României*, Editura Academiei Române, 1994, București, nr. 678, p. 442.

¹⁸ DRH, B, VIII, p.35.

¹⁹ DRH, B, VI, p.270-271.

Dar, cu câteva zile mai înainte emiterii acestui act, la 19 iulie 1570, domnul Alexandru Mircea a semnat un altul prin care jupanițele Calea, Rada și Vlădaș, *ficele lui Vladul portar, fiul lui Șuica vornic din Șuici*, primeau să-și stăpânească Pietrile, Dedilovul, Șuica și Șuici, părți din Podeni, Voinicești, Pleșești, Valea și Dângești împreună, ocine și sate pentru care s-au judecat între ele, fără fratele Șuica care a fost declarat mort, ceea ce mama lor, jupanița Neacșa nu a infirmat²⁰. După jumătate de an, în 5 ianuarie 1571, repare un jupan Șuica mare pârcălab împreună cu *un frate, Badea vâtaf*, stăpâni peste pe câte un sfert din satele Șuici, Găojani, Voicești, Brusturoasa și Șuica, și numai Șuica mare pârcălab stăpân peste zestrea soției sale Baldovina, fiica lui Durnitru, adică parte din Mogoșani și Homu, iar din zestrea *primei jupanițe a lui Șuica mare pârcălab, Velica*, fiica lui Preda clucer din Lăngești, o treime din satele Baia și Ciuperceni.²¹

În nici unul din documentele în care apare Șuica din Șuici, mare pârcălab, 1571, 1575 și 1576, nu a fost amintit părintele acestuia, iar cele trei surori nu l-au pomenit pe Badea vâtaf, ca frate, la procesul de moștenire din 1570. În acest caz, fie fiul lui Vlad portar, Șuica a murit tânăr și a avut un fiu postum care s-a numit tot Șuica, dar prea tânăr ca să fie mare pârcălab în 1571 și nici să aibă timp să se căsătorească de două ori, fie Șuica fiul lui Vlad a fost considerat mort pentru că nu se știa nimic de soarta lui: era foarte bolnav sau fugit. Cea de-a doua variantă ni se pare mai plauzibilă și atunci Balea/Badea vâtaf a fost cumnatul lui Șuica și soțul jupanitei Rada.

În 1575 jupan Șuica mare pârcălab și-a rotunjit averea cumpărând mai multe fâlcii de pământ în Tigveni, județul Argeș din care o parte fusese cumpărată de fratele bunicului său, Dragomir vornic, înainte de 1536.²² Unicului fiu a lui Drăghici din Șuici, fratele lui Vlad portar, Oprea din Rătivoești, Alexandru al II-lea i-a confirmat în iunie 1571 *vechi și drepte ocine de moștenire* în Șuici, Voinești, Pleșești, Podeni, Brusturoasa, Stoenști și Dângești iar satul Rătivoești/Retevoești a fost primit, mai mult ca sigur, de la soția sa²³. În aceeași perioadă, în satul Rătivoești/Retevoești avea ocină cu 15 vecini și jupanița Anca, mama lui Văsiu.²⁴ Jupanița Anca a fost, probabil, sora sau cumnata mamei lui Oprea din Rătivoești, dar gradul de rudenie dintre ei nu a fost menționat nicăieri. De altfel, de la 1572 și până în 1578, Văsiu și Oprea erau contemporani, când Văsiu era logofăt Oprea nu avea dregătorie²⁵. Văsiu logofăt are un frate Barbu căruia mama lui i-a lăsat moștenire numai o treime a delniței casei din Retevoești și care vroia să-și facă parte egală cu a fratelui său

²⁰ Idem, V, p. 268-269.

²¹ Idem, VII, p.2.

²² Ibidem, p.325.

²³ Ibidem, p.56.

²⁴ Ibidem, p.322.

²⁵ Idem, VII, p.158, VIII, p.220.

care moștenise întreaga avere.

Oprea logofăt și-a separat averea moștenită de la tatăl său, de cea a boierilor din Șuici, în 1581, din care, jumătate din părțile care i se cuveneau în Șuici, Voicești, Pleșești, Podeni, Brusturoasa, Cacaletți, Stoenеști, Berislav și Dăngești o lasă fiicei sale Mușă ca zestre²⁶. În 1574 Oprea își pierduse o parte din Șuici pentru o deșugubină plătită de verișoara sa Calea²⁷, iar în 1586 își vinde partea care i-a rămas din proprietățile sale din Șuici, Deadilov, Pietrii și vecinii din Sălătruc verișoarei sale Rada²⁸. Astfel, la sfârșitul secolului ramura familiei din Șuici se desparte de cea a urmașilor lui Oprea din Rătivoești. În timpul domniei lui Alexandru al II-lea, jupanița Velica, *prima jupaniță* a lui Șuica pârcălab a schimbat moșiile ei de zestre cu cele ale jupaniței Catalena, soția lui Cazan, fiul lui Cazan, fratele lui Șuica vornic: prima a dat ocine în Baia, Alun și Ciuperceni, iar a doua, stăpânirile ei din Șuici, Voicești, Cacaletți și Brusturoasa. Ele s-au rejudecat pentru acest schimb în timpul lui Mihnea al II-lea, în 1583.²⁹

Pentru că Velica trăia la această dată, sunt convinsă că în hrisovul din 5 ianuarie 1571 s-a greșit ordinea jupanițelor, de fapt Baldovina, trecută prima, a fost prima soție a lui Șuica pârcălab iar Velica cea de-a doua.

După 1576 Șuica pârcălab nu mai apare în documente; era sigur mort în 1581 când, conform documentului din 1665, fiii săi și-au împărțit averea moștenită de la tatăl lor. El a avut doi fii: Dumitru vătaf și <Șuica> cărora domnul le-a reconfirmat în 1587 ocinele din Șuici cu vad de moară, Podeni, Pleșești, Voicești, Brusturoasa și muntele Comarnic, părțile unchilor lor (de gradul doi) Pătru din Baia, Badea, Cazan, Balaur, Pătru și Stanciu, pe care le schimbase mama lor, Velica. Ne lipsește actul din 1581 menționat în 1648 și 1665 prin care se împărțea averea celor doi frați. Înseamnă că numai moștenirea tatălui a fost împărțită în timp ce partea cumpărată de mama lor a rămas proprietate comună.

Dumitru din Șuici apare ca martor într-un act din 1598 și din 1600 împreună cu Preda și Pătrașco, tot din Șuici. Ultimii doi au fost probabil fiii uneia din cele trei jupanițe, fiice ale lui Vlad portar, Calea, Rada și Vlădaia. Calea a fost căsătorită cu Ștefan logofăt, Rada cu Balea portar, care în 1584 era mare comis,³⁰ iar Vlădaia cu un Radu³¹. Cei trei cumnați împreună cu jupanița Calea au fost întăriți asupra ocinelor din Sălătruc, Fântănele și Plăcicoi care aparținuseră unchilor lor Dumitru și Stanciu, frații mamei lor, Neacșa, cărora „li s-a întâmplat moarte în Țara Ungurească. Astfel, fiii din trupul lor nu

²⁶ DIR, B, XVI, 5, p.5-6.

²⁷ DRH, B, VII, p.216.

²⁸ DIR, B, XVI, 5, p.266.

²⁹ *Ibidem*, p.110-111.

³⁰ DIR, B, XVI, 5, p.152-153.

³¹ DRH, B, VIII, p.34-35.

nu rămas, ci au lăsat toate averile lor nepoatelor lor.”³². Șuica mare pârcălab, care în 1584 nu mai trăia, nu a fost pomenit, dar nici urmașii săi. Despre Vlădaia, Ștefan Andreescu ne spune că a fost căsătorită a doua oară cu Dan din Gemenile pentru că mai întâi a fost jupanița lui Radu, așa cum am arătat mai sus³³. Dar în actul din 11 martie 1584, la care ne trimite, se vorbește despre *cumnații* lui Balea portar/mare comis, Ștefan logofăt și Calea, adică *Radu și Dan din Gemenile*, și cu fiii lui Badea din Cotești. Numai Radu a fost cumnatul celor menționați, ca soț al Vlădaiei, iar Dan fratele lui, în timp ce Badea din Cotești a fost nepotul jupaniței Catalina soția lui Cazan și mama lui Pătru din Baia Vernești, moșia pentru care se judecau la 1584, a fost cumpărată de Dragomir vornicul înainte de 1536, dar sistemul de moștenire era extrem de complicat oferind și nepoților de văr dreptul să ridice pretenții asupra ei³⁴.

Calea soția lui Ștefan logofăt nu mai apare după <1586> când soțul ei, singur, cumpără împreună *cu fiii*, nu știm care, de la rudele sale Pătru mare spătar din Baia și Oprea logofăt din Rătivoiești, o jumătate din Deadilov și Pietri. Probabil ea a avut fii pe Preda și Pătrașco din Șuici care sunt pentru prima oară martori la o confirmare de rumânire într-un document din 21 martie 1600 emis la Alba Iulia³⁵.

Radei, văduvă după 1586, i s-a emis la această dată o întărire de stăpânire asupra ocinelor din Sălătruc, Șuici, Dedilov și Pietri, precum și a părții pe care a cumpărat-o de la Oprea din Rătivoiești.³⁶ După cincizeci de ani, în 1641, într-un hrisov încheiat de șase boieri luați pe răvașe domnești se imparte averea Radei și a lui Stanciu vornic din Sălătruc între fiii acestora: Anca, Radu și Șuica din Șuici.³⁷ Deci, această Rada a fost căsătorită de două ori: întâi cu Badea portar/mare comis și apoi cu Stanciu vornic.

La sfârșitul secolului al XVI-lea strănepoții lui Badea din Șuici sunt prea tineri și nu par să fi fost implicați în luptele lui Mihai Viteazul; există însă un Ivan din Cepari care s-a opus domniei acestuia.³⁸ Ivan aga a fost frate cu Radu din Cepari, mare comis în timpul lui Mihnea al II-lea, “*boieri și vlastelini în zilele răposatului Alexandru voievod*”. În această calitate au cotropit ocine în satele Bumbuești și Clocotici, care fuseseră din zestrea jupaniței Marga, soția lui Dragomir mare stolnic. Nu am reușit să găsesc legătura acestor doi boieri cu nici unul dintre urmașii jupaniței Neacșa, fiica jupanului Drăghici.

La începutul sec. al XVII-lea urmașii lui Vlad portarul din Șuici se

³² *Ibidem*, p.327-328.

³³ *Ibidem*, nota 270 și nota noastră nr.30.

³⁴ I.Minea, L.Boga, *Cum se moșteneau moștile în Țara Românească până la sfârșitul sec. al XVI-lea?*, în *Cercetări Esoterice*, XIII-XVI, 1-2, 1940, p. 34.

³⁵ DRH, B, XI, p.514.

³⁶ DIR, B, XVI, V, p.266.

³⁷ Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului, V, 1640-1644, p. 90.

³⁸ Ștefan Andreescu, *Restitutio Dactae, Studii cu privire la Mihai Viteazul*, III, Editura Albatros, 1997, Ilucurești, p.408-409.

despărțiseră de cei ai lui Drăghici. Așa cum am arătat Șuica pârcălab avusese doi fiii: Dumitru și Șuica, Calea, probabil, pe Preda și Pătrașco, iar Rada pe Anca, Radu și Șuica.

Radu și Șuica, fiii Radei, continuă linia Rudenilor, iar Anca rămâne în Sălătruc, dar cea mai mare parte a averii din Șuici o dețineau urmașii lui Șuica pârcălab.

La 5 martie 1645, Drăgușin mare paharnic din Deleni a cumpărat satul Șuica de lângă Slatina de la Dumitru și fratele lui Drăgan cu 2300 de aspri și părțile lui Dragomir, Dumitru și Radu *nepotul lui Șuica pârcălab* din satul Șuici cu 5000 de aspri.³⁹ Mai întâi trebuie să observăm că dacă numele lui Drăgan nu a fost greșit trecut în loc de Dragomir atunci nu pot să spun cine erau primii doi vânzători din Șuica, apoi că ultimii vânzători erau toți trei nepoții pârcălabului, primii doi fiii lui Dumitru vătaf, iar al treilea al lui Șuica din Șuici; de ce apare numai Radu rămâne inexplicabil.

Hrisovul cu care am început articolul întărește un altul din 7 iunie 1648 referitor la împărțirea averii lui Șuica mare pârcălab. Nemulțumirea fiilor lui Dumitru vătaf era determinată de faptul că moștenirea bunicului lor nu a fost împărțită în trei ci în două, iar ei au divizat această jumătate, în timp ce vărul lor a moștenit-o întreagă. Averea acestuia s-a întregit și prin căsătoria sa cu fiica lui Radu din Sălătruc, verișoara sa de-a doua.⁴⁰

În documentul din 1648 se vorbește despre judecata celor 6 boieri și revenirea asupra ei cu 12 boieri; pe care îi numește și pe care nu îi avem în documentul din 1665, anume: fratele lui Dragomir, Radul logofăt din Brătiani, Stanciu ceauș și Șuica din Șuici, Stroe Dolofanul din Costești, Udrea logofătul din Rădăcinești, Dumitrașco postelnic din Cepari, Pârvul, Stroe, Ișidor din Sălătruc, Stanciu iuzbașa, Ivașco din Crăstienești⁴¹. Toti acesti boieri sunt din satele învecinate, anume din zona dintre Olt și Argeș. În ambele grupe de boieri chemați de Matei Basarab figurează Stroe roșu și Pârvu din Sălătruc, în timp ce Ivașco clucerul *săn Datco vornic din Corbani* prima oară, era numai Ivașco ot Cârstienești a doua oară, iar în 1665 a fost chemat împreună cu tatăl său Datco vornic ot Cârstienești când Ivașco devenise iuzbașa; în al doilea și al treilea grup de boieri figurează Radu logofăt din Brătiani și Șuica din Șuici. În fondul de documente al familiei Brătianu, aflat la Arhivele Naționale ale României am găsit 52 de dosare, în care sunt schițate genealogiile unor familii din Valahia, cele mai multe din sec. al XVIII-lea și înrudite cu familia Brătianu. Aceste genealogii, foarte interesante, au fost întocmite la începutul sec. XX când lipsa opusurilor de documente pentru perioada anterioară mijlocului sec. al XVII-lea a determinat o serie de greșeli explicabile.

³⁹ Catalogul, VI, p. 43-44.

⁴⁰ DRH, XXIV, p. 161.

⁴¹ Catalogul, VI, p. 422.

Interesul pentru familia din Suici a fost determinat de faptul că Stanca, fiică lui Oprea din Rătivoești căsătorită cu Dima Grecul din Brătianii de Sus începe familia Brătianu. O ramură a cărei genealogie am găsit-o în fondul Brătianu a fost cea a lui Cazan fratele lui Șuica vornicul; acesta s-a despărțit de frații săi și s-a căsătorit în județul Gorj, a avut doi fii-Pătru comis și Cazan spătar- și o fiică. Despre soția lui Cazan spătar împreună cu fiul ei Pătru, ajuns mare spătar în timpul lui Mihnea al II-lea⁴², am vorbit mai sus, în legătură cu schimbarea de moșii dintre ea și jupanița Velica. Pătru mare spătar din Baia nu a avut urmași dar mai mulți veri și nepoți de veri.⁴³ Descendenții lui Vlad portar nu au fost cuprinși între genealgi.

La mijlocul sec. al XVII-lea urmașii lui Badea vornicul din Șuici ocupau numai dregătorii locale, iar proprietățile situate între Olt și Argeș fuseseră împărțite între o mulțime de descendenți; revenirea lor s-a produs abia la începutul sec. XIX prin familia Brătianu.

Documentul din 1665 despre care am vorbit la începutul articolului a fost scris pe o hârtie poroasă, (Î=45,5cm, L=29,5cm) îndoită pe înălțime, formând două foi. Textul a fost scris cu cerneală neagră și câteva litere din text, fără importanța, cu roșu ca și monograma domnească de la sfârșit peste care este iscălitura domnului cu negru; crucea și litera M de la începutul textului sunt înconjurate de flori colorate vernil și auriu.

Pecetea cu timbru sec a fost aplicată peste o foiță cusută pe hârtia actului cu lână verde. Pe sigiliu două personaje flanchează un plop mic sub corola solară; personajul din stânga pare mai matur și are o coroană mai mare decât cel din dreapta.

⁴² DIR, XVII, B, V, p. 253-254.

⁴³ Arh. Naționale, Fond Brătianu, 2/49, p. 15-18.

Милостією божією Радул воевода и господниѣ всои земли Угровлахійскіи снѣ великаго и прѣдобраго стара господномъ Іω Леон Щтефан воевод дават господство ми сію повьленіе господство ми slugii domniei mele Radul roșul ot Șuici ot sudstvo Argeș și cu feciorii lui câți are și câți Dumnezeu i va da ca să fie lui ale lui drepte moșii din Șuici cu rumâni și cu țigani cât să va alege partea tătân'său Șuica, din câmp, din pădure, din apa și din dealul cu viile și din vaduri de moară și din șăzutul satului de pretutindenelea și de preste tot hotarul cu tot venitul din hotar pân<ă> în hotar. Pentru că aceste moșii și vii, rumâni, țigani sunt ale lui drepte și bătrâne ocine încă de la părinții lui.

Și tot le-a fost ținut cu bună pace, iar după aceeaia când au fost în zilele răposatului Matei voievod fostu-sau sculat cu pâra verii lui Dragomir i Dumitru, feciorii lui Dumitru din Șuici și au fost mersu de s-au pârat de față în divan 'naintea lui Matei voievod zicând Dragomir cu frate-său Dumitru cum nu le sunt moșiile și rumânii și țiganii de la părinții lor împărțiți, iar Radul roșu s-au fost plânsu cum le sunt moșiile împărțite încă din zilele Mihnii voievod și știe cine ce ține.

Într-aceaia Matei voievod n-au fost crezut nici pre unul nici pre altu; ci le-au fost dat la mijlocul lor 6 boieri adevăritori pre răvașe domnești anume ot Cepari Ivașco clucer i ot Stoienesti Preda Dolofanul i ot Corbeani Neagoe log<ofat> i Ivașco sân Datco vornicul i ot Sălătruc Stroe roșul i Pârvul ca să caute și să adevereze fostu-ș-au împărțit părinții lor moșiile și rumânii și țiganii din zilele Mihnii voievod au n-au fost împărțite.

Deci, când au fost la zi la S<fân>ța Troiță, iar acei 6 boieri care scriu mai sus ei s-au fost strânsu toți dimpreună la sfânta Mănăstire Cozia și s-au fost întâmplat atuncea cu boierii și părintele <e>piscopul Ignatie de la Râmnic și părintele egumenul Vasile de la Bistrița și egumenul Ștefan de la Cozia și alții mulți boieri dimprejurul locului și au fost adevărați toți cum a fost împărțit părinții lor moșiile lor ce au avut încă din zilele Mihnii voievod.

Deci, au fost rămas Dragomir și cu frate-său Dumitru de leage și de judecată dinaintea sfintii mănăstiri Cozia, de la tot săborul și le-au fost făcut acei 6 boieri cartea lor de judecată la mâna Radului roșu cum să-și ție moșia tătâne-său Șuicăi cu pace cum o am văzut domnia mea și o am cetit în divan.

Iar apoi, Dumitru, fratele lui Dragomir el nu s-au fost lăsat nici așa ci au fost mersu a doua oară în divan 'naintea lui Matei voievod de față cu vărul său Radul roșu zicând cum nu i-au fost judecat cu dreptul acei 6 boieri.

Într-acea Matei voievod fost-au dat lui Dumitru legea țării 12 boieri pre răvaș<e> domnești ca să jure de [...] văru-său Radul roșu cum nu s-au fost împărțit părinții lor în zilele Mihnii voievod, iar dacă au fost scrise răvașele ceale de jurători el numai decât s-au lepădat de lege din divan și l-au fost scos

Matei voievod pre Dumitru din divan cu mare rușine și de atunci încoace tot au ținut Radul roșul moșie din Șuici și rumânii și țigani cu bună pace.

Iar aicea, când au fost acum în zilele domnii mele iar Dumitru, vărul Radului roșu iar s-au sculat cu pâra și au venit înaintea domnii mele în divan de s-au pârat de față cu Radul roșul.

Într-aceia domnia mea datu-le-a la mijocul lor 12 boieri pre răvașe domnești, anume, ot Lipia Duminec căpitan i ot Crăstienești Datco vornicul i Ivașco iuzbaș ot tam i ot Sălătruc Badea i ot Bereslăvești Ivașco log<ofăt> i ot Argeș Marin i ot Brătian Radul log<ofăt> i ot Șuici Șuica i ot Crăstienești Dumitru iuzbașă i ot Corbeni Teodor stol<nic> ca să caute și să adevereze pentru ocina ot Șuici și rumâni și țigani și vaduri de mo<a>ră ce au de moșie și de cumpărătoare de la părinții lor, fostu-s-au împărțit și fostu-i-au drept cei 6 boieri care-i au fost luat pre răvașe domnești în zilele lui Matei voievod au fost-uu făcut vre o fățarie.

Deci, acești 12 boieri strânsu-s-au toți la sat la Șuici și văzându cartea părintelui Partenie băiv (?nn) patriarhul Țarigradului cu mare blestem asupra lor căutat-au și au adevărit foarte cu dreptate dimpreună cu oamenii buni bătrâni diprejurul locului cum că au fost împărțit părinții lor Șuica cu frate-său Dumitru încă mai dinainte vreme din zilele Mihniei voievod când au fost cursul anilor 7089 <1581>, precum am văzut domnia mea și cartea lui Matei vodă [..]* și de rămas făcută pre cartea celor 6 boieri de judecată și amândouă răvașele domnești și cartea celor 12 boieri de judecată la mâna Radului roșu fiind ispravnic sluga domniei mele Stan vt<ori> post<elnic>.

Drept aceia și domnia mea încă am dat Radului roșu ca să-și ție aceste moșii și rumâni și țigani și vaduri de moară cu bună pace, să fie lui și feciorilor moșie stătătoare în veci.

Сеже убо и сведетеліе поставих госпство ми :jupan Gheorghe vel bun, i Stroe velichi vornic, i Radu velichi log<ofăt> i Mareș velichi vist<ier> i Drăghici vel spătar i Badea vel pah<arnic> i Șărbăban vel post<elnic> i Neagoe vel clucer i Iordan vel stolnic i Papa vel post<elnic> i <I>vașco vel sluger; Radu Năsturel vel log<ofăt> ispravnic.

написах Azgoran log<ofăt>

У город букурешти

месец иunie дній 6, 7163

* lipsă în text.

DOUĂ DOCUMENTE MAI PUȚIN CUNOSCUTE
REFERITOARE LA BISERICA DIN SCHITU GOLEȘTI,
JUDEȚUL ARGEȘ

ȘTEFAN TRÂMBACIU
DONIA POȘTOACĂ

Într-un articol referitor la Schitu Golești, pr. I. Răuțescu amintește cartea lui Radu voievod dată la 25 iulie 1526 în care apare pentru prima oară menționată moșia Grădiștea de Sus, lângă Câmpulung. Tot în acest articol sunt amintite și alte cărți domnești care fac referiri la această moșie datate la 1527, 1574, 1597, 1599, 1608, 1628, 1630, 1632 și 1640, toate publicate în volumele de documente ale Țării Românești¹.

În anul 1648, Grădiștea este vândută mănăstirii Câmpulung de către Nan „postelnic ot Bărbătești“ însă „tot satul den câmp, den pădure, den apă cu munții, fără numai a 6-a parte n-am vândut, care o au dat Tatul sluger iar la sfânta mănăstire de pomană și am tocmit za ughi 200 bani gata“². Această moșie este hotărnicită la 8 noiembrie 1700³ de către șase boieri hotarnici, luați „den poruncă domnească de egumenul Ionachenție de la mănăstirea Aninoasa“⁴, fiind menționat și hotarul Grădiștei de Jos, dinspre hotarul Coteștilor de la Râul Câmpulungului. În acest loc, în anul 1676 episcopul Grigore al Buzăului a ridicat o biserică pe care a închinat-o ca metoh mănăstirii Câmpulung. Așezământul de închinare a schitului este transcris de către preotul I. Răuțescu integral în articolul menționat din „Glasul Bisericii“. Ceea ce nu publică preotul I. Răuțescu ci doar amintește, în rezumat, de existența lui, este hrisovul din 5 februarie 1600, prin care același Grigore, episcop de Buzău, scoate schitul Golești, ctitoria sa, de sub închinarea mănăstirii Câmpulung, „fiind căzut în lipsă din cauza neîngrijirii den partea acestei mănăstirii“⁵. La 23

¹ I. Răuțescu, *Știri documentare privitoare la Biserica din Schitu Golești*, în „Glasul Bisericii“, nr. 3-4, martie 1960, p. 864.

² Arhivele Naționale București, Mănăstirea Câmpulung I/15, ms. 204, f. 11.

³ Arhivele Naționale București, Mănăstirea Câmpulung I/26, ms. 204, f. 17.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhivele Naționale București, M-reă Câmpulung LXIV/20, copie.

aprilie 1694, soborul mănăstirii „ot Dolgopol“ hotărăște ieșirea schitului de sub autoritatea mănăstirii în schimbul unei „ruptori“ pe care o va plăti la „sfeti Ghiorghe“ i la sfeti Dimitrie taleri 10⁶. Pentru cei interesați transcriem aceste două acte foarte importante pentru biserică din Schitu Golești.

1690 (7198) februarie 5.

Grigorie, episcop de Buzău, scoate schitul Golești, ctitorie a sa, de sub închinare la mănăstirea Câmpulung, fiind căzut în lipsă din cauza neîngrijirii din partea mănăstirii și a egumenilor.

Grigorie, Bojieiul blagodcestiui, episcop Buzevski.

Făcut-am această carte a smerenii noastre ca să fie în urma noastră sfântului și dumnezeescului schit al nostru den Golești care, den mila lui Dumnezeu și cu ajutoriul maicăi Precistii și cu ruga slăviților și luminaților sfinți ai hramului, l-am început den temelie și l-am zidit până la săvârșit cu toată nevoița cum și cu cheltuiala noastră, zidindu-l nu multă bucurie și dragoste nevoind cu toată priința, fiind lucrarea lui pren vreami greale și cu mare lipsă. Iar fiind aprinsu cu liubov și cu multă răvnă cătră săvârșirea lui, am tot silit cu cât am putut de l-am înălțat precum se vede și l-am împodobit în lăuntru cu icoane, cu tample, cu toate ce trebuiescu, cu aur. Și l-am zugrăvit și înprejur l-am îngrădit cu curte de piatră, cu casă cu pivniță, cu chilii, cu clopotniță, cu clopote și l-am ajutorat cu moșioare, cu vii, cu vite, cu stupi, cu țigănași, cu scule de argint, cu odăjdii, cu vase de aramă, cu tipsii, cu căldări, cu tingiri, cu de toate precum mi-a fost prilejul și cum mi-au fost și vremile, precum să vor arăta în catastihul ce am dat la ispravnicul ce am pus, care am făcut și iaste iscălit de mine.

Și socotindu eu că nu să va putea ținea de sineși, l-am fost lipit lângă sfânta mănăstirea Câmpulungul ca să-l caute și să-l ajutoreze la vremi de nevoie și să / se / chivernisească de egumenii ce se vor rândui prin vreami la aciastă casă, făcându-le și scrisoarea mea la mâinile lor, așăzând ca să pue ei ispravnic și popi den mănăstire ca să lucreze moșioarele și să caute de trebile casii cum și ale mănăstirii cei mari și să facă slujbele bisericii pre obicina și rânduiala ce au și ei la mănăstire. Și când va veni zioa sfinților ai hramului să meargă însuși egumenul să-i cinstească cu slujbe și cu pofale (?) și să le facă prăznuire cum să cade, pre cât le va fi putința casei și alte multe trebuite lucruri.

Întru aceia a noastră scrisoare însemnând ca toate să să păzească nemutate și neschimbate, încă cu cât se va putea totu să să adauge și să să înmulțească spre mai multe și bune obiciaiuri, iar a scădea nu. Și am lăsat asupra lor dându-le voe spre toate a le căuta și a le păzi.

Iar când am cercetat pre vreme ca cela ce am avut durere în inimă știind ostenința mea acolo ca să auz ceva folos și că iau ceva mângăere și odihnă den

⁶ Arhivele Naționale București, M-reă Câmpulung LX/73 și LXIII/64, copie.

chiverniseala lor nu am aflat nice un temei și nici o căutare, ce mai mult scăzădenie și lipsă întru toate și sfânta biserică părăsită și mai mult închisă și toate zisele mele slăbite, den carele la mai multă grijă am căzut și mai la mare cheltuială de cât întâiu, când era asupra mea.

Deci, văzând eu așa că s-au slăbit, încă fiind eu viu, am socotit dar, în urma mea cu cât mai mult să vor slăbi obicinerile și tocmelele mele ce am lăsat asupra lor, ci dar iată că las acea închinăciune ce am făcut și o stricu. De acum să nu să fie în seamă și să fie necrezută, ci iar să fie supt grija și stăpânirea noastră cum și întâi să să caute de ceia ce se vor rânduie de noi a fi ispravnici iar de către ei să fie în pace și nebântuit în veci.

Iar cine s-are ispiti a face preste cuvântul meu să fie supt blestem și necertat de mine în veci.

Fevruarie 5 dni, leat 7198 (1690).

Grigorie, episcop Buzăului.

Ștefan Piscupescu adeverez această copie scoasă după cartea strămoșului meu⁷.

1694 (7202) aprilie 23.

Ieșirea schitului Golești de sub autoritatea mînăstirii Cîmpulung, obligându-se să-i dea pe an câte taleri 20 în două rinduri.

Eu eromonah Vasile, egumen, împreună cu tot săborul sfintei mănăstiri ot Dolgopol făcut-am aciastă scrisoare a noastră ca să fie de mare credință și de mărturie sfântului și dumnezeescului schit din Golești care este hramul sfinților și luminaților părinți Vasilie Velichi, Grigorie Bogoslov, Ioan Zlataust, care din temelie iaste zidit de sfinția sa răposatul părintele chir Grigorie ce au fost episcop la Buzău și l-au închinat sfinții mănăstirii ca să se caute și să să pîrzească de sfânta mănăstire, precum scrie și cartea sfinții sale cea de închinăciune, întru care, lângă alte multe învățături ce scrie acolo, zice și aciasta: ca să să caute una cu alta și când ar prisosi la una și ar lipsi la alta să se ajute. Iar apoi, după vreme, pentru multele nevoile țării și întâmplări ale oștilor, au căzut amândoa la slăbiciune și la lipsă și neputându-să să să fie cu cea dintăiu tocmeală și ca să nu piardă și noi să rămănem în blestem, am socotit cu tot soborul sfintei mănăstiri și cu ctitorii împreună de i-am făcut o ruptoare să să știe ce va da mănăstirii ajutoriu ca să fie pomana ctitorilor și am așăzat să dea de an câte taleri 20, la sfeti Ghiorghie i la sfeti Dimitrie taleri 10, iar altă băntuială să nu mai aibă de către mănăstire, de nimic, nici de lucruri, nici de altele, făr decât numai să-și dea ruptoarea lor. Iar ei să aibă voe să-și caute moșioarăle și viile să le lucreze, și ce-ar afla venit păiale să-și ia, să se ajutoreze casa. Și de către mănăstire să nu aibă nici o opreală că așa am așăzat și am legat cu tot săborul. Și alte tocmele, câte sânt scrise în cartea închinăciunii, toate să să știe și să să caute de / schit /.

⁷ Arhivele Naționale București, M-reă Cămpulung LXIV/20, copie.

Așijderea rugăm pre cei ce în urma noastră, prin vremi, să vor rândui a fi năstavnici sfintei mănăstiri să aibă a ținea și a păzi aciașă tocmire stătătoare în veci, iar carii ar strica și ar călca aciașă tocmire să fie supt mare blestem de domnul nostru I/su/s H/risto/s și de sfinții părinți de la Nicheia și de alte sfinte săboare, așijderea să fie și de sfinții hramului neertați.

Și pentru ca să se crează am întărit și cu pecetea sfintei mănăstiri.

Aprilie 23, 7202 (1694)

(pecetea mănăstirii Cîmpulung)

Ieromonah Vasilie, egumen ot Dolgopol. Ioan proegumen ot Dolgopol.

Eromonah Daniil. Popa Necula sin episcop. Theodosie proegumen ot Dolgopol.

Eromonah Ioan dichiul. Ghenadie eromonah. Daniil eromonah.

Aciasta iaste copie din cuvânt în cuvânt asemenea după cel adevărat zapis, iulie 15, 1786.

Sidis Grigorie⁸

⁸ Arhivele Naționale București, M-rea Cîmpulung, LX/73 și LXIII/64, copii.

O CTITORIE NECUNOSCUTĂ DIN VREMEA DOMNIEI LUI ȘERBAN CANTACUZINO: BISERICA DIN VALEA MARE - PODGORIA, COM. ȘTEFĂNEȘTI (JUD. ARGEȘ)

CRISTIAN MOISESCU

În satul Valea Mare - Podgoria, aparținătoare de comuna Ștefănești subordonată municipiului Pitești, se păstrează în bună parte încă întregi zidurile

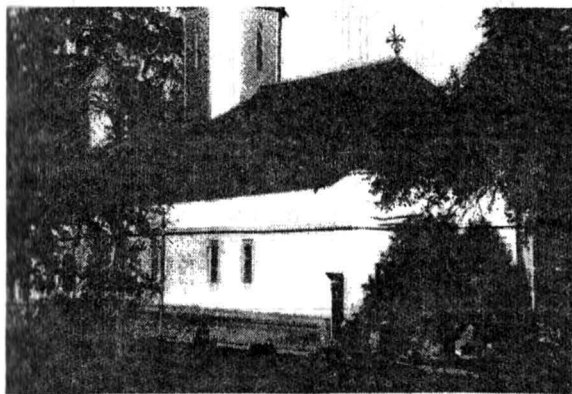

Fig. 1. Biserica de la Valea Mare-Podgoria.

unui lăcaș pios cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului“, construit în deceniul de domnie al lui Șerban Cantacuzino (1678-1688) (fig.1). Asupra momentului ridicării sale, stă mărturie sigură pisană săpată în piatră aflată deasupra ușii de intrare în pronaos, care precizează: „Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu îndemnarea Duhului Sfânt îndemnatu-m-am Robul lui Dumnezeu jupan Nicola i jupânița evo Ancuța de în mila lui Dumnezeu făcut-am această sfântă și dumnezeiască biserică în zilele bunului și creștinului Io Șerban Voievod, iară cine s-o trage din neamul meu și va milui această sfântă casă să fie ctitor ca și mine, iară cine va lua-o să fie sub blestemul lui Dumnezeu, leat 7193 (1684-1685)“¹.

Arhitectura bisericii, până în prezent neinvestigată și, deci, nepublicată, este ilustrată grafic în studiul de reconstituire alăturat (fig. 2), reprezentând în linii mari o replică a bisericii bucureștene a „Doamnei“, ctitorită de doamna

¹ Citită de mine în anul 1987. Pisanile bisericii din Gura Văii Mari de care ne ocupăm, precum și cea a schitului Valea Mare cu hramul „Sf. Ioan Bogoslovul și Sf. Nicolae“, construit de arhimandriții Nichifor și Nicodim la 1765-1766, au fost publicate în „Mitropolia Olteniei“, 1964, nr. 879 și 880.

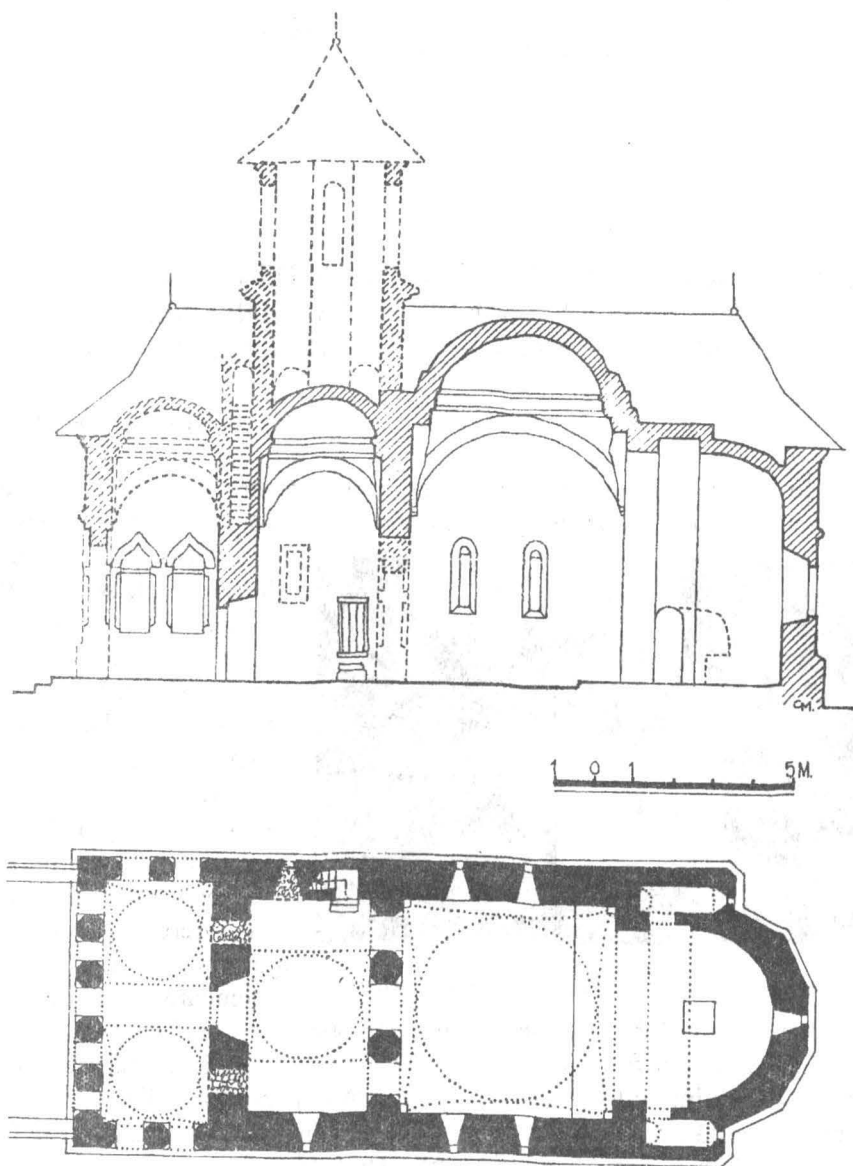

Fig. 2. Studiu de reconstituire.

Maria, soția lui Șerban Cantacuzino, în anul 1683² (fig. 3). De fapt în ce constau asemănările cu lăcașul cantacuzin amintit? În cadrul aceluiași plan de tip „sală“, deci fără abside laterale, a fost rezolvată articularea spațiilor naosului și pronaosului printr-un zid străpuns de arcade, ceea ce permite realizarea unui

² N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1961, p. 201-203.

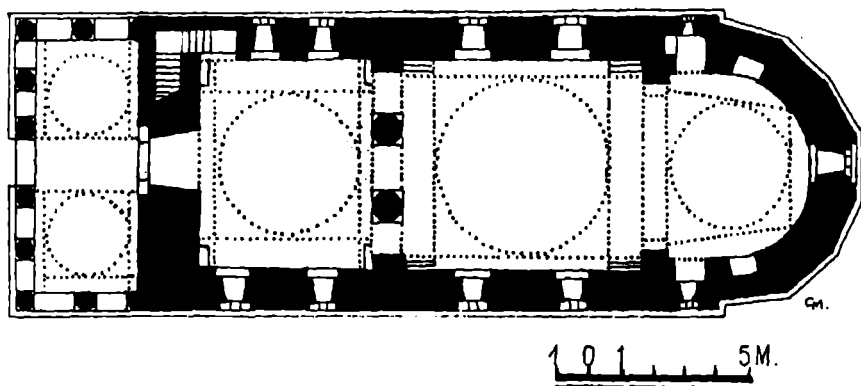

Fig. 3. Biserica Doamnei, București.

volum spațial interior unitar, asigurând o mai bună comunicare între cele două compartimente. Acoperirea se făcea cu câte o calotă pe pandantivi în naos și pronaos și două calote despărțite printr-un arc semicircular longitudinal în pridvor. Un turn-clopotniță dispus peste pronaos, la care conducea o scară amenajată în grosimea zidului nordic al acestei încăperi, constituia volumul dominant al lăcașului văzut chiar dinspre intrare. Deosebirea esențială dintre cele două biserici, în afara dimensiunilor (biserica „Doamnei” este cu cca 8 m mai lungă și cu 2 m mai lată), constă, în primul rând, din acoperirea altarului ctitoriei argeșene cu o semicalotă, în timp ce biserica doamnei Maria Cantacuzino are altarul încununat cu o emisferă dispusă pe pandantivi, susținute de arce cu secțiune variabilă³. Alte două diferențieri în arhitectura acestor lăcașuri sunt înfățișate, pe de o parte, prin încadrarea altarului bisericii din Valea Mare - Podgoria cu două mici încăperi-anexă-distincte, dispuse în sens longitudinal (fig. 2), iar pe de altă parte în tratarea decorației fațadelor, alcătuită numai din profilatura soclului, brâului median și a cornișei (fig. 4). În timp ce biserica domnească bucureșteană are proscomidia și diaconiconul conceput sub forma a două nișe dispuse transversal, pe direcția nord-sud, fațadele sunt alcătuite din două registre egale decorate cu arcaturi, separate printr-un brâu median.

³ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, partea a treia*, „BCMI”, fasc. XXV, 1932, p. 15, 20, 22, 29, 47-48 și pl. L-LVI și „BCMI”, 1936, p. 17, 18, 20, 21, 30-33. Asupra originii, evoluției și generalizării în Transilvania a acestui inedit detaliu apărut în arhitectura muntească la mijlocul secolului al XVII-lea, după zidirea bisericii Stelea din Târgoviște (1645), la ctitorii ale epocii mateine (biserica episcopală din Buzău, 1649 și Sf. Apostoli din București, cca 1650), a se vedea studiul meu intitulat: *O particularitate în boltirea monumentelor religioase - expresie a unității spirituale românești de-a lungul evului mediu*, „Ars Transilvaniae”, IV, 1994, p. 15-34.

Trăsătura novatoare care particularizează formele planimetrice și structurale ale bisericii de care ne ocupăm o reprezintă, fără îndoială, tratarea distinctă a compartimentelor proscomidiei și diaconiconului în cadrul unui

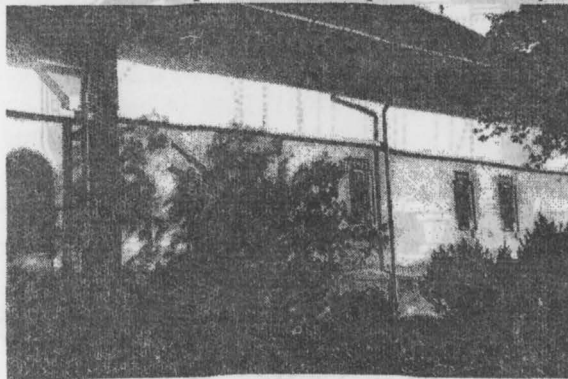

Fig. 4. Biserica de la Valea Mare-Podgoria.
Fațada.

monument de tip „sală”.

Asemenea forme, frecvente la bisericile cruciforme sau cu structură triconcă începând din secolul al XIV-lea, apar la Sf. Nicolae Domnesc de la Argeș (c. 1352) sau la Tismana (1377-78), fiind continuate apoi la numeroase alte monumente din Țara Românească, nu sunt cunoscute decât la acest mic lăcaș mănăstiresc de plan „sală”.

Motivarea apariției acestor încăperi liturgice, dezvoltate, caracteristice lăcașurilor de mănăstire, este oferită de rarele documente referitoare la biserica de care ne ocupăm, cum sunt acelea din 1688 ian. 27, 1688 noiembrie 14 și 1689 aprilie 18⁴, unde este amintit schitul Valea Mare „al călugărilor” sau din „Gura Văii”, prin care ctitorul s-a înțeles cu egumenul Vieroșilor asupra locului de amplasare, iar apoi, „isprăvindu-se, să fie închinat metoh la Sf. mănăstire Vieroși”, din apropiere. Schitul a fost terminat de Ancuța soția lui jupan Nicola după moartea acestuia, care, într-adevăr, l-a închinat mănăstirii Vieroși.

Cine a fost de fapt acest jupan Nicola? Tot documentele ne informează că se chema Ghimnescu și era negustor în Pitești, unde, de altfel și locuia.

Știind amploarea comerțului piteștean cu Transilvania, unde se trimiteau vinuri la Brașov și Sibiu prin „Drumul cel mare al Piteștilor” (cu ramificații către Sibiu prin Curtea de Argeș, prin Câmpulung spre Brașov și prin Slatina, Craiova și Severin către Banat), care încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea era deosebit de înfloritor⁵, în acest intens schimb comercial îl putem considera ca fiind implicat și pe jupan Nicola Ghimnescu, ctitorul schitului de la Valea Mare-Podgoria, despre care documentele, din ceea ce cunoaștem, nu ne oferă alte informații.

În schimb, asupra prosperității comerțului piteștean suntem informați de

⁴ Arhivele Statului București, fond m-reă Vieroși, XXIV / 2 și XXIV / 5, precum și mss. F. 192 și 157-158; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, vol. 2, 1970, p. 697-698 și nota 3, p. 721-722.

⁵ Paul I. Dicu, *Din istoria municipiului Pitești. Scurtă privire asupra epocilor străvechi, vechi și medievale*, „RMM.MIA”, 2, 1988, p. 9.

un document din 1676, când negustorii s-au organizat într-o asociație profesională, din care va fi făcut parte și ctitorul bisericii din Valea Mare, prima de acest fel cunoscută în țara noastră⁶.

Important de subliniat este faptul că în această epocă, odată cu jupan Nicola Ghimpescu, apar în calitate de ctitori și alți negustori români din București, Târgoviște, Craiova, Rm. Vâlcea etc., acesta fiind poate primul caz cunoscut după cel al lui Stelea cupețul din sec.

XVI, deoarece „Grecii” care au făcut avere în Țara Românească ca negustori, împământându-se prin căsătorie, erau mult mai numeroși. Așa a fost cazul acelor Mihalcea Caragea, grec din Hios, Dona Pepano, Gheorghe Caridi (Popescu), tatăl cronicarului și a altora nenumărați, care au ajuns la înalte dregătorii.

Inovația de detaliu a celor două compartimente distincte ale pastoforiilor este dovada peremptorie a faptului că arhitectura realizată în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, care prefațează epoca brâncovenească, adică acea perioadă când se inaugurează lent dar fără ezitări trecerea de la evul de mijloc către modernitate, se caracterizează nu numai prin noutatea programelor, ci și prin înnoirea formelor planimetrice și structurale. Aceste idei novatoare care se grefează pe fondul existenței unor rezolvări tradiționale, cum se poate constata și la lăcașul argeșean în cauză, constituiau nu atât o necesitate, cât, mai ales, o dovadă de maturitate în conceperea arhitecturii epocii.

De la această biserică a schitului Valea Mare provine o icoană de lemn reprezentând scena Învierii Mântuitorului, păstrată la Muzeul Național de Artă. Pe verso o inscripție: „Am scris eu Ioan mult greșitul; mai 8 zile, anul 7232 (1724)”⁷ ar putea fi o mărturie a numelui zugravului decorației pictate interioare, care astăzi nu se mai păstrează, iar Ioan, prezumtivul pictor, unul dintre cei care se formase în cadrul vestitei școli de zugravi de la Pitești. Această școală a dat în secolul al XVIII-lea mari artiști de talia lui David,

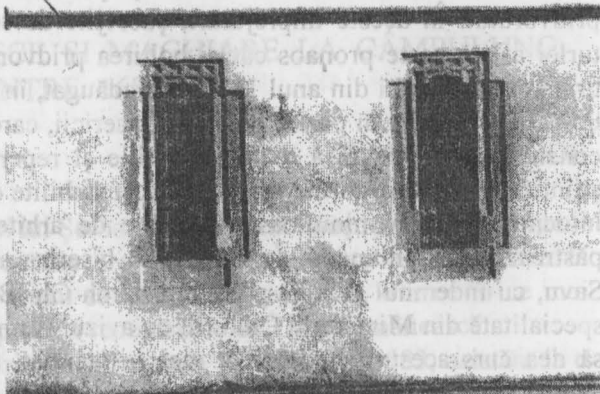

Fig. 5. Biserica de la Valea Mare-Podgoria.
Ancadramentul ferestrelor.

⁶ În anul 1676 s-a înființat o asociație a negustorilor din Pitești (cf. P. Cernovodeanu, „R.d.i.”, t. 33, nr. 6, 1980, p. 1094).

⁷ *Inscripțiile medievale ale României, I, Orașul București*, București, 1965, nr. 1120, p. 743.

Nicolae, Simion și Petru, din care unii au ajuns să picteze până în părțile Bihorului, unde ne-au lăsat inestimabile dovezi ale meșteșugului lor artistic.

După anularea funcției sale de locaș monastic cu prilejul secularizării averilor mănăstirești, schitul de la Valea Mare a fost atribuit parohiei satului în marginea căruia se afla și care nu avea biserică. Pentru a putea adăposti numărul sporit al credincioșilor, prin deceniul al nouălea al secolului trecut, au fost demolate arcadele dintre naos și pronaos precum și cele de vest ale pridvorului. În aceste împrejurări, șubrejite de seisme, au dispărut atât baza turlei aflată peste pronaos cât și boltirea pridvorului, turla fiind demolată în urma cutremurului din anul 1838. S-a adăugat, în schimb, o spațioasă tindă cu un cafas din lemn în partea de vest a bisericii, care a disproporționat și a urâtit construcția. Există însă toate mărturiile și reperele necesare unei restaurări științifice, ale cărei forme inițiale au fost stabilite de studiul grafic pe care l-am întocmit, după o minuțioasă cercetare de arhitectură a urmelor ce se mai păstrează pe monument⁸. În anul 1984 biserica a fost pictată din nou de Ion Savu, cu îndemnul și grija preotului paroh Gh. Bacria. Sperăm ca direcția de specialitate din Ministerul Culturii, cu avizul Comisiei Monumentelor Istorice, să dea curs acestei sugestii cât mai neîntârziat, având în vedere valoarea și vechimea edificiului.

Dar această biserică are și un caracter memorial. În primele zile ale lui septembrie 1944, între zidurile sale a fost prohodit marele scriitor Liviu Rebreanu, aflându-și apoi temporar locul de veci în curtea acestui locaș până în toamna anului următor, când a fost reînhumat la cimitirul Belu din București.

⁸ V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976, p. 122, 234 passim.

OCUPAȚIILE AUSTRIECE ȘI MAGHIARE LA CÂMPULUNG ÎNTRE 1688-1691

CLAUDIU NEAGOE

Până la sfârșitul domniei lui Șerban Cantacuzino moșnenii câmpulungeni și-au văzut în pace de activitățile lor de zi cu zi. Veștile referitoare la înfrângerile suferite de turci aveau să-i neliniștească, însă, din ce în ce mai mult. Norii războiului se apropiau cu repeziciune de Țara Românească.

După eșecul marelui vizir Kara Mustafa la Viena, în 1683, asistăm la o schimbare aproape totală a raportului de forțe din sud-estul Europei¹. Acum, criza Imperiului Otoman devine tot mai evidentă². Este momentul în care Imperiul Habsburgic hotărăște să aducă Țările Române în sfera sa de influență. Misiunea agenților imperiali, abatele Antoine Dunod și contele Ladislau Csaki, din 1685, are drept scop atragerea principelui Țării Românești, Șerban Cantacuzino (1678-1688), la acțiunile antiotomane ale Casei de Austria³. Acesta, însă, nu este dispus să dea trimișilor imperiali un răspuns pozitiv, în lipsa unor garanții clare. Nici cea de-a doua misiune, a abatelui Giovanni del Monte, din anii 1687-1689, nu va avea succes⁴. Chiar dacă victoriile imperialilor împotriva turcilor (1686-1688) erau îmbucurătoare pentru domnul muntean, ele alimentându-i visurile de mărire,⁵ politica dusă de austrieci în Transilvania avea să-l neliniștească și să-l facă tot mai neîncrezător în idealurile

¹ V. Ciobanu, *Românii în politica Est-Central Europeană, 1648-1711*, Iași, 1997, pp. 133-166.

² Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața. Domnia. Epoca*, București, 1969, p. 42.

³ *Ibidem*.

⁴ Idem, *Epoca brâncovenească. Dimensiuni politice. Finalitate culturală*, Cluj-Napoca, 1981, p. 68.

⁵ Primele manifestări legate de afirmarea originii imperiale bizantine a familiei Cantacuzino sunt: pisania de la mănăstirea Cotroceni (1679-1680), stihurile la stema de pe „Liturghierul” din 1680, „Evangheliarul” din 1682 și „Apostolul” din 1683 (vezi Răzvan Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii, 1550-1800*, vol. II, București, 1987, p. 81). Considerându-se descendent din acel Cantacuzino, Ioan al VI-lea, împărat al Bizanțului din prima jumătate a veacului al XIV-lea (vezi *Predoslovie Bibliei de la București, din 1688*, în volumul „Cărți românești vechi. Predoslovii”, pp. 70-71), Șerban Cantacuzino visa să elibereze Țările Române și Balcanii și să refacă vechiul Bizanț (A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III, București, 1988, p. 203). Atitudinea sa antiotomană nu avea drept scop decât o afirmare a descendenței sale nobile și crearea unui prestigiu pe plan extern (Al. Popescu, Șerban Cantacuzino, București, 1978, pp. 100-101).

Legii Creștine. În aceste condiții vor căuta să-l constrângă pe domn făcând presiuni la graniță⁶.

Pentru a preîntâmpina o eventuală intervenție austriacă în țară, „Șerban-vodă degrab trimise pe nepotu-său, Constantin Brâncoveanu vel-logofătul, cu cărțile, lui Veteranie gheneraleșul, cu multă rugăciune și cu multe daruri scumpe”⁷ la Cerneți, în august 1688. În ciuda faptului că Brâncoveanu și generalul Veterani au legat o strânsă prietenie,⁸ încercarea s-a dovedit o nereușită, deoarece la scurtă vreme, generalul austriac a părăsit tabăra de la Cerneți și „au venit pre supt munte până la Câmpu Lung”⁹, pe care l-a ocupat. La 17 septembrie 1688, domnul trimite la Câmpulung „pe frate-său Mihai Cantacuzino biv-vel-spătarul și pre gineri-său, Constantin Bălăceanul vel-agă”¹⁰ pentru a-l determina pe Veterani să se retragă din țară. Dacă rugămințile celor doi mari boieri n-au avut nici un efect, apropierea iernii, în schimb, l-a obligat pe comandantul austriac să se retragă peste munți, la Brașov „cu toate oștile să ierneze”¹¹.

Pentru a evita o nouă intervenție austriacă, Șerban vodă se hotărî să intre în tratative cu imperialii. O impunătoare solie va pleca din București între 3-5 octombrie 1688 „cu cărți și daruri scumpe”¹² la Viena, pentru încheierea unei alianțe cu împăratul Leopold I. Dar, moartea neașteptată a principelui Șerban Cantacuzino (29 octombrie) avea să întrerupă pentru moment, tratativele¹³.

Noul domn, Constantin Brâncoveanu (1688-1714), nu se grăbește să le finalizeze. Situația devine din ce în ce mai complicată, ca urmare a acțiunilor lui aga Constantin Bălăceanu. Acesta căuta să-l determine pe generalul Donat Heissler să atace Țara Românească pentru a-l înlătura de la tron pe Brâncoveanu¹⁴. Aflând acest lucru Constantin-vodă trimite în Transilvania pe marele postelnic Radu Golescu, pentru a vedea care sunt intențiile generalului Heissler și, eventual, pentru a preveni un atac din partea acestuia¹⁵. Domnul „pricepea că îndată ce vor pogori nemții în țară, va să vie mare primejdie țării”¹⁶. Tocmai de aceea el porunci să se reorganizeze și să se întărească

⁶ Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, pp. 66-68.

⁷ *Istoria Țării Rumânești de când au descălecat pravoslavnicii creștini (Letopiseșul cantacuzinesc)*, în „Cronicari munteni”, vol. I, Ediție îngrijită de M. Gregorian, București, 1961, p. 216.

⁸ Care a durat până la moartea lui Federico Veterani, în 1695 (Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 46.

⁹ *Letopiseșul Cantacuzinesc*, p. 216.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 217.

¹³ R. Greceanu, Începătura istoriei vieții luminatului și prea-creștinului domnului Țării Rumânești, Io Constantin Brâncoveanu Basarab-Voievod, da când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele mării-sale s-au întâmplat, în „Cronici Brâncovenesti”, Antologie de Dan H. Mazilu, București, 1988, p. 16.

¹⁴ *Istoria Țării Rumânești de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, în „Cronici Brâncovenesti”, p. 246.

¹⁵ *Ibidem*, p. 247.

¹⁶ *Ibidem*, p. 248.

grabnic paza la hotar¹⁷. Apoi, trimite lui Heissler o nouă solie condusă de „Radu logofatul sin Hrizii vistierul din Popești”¹⁸ care duce generalului austriac „o seamă de bani... și o mie de boi”¹⁹. Încercarea se dovedește nereușită însă. În decembrie 1688 trupele generalului Heissler treceau munții în Țara Românească, ocupând orașele de munte, printre care și Câmpulungul. Forțat de împrejurări, Brâncoveanu semnează tratatul cu Austria la 30 ianuarie 1689. În primăvara aceluiași an, prințul Ludovic de Baden, venit de la Dunăre, trecea prin Țara Românească spre Transilvania. Văzând că Brâncoveanu întârzia în a se declara, în mod deschis, împotriva turcilor, prințul și-a lăsat oștile libere de „nu făcut mare pradă și au călcat mănăstirile și au stricat bisericile”²⁰ în țară. După ce a trecut pe la Câmpulung, Ludovic de Baden a făcut popas la Rucăr, unde s-a întâlnit cu generalul Heissler, căruia i-a ordonat să pornească împotriva lui Brâncoveanu²¹. Acesta a ocupat imediat Câmpulungul, apoi „s-a pornit de au venit la Târgoviște, iar oastea nemțească ajungea țara den munte, până în Argeș cu prada și jaful, și spârgea pimnițele boierilor de mânca și bea, și răsiția și strica tot, dezbrăca oameni unde găsea și alte multe răutăți lăcea”²².

Pentru a obține un răgaz, până la sosirea ajutorului turcesc, Constantin-vodă Brâncoveanu va căuta să stabilească o înțelegere cu generalul Heissler, arătându-se chiar dispus, cu ocazia întâlnirii de la Drăgășani,²³ să-i accepte condițiile. Aflând, însă, de ajutorul pe care i-l trimite Înalta Poartă,²⁴ Constantin-vodă porunci marelui armaș Cernica și marelui căpitan Matei Comănean să plece cu o mică oaste împotriva austrieilor care ocupaseră cetatea de scaun de la București. Apoi, de aici „s-au dus gonaci după nemți până la Câmpu Lung, unde și cu strejile lor cele despre urmă s-au lovit”²⁵. Înțelegând că nu vor putea rezista multă vreme, austrieicii „rădicatu-s-au cu toții den Câmpu Lung și au trecut în Ardeal”²⁶.

Revenit în Scaunul de la București, împreună cu noul Principe al

¹⁷ Alături de satele de plăieși din județele Argeș, Muscel (unde erau 12 sate de plai, lor încredințându-li-se la 1 ianuarie 1665, din porunca lui Radu Leon, paza celor 10 poteci de trecere spre Transilvania; vezi I. Comănescu, *Albeștii de Muscel - Sat de plai și obligația de a păzi granița în cuprinsul moșiei satului*, în „Studii și comunicări”, V, Muzeul din Câmpulung Muscel, 1989, pp. 37-39), Dâmbovița și Prahova (vezi N. Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor din Țara Românească în sec. XV-XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, pp. 197-198), Constantin Brâncoveanu a organizat la Dunăre și-n Țara Loviștei corpuri de grăniceri, numiți „martalogi”, după model turcesc (idem, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, București, 1968, p. 135).

¹⁸ *Cronica anonimă despre Brâncoveanu*, p. 248.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Letopiseșul cantacuzinesc*, p. 222.

²¹ R. Greceanu, *op. cit.*, p. 21.

²² *Ibidem*.

²³ *Letopiseșul cantacuzinesc*, p. 223.

²⁴ R. Greceanu, *op. cit.*, p. 23.

²⁵ *Ibidem*, p. 26.

²⁶ *Ibidem*, p. 27.

Transilvaniei, numit de Poartă, Emeric Tököly,²⁷ Constantin Brâncoveanu plănuiește pentru primăvara anului următor o expediție împotriva austriecilor din Transilvania²⁸.

Cei doi domni – relatează cronica – „au cerut de la împăratul turcesc oști turcesc și tătărești, să meargă în Ardeal să bată pe nemți”²⁹. Această acțiune a fost acceptată, se pare, de către sultan, cu atât mai mult cu cât el plănuise, pentru anul 1690, o campanie în Ungaria³⁰. Drept pentru care în ajutorul celor doi au fost trimise oștile turcești conduse de Cerchez-Ahmed pașa și cele tătărești conduse de Gazi Ghirai-han³¹.

Traseul oștilor muntene, maghiare, turcești și tătărești a fost următorul Târgoviște-Cetățeni-Stoenești-Dragoslavele-Rucăr-Bran³². La 13 august 1690 avangarda lui Constantin Brâncoveanu, condusă de marele armaș Cernicu Izvoranu și compusă din 2000 de oșteni români, turci și tătari, trecea munții și ataca cetatea Bran³³. Calea fiind deschisă, oștile Înaltei Porți vor pătrunde în Transilvania și vor înfrânge pe maghiari și austrieci în lupta de la Zărnești, lângă Brașov (21 august 1690)³⁴. La scurtă vreme după victorie, Emeric Tököly va fi proclamat principe al Transilvaniei, la satul Cristiani (22 septembrie)³⁵. El va convoca, apoi, Dieta de la Sibiu pentru a-l recunoaște. Noul principe însă, n-a reușit să atragă de partea sa nobilimea ardeleană și nici să-și creeze o bază materială solidă care să-i asigure tronul.

În plus, vestea apropierei armatelor imperiale sub conducerea prințului Ludovic de Baden, îl determinase pe Constantin Brâncoveanu să părăsească în mare grabă Transilvania, lăsându-l astfel pe Tököly să se descurce de unul singur³⁶.

Alungat de austrieci, în octombrie-noiembrie 1690, Emeric Tököly se va retrage la sud de Carpați, stabilindu-și tabăra în apropiere de Târgoviște. Nemulțumit de atitudinea rezervată a lui Brâncoveanu față de austrieci, dar mai ales de faptul că acesta îl lăsase singur, fără nici un ajutor în Transilvania, Tököly „de la Târgoviști sculându-să cu hoții lui fără veste pă suptu munte au mersu de au lovit Câmpu Lungu și nespuse jăcmăni și rădăți săracilor au

²⁷ La 8 iunie 1690; vezi Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj Napoca, 1994, p. 55.

²⁸ Vezi scrisoarea lui Mihai Băjescu, fiul fostului mare ban Mareș Băjescu, din 8 februarie 1690, referitoare la această expediție (N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1932, pp. 89-90) și pregătirile lui Brâncoveanu în acest sens (Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, pp. 155-156).

²⁹ R. Popescu, *Istoriile domnilor Târzi Rumânești*, în „Cronicari munteni”, vol. I, București, 1961, p. 471.

³⁰ V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 147.

³¹ *Ibidem*.

³² R. Greceanu, *op. cit.*, p. 32.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Șt. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, pp. 156-157.

³⁵ *Ibidem*, p. 158. Vezi și cronica lui R. Popescu, *op. cit.*, p. 471: „Tököly au trimis cărți la toată boiarimea ungurească, ca să vie la dânsul, vestindu-să crai Ardealului despre turci”.

³⁶ R. Greceanu, *op. cit.*, pp. 43-44.

Încut³⁷. De aici el a trimis apoi, pe la Rucăr, o mică oaste care a atacat Urnul³⁸. Austrieții, „de Tucheli aflându, îndată cu gătire mare s-au pornit, ca într de veste și pre el să lovească, să-l ia den Câmpu Lung viu nevătămat³⁹. Speriat, Emeric Tököly fuge în Oltania, iar de aici, peste Dunăre în Imperiul Otoman. Dușmanii îl pândeau peste tot. Chiar și Brâncoveanu își trimisese slujitori împotriva sa⁴⁰.

Până la 1691 orașul Câmpulung va rămâne sub ocupație austriacă. După această dată el va continua să se afle într-o permanentă „stare de asediu“, mai ales că de la o vreme „hoțime multă de unguri la munte să făcuse, făcându multe răotăți... pre hotarul Țării Ungurești fiindu căile și strămturile de-a meiderea neguțători și alte multe răotăți făcea⁴¹. Aflând de acestea Constantin vodă poruncii din nou să se întărească paza la hotarul cu Transilvania, și „puind puză tare pre la plaiuri au prins un steag de hoți ca vreo 50 de oameni unguri, fiindu foarte hoți răi și bine înarmați, nici unul n-au scăpat, ci cu tot cu căpitan l-au adus la domnu⁴².

După 1695 atitudinea lui Brâncoveanu față de cauza creștină se schimbă în mod pozitiv. Asemenea înaintașului său, Șerban Cantacuzino, el va continua să cultive „relațiile cu austriacii și cu potențații creștini, întreținând cu ei intimă corespondență și informându-i de planurile turcilor⁴³.

Ocupațiile militare din perioada 1688-1691 afectaseră Câmpulungul. Pentru a permite orașului să se refacă Constantin vodă va acorda moșnenilor Câmpulungeni o serie de scutiri: de dările pentru caprele cumpărate (1695)⁴⁴, de înmărit (1698)⁴⁵; iar mărfurile ce vor veni sau vor pleca de la Câmpulung să fie încărcate și descărcate numai de orășeni (1710)⁴⁶. În 1712, probabil tot din cauza unor incursiuni ale curușilor (maghiari),⁴⁷ egumenul Mihai va fortifica zidurile mănăstirii Negru Vodă⁴⁸. Trei ani mai târziu, în 1715, Ștefan

³⁷ *Ibidem*, 45; vezi și Ilie Minea, *De când cu Tököly*, în „Cercetări istorice“, nr. 1, 1925, p. 10.

³⁸ E. Micu, *Castelul Bran. Scurtă privire istorică*, București, 1957, pp. 28-29; St. Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 163.

³⁹ R. Greceanu, *op. cit.*, p. 45.

⁴⁰ Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei*, în românește de S. Chris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iași, 1929, p. 99.

⁴¹ R. Greceanu, *op. cit.*, p. 64.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Anton Maria del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, pp. 99-100. Această schimbare este mai mult decât necesară în condițiile în care regele Franței, Ludovic al XIV-lea, face presiuni, începând cu anul 1700, asupra Porții Otomane pentru scoaterea lui Brâncoveanu din domnie și înlocuirea acestuia cu Emeric Tököly (St. Ionescu, *op. cit.*, p. 85).

⁴⁴ Șt. Trâmbaciu, Gh. Pârnuță, *Pânza "Ocolnica" cu vechile privilegii ale orașului Câmpulung Muscel, 1215-1747*, Pitești, 1995, p. 143, doc. 27.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 144, doc. 28.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 144, doc. 29.

⁴⁷ I. Răuțescu, *Câmpulung Muscel. Monografie istorică*, Câmpulung, 1943, p. 112.

⁴⁸ Vezi pomelnicul lui Ștefan Românul, în Sp. Cristoce, *Pomelnicul mănăstirii Negru Vodă din Câmpulung Muscel*, Extras din „Glasul bisericii“, XLVI, 1987, nr. 3, p. 57: „Întru acestuia igumenie s-au făcut cetatea împrejurul monastirii, leat 7220 (1711-1712)“. De remarcat faptul că, încă din vremea lui Matei Basarab,

Cantacuzino va instala la Câmpulung, ca de altfel în mai toate târgurile mari ale țării, un corp de beșlii (tătari), sub conducerea unui beșli-agâsi, cu scopul de a potoli și de a ține în frâu pe toți aceia care provocau „gâlcevi și nebunii”⁴⁹ sau „zorbălăcuri”⁵⁰ prin oraș, mai ales cu ocazia „sborului de la Sfântul Ilie”⁵¹.

incinta mănăstirii de la Câmpulung fusese fortificată mai întâi prin ridicarea unei „palisade”, în 1640 (P. Chihaiu, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 263), apoi această „palisadă” a fost înlocuită cu un zid, în 1646 (*Ibidem*), pomenit de Baksič la 1653 (*Ibidem*, p. 255). Ori, în acest caz putem afirma că egumenul Mihail n-a făcut altceva decât să refacă și să consolideze un zid deja existent (*Ibidem*, p. 264), și, probabil, afectat în timpul evenimentelor din 1658-1659).

⁴⁹ Apud N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 205.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Primul beșleagă la Câmpulung este menționat la 8 iulie 1670, sub domnia lui Antonie Vodă din Popești (I. Răuțescu, *op. cit.*, p. 18).

CÂMPULUNG-MUSCEL ÎN CRONICA FRANCISCANILOR DE LA 1764

GEORGE GEORGESCU

Despre Câmpulung, cea mai veche monografie publicată este *Istoria Câmpulungului* în două volume, din 1855 și 1856, de C.D. Aricescu. Apoi cea propriu-zisă a preotului Ioan Răuțescu, din 1943, *Câmpulung Muscel - monografie istorică*, deoarece *Câmpulungul Muscelului istoric și legendar* din 1925 a lui Rădulescu-Codin este mai mult un ghid, cum însuși explică sub titlu, scriind: „Privire asupra trecutului cu hărți, figuri și numeroase vederi însoțite de călăuza vizitatorului celor mai de seamă locuri și monumente istorice din oraș și împrejurimi“. Iar *Câmpulung Muscel, ieri și azi*, 1974, elaborată de I. Hurdubețiu, Fl. Mărtzu, N. Nicolaescu, I. Stănculescu, coordonată de Gh. Pârnuță, cum singuri se exprimă, reprezintă doar o „retrospectivă“ stas sau șablon.

Iată însă că s-a păstrat în manuscris cea mai veche descriere monografică a orașului din sec. al XVIII-lea. Este vorba de *Cronica Franciscanilor*, din 1764, alcătuită la noi de Blasius Kleiner din cronicile aflate în arhivele mănăstirilor catolice și din care a publicat o parte mai întâi B.P. Hasdeu în *Arhiva Istorică a României*, 1865, Tom I, partea a doua, p. 50: „Cronica mănăstirii franciscanilor de la Târgoviște“, apoi și N. Iorga în 1901, în *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, II, sub titlul „Acte privitoare la istoria catolicismului în principate“, între care și „Documente scoase din arhiva mănăstirii catolice din Câmpulung“. Cronica din care citează în special despre Râmnic se afla atunci în arhiva arhiepiscopiei catolice din București.

Un Blasius, care este sinonim și cu Valah, găsim chiar la Câmpulung în *Relația latină* din 1688. Interesant, în această primă „descriere“ monografică a orașului este faptul că cele spuse cu privire la istoricul așezării au rămas valabile până azi. De aceea, lăsând să vorbească însuși textul cronicii de 11 file¹, vom consemna doar câteva știri principale.

Mai întâi, anul întemeierii orașului este 1299, nu 1929 cum știam din

¹ *Cronica Franciscanilor*, filele 121-131 (Arhivele Naționale București, Microfilme Ungaria, rola 857).

Cronica țării. Piatra comitelui Laurențiu transcrisă greșit, dar cu anul oarec 1300, găsită în biserica Sf. Iacob, a fost aceea care a făcut pe autori să dateze atât vechimea bisericii cât și a orașului de la „Negru Vodă“, nu Laurențiu, citit greșit „Laubeng“. Sunt menționate pe scurt după introducerea geografică cele 14 monumente ale orașului, apoi istoricul Cloăsterului și a Bărăției cu refacerile ei ². E amintită o școală de copii în casa parohială în 1714. Pisania clopotniței de zid din 1730 e redată în românește, cu litere latine. Se amintesc și vechile privilegii ale catolicilor și descrierea vechiului sigiliu chiar, încheindu-se cu lista gardienilor. Pe scurt, în ea se cuprinde tocmai ceea ce nu se știa despre Câmpulung și monumentele sale, fiind o istorie proprie a orașului.

CONVENTUL DE LA CÂMPULUNG DEDICAT SFÂNTULUI IACOB CEL MARE

CAP. I. Descrierea orașului Câmpulung

(f. 121) Acest târg este supus judeiului și administratorului de la Muscel (*Muschelense*) și își trage începutul din vremea lui Radu Negru vodă (*Radul Njegu Voda*) de pe la anul 1299, pe când domnea în Ungaria Matia Corvinul. Primii locuitori ai acestui târg au fost sași catolici amestecați cu valahi, însă ca număr sașii îi întreceau pe valahi. Acest târg este situat între cei doi munți nu prea înalți, dar întinzându-se destul de mult, cale de o milă. Între acești [doi] munți curge râul care are același nume ca și orașul - Câmpulung - și astfel târgul poartă numele de Câmpulung, după cum și râul este numit Câmpulung. [Târgul] se întinde în lungime cale de o oră și mai mult, sunt trei ulițe, una mai mare și două mai mici. Orașul începe dinspre sud, iar capătul celălalt se află înspre nord; cale de o zi de hotarele Brașovului și la trei zile de cele ale Bucureștilor. Târgul se bucură de un aer curat și temperat, este bogat în pomi fructiferi, pășuni și apă bună.

Viile se întind cale de patru ore adică de la Pitești (*Pitest*) la Capul Piscului (*Capul Piscului*), unde sunt viile Gulescului (*Guleskului*), un nobil oarecare. În rest, în acest loc nu se seamănă grâne și din această cauză [târgul] era scutit de zeciuială prin privilegii de care se și bucura. În acest loc nu locuiește nici un nobil în afară de ispravnic (*iszpravnikum*), care este administratorul și judele celor care locuiesc acolo; ceilalți toți se ocupă fie de vreo meserie, fie de agricultură. Târgul acesta are drept de a ține iarmaroace anual, dar din cauza exceselor și incursiunilor turcilor i s-a retras de către principii dreptul de a ține iarmaroace, cu toate acestea însă sămbătă se țin totuși târguri săptămânale.

Acest târg a fost distrus de multe ori datorită răvășirilor provocate de războaie sau măcar incendiat, ceea ce o dovedesc în mod evident ruinele foarte

² *Călători străini*, V, București, 1973, p. 209-212; 216-286.

numeroase ale caselor. Și din această cauză, sașii s-au retras încetul cu încetul înspre Transilvania; alții care au rămas treptat s-au lepădat de limbă și au acceptat obiceiurile și limba valahă, în sfârșit, din cauza persecuțiilor foarte numeroase și a obligațiilor bănești la care au fost supuși din partea valahilor, încetul cu încetul și-au părăsit credința; rămânând dintre ei puțini, cei foarte săraci. Aceștia care în anul 1765 de la Crăciun până la Paște fiind risepiți din această cauză, parte se ascunseseră pentru ca nu cumva să fie obligați la plata dării foarte mari, pe care nu erau în stare a o achita, vor fi pedepsiți din această cauză. În sfârșit, convinși prin mincinoase promisiuni să se întoarcă la casele lor, au fost constrânși să cedeze judeului toate bunurile lor imobile.

Acest târg are 14 biserici românești și una catolică. Dintre cele românești, locul întâi îl deține biserica mănăstirii baziliților, care este dispusă în formă rectangulară. În mijloc, biserica are bolți și o cupolă destul de frumoasă din piatră cioplită și șlefuită. În afară de acesta [biserica] are un turn atât de solid încât un ostaș german ar putea așeza în aceasta un tun // (f. 122) de categoria a doua. Odinioară, această mănăstire a fost înconjurată de un zid mare, înalt, solid; deasupra porților fuseseră turnuri solide. În circumferință, turnul a avut 2 500 de pași geometrici. Turcii în mare parte au distrus zidul, ca nu cumva germanii - dacă ar veni - să aibă loc de refugiu. Mănăstirea a rămas până acum în cea mai mare parte distrusă. Zidul a fost construit împreună cu turnurile în anul 1712 de un oarecare prelat Mihai și de un altul Grigore, după cum rezultă din cele două pietre [cu inscripții] încastrate în zid pe care le susțin doi lei și pe care sunt incizate în ilirică numele acelor prelați care au construit acest zid. Mănăstirea este condusă [are în frunte] egumenul sau prelatul, care este abate. [El] are multe proprietăți și o mare mulțime de țigani care îi dăturează servicii și dare. Prelatul însă este constrâns să plătească darea principelui și aceasta adesea în mod excesiv. Călugări sunt doar cinci, care ar putea să trăiască foarte bine, dacă nu ar fi constrânși la plata unei dări atât de mari. A doua - Biserica Sfântul Gheorghe la Buciulești (*Bucsulest*); a treia [Biserica] Sfântul Nicolae al Serbeștilor (*Szerbestilor*); a patra [Biserica] Adormirea Maicii Domnului aparține mănăstirii; a cincea [Biserica] Sfânta Treime la Țigănea (*Cziganie*); a șasea [Biserica] Sfântul Nicolae din Târg (ön l'örg); a șaptea [Biserica] Sfânta Vineri popular La Sfânta Vineri (*La Szfinta Vinera*); a opta [Biserica] Sfântul Nicolae construită de preotul sau popa (*Popam*) Savu (*Szavu*); a noua [Biserica] La mahalaua Bradului (*La mala dön Bradului*); a zecea [Biserica] Sfântul Nicoale făcută de popa Albul; a unsprezecea [Biserica] a Sfintei Fecioare și Martire Marina; a douăsprezecea [Biserica] Sfântul Nicolae, popular Biserica de la vale (*Beszereka de la Vale*); a treisprezecea Biserica Șcheilor cea de sus (*Beszereka Szkeilor a dön Szusz*); a paisprezecea [Biserica Sfântul Iacob] cel Mare al reverenzilor călugări franciscani, despre care se vor da lămuriri mai jos.

În biserica Sf. Marina (!) se află icoana acestei sfinte despre care valahii zic că este făcătoare de minuni; și această sfântă este venerată de către aceia mai cu seamă pentru [tămăduirea] epilepsiei. Se zice chiar că în acest loc ar fi predicat apostolul Sf. Paul. De asemenea, în afara Câmpulungului [cale de] două ore către Brașov, cu puțini ani în urmă păstorii au dat de o biserică pe un munte, tăiată în stâncă, găsind acolo statui de sfinți de asemenea sculptate și putând fi sfărâmate cu degetele; poate că cei dintâi creștini au celebrat tot acolo odinioară pe Dumnezeu (cele divine) cu ocazia unei alte persecuții; locul (acela) se numește Nemoiesti (*Nemojest*). Tot acolo este statuia Sfintei Fecioare, pe care valahii o frecventează [spre a tămădui] infirmitățile. Și am auzit de la sași că în arhiva de la Brașov ar fi consemnat că Sf. Paul ar fi predicat în acea grotă (peșteră). Cu toate acestea ar fi devenit convingerea autorilor că se putea menține totuși tradiția până la venirea sașilor, care au consemnat în scris acest fapt.

Sigiliul târgului are în mijloc o barză, o semilună și o stea, purtând o inscripție [cam] necioplită și cu însemnarea anului 1686. El a rămas întotdeauna la călugării noștri. Judele cu locuitorii târgului au putut sigila vreun [act] doar cu știrea noastră și la noi. Mai târziu le-au primit de la noi prin fraudă nu ca înainte. Nici în iarmaroacele anuale cât timp serveau, nu fusese tras clopotul nostru din turn.

f. 123

II

DESPRE VECHEA MĂNĂSTIRE DE LA CÂMPULUNG A FRAȚILOR MINORI DIN CUSTODIA BULGARIEI

Vechiul nostru convent de la Câmpulung fusese situat dinspre mănăstirea Sf. Ilie și începuturile sale și le trage aproximativ din aceeași vreme cu orașul populat de sași de prin jurul anului 1304. Ea ne-a fost construită nouă de principesa catolică Margareta, soția lui Radu Negru vodă, act al cărui document autograf azi se găsește la Câmpulung. Acest convent a fost locuit mulți ani de către frații noștri până când prin răvășirile războaielor a fost deseori distrus și din nou reparat în sfârșit, cu totul ruinat și lipsit de noi multă vreme până când, în anul 1629, unul dintre călugării noștri, pe nume Luca (*Lucas*) – numele de familie nu este precizat în document – a fost destinat pe vremea lui Alexandru voievod (*Alexandru Voda*) spre a ocupa acel lăcaș din nou și să-l ia în posesie. Acel loc este denumit chiar de valahi prin cuvântul german *Kloster*. Călugărul amintit mai sus, Luca, a înconjurat acel loc, dar locuitorii târgului nu numai că au protestat, ci după ce fusese făcută împrejmuirea, au distrus-o, și acest lucru astfel fiind nerealizat, călugărul a plecat.

Pricina a rămas în curs până în 1654, an în care devenise voievod Constantin Basarab (*Constantinus Bassaraba*) foarte favorabil nouă. Acestuia i

s-a adresat părintele reverend custode și cu documente îndestulătoare a demonstrat că acest loc este al nostru. După ce principele Constantin le-a cercetat pe toate a adjucecat acest loc custodiei Bulgariei în anul 1655. După obținerea deciziei binevoitoare a principelui Constantin, târgul ne-a cedat nouă cu totul acel loc. Pentru a nu oferi noi pretexte pentru dispute continue, călugării au cerut din partea târgului act de renunțare prin care se atestă că se cade a declara cu bună cunoștință, că acel loc unde fusese odinioară mănăstirea, aparținuse și aparține [nouă]. Și tot acolo avuseseră loc deja miracole, mulți infirmi însănătoșindu-se acolo; odinioară acel loc a fost frecventat de valahi ca urmare a dăruirii (*devotio*) lor. Documentul scris este semnat în anul 1656. S-a văzut că locuința lor sărăcăcioasă călugării urmau să și-o construiască din muiele și poate și biserica de asemenea. Căci dacă ar fi construit ceva în mod temeinic, din piatră, deja azi ar fi apărut măcar ruinele.

Acest spațiu nu cu mult mai devreme a fost cu totul pustiu; nici noi n-am împrejmuț-o, nici valahii n-au îndrăznit să planteze ceva acolo, ci a rămas [acel loc] neacoperit. În lungime se întindea până în vârful muntelui, unde odinioară călugării aveau vie, [iar] mai jos livadă și grădină. Din vechile construcții nimic nu se mai zărea în afară de o adâncitură înspre râu deja aproape umplută, care indică fie că acolo fusese pivnița // f. 124 // fie cripta bisericii, evident [construită?] din arbori bătrâni plantați acolo, părând a fi vestigii deja de vreo 100 de ani, căci lipsind toți arborii, au rămas unii dintre arborii tineri și [aceea] fusese făcută mai din vechime.

III

DESPRE NOUL CONVENT DE LA CÂMPULUNG [DEDICAT] SFÂNTULUI IACOB CEL MARE APOSTOLUL

Clădirea corespunzătoare fiind distrusă și refăcută în urma diferitelor tulburări, chiar dintre sași plecând foarte mulți în Transilvania, călugării noștri adesea au părăsit Câmpulungul. Însă s-a întâmplat ca ultimul paroh bisericesc, care se numea Gheorghe (*Georgius*), care după părerea mea nu trecuse la credința luterană, a trebuit să emigreze din Valahia împreună cu alții care au trecut la credința luterană, căci valahii nici în vremurile cele mai tulburi nu acceptau în nici un fel ca luteranii să se aciuiască; însă el și-a luat o muierușcă (fătucă) după cum făcuseră parohii catolici în Secuime, care s-au lepădat de lăgăduința de castitate.

S-a întâmplat în acea vreme că un oarecare bărbat [de neam] ales din neamul sașilor să obțină o slujbă pe lângă principe și să fie bucovnic (*Bukovnik*). Acesta a făcut multe pentru târg și biserică și pentru slava lui Dumnezeu. Văzând că a murit parohul care era căsătorit și că cei de credința catolică au rămas fără de serviciu spiritual, de îndată a scris Sfintei Congregații.

Aceasta a poruncit provinciei bulgare că fără întârziere să trimeată preoți la Câmpulung pentru îngrijirea sufletelor.

Și venind astfel călugării noștri au ocupat casa parohială și voiau să ocupe chiar și via ce ținea de biserică, dar văduva parohului defunct li s-a opus. Înaintat fiind cazul spre judecată, via a fost adjudecată văduvei, atâta timp cât va trăi, pentru nevoile ei. Și documentul a fost semnat în anul 1710 de la crearea lumii, iar după socoteala latinească în 1642. Văduva - obținând această vie - s-a căsătorit cu un oarecare valah, dar n-a trăit mult, ci a murit curând, iar via ne-a rămas nouă. Din acest document, care rămăsese la Câmpulung, deduc în mod evident că în acea vreme au ocupat călugării noștri parohia împreună cu biserica și că în locul numit Cloașter (*Kloster*) nu s-a mai construit nimic, ci doar mai apoi; doar atât au mai purtat proces, ca nu cumva valahii să o ocupe. Mai mult chiar, deși deja mai înainte ni s-au adjudecat nouă și aveam chiar scrisoare de legământ (de renunțare) din partea târgului, totuși până acum erau tentați a o ocupa; călugării noștri au insistat la episcopul din București, care în anul 1698 al lui Christos i-a excomunicat întru totul pe aceia care ar ocupa ceva din acel loc (teren) sau ar beneficia de pe urma ocupării // f. 125. sau nu i-ar demasca pe cei care au ocupat-o. Înainte casa parohială era așezată în mijlocul porticului, unde numai acum (de curând) este turnul și clădirea noastră, unde era locul pentru piață au locuit acești călugări de-ai noștri destul de multă vreme. Arzând aceasta în cursul distrugerilor provocate de războaie, călugării și-au construit locuințe acolo unde numai de curând se află poarta noastră; și au locuit acolo până la anul 1714 al lui Christos. Iar din clădirea veche au făcut școala pentru copii.

Deci în anul 1714 părintele Deodatus a fost desemnat gvardian iar părintele reverend ministru provincial Marinovici (*Marinovich*) a pus la dispoziție bani de cheltuială și s-a preocupat de repararea bisericii. Am clădit mănăstirea începând cu partea dinspre drum. Acest nivel are în lungime nouă stânjani, în lățime trei stânjani și jumătate; dedesubt erau numai pivnițe, având o asemenea înălțime încât jumătatea bolții se ridica deasupra pământului, iar edificiul apărea ca și cum ar fi construit cu două nivele (etaje). Una din pivnițe, care este cea mai mare și de aproape opt stânjani, servește pentru [păstrarea] vinului; alta, care este mai mică și pătrată, pentru [păstrarea], al patrulea (!) pare să fi fost carcera, acum însă servește pentru păstrarea verzei și a altor verdețuri. În pivniță dă o intrare comodă din portic. Deasupra intrării în pivniță sunt scări de piatră pe unde se urcă la convent. Conventul este deasupra, fiind divizat printr-un pridvor îngust și are cinci camere, și prin despărțirea dintr-o cameră s-a făcut acum bucătăria. La o altă parte a clădirii dă pridvorul de dinafară, făcut din lemn, unde erau din nou două cămăruțe deasupra și două mai jos. Apoi mai jos se găsește refectoriul (sala de mese) de iarnă, lung de cinci stânjani și bucătăria lungă de patru stânjani; mai sus, deasupra bucătăriei

nu este nimic, doar căminul (hornul), care fusese construit ca un turn, ocupând tot locul. Deasupra refectoriului de iarnă era refectoriul de vară, care nu de mult servește doar pentru fân. Dacă ar fi reparat conventul, cu totul ar fi 14 camere (cămăruțe), refectoriul și bucătăria. Grădina este după sanctuar, înspre apă; nu este prea mare, însă este plăcută. Și în acel loc a fost cimitirul sașilor; din oasele și craniile dezgropate tot acolo rezultă că ei fuseseră destul de înalți.

IV

DESPRE BISERICA, TURNUL ȘI CIMITIRUL DE LA CÂMPULUNG

Această biserică îi trage originea, împreună cu târgul de la anul 1300, după cum rezultă din vechile pietre de mormânt, pe care le vom descrie mai jos. Zidurile nu sunt solide. [Biserica] are o lungime de 12 stânjeni, în lățime 4 stânjeni și un picior, în înălțime trei stânjeni; înspre sud are trei ferestre lungi și vechi. După ultimul război cu turcii, zidurile bisericii au stat zi și noapte fără acoperiș, încât au crescut arbuști deasupra și astfel [zidurile] au slăbit mult și în colțul inferior, care dă înspre poartă, chiar s-a găsit o mare fisură; canalul nu periclitează ruina. [Zidurile] acum se află sub acoperiș, de care s-a îngrijit să fie părintele Dionisie Zevich (*Dionisus*) pe când ocupa funcția de gvardian (superior). Sanctuarul bisericii este deja [aranjat] proporționat, dar pentru o atât de mare mulțime de oameni biserica era mică și nici nu era suficient de impodobită, s-a început construirea unei biserici mărețe și a fost terminată și [construirea] sanctuarului.

(f. 126) Acest cor este foarte înalt, asemenea corurilor bisericilor vechi așești; bolțile au fost făcute după modul (stilul) gotic. Columnele foarte puternice (solide) dinspre afară sunt toate cioplite din piatră. Biserica are trei ferestre mari căptușite cu piatră, pe care le-a distrus focul; în lungime ea are 7 stânjeni, în lățime 4 și un picior. Această biserică are trei altare de piatră foarte meștit executate. În altarul cel mare sunt patru coloane, în rest este executat după obiceiul valah, cu imagini pictate după obiceiul (felul) valah, care reprezintă viața și patimile lui Christos. Altarele laterale au fost executate după aceleași norme, unul fiind dedicat Sfintei Fecioare Maria, iar celălalt lui Sf. Anton.

Despre perioada ce a trecut după construirea acestui cor, nu mai am nici o știre; pare-se totuși că a fost construit înaintea iscării mișcării luterane, când sașii de aici toți au fost catolici și numeroși. Căci după aceea foarte mulți i s-au alăturat lui Luther și au plecat în Transilvania, ceea ce a avut loc deja mai bine de 100 de ani, ceea ce este dovedit de cele scrise de învățătorul din acea vreme, care a pictat în stil bisericesc (cu culoare) neagră aproape de coloana sanctuarului un vers care este acesta: *Neghiobia este legată de inima copilului / Vultaua disciplinei o alungă / Anul Domnului 1654 21 aprilie*. Sacristia a fost

construită împreună cu corul în partea nordică în colț, din pietre pătrate, cu bolta de doi stâneni, sub formă pătrată. Corul a ars adesea împreună cu biserica, însă bolta nu a cedat. Prima dată biserica a fost reparată de Provincia [franciscană] în 1714; a doua oară după război, când domnul Nicolae Wolf și frații călugări au fost cei dintâi binefăcători - ca tată și mamă- ai conventului de la Câmpulung, el donând pentru acoperirea acestui cor 153 de galbeni /Leonimos/; grija acestei munci a avut-o fratele Didacus Pollieri, care a cheltuit 146 de galbeni, rămânând 7; a treia oară acoperișul bisericii a fost refăcut de noi. Biserica era plină cu pietre de mormânt sparte și dezgropate. Astfel părintele Lazăr Zich gvardianul (superiorul, n.n.) s-a preocupat ca pietrele rectangulare să fie șlefuite de parcă ar fi din marmoră. Și părintele Elias Frustik s-a preocupat pe când era gvardian pentru ca sanctuarul să fie acoperit și pardosit foarte bine cu aceste pietre. El a pus înaintea altarului principal o mare piatră funerară din marmoră, care zăcea în biserică, pe care au fost incizate următoarele: *Aici este înmormântat comitele Laubeng (Laurentius, n.n.) de bună amintire Câmpulung la idele lui octombrie. Anul Domnului 1300*, piatră care dovedește că această biserică fusese ridicată înainte de anul 1300.

O altă piatră, de asemenea de mormânt, a fost pusă de el în loc de treaptă în partea de jos a porții, pe care cu foarte mare dificultate poate fi citit jur împrejur: *A murit onorabilul Marcus Keyser din Brașov, în mijloc: care a trăit drept, [iar] prin credință [a dobândit] speranță și viață*.

Chiar înaintea pragului porții mari a bisericii se află o bucată de piatră de pe care nu se pot desluși decât aceste cuvinte: *Ridicat A[nul] 1579*, restul fiind șterse. De asemenea, tot din biserică a fost transportată o piatră mare spartă, dar din toată inscripția nu se poate citi altceva decât cuvintele: (f. 127) *a adormit întru Domnul. Anul Domnului 1534*. A mai fost și o altă piatră mare care a fost fisurată în multe părți. Pe una se puteau citi cuvintele: *Domnul foarte ilustru...* Zăceau și alte două pietre de mormânt mari sub care se găseau înmormântați doi armeni catolici. Cel dintâi a fost înmormântat în anul 1698 și se numea Luca, inscripția fiind în armeană, și o altă piatră ridicată în aceeași vreme, deși acei doi frați au murit în vremuri diferite.

Odinioară turnul era doar din lemn și cimitirul era înconjurat cu gard. Dar domnul Wolff s-a îngrijit ca turnul să fie făcut din piatră, la fel ca și zidul ce înconjoară cimitirul, ceea ce iese la iveală din piatra pusă în partea superioară a turnului cu următoarea inscripție în valahă: *En numele Sfinti Troicze schientru Csinte Sfintului schi preslevitului Apostolu Iacov Fratele Domnului s-au zidit acsasta klopodnicza den temeglia jei schi s-au formuczesat ku keltujala Domnului Nicolae Wolff Pisariul fiinf mai nainte de Lem veke, schiputrede, aschizderea schi Kurte Bisericzii de mormunte, fiind mai nainte enkunzurat Ku Vergi, s-au emprezurat Ku zid Kum se vede en zilele preluminatului și prenatalzatului Domnului Vaivoda Nicolae Alixandru. La A*

doua Domnie, fiind Ispravnik schi ostenitor Georgie Logofet. La anul de la Noshtere Domnului Isus Hristos 1730.

De asemenea, și în sanctuar, în partea dreaptă, unde este locul pentru botez se găsește o piatră în care este înscrisă obligația de a celebra misă pentru vie, cu următorul conținut: *Eu, Anton Gruich las părinților franciscani de la Câmpulung spre frumoasă amintire veșnică 4 părți de vie numite de popor răzoare, având obligația de a celebra 12 slujbe, atâta timp cât există aceste vii. De asemenea cine va avea casa și două părți de vie să fie obligați în fiecare an iar cine ar voi să servească după un răzor, de asemenea să poată fi iertat prin patru slujbe.* Alte obligații pe care le are conventul sunt notate într-altă parte.

Argintăria care a fost în acest convent a fost dusă pentru [a fi în] siguranță în Transilvania, la conventul de la Alba Iulia, unde se păstrează din considerente de siguranță. A rămas la Câmpulung spre a fi în uz monstranția de argint, un ciboriu de argint, cădelnița și navicula de argint, un potir mare frumos din argint, potir venețian de argint de la înaintași, două potire de cupru, cu [.....] de argint. Odăjdie albă cu dalmatici din material țesut cu aur și argint, cusule roșii, negre și cotidiane destul de acceptabile. Garniturile (seturile, n.n.) de altar se găsesc într-o lădiță de Ypres, pe care a donat-o domnul Wolff și cred că doar în Ungaria și Transilvania se poate găsi cu ușurință lemn de acest fel, căci este adus din Liban; și dacă este zgâriat cu cuțitul sau chiar numai cu unghia, de îndată începe să miroase plăcut; este un lemn care nu putrezește niciodată, nici nu este ros de viermi, nici moliile nu distrug hainele ce se păstrează în asemenea lădiță.

V

DESPRE IMOBILE CARE ȚIN DE MĂNĂSTIREA CÂMPULUNG

Deoarece mănăstirile noastre, mai ales cele care se află în Țara Românească nu au avut niciodată vreo fundație (dotație, n.n.) nu se plătește nimic pentru slujbe, nu este nici un fel de venit în afara celor provenind din cerșit, astfel că ai noștri călugări au trebuit să trăiască întotdeauna din hărnicie, muncă și sudoare și au fost prin urmare siliți să se ocupe cu gospodăria și să fie de acord cu lucruri care în alte provincii (districte ale ordinului, n.n.) sunt disprețuite datorită marii noastre sărăcii (impuse de regulile ordinului, n.n.). Căci în aceste părți unde suntem aproape cu totul lipsiți de alte mijloace de trai și totuși nu încetăm să săvârșim pentru credincioși slujbele duhovnicești, această nevoie de neocolit care înfrânge orice lege, cu deplină știință și înțelegere a mai marilor Ordinului, ne-a iertat în aceste locuri în fața lui Dumnezeu și a oamenilor, spre a ne putea bizui în credință întru Domnul, atâta timp cât viețuim mereu ca niște străini și oaspeți fără a ne înstăpâni asupra

ceva, ci lăsând totul binefăcătorilor și urmașilor lor, precum și preaînaltului pontific.

Astfel, mănăstirea Câmpulung are o moară cu trei roți lăsată de binefăcătorul nostru, domnul Wolf, împreună cu documentele ce o privesc, iar deoarece la Câmpulung nu sunt prea multe mori, adeseori nu funcționează decât o roată, cel mult două și pe lângă aceasta nu luăm din toată moara decât atâta făină cât este necesară pentru călugări și slujitori, restul îl primește morarul care trebuie să repare moara prin strădaniile sale, dacă se strică ceva. Odinioară a fost chiar o a patra roată pentru prelucrarea postavului dar aceasta a încetat să mai funcționeze.

În afară de aceasta, mănăstirea mai are patru case în târg, care au fost lăsate călugărilor de către copii după moartea părinților, fie pentru ținerea de slujbe, fie drept recunoștință. Prima casă este din piatră și se află în apropierea mănăstirii; are pivniță iar terenul urcă până spre munte și de aici obținem vinul nostru. A doua casă, construită din lemn, este foarte aproape de cimitir, are o grădină și chiar o curte îndestulătoare și este locuită de un negustor, pentru o chirie moderată. A treia casă, foarte mare, este construită din lemn și se află în apropiere de Cruce. A patra casă, construită și ea din lemn, se află mai jos de Cruce, anume în așa fel încât Crucea se găsește la mijloc între aceste două case, iar aceste case aduc abia atât (venit, n.n.) cât să le poți păstra.

Mănăstirea are două vii: una în dealul Topoloveniului, aflată într-un loc foarte bun; mai în jos de vie se găsește o fântână mică săpată de curând și o livadă cu pomi deosebit de încântătoare. La casa veche, nu de mult, în anul 1756, cucernicul părinte Joseph Mergel, starețul de acum, s-a îngrijit să se facă o pivniță nouă și deasupra pivniței două cămăruțe și o capelă. O parte din această vie este de la domnul Gruich pentru ținerea slujbelor, iar cealaltă s-a adăugat treptat prin danii.

(f. 129) În anul 1757 cucernicul părinte gardian Lazăr Zich a cumpărat o parte, iar în anul 1765, cucernicul părinte Joseph Mergel, gardian, a primit o parte mică învecinată de la o văduvă pentru ținerea slujbelor și o altă parte mică de la un preot, pe al cărui pământ sunt viile mănăstirii. În anul 1764, an care a fost roditor peste măsura obișnuită, această vie a dat opt vase românești (găleți?, butoaie?, n.n.) de vin. Livada a dat două vase de must și aproape [.....] de țuică de prune.

Cealaltă vie care aparține mănăstirii se află la Clombote (Glâmbocata? n.n.), ea a fost aproape cu totul părăsită, încât abia dacă se mai vedea vița de vie; ea a început să fie lucrată din nou de cucernicul părinte Lazăr Zich, apoi până în acest an 1763 și 1764, munca a fost continuată de cucernicul părinte gardian Ilie Fruscik și încă în anul 1764 a dat 4 vase românești de vin bun și de soi mult mai bun decât este vinul din dealul Topoloveniului.

De asemenea, mănăstirea are fânațuri, ba chiar munți întregi cu pădure lăsați nouă de domnul Wolf; acești munți se numesc Lerești, din care abia dacă avem vreun venit. Al doilea fâneț, mănăstirea l-a primit de la un farmacist din București: aceasta se află în apropierea drumului spre Târgoviște, după al doilea munte, pe lângă niște sălcii și se cosește în fiecare an. Al treilea fâneț se află în locul căruia i se zice Saguri. Al patrulea este în locul căruia i se zice Sălcii. Al cincilea, un fâneț mare și frumos, este deținut de mănăstire la locul căruia i se zice Alargiser (?); acest fâneț a fost cumpărat în jurul anului 1710 cu 60 de galbeni de cucernicul părinte Panics și anume cu acea condiție că dacă stăpânul aceluia fâneț nu îl va răscumpăra până la sorocul stabilit, el va rămâne mănăstirii. Stăpânul fânețului nu l-a mai răscumpărat și a rămas (al mănăstirii, n.n.) până în anul 1745, an în care cucernicul părinte gardian Ilie Griffzki a primit bani și a dat fânețul împreună cu documentele care-l privesc moștenitorilor sus-amintitului stăpân. Acestea sunt lucrurile pe care le-am putut afla despre această mănăstire foarte veche în întregime distrusă.

VI

LISTA PRIVILEGIILOR ȘI DOCUMENTELOR DATE (PĂSTRATE LA) MĂNĂSTIRII DIN CÂMPULUNG

1. Scrisoare papală din anul 1695 de la papa Innocențiu al II-lea, prin care se acordă bisericii din Câmpulung dreptul de iertare deplină a păcatelor.
2. Cel mai vechi privilegiu, cu pecete atârnată, scris în limba slavă, cu privire la locul *Kloster* dat în jurul anului 1320 de la Hristos de domnitorul Mihai Vodă.
3. Document de excomunicare de la episcop pentru târgoveți din cauza locului zis *Kloster*, dat în anul 1698.
4. Documentul autentificat din anul 1711 de către persoane publice în care este cuprinsă declarația târgului că întreg locul zis *Kloster* ne aparține nouă, după documentul din anul 1656.
5. Sentința dată de principele Constantin cel Bătrân în favoarea noastră în privința locului zis *Kloster*.
- (f. 130) 6. Documentul prin care principele Grigore Ghica confirmă sentința dată prin care moara pe care Nicolae Wolf a cumpărat-o cu bani gata de la o curtecare Safta doamna ne este dăruită nouă. Documentul este dat după stilul vlah în anul 7144, iar după anii noștri obișnuiți 1643.
7. Aceeași sentință confirmată de la Constantin Nicolae Vodă în privința morii, anul 7183, iar în anii noștri 1682,
8. Document cuprinzând reconfirmarea sentinței de mai înainte dat nouă de Grigore Vodă în anul 7248, iar după stilul nostru 1730.
9. Hrisov pentru moara de la Mihai Racoviță, dat în anul 7249, adică anul 1731.

10. Scrisoarea lui Ștefan, vânzătorul morii de la care a cumpărat moara domnul Nicolae Wolf, dată în 7142, adică anul 1634.
11. Alt privilegiu referitor la moară, dat în 1634.
12. Privilegiul principelui Constantin dat în anul 1710, cu privire la via (din dealul, n.n.) Topoloveniului.
13. Privilegiu de la principele Ioan, dat în anul 1717, ca să putem duce liberi acasă vinul de la vie.
14. Document făcut în anul 1727 despre trei răzoare de vie cumpărate de la Ancuța.
15. Privilegiul lui Constantin Mavrocordat despre scutirea a doi oameni de darea dijmei de oierit, etc. 1732.
16. Privilegiul principelui Grigore Racoviță cu privire la vinărit, oierit, stupărit, etc., din anul 1761.
17. Privilegiul de la același principe despre doi oameni scutiți de dare, din anul 1761.
18. Privilegiul despre vinărici dat de Ștefan Racoviță în anul Domnului 1765, după ce încercase deja darea pe anul 1764.

VII

CATALOGUL GARDIENILOR CÂMPULUNGENI

-	în	anul	1656	Cucernicul părinte	Luca de la Chipravăț
-	"	"	1705	"	Daniel de la Chipravăț
-	"	"	1710	"	Serafim Petratomich
-	"	"	1712	"	Antonie Gungich
-	"	"	1714	"	Diodat Nicolae de la Chipravăț
-	"	"	1718	"	Marcu Iacovich
-	"	"	1721	"	Nicolae Paulittyianich
-	"	"	1730	"	Iacob Sdnos
-	"	"	1732	"	Laurentiu Both
-	"	"	1733	"	Berardin de la Ruși
-	"	"	1734	"	Alexie Szabo
-	"	"	1738	"	Francisc Grobauer
Postul neocupat din cauza războiului					
-	în	anul	1740	Cucernicul părinte	Ieronim Csubrin
-	"	"	1743	"	Ilie Griszki
-	"	"	1745	"	Ilie Griszki
-	"	"	1747	"	Anghel Franich
-	"	"	1749	"	Ambrozie Symko
-	"	"	1752	"	Dionisie Zerich

-	"	"	1754	"	Martin Nicolich	
-	"	"	1756	"	Lazăr Zich	
-	"	"	1757	"	Ladislau Kluha	f. 131
-	"	"	1759	"	Ștefan Kubik	
-	"	"	1761	"	Martin Nicolich	
-	"	"	1762	"	Ștefan Kubik	
-	"	"	1763	"	Ilie Fruscsik	
-	"	"	1764	"	Joseph Mergel	
-	"	"	1767	"	Martin Nicolich	
-	"	"	1769	"	Ștefan Kubik	
-	"	"	1770	"	Joseph Mergel	
-	"	"	1773	"	Ștefan Kubik	
-	"	"	1776	"	Bonaventura Andrenin	
-	"	"	1780	"	Antonie Csubrin	
-	"	"	1781	"	"	
-	"	"	1782	"	"	
-	"	"	1783	"	"	
-	"	"	1784	"	"	
-	"	"	1785	"	"	
-	"	"	1786	"	Paulin Raikovzts	
-	"	"	1787	"	Antonie Csubrin	
-	"	"	1788	"	"	

Postul neocupat din cauza războiului

-	în	anul	1789	Cucernicul părinte	Antonie Csubrin	
-	"	"	1790	"	Ludovic Kiss	
-	"	"	1791 <1891>	"	Barnaba Leszt्यान	
-	"	"	1792 <1892>	"	Antonie Csubrin	
-	"	"	1793 <1893>	"	"	
-	"	"	1794 <1894>	"	"	
-	"	"	1795 <1895>	"	"	
-	"	"	1796 <1896>	"	"	
-	"	"	1797 <1897>	"	"	
-	"	"	1798 <1898>	"	"	
-	"	"	1799 <1899>	"	"	

De asemenea, cucernicul părinte Venantin Botes, gardianul mănăstirii.
<.....> = transcrieri greșite.

BISERICILE DE LEMN DIN MUSCEL

ION POPESCU ARGEȘEL
ANCA POPESCU ARGEȘEL

Ca pretutindeni în țară, numeroase biserici de lemn din Muscel au dispărut de-a lungul timpului, în cele mai multe cazuri, în locul lor ridicându-se altele de zid. Astfel, la ora actuală, din cele peste 200 de locașuri de cult ortodox din Muscel, doar 16 mai sunt de lemn. Unele biserici au fost strămutate în alte județe mai îndepărtate, sau au fost aduse aici din județul vecin Argeș, sau chiar de la distanță mult mai mare (Maramureș). La un număr mai mare de biserici se mai păstrează acoperișul de lemn (îndeosebi de șită), iar în câteva cazuri, turla de lemn, ori tinda din lemn (adăugată ulterior ridicării locașului).

Biserici de lemn dispărute.

Dintre bisericile de lemn consemnate până în secolul al XVIII-lea (în diverse documente – păstrate mai ales la parohii, sau în lucrări publicate), în prezent dispărute, amintim pe cele din: Văleni-Dâmbovița (1468¹), Topoloveni (sec. XV²), Cotești (ante 1686³), Priboienii de Sus (1690⁴), Schitul Budișteni (1673⁵), Albești (1720-1723⁶), Drăghici (cea construită de egumenul Vasile Cicabelea, de la Mănăstirea Negru Vodă din Câmpulung, între 1725 și 1739⁷, ctitorul fiind originar din acest sat), Pietroșani (1750⁸), Coșești (1750⁹), Domnești (una ctitorită la 1770 și alta la 1776¹⁰), Ulita (1767¹¹), Berevoiești-

¹ *Monografia comunei Văleni-Dâmbovița*. Ed. Litera, București, 1976, p. 212.

² Ion Boalcă, *File din istoria orașului Topoloveni*, Ed. Argeș-Press, 1966, p. 66.

³ Ieromonah Ioanichie Bălan, *Vetre de sihăstrie românească*, Ed. Inst. Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 488.

⁴ Documente parohiale.

⁵ Sp. Cristoceă, *Contribuții la cunoașterea Schitului Budișteni* (sec. XVII), „Glasul Bisericii, anul XLIII, nr. 4-5, 1989.

⁶ Documente parohiale.

⁷ Documente parohiale.

⁸ Petre P. Stănescu, *Pietroșani - monografie*, 1974, p. 124.

⁹ Preot Dumitru Sandu, *Eparhia Râmnicului și Argeșului*, 1976, p. 414.

¹⁰ P. I. Ionescu - Mușcel, *Istoria veche și nouă a comunei Domnești, județul Muscel*, București, 1941, p. 66.

¹¹ Preot D. I. Manu, *Schitul Ulita*, Îndrumător misionar patriotic, 5, Episcopia Râmnicului și Argeșului, 1988.

Ungureni (1769¹²), Davidești (1771¹³), Jugur (1774), Petrești (1775), Lăpușani (1776-1780), Rădești (1778-1779), Valea Popii (1786), Radu Negru (1787¹⁴), Ciănești (1793¹⁵).

Dintre bisericile de lemn din secolul al XVIII-lea, dispărute, amintim pe cele de la Vițichești¹⁶ și Ciocănești.

Pentru secolul următor, date interesante ne oferă Catagrafia de la 1810, deși nu este inclus întregul județ Muscel. Astfel, din cele 87 locașuri (pe lângă bisericile de mir, sunt menționate patru mănăstiri și cinci schituri), un număr de 40 erau de lemn¹⁷. În orașul Câmpulung toate bisericile erau de zid, de lemn fiind doar cea din satul vecin Lerești. În plasa Cârcinovului figurează 15 biserici de lemn, la Ciulnița, Călugărița (sat dispărut, azi), Glâmbocata, Budișteni(i) de Sus, Budișteni(i) de Jos, Negrești(i) de Jos (satul Zgripcești, de azi), Dobrești, Beleți(i) de Sus, Beleți(i) de Jos, Priboieni(i) de Sus, Priboieni(i) de Jos, Vițichești, Gorganu de Jos, Bădulești (sat dispărut, azi), Cârstieni (azi, Cârstieni); în plasa Argeșel figurează 14 biserici de lemn, la Colibași, Conțești, Voroveni, Bârsești, Vulturești, Bătiești (azi, înglobat satului Vulturești), Hârtiești, Boteni-Ungureni (azi, înglobat satului Boteni), Mățau, Poienari, Drăghiciu, Văcarea și Valea Popii; în Plaiul Dâmbovița sunt consemnate bisericile de lemn de la Stoenеști, Bădeni, Misteacăn (azi, Mesteacăn), Văleni, Runceasa (azi, înglobat satului Malu cu Flori), Cetățeni, Micloșani și Valea Mare (în total 7 biserici); în plasa Rucăr toate cele 5 biserici erau de zid, iar în plasa Bratia este amintită doar biserica de lemn de la Negești-Vlădești Pământenii (Vlădeștii de Jos). Din cele 4 mănăstiri și 5 schituri, biserică de lemn întâlnim doar la Schitul Dobrești.

Cu toate că din Catagrafie lipsesc numeroase sate (toate din valea Râului Doamnei și o parte din cele de pe văile Bughii și Râului Târgului), ne putem face o imagine, în legătură cu numărul mare de biserici de lemn existente în Muscel, cu aproape două secole în urmă.

În majoritatea satelor, în locul bisericilor de lemn s-au construit altele de zid, ca la Hârtiești (1837-1842), Mățau (1849), Văcara (1853), Suslănești (1859¹⁸), Leicești (1868), Vultureștii de Sus (1870), Berevoiești-Ungureni (1871) etc. Altele au dispărut definitiv, ca în cazul bisericii de lemn de la

¹² Ion C. Hera-Bucur, *Monografia comunei Berevoiești-Muscel*, Ed. Tehnică, București, p. 61.

¹³ Ion S. Băcanu, *Monografia comunei Davidești*, Ed. Cultura, Pitești.

¹⁴ Mărtu Flaminu, *Monumentul lapidar de la Lacu Roșu*, „Biserica Ortodoxă Română”, Anul XC, nr. 5-7, 1972.

¹⁵ Petre P. Stănescu, *op. cit.*, p. 334.

¹⁶ Ioan Boalcă, *op. cit.*, p. 68.

¹⁷ Preot Ion Vasile Voinea, *Catagrafia bisericilor și preoților din județul Muscel la 1810*, „Glasul Bisericii” anul XXXV, nr. 3-4, 1976.

¹⁸ Aici a existat o biserică de gard de nuiele, luată de râul Argeșel la o viitură, apoi s-a făcut alta de lemn, în punctul unde se află actuala biserică de zid (Ion Suciu, Ion Popescu, Petre Tomescu, *Monografia comunei Mioarele*, Ed. Litera, București, p. 222).

Schitul Budișteni,¹⁹ sau bisericile de zid au fost edificate pe alte amplasamente (Vițițești, Topoloveni, Ciocănești, Valea Româneștilor, Văleni-Dâmbovița, Boteni ș.a.), în funcție de evoluția vetrelor respectivelor sate.

Actualele biserici de lemn

În anul 2000 în Muscel existau 17 biserici de lemn (8,5% din numărul total), din care, una este din secolul al XVII-lea, șase sunt din secolul XVIII, opt din secolul XIX și două din secolul XX. Trei biserici de lemn, provin din alte județe (cea mai veche – din secolul al XVII-lea, una din secolul XVII și alta din secolul XX).

Biserica de lemn Drăghicești a Mănăstirii Călinești a fost strămutată într-un punct dominant al Dealului Călinești (la 270 m altitudine), în 1988, din vechea vatră situată în centru, lângă DN 17. Ctitorită de către Domnița Bălașa, fiica lui Constantin Brâncoveanu, în perioada Așezămintelor Brâncovenești (circa 1720-1740), mai este cunoscută și sub numele de *Biserica Domnița Bălașa*²⁰.

Monumentul conservă forma originală, fiind de plan dreptunghiular, cu pridvor deschis pe latura vestică și ușa cu arc în dublă acoladă. Are o turlă-clopotniță hexagonală (cu șase ferăstruici), pe pronaos, iar absida altarului este poligonală. Altarul are tavanul drept, iar catapeteasma de lemn prezintă patru registre cu icoane. Naosul, dreptunghiular, cu boltă semicilindrică, prevăzută cu o grindă transversală este luminat de două ferăstruici, situate pe laturile exterioare, iar pronaosul are tavanul drept.

Ancadramentele edificiului beneficiază de un frumos decor sculptural (cosoroabe cu decupeuri în arcade simple, stâlpi cu profile simple la bază și capitol etc.)²¹.

Consemnările din fondul bibliofil confirmă vechimea bisericii²².

Din februarie 1995, printr-un ordin al Sfântului Sinod, biserica devine mănăstire, luând numele comunei Călinești, pe teritoriul căreia se află. Drept chilii, folosește cele două clădiri din apropiere, provenite de la o unitate agricolă.

Biserica păstrează zece icoane din secolul al XIX-lea.

Biserica de lemn Jupânești este situată în nord-vestul satului, pe o terasă din dreapta Râului Doamnei, la 330 m altitudine. A fost construită de Necula jupan Romleanul (Constantinopleanul), popa Mihăilă și Necula Grecul, Leat 7250 (=1742), pe locul unei vechi bisericiuțe, pomenită la 1636, într-un hrisov

¹⁹ În 1873, aceasta era într-o „stare prăpădită” (Spiridon Cristoea, *op. cit.*).

²⁰ Prof. Grigore Constantinescu, *Bisericile de lemn din județul Argeș*, „Păstorul Ortodox”, Episcopia Argeșului, Mușcelului și Teleormanului, I, nr. 1, 1995, p. 28.

²¹ Idem.

²² *Ibidem*.

al lui Matei Basarab. Bisericuța a fost demontată numai după ce s-a terminat construcția acesteia (lemnăria fiind scoasă pe ușa bisericii). Lăcașul a fost edificat în două etape: prima, biserica propriu-zisă, iar peste câțiva ani a fost ridicat pridvorul cu clopotnița. Prelungirea pridvorului a fost legată de nevoia de învățătură, întrucât aici învățau carte sătenii.

Este una dintre cele mai frumoase biserici de lemn din Muntenia, reprezentând o culme a creației crucerilor musceleni, prin elaborata și variata sa decorație arhitecturală²³. În 1892, la 150 de ani de la ctitorie, este declarată monument istoric (la stăruința preotului Ion Bucurescu). Atât interiorul, cât și exteriorul bisericii prezintă elemente decorative deosebit de bogate și de valoroase. Naosul și pronaosul sunt acoperite de câte o boltă semicilindrică de scânduri, retrasă spre interior, întărită la jumătate cu câte un arc dublu sprijinit pe console de formă capului de cal. Un brâu masiv, torsionat, lat de 12 cm cu un relief de 10 cm încinge biserica, terminându-se cu un cap de șarpe stilizat. Ancadramentele ferestrelor sunt decorate cu creștătură și chenar în relief, tot în formă de funie.

Accesele în pronaos și naos sunt decupate în partea superioară, în arcade compuse din multiple arcuri crestate.

Ca o particularitate, amintim că fiecare fereastră este făcută de alt meșter, având un model aparte și câte un cap de cal sculptat.

Pridvorul, de formă polygonală, deschis, se sprijină pe patru stâlpi masivi și profilați la capiteluri și două andreele de lemn deasupra clopotelor, în chip de foișor – replică a bisericii Sfântul Gheorghe din Pitești (de la 1656).

Biserica de lemn Drăghicești- Călinești
(sec. XVIII).

Biserica de lemn Jupânești (sec. XVIII).

Construcția este din lemn de stejar (scânduri), cu încheieturi în coadă de rândunică.

Singurele picturi murale se află la intrare – raiul în stânga și iadul în

²³ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 34.

dreapta.

Biserica este pardosită cu lespezi de piatră și învelită cu șită.

Catapeteasma ocupă tot spațiul dintre altar și naos și are cinci registre cu icoane, foarte vechi.

Exceptând acoperișul, biserica nu are nici un cui de fier.

Printre daniile primite de biserică, amintim pe cele făcute de Ipsilanti (la 1776), Alexandru Moruzi (la 1795) și Ion Caragea (la 1813). Prima școală din Jupânești a funcționat în curtea bisericii.

Biserica de lemn Cârstieni este așezată în centrul satului cu același nume, la 300 m altitudine. A fost transferată pe amplasamentul actual, din valea Cușlei, de la o distanță de 3 km. Reprezintă o adevărată bijuterie arhitectonică, ce conservă forma originală. Pe peretele vestic este inscripționat prin incizie, anul construcției: Leat 7269 (1758-1759), iar pisania încrustată în pronaos confirmă comanditarii: „ereu Ștefan, ereu Oprea, Constandin, dâmpreună cu toți megieșii răposai”²⁴.

În formă de navă, de dimensiuni modeste, biserica este acoperită cu șită (acoperișul iese în afară circa 1,5 m); fără turlă și fără pridvor. Altarul, circular în interior și poligonal la exterior, are o ferăstruică pe axa bisericii și o alta (mai mică) la proscomidie. Naosul, puțin mai larg decât altarul și pronaosul este luminat de trei ferăstruici (două pe latura sudică și una pe cea nordică) – decupate, fiecare dintr-o singură bucată de lemn; bolta este semicilindrică. Pronaosul, decroșat, are o fereastră decupată, în formă de cruce, pe peretele sudic, fapt ce accentuează și mai mult aspectul arhaic al monumentului; bolta, de asemenea, este semicilindrică.

Temelia de zid, se termină la partea superioară cu un rând de cărămizi în formă de „dinți de ferăstrău”. Ancadramentele de la intrare sunt din grinzi masive, frumos sculptate, iar pe la jumătate, biserica este încinsă cu un brâu în torsadă. Legenda spune că biserica este făcută dintr-un singur lemn, adică dintr-un singur copac.

Supranumită *Biserica Turcului*, pentru că potrivit tradiției orale, un turc ucisese, în ea, un localnic,²⁵ lăcașul păstrează 7 icoane de la 1640 (patru la iconostas și trei în pronaos), care sugerează existența altei biserici, mai vechi. Situată în cimitirul din imediata apropiere, o cruce din piatră de Albești, datează de când s-a făcut biserica.

Biserica de lemn Mesteacăn, în ciuda statutului său de monument istoric, se află într-o stare jalnică, fără uși și fără ferestre. Situată în cimitir, beneficiază de un acoperiș nou, de șindrilă, singurul lucru dătător de oarecare speranță.

De mici dimensiuni, în formă de navă, biserica are o singură turlă, pătrată, cu patru ferestre. Pridvorul deschis, este sprijinit pe patru stâlpi de

²⁴ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 28.

²⁵ Idem.

lemn, pătrați, frumos sculptați. Pe o grindă din dreapta intrării de dimensiuni modeste, o inscripție indică anul 1772, mai mult ca sigur, anul ctitoriei. Naosul, dreptunghiular, cu tavanul semicilindric, înnoit, are două ferestre mici înfime pe laturile exterioare. La intrarea în altar, două grinzi late, despart cele trei spații de acces, lipsite, în prezent, de uși. Altarul are tavanul tot semicilindric, mai coborât decât în naos și păstrează masa – din lespezi de gresie și o cruce. Pardoseala bisericii este realizată din lespezi de gresie. La exterior, un brâu încinge biserica de jur-împrejur, cam pe la jumătatea zidului, iar acoperișul, care iese mult în afară, îi imprimă, modestului monument (dacă avem în vedere dimensiunile sale), un aspect tipic de navă.

Întreg edificiul este din lemn de stejar, inclusiv cuiele, iar în cimitir, o parte din crucile vechi, sunt din piatră de Albești (inscripționate cu litere chirilice, dovadă a vechimii lor).

Biserica de lemn Cârștieni (sec. XVIII).

Biserica de lemn Mesteacăn (sec. XVIII).

Biserica de lemn Enculești este situată în cimitirul satului, pe versantul drept al Văii Mari, la 335 m altitudine. Construită din lemn, pe locul numit Gurgui sau Vărgălău (din cătunul Ploscaru), de către jupân Nica și sora sa, monahia Marta, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, biserica a fost închinată Schitului Trivale din Pitești. În 1786 a fost preînnoită de săteni, mutată și reconstruită, mărindu-se, pe locul unde se află și astăzi. Ultima restaurare s-a făcut în 1995.

În formă de navă, biserica are o singură turlă, hexagonală. Sistemul de îmbinare a bânelor în „coadă de rândunică” conferă soliditate structurii absidei altarului,²⁶ care este poligonal. Catapeteasma are două registre cu icoane. Naosul, dreptunghiular, cu bolta semicilindrică (din scânduri așezate

²⁶ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 27.

Biserica din Enculești (sec. XVIII)

cu același nume, pe versantul nordic, la 810 m altitudine, în apropierea satului Bughea de Jos, de unde urcă pieptiș un drumeag. Are o istorie îndelungată, după C. Aricescu, citat de Dan Simonescu,²⁸ el ar data de la începutul secolului al XVI-lea, când a fost făcut de sătenii cătunului Malu. A ars în mai multe rânduri. La 1600 s-a reparat, devenind schit de călugări. Apoi este distrus din nou de un incendiu. La 1610 este reparat a doua oară.

C.D. Aricescu vorbește de patru hrisoave: unul de la 20 Martie 7185 (1677) de la Duca Vodă, care întărește privilegiile vechi acordate schitului de Matei Basarab și alți domni (scutire de oierit, dijmărit, vinărit etc.); altul de la 20 Decembrie 1776, al lui Alexandru Ipsilanti (care adaugă privilegiile noi) și ultimul, de la 24 februarie 1827, în care se amintește din nou de privilegiul de șase scutelnici.

O pisanie, din piatră de Albești, de la 1812, zace rezemată de peretele exterior sudic și consemnează, printre altele, că „s-a isprăvit repararea schitului, dărâmat de cutremurul din 1802”. În 1825 biserica a fost supusă unei restaurări totale²⁹. La acea vreme se păstrau trei cărți vechi (o **Evangelhie** de la 1683, un **Apostol** din 1684 și **Faptele Apostolilor** din 1684) și cele trei zapise amintite de Aricescu. O altă pisanie amintește de reparațiile din 1825, făcute de Mihai

longitudinal și șipci bătute la încheierea lor) are două ferestre mici, situate pe laturile exterioare. Pronaosul, cu plafonul orizontal (din scânduri de brad vopsite) este luminat prin cele două ferestre – una pe latura nordică și cealaltă pe latura sudică. Pridvorul deschis, cu acoperiș în două ape și fronton triunghiular, amplifică maiestuozitatea monumentului, iar decorul ancadramentului accesului în naos reflectă preocupările de ordin estetic ale meșterilor cruceri²⁷.

Biserica nu este pictată, în schimb are o serie de icoane.

Biserica de lemn a Mănăstirii Ciocanu se află sub vârful cel mai înalt al masivului deluros subcarpatic

²⁷ Idem.

²⁸ Dan Simonescu, *Schitul Ciocanu*, în revista „Muscelul nostru”, 1934, p. 18.

²⁹ Aurel Negoită, *Schitul Ciocanu*, „Glasul Bisericii”, anul XLIV, nr. 10-12, 1985.

Radovici.

Biserica Ciocanu (sec. XIX)

au bolta semicilindrică iar pe laturile sudică și nordică se află câte trei ferăstruici. Pridvorul deschis, dreptunghiular, se sprijină pe două mici coloane de lemn. Pictura datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (în frescă în pridvor și tempera în interior). Pe la 1802, popa Ion din Albești mărturisește că a învățat carte la Schitul Ciocanu, iar într-un zăpis din 16 decembrie 1834 se spune că „Zoița a lui Vasile Proca din Berevoiești a trimis un copil al său să învețe carte la Schitul Ciocanu“.

Actualmente, locașul este ridicat la rang de mănăstire.

Biserica de lemn Voroveni este situată în nordul satului, pe o terasă din stânga Argeșului, la 405 m altitudine. Anterior a existat o altă biserică de lemn (amintită în Catagrafia din 1810). Cea actuală, tot din lemn, a fost construită în 1826. În 1935 a fost mărită cu 5 m, spre vest (cu zid de cărămidă), iar în 1966 se reface acoperișul. Nu are pisanie.

De plan dreptunghiular, foarte lungă, are o singură turlă, de lemn, de mici dimensiuni, octogonală, cu opt ferăstruici. Altarul, de formă pentagonală, cu tavanul semicilindric, are o fereastră pe axa bisericii și o alta foarte mică, la proscomidie. Tâmpla, de lemn, este înzestrată cu trei registre cu icoane, iar cele trei uși sunt dreptunghiulare. Naosul, pătrat, este luminat de trei ferestre – două pe latura sudică și una pe cea nordică. Între naos și pronaos, doi stâlpi de lemn, separă trei spații de acces, fiecare fiind prevăzut cu câte o mică arcadă. Pronaosul I, tot pătrat, cu tavanul drept (din scândură de brad), jos, are deasupra turla-clopotniță; pereții sunt pictați. Pronaosul II (adăugat în 1935) are plafonul orizontal, fiind luminat de două ferestre mai mari în sud și de una mai mică în nord; pictura lipsește.

Între pronaosul I și II două coloane de lemn separă trei spații – unul de acces, în mijloc, iar celelalte, zidite în partea inferioară. Pridvorul deschis se

Actuala biserică este construită din bârne de stejar, pe temelie de piatră și acoperită cu tablă zincată. În formă de navă, lungă de 13 m, lată de 4 m și înaltă de 3 m (până la cornișe), biserica are două turlă de lemn. Altarul, semicircular, cu bolta semicilindrică (prelungită spre naos), este luminat de trei ferăstruici. Catapeteasma din lemn sculptat are două registre cu icoane. Naosul și pronaosul

sprijină pe două coloane de cărămidă și oferă o superbă priveliște spre Valea Argeșului.

Biserica din Voroveni (sec. XIX)

Pictura în frescă, realizată în 1846, se caracterizează prin grafism accentuat, dar și prin utilizarea unor cromatici de ocru, cobalt, verde crud – în conceperea scenelor religioase, decorul vegetal este exotic completând spațiile dintre personajele reprezentate³⁰. Remarcabil este și faptul că partea veche a bisericii conservă și la exterior pictura în frescă.

Biserica de lemn Gănești se găsește în sudul satului, pe o terasă medie din dreapta Râului Doamnei, la 420 m altitudine. Este construită din lemn de stejar și acoperită cu șită, în anul 1834, cu cheltuiala Ecaterinei Drugănescu, proprietara moșiei Gănești, soția căminarului Grigore Drugănescu (ctitorul culei din Retevoiești). A fost reparată între 1877 și 1878, prin grija preotului Ion Bărbulescu (s-a cercuit și tencuit și a fost pardosită cu lespezi, totodată zugrăvindu-se altarul și naosul). Între 1927 și 1930 i se adaugă pridvorul și se pictează restul bisericii, prin cheltuiala familiei Maria și Ilie Ogoreanu.

În formă de navă, cu acoperișul în două ape, biserica are o singură turlă. Altarul, semicircular, cu semicupolă este prevăzut cu o fereastră pe axa bisericii și cu alta la proscomidie. Naosul, cu bolta semicilindrică, dispune de câte două ferestre, situate pe fiecare din laturile exterioare. Între naos și pronaos se interpun doi stâlpi de lemn. Pronaosul, adăugat în 1929, are plafonul orizontal și câte o fereastră spre nord și spre sud. Pridvorul, adăugat în 1929-1930, este decroșat și mai coborât, fiind construit din scândură de brad, cu geamlâc și acoperit cu tablă. În stânga se află o piatră de mormânt care a fost mutată cu oseminte cu tot din interiorul bisericii. Turla închisă, octogonală, dispune de

³⁰ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 27.

opt ferestre dreptunghiulare,

Biserica din Gănești (sec. XIX)

Pictura murală se diferențiază stilistic dar și tehnic: tempera în altar și naos — operă a pictorului Gheorghe Belizarie din 1879, și pictură în ulei din 1930 (pronaosul și peretele estic al pridvorului), aparținând lui Gheorghe Zaffiescu din Curtea de Argeș.

Un brâu în torsadă, mascat de stratul de tencuială, dă ocol părții de început a locașului.

Biserica de lemn Moșteni-Greci se află în vestul satului, pe versantul drept al văii, la 475 m altitudine. Databilă ante 1810, când se atesta prezența a două biserici de lemn în localitate, construcția a fost consolidată în anul 1862 „în zilele Cuzii” și în anul 1889, când „s-a zugrăvit de Ilie de la Târgoviște”³¹.

În formă de navă, cu o singură turlă, cilindrică, cu vârful conic, biserica are altarul semicircular, cu semicupolă, luminat de o singură fereastră (spre nord) și prevăzut cu o ușiță spre sud. Naosul este dreptunghiular, cu tavanul drept, jos, cu câte două ferestre, situate pe fiecare latură exterioară. Între naos și pronaos, în „zidul” de lemn se află o deschidere

Biserica din Moșteni-Greci (sec. XIX)

³¹ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 28.

centrală de acces, cu arcadă și două mici spații laterale, închise în partea inferioară. Pronaosul, asemănător cu naosul în privința formei și dimensiunilor, are doar câte o fereastră pe laturile sudică și nordică, iar plafonul se sprijină pe patru stâlpi de lemn. Pridvorul, adăugat ulterior, de formă pătrată, este făcut din scânduri verticale și are trei ferestre spre sud și câte două spre nord și respectiv spre vest – unde se află și ușile de la intrare.

Sub raport constructiv, biserica are particularitatea realizării pereților din nuiele de alun împletite pe o structură de stâlpi de lemn, peste care s-a aplicat un strat consistent de lut amestecat cu nisip³².

Biserica de lemn Berevoiești-Ungureni este situată într-un punct dominant pe o terasă medie din dreapta Bratiei, la 550 m altitudine. A fost ridicată în locul celei vechi, care era tot de lemn (ce fusese adusă în 1862 de la Godeni), în 1871. Fiind tencuită, nu trădează natura materialului folosit în construcție.

În formă de navă, biserica are o singură turlă, închisă, octogonală. Altarul, decroșat, semicircular, cu semicupolă este luminat de o fereastră mare (pe axa bisericii) și o alta mică (la proscomidie). Catapeteasma de zid, se remarcă printr-o îmbinare a stilului bizantin cu cel gotic și este prevăzută cu două registre cu icoane. Naosul, cu cupolă înaltă, are câte două ferestre pe laturile exterioare. Între naos și pronaos, spațiul este marcat de stâlpi pătrați care separă trei spații, dominate de arcade semicirculare. Pronaosul se remarcă printr-o superbă cupolă.

Biserica de lemn Valea Siliștii se află în centrul satului, pe o terasă medie din dreapta pârâului Slănic, la 470 m altitudine. A fost edificată pe locul celei vechi, care era tot de lemn, între 1892 și 1894 (preot Adrian Bucur). Fiind tencuită, nici această biserică nu trădează natura materialului constructiv.

Altarul, semicircular, cu semicupolă, este luminat de două ferestre – una aflată pe axa bisericii și cealaltă la proscomidie; spre sud se găsește o ușă. Naosul este puțin mai larg decât restul bisericii și are turla susținută de patru stâlpi de stejar, iar pe laturile exterioare se află câte două ferestre. Între naos și pronaos spațiul este marcat de patru stâlpi de stejar. Pronaosul, pătrat, cu bolta sferică, dispune de câte o fereastră pe fiecare latură exterioară. Pridvorul, tot pătrat, are o boltă mică, sferică și este închis cu geamlâc pe două laturi (sudică și vestică) și cu zid spre nord.

Pictura inițială a fost făcută de Paraschivescu Belizarie (restaurată în 1991 de Victor Boarță din Mățău).

Biserica de lemn Malu este situată în sudul localității (sat tipic de culme din masivul deluros subcarpatic Ciocanu, așezat chiar pe cumpăna apelor dintre Bughea și Bratia), în punctul cel mai înalt al așezării, la 760 m altitudine. A fost construită între 1895 și 1898, în locul altei biserici de lemn, amintită în

³² Idem.

Catagrafia din 1810 și socotită ca veche (deci exista mai de demult). De la această biserică veche se păstrează un clopot mic, inscripționat „1799”.

În formă de navă, are două turlă (fiecare cu câte opt ferestre), de formă octogonală, din care una este închisă. Pe temelia de piatră s-au ridicat pereții de stejar (tencuiți); inițial a fost acoperită cu șită. Altarul, semicircular, cu semicupolă are două ferestre, una pe axa bisericii și alta la proscomidie. Naosul, dreptunghiular, este luminat de patru ferestre, câte două pe fiecare latură exterioară; aici se află turla deschisă, care are opt ferestre. Pronaosul este larg, cu plafonul ușor boltit, cu câte o fereastră spre sud și spre nord; deasupra se află turnul-clopotniță, către care accede o scară. Pridvorul, mai îngust și mai puțin înalt decât restul locașului, a fost adăugat ulterior. Deasupra ușii de intrare în pronaos este fixată pisania. Ca o notă de originalitate, amintim prispa (la circa 1 m înălțime și lată cam de 35 cm), care dă ocol altarului, naosului și pronaosului.

Pictura, în stil neobizantin a fost făcută de Petre Caza și Ion (Iancu) Cazan – tatăl și fiul (restaurată în 1934 de Ion Fleșaru). Culoarele sunt frumos îmbinate, predominând albastru și roșu, iar figurile sfinților fiind aproape în mărime naturală³³.

Biserica de lemn Poienărei se află în centrul satului, pe un fragment de terasă superioară din dreapta Râului Doamnei, la 635 m altitudine. Edificată în întregime din lemn, între 1937 și 1943, după planurile arh. Dumitru Ionescu-Berechet, a fost pictată de Ion Fleșaru.

Reprezentând un adevărat monument de arhitectură, are formă de cruce și o singură turlă. Altarul, semicircular, este prevăzut cu o fereastră mare (pe axa bisericii) și este separat de naos printr-un iconostas de lemn sculptat. Naosul, lărgit prin cele două abside laterale, dreptunghiulare (fiecare

Biserica din Poienărei (sec.XX) având câte o fereastră), este supraînălțat de turla deschisă, octogonală (cu opt ferestre înguste și înalte). Pronaosul, larg, cu tavanul ușor boltit este prevăzut cu cafas, tot din lemn, dominat de o boltă separată; pe laturile sudică și nordică

³³ P. C. Pr. Dănuț Manu, *Din istoria bisericăscă de ieri și de azi a Muscelului, Pitești*, 1994, p. 16.

se află câte două ferestre. Construcția este țencuită atât în interior cât și în exterior. Pictura a fost executată de Ion și Alexandru Fleșaru.

Deasupra ușii de intrare, în pronaos, tabloul votiv ne înfățișează ctitorii – Grigore și Ecaterina Poienăreanu, iar în dreptul ușii se află portretele Patriarhului Nicodim și al regelui Mihai I (acesta din urmă, încă acoperit de vopsea).

Decorul arhitectural conferă bisericii valențe remarcabile, fiind distribuit la stâlpii și fruntarul pridvorului, pe brâul de torsadă supraînălțat, întrerupt de ancadramentele sculptate ale ferestrelor, la montanții verticali fixați între brâu și cornișă și la limitele unghiulare ale turlei³⁴.

Dintre slujitorii bisericii, se remarcă preotul Ion Constantinescu, care a sfârșit în închisorile comuniste.

Anterior, aici a existat tot o biserică de lemn (din bârne de stejar) de la 1858.

Biserica de lemn Vlădeștii de Jos din centrul satului cu același nume, este situată pe o terasă medie din dreapta Bratiei, la 443 m altitudine. A fost construită din temelie între anii 1976-1986, pe locul unei biserici de la 1893, fiind făcută în totalitate din lemn, având nu numai acoperișul, dar și pereții exteriori din șită.

În formă de navă, are o singură turlă, octogonală, prevăzută cu patru ferestre înguste. Altarul, decroșat, poligonal, cu semicupolă, primește lumină prin cele două ferestre – una pe axa bisericii și alta la proscomidie; spre sud se află o ușă. Tâmpla de lemn are două registre cu

Biserica din Vlădeștii de Jos (sec. XX)

icoane. Naosul, puțin mai larg decât restul edificiului, cu tavanul ușor boltit, sprijinit pe patru stâlpi de beton, este dominat de turla deschisă. Între naos și pronaos, spațiul larg este marcat de o arcadă semicirculară susținută de stâlpi laterali cu profil semicilindric. Pronaosul, dreptunghiular, are plafonul boltit, marcat de o cupolă centrală sferică; pe fiecare latură exterioară se află câte o fereastră. Pe perețele vestic sunt pictate portretele patriarhului Iustin Moisescu și episcopului Calinic. Pridvorul, decroșat, cu bolta semicilindrică are câte o fereastră pe laturile sudică și nordică, iar pe cea vestică se află ușa de la intrare.

³⁴ Prof. Grigore Constantinescu, *manuscris*.

Pictura, în frescă, a fost executată de Gheorghe și Năiță Negru din Retevoiești, tatăl și fiul.

Ca o notă de originalitate a celei mai noi biserici de lemn din Muscel, amintim cele două turnulețe conice, de la extremitățile locașului.

Biserici de lemn strămutate.

Biserica de lemn a Schitului Dragoslavele este așezată în vestul satului, pe versantul drept al văii Dâmboviței, într-un punct dominant, cu largi și pitorești priveliști (la altitudinea de 680 m).

Biserica a fost adusă în 1949 de Patriarhul Iustinian, întemeind aici schitul. În perioada interbelică, din Borșa Maramureșului, biserica fusese transferată la Predeal, la o tabără din fosta Strajă a Țării (Organizație a tineretului, inițiată de regele Carol al II-lea). După 1948, înființându-se aici un liceu militar, biserica a trebuit să fie mutată, patriarhul Justinian, reconstruind-o la reședința sa de la Dragoslavele, pe un teren cumpărat din banii proprii. A fost sfințită la 21 August 1949³⁵. După reconstrucție, pe o grindă care desparte naosul de pronaos, a fost săpată o pisanie.

Biserica datează de la sfârșitul secolului al XVII-lea și se înscrie ca un element absolut inedit în peisajul montan muscelan, cu turla ei zvultă și foarte înaltă.

De plan rectangular cu absidă poligonală decroșată, are pridvor pe latura sudică și antepridvor prevăzut cu doi stâlpi frontali, dispus în față.

Biserica schitului Dragoslavele (Sec. XVII)

Altarul, relativ adânc, cu bolta semicilindrică, are o singură fereastră spre nord, iar catapeteasma dispune de patru registre cu icoane. Naosul este prevăzut cu patru ferăstruici, câte două pe fiecare din laturile exterioare. Pronaosul, cu plafonul foarte jos, cu două ferestre, are deasupra turla impunătoare, învelită cu șindrilă și surmontată de un foișor cu balustradă și arcade traforate, acoperișul

³⁵ Ion Apostol, *Reședința patriarhală de la Dragoslavele*, „Glasul Bisericii”, anul XLIV, nr. 3-4, 1990.

de forma unui coif fleșă piramidal, având baza pătrată evazată³⁶. Decorația în lemn este concentrată pe ancadramentul accesului principal (torsadă, rozete, pomul vieții), la balustrada foișorului turlei (traforuri) și la pridvor (crestături pe contrafise)³⁷.

Pictura în tempera fără liant – pe un suport subțire de var stins aplicat pe lemn sau pe fâșii de pânză muruflată la interstițiile bânelor – de factură naivă, marcată de un pronunțat grafism acoperă, în interior, întreaga suprafață a pereților și bolților³⁸.

Biserica de lemn Vărzăroaia se află în centrul satului, pe o terasă medie foarte întinsă din dreapta Râului Doamnei, la 450 m altitudine.

În formă de navă, biserica are trei turle și este acoperită cu șită. Altarul, decroșat, poligonal, cu bolta curbată joasă dispune de o singură fereastră (la proscomidie), iar ca o particularitate se remarcă ușa situată pe axa bisericii. La proscomidie sunt trecuți ctitorii vechii biserici de la Costești-Vâlsan (județul Argeș) de unde a fost transferată această biserică de lemn, precum și ctitorii ultimei renovări, când s-a consolidat cu ajutorul unor stâlpi de beton. Catapeteasma de lemn dispune de trei registre cu icoane, iar cele trei spații ale ușilor au arcade semicirculare. Naosul, cu turla deschisă, octogonală (luminat de opt ferestre) are pe fiecare latură câte o fereastră. Pronaosul este dominat de o altă turlă deschisă, asemănătoare cu cea

Biserica Vărzăroaia (sec. XIX)

din naos, cu același număr de ferestre. Pridvorul, decroșat, cu bolta semicilindrică longitudinală, este susținut de patru coloane și doi stâlpi – între care se interpun arcade străpunse de drugi de fier. Adăugat ulterior, pridvorul este închis cu geamlâc. Pisania de deasupra ușii de la intrarea în pronaos ne informează că biserica a fost făcută în anul 1894 de preotul Ioan Serafimescu. Deasupra pridvorului se află turla-clopotniță, de formă pătrată, cu patru ferestre, iar pe frontispiciu se află cinci ocnițe pictate. La răsărit de biserică se găsește Cimitirul

³⁶ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 35.

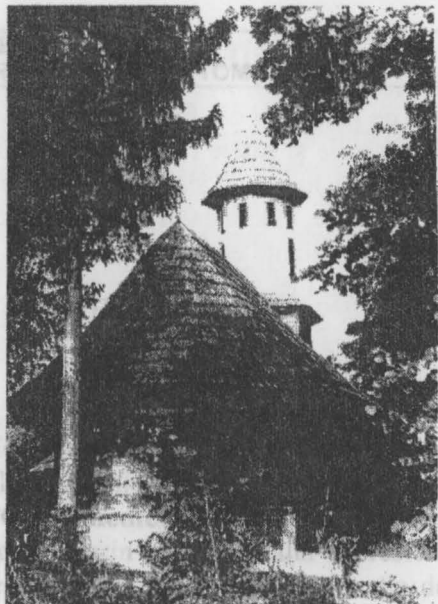
³⁷ Idem.

³⁸ *Ibidem*.

Biserica de lemn Drăguțești aflată în Muzeul Viticulturii și Pomiculturii de la Golești.

Adusă din satul Drăguțești (județul Argeș), situat în Piemontul Cotmeana, în 1968, biserica sporește tezaurul de frumusețe al așezământului de cultură de la Golești. Datată „1814” (prin incizie), pe peretele exterior al pronaosului a fost întemeiată cu „osârdia” comanditarilor: Drăguț, a fiilor acestuia, Constantin și Drăgușin, a enoriașilor Badea, Nicolae și Pătru, lui Pătru ereu și Stoica diacon³⁹.

De formă patrulateră alungită, cu absida altarului poligonală, locașul are pridvor deschis, cu stâlpi și fruntarii ce dovedesc un deosebit gust artistic (numele crucerilor sunt dăltuite în pridvor)⁴⁰.

Biserica Drăguțești (sec. XIX)

Biserica de lemn Coșești, ctitorită la 1750 a fost vândută unui sat din Teleorman, în 1841⁴¹.

Biserica de lemn de la Schitul Slănic, ctitorită la 1805, a fost demontată și dusă într-un sat din județul Vlașca, în 1830⁴².

Biserica de lemn din Vultureștii de Jos, construită la 1809 a fost vândută în 1865 și dusă cu căruțele în satul Călugărița (Jarcaleți), azi Merișani, județul Teleorman, la circa 120 km depărtare⁴³. Bogatele ornamente de pe cosoroabe și de pe stâlpii pridvorului, brâul median în torsadă, precum și ancadramentele ușilor și ferestrelor, în aceleași motive, sunt elemente care îndreptățesc biserica din Merișani-Teleorman să se numere printre monumentele de lemn cele mai de seamă din Țara Românească și să fie clasată ca monument istoric⁴⁴.

Biserica de lemn Godeni, a fost dăruită satului Berevoiești-Ungureni, în 1862, când s-a construit cea de zid.

³⁹ Prof. Grigore Constantinescu, *op. cit.*, p. 27.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Preot Dumitru Sandu, *op. cit.*, p. 414.

⁴² Protosinghel Vitimion Nițoiu, starețul Schitului Slănic (1944-1978), *Ce a vrut Dumnezeu cu mine?*, Valea Popului, 1997.

⁴³ Preot Horia Constantinescu, *Biserici de lemn mutate și strămutate*, „Glasul Bisericii”, anul XXXVI, nr. 5-6, 1976.

⁴⁴ Idem.

NEGUSTORUL MEDIEVAL

FILOFTEIA PALLY

Puține epoci au avut, ca Evul Mediu creștin occidental din secolele XI-XV, convingerea existenței universale și veșnice a unui model uman – afirmă Jacques le Goff în prefața lucrării *Omul medieval*. În această societate, dominată de religie, modelul uman este definit prin cea mai înaltă expresie a științei religioase – teologia, creștinătatea medievală insistând, în funcție de epoci, fie asupra imaginii pozitive a omului ca ființă divină, creată de Dumnezeu după asemănarea sa, fie asupra imaginii negative, a păcătosului pradă ispitei, condamnat la moarte veșnică. Dacă viziunea pesimistă asupra omului este prezentă de-a lungul întregului Ev Mediu, mai accentuată în perioada timpurie dintre secolele al IV-lea și al X-lea, imaginea optimistă a omului, capabil să se mântuiască prin continuarea creației divine, prinde contur începând cu secolele al XII-lea și al XIII-lea.

Concepțiile feudale asupra omului îl integrau, toate, într-un fel sau altul, în societate, descrierea lui nefiind posibilă fără ajutorul realităților economice, sociale, mentale și imaginare.

La începutul secolului al XI-lea, în Europa, cea mai mare parte a populației trăia la sate, iar negustorii erau deja o categorie socială determinată, cu un rol deloc neglijabil. Mutațiile de mare amploare, care au afectat economia și structura socio-culturală a Europei, au transformat negustorul dintr-un element secundar al începuturilor medievale, într-o figură proeminentă, a cărei mentalitate se va deosebi fundamental de cea a clerului, cavalerilor sau țăranilor, favorizând elaborarea unor noi principii etice.

Nevoile de bunuri și mărfuri diverse, care trebuiau aduse din locuri îndepărtate, au condus la dezvoltarea categoriei sociale a negustorilor care, pe apă sau pe uscat, transportau veșminte și stoffe de lux, mobilier costisitor, obiecte rare, dar și mărfuri de uz curent, mărele Europei de Nord și Sud, fluviile și căile terestre, rămase din epoca romană, reprezentând principalele artere comerciale.

Negustorul din Evul Mediu timpuriu se deosebește aproape total de cel din Evul Mediu central sau din perioada finală – arată Aron J. Gurevici, în

studiul **Negustorul**. În acest sens, el descrie activitatea comercianților din Europa de Nord, pe vremea vikingilor, caracterizată prin atitudini războinice, față de locuitorii din Franța, Anglia, vechea Rusie și zona Mediteranei. În urma lor, orașele și satele rămăneau pârjolite, oamenii și animalele erau ucise, furia normandă luând cu sine prăzi bogate, inclusiv comorile bisericilor. Săpăturile arheologice, efectuate în situri din epoca vikingă, au scos, însă, la iveală, alături de arme, balanțe cu greutăți, utilizate de marinarii scandinavi, ceea ce conduce la concluzia că nu toate comorile din aur și argint provin din năvăliri, ci și din negocieri comerciale. Saga irlandeză arată, însă, că vikingul smulge cu forța ceea ce nu poate obține prin schimb, comerțul și jaful suprapunându-se aproape în toate împrejurările.

Într-adevăr, negustorii din feudalismul timpuriu nu puteau fi lipsiți de spirit războinic, în lungile lor călătorii expunându-se la mari primejdii, de la pirați și briganzi, până la seniorii locali, care le taxau mărfurile și câștigurile, uneori chiar confiscându-le.

Una dintre cele mai interesante descrieri ale negustorului aparține lui Aelfric, scriitor ecleziastic și prelat englez la începutul secolului al XI-lea care, în **Colloquium**, îi atribuie acestuia următoarele cuvinte: «Sunt folositor regelui, nobilimii, bogaților și întregului popor. Mă îmbarc pe o corabie cu mărfurile mele și navighez spre teritorii situate dincolo de mări, îmi vând marfa, cumpăr obiecte prețioase, de negăsit, aici, la noi. Le aduc cu mari riscuri; câteodată, mă scufund într-un naufragiu în care îmi pierd toate bunurile, reușind doar să scap cu viață... Vând mai scump decât am cumpărat, pentru a avea un beneficiu și a-mi putea hrăni soția și copiii».

Societatea medievală manifestă, față de negustor, o atitudine contradictorie. Pe de o parte, are nevoie de prestația acestuia; pe de altă parte, prestigiul lui social este foarte scăzut, îmbogățirea sa stârnind suspiciuni cu privire la responsabilitate și cinste. Negustorul, acest paria al societății medievale timpurii, este anatemizat de teologi, sintagma *Meseria de negustori îi displace lui Dumnezeu* făcând carieră secole de-a rândul.

Deși îi recunoștea necesitatea pentru societate, Sfântul Toma d'Aquino afirma cu repulsie: *Comerțul are în sine ceva rușinos*.

Caracterul contradictoriu al statutului negustorului din această perioadă este exprimat sugestiv în apariția călugărilor cerșetori. Sfântul Francisc de Assisi, descendent al unei bogate familii de negustori de postav, a renunțat la avere, a rupt relațiile cu familia și a întemeiat ordinul franciscanilor, a cărui concepție de bază o reprezenta sărăcia evanghelică.

Atitudinea violentă față de negustori este explicabilă, nu doar prin opulența averii sale, cât și prin modalitatea cea mai imorală de realizare a ei: cămătăria. Pentru a-și spori capitalul, cei mai mulți negustori recurgeau la această modalitate, înfierată de autorii creștini. În 1179, Biserica va interzice

oficial creștinilor practicarea cămătăriei, ceea ce a declanșat creșterea rolului jucat de evrei în viața economică a Europei, religia lor permițându-le o astfel de practică economică.

Scurte anecdote moralizatoare, luate din folclor sau din literatura vremurilor trecute, îl identifică pe cămătar cu un monstru imoral, dușman al lui Dumnezeu, josnic prin îmbogățirea lui fără răgaz. În *Infernul* lui Dante, chinurile la care sunt supuși cămătarii sunt dintre cele mai severe. Dacă Domnul i-a poruncit omului să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții, cămătarul, în schimb, se îmbogățește așteptând banii, furând timpul – acest patrimoniu general – fapt ce îl condamnă la pierderea definitivă a luminii și odihnei veșnice.

Despre cămătari, unul dintre cronicarii primei jumătăți a secolului al XIII-lea, Mathieu Paris, consemna: «Lombarzii (astfel erau numiți bancherii și cămătarii italieni în țările din nordul Alpilor) sunt mari escroci... niște trădători și impostori. Ei devorează nu numai oamenii și animalele domestice, ci și morile, castelele, domeniile, câmpiile, tufișurile și pădurile. Într-o mână țin o foaie de hârtie, în cealaltă un condei și, cu ajutorul celor două instrumente, îi despoaie pe oameni până la os și își umplu punga proprie cu banii acestora din urmă. Se îngrașă pe seama nevoilor celorlalți și sunt asemenea lupilor mănăcători de oameni»¹. Această evaluare explică numeroasele pogromuri și măceluri de cămătari italieni în Occident, de-a lungul ultimului sfert al secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, un fenomen la fel de frecvent ca și pogromurile de evrei, motivate atât de practicile cămătărești, cât și religioase. În *Cronica de la Strasbourg* (sfârșitul veacului al XIV-lea, începutul veacului al XV-lea) putem citi: «Dacă evreii ar fi săraci, iar seniorii nu le-ar datora bani, atunci nu ar mai fi arși».

Etica acumulării intră în contradicție cu doctrina religioasă și cu concepțiile aristocrației, pentru care cheltuirea demonstrativă, ostentativă și publică a bogăției sale reprezenta semnul valorii, în vreme ce negustorul se identifica cu traiul cumpătat, asociat ideii de zgârcenie. Cele două personaje au fost adesea prototipuri comportamentale în literatura populară, un cunoscut poem anonim englez, din secolul al XIV-lea, intitulându-se chiar *O bună și scurtă discuție între Strângătorul de bani și Cheltnitor*.

Franciscanul german Berthold de Ratisbonne ne-a lăsat una dintre cele mai interesante structuri ale diversității sistemului social din secolul al XIII-lea. Conform concepției sale, între ierarhia celestă și aceea terestră există o perfectă analogie, celor nouă coruri de îngeri corespunzându-le nouă ordine de oameni. Dacă există trei coruri superioare ale îngerilor, este firesc să existe trei ordine superioare de oameni, care să se înalte deasupra tuturor celorlalți, datori să le dea ascultare. Cele trei ordine superioare sunt: 1) preoții și papa; 2) călugării și

¹ A. Gurevici, *Negustorul medieval*, p. 231, în J. le Goff, *Omul medieval*, București, 1998.

judecătorii seculari, care îi cuprind pe împărat și pe nobili și 3) toți seniorii laici. Celelalte șase ordine sunt prezentate ca fiind obligate să slujească ordinele superioare, fără a fi structurate ierarhic, ci doar nuanțate după valoarea lor economică și socială. Astfel, ordinul al IV-lea îi cuprinde pe meșteșugarii de îmbrăcăminte și încălțăminte; al V-lea ordin îi desemnează pe meșteșugarii care folosesc instrumente din fier (giuvaergii, bătători de monedă, fierari, dulgheri, zidari); corul al VI-lea îi cuprinde pe negustorii care aduc mărfuri din lumea largă, în vreme ce vânzătorii de hrană și băutură formează al șaptelea cor. Țăranii reprezintă penultimul ordin, pentru ca medicii să fie menționați în ultimul cor, poziția lor marginală desemnându-i ca pe o categorie inferioară, cu rol social minim. Schema societății medievale, elaborată de eclesiastul franciscan, identifică și al zecelea cor, în care sunt cuprinși pantomimii și actorii, a căror existență, pusă în slujba răului, le condamnă sufletul la pierzanie.

Ca teolog și predicator, Berthold de Ratisbonne respectă cu fidelitate sensul creștinismului medieval, dar tabloul conține deja noi potențialități, dând o formulare etică și religioasă speranțelor și aspirațiilor unor oameni.

Secolul al XIII-lea și prima parte a secolului al XIV-lea devine perioadă de înflorire a corporației negustorilor, în numeroase orașe europene elita negustorească devenind patriciatul, pătura conducătoare care concentrează bogății uriașe. «Pentru unii negustori, achiziționarea de vaste proprietăți funciare și căsătoriile mixte, la care erau nevoiți să recurgă cavalerii sărăciți, dornici să-și aranjeze starea materială prin căsătoria cu fiice de comercianți bogați, deschideau calea ascensiunii *spre culmi*. Câtiva bogați orășeni ajungeau să dobândească demnitatea de cavaleri. Năzuința de a trăi în lux îi caracterizează pe negustorii patricieni. Pentru a-și spori prestigiul și a face impresie asupra societății, ei construiesc case și palate înconjurată de turnuri... La ferestrele caselor patriciene apar geamurile, apartamentele sunt bogat mobilate iar pereții decorati cu tapiserii. La fel ca nobilimea, negustorii se ocupă cu vânătoria, rivalizând cu aristocrația în veșminte și podoabe, ca și în ceremoniile funerare, organizate cu multă pompă. Deasupra mormintelor se înalță monumente funerare luxoase»².

Regalitatea se bazează tot mai mult pe sprijinul financiar și politic al acestora, elita negustorilor și antreprenorilor celor mai bogați devenind apropiații curții.

Corporația negustorilor italieni a atins cea mai mare putere economică și politică din Europa, activitatea comercială cuprinzând o largă pătură a populației. Un călător străin prin Veneția consemna, la 1348: «Poporul întreg nu este format decât din negustori» despre genovezi spunându-se «un genovez = un negustor». Expedițiile maritime din secolul al XIII-lea i-au consacrat pe

² Idem, p. 242.

Marco Polo și pe frații Vivaldi, care au trecut strâmtoarea Gibraltar și au plutit spre vest, pentru a descoperi India cu fabuloasele ei bogății. Orientul Apropiat îi atrăgea pe acești călători și exploratori îndrăzneți, care se transformau cu ușurință în corsari. A patra povestire a Decameronului ne arată cum un negustor, devenit victima unei tâlhării, devine el însuși pirat și se întoarce astfel încărcat de bogății.

Activitatea comercială pretindea, în afară de curaj și abilitate, o anumită instruire, fără de care nu avea șanse de succes. Începând cu secolul al XIII-lea, în cetățile mari și chiar în orașele mai mici din Europa apar școli laice, în care copiii proprietarilor învață să scrie, să citească și să calculeze. Dacă în școala religioasă elevii studiau doar textele sacre, noua școală urbană își transformă obiectivele teoretice ale instrucției în obiective practice, cunoștințele fundamentale fiind cele din științele aplicate.

Fiii oamenilor de afaceri germani erau studenți de elită ai universităților, mulți dintre ei, după absolvirea cursurilor, consacrându-se altor activități decât celor ale familiei: magistrați, oameni ai bisericii, medici, membri ai consiliilor municipale.

Un loc aparte îl deține studierea limbilor străine, limbile de comunicare internațională din această perioadă fiind italiana și germana, fără a fi însă neglijate engleza, rusa și estona. În această perioadă, cărțile, deși încă obiecte de lux, se răspândesc tot mai mult în mediul comercianților, biblioteca unui negustor sicilian de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea cuprinzând: Biblia, Psaltirea, Viețile Sfinților, operele lui Cicero, Boethius, Dante, Boccaccio, dicționare și ghiduri de conversație, manuale pentru învățarea limbilor orientale și ghiduri practice despre activitatea comercială, în care se indicau cursurile monedelor, taxele vamale, mijloacele de a înșela autoritățile care percepeau impozite, măsurile și greutatea folosite la diverse mărfuri, căi comerciale, modele de conturi și calendare – deci informații despre elemente concrete, practice și măsurabile.

Din mediul comercianților se desprind autorii de cronică familiale, unul dintre aceștia – Giovanni di Pagolo Morelli (1371-1444) – consemnând memorii sugestive pentru statutul, obligațiile, profilul moral și aspirațiile categoriei sale sociale. Reprezentativ pentru corporația negustorilor de la sfârșitul Evului Mediu, prin atașamentul său față de principiul cumpătării, Morelli pune familia înaintea oricăror priorități, stabilind, prin sfaturi concrete, care este calea îmbogățirii și a menținerii în această stare: să ascunzi cârmuirii dimensiunile veniturilor tale, pentru a nu plăti impozite; arată doar jumătate din averea ta; fii prietenul celor aflați la putere; să nu ai încredere în nimeni, căci oamenii sunt corupți; mulțumește-te cu prietenii pe care ți-i poți cumpăra; evită cămătăria care îți atrage o proastă reputație; extinde-ți cunoștințele, în afară de contabilitate și gramatică fiind util să cunoști operele lui Aristotel, Vergilius,

Dante. Negustor cu principii exclusiv pragmatice, Morelli este contemporan cu o vastă mișcare culturală, pe care o pune în slujba formării și câștigurilor lui, introducând criteriile mercantile și în sfera culturii.

Epopoea comercială a lui Morelli capătă formă în cursul crizei economice și sociale, care lovește Italia începând cu jumătatea secolului al XIV-lea și care servește drept fundal dezvoltării Renașterii italiene. «Omul de afaceri al Renașterii avea două fețe – arată A. Gurevici. În el se îmbinau cultura și comerțul, religiozitatea și raționalitatea, pioșenia și imoralitatea. Eliberând practica de sub jugul moralei, el a fost efectiv un machiavelic înainte de Machiavelli. El încerca să reconstruiască relațiile între morală și religie în așa fel încât credința în Dumnezeu să nu mai constituie un obstacol în calea operațiunilor sale îndoielnice»³.

Circulația monetară transformă mentalitatea tradițională a Evului Mediu, în Italia și Franța secolului al XIV-lea apărând expresii de genul «un om care face atâtea mii de florini sau de franci»; gândirea mercantilă impregnează viața societății medievale tot mai mult, calculul și dobânda pătrunzând și în sfera de dincolo de mormânt.

Timpul devine o noțiune fundamentală, negustorul judecând în zile și nu în secole; *timpul negustorilor* devine autonom în fața *timpului bisericii*, calendarul bisericesc, cu sărbătorile lui mobile și începutul de an, care oscilează între 22 martie și 25 aprilie, nemaifiind pe placul oamenilor de afaceri. Din această necesitate decurge cererea de a fixa începutul anului la 01 ianuarie, ziua circumciziei lui Hristos. Dar este necesară și o măsură precisă și regulată a intervalurilor de timp scurte. Apar, astfel, orologiile mecanice, la sfârșitul secolului al XIII-lea, a căror instalare se va face în turnurile primăriilor și ale catedralelor (în 1300 - la Paris, în 1309 - la Milano, în 1325 - la Londra, în 1354 - la Strasbourg). Zilele sunt împărțite în 24 de ore, marcate de clopotele orologiilor sau de cântatul cocoșilor (ca la Strasbourg). Orologiile mecanice de uz personal apar în secolul al XIV-lea, timpul teologic fiind definitiv estompat de timpul tehnologic.

Deși diferit de timpul umaniștilor, timpul oamenilor de afaceri este subiectivizat, umanizat, atât unii, cât și ceilalți simțind nevoia să și-l însușească. Între practica negustorilor și creația genială a Renașterii, bazate pe principii diferite ale virtuții și valorii, se naște o punte temporală comună: crearea unei lumi noi. Rolul negustorilor în promovarea banilor la rangul de puternică forță socială, în expansiunea comerțului internațional, a fost decisivă în trecerea de la Evul Mediu la capitalism. Mai mult, ei au determinat o înflorire fără precedent a Europei, care devansează astfel toate celelalte civilizații ale lumii, deschizându-i drumul către o nouă etapă a unei istorii cu adevărat universale.

³ A. Gurevici, *op. cit.*, p. 250.

ISTORIE MODERNĂ, ISTORIE CONTEMPORANĂ

DOMNUL TUDOR ÎMPREJURĂRI ȘI POPASURI ARGEȘENE

OCTAVIAN UNGUREANU

Renașterea noastră națională, după secolul de dominație și spoliere turco-fanariot, de la Revoluția Română din 1821 a pornit; ea a reflectat și reflectă și azi ideea potrivit căreia ridicarea de acum 179 de ani a reprezentat nu numai o piatră de hotar în istoria Românilor, dar și pragul din care s-a arătat la orizont epoca modernă.

Și când treci prin locuri ca acelea de la Golești și contempli foișorul de pază de la poarta conacului, devenit muzeu, îți năvălește în minte figura luminoasă a Domnului Tudor din Vladimir (1780-1821). El locuise aici între 18-21 mai 1821, iar în preajmă era Tabăra Adunării Norodului ce cârmuise Capitala și Țara între 17 martie și 15 mai. În odăița din foișor a fost arestat, printr-o tragică neînțelegere, pricinuită de intrigi eteriste. Fusese adus la Pitești în hanul Bisericii Mavrodolu, în apusul soarelui ce-și arunca săgețile de peste dealurile învăluite în verdele sfârșitului de primăvară, de către eteriștii căpitanului Iordache Olimpiotul. Un pandur ar fi auzit atunci cum Tudor îl întreba și îl acuza totodată pe Olimpiotul: „– Ce vrei să faci cu mine, să mă omorâți? Nu mă tem de moarte; eu am îmbrăcat cămașa morții de cum am pornit să-i stâng pe cei care ne sug sângele din noi“. Apoi, căruța, în care-l urcaseră, s-a pus în mișcare, iar pandurul care trăsesese cu urechea și cu ochiul prin crăpătura ușii odăii din han, la ceartă, i-a zis lui Tudor: „– Pe noi cui ne lași, boierule? – Corbilor și câinilor, să vă mănânce, că nu m-ați ascultat“. Convoiul s-a dus, prin Câmpulung, la Târgoviște, unde Alexandru Ipsilanti l-a acuzat de trădare; și după un simulacru de judecată, Pandurul a fost căsăpit cu paloșele, la 27 mai. „Iar în durerea morții, scria N. Iorga, el a zărit în sfârșit, aproape sau departe, ținta, și a trecut aiurea cu mângâierea că o parte din cale a fost totuși făcută...“.

Cu ani în urmă, în fața Catedralei Mitropolia din Târgoviște, preotul paroh îmi arăta cu mâna întinsă spre apus, spunându-mi: vedeți turla bisericești? Acolo s-a găsit, într-o firidă, o lădiță din lemn cu oase de om; s-a

presupus a fi fost ale lui Tudor Vladimirescu. Așa s-a pornit inițiativa dascăliței-scriitoare Smaranda Gheorghiu, cu numele său literar Maica Smara, în 1911, de s-a cioplit din calcar și s-a ridicat crucea din scuarul din fața Catedralei, amintitoare a locului de supliciu și de sfârșit al comandirului Adunării Norodului.

Întorcând însă o pagină îndărăt, vom găsi și urme ale pregătirii Revoluției de la 1821 și la Curtea de Argeș. Pe locul restaurantului „Capra neagră” a dăinuit mult timp casa lui Nicolae Popescu pitarul (1801-1876), adus de tânăr de Tudor Vladimirescu din Cerneții Mehedințului ca grămatic și fecior în casă al episcopului Ilarion. Tradiția locală ne vorbește de întâlniri între Tudor și Episcop în casa aceasta, când pandurul trecea la ducere și la întoarcere de la București, și că aici s-ar fi schițat și planul revoluției ce urma să pornească de la Padeș.

Încercăm să arătăm și alte momente și împrejurări în desfășurarea Revoluției de la 1821, deplasându-ne din Argeș și Dâmbovița spre plaiurile Gorjului istoric și pitoresc, locul de baștină al Eroului și de pornire spre Capitală a Adunării Norodului, la 23 ianuarie 1821. Și ca unul ce sunt din partea locului, să vă mai pun dinainte câteva date și tradiții locale, pentru a lumina mai bine figura Domnului Tudor, săvârșit tragic din viață la 27 mai, pe pământul sfânt al Cetății istorice de scaun - Târgoviște. Fiindcă această icoană a credinței în dreptate și a luptei pentru înfăptuirea ei – Tudor Vladimirescu – ne amintește de marile suferințe, dar și de marile idealuri de libertate și dreptate ale acestei enclave de latinătate, azvârlită de soartă în mijlocul unor neamuri neîndurătoare, în tendința lor de a ne stăpâni.

Cu mult înaintea Revoluției, Tudor cunoscuse mai mulți boieri mari, cum erau: Glogovenii și banul Costache Ghica, vornicul Samurcaș și fostul mare vornic Isaac Ralet, întreținea legături de amiciție cu Grigore Brâncoveanu și Grigore Băleanu, îl știa pe vistierul Alexandru Villara și pe logofătul Alexandru Filipescu-Vulpe, care l-au ajutat cu bani și cu sfatul. La Târgu-Jiu îi cunoștea pe Grigoraș Băleanu, pe sameșul Vasile Moangă și pe colonelul Ștefan Bibescu, pe Grigore Otetilișeanu, pe Ioniță Râioșeanu din Strâmba de Jiu, descendent din Stoica vistierul al lui Mihai Viteazul. Pătruns de un adânc simțământ al dreptății, Tudor și-a numit toți ispravnicii de județe din Oltenia dintre boieri sau ostași. Convertiți însă la împotrivire față de revoluția pornită, o parte din acești boieri și-au întors fața de la Tudor și s-au opus la înfăptuirea programului Adunării Norodului, mai cu seamă după intrarea în București a oastei de panduri. Când era cu tabăra la Tântăreani-Dolj, Divanul din București îl trimite pe vornicul Nicolae Văcărescu, fiul lui Enăchiță, să-l înduplece pe Tudor să renunțe la acțiunea sa. Nicolae Văcărescu era un bun prieten al său, dar când boierii s-au simțit în pericol, l-au folosit pe amicul lui Tudor în anihilarea revoluției, fapt ce l-a determinat pe slugerul din Vladimiri să-i scrie:

„Prea bine știu pe dumneata că ești foarte înțelept și născut din neam slăvit și iubitor de patrie (...) Dar cum nu socotești dumneavoastră că patria se cheamă norodul, iar nu tagma jefuitorilor? Și cer să-mi arăți dumneata ce împotrivire arăt eu împotriva norodului! Că eu, scria Tudor, alta nu sunt decât numai un om luat de către tot norodul țării, cel amărât și dosădit din pricina jefuitorilor, ca să le fiu chivernisitor în treaba cererii dreptăților. Iar tagma jefuitorilor, căci nu le place una ca aceasta, a ridicat arme de moarte asupra patriei și a ticălosului norod“.

La 16 martie, pandurii sunt la Bolintin, la Ciorogârla și la Cotroceni. Aici se instalează Tabăra Adunării Norodului și de aici se cârmuiește Capitala și Țara până la 15 mai 1821. În cancelaria de la Cotroceni au servit: transilvăneanul Gheorghe Lazăr, directorul Colegiului de la Sfântul Sava; vâlceanul Petrache Poenaru, elev al lui Gh. Lazăr; episcopul Ilarion Gheorghiede al Argeșului și grămaticul Nicolae Popescu Mehedințeanul, devenit argeșean, cu rang boeresc de „pitar“; el scria documentele, iar Ilarion le traducea în franceză și în turcă. Și după mulți ani, câmpulungeanul C.D. Aricescu, pe când deținea funcția de director al Arhivelor Statului, s-a folosit de scrierile din cancelaria de la Cotroceni și de povestirile lui Nicolae Popescu pitarul pentru alcătuirea și tipărirea în 1874 a celei mai valoroase lucrări de atunci încoace – „Istoria Revoluțiunii române de la 1821“. C.D. Aricescu nu s-a bazat numai pe documentele de arhivă și pe discuțiile cu Nicolae Popescu, care după revoluție se căsătorise și se mutase la Mușătești, ci bătuse drumurile Vâlcii, Gorjului și Mehedințiului pentru a asculta istorisirile foștilor panduri. De subliniat ar mai fi, în legătură cu Argeșul și Revoluția de la 1821, și faptul că după bătălia de la Drăgășani, trei foști membri ai Adunării Norodului, pandurii Grigore, Oprea și Zamfir, fiii lui Toader din Cerneț-Mehedinți, s-au stabilit și ei la Mușătești, în preajma lui Nicolae Popescu, spre a scăpa de urgia otomanilor.

Nu dorim să dăm o notă forțată legăturilor lui Tudor Vladimirescu cu Argeșul, ci doar să punem în relief personalitatea Pandurului și sprijinul de care s-a bucurat din partea unor oameni de seamă de aici. Iar în completarea acestor afirmații, mai aducem un argument. Când s-a lansat ideea ridicării unei statui a lui Tudor Vladimirescu la Târgu-Jiu, C. Dobrescu-Argeș și Al. Valescu au scris numeroase articole în *Gazeta țăranilor*, care apărea la Mușătești, și au lansat liste de subscripție pentru adunarea banilor de care era nevoie în acest nobil scop. Iar când s-a dezvelit monumentul – turnat la Milano, în atelierul sculptorului gorjean C. Bălăcescu – în toamna anului 1899, la ceremonie a participat și reputatul dascăl și luptător pentru drepturile țăranilor, Constantin Dobrescu-Argeș, deputatul de la Colegiul III.

Pentru Tudor Vladimirescu *

Luna trecută a fost mare sărbătoare la Ploiești. Sărbătoare Eroilor, Vitejilor din războiul independenței (1877-1878 - n.n.). Prahovenii, făcând apel la Țară, ridicată-u o statuie, un semn nepieritor de cinste, de recunoștință, de adâncă evlavie către cei care au slăvit ca soldații numele mamei lor – Patria. Și cum am văzut, lumea n-o încăpea locul, venită a sărbătorii pe eroii neatârării noastre, fără voie m-am gândit la un luptător mai mare, la un martir, la sfârșitul celui care a murit pentru renașterea Patriei, pentru mântuirea neamului său. Care încă: *El tot zace în uitare, / În al țării scump pământ, / Fără cruce, fără floare / Fără lacrimi pe mormânt.*

Când vom serba și noi, când vom saluta în chipu-i de bronz reînviat pe marele nostru erou popular, pe Tudorin?

Statuia lui Tudorin este gata, dar ea e sechestrată în Italia pentru câteva mii de lei. Statul n-a ajutat cu nimic, și mai bine a făcut. Alții mai de sus nu s-au interesat, și nu le facem vină din asta, Tudorin rămâne încă odată mai mult al țărănimii. Fie dar ca statuia să fie ridicată și plătită numai din sudoarea rudelor sale, a țăranilor. Rugăm pe cetitorii acestui apel să înceapă îndată propaganda printre ai noștri, în biserică, în orice adunare, șezătoare, oriunde se întâlnesc sătenii, ca fiecare cu dragoste, cu bunăvoință să-și dea obolul pentru statuia lui Tudorin. Strângeți, colectați de la săteni și sătence, oricât pot da. Formați listele, după care o copie trimiteți-o *Gazetei țăranilor*, iar originalele și banii casierului – domnului D. Bălăcescu, farmacist în strada Sf. Vineri, nr. 2 – București. Grăbiți-vă, îndemnați-vă în această nobilă și sfântă însărcinare!

Numele vostru ca cetitori va fi înscris în cartea ce se va înființa (depune - n.n.) în temeliiile statuiei marelui Tudor, urmașii vă vor fi recunoscători, vor admira și vor urma exemplul ce le-ați lăsat: cinstea oamenilor mari ai Neamului.

Marea noastră dorință a fost și e: statuia lui Tudor să fie ridicată numai cu micile ajutoare date de săteni, al căror număr e așa de mare că, cu obolul lor pot face lui Tudor un templu, o biserică nu o statuie. Dar statuia lui Tudor e mândră, e minunată, e frumoasă. Un fotograf ieșit tot din rândurile noastre va fotografia statuia, cât mai mare, și câte un exemplar trimite-l-vom cititorilor, alergătorilor pentru strângerea de fonduri. Fiindcă, credem că nu va fi comună în țară, care să nu trimită ajutoarele sale, ne legăm ca pretutindeni, în toate satele contribuitoare să trimitem fotografia lui Tudorin. Măreată va fi inaugurarea statuiei lui Tudorin, mândră va fi manifestarea ce i-o vor face delegațiile sătenilor din toată țara, neuitat va fi exemplul de recunoștință ce poporul știe să arate amintirii aceluia care întrupa în sine mărimea de suflet,

* În mai multe articole, *Gazeta țăranilor* îl numește pe Tudor Vladimirescu „Tudorin”; așa-i spuneau și țăranii argeșeni.

curajul și iubirea nestrămutată a neamului său.

Preoți, învățători reîncepeți; primari, notari dați-vă măsura; frunțași ai satelor înscrieți-vă în liste; țărani și români încă nerăciți la inimă, netociți de boala dezgustului de viitor; bătrâni, care aveți vii în minte povestirile despre Tudorin; tineri care admirați și vă mândriți cu Vladimirescu, dovediți încă odată dărnicia voastră, entuziasmul vostru, dragostea voastră de a slăvi și a nemuri pe Tudorin. Să afle, să știe o lume întreagă, cum cinstește țăranul român pe mântuitorii, pe apărătorii, pe adevărații săi binefăcători.

Gazeta țăranilor, an V,
nr. 41, din 27 noiembrie 1897

LEGEA RURALĂ DIN 1864 ȘI APLICAREA EI ÎN PISCANI, JUDEȚUL ARGEȘ

TEODOR DINA

Dintre marile reforme înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, reforma agrară a fost cea mai importantă pentru populația săracă a satelor. În ajunul aplicării legii rurale din 1864, moșia Piscanilor era divizată în patru „trupuri” distincte, astfel:

– Moșia Statului, fostă a mănăstirii Valea, în stăpânirea căreia s-a aflat timp de 240 de ani, între 3 septembrie 1623 și 25 decembrie 1863;

– Moșia Barbu Belu, fostă a moșnenilor piscăneni și „căzută” în stăpânirea familiei Belu în condițiile specifice ultimelor domnii fanariote, în perioada 1816-1818;

– Moșia vistierului Mihai Popescu din Pitești, asemenea fostă proprietate a moșnenilor, cumpărată în anul 1827 de la Ion Piscanul;

– Moșia Safta Piscanca, descendentă a moșnenilor locali.

Aprobarea și aplicarea legii rurale a întâmpinat serioase greutăți deoarece, „neîmpăcata opoziție întâlnită în Adunare” l-a împiedicat pe domnitor să treacă la înfăptuirea ei. Totuși, după desbateri furtunoase, cu participarea efectivă a domnitorului, legea rurală a primit formularea definitivă, fiind promulgată de domnitor la 14/26 august 1864.

Textul legii prevedea ca sătenii să primească pământ în funcție de puterea lor economică, exprimată prin numărul de vite de care dispunea fiecare familie.

Locuitorii fostei comune Piscani, au fost încadrați în patru categorii sociale, astfel:

1. Cei care aveau 4 boi, primeau 11 pogoane;
2. Cei care aveau 2 boi, primeau 7 pogoane și 19 prăjini;
3. Cei care nu aveau boi și lucrau cu brațele, primeau 4 pogoane și 15 prăjini;
4. Cei care nu erau agricultori, sau nu efectuase clacă pe moșie, primeau doar 398 stânjeni pătrați, cămin pentru casă și grădină.

La data promulgării legii rurale situația pe categorii sociale a locuitorilor din Piscani era următoarea:

La moșia Barbu Belu.

„Comisia instituită conf. art. 24 al Legii Rurale, în urma constatării făcute relativ la clăcașii D-lui Barbu Belu, din comuna Piscani și cătunul Negreni, la diferitele lor categorii, s-au întrebat mai întâi locuitorii dacă persistă în a lua pogoanele legiuite, sau dacă sunt vreunii care se mulțumesc a-și lua numai casa și grădina (sic) sau dacă doresc a se strămuta pe moșia Statului.

Și nu s-a arătat nici unul cu dorința categoriei din urmă.

Subscrișii având de normă încredințarea dată de primăria locală că proprietatea mai sus numită fiind cu destulă întindere, s-au dat pogoanele legiuite după cum urmează:

la 3 clăcași cu 4 boi, câte 11 pogoane;

la 72 cu 2 boi, câte 7 pogoane și 19 prăjini;

la 14 cu brațele, câte 4 pogoane și 15 prăjini;

la 10 dreptul de a-și conserva numai casa și grădina.

Toate aceste categorii s-au prevăzut și prin Tabela litera A, conform art. 1 din instrucțiuni. Iar D-nii proprietari pentru totala sumă de despăgubire, precum și a banilor ce au de primit, li s-au liberat titlu provizoriu de despăgubire.

(f. dată)

Subprefect, R. Gogulescu

Delegat al comunelor, Gh. Ionescu¹

La data de 9 ianuarie 1865, „Comisiunea plășii Râurile viind în comuna Piscani-Negreni, și după constatarea făcută s-a găsit că în total au rezultat clăcașii cu categoriile următoare:

(Pe toate cele 4 moșii, n.ns.)

6 clăcași cu 4 boi,

108 clăcași cu 2 boi,

27 cu brațele,

21 cu drept de casă și grădină.

Preoți sunt doi, la două biserici cărora li se cuvine pogoanele legiuite. Alte contestații contra clasificării nu s-au mai ivit în această comună în afară de aceasta: Ion Niță, Ion Mihai Iccaru și Joița văduva, cu pretenția de a fi și dânșii înscriși între clăcași.

După cercetările făcute în prezența numiților și a orânduitului din partea D-lor proprietari, s-a găsit că numiții au fost sfornici, cu deosebite învoieli, precum s-a constatat chiar din biletele ce posedau, de plata locurilor ce le au cu deosebită tocmeală“.

Pt. conf. Notar, Niță Popescu²

¹ Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 128/1865, fila 21.

² Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 123/1865, fila 13.

Împroprietărirea fiind prin despăgubire, clăcașii trebuiau să plătească pământul, în timp de 15 ani, plată care reprezenta, de altfel, despăgubirea proprietarilor pentru desființarea clăcii.

Bucuria a fost așa de mare, încât de la Unirea Principatelor nu s-a mai văzut atâta „cântec, joc și voie bună” de parcă toată țara era în sărbătoare.

Pentru prima dată în istoria milenară a poporului român, țăranii obțineau dreptul sacru de a nu mai fi dependenți de stăpânii de moșii, dreptul de a avea fiecare bucățica lui de pământ.

Aceeași bucurie nemărginită au simțit și clăcașii din Piscani și Negreni. Ea a fost marcată de cântecele și jocurile care nu au încetat (se spune) în toate cele trei zile ale bălciului anual de sf. Maria Mare (15 august) care are loc la Piscani. Aici și-au dat spontan întâlnire locuitori ai satelor de pe frumoasa vale a Râului Doamnei și de pe Argeșel, aducând un sincer prinos de recunoștință domnitorului Alexandru Ioan Cuza și principalului său colaborator Mihail Kogălniceanu.

Administrația comunei Piscani, abia înființată în 1865, reprezentată de primarul Nică Lungan, ajutorul de primar Oprea Minea și notarul Ion Filotan, conformându-se Instrucțiunilor de aplicare a legii rurale, au întocmit Tabela A, cu numele clăcașilor și categoria lor de împroprietărire cu pământul cuvenit, precum și moșia pe care efectuaseră claca. Tabele au fost înaintate la Prefectura Muscel, de care aparținea atunci comuna Piscani, spre aprobare.

Tot acolo, la Comitetul Permanent, constituit ad-hoc, vor fi înaintate o serie de reclamații privind nemulțumirile clăcașilor (și proprietarilor de moșii) cu privire la aplicarea legii.

Pentru delimitarea terenului rezervat pentru împroprietărire și pentru întocmirea planurilor celor patru moșii din Piscani, Ministerul Finanțelor a delegat (pentru județul Muscel) pe inginerul hotarnic căpitan Nicolae Neculcea.

Pământul acordat țăranilor nu trebuia să depășească 2/3 din suprafața moșiei expropriate (fără a socoti pădurile) și nu putea fi înstrăinat timp de 30 de ani.

Se desființa pentru totdeauna claca, dijma, „potvezile și zilele de meremet” precum și alte nenumărate obligații datorate stăpânilor de moșii în natură sau în bani.

Răscumpărarea acestor obligații, incluse în plata pământului, era eșalonată pe timp de 15 ani, și se plătea diferențiat pentru fiecare categorie de beneficiari.

Ca urmare a legii rurale din 1864, în satele Piscani și Negreni au fost împroprietărite 156 familii de clăcași cu cca. 1130 pogoane de teren arabil. Au fost expropriate patru moșii:

Moșia Statului (fostă a mănăstirii Valea) 330 pogoane³.

³ 1 pogon / = 1/2 hectar = 5.000 m. p.

Moșia Barbu Belu, 740 pogoane.

Moșia vistierului Mihai Popescu, 48 pogoane.

Moșia Safta Piscanca, 12 pogoane.

Tabela A

de constatare a numărului clăcașilor, a categoriei lor și a sumei de despăgubire a proprietarilor, din comuna Piscani.

Moșia Statului

Nr. crt.	Numele și prenumele	Categoria	Pogoanele legiuite	Suma banilor	Obs.
1.	Niță Popescu	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
2.	Pandele Drăghici	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
3.	Ion Filotan	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
4.	Constantin Ardei	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
5.	Neagoe Matei	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
6.	Milea Țuțulan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
7.	Marin Minea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
8.	Ioniță Banu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
9.	Banu Moldoveanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
10.	Niță Rudaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
11.	Stoica Toader	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
12.	Casa răp. Ion Băjenaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
13.	Gheorghe Ducan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
14.	Nae Țița văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
15.	Oprea Minea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
16.	Niță Tuca văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
17.	Niță Militaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
18.	Pascale Radu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
19.	Gheorghe Pielmuș	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
20.	Mihai Lăutaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
21.	Dumitru Năndrașu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
22.	Simion M. Trocan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
23.	Dumitru I. Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
24.	Ion Drăgan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
25.	Dumitru Ducan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
26.	Gheorghe Bucur	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
27.	Niță Arvatu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
28.	Matei Trocan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
29.	Gheorghe D. Proisan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
30.	Niță Iacob	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
31.	Dumitrache Popa	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
32.	Vasile Din Oancea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	

11.	Tudor Minea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
14.	Gheorghe Negoită	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
15.	Ion Tudose	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
16.	Crăciun Milea	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
17.	Nicolae Zamfira	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
18.	Gheorghe Pieruș	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
19.	Ion Pieruș	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
40.	Niță Neacșa	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
41.	Bucur Băjenaru	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
42.	Sanda văduva	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
43.	Nica văduva	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
44.	Tudor Strâmbu	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	

Principatele Unite Române

Avocatul Statului

Județele Argeș-Muscel

1865 decembrie 17

Domnule Președinte,

Onorata Comisie a plășii Râurile, județul Muscel, a înscris ca, clăcaș fruntaș pe moșia Piscani a Statului pe Niță Popescu, țârcovnicul acestei comune, în contra legii.

Vă rog a fi sorocit a mă înfățișa cu numitul.

Avocat, (Indescifrabil)

D-sale D-lui Președinte al Comitetului Permanent Muscel⁴.

Moșia Barbu Belu

Nr. crt.	Numele și prenumele	Categoria	Pogoanele legiuite	Suma banilor	Obs.
1.	Mogoasă Stan	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
2.	Sandu lui Stan	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
3.	Ghiță Oprea	4 boi	11 pogoane	133 lei/an	
4.	Niță Dragomir	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
5.	Coicea Dragomir	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
6.	Nică Din Coicea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
7.	Ghiță Coicea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
8.	Ion Tudose	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
9.	Radu Dragomir	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
10.	Ioniță Oancea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
11.	Nică Matei Căteanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
12.	Matei T. Lungan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	

⁴ Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 123/1865, fila 1.

13.	Gheorghe al Babii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
14.	Niță Neacșa	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
15.	Ioniță Lungan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
16.	Ion Radu Ene	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
17.	Niță Ciobanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
18.	Dumitru Ciobanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
19.	Nică Lungan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
20.	Păuna Bârculeasa	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
21.	Ion al Rotarului	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
22.	Gheorghe Bârcă	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
23.	Stan al Radului	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
24.	Barbu Sima	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
25.	Casa răp. Ion Rotaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
26.	Din Oancea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
27.	Stana văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
28.	Nică Oprea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
29.	Nița văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
30.	Ion Pătru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
31.	Radu Stan	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
32.	Matei Dumitra	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
33.	Dumitru Rotaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
34.	Manole Lopată	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
35.	Preda al Bălașii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
36.	Ion Călina	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
37.	Dincă Stanca	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
38.	Mihai al Călinii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
39.	Iordache Lopată	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
40.	Nică al Niții	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
41.	Lucă Oprea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
42.	Nică al Stanii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
43.	Ioniță Buturici	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
44.	Enache Bucur	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
45.	Gheorghe al Stancului	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
46.	Ion Militaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
47.	Ghiță Jianu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
48.	Barbu Lascăr	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
49.	Dumitru Iordache	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
50.	Niță Ivașcu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
51.	Nică Ivașcu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
52.	Din Găișteanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
53.	Dumitra văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
54.	Manole Sima	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
55.	Petrica văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
56.	Ion Jianu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	

57.	Nicolae Chiriță	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
58.	Maria Chirițoia	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
59.	Gheorghe Chiriță	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
60.	Ion Ștefănoiu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
61.	Nicolae Suditu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
62.	Toader Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
63.	Nicolae Moraru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
64.	Gheorghe Moraru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
65.	Costache Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
66.	Ioniță Mititelu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
67.	Nicolae Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
68.	Ghiță Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
69.	Matei Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
70.	Ghiță I. Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
71.	Marin Spătaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
72.	Niță al Stanchi	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
73.	Nicolae al Stanchi	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
74.	Șerban Militaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
75.	Mihalache Moraru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
76.	Sandu Tudor	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
77.	Niță Tugui	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
78.	Sultana Ion Voinea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
79.	Ioniță Tudor	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
80.	Ion Mihai Iconaru	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
81.	Călina văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
82.	Din al lui Dincă	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
83.	Badea Seceleanu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
84.	Joița văduva	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
85.	Ion al Popii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
86.	Din al Popii	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
87.	Maria Suditu	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
88.	Ion Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
89.	Toader T. Boncea	2 boi	7 pog. 19 prăjini	100,24 lei/an	
90.	Dina văduva	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
91.	Marin Boncea	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
92.	Ion Păunoiu	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
93.	Niță Lungan	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
94.	Matei Ioana	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
95.	Tache al Stanii	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
96.	Stănică Buturici	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
97.	Nicolae al Radului	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
98.	Ion Lopată	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	
99.	Păuna Țiganca	cu brațe	4 pog. 15 prăjini	71,20 lei/an	

Moșia Niță Popescu
(a vistierului Mihai)

Nr. crt.	Numele și prenumele	Categoria	Pogoanele legiuite	Suma banilor	Obs.
1.	Niță Toroncea	2 boi	6 pog. 11 prăjini	84 lei/an	
2.	Gheorghe Despa	2 boi	6 pog. 11 prăjini	84 lei/an	
3.	Matei I. Ungureanu	2 boi	6 pog. 11 prăjini	84 lei/an	
4.	Gheorghe Boncea	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
5.	Gheorghe Curelea	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
6.	Petre Dudoi	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
7.	Nică Dudoi	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
8.	Stan Lăutaru	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
9.	Onel Ivan	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	
10.	Trandafir Căldăraru	cu brațe	3 pog. 20 prăjini	56 lei/an	

Moșia Safta Piscanca*

Nr. crt.	Numele și prenumele	Categoria	Pogoanele legiuite	Suma banilor	Obs.
1.	Constantin Voinea	cu brațe	4 pog. 20 prăjini	62,33 lei/an	
2.	Joița văduva	cu brațe	4 pog. 20 prăjini	62,33 lei/an	
3.	Simion Voinea	cu brațe	2 pog. 22 prăjini	38,00 lei/an	

Cum era de așteptat, aplicarea legii rurale a întâmpinat o mulțime de dificultăți, atât la nivel local cât și la nivel național. Nu a fost alcătuit un regulament clar în baza căruia să se desfășoare programul de împrăștiere. Fiind puțini ingineri topografi, măsurătorile s-au făcut cu greutate și în timp îndelungat. S-au făcut și multe abuzuri. Proprietarii de moșii au contestat prezența pe liste a mai multor clăcași, chiar dacă aceștia au demonstrat, cu dovezi scrise, că au efectuat clacă pe moșii. Este cazul ȝiganilor: Trandafir Căldăraru, Onel Ivan și Stan Lăutaru, clăcași pe moșia Niță Popescu (a vistierului Mihai) cărora proprietarul le-a contestat înscrierea pe liste, deși aceștia au prezentat Consiliului Permanent Muscel, câteva bilete din care reșeen că au efectuat zile de clacă pe moșie cu brațele. Asemenea, au mai fost contestați Ion Mihai Iconaru și Ioniță Tudor Lungan, cărora Barbu Belu le contesta calitatea de clăcași pe moșia sa, și a căror situație nu era rezolvată nici la 14 iunie 1867, când dosarul lor ajunsese la Curtea de Apel București⁵.

Safta Piscanca, descendentă a moșnenilor piscăneni, pe moșia căreia au fost împrăștiate trei familii din neamul Voinea, a contestat, asemenea, până

* Safta Piscanca II, ultima descendentă a moșnenilor piscăneni care au avut moșie în Piscani, a decedat la 28 ianuarie 1894. La fiul ei, Tudor Piscanu a văzut Constantin Rădulescu-Codin, în anul 1904, patru documente foarte vechi scrise pe piele... de iepure!

⁵ Constantin Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Muscel*, București, 1893, p. 272-275.

la Curtea de Apel București, calitatea de clăcași a celor înscriși.

Și pe moșia Statului a fost contestat Niță Popescu, care „a fost în adevăr, puznic de hotare și cântăreț la biserică...”.

Cu toate lacunele ei, legea rurală din 1864 a avut o însemnătate deosebită, țăranii ieșind de sub arbitrajul boieresc, au devenit ei înșiși proprietari, având – cum sublinia domnitorul Alexandru Ioan Cuza – o părțică de pământ „proprietate și moșie...”.

Din punct de vedere economic, consecințele imediate ale reformei agrare nu fost aproape negative. Lipsiți de mâna de lucru gratuită, proprietarii și arendașii nu și-au investit capitalurile pentru progresul agriculturii și n-au putut face față dificultăților momentului.

Cum și împărțirea pământului se desfășura într-un ritm destul de lent, din cauza lipsei de personal tehnic, pentru măsurători, au fost și mulți săteni care nu au efectuat la timp și de calitate lucrările agricole. Pe ansamblu, mai în toate județele țării, anii 1865-1867 au însemnat sub aspect economic aproape un regres față de anii anteriori.

Abia după anul 1870 lucrurile s-au schimbat radical, ambele categorii de proprietari – sătenii pe de o parte, proprietarii de moșii, pe de altă parte, – au valorificat mai bine pământul, creându-se un excedent de produse agricole, din vânzarea căruia s-au putut cumpăra de către săteni pluguri moderne, grape, semănători etc.

În anul 1888 în plasa Râurile (de care aparțineau satele Piscani și Negreni) erau următoarele mașini agricole: „... o mașină de semănat, trei mașini de secerat și cosit, trei mașini de treerat, cu aburi, două de treerat cu manej, 11 mașini de vânturat, 5 mașini de bătut porumb la manivelă, 895 de pluguri de lemn țărănești, 561 de pluguri de fier nemțești, 36 de scorificatoare, 3 grape de fier, 1 tăfalug, o mașină de ales sămânța, o moară cu aburi și 60 de mori pe apă”⁵.

În anul 1890, comuna Piscani avea o populație de 998 de locuitori (511 bărbați și 487 femei).

„Locuitorii acestei comune – cităm din Dicționarul geografic al județului Muscel, pe anul 1893 – în afară de agricultură se mai ocupă puțin și cu dulgheria și zidăria. Mai fiecare familie își are vitele necesare. Numărul lor este: 250 de vaci, 300 de boi, 24 de cai, 111 capre, 172 de oi și 80 de porci. Produsul acestor vite se întrebuintează în economia domestică, iar lâna oilor se întrebuintează la facerea velintelor, fotelor, dimiilor albe și negre. Dealul Piscani este acoperit cu pădure, proprietatea statului, compusă din stejari și fagi.

În raionul comunei sunt o mulțime de livezi acoperite cu fânețe și pomi roditori ca: meri, peri, vișini, nuci, zarzări, pruni etc.

Proprietari mari sunt în comună d-nii: Costache Crasan, Constantin Hagi

Nicolau și Petrache Pârâianu. Statul percepe impozit funciar de la 600 de hectare...⁶.

În anul 1899, pe suprafața cultivabilă a comunei Piscani s-au obținut: 20200 hectolitri de porumb, 475 hectolitri de grâu, 206 hectolitri fasole, 25 hectolitri de orz și 60 de hectolitri ovăz.

„Grâul a fost cultivat de d-nii Teodor Nicolaescu și Enache Alcipiade (ambii arendași pe „treimea“ rămasă statului) și a fost vândut la negustorii din Pitești cu 9 bani hl. de grâu și 9 bani hl. fasole.

Au mai vândut: preotul Nicolae Negreanu, Gheorghe Ciobănescu și Nița Iconaru...⁷.

Dintr-o statistică a județului Muscel, pe anul 1902, se constată că în comuna Piscani existau: 2 mori pe apă, 1 pivă (pentru bățut postav), 1 gater pe apă, 10 poverne pentru fabricat țuică, 242 de boi, 166 vaci, 280 de oi, 215 porci. S-au cultivat cu porumb 291 ha, cu grâu 9 ha⁸.

În perioada 1 septembrie 1903-1 septembrie 1904, comuna Piscani, plasă Dârmănești, avea următoarea situație:

Întinderea comunei = 1059 hectare,

Fânețe, 138 ha., arături 388 ha., pomi 83 ha., pădure 150 ha.

Populație: bărbați 547, femei 554: total 1101 persoane.

Născuți (1.09.1903-1.09.1904) 34 copii, morți 27, căsătoriți 8.

Comuna are, 345 case de locuit, 3 cârciumi, 2 mori, 1 pivă, 10 poverne, 10 puțuri, 16 fântâni.

Economie: căruțe cu cai 27, căruțe cu boi 88, cai 53, boi 275, vaci 210, oi 247, capre 14, porci 214, stupi 40, țuică produsă 1240 Dal., căruțe construite 15, hectare porumb semănat 388, hectare cu grâu 35, carul cu fân s-a vândut cu 40 lei, decalitru de țuică s-a vândut cu 5,50 lei.

În comună sunt meseriași: 1 croitor, 3 fierari, 2 cismari, 2 dogari, 15 dulgheri, 6 rotari, 8 zidari⁹.

Tot în anul 1904 a fost construită Infirmeria (Dispensarul) din Piscani care a avut un rol deosebit în prevenirea și tratarea unor boli, iar în anul 1907 a fost înființată Banca Populară „Râul Doamnei“ cu un capital social de 2.440 lei¹⁰.

Din păcate, în anul 1907 comuna Piscani a fost desființată ca unitate administrativă, satul Piscani fiind afiliat la comuna Purcăreni (Micești-Argeș), iar satul Negreni a fost alipit la comuna Dârmănești.

Reînființarea comunei s-a realizat în anul 1923.

De menționat că dezvoltarea economică de tip capitalist la sate a produs,

⁶ Ibidem, p. 278.

⁷ Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 18/1901, fila 153.

⁸ Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 60/1902, fila 117.

⁹ Arh. St. Pitești, Prefectura Muscel, dosar nr. 69/1904, fila 97.

¹⁰ Teodor Dina, *Piscani-Negreni, file de istorie*, Editura A&I, 1998, p. 140-146.

cum era și firesc, o diferențiere socială chiar în rândul foștilor clăcași.

Cei cu mijloace de muncă (boi, cai, căruțe, pluguri etc.) pot produce mai mult decât cei fără vite de muncă, pot crea un excedent de produse care, vândute pe piața liberă le asigură bani pentru investiții și pentru nevoile familiei.

Unii dintre săteni cumpără loturi de teren fie de la semenii lor, sărăciți din cauza împrumuturilor pentru plata pământului, fie din moșia Statului, a cărei „treime“ a fost dată spre vânzare în anul 1881.

A rămas nerezolvată problema izlazului pentru vite. Ea va fi rezolvată abia în anul 1925, în baza Decretului-lege nr. 3692/1918. Până atunci sătenii vor învoi vitele mari și mici pe terenurile proprietarilor de moșii Petrache Piriianu și Costache Crasan.

Anexe

Proces-verbal

Subsemnatul inginer delimitator al proprietății Statului, din județul Muscel, în urma celor statornicite prin art. 2 și 7 din Circulara D-lui ministru de Interne, Agricultură și Lucrări Publice nr. 9278 și a Instrucțiunilor date de Ministerul Finanțelor nr. 30724/23 sept. 1864, venind în comuna Piscani, plasa Râurilor și operând în unire cu Comisia ad-hoc, la alegerea locurilor locuitoriești (sic!) de acelea ale proprietății, am delimitat în modul următor, în urma Deciziunii D-lui Superarbitru:

I. În vatra satului (Piscani, n.ns.)

1. Pentru 45 locuitori a 398 stânjani /13 pog. 19 prăjini;
2. Școala comună, cele două biserici și primăria /9 prăjini;
3. Locuri rezervate pe seama proprietății /2 pog. 9 prăjini;
4. Hanul cu 10 pogoane izlaz, 22 prăjini și 45 stânjani.

Total cuvenit locuitorilor și rezervat proprietății:

26 pogoane, 22 prăjini, 26 stânjani.

Măsurându-se apoi întinderea actuală a vetrei satului, după delimitarea făcută s-a găsit, 123 pogoane.

II. Pământuri de arătură, fânețe, izlaz:

1. Pentru 3 locuitori cu 4 boi, câte 11 pogoane /33 pogoane;
2. Pentru 31 locuitori cu câte 2 boi, câte 7 pog. și 19 prăjini /241 pogoane;
3. Pentru 8 locuitori pălmași, câte 4 pog. și 15 prăjini /37 pogoane;
4. Pământ cuvenit bisericii /17 pogoane.

Total /355 pogoane, 11 prăjini și 22 stânjani.

Inginer hotarnic, căpitan Neculcea¹¹
(f. dată)

III. Statului i-au mai rămas:

Pădure, 90 pogoane și 10 prăjini.

Iuda, 77 pogoane, 10 prăjini, 4 stânjeni.

Prundul de sus, 168 pogoane, 7 prăjini.

Prundul de jos, 217 pogoane, 8 prăjini și 48 stânjeni.

Mioveni-luncă, 135 pogoane, 17 prăjini și 25 stânjeni.

Total... 689 pogoane, afară de pământul rămas în comună.

¹¹ Arhivele Naționale ale României, *Reforma agrară 1864*, mapa 1517.

MEDICI CÂMPULUNGENI PARTICIPANȚI LA RĂZBOIUL FRANCO-PRUSAC DIN 1870-1871, ÎN AMBULANȚELE INTERNAȚIONALE ȘI LA COMUNA DIN PARIS

MIRCEA CONSTANTINESCU

Înfrânt în revoluția de la 1848, proletariatul francez și-a continuat lupta pentru libertate și democrație, luptă ce s-a intensificat în mod deosebit în ultimii ani ai regimului lui Napoleon al III-lea. După înlăturarea acestuia și proclamarea republicii, proletariatul francez duce mai departe lupta împotriva guvernului Thiers, guvern al reacțiunii franceze și de trădare națională care, acceptând înfrângerea Franței de către armata prusacă, urmărea încheierea păcii cu Bismarck. Lupta dusă de proletariat se încheie cu victoria ideilor de libertate și democrație și la 18 Martie 1871, în fața primăriei din Paris, se proclamă constituirea Comunei.

Deși de durată scurtă, după numai 72 de zile, reacțiunea franceză reușind să recâștige puterea, Comuna din Paris a reprezentat unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei.

Simpatia cercurilor progresiste din România față de Franța cotropită s-a exprimat și prin înrolarea de voluntari români în armata franceză. De asemenea, numeroși medici și studenți români, aflați la studii în Franța, i s-au alăturat.

Doctorul Carol Davila, șeful serviciului sanitar al armatei, după ce nu a reușit să obțină ajutorul pentru a organiza ambulanțe românești, pleacă la Paris, în iulie 1870, să creeze acolo ambulanțe cu ajutorul foștilor săi elevi de la Școala națională de medicină. El n-a reușit să-și îndeplinească planul, însă, cu sprijinul lui, numeroși studenți și medici români, aflați în Franța pentru studii, s-au înrolat în ambulanțele internaționale. Printre aceștia au fost și doctorii Sache Ștefănescu și Nicolae Jugureanu, din Câmpulung.

Dr. **Sache Ștefănescu** s-a născut în Câmpulung la 7 iulie 1845. A intrat la Școala națională de medicină în septembrie 1864. Își continuă studiile la Facultatea de medicină din Strasbourg, și-și trece examenul de doctorat în 1870 cu tema: „Quelques consideration sur le peritoine, au point de vue chirurgical” (Unele considerațiuni asupra peritoneului, din punct de vedere chirurgical).

A luat parte ca voluntar în armata franceză în războiul din 1870-1871. Înrolat în ambulanța a V-a internațională, a participat la bătăliile de la Mougou Bezeville și Sedan, iar după evacuarea răniților și dizolvarea armatei Rinului a trecut în armata Loirei, ambulanța de la Blois. Cu toate că nu avem date amănunțite asupra participării doctorului Sache Ștefănescu la lupta eroică a Comunei din Paris, totuși faptul că a rămas atunci în capitala asediată, ne îndreptățește să susținem acest lucru. O confirmare este faptul că, după ce s-a înapoiat la Paris, a făcut parte din ambulantele comunarde ale asistenței publice,¹ precum și adresa lui Jules Simon, ministrul instrucțiunii publice în guvernul Thiers, către universitatea din Paris, în care printre străinii ce au susținut Comuna, se amintește la locul al treilea de români. Este de asemenea semnificativă scrisoarea din 17 februarie 1871 a doctorului Ștefănescu către Davila, în care el relatează printre altele: „toți cer în Franța o nouă organizare”.

Întors în țară, a funcționat în Serviciul Sanitar Central și apoi ca medic la spitalul Xenocrat din București. A luat parte la războiul din 1877-1878.

În 1906 ia parte ca delegat al României la Conferința de la Geneva din 11 iunie-6 iulie, organizată pentru revizuirea convenției Crucii Roșii din 1864, el fiind atunci și vicepreședinte al Crucii Roșii Române.

Dr. **Nicolae Jugureanu** s-a născut la Câmpulung-Muscel în anul 1845, dintr-o familie de țărani săraci din comuna Jugur, jud. Mușcel. Școala primară a făcut-o la Câmpulung. Se înscrie la școala națională de medicină din București, iar în anul 1863 îl găsim elev în anul III, când reușește și la examenul de externat cu media „prea bine”.

În octombrie 1865 a fost numit subchirurg la spitalul civil din Focșani. Obține titlul de licențiat în medicină la 17 ianuarie 1869, cu diploma nr. 55, și pleacă apoi în Franța unde se înscrie la Facultatea de medicină din Montpellier. Obține titlul de doctor în medicină cu teza: „Des avantages de l'amputation a la suite des blessures par armes de

Dr. Nicolae Jugureanu

¹ Dr. Gh. Barbu și colab., *Medici și studenți români participanți la războiul din 1870 și la Comuna din Paris*, în „Istoria medicinei”, studii și cercetări, Edit. Medicală, Buc., 1957.

guerre" (Avantaje ale amputației în urma rănilor prin arme de război), susținută în anul 1872.

A luat parte la războiul franco-prusac din 1870-1871 înrolat în ambulanța internațională olandeză din Besace și Haguenau, făcând parte din armata Vosges. În această campanie este decorat cu „Crucea Legiunii de Onoare“.

Întors în țară, este numit în anul 1872 medic șef al spitalului județean din Câmpulung Muscel.

Moare la Câmpulung la 4 noiembrie 1919 și este înmormântat în cimitirul Flămânda.

Doctore N. Jugureanu

M-a înscris în serviciu

la data

Președinte a com. de studii

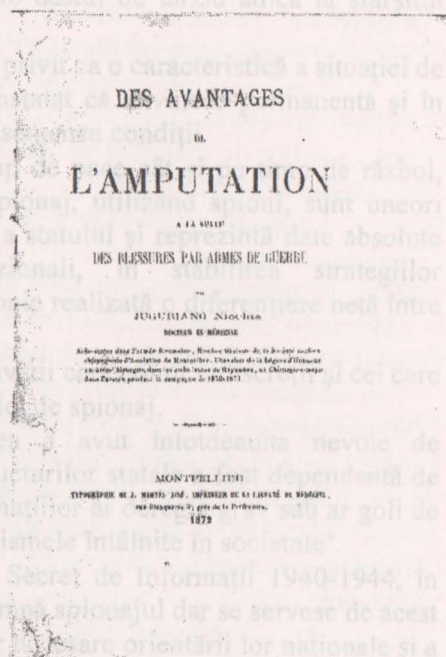
Comitetul de studii și de cercetare al școlii medicale

Fond. 1872

Cartea de vizită a Dr. N. Jugureanu

Ilie Pătru Enache din Stănești, jud. Argeș, pacient al Dr. N. Jugureanu, în 1898.

Teza de doctorat a Dr. N. Jugureanu

CONCEPTELE DE SPIONAJ LA NIVELUL INTERN ȘI INTERNAȚIONAL LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

MIHAELA ORJANU

Astăzi se merge pe considerentul că nu mai necesită explicații noțiunile de spionaj, spion, activitate informativă. Totuși, din punct de vedere istoric aceste noțiuni au fost explicate, legiferați destul de târziu adică la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Deși într-o primă fază spionajul era privit ca o caracteristică a situației de război, de conflict armat ulterior, s-a constatat că devine o permanentă și în timp de pace, devenind chiar folositor în asemenea condiții.

Este foarte adevărat că atât pe timp de pace cât și pe timp de război, informațiile obținute prin activități de spionaj, utilizând spioni, sunt uneori indispensabile orientării politico-militare a statului și reprezintă date absolute esențiale în munca factorilor decizionali, în stabilirea strategiilor corespunzătoare dar la nivel legislativ trebuie realizată o diferențiere netă între ceea ce înseamnă spionaj și indiscreții.

Trebuie făcută o distincție între indivizii care comit indiscreții și cei care efectuează misiuni speciale cu caracter strict de spionaj.

Istoria demonstrează că societatea a avut întotdeauna nevoie de informații iar buna funcționare asupra structurilor statale a fost dependentă de activitatea serviciilor secrete. Lipsa informațiilor ar deregla grav sau ar goli de conținut conexiunile existente între mecanismele întâlnite în societate¹.

Eugen Cristescu, șeful Serviciului Secret de Informații 1940-1944, în memoriile sale arăta că toate statele condamnă spionajul dar se servesc de acest mijloc informativ pentru selectarea datelor necesare orientării lor naționale și a menținerii ordinii interioare².

Înainte de a vorbi de conceptele mai sus amintite, în România, merită făcute precizările următoare:

¹ Marian Ureche, *Servicii Secrete*, vol. I, Ed. Paco, 1993, p. 4.

² Idem, p. 47.

La nivel internațional spionajul în timp de război a fost clarificat în INSTRUCȚIUNILE AMERICANE ASUPRA ARMATELOR ÎN CAMPANIE³ din 1863. După cum se poate observa americanii au fost primii care au conștientizat importanța legiferării acțiunii de spionaj și poate nu clarificarea conceptului cât stabilirea de sancțiuni împotriva celor care desfășurau astfel de activități.

Printre altele se arată că emisarii și mesagerii care sunt întrebuințați mai cu seamă în cazul unei cetăți asediate de forțe inamice, nu sunt considerați spioni.

Exemplul american este urmat de englezi care elaborează MANUALUL DE LA OXFORD sau LEGEA RĂZBOIULUI PE PĂMÂNT⁴ cum avea să fie numit după ce instituțiile de drept internațional aveau să-l adopte în 1880.

În art. 25 se precizează că, un spion nu poate fi numit așa decât dacă a fost judecat de o autoritate judiciară care s-a pronunțat asupra sa⁵.

Începând cu războaiele de la mijlocul secolului al XIX-lea s-au făcut încercări curajoase de a institui legi fundamentale care să umanizeze războaiele. Societatea Internațională de Cruce Roșie a fost fondată după războiul franco-austriac din 1859⁶.

S-au organizat conferințe mondiale la Geneva (1864 și 1906) și la Haga (1899 și 1907) pentru a reglementa tratamentul civililor, răniților și prizonierilor de război și cu un succes considerabil mai redus, capacitatea de ucidere a armelor folosite.

La aceste conferințe s-au avut în vedere și aspecte legate de statutul spionilor. În cadrul Conferinței de la Bruxelles, 27 august 1874, în protocolul final se preciza că⁷ „toți acei locuitori ai unei țări, ocupate care comunică informații despre partea adversă sunt considerați a fi spioni“. Instrucțiunile americane din 1863, Manualul de la Oxford sau Legea războiului pe pământ au fost adoptate de instituțiile de drept internațional în finalul Declarației de la Bruxelles din 1874, a căror principii au fost în general consacrate de Conferința păcii de la Haga, 1899⁸. Firesc apăreau și noutăți.

Astfel în protocolul final se făceau următoarele referiri la spioni.

Art. 19. Nu este considerat spion acel individ care clandestin încearcă să obțină informații, fără pretext, fără a avea intenția de a le comunica părții adverse.

Art. 20. Spionul prins asupra faptului va fi judecat și tratat după legile în

³ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Marele Stat Major – Secția a II-a Informații, dosar 13/1899, f. 41 (în continuare M.St.M.).

⁴ *Ibidem*, f. 45.

⁵ *Ibidem*, f. 46.

⁶ Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, Ed. Sedona, Timișoara, 1997, p. 130.

⁷ M.St.M., dosar 80/1896, f. 26.

⁸ *Ibidem*, dosar 13/1899, f. 33.

vigoare ale armei care l-a recrutat.

Art. 21. Acel spion care a fost capturat mai târziu de dușman este tratat ca prizonier de război și nu mai are responsabilitatea pentru faptele anterioare.

Art. 22. Militarii nedeghizați care au penetrat în zona ocupată pentru a obține informații, nu sunt considerați a fi spioni.

De asemenea, nu sunt considerați spioni acei militari capturați de dușmani aflați în misiune, ca de exemplu indivizii aflați în balon pentru a transmite depeșe și în general pentru a întreține comunicații între diverse părți ale unei armate aflate în teritoriu.

Pentru România referiri la spioni și activitatea de spionaj am găsit în ENCICLOPEDIA MILITARĂ din 1896 și în care se arătau următoarele⁹ „Sub numele de spionaj se înțelege ansamblul serviciului prin care se caută a se obține informații asupra resurselor și proiectelor unei armate inamice, în timpul proiectelor preparatoare ale unei campanii.

Astăzi însă își are ființa aproape în permanență mai întâi pentru că progresul tehnic aduce schimbări aproape continuu în armată și fortificații precum și în alte mijloace de apărare și de atac și apoi pentru că organizarea militară nu mai comportă o perioadă de pregătiri care preced neapărat campaniile de altă dată.

Fiecare țară este așadar obligată a se informa cu tot ceea ce se petrece în țările străine, cu care ea poate avea vreun eventual război.

De aici a rezultat necesitatea organizării așa numitului serviciu de informații, un adevărat spionaj mutual dirijat de autoritatea militară și executat de agenți de tot felul.

Unii sunt ofițeri în mod oficial, acreditați pe lângă ambasade, sub numele de atașați militari, alții sunt ofițeri însărcinați cu misiuni secrete, studii și cercetări sau civili de diferite naționalități care în schimbul unei sume procură unei țări informațiile necesare asupra armatei altei țări.

Câteodată o națiune își procură datele prin militarii și chiar ofițerii unei alte națiuni. Acest caz este însă rar și mai totdeauna indivizii sunt niște oarecare nu prea competenți. În chestiunile militare ei nu oferă nici o garanție morală, de unde această dublă necesitate de a încredința chestiunea serviciului de spionaj, la oameni competenți, mai cu seamă, din punct de vedere tehnic, adică la ofițeri și de a organiza ceea ce se numește contraspionaj, adică un control al spionilor tot cu spioni.

Se consideră ca spion, individul care într-un mod ascuns, secret, travestit sau sub un pretext fals caută a obține informații în profitul inamicului. În general, spionii trebuie plătiți. Spionul nu poate fi urmărit decât dacă este prins asupra faptului.

Dacă însă e dovedit și prins după comiterea faptului atunci, nu poate fi

⁹ Ibidem, dosar 175/1914, f. 15.

depus decât numai în cazul când este supus al statului unde a fost prins când poate fi depus ca trădător de patrie și judecat conform legii penale a țării sale.

Încercarea de spionare precum și ascunderea spionilor sunt adesea pedepsite ca și spionajul¹⁰.

În timpul războiului, spionajul era pedepsit cu moartea și judecat de Consiliul de Război sau Curtea Marțială.

La nivel internațional în timp de pace, spionajul constituia un delict de competența Tribunalului Ordinar și se sancționa cu pedepse care variau în funcție de legislațiile diferitelor țări. Exemple în acest sens, legea germană din 3 iulie 1893, legea franceză din 18 aprilie 1886.

Penalitatea cea mai severă era prevăzută în legea din 1886 care prevedea închisoare de la 2-5 ani și o amendă de 1.000-5.000 franci.

Pedepse mai aspre au fost stabilite după 1890.

În timp ce țări ca Austro-Ungaria, Germania, Olanda, Belgia, Italia în legile lor penale aveau dispoziții care pedepseau atât spionajul în timp de pace cât și în timp de război, în România până în 1913 nu a existat o lege a spionajului în timp de pace¹⁰.

La noi, Codul Penal comun în art. 66 și următoarele articole, Codul de Justiție Special pentru Corpul Marinei, art. 25, aliniat 1 și Codul de Justiție Militară, articolele 199, 200 și 201 făceau referiri numai la spionajul pe timp de război¹¹.

Articolele¹² mai sus menționate se ocupau de pedepsirea infracțiunilor ce priveau divulgarea oricăror secrete de stat unei puteri vecine, inamică sau nu și se refereau doar la următoarele categorii de documente – secretele unei negocieri, mari expediții, planuri de fortificații, arsenale și forturi, acestea fiind sancționate de lege numai în cazul în care erau săvârșite de funcționarul sau agentul care cunoștea aceste secrete sau care era însărcinat cu păstrarea lor.

Nu existau dispoziții referitoare la cazurile de comunicare făcute particularilor și publicului, ca documente sau informații a căror natură impunea secretul absolut, chiar și când acestea au fost făcute în presă.

Codurile sus citate nu spuneau nimic în legătură cu indiscrețiile și neglijențele¹³ involuntare în aparență. Legea Contraspionajului în timp de pace a fost dezbătută la 24 martie 1912,¹⁴ votată la 22 ianuarie 1913¹⁵ în Adunarea Deputaților și promulgată de regele Carol la 29 ianuarie 1913. Legea propusă cât și cea finală au fost inspirate de legile¹⁶ speciale din Austria, Italia și

¹⁰ *Ibidem*, dosar 13/1899, f. 33.

¹¹ *Idem*, f. 34.

¹² M.St.M., dosar 175/1914, f. 18.

¹³ *Ibidem*, f. 127.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 80/1896, f. 23.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 175/1914, f. 15.

¹⁶ *Idem*, f. 17.

Germania și prevedeau pedepse atât pentru cei care săvârșeau acte de spionaj, cât și pentru cei care săvârșeau acțiuni de tănuire și de adăpostire a spionilor.

Erau sancționate și persoanele care dețineau acte și lucruri dovedite a fi obținute prin acțiuni de spionaj.

În lege pe lângă pedepsele prevăzute pentru spionii propriu-ziși erau și sancțiuni pentru funcționarii sau reprezentanții guvernului și presei¹⁷. Demnitarii erau apărați de pedepse în anumite condiții¹⁸.

Existau de asemenea măsuri preventive pentru neglijența și nesocotința celor care ajută spionii¹⁹. Conform noii legi erau judecați și complicii străini. Instrucția și judecarea delictelor se făceau de urgență, termenele de judecată nedepășind 15 zile²⁰.

De precizat, un proiect de lege a contraspionajului a fost elaborat la 21 iunie 1896 ca și un proiect de organizare a unui serviciu de spionaj²¹ (de informații în timp de pace), cât și în timp de război.

Conform instrucțiunilor de funcționare a acestui serviciu (12 decembrie 1896) trebuiau să existe doi agenți pentru București și câte un agent de contraspionaj în localitățile Focșani, Nămolosa, Galați și Cernavodă.

Agenții urmau să fie instruiți de statul major general. Ei trebuiau să cunoască toți străinii din localitate și din împrejurimi, pe o rază de cel puțin 20 km, urmărind de asemenea ocupațiile și relațiile persoanelor suspecte sau vizate cu țările lor de baștină.

Pentru efectuarea serviciului în bune condiții urmau să fie ajutați în munca lor de oficiile poștale din localitate, care aveau îndatorirea să examineze amănunțit orice pachet sau scrisoare adresată țărilor vecine, chiar dacă acestea nu fi fost recomandate.

În concluzie, până în 1913 în timp ce în state ca Anglia, Japonia, Germania, Italia, Austro-Ungaria ș.a., cadrul legislativ permitea sancționarea și contracararea acțiunilor de spionaj și pedepsirea spionilor, atât în timp de pace, cât și în timp de război, în România nu exista o lege a contraspionajului, iar puținele prevederi din codurile militare și codul penal aveau în vedere numai aspecte legate de condiții de război, incomplete însă și la acest capitol.

Era evident că aceste deficiențe să aibă repercursiuni asupra orientării României, întrucât statul în ansamblul său era vulnerabil, fapt demonstrat de numărul mare de acțiuni de spionaj pe teritoriul național.

Lipsa unei legi corespunzătoare, cât și a unui serviciu de informații performant, au contribuit la apariția și dezvoltarea unor ample acțiuni desfășurate de spioni de diferite naționalități.

¹⁷ Idem, f. 16.

¹⁸ Ibidem, dosar 13/1899, f. 34.

¹⁹ Ibidem, f. 39.

²⁰ Idem, dosar 175/1914, f. 18.

²¹ Ibidem, dosar 80/1896, f. 48.

În timp ce vecinii noștri erau bine informați despre noi și țara noastră, noi nu știam nimic despre ei, întrucât nu aveam mijloacele necesare de a le contracara acțiunile și de a obține informațiile valoroase.

MANIFESTĂRI STUDENȚEȘTI EXTREMISTE ÎN ANII 1919-1922

AURELIAN CHISTOL

De-a lungul istoriei, românii s-au dovedit a fi unul dintre cele mai ospitaliere și tolerante popoare în relațiile lor cu străinii. Această ospitalitate se datorează faptului că civilizația românească a fost una rurală, și, după cum se știe întotdeauna locuitorii satelor s-au dovedit a fi mai ospitalieri decât orășenii.

Această ospitalitate nu trebuie confundată cu acceptarea și cu integrarea încălă a alogenilor în masa poporului român. Din această cauză, există încă tendința de a-i percepe pe neromânii ce trăiesc pe teritoriul țării noastre, ca pe un corp străin acceptat mai mult de nevoie, decât de voie.

Tot așa stăteau lucrurile la începutul secolului nostru și cu semnificativa comunitate evreiască. De aceea, unii autori, în special evrei au încercat să demonstreze existența unei vechi tradiții a antisemitismului românesc. Astfel, uciderea creditorilor levantini de către Mihai Viteazul (noiembrie 1594) e văzută ca un prim pogrom antievreiesc. De asemenea, faptul că până la sfârșitul primului război mondial, evreilor din Vechiul Regat nu li s-a acordat cetățenie română, decât cu mare greutate și individual, a determinat opinia lui Carol I. Iancu conform căreia România a practicat un „antisemitism de stat sistematic”¹.

Manifestările antisemite nu au fost însă o creație românească, ele fiind frecvente în perioada medievală în vestul Europei. Evreii au fost acuzați de-a lungul timpului că l-au ucis pe Isus Christos, că practică omorul ritual, că se constituie în societăți oculte, că au o misiune satanică pe pământ, iar incompatibilitatea dintre creștinism și religia mozaică a fost adesea hiperbolizată².

După constituirea statului român (1859), în Vechiul Regat a început să se manifeste tot mai mult un naționalism xenofob, ce îi viza, în special, pe evreii care erau lipsiți de unele drepturi politice, economice, sociale și culturale, pe

¹ Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed. Humanitas, 1999, p. 202.

² Pop, Grigore Traian, *Mișcarea Legionară*, București, Ed. Ion Cristoiu, 1999, p. 108-109.

motiv că nu erau creștini și, de aceea, nu puteau fi naturalizați și integrați în societatea românească³.

Cu toate acestea, oamenii simpli îi percepeau pe evrei ca fiind deținătorii celor mai mari privilegii economico-sociale, într-o societate aflată în plină modernizare. În 1859 evreii reprezentau 3% din populația regatului (9% în Moldova și 0,4% în Valahia), pentru ca în 1899 ponderea lor să fie de 4,5%, adică 10,5% în Moldova și 1,8% în Valahia⁴.

Astfel, la începutul secolului nostru, trei sferturi dintre evrei locuiau în Moldova, cei mai mulți fiind orașeni ce se ocupau cu negoțul și meșteșugurile⁵.

În ceea ce privește învățământul pentru evrei, acesta s-a desfășurat până la adoptarea legii învățământului din 1864 și a Constituției din 1866, în școli confesionale israelite, pentru ca ulterior mulți copii evrei să urmeze școlile românești⁶.

După adoptarea Constituției de la 1866, situația evreilor nu s-a îmbunătățit întrucât, conform art. 7, aliniatul II, era impusă o discriminare străinilor, în sensul că numai cei de rit creștin puteau cere împământinirea⁷.

Legislația din Vechiul Regat i-a îndepărtat pe evrei de unele profesii, le-a interzis să fie proprietari de pământuri, dar cu toate acestea, după cum observă Francisco Veiga, ei „fondează ziare importante și bănci, dețin fortărețe în domeniul spectacolelor (în special în teatru), lucrează pentru moșieri ca arendași. Pentru că sunt îndepărtați de la stăpânirea pământului, evreii se concentrează în orașe, dând naștere unui procentaj ridicat de populație urbană, care, la rândul ei, a sfârșit prin a acapara o bună parte din atelierele artisanale și din micul comerț local⁸.

În fața măsurilor legislative discriminatorii evreii nu au rămas pasivi. Pentru a face presiuni asupra tânărului stat român ei au recurs la sprijinul unor organizații evreiești internaționale precum: „Alianța Israelită Universală“, „Anglo-Jewish Association“, „Israelitische Allianz“ din Viena, „Board of Delegates of American Israelites“, etc.⁹ Aceste presiuni făcute prin intermediul unor asociații internaționale au avut însă menirea de a spori și mai mult neîncrederea românilor în evrei.

Cu prilejul Congresului de Pace de la Berlin (1878), Alianța Israelită Universală a intervenit, astfel încât, s-a decis ca independența de stat a

³ Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Ed. Humanitas, 1998, p. 228.

⁴ *Ibidem*, p. 229-230. Creșterea ponderii evreilor a fost, totuși, urmată de o ușoară descreștere, astfel încât, în 1912 aceștia reprezentau 3,3% din populația Vechiului Regat.

⁵ *Ibidem*, p. 231.

⁶ *Ibidem*, p. 233.

⁷ Focșeneanu, Eleodor, *Istoria constituțională a României (1859-1991)*, București, Ed. Humanitas, 1998, p. 30.

⁸ Veiga, Francisco, *Istoria Gărzii de Fier (1919-1941)*, București, Ed. Humanitas, 1995, p. 58.

⁹ *Ibidem*, p. 59.

României nu va fi recunoscută și garantată, decât dacă se acorda cetățenie română populației evreiești¹⁰.

Guvernul român va ceda doar parțial presiunilor internaționale și, în octombrie 1879, Parlamentul modifica art. 7 din Constituție, care arăta astfel: Diferența de credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică pentru a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita¹¹.

În ciuda acestei cedări, mai degrabă formală a statului român, raporturile dintre români și evrei nu s-au îmbunătățit. Astfel, după părerea lui Henric Samielevici, evreii văzuți din punctul de vedere al românilor „constituie un pericol național și eliminarea lor se impune ca o necesitate inexorabilă. Se discuta doar, dacă trebuie să fie mâncați, fripți ori fierți, aruncați în Dunăre, arși pe rug ori siliți să emigreze. Istoria a impus o soluție radical diferită: li s-au acordat drepturi, li s-au deschis cariere și au căpătat reprezentări în parlament”¹².

Trecând peste aceste exagerări prin care se încerca victimizarea evreilor din România, trebuie să remarcăm faptul că răscoala de la 1907 a fost îndreptată în bună măsură împotriva arendașilor evrei. Ce-i drept, N. Iorga preciza în ziarul „Neamul românesc” următoarele: „Nu contra străinilor, ca străini, ne-am ridicat, ci contra modului lor de exploatare; să rămână între noi acei străini ce vor să muncească cu cuget curat, în folosul lor, fie, dar nu în paguba noastră”¹³.

În 1910, N. Iorga împreună cu profesorul A.C. Cuza vor pune bazele Partidului Naționalist Democrat, al cărui program cuprindea unele articole antisemite privind limitarea activității comercianților, a arendașilor evrei și scoaterea lor din armată¹⁴.

A.C. Cuza, celebru în epocă pentru antisemitismul său, considera că atitudinea românilor de respingere a evreilor se datorează comportamentului lor agresiv în plan social-economic, recunoscând că „ura de rasă contra evreului nu există la noi”¹⁵.

La capătul primului război mondial, grație sacrificiilor imense ale poporului român, s-a realizat desăvârșirea unității naționale a României. Aceste evenimente au dus aproape la o dublare a suprafeței și a populației țării, dar și la o accentuare a naționalismului românesc, datorită mândriei de a fi locuitorii unei țări mult mai puternice, dar și prezenței mult mai ample a minorităților naționale provenite din provinciile unite cu România.

În aceste momente, evreii se aflau în situația cea mai complexă, întrucât

¹⁰ *Ibidem*, p. 60.

¹¹ E. Focșeneanu, *op. cit.*, p. 39.

¹² Gr. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 108.

¹³ Vezi „Neamul românesc”, anul I, nr. 82, din 15 februarie 1907, p. 469.

¹⁴ Iurlea, Petre, *Nicolae Iorga în viața politică a României*, București, Ed. Enciclopedică, 1991, p. 65.

¹⁵ *Ibidem*, p. 66.

ei aparțineau unor culturi diferite: cei din Vechiul Regat îmbrățișaseră cultura română, cei din Transilvania cultura maghiară, cei din Bucovina cultura germană, iar cei din Basarabia cultura rusă¹⁶.

Misiunea delegației române la Conferința de Pace de la Paris a fost deosebit de dificilă în condițiile în care marile puteri au refuzat României recunoașterea frontierelor, așa cum erau ele stipulate în alianța din august 1916, dar, mai ales, datorită faptului că la insistența cercurilor evreiești internaționale, statele succesorale ale Austro-Ungariei, adică Polonia, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, Ungaria, Austria dar și Grecia urmau să semneze un tratat special privind minoritățile naționale, ce urmau să beneficieze de drepturi depline, în timp ce Consiliul Societății Națiunilor urma să verifice punerea în aplicare a acestor drepturi¹⁷.

Pentru români aceste prevederi sunt receptate ca un dictat ce știrbește independența națională a țării. Momentul în care ne este impusă acordarea de drepturi evreilor este total nepotrivit, întrucât țara era invadată de evrei din Austro-Ungaria, Rusia, Ucraina, Galiția al căror număr, conform unor statistici este de circa un milion, iar această invazie pare a-i șoca chiar și pe evreii ce trăiau deja în România¹⁸.

Aflat la Paris, Ionel Brătianu, conducătorul delegației române la conferință, îi scria la 3 iunie 1919 lui Mihail Pherekyde despre politica de dictat a marilor puteri împotriva României: „Convingerea mea este că noi, în nici un fel nu putem primi asemenea condiții. Am moștenit o țară independentă și, chiar pentru a-i întinde granițele, nu-i putem jertfi neatârtnarea. Am căutat să refuz adeziunea noastră, fără a provoca deschis conflictul definitiv, dar nu ne putem face iluzii, ne aflăm în fața resentimentelor evreilor și apetiturilor trusturilor care hotărăsc în spatele lui Wilson”¹⁹.

Impunerea tratatului privind protecția minorităților naționale a complicat mult situația internațională a României, inclusiv prin numărul mare de evrei care au preluat principalele ramuri ale economiei, motiv pentru care ei controlau circulația bunurilor țării²⁰.

La sfârșitul războiului, după ce toate popoarele Europei au trecut prin deosebite privațiuni, se constata o ascensiune politică a stângii, ce avea drept model bolșevismul lui Lenin. Același lucru se poate constata și în România, unde aceste idei bolșevice sunt răspândite mai ales printre muncitori și studenți de către evreii veniți în România. Aceștia au profitat și de contextul internațional favorabil bolșevismului. Astfel, în martie 1919, Ungaria fusese proclamată republică sovietică, iar armatele roșii se apropiiau de frontierele cu

¹⁶ Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în sec. XX*, București, Ed. Paideea, 1999, p. 40.

¹⁷ *Ibidem*, p. 35.

¹⁸ Gr. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 150.

¹⁹ Iordache, Anastasie, *Ion I.C. Brătianu*, București, Ed. Albatros, 1994, p. 437.

²⁰ Gr. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 131.

Polonia și România în urmărirea albilor și a naționaliștilor ucrainieni, iar în aprilie, avangarda armatei roșii ajunsese la 150 km de frontiera cu Ungaria, fiind despărțită de aceasta de către Bucovina²¹.

Creșterea influenței ideilor socialiste, văzută în strânsă legătură cu pătrunderea unor ample contingente de evrei, a determinat o reacție dură din partea unor grupuri de studenți, ce erau îngroziți de faptul că universitățile românești, și în special cea din Iași, fuseseră contaminate de bolșevism. Începând din 1919 se remarcă tot mai mult în lupta împotriva comunismului și un evreu, un tânăr care în octombrie 1919 se înscriesese la Facultatea de Drept a universității ieșene. Este vorba despre Corneliu Zelea-Codreanu²².

Devenit student, Codreanu „va da frâu liber energiilor sale atât de mult reprimare, intrând într-un grup antirevoluționar organizat de un instalator de apă numit Constantin Păncu”²³.

Acest grup denumit „Garda Conștiinței Naționale” se pare că includea în rândurile sale aproximativ 100 de persoane, dar desfășura o activitate deosebit de intensă. Ei convocau reuniuni publice, editau periodicul „Conștiința” și se întâlneau aproape în fiecare zi cu susținătorii ideilor de stânga. Probabil că din această lucrare făceau parte în primul rând muncitori dar și studenți și reprezentanți ai clasei de mijloc. Începând din februarie 1920, această grupare va acționa pentru spargerea grevelor de la fabrica „Regia Monopolurilor Regale ale Statului” (fabrica de tutun) și de la „Atelierele Feroviare din Iași”²⁴.

Acțiunile Gărzii Conștiinței Naționale din toamna lui 1919 se împleteau cu propaganda antibolșevică a guvernului Arthur Văitoianu, care chema populația la lupta împotriva „bestiilor roșii” și care încerca să pună semnul egalității între evrei și bolșevici²⁵.

După ce generalul Averescu a devenit prim ministru (martie 1920) acesta va reprima dur orice manifestări muncitorești, făcând inutilă existența acestei gărzi.

Motivul pentru care Codreanu aderase la această organizație, a fost acela că atmosfera din Iași, din toamna anului 1919 era sumbră: „La fiecare trei-patru zile, pe străzile Iașului, mari demonstrații comuniste. Cei 10-15 mii de lucrători, înflămânziți și manevrați de mâna criminală iudaică de la Moscova, parcurgeau străzile în cântecul Internaționalei, în strigăte de «Jos Armata!», «Jos Regele!», purtând placarde pe care se putea citi: «Trăiască revoluția comunistă», «Trăiască Rusia Sovietică»”²⁶.

²¹ Veiga, Francisco, *op. cit.*, p. 41, 42.

²² Palaghita, Ștefan, *Istoria mișcării legionare scrisă de un legionar*, București, Ed. Roza Vânturilor, 1993, p. 15.

²³ Veiga, Francisco, *op. cit.*, p. 47.

²⁴ *Ibidem*, p. 48.

²⁵ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 296.

²⁶ Codreanu, Zelea-Corneliu, *Pentru legionari*, Vol. I, Sibiu, Ed. „Totul pentru țară”, Tipografia Vestemen, 1936, p. 17.

Gruparea anticomunistă a lui Pancu și Codreanu are și caracter antisemit, după cum scrie Pancu în periodicul „Conștiința“. El considera socialismul internaționalist drept „trădare de patrie“, „operă jidovească“ și expune punctul de vedere al adeptilor organizației în privința problemei evreiești: „Noi, socialiștii naționali, pe străini nu-i vom da afară, ci îi vom tolera să trăiască la noi, căci în ultimul război au făcut și ei unele jertfe pentru idealul nostru românesc de a fi uniți“, dar „nu îngăduim străinilor să se amestece în conducere, căci în casa noastră conducerea e a noastră“²⁷.

La începutul anului 1920, unii lideri socialiști lansează ideea conform căreia, însuși principele moștenitor Carol este un admirator al acestora. În replică, Zelea Codreanu va publica un articol în „Conștiința“ mergând pe aceeași linie a identificării socialismului internațional cu evreii, sperând că astfel, poporul român va fi îndepărtat de pericolul comunist. El afirma totuși, că „nu avem nimic contra populației pașnice evreiești care nu se amestecă în conducerea treburilor statului român. Am semnat un tratat de pace care asigură libera propășire a minorităților. Prin urmare dr. Ghelester și Ilie Moscovici, ocupați-vă, vă rog, de propășirea evreilor!... Nu vă tolerăm să faceți internaționalism pe pământ românesc și tuturor jidanilor care fac socialism internațional la noi, le strigăm: Plecați de aici în Palestina și faceți-vă acolo republica bolșevică pe care v-o doriți!“²⁸.

Un alt moment tensionat în care se implică studenții naționaliști, este acela al spargerii grevei muncitorilor socialiști de la Atelierele Nicolina din martie 1920. Naționaliștii conduși de Codreanu au rupt steagul roșu de aici, pe care l-au înlocuit cu tricolorul²⁹.

De-a lungul întregului an 1920, Codreanu a dus o politică de preluare a conducerii mișcării studențești. Misiunea sa era extrem de dificilă, în condițiile în care, după cum spunea Horia Sima, în Universitatea din Iași existau vreo 40 de studenți naționaliști, în timp ce majoritatea covârșitoare era a studenților socialiști³⁰.

Pentru a ieși în evidență, Codreanu recurge la tot felul de acțiuni menite să-l propulseze în fruntea studenților din România. Astfel în perioada 4-6 septembrie 1920, a avut loc la Cluj, primul congres al studenților din România întregită. Împreună cu alți studenți naționaliști, el impune congresului decizia de a-i elimina pe evrei din organizațiile studențești³¹.

Întrucât nu beneficia de un larg sprijin printre studenții ieșeni, Codreanu a început să organizeze solitar, sau în grup, tot felul de acțiuni de prost gust, ce se doreau, în același timp, eroice. Deoarece la redeschiderea cursurilor de

²⁷ Gr. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 145.

²⁸ *Ibidem*, p. 146. Acest articol este atribuit lui Codreanu, deși a fost semnat doar cu inițiala C.

²⁹ Palaghita, Ștefan, *op. cit.*, p. 15.

³⁰ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 309.

³¹ Palaghita, Ștefan, *op. cit.*, p. 15.

toamnă ale Universității se renunțase la ceremonia religioasă, el și-a permis împreună cu unii colegi să perturbe începerea anului universitar. De asemenea, se manifesta zgomotos atunci când aveau loc reprezentări ale unor piese de teatru evreiești, distrugea birourile ziarelor democratice și evreiești, confisca și incendia șepcile de tip rusesc ale studenților basarabeni, pentru că spunea el, le poartă „ostentativ ca să afirme bolșevismul”³².

Treptat, la ideile propagate de Codreanu au început să adere tot mai mulți studenți, pentru că unele din problemele ridicate de acesta erau reale. Cea mai mare problemă era aceea a numărului mare de studenți aparținând minorităților naționale, care creau supraaglomerare în universități și care urmau să intre în competiție cu studenții români pentru posturi în sectoarele de elită ale funcțiilor de stat și particulare, în condițiile în care în marile orașe din Transilvania, Basarabia și Bucovina, nu elitele românești se aflau în frunte³³.

Deși pericolul bolșevizării României nu era atât de mare pe cât pretindeau studenții naționaliști că este, totuși ascensiunea stângii în această perioadă nu poate fi contestată. De exemplu, un raport francez din primăvara anului 1921 vorbea despre eforturile de organizare ale comuniștilor din zona minieră Petroșani, datorate neplății salariilor. Situația din Basarabia părea, într-adevăr mai gravă, deoarece aici organizațiilor comuniste locale li se alăturau agenți de peste Nistru. Se pare, că toate organizațiile evreiești din Basarabia formau un bloc împreună cu Partidul Comunist și aveau relații strânse cu Rusia Sovietică³⁴.

Acest avânt al stângii a început să fie tot mai mult asociat cu valul de refugiați evrei-ucrainieni din Basarabia, ce afirmau că fug de teamă să nu cadă victime ale bolșevicilor ruși. S-a presupus că până la sfârșitul lui 1921, au intrat în Basarabia între 22 și 60 de mii de astfel de persoane, deși guvernul român aprecia numărul acestora la 100 de mii, iar istoricul basarabean Ștefan Ciobanu chiar la un milion de refugiați, cifră desigur mult exagerată³⁵.

Manifestările naționaliste ale studenților ieșeni erau îndreptate nu doar contra evreilor, ci și contra studenților basarabeni comuniști ce desfășurau numeroase activități antiromânești. Chiar reprezentanți ai Ministerului de Război anunțau Ministerul Instrucțiunii despre faptul că la Iași exista „un cuib bolșevic” al basarabenilor³⁶.

Asociația Generală a Studenților de la Iași nu se afla însă sub controlul naționaliștilor, motiv pentru care această organizație cere sancționarea drastică a lui Codreanu de către Rectorat. Ținând cont și de plângerile unor ziariști formulate împotriva acestuia, Senatul Universității din Iași a decis

³² Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 309-310.

³³ *Ibidem*, p. 290.

³⁴ *Ibidem*, p. 295.

³⁵ *Ibidem*, p. 299-300.

³⁶ *Ibidem*, p. 307.

exmatricularea sa la 2 iunie 1921, numai că, decanul Facultății de Drept, cunoscutul antisemit A.C. Cuza a refuzat să pună în aplicare această decizie, astfel încât Codreanu se afla în situația de a fi în același timp și exmatriculat și student³⁷.

Această situație i-a adus însă celebritate și l-a ajutat să devină în toamna anului 1921 președinte al Societății Studenților în Drept din Iași³⁸. Noua postură l-a încurajat și mai mult pe Codreanu, care și-a intensificat manifestările naționaliste, dar și de atragere a celorlalți studenți. Poziția sa era strategică, deoarece Facultatea de Drept era cea mai frecventată din întreaga universitate, iar prelegerile lui A.C. Cuza erau deosebit de populare³⁹.

La începutul anului 1922, mișcarea naționalistă românească, nu doar conștientă, pare a se afla în plin avânt. La 1 aprilie profesorii A.C. Cuza și N. Paulescu au creat la București revista bilunară „Apărarea națională” ce avea un caracter antisemit, iar la 20 mai 1922 Codreanu a reușit să lichideze Centrul Studențesc din Iași, ce a fost înlocuit de Asociația Studenților Creștini condusă de el însuși⁴⁰.

Noua asociație i-a exclus pe evrei și pe studenții de stânga reușind izolarea celor două grupări și reducerea influenței comuniste în Universitatea din Iași⁴¹.

Bineînțeles, că eliminarea evreilor din asociație s-a făcut în mod spectaculos pe 27 mai 1922, atunci când Codreanu împreună cu 45 de studenți semnează „Angajamentul de onoare” de a lupta împotriva cotorpirii evreiești și pentru înstăpânirea românismului. Cei mai reprezentativi semnatori ai angajamentului erau: Ilie Garneata, Vladimir Frimu, Gr. Ghica, Gr. Mihuță, Ion Blănaru etc.⁴²

În afara manifestărilor revoluționare Codreanu are și o serie de activități mai pașnice, așa cum este absolvirea Facultății de Drept în 22 iunie 1922 urmată de plecarea în toamnă în Germania pentru continuarea studiilor⁴³.

Aici își continua actele de bravură, lăudându-se peste ani, că el este cel ce i-a învățat pe studenții germani antisemitismul: „Am avut multe discuții cu studenții de la Berlin la 1922, care desigur astăzi sunt hitleriști și mă mândresc de a le fi fost eu profesorul de antisemitism, ducându-le acolo din adevărurile învățate la Iași”⁴⁴.

³⁷ *Ibidem*, p. 310.

³⁸ Buzatu, Gheorghe, Ciucanu, Corneliu, Sandache, Cristian, *Radiografia dreptei românești (1927-1940)*, București, Ed. FF Press, 1996, p. 51.

³⁹ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 311.

⁴⁰ Palaghita, Ștefan, *op. cit.*, p. 15. Încă din ianuarie 1922 A.C. Cuza și N. Paulescu creaseră „Uniunea Național-Creștină”.

⁴¹ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 311.

⁴² Palaghita, Ștefan, *op. cit.*, p. 15.

⁴³ Buzatu, Gheorghe, Ciucanu, Corneliu, Sandache, Cristian, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁴ Gr. Tr. Pop, *op. cit.*, p. 165.

Spre sfârșitul anului 1922, atunci când erau în toi dezbaterile la proiectul de constituție propus de liberali, vor izbucni în mai multe centre ample proteste ale studenților naționaliști⁴⁵. Aceștia se pronunță pentru excluderea evreilor din universități sau măcar acceptarea unui număr de studenți direct proporțional cu ponderea respectivei minorități. Așa a devenit celebră formula „Numerus clausus“, a cărei aplicare ar fi dus la un echilibru etnic nu doar în universități, ci și în societatea românească⁴⁶.

Această izbucnire din decembrie 1922, nu a fost foarte surprinzătoare, deoarece în vara și toamna acestui an au avut loc numeroase acțiuni ale studenților și elevilor de liceu îndreptate împotriva pieselor de teatru evreiești. De asemenea, încoronarea regelui Ferdinand I și a reginei Maria au prilejuit manifestări antievreiești grave, iar în noiembrie, demonstrațiile studențești erau deja frecvente⁴⁷.

Pretextul izbucnirii acestor manifestări, a fost acela că, la Facultatea de Medicină din Cluj studenții evrei nu furnizau cadavre evreiești pentru disecție. De aceea, în mod surprinzător manifestațiile au izbucnit la Cluj și nu la Iași unde activase A.C. Cuza⁴⁸.

Aflat în Germania la Jena, Codreanu și-a manifestat entuziasmul aflând că izbucnirea spontană „s-a manifestat mai întâi la Cluj, în inima celui Ardeal, care a luat poziție ori de câte ori neamul s-a găsit în impas“. El considera această izbucnire drept „un mare moment de electrizare colectivă, fără pregătire prealabilă, fără discuții pro și contra, fără decizii luate în comitete, fără ca cel puțin cei din Cluj să se cunoască cu cei din Iași, Cernăuți, București“. Codreanu afirma că ceea ce se întâmplă e specific poporului român care „n-a trăit prin milioanele de robi care și-au pus gâtul în jugul străinilor, ci prin Horea, prin Avram Iancu, prin Tudor, prin Iancu Jianu, prin toți haiducii, care în fața jugului străin nu s-au supus, ci și-au pus flinta în spate și s-au ridicat pe potecile munților, ducând cu ei onoarea și scânteia libertății. Prin ei a vorbit atunci neamul nostru, iar nu prin majoritățile lașe și cumini“⁴⁹.

Despre caracterul spontan al acestei mișcări a relatat pe larg și Ion Moța, care referindu-se la momentul declanșator al mișcării preciza: „Mediciniștii au rupt lanțul gâtuitoare, au izgonit pe studenții jidani din sala de disecție!“⁵⁰.

Manifestările studențești au culminat în ziua de 10 decembrie cu desfășurarea unui congres la București, la care au luat parte reprezentanții studenților din București, Cluj, Iași și Cernăuți. Aici s-a stabilit un program în

⁴⁵ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 312.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 315.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 317.

⁴⁹ Codreanu, Zelea-Corneliu, *op. cit.*, p. 77,78.

⁵⁰ Moța, Ion, I, *Cranii de lemn. Articole. 1922-1936*, Sibiu, Ed. „Totul pentru țară“, Tipografia Vestemen, 1936, p. 229.

10 puncte ce au la bază principiul „Numerus clausus“ și s-a declarat grevă generală în universități. Pentru Codreanu și apoi pentru mișcarea legionară, ziua de 10 decembrie 1922 a reprezentat momentul „declarației războiului sfânt”⁵¹.

Sub impulsul acestor evenimente, Codreanu se va reîntoarce în țară, cu speranța că va deveni un lider național al studenților români. El a fost primit însă cu neîncredere de studenții bucureșteni cărora nici prin gând nu le trecea să aleagă un astfel de lider, pe care mai degrabă îl disprețuiau⁵².

Frustrat din cauza modului în care a fost tratat la București, Codreanu participa la Iași, la 4 martie 1923, la crearea Ligii Apărării Național-Creștine condusă de A.C. Cuza,⁵³ iar principala consecință a mișcărilor studențești a fost faptul că anul școlar 1922-1923 a fost înghețat⁵⁴.

În concluzie, putem afirma că în această perioadă tot mai mulți studenți români au început să adere la mișcarea naționalistă. „Generația de la 22” a reprezentat o elită națională în formare ce avea concepții panromânești și antiregionaliste⁵⁵.

Această generație va juca un rol deosebit de important în întreaga perioadă interbelică, formând nucleul mișcării legionare, activând și după instaurarea comunismului în România prin unii reprezentanți ai săi aflați în exil. Ei au avut meritul de a fi promovat cel puțin în plan teoretic „puritatea valorilor autohtone și regenerarea moral-religioasă a nației”⁵⁶.

⁵¹ Codreanu, Zelea-Corneliu, *op. cit.*, p. 79.

⁵² Veiga, Francisco, *op. cit.*, p. 73.

⁵³ Buzatu, Gheorghe, Ciucanu, Corneliu, Sandache, Cristian, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁴ Livezeanu, Irina, *op. cit.*, p. 319.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 351.

⁵⁶ Boia, Lucian, *op. cit.*, p. 257.

CAMERA DE INDUSTRIE ȘI COMERȚ - PITEȘTI

TEODOR MAVRODIN

Prin unirea Moldovei cu Țara Românească, în anul 1859 și înfăptuirea unor importante reforme – legea secularizării averilor mănăstirești, legea rurală, organizarea administrației, justiției, armatei, învățământului și bisericii, introducerea obligatorie a sistemului metric și alfabetului latin în locul celui chirilic, realizate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, se poate spune că s-au pus bazele statului modern român.

România fiind țară agrară, Cuza și sfetnicul său cel mai apropiat, Mihail Kogălniceanu, au considerat că este necesar să ia măsuri pentru organizarea și stimularea comerțului și industriei. Astfel că, în urma raportului întocmit de M. Kogălniceanu, ministru secretar de stat la Departamentul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice, Cuza promulgă Legea pentru înființarea camerelor de comerț și industrie la 30 septembrie 1864¹.

Potrivit legii, urma să se înființeze „câte o cameră de comerț în toate porturile și orașele principale ale țării“, numărul acestora putând să sporească în viitor din inițiativa guvernului sau la cererea comercianților și industriașilor. La înființarea unei camere guvernul era obligat să consulte și consiliul județean respectiv.

Circumscripția fiecărei camere urma să fie stabilită prin ordonanță domnească, fixându-se numărul membrilor fiecărei camere între cinci și șapte. Membrii camerelor se alegeau prin scrutin secret și cu majoritatea absolută a alegătorilor, a căror prezență nu putea să fie mai mică de o treime. Legiuitorul a prevăzut că pot fi alegători toți comercianții și industriașii care plătesc o patentă de cel puțin cincizeci lei și se bucură de „drepturi civile și municipale“, iar eligibili pot fi „cei născuți sau naturalizați români“, în etate de treizeci ani și care exercită sau au exercitat un oarecare comerț în industrie.

Capitolul al II-lea al legii se ocupă de atribuțiile camerelor de comerț și industrie, arătându-se în primul rând că ele pot indica guvernului, din proprie inițiativă, care erau interesele lor comerciale și industriale din circumscripție. O

¹ Monitorul Oficial nr. 220 din 2/14 octombrie 1864.

a doua prevedere importantă era aceea că guvernul trebuia să le consulte în privința „schimbărilor proiectate în legislația comercială“. De asemenea camerele erau consultate de guvern în privința înființării de noi camere, creării burselor și oficiilor de agenți de schimb și mijlocitori, asupra tarifelor, vămilor și serviciului de transport, curtagiu maritim și curtagiuri pentru asigurări de mărfuri“, schimbului și efectelor publice, înființării de bănci, proiectelor de lucrări publice locale relative la comerț și industriei etc. Tot camerele erau însărcinate cu administrarea burselor care existau în circumscripția respectivă.

Camerele de comerț și industrie, conform art. 23, erau considerate persoană civilă și recunoscute ca stabilimente de utilitate publică.

Capitolul al treilea se ocupă de conducerea camerelor precizându-se că ele, „se dirigu de către oficiurile lor“, care se compuneau din: președinte, vicepreședinte, secretar și casier. „Oficiul se alege pe tot anul din membrii camerei cu majoritatea absolută a membrilor aflați de față“. Se mai precizează că „serviciile“ membrilor oficiilor „sunt gratuite“.

Anual fiecare cameră își întocmește bugetul, pe care-l trimite ministerului pentru „întărire“, iar la finele fiecărui an încheie „socotelile sale atât de sumele ce au intrat cât și de cele ce s-au cheltuit și trimite extract după dănsle“, aceluiași minister.

Se mai prevede în lege că pot primi „ofrande și orice danii li s-ar face de bani, lucruri mișcătoare sau nemișcătoare, după aprobarea guvernului“. Iar înstrăinarea acestora va fi posibilă cu „deslegarea ministerului“.

La art. 34-35 se precizează că secretarul este șeful cancelariei, el ține jurnalul cu procesele verbale ale camerei și „subscrie“ toată corespondența. Casierul adună și păstrează toate veniturile și le trece într-o condică specială primită de la minister, eliberează sumele de bani stabilite de cameră a fi cheltuite, consemnându-le într-o condică specială primită de la minister.

Capitolul al patrulea se referă la veniturile camerelor care se compun din zeciuiala asupra taxelor patentarilor comerciali și industriali din clasele I și II, care se trece în bugetul general al statului, iar ministrul Finanțelor ordonă executarea lor.

Deși legea a fost publicată în Monitorul Oficial încă din luna octombrie 1864, decretul de constituire a circumscripțiilor camerelor de comerț și industrie a fost semnat de domn după mai bine de opt luni².

Redăm mai jos conținutul decretului pentru a informa pe cititori despre numărul camerelor, reședințele acestora și județele care le compun.

Alecsandru Ioan I

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională, Domn al Principatelor Unite Române;

La toți de față și viitori sănătate:

² *Ibidem*, nr. 152 din 13/15 iulie 1865.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice sub nr. 7255;

Văzând Decretele Noastre, cu nr. 1363 din anul trecut și nr. 989 din anul curent;

Pe temeiul art. 3 din Legea Camerelor de comerț;

Am decretat și decretăm:

Art. 1. Circonscripțiunile Camerelor de Comerț se statornicesc precum urmează

1. Circonscripția Camerii din orașul Severin va coprinde județele Mehedinți, Roman și Gorj.

2. Circonscripția Camerii din orașul Craiova va coprinde județele Dolj, Vâlcea și Oltul.

3. Circonscripția Camerii din orașul T. Măgurele, va coprinde județul Teleorman, Muscel și Argeș.

4. Circonscripția Camerii din orașul Ploesci va coprinde județul Prahova și Dâmbovița.

5. Circonscripția Camerii din capitala București va coprinde județul Ilfov.

6. Circonscripția Camerii din orașul Giurgiu va coprinde județele Vlașca și Ialomița.

7. Circonscripția Camerii din orașul Brăila va coprinde județele Buzău și Brăila.

8. Circonscripția Camerii din orașul Focșani va coprinde județele Râmnicu-Sărat și Putna.

9. Circonscripția Camerii din orașul Galați va coprinde județele Tecuci și Covurlui.

10. Circonscripția Camerii din orașul Bârlad va coprinde județele Tutova și Fălciu.

11. Circonscripția Camerii din orașul Iași va coprinde județele Vaslui și Iași.

12. Circonscripția Camerii din orașul Bacău va coprinde județele Roman și Bacău.

13. Circonscripția Camerii din orașul Piatra va coprinde județele Suceava și Neamț.

14. Circonscripția Camerii din orașul Botoșani va coprinde județele Dorohoi și Botoșani.

15. Circonscripția Camerii din orașul Ismail va coprinde județele Cahul, Ismail și Bolgrad.

Art. II. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice va aduce la îndeplinire Decretul de față.

Dat în Ruginoasa la 3.VII.1865

Nr. 990

Alecsandru Ioan

Ministru Secretar de Stat

la Departamentul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice

General,

Florescu

Județele Argeș și Mușcel, împreună cu Teleormanul formau circumscripția Turnu-Măgurele, cu sediul în acest oraș. Cu toate că aceste județe aveau legătură între ele, învecinându-se în serie de la nord spre sud, totuși sediul camerei fiind la extremitatea sudică a Teleormanului, nu permitea desfășurarea activităților camerei în bune condițiuni. Dar faptul că Turnu-Măgurele era port la Dunăre a prevalat la fixarea sediului camerei.

Apariția camerelor de comerț și industrie a fost un fapt pozitiv, înscriindu-se în șirul măsurilor luate în timpul domniei lui Al. I. Cuza pentru modernizarea țării. Desigur activitatea camerelor era timidă și limitată, determinată în primul rând de starea economică a țării. Produsele care aveau o circulație mai întinsă erau cele agricole, dar nivelul la care se practica agricultura nu permitea surplus însemnat al acestora.

După războiul de independență din 1877-1878 urmează o perioadă de progres economic. În agricultură sporește numărul mașinilor agricole, crește suprafața însămânțată, deci și cantitatea produselor agricole destinate pieții, cu toate că țăranii continuau să fie obligați a lua pământ în arendă de la moșieri sau arendași. Creșterea animalelor continuă să se extindă. La fel industriile se înmulțesc și se diversifică. Toate acestea duc la extinderea comerțului, la înmulțirea negustorilor și la nevoia unor reglementări în domeniu.

Ca urmare a progresului economic, rolul camerelor de comerț și industrie crește și se simte nevoia unei legi care să le reorganizeze, mai ales că granițele țării suferiseră unele modificări.

Astfel Carol I decretează la finele anului 1886 modificările:³

Carol I

Prin grija lui Dumnezeu și voința națională, rege al României,

La toți de față și viitori, sănătate;

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor cu no. 45113;

Având în vedere legea camerelor de comerț,

³ În urma războiului ruso-turc din anii 1853-1856 se încheie pacea de la Paris care prevedea ca sudul Basarabiei (județele Cahul, Bolgrad și Ismail) să fie retrocedate Moldovei. Astăzi aceste județe sunt încorporate la Ucraina. Iar prin tratatul de pace de la Berlin din 1/13 iulie 1878, încheiat la sfârșitul războiului ruso-româno-turc de la 1877-1878, României i se iau cele trei județe din sudul Basarabiei dar recâștigă vechiul teritoriu românesc al Dobrogei - județele Constanța și Tulcea.

³ *Ibidem*, nr. 177 din 7/19 noiembrie 1886.

Am decretat și decretăm:

Art. I. Circumscripțiunilor camerilor de comerț și industrie, precum și numărul de membri ai fiecărei circumscripțiuni, împărțiți pe județele ce le compun, se fixează după cum urmează:

Circumscripțiunea I: județul Mehedinți cu 4 membri, județul Gorj cu 2 membri, județul Vâlcea cu 2 membri, județul Romanați cu 2 membri, județul Dolj cu 10 membri; Circumscripțiunea II: județul Olt cu 2 membri, județul Teleorman cu 4 membri, județul Argeș cu 8 membri, județul Mușcel cu 2 membri; Circumscripțiunea III: județul Dâmbovița cu 5 membri, județul Buzău cu 5 membri, județul Prahova cu 10 membri; Circumscripția IV: județul Vlașca cu 4 membri, județul Ialomița cu 3 membri, județul Ilfov cu 28 membri; Circumscripția V: județul Brăila cu 20 membri, județul Rm. Sărat cu 5 membri; Circumscripția VI: județul Covurlui cu 22 membri, județul Tutova cu 8 membri, județul Fălciu cu 2 membri; Circumscripția VII: județul Putna cu 9 membri, județul Bacău cu 5 membri, județul Tecuciu cu 3 membri; Circumscripția VIII: județul Vaslui cu 3 membri, județul Neamțu cu 3 membri, județul Roman cu 4 membri, județul Iași cu 12 membri; Circumscripția IX: județul Botoșani cu 8 membri, județul Suceava cu 4 membri, județul Dorohoi cu 4 membri; Circumscripția X: județul Constanța cu 8 membri, județul Tulcea cu 7 membri.

Art. II. Orașele de reședință a circumscripțiilor se fixează după cum urmează:

Pentru circumscripția I Craiova, pentru circumscripția II Pitești, pentru circumscripția III Ploesci, pentru circumscripția IV București, pentru circumscripția V Brăila, pentru circumscripția VI Galați, pentru circumscripția VII Focșani, pentru circumscripția VIII Iași, pentru circumscripția IX Botoșani, pentru circumscripția X Constanța.

Art. III. Ministrul nostru Secretar de Stat ad-interim la departamentul agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat în Castelul Peleș, la 4 noiembrie 1886.

Carol,

Ministru agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor ad-interim*.

No. 2761

I.C. Brătianu

Circumscripția a II-a era formată, ca și până acum, din județele: Argeș, Mușcel, Teleorman, la care s-a adăugat județul Olt. Așa cum am arătat mai sus, viața a impus mutarea sediului camerei la centrul circumscripției și anume la Pitești, oraș așezat la întretăierea căilor de comunicație nord-sud, est-vest.

Noua lege a adus modificări în privința organizării teritoriale, dar și a

* Am respectat ortografia documentului.

vieții interne a camerelor. Regulamentul camerelor de comerț apărut la 2 august 1887, a adăugat legii multe precizări privind organizarea și funcționarea acestora⁴. Pentru eficientizarea activității camerei, numărul membrilor sporește la cel puțin 15 membri și cel mult 35, față de 5-7 câți erau până acum, județul de reședință având dreptul la cel puțin jumătate din numărul total al circumscripției, care sunt aleși pe o perioadă de 3 ani. Lipsa lor nemotivată timp de 2 luni, față de 6, de la ședințele camerei făcea să fie considerați demisionați.

Legea și regulamentul aduc noutăți și precizări și în privința alegătorului și eligibilului. Dreptul de a fi alegător i-o conferă plata unei patente de clasa I-IV și să se bucure de drepturi nu numai civile dar și politice, iar vârsta celui ales coboară la 21 de ani (mai apoi regulamentul o ridică la 25 ani). Pentru firmele comerciale și industriale ai căror proprietari sunt femei, ca și pentru societățile comerciale dreptul de alegător se va exercita „prin procuratorul firmei, prin directorul societății sau un membru al consiliului de administrație”. Se mai face precizarea că cei ce posedă mai multe stabilimente au dreptul la un singur vot.

Acum forul tutelar este Ministerul Comerțului și Industriei căruia i se înaintează procesul verbal cu rezultatul alegerilor. Tot ca noutate, la art. 16, legea stipulează că pe lângă membrii aleși camerele pot avea membri corespondenți, numiți de camere cu majoritate de voturi dintre persoanele cunoscute pentru capacitatea lor în materie comercială sau industrială, care vor avea drept la vot consultativ. Alte noi modificări aduce legea și în ceea ce privește conducerea camerei. La art. 24 se arată modul cum se lucrează: în adunare generală, în secțiuni și prin biroul acestora (în loc de oficiu).

Un aspect deosebit de important era acela că din proprie inițiativă sau la cererea ministerului camerele își puteau spune părerea asupra: schimbărilor proiectate sau care ar fi de introdus în legislația comercială și industrială; constituirii altor camere în circumscripția lor; cererilor burselor și curtierilor; tarifelor vamale; tarifelor și serviciilor de transport; tarifelor de curtagiu maritim și curtagiu pentru asigurări de mărfuri; schimbului și negocierii efectelor publice; înființării de bănci, comptuare de scont și sucursale ale Băncii Naționale; constituirii sau modificării de societăți comerciale, industriale și de transport; proiectelor de regulament locale în materie de comerț, industrie și transport; convențiunilor de comerț; proiectelor de regulament locale în materie de comerț, industrie și transport; convențiunilor de comerț; modului de organizare a serviciului hamalilor și căruțașilor din porturi și gări, samsarilor din oboare, al telalilor și stabilimentelor de acțiune permanentă; regulamentelor de administrație al întreprinzătorilor și docurilor înființate și administrate de stat sau comună; asupra „tuturor cesiunilor” ce

⁴ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, p. 513-523.

interesează ori ar putea interesa comerțul și industria în general.

Legiuitorul a prevăzut ținerea contabilității în partidă dublă, registrele obligatorii fiind: jurnalul, cartea mare și registrul de recipise.

Decretul regal prevedea pentru Circumscripția a II-a Pitești un număr de 16 membri, repartizați pe județe astfel: Argeș 8, Mușcel 2, Olt 2, Teleorman 4. Așa cum stipulează Legea și Regulamentul, județul de reședință a camerei - Argeșul, a primit „cel puțin jumătate” din totalul locurilor, având în vedere că aceasta era secția centrală și aici își desfășura activitatea Biroul Camerei. După întinderea județelor, numărul de orașe și activitatea comercială și industrială, cel mai mare număr de locuri l-a primit județul Teleorman, câte un loc pentru fiecare oraș (Turnu-Măgurele, Roșiori de Vede, Alexandria, Zimnicea). Celelalte două județe, în care se afla doar câte un oraș, au primit câte două locuri în cameră.

După constituirea Statului Național Unitar Român la 1 Decembrie 1918, situația internă economică, socială și politică a țării s-a schimbat. Imediat după Unire, România întregită a trebuit să facă față urmărilor distrugerilor de război, pentru ca apoi să înceapă o perioadă de stabilizare, urmată de un real progres economic. Progresul economic a fost însoțit de modernizarea sistemului legislativ și uniformizarea acestuia pe tot cuprinsul țării. Astfel s-a simțit nevoia reorganizării camerelor de comerț și industrie, fapt împlinit prin legea din 12 mai 1925 și regulamentul de aplicare a acesteia din 2 iunie 1925, modificat la 10 iulie și 8 august 1925⁵. Noua lege aduce multe și importante modificări în privința organizării camerelor, dar și în aceea a modului de punere în practică a atribuțiilor ce le reveneau.

Pentru a avea o imagine generală asupra componenței camerelor și numărului acestora, prezentăm tabloul complet la nivelul României din anul 1925:

Nr. crt.	Denumirea și sediul camerei	Județele care compun circumscripția camerei	Nr. membrilor consiliului camerei
0	1	2	3
1.	Arad	Arad	40
2.	Bacău	Bacău	30
3.	Neamț	Neamț	20
4.	Roman	Roman	20
5.	Bârlad	Tutova, Fălciu, Cahul	30
6.	Botoșani	Botoșani, Dorohoi, Fălțiceni, Hotin	30
7.	Brăila	Brăila	50
8.	Brașov	Brașov, Făgăraș, Târnava Mare	50

⁵ *Ibidem*, vol. XI-XII, 1922-1926, p. 755-769, 771-794.

^{*} În județele Neamț, Roman și Râmnicu-Sărat s-au înființat după apariția legii.

9.	București	Ilfov	80
10.	Călărași	Ialomița	20
11.	Cernăuți	Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Câmpulung, Storojineț	40
12.	Cetatea Albă	Cetatea Albă	20
13.	Chișinău	Tighina, Orhei, Lăpușna	40
14.	Cluj	Cojocna, Năsăud, Solnoc-Dobâca, Târnava Mică, Turda, Sălaj	40
15.	Craiova	Dolj, Romanți, Vâlcea, Gorj	40
16.	Constanța	Constanța, Caliacra	50
17.	Deva	Hunedoara, Alba de Jos	30
18.	Focșani	Putna, Tecuci	30
19.	Râmnicu-Sărat	Râmnicu-Sărat	20
20.	Galați	Covurlui	50
21.	Giurgiu	Vlașca	20
22.	Iași	Iași, Bălți, Soroca	50
23.	Ismail	Ismail	20
24.	Oradea Mare	Bihor, Satu-Mare, Maramureș	40
25.	Pitești	Argeș, Mușcel, Olt	30
26.	Ploești	Prahova, Buzău, Dâmbovița	46
27.	Silistra	Durostor	20
28.	Timișoara	Timiș-Torontal, Caraș-Severin	50
29.	Târgu-Mureș	Mureș, Turda, Ciuc, Odorhei, Trei Scaune	40
30.	Turnu-Măgurele	Teleorman	20
31.	Turnu-Severin	Mehedinți	20
32.	Tulcea	Tulcea	20
33.	Vaslui	Vaslui	20

Această lege prevedea ca, „porturile dunărene, capitale de județ, vor avea câte o cameră de comerț pentru județul din care fac parte”. Astfel portul Turnu-Măgurele, fiind capitală de județ, și-a înființat cameră separat, începând cu 1 ianuarie 1926, separându-se de Camera Pitești. Începând cu ianuarie 1927 s-a separat și județul Olt, astfel Camera Pitești era formată numai din județele Argeș și Mușcel.

După nici 4 ani de aplicare a legii din 1925, practica a determinat modificarea ei în plan organizatoric. Astfel la 14 februarie 1929 este promulgată noua lege pentru camerele de comerț și industrie, al cărei regulament de aplicare a fost publicat în Monitorul Oficial din 26 aprilie 1929⁶.

Redăm mai jos tabloul camerelor publicat ca anexă a legii din 1929:

⁶ *Ibidem*, vol. XVII, 1929, p. 143-158, 437-464.

Nr. nr.	Camera de comerț și industrie Sediul	Circumscripția teritorială județele
0	1	2
1	Alba Iulia	Alba, Târnava Mică
2	Arad	Arad
3	Bacău	Bacău, Roman
4	Bazargic	Caliacra
5	Bălți	Bălți, Soroca
6	Bârlad	Tutova, Cahul, Fălciu
7	Botoșani	Botoșani, Dorohoi, Fălțiceni
8	Brașov	Brașov, Făgăraș, Trei Scaune
9	Brăila	Brăila
10	București	Ilfov
11	Buzău	Buzău
12	Călărași	Ialomița
13	Caracal	Romanați, Olt
14	Cernăuți	Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Câmpulung, Storojineț
15	Cetatea Albă	Cetatea Albă
16	Chișinău	Lăpușna, Orhei
17	Cluj	Cluj, Năsăud, Turda, Sălaj, Someș
18	Constanța	Constanța
19	Craiova	Dolj, Gorj
20	Deva	Hunedoara
21	Focșani	Putna, Tecuci
22	Galați	Covurlui
23	Giurgiu	Vlașca
24	Hotin	Hotin
25	Iași	Iași, Vaslui
26	Ismail	Ismail
27	Lugoj	Severin
28	Oradea	Bihor
29	Piatra Neamț	Neamț
30	Ploiești	Prahova
31	Pitești	Argeș, Mușcel
32	Râmnicu-Sărat	Râmnicu-Sărat
33	Râmnicu-Vâlcea	Vâlcea
34	Satu-Mare	Satu Mare, Maramureș
35	Sibiu	Sibiu
36	Silistra	Durostor
37	Târgoviște	Dâmbovița
38	Târgu-Mureș	Mureș, Ciuc, Odorhei
39	Tighina	Tighina

40.	Timișoara	Timiș-Torontal, Caraș
41.	Tulcea	Tulcea
42.	Turnu-Măgurele	Teleorman
43.	Turnu-Severin	Mehedinți

Așa cum am arătat mai sus, în primele două decenii de la înființarea camerelor de comerț și industrie, județele Argeș și Mușcel au făcut parte din aceeași cameră cu județul Teleorman, având sediul la Turnu-Măgurele. Din această perioadă nu ni s-a păstrat arhiva din cauza mutării sediului la Pitești, dar și din cauza neglijenței oamenilor. În ședința Camerei Pitești din 14 februarie 1889, secretarul întreabă ce a făcut Niță Sorescu, „care a fost însărcinat cu ridicarea arhivei desființatei camere din Turnu-Măgurele deoarece Ministerul Comerțului și Industriei cere „țifrele operațiunilor făcute în trimestrul aprilie 1887“. Niță Sorescu, membru în conducerea camerei, răspunde că a „ridicat numai o parte din acea arhivă și cea rămasă este compusă aproape exclusiv din condici și registre conținând autorisațiuni date mijlocitorilor și samsarilor din orașul Turnu-Măgurele”⁷. S-a hotărât să se ceară informații de la fostul președinte, iar la nevoie, să se deplaseze secretarul acolo pentru a ridica arhiva. Cu toate acestea, documentele camerei n-au sosit la Pitești și din cercetările noastre nu se găsesc nici la Arhivele Naționale - Direcția județeană Teleorman.

Istoricul Camerei de Comerț și Industrie Pitești începe cu anul 1887, luna iulie 1, după aplicarea Legii din 1886 și a Regulamentului din 1887.

În ziua de 19 septembrie 1887 este convocată adunarea generală a camerei pentru alegerea președintelui „în locul vacant”. Dar nu a putut fi ales deoarece au fost prezenți numai 7 membri, iar 9 au fost lipsă și anume: C.T. Ionescu - vicepreședinte, C. Dumitrescu, Mihai Popescu, N. Sorescu (Câmpulung), M.I. Stătescu, Eftimie Ionescu, Ion Stoenescu, membri prezenți; Ion S. Popescu (Olt), boțnav, Ion Hagi Nicolau, absent nemotivat, un loc vacant în județul Olt - absenți, iar ceilalți șase erau socotiți demisionați, căci de la înființarea noii camere au lipsit permanent de la ședințe (Ghiță C. Nanu - Câmpulung, Ghiță David - Pitești, Zancu Rădulescu, G.A. Parmățescu, Antache Petrescu, Iancu Dumitrescu - toți patru ai Secției Teleorman).

Însă, conform art. 29 din Regulament, cei prezenți formau majoritatea având în vedere demisionații și locul vacant și astfel au putut alege președintele camerei în persoana lui Mihail Ion Stătescu. A doua zi, 20 septembrie 1887, are loc ședința pentru votarea bugetului pe nouă luni, adică de la 1 iulie 1887 până la 31 martie 1888 și care avea următoarea configurație:

VENITURI

Cap. I - Excedent. Art. 1. Aflați consemnați la Casa de Depuneri cu

⁷ Arhivele Naționale, Direcția jud. Argeș (în continuare A.N.D.J.A.), fond Camera de Comerț și Industrie Pitești (în continuare C.C.I.P.) reg. 1/1993/1887-1889, f. 31-32.

recepise 17.535,26 lei. 2 - Procentele până la 1 iulie 1.289,60 lei. 3 - Sold la 31 martie 1887 2.006,00 lei.

Cap. II - Venituri ordinare. 1 - O zecime asupra patentarilor jud. Argeș pe 9 luni din exercițiul 1887-1888 888,83 lei. 2 - Detto Teleorman 2.512,18 lei. 3 - Detto Mușcel 786,00 lei. 4 - Detto Olt 1.112,00 lei.

Cap. III - Venituri Extraordinaire. 1 - Din vânzarea vechiului mobilier 50,00 lei. 2 - Procente cu 3% pe an pentru 9 luni la sumele consemnate la Casa de Depuneri, precum și soldul de la 31 martie 1887 468,69 lei. 3 - Din diferite venituri întâmplătoare 50,00 lei. 4 - Rămășițe de încasat din zecimea pe exercițiile până la 1 aprilie 1887 de la județul Teleorman 4.003,24 lei, Detto Mușcel 153,18 lei, Detto Argeș 582,31 lei, Detto Olt 487,60 lei. Total general venituri 31.925,20 lei.

CHELTUIELI

Cap. I - Cheltuieli obligatorii. 1 - Diurna și transportul membrilor nerezedinți 1.350,00 lei. 2 - Diurna casierului general de Argeș - mensual 80 lei / 720,00 lei. 3 - Diurna secretarului camerei a 250 lei 2.250,00 lei. 4 - Diurna contabilului-arhivar cu începere de la 1 septembrie, deoarece până aci s-a făcut serviciul numai de secretar, a 180 lei 1.260,00 lei. 5 - Diurna copistului, a 120 lei 840,00 lei. 6 - Diurna camelierului, a 50 lei 350,00 lei. 7 - Chiria vechiului local din Turnu-Măgurele 250,00 lei. 8 - Chiria noului local din Pitești 600,00 lei. 9 - Speze de cancelarie și iluminat, a 20 lei mensual 180,00 lei. 10 - Lemne pentru încălzit și tăiatul lor 144,00 lei. 11 - Facerea din nou a mobilierului camerei 800,00 lei.

Cheltuieli extraordinare. 1 - Pentru imprimante, cărți și reviste 200,00 lei. 2 - Abonamente la ziare 100,00 lei. 3 - Neprevăzute 400,00 lei. 4 - Transportul arhivei de la Turnu-Măgurele și diurna delegatului 276,60 lei. Total cheltuieli 9.720,60 lei. Deci: venituri 31.925,20 lei, cheltuieli 9.720,60 lei. Excedent 22.204,60 lei⁸.

Privind cu atenție acest prim buget întocmit de Camera Pitești, putem trage câteva concluzii: Camera nu a avut local propriu nici când avea sediul la Turnu-Măgurele, nici la Pitești; patentarii din toate cele patru județe care compuneau camera nu-și achitau la zi patenta (zecimea), având datorii din anii anteriori; cei mai mulți comercianți și industriași se aflau în județul Teleorman, apoi Olt, Argeș și Mușcel, numărul fiind determinat de mărimea județului, numărul populației, numărul orașelor existente în fiecare; deși în buget era prevăzută diurna contabilului-arhivar, funcția nu a fost ocupată motivându-se că „nu este prea mult de lucru pentru contabil-arhivar ca să nu îndeplinească această activitate secretarul“, fapt recunoscut și de acesta⁹.

Pentru cunoașterea cât mai bine a problemelor cu care se confruntă

⁸ Ibidem, f. 1-2.

⁹ Ibidem, f. 4.

comerțul și industria, Camera Pitești a aprobat întrutotul propunerea Camerei Ploiești privind ținerea în fiecare an a congresului camerelor. Pentru anul 1890 Camera Ploiești propunea să se țină la data de 16 mai în orașul acesteia „unde are să se discute cestiuni relative la comerț și industrie, spre a se stabili o comunitate de idei între toate camerele”¹⁰. Cu această ocazie s-a stabilit ca Piteștiul să participe cu o delegație formată din șase membri: doi de la Secția Centrală (F. Lehrervicepreședinte, Ghiță Simionescu) și câte unul de la celelalte secții (G.A. Ivănuș-Teleorman, D. Ducopol-Olt, C. Dumitrescu-Mușcel), plus secretarul camerei (M.D. Vasiliu). În anul 1899 s-a organizat un congres internațional al comerțului în U.S.A., la Philadelphia, la care au fost invitate și camerele din România. Camera Pitești nu participă „nedispunând de sumele necesare în bugetul exercițiului 1899/1900”¹¹. La congresul camerelor din anul 1900, care s-a ținut la București, delegația Camerei Pitești a fost compusă din I.R. Rădulescu, Frantz Lehrer (Secția Centrală), C. Dumitrescu (Mușcel), G. Michălescu (Olt) și I.D. Iliescu (Teleorman). În anul 1905 Congresul s-a ținut la Pitești.

O problemă importantă care se discuta în rândul membrilor camerei era aceea a organizării în sindicate. La adunarea generală din 16 iulie 1900, părerile celor care au abordat această chestiune au fost opuse. Dacă I.R. Rădulescu, vicepreședintele camerei, s-a declarat contra înființării sindicatelor, Gh. Michălescu din Secția Olt este „pentru înființarea sindicatelor, având în vedere armonia și bunul mers când ele există”. Rezultatul acestor dezbateri trebuia înaintat la minister. Supuse votului, opiniile s-au exprimat astfel: G. Michălescu, N. David, Florian Niculescu, G. Ionescu, R. Nicolau, C.I. Nencovici - pentru: I.R. Rădulescu, F. Lehrer și C. Dumitrescu - contra. Deci, opinia Camerei Pitești a fost pentru înființarea sindicatelor.

Preocuparea deosebită au arătat membrii camerei și în ceea ce privește pregătirea tinerilor în diferite meserii, propunând ca în raportul către minister să se includă dorința înființării câte unei școli de meserii în capitala fiecărui județ. Se mai presupune că dacă într-un oraș nu se poate înființa deocamdată școală de meserii, atunci „Statul, comunele și județul să plătească „pentru un oarecare număr de elevi meșterilor ce se vor angaja să-i învețe pe copii meseria lor”¹².

Faptul că România nu se afla la un nivel de dezvoltare industrială mulțumitoare i-a determinat pe guvernanți să găsească soluții pentru „încurajarea industriei naționale”. În adunarea generală a camerei din 23 octombrie 1911, la care a participat și C.M. Zănescu, delegatul guvernului, precum și G.I. Juvara - directorul Comerțului din Ministerul Agriculturii,

¹⁰ *Ibidem*, reg. 3/1995/1895-1902, f. 73.

¹¹ *Ibidem*, f. 89-90.

¹² *Ibidem*, f. 106.

Industriei, Comerțului și Domeniilor se citește proiectul de lege pentru încurajarea industriei naționale. După mai multe discuții, camera dă aviz favorabil „întrucât proiectul de lege corespunde unor nevoi demult simțite”¹³.

Pe aceeași linie de întărire și dezvoltare a comerțului, în adunarea generală din 12 decembrie 1911, la care au participat și unii membri corespondenți, s-a luat în dezbatere proiectul de Regulament pentru organizarea și funcționarea birourilor regionale de informațiuni comerciale trimis de minister pentru a fi dezbătut și a-și da avizul. Aceste birouri urmau să funcționeze sub controlul și îndrumarea camerelor, direct a Biroului fiecărei camere. Scopul înființării acestor birouri era de a pune la îndemâna celor interesați informații despre economia din circumscripția fiecărei camere.

Pentru sprijinirea și întărirea meseriașilor, ministerul a hotărât să aloce camerelor câte o sumă de bani în vederea înființării băncilor de meseriași. Circumscripției a II-a Pitești i-a fost alocată suma de 14.000 lei, care a fost trecută în bugetul pe exercițiul 1911-1912.

Efectele negative ale războiului mondial, declanșat în anul 1914, încep să se resimtă și în activitatea camerelor. Ultimul congres care s-a desfășurat în condiții de pace a fost cel de la Craiova, din 8-9 iunie 1914, la care a participat secretarul Nicolae S. Mamulea. Camera Brăila, care trebuia să organizeze congresul în anul 1915, cere amânarea pentru anul 1916, motivând că nu se pot suporta cheltuielile din cauza scăderii numărului tranzacțiilor în portul Brăila. După cum se cunoaște, în anul 1916 intră în război și România, așa încât congresul nu s-a mai ținut.

În anul 1922, între 28-30 septembrie are loc Congresul Camerelor de Comerț și Industrie din România Mare la Constanța.

În adunarea generală a camerei din 16 decembrie 1923 a fost prezentat contul de gestiune, care a fost verificat în prealabil de o comisie formată din Ef. Ef. Ionescu, Iordan Dumitrescu și Gh. Dumitrescu - Roșeți.

Sold la 1 aprilie 1922 (254.637,63 lei), încasări pe 1922-1923 (475.641,21 lei), total = 730.278,84 lei. Plăți 1922-1923 (447.988,15 lei). Sold la 31 martie 1923 = 282.290,69 lei. Acest sold se află: în efecte publice la Casa de Depuneri (3.400,00 lei), idem (8.600,00 lei), idem în casa camerei (35.000,00 lei), în numerar la Casa de Depuneri (43,60 lei), idem (88,90 lei), în numerar la Administrația Financiară Argeș (154.448,15 lei), idem Mușcel (28.633,82 lei), idem Olt (4.516,51 lei), idem Teleorman (6.931,46 lei), idem la casa camerei (40.628,25 lei). Total = 282.290,69 lei.

După constituirea statului național unitar român la 1 Decembrie 1918, se impunea o lege care să reorganizeze camerele de comerț și industrie din toate provinciile românești. Această lege a fost votată de Adunarea Deputaților în ședința din 16 martie 1925, de Senat la 28 martie, fiind promulgată prin

¹³ *Ibidem*, reg. 11/1997/1911-1924, f. 8.

Decretul nr. 1450/1925 și publicată la 12 mai 1925.

Regulamentul de aplicare a legii a fost sancționat cu Decretul nr. 1714/26 mai și publicat la 2 iunie 1925¹⁴.

Spre deosebire de legile anterioare, aceasta precizează că sunt „instituțiuni publice“. Desigur, atribuțiile au rămas aceleași, aducându-se unele precizări. Ele trebuie să colaboreze cu camerele de muncă și camerele agricole județene, instituții nou apărute, să formeze mercuriale de prețurile mărfurilor. Comercianții, industriașii, societățile comerciale care nu dau informațiile cerute de camere sau furnizează informații eronate în mod intenționat vor plăti amendă între 250-5.000 lei. Tribunalele județene erau datoare ca la finele fiecărei luni să trimită camerelor „copie exactă și conformă de pe înscrisurile și adnotările făcute în registrul firmelor“.

În privința membrilor unei camere se arată că fac parte în mod obligatoriu: comercianții și industriașii „supuși la plata impozitului adițional, pe lângă impozitul pe veniturile comerciale și industriale“, și au firma înregistrată de cel puțin un an; asociații în nume colectiv, comanditații cu semnătură ai societăților în comandită, membrii comitetelor de direcție ai societăților anonime și garanții societăților cu răspundere limitată; directorii cu semnătură ai sediilor sau sucursalelor întreprinderilor individuale sau societăților comerciale și industriale; femeile care se găsesc în una din categoriile de mai sus. Membrii camerelor vor fi repartizați în două categorii comerț și industrie - la propunerea camerelor trimisă la Ministerul Industriei și Comerțului și aprobate prin decret regal. Această repartizare se făcea pe timp de patru ani, cele două categorii formând secțiile comercială și industrială.

Legea aduce noutăți și în privința organelor de conducere, acestea fiind următoarele: adunarea generală; adunarea pe secțiuni; consiliul de administrație al camerei; comitetul de direcție; cenzorii.

Pentru îndeplinirea scopului li se acordă dreptul camerelor de a se întruni în congrese, a se asocia în federații regionale și a colabora cu camerele agricole și camerele de muncă.

Pe plan național, camerele de comerț și industrie formează Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie, cu caracter economic național, având sediul permanent în capitală.

Iată că Teleormanul s-a separat în Camera de Comerț și Industrie Pitești rămânând județele Argeș, Mușcel, Olt. La data de 23 decembrie 1925 s-au desfășurat alegerile pentru viitoarea cameră Teleorman, cheltuielile pentru „costul imprimatelor și buletinelor întrebuințate la alegerea membrilor consiliului de administrație al Camerei de Comerț din Turnu-Măgurele“ fiind suportate de Camera Pitești¹⁵.

¹⁴ Monitorul Oficial, nr. 102/12 mai 1925 și nr. 118 din 2 iunie 1925.

¹⁵ A.N.D.J.A., fond C.C.I.P., reg. 18/1999/1925-1935, f. 3.

Noile organe ale Camerei Pitești, alese la 27 septembrie, au fost confirmate de Ministerul Industriei și Comerțului la data de 7 octombrie 1925 și convocate în prima ședință la 21 octombrie 1925.

Începând cu ianuarie 1927, s-a separat și județul Olt, care împreună cu județul Romanați, deslipit de la camera Dolj, au format Camera Caracal, rămânând la Camera Pitești numai județele Argeș și Mușcel.

Problemele cu care se confruntă Camera Pitești le găsim în darea de seamă a consiliului prezentată în adunarea generală ordinară ținută la 4 mai 1927. Se arată că perioada anterioară „a marcat în mișcarea noastră economică de după război una din etapele cele mai grele ale comerțului și industriei naționale” și că dorințele nu s-au putut îndeplini: Biroul vamal încă nu a fost înființat „din cauza greutăților financiare ale tezaurului”; Bursa de mărfuri și Camera arbitrală se speră a se crea în anul 1927; firul telefonic special Pitești-București, pe baza promisiunii Direcției Generale a Poștelor se va realiza în viitor; impozitul pe cifra de afaceri se menține, cu toate că am luptat „împreună cu camerele surori... pentru desființare”¹⁶.

În ședința de la 1 august 1927 se dă citire adresei Ministerului Industriei și Comerțului nr. 52038, prin care face cunoscut că prin Înaltul Decret Regal nr. 2157/27 iunie 1927, s-a înființat „o Bursă de mărfuri și cereale în orașul Pitești... împlinindu-se astfel un vechi deziderat al comerțului și industriei”¹⁷.

O altă problemă pe care camera a dorit s-o rezolve a fost aceea de a înființa în Pitești „o stațiune pentru măsurarea vaselor” pentru a se înlătura neînțelegerile dintre cumpărătorii și vânzătorii angroșiști de băuturi spirtoase. Pentru aceasta s-a adresat Ministerului Industriei și Comerțului, cu adresa 1705 din 18 mai 1928, precizând că angroșiștii se obligă a înființa cu propriile lor mijloace asemenea instalațiune la care toate vasele ce intră și ies din oraș vor fi înregistrate, măsurate și înfierate”¹⁸. La 18 iunie 1928, cu adresa 25541, ministerul răspunde camerei și-i dă instrucțiuni cum trebuie procedat, precizând că este de acord cu înființarea stațiunii „exclusiv pe contribuțiunea comercianților angroșiști de băuturi (...). Costul clădirii ce ar servi atât pentru Biroul de măsuri și greutate cât și pentru Stațiunea de măsurătoare vaselor, după aviz, ar fi 1.214.930 lei. În imobilul respectiv este prevăzută și locuința șefului Biroului de măsuri și greutate cum și una piesă pentru habitațiunea agentului stațiunii”.

S-a primit ofertă pentru construirea clădirii Biroului de măsuri și greutate și metale prețioase și o stațiune „verificatorie de butoaie”, proprietatea Băncii viticole din str. Lascăr Catargiu nr. 36 Pitești¹⁹.

Ministerul Industriei și Comerțului, Uniunea Camerelor și camerele au

¹⁶ *Ibidem*, f. 24-26.

¹⁷ *Ibidem*, f. 31-32.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 35/16/1928, f. 1-2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 3.

propus ca legea camerelor din 1925 să fie perfecționată. Astfel, la 14 februarie 1929, apare noua lege, iar la 26 aprilie 1929 apare Regulamentul de aplicare a legii²⁰. La art. 6 se arată că membrii camerelor de comerț și industrie vor fi grupați în două secțiuni – comercială și industrială – iar apoi repartizați pe categorii de comerț și industrie, după cum urmează:

Secția comercială - 1 comerțul cu ridicata, comision, bănci, instituții de credit, transport și asigurări; 2 - comerțul cu amănuntul. Secția industrială - 1 uzine, șantiere, fabrici, exploatare miniere etc.; 2 - mica industrie și meserii.

Pentru o mai mare operativitate și pentru eficientizarea activității organelor camerelor s-au redus, eliminându-se adunările generale și adunările pe secțiuni. Așadar, organele de conducere ale camerelor erau: consiliul de administrație, comitetul de direcție și cenzorii.

Regulamentul de aplicare a legii, la art. 2, face precizarea că nu se pot înființa noi camere dacă nu au un venit anual de minim 5 milioane lei. Față de anul 1925, acum numărul camerelor a ajuns la 43, prin deslippingarea unor județe și regrouparea lor altfel decât până acum.

Conducerea Camerei de Industrie și Comerț Pitești, sub conducerea lui Hugo Mrazec, și-a încheiat mandatul de patru ani cu rezultate bune, opinie exprimată de membrii camerei. La 1 martie 1929, prim-președintele Tribunalului Argeș, Secția I-a, Mihail C. Popovici, potrivit legii și adresei Ministerului Industriei și Comerțului nr. 18768/1929, s-a deplasat la sediul camerei pentru a instala Comisia Interimară a Camerei Pitești, numită prin Înaltul Decret Regal nr. 510 din 20 februarie 1929, în locul Consiliului de Administrație „al cărui mandat a încetat” și care avea următoarea componență:²¹ George Ciocoiu, C.I. Popescu-Bărcăcilă, Ștefan Moisesescu, Constantin Priboianu, Alexandru Ujvary, Pavel Rudeanu, Ion N. Stănescu, Gogu A. Hera și Istrate Georgescu. Apoi este ales președintele comisiei în persoana lui George Ciocoiu, care în cuvântul de mulțumire cere ca „toți să fie călăuziți de interesele generale, lăsând cu totul la o parte preocupările străine de nevoile instituției”. Iar ca vicepreședinte a fost ales C.I. Popescu-Bărcăcilă. De față a fost și prefectul județului Argeș, Armand Călinescu. În cuvântul său de mulțumire vicepreședintele arată că de 25 de ani, fără întrerupere, a lucrat în cadrul Camerei Pitești unde „a domnit cea mai mare armonie și în care totul s-a petrecut în cea mai perfectă regulă”. Referindu-se la funcționarii camerei, arată că aceasta „se poate fâli că n-a avut de înregistrat cea mai neînsemnată plângere contra funcționarilor care totdeauna au fost la înălțimea situației”. Membrii corespondenți au fost desemnați următorii: Hugo Mrazec, N.N. Bobancu, colonel dr. veterinar M. Călinescu, președintele Camerei Agricole a jud. Argeș, I. Drăgănescu, directorul Agenției Pitești a Băncii Naționale, Ion Gr.

²⁰ C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVII, p. 143-158, 437-464.

²¹ A.N.D.J.A., fond C.C.I.P., reg. 18/1999/1925-1935, f. 54-56.

Rădulescu, profesor titular la Școala Superioară de Comerț Pitești.

În luna martie 1929, situația numerică a alegătorilor camerei era următoarea: Secțiunea comercială - 64 alegători la categoria comerțului mare, 1569 alegători la categoria comerțului mic. Secțiunea industrială - 22 alegători la categoria industria mare, 206 alegători la categoria industria mică. Total general 1861 alegători.

În ziua de 14 iulie 1929, președintele Tribunalului Argeș, Secția I, însoțit de ajutorul de grefier, pe baza adresei Uniunii Camerelor nr. 3220/10 iulie 1929, merge la sediul camerei pentru a pune în funcțiune Consiliul de administrație validat la 8 iulie. Redăm mai jos lista celor aleși: Secția comercială. Categoria I-a - comerțul cu ridicata, comision, bănci, instituții de credit, transport și asigurări: Ion I. Purcăreanu, Alexandru Steriade, Marin Op. Ștefănescu, Ștefan Minoescu, Radu Ef. Ionescu, Cristea Petre. Categoria a II-a - comerțul cu amănuntul: George Ciocoiu, Constantin I. Popescu-Bărcăcilă, Constantin Priboianu, Gheorghe N. Roboiu, Weber Nathan, Anastase Enescu, Dumitru Iuga, Ioan Stănescu, Năstase Sassu, Alex. Udroi, Dumitru I. Stoica, Toma Bandoc, Ioan N. Staicu, Ștefan Rădulescu, Benone Popp, Pavel N. Rudeanu, Nae Moiceanu. Secția industrială. Categoria I-a - uzine, șantiere, fabrici, exploatare miniere etc.: Honoriu Bănescu, Paul N. Paul. Categoria a II-a - mica industrie și meserii: Ștef. Moiescu, Gheorghe N. Vlădescu, Gheorghe Teodorescu-Roșeți, Ion Nicolescu, Nicolae Pătrulescu.

Lucrările pentru alegerea comitetului camerei sunt conduse de Ion I. Purcăreanu ca președinte de vârstă, spunând că a primit să intre în consiliu „dezbrăcat de orice patimă politică, călăuzit fiind numai de dorința de a aduce un mic ajutor în această ramură de activitate“, îndemnându-i pe toți „să aibă în vedere numai interesele superioare ale comerțului și industriei, pârghia pe care trebuie să se sprijine într-o largă măsură întreaga noastră viață de stat“.

În urma votului secret a fost ales președinte George Ciocoiu, iar ca vicepreședinți C.I. Popescu-Bărcăcilă pentru secția comercială și Gheorghe Teodorescu-Roșeți pentru secția industrială.

După aceea, prezintă problemele importante care stăteau în fața consiliului: construirea localului pentru Școala Elementară și Superioară de Comerț din Câmpulung; înființarea biroului vamal la Pitești „care va servi interesele județelor limitrofe“; înființarea de stațiuni pentru măsurarea vaselor în Pitești și Câmpulung; instalarea în cursul anului viitor a unei bascule publice în Câmpulung; de comun acord cu Ministerul Muncii se va înființa în Pitești un cămin pentru ucenicii din comerț și industrie.

Pe baza Regulamentului Interior al Camerei, revizuit, s-au constituit serviciile interioare și titularii acestora: Serviciul secretariat și casierie, condus de secretarul N.S. Mamulea, ajutat de subsecretarul Gh. Tomescu; Serviciul contabilitate și Biroul de informațiuni statistice, condus de M.N. Andreescu, șef

de serviciu; Serviciul registratură și arhivă, condus de Ion V. Boată, șef de birou.

În ședința consiliului din 18 decembrie 1929 s-au format, potrivit Regulamentului interior al camerei, comisiile pe diferite ramuri de activitate:²²

1 - Comisia comerțului interior: Ion I. Purcăreanu, N.N. Bobancu, Marin Oprea Ștefănescu, Costică I. Popescu, Ștefan Minoescu, Gh. N. Roboiu; 2 - Comisia de politică comercială: Honoriu Bănescu, Ștefan Minoescu, Ion Drăgănescu, Alex. S. Udrioiu, Ion N. Stănescu. 3 - Comisia industriei: Gh. N. Vlădescu, Șt. Moiescu, Paul N. Paul, Gh. Teodorescu-Roșeti, Hugo Mrazec. 4 - Comisia de transporturi: Dumitru Iuga, Alex. Steriade, Pavel N. Rudeanu, N. Moiceanu, Ion N. Staicu. 5 - Comisia impozitelor, taxelor și altor chestiuni financiare în legătură cu comerțul și industria: H. Bănescu, Ion Drăgănescu, Ștefan Minoescu, Al. Steriade, Gh. N. Roboiu, C.I. Popescu, Petre Cristea, Toma Bandoc.

Pentru perfecționarea activităților comerciale și a evidenței acestora, „a fost alcătuită Legea pentru înființarea unui registru al comerțului, promulgată în anul 1931²³. Potrivit legii, pe lângă fiecare cameră va funcționa câte un oficiu special sub controlul unui judecător desemnat de președintele tribunalului din orașul de reședință a camerei. Oficiul va înființa un registru al comerțului „pentru înscrierea actelor a căror publicitate este cerută de lege“. Fiecare comerciant era obligat ca înainte de începerea comerțului să ceară înmatricularea sa în registrul comerțului precum și toate societățile comerciale. În caz de încetare a unui comerț, de deces a unui comerciant sau de dizolvare a unei societăți comerciale, la cererea celor interesați, se va face radierea din registrul comerțului. De asemenea legea stipula ca pe lângă Uniunea Camerelor de Comerț și Industrie să se creeze un oficiu special care va forma un registru central al comerțului, întocmit pe baza comunicărilor lunare făcute de fiecare cameră din țară.

În data de 8 mai 1931 a fost publicat și Regulamentul pentru funcționare a Oficiului registrului comerțului și a oficiului central, care aduce unele precizări: la art. 2 se arată că Oficiul registrului comerțului este condus de secretarul camerei și are arhivă separată; registrul comerțului se compunea din: un registru analitic și cartoteca; la rândul său registrul analitic era divizat în două registre: cel de firme individuale și cel al firmei sociale; atât registrul analitic, cât și cartoteca se țineau separat pe județe; în plus, oficiul era obligat să aibă și un registru repertoriu alfabetic pe județe.

La încetarea unei activități comerciale sau în caz de deces se făcea radierea la cerere. Radierea se putea face și din oficiu în baza unei încheieri motivate a judecătorului registrului comerțului.

²² *Ibidem*, f. 74.

²³ Monitorul Oficial nr. 84/10 aprilie 1931.

Această conducere a camerei nu a apucat să lucreze decât 10 luni, căci o nouă lege aduce modificări în plan organizatoric pentru camerele de comerț și industrie.

Legea din 1934 aduce noi modificări camerelor de comerț și industrie, teritoriul țării fiind organizat în 20 de regiuni economice, în care s-a înființat câte o cameră, celelalte fiind desființate și devenind secții. Astfel Camera Pitești devine secție a Camerei de Comerț și Industrie București. Această organizare nu dă rezultatele scontate, astfel că în mai 1936 se revine la situația existentă în 1934²⁴.

La 14 mai 1934, Ion Aronescu, prim-președinte al Tribunalului Argeș, Secția I-a, conform adresei nr. 9458/7 mai 1934 a Ministerului Industriei și Comerțului, s-a „transportat la sediul Secției Pitești a Camerei de Comerț și Industrie Pitești pentru a o instala. Membrii Comisiei Interimare, numită prin decizie ministerială nr. 10809 din 7 mai 1934, au depus jurământ pe Sfânta Cruce. Componența comisiei a fost următoarea: Radu Eftimie Ionescu, Gh. N. Roboiu, Costică Petrescu, Gh. Teodorescu-Roșești și secretarul N.S. Mamulea. Apoi s-a trecut la alegerea, prin vot secret, a președintelui comisiei, acesta fiind Radu Ionescu, iar ceilalți erau membri.

Norii negri ai celui de-al doilea război mondial se apropiau de cerul albastru al României, fapt ce a dus la dezorganizarea economiei naționale, însoțită de cortegiul lipsurilor, nemulțumirilor, distrugerilor de război, pierderii de vieți omenești și părți din teritoriul țării.

Anul 1939 a fost ultimul din existența camerelor, când acestea și-au desfășurat activitatea în mod normal. Încă din acest an Camera Pitești a început să se confrunte cu greutățile provocate de începerea mobilizării. La 28 septembrie secretarul Nicolae Mamulea s-a deplasat la Câmpulung pentru a-i du în primire Biroul Câmpulung al camerei fostului șef C. Anastasescu, în acel moment pensionar, deoarece titularul N.P. Constantinescu era deja concentrat²⁵. La scurtă vreme a fost mobilizat și Ion V. Boafă și N.S. Mamulea și ceilalți. În locul lor au fost încadrați salariați de la camerele din Cahul și Tighina, aflate refugiate în Argeș și Mușcel (exemplu T. Martinov, N. Rusu, care după eliberarea Basarabiei s-au întors la sediile lor din Tighina, respectiv Cahul)²⁶.

În urma desființării partidelor politice în anul 1938 de către regele Carol al II-lea și crearea partidului unic Frontul Renașterii Naționale, funcționarii de stat, ca și salariații camerelor²⁷ au fost obligați să se înscrie în acest partid și să poarte uniforma.

²⁴ *Ibidem*, nr. 99/30 aprilie 1934, nr. 98 din 29 aprilie 1936 și nr. 115 din 20 mai 1936.

²⁵ A.N.D.J.A., fond C.C.I.P., reg. 18/1999/1925-1935, f. 130-133.

²⁶ *Ibidem*, reg. 72/2016/1939-1942, f. 18.

²⁷ Teodor Mavrodin, *Considerații privind fondarea și cronologia documentelor create de Partidul Frontul Renașterii Naționale din jud. Mușcel*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1997, București, p. 239-246.

În ședința Comisiei Interimare din 30 martie 1940 s-a hotărât să se acorde ajutor salariaților în sumă de 26.650 lei „în vederea procurării uniformelor F.R.N.”.²⁸

Deși legea pentru organizarea oficiului registrului comerțului a fost promulgată în anul 1931, în care se prevedea că registrul analitic și cartoteca se țineau separat pe județe, Camera Pitești a rămas în urmă cu aplicarea legii. La Câmpulung s-a realizat în septembrie 1940, când secretarul N.S. Mamulea s-a deplasat în localitate „pentru organizarea Oficiului Registrului Comerțului” pe lângă Biroul Camerei, conform deciziei Comitetului de Direcție al camerei din 4 septembrie 1940²⁹.

Datorită mersului războiului, în aprilie 1944 Camera a trebuit să se evacueze. Prefectura Mușcel aprobă dispersarea camerei în localitatea Piscani, satul Negreni, adică arhiva și personalul. La sediul camerei din Pitești a rămas „un serviciu de permanență pentru contactul cu publicul, care serviciu se va face prin rotație de către funcționarii camerei”. Dar în 12 octombrie 1944 era evacuată la Liceul Industrial de Băieți, iar de aici în casa comerciantului Gh. Steriade, în mod gratuit, iar Biroul Câmpulung al camerei a fost evacuat „arhiva și valorile” în comuna Bughea de Sus, împreună și cu „averea Camerei Orhei”.³⁰

Din nou sunt evacuate instituțiile din Basarabia și Bucovina, deci și camerele de comerț. Subsecretariatul de Stat al Industriei și Comerțului comunică repartizarea la Camera Pitești a unor salariați ai camerelor Cernăuți și Soroca și cere modificarea bugetului pe exercițiul 1944-1945 pentru a putea fi remunerați începând cu 1 iulie 1944. Camera Bacău a fost evacuată la Camera Pitești, str. Brătianu nr. 49, în zilele de 6 și 7 octombrie, iar apoi în localul Liceului Comercial Pitești - B-dul Elisabeta nr. 7, de unde a fost trimisă la Olănești-Vâlcea³¹. În același timp camera a primit recomandarea să sprijine refugiații care solicitau reînmatricularea sau mutarea firmelor lor.

La 12 octombrie 1944 Comitetul de Direcție al Camerei ia cunoștință de ordinul confidențial urgent nr. 36468 din 2 oct. 1944 al Ministerului Economiei Naționale - Subsecretariatul de Stat al Industriei, Comerțului și Minelor prin care se cereau rapoarte „despre orice obiecte, valori etc.” de care aveau cunoștință că au fost luate sau vor fi luate de către armatele aliate (de fapt sovietice) fie de la instituțiunea noastră, fie de la întreprinderile comerciale sau industriale din circumscripția camerei”. Camera răspunde că „imobilul Camerei din Pitești, str. Brătianu nr. 49, a fost ocupat în întregime de către Comandamentul Local sovietic fiind oprită să-și ridice „mobilierul, lămpile

²⁸ A.N.D.J.A., fond C.C.I.P., reg. 72/2016/1939-1942, f. 18.

²⁹ *Ibidem*, f. 68.

³⁰ *Ibidem*, reg. 84/2002/1943-1945, f. 40-41 și reg. 80/2017/1942-1946, f. 100, 110, 120.

³¹ *Ibidem*, f. 67.

electrice, combustibilul și arhiva rămasă în acel imobil³². De asemenea Biroul Cămpulung, cu adresa nr. 414 din 1 oct. 1944, face cunoscut Camerei Pitești că „a fost evacuat din clădirea Centrului Comercial unde își are sediul, întreg imobilul fiind ocupat de Comandamentul Sovietic, iar Oficiul Camerei s-a mutat în localul Primăriei Cămpulung Mușcel, lângă Secția de Pompieri,³³ apoi într-un imobil din str. Brâncoveanu nr. 51, care aparține Băncii Comerciale Cămpulung.

Prezența trupelor sovietice în România se simte în toate domeniile de activitate și mai cu seamă politica de viitor a Răsăritului. În ședința din 19 noiembrie 1944 a Camerei este prezentat ordinul nr. 46210 din 6 noiembrie 1944 prin care se face cunoscut hotărârea Comisiei Române pentru aplicarea prevederilor Armistițiului „că orice informațiuni ce urmează a se da autorităților sovietice, se vor comunica direct autorității sovietice care le-a cerut, trimițându-se și Comisiei Române copie după acele informațiuni“. Mai departe se arată că „Marele Stat Major, secția 7, cere ca toate reclamațiunile și informațiunile cu privire la incidente între Armata Roșie și instituțiile, autoritățile și populația civilă să fie comunicate direct d-lui ministru, președintele Comisiunii Române pentru aplicarea Armistițiului, iar Marele Stat Major va fi informat numai asupra cazurilor de omucideri și ridicări ilegale de autovehicule“³⁴.

Având în vedere situația grea în care se afla o parte însemnată a populației, că în spitale erau răniți, că în urma războiului au rămas invalizi, răniți, văduve și orfani, în ședința din 21 decembrie 1944, Camera Pitești a luat inițiativa de a face o colectă printre membrii săi comercianți și industriași din oraș pentru ajutorarea răniților din spitale și foștilor comercianți, industriași și funcționari comerciali și familiilor acestora, acum scăpătați, cum și populației sărace din oraș, cu ocazia sărbătorilor Crăciunului“. Și astfel s-a adunat suma de 329.000 lei care a fost repartizată în felul următor: 30.000 lei Crucii Roșii - Filiala Argeș pentru răniți; 15.000 lei Societății «Sprijinul Bătrânilor» Pitești; 15.000 lei Societății «Principele Mircea Pitești»; 129.000 lei comercianților, industriașilor, funcționarilor economici și familiilor lor acum scăpătați din Pitești; 140.000 lei Primăriei orașului Pitești pentru populația săracă“³⁵.

Începând cu 1945 influența politicii sovietice este tot mai evidentă. În ședința Camerei din 4 ianuarie 1945 se prezintă mai întâi ordinul circular nr. 58.158 din 14 decembrie 1944, transmis de Ministerul Economiei Naționale, care se referea la instituirea „comisiunilor de epurație la camerele de comerț și industrie și burse“. Apoi secretarul camerei Anton Marcu citește raportul pe care l-a întocmit referitor la starea financiară pe anul 1944-1945 a camerei,

³² *Ibidem*, reg. 80/2017/1942-1946, f. 116.

³³ *Ibidem*, reg. 84/2002/1943-1945, f. 64.

³⁴ *Ibidem*, f. 73-74.

³⁵ *Ibidem*, f. 76.

precum „și măsurile propuse pentru ameliorarea în parte a acestei situațiuni” Fără să aibă loc dezbateri comitetul „își însușește referatul d-lui secretar și hotărăște concedierea pe data de 1 februarie 1945 a întregului personal diurnist și convocarea Comisiei Interimară a Camerei pentru votarea modificării bugetului pe exercițiul 1944-1945”³⁶. Ministerul Economiei Naționale, cu ordinul nr. 72028 din 2 febr. 1945, atenționează camerele „cu privire la distrugerea documentelor și materialelor de natură a influența în rău bunele relațiuni între noi și aliați (de fapt sovietici), iar prin ordinul 72016 din 2 februarie 1945 „dispune ca organele de conducere și execuție ale camerelor să dea concurs prefecților, pretorilor și primarilor pentru executarea oricărei lucrări în legătură cu aplicarea armistițiului”³⁷.

Situația în care se găsea Camera de Comerț și Industrie Pitești o găsim în procesul-verbal din 6 iulie 1945, întocmit de subinspectorul general al Inspectoratului General București, delegat al Ministerului Comerțului și Industriei în Comisia de Control a Camerei Pitești³⁸. Astfel aflăm că se țineau ședințele regulat de către Comisia Interimară și Comitetul de Direcție al Camerei, că documentele sunt ținute în ordine, că s-a întocmit darea de seamă despre mersul comerțului și industriei în cele două județe, că principală preocupare a comercianților este stabilirea și actualizarea prețurilor, dar mai ales greutățile întâmpinate în aprovizionare din cauza lipsei mărfurilor și a prețurilor ridicate practicate de angroșiști și fabricanți.

În privința aprovizionării pieței cu produse alimentare și industriale de primă necesitate procesul verbal aducea importante informații. „Pe piață se simte mare lipsă de făină, grăsimi vegetale și animale, pește, brânzeturi și zahăr. De 15 zile nu se fabrică pâine. Se consumă numai mămăligă. Se aude că până la noua recoltă nu se va putea fabrica pâine, deși erau posibilități de însilozare a unei cantități suficiente de grâu pentru satisfacerea nevoilor până la noua recoltă. Se găsesc pe piață zarzavaturi și carne de miel și oaie, care se vinde de două ori pe săptămână în hala de carne la preț oficial. Comerțul textil duce lipsă de pânzeturi și bumbac țărănesc. Comercianții se plâng că nu se pot aproviziona decât prin cumpărări cu supraprețuri. Comerțul de fier duce lipsă de fier comercial, cuie, tablă, caiele, și în general este dezasortat. Comerțul specific al regiunii de covoare și cusături naționale este în completă inactivitate din lipsa bumbacului și a lănei. Se lucrează prea puțin din borangic. Comerțul de tăbăcărie lucrează mult pentru comenzile primite de la stat. Duce însă mare lipsă de materii tanante. Industria de var și materiale de construcții lucrează din plin, sunt cerințe multe, dar nu se pot satisface din cauza lipsei mijloacelor de transport. Industria de cherestea, foarte dezvoltată mai ales în județul Mușcel.

³⁶ *Ibidem*, f. 77-78.

³⁷ *Ibidem*, f. 85-89.

³⁸ *Ibidem*, reg. 83/2003/1943-1948, f. 6-8.

nu poate lucra cu consecvență din cauza scumpirii materiei brute, mâinii de lucru și a mijloacelor de transport“.

La interval de aproape un an același inspector comercial face inspecție la Camera Pitești pentru a verifica modul cum s-a efectuat și în ce stadiu se află acțiunea de revizuire a firmelor din circumscripție, conform ordinului circular al ministerului nr. 54646/1946. Inspectarea s-a desfășurat în perioada 15-19 mai 1946 și s-a încheiat cu un raport din care se pot desprinde diferite date³⁹. Înainte de revizuirea firmelor situația era următoarea: 2271 firme individuale, din care 1298 urbane și 1473 rurale și 62 sociale – în județul Argeș; 1984 firme individuale, din care 538 urbane și 1446 rurale și 44 firme sociale în județul Mușcel.

Situația
firmelor după operațiunea de revizuire în jud. Argeș

Individuale	Supuse revizuirii	Bune	Cu mențiuni de radiere parțială	Cu adăugiri	Rămân bune	Pt. radiere totală	Naclarificate
Urbane	1298	464	145	15	624	660	14
Rurale	1473	610	277	18	905	568	–
TOTAL	2771	1074	422	33	1529	1228	14
Sociale	62	36	1	2	39	23	–
TOTAL	2833	1110	423	35	1568	1265	14
GENERAL							

Situația
firmelor din județul Mușcel

Urbane	538	171	142	13	326	168	44
Rurale	1315	466	250	27	743	572	–
TOTAL	1833	637	392	40	1069	740	44
Sociale	44	18	–	3	21	22	1
TOTAL	1897	655	392	43	1090	762	45
GENERAL							

Din datele de mai sus rezultă că: a) La începerea controlului funcționau legal (înscrise în registrul comerțului) numai 39,40% firme în județul Argeș și 34,53% în județul Mușcel; b) În urma revizuirii actelor se pun în legalitate prin radierea ramurilor de comerț ce nu se exercită efectiv, precum și prin adăugirea ce urmează a se face cu aprobarea ministrului pentru ramurile ce se exercită în plus față de cele înmatriculate în Registrul Comerțului 16,10% în Argeș, și 22,93% în Mușcel; c) Se vor radia firmele care nu mai sunt în activitate în procent de 44,50% în Argeș și 42,54% în Mușcel.

³⁹ Ibidem, f. 1-5.

Așadar, după efectuarea revizuirii, situația numerică a firmelor este următoarea: 1) Firme care funcționează legal în ambele județe: 1.765; 2) Radiate din oficiu pe caz de deces: 189; 3) Radiate din oficiu pentru inactivitate: 1.530; 4) Radiate din oficiu firmele meseriașilor care intrau sub incidența art. 333 din Regulamentul legii pentru exercitarea meseriilor: 290; 5) Radiate parțial: 815; 6) Adăugiri de ramuri de comerț cu aprobarea ministerului: 78; 7) Firme de clarificat: 63. Total firme: 4.730. 8) Firme din 8 comune din Mușcel pentru care notarii nu au transmis datele cerute: 131. Total general: 4.861.

Verificarea s-a făcut având în vedere datele înscrise în Registrul Comerțului și cele din declarațiile titularilor firmelor. Astfel de verificări s-au făcut și în anii 1943, 1944 și 1945 în urma cărora s-au radiat 826 firme care nu funcționau.

Pe baza datelor înaintate de notarii comunali rezultă că un număr de firme funcționau fără a fi înmatriculate în Registrul Comerțului:

Obiectul comerțului	Jud. Argeș	Jud. Mușcel
Cârciumi	69	26
Băcării	12	7
Manufacturi	9	3
Mori țărănești	6	2
Geambășii	6	8
Var	1	6
Măcelării	4	5
Fructe	4	9
Ape gazoase	1	—
Joagăre	2	—

Același inspector general al Inspectoratului Comercial al Regiunii a II-a București, în zilele de 11-13 ian. 1947, controlează Camera Pitești și constată că serviciile funcționează normal și funcționarii „lucrează în orele legale de birou”⁴⁰. Referindu-se direct la servicii apreciază că registratura și arhiva sunt ținute în ordine; contabilitatea a înregistrat toate operațiunile de contabilitate, casieria ține lucrările și operațiunile la zi; Oficiul registrului comerțului a terminat operațiunile de revizuire a firmelor. Apoi este prezentată situația firmelor pe județe.

Județul Argeș.

Firme individuale înmatriculate în perioada 1931-31 dec. 1946: 3.547; firme individuale radiate în perioada 1931-31 dec. 1946: 1.900; firme individuale existente la 31 dec. 1946: 1.647; firme sociale înmatriculate în

⁴⁰ Ibidem, f. 14-15.

perioada 1931-31 dec. 1946: 317; firme sociale radiate: 274; firme sociale existente la 31 dec. 1946: 43.

Județul Mușcel.

Firme individuale înmatriculate în perioada 1931-31 dec. 1946: 2.486; firme individuale radiate în perioada 1931-31 dec. 1946: 1.285; firme individuale existente la 31 dec. 1946: 1.201; firme sociale înmatriculate în perioada 1931-31 dec. 1946: 233; firme sociale radiate în perioada 1931-31 dec. 1946: 201; firme sociale existente la 31 dec. 1946: 22.

În continuare inspectorul general arată că radierile totale și parțiale s-au făcut legal prin notarii comunali și poliție, rezultatele operațiunii de revizuire a firmelor au fost operate în registrele analitice ale oficiului, modificările lunare s-au trimis regulat la Oficiul Central al Registrului Comerțului, administrațiile financiare și casele de asigurări sociale, judecătorul delegat a verificat operațiunile efectuate în registrele analitice, înmatriculările se fac cu aprobarea Comitetului de Direcție și cu avizul Ministerului Economiei Naționale. Se mai precizează că oboarele de cereale au avut activitate redusă, iar târgurile de vite sunt în plină activitate“. În privința organelor de conducere se arată că funcționează normal, membrii Comisiei Interimare iau parte regulat la ședințe.

După cinci luni, în zilele de 1 și 2 mai 1947, inspectorul general, Constantin Atanasiu, se deplasează din nou la Pitești pentru a verifica modul „cum s-au făcut încadrările personalului“ camerei, conform ordinului ministrului nr. 2029 din 9 aprilie 1947 și legii nr. 746/1946, pentru Statutul Funcționarilor Publici din 22 septembrie 1946. Încadrarea salariaților s-a făcut de o comisie compusă din 2 delegați ai camerei și un delegat al sindicatului. În final salariații existenți, după verificarea dosarelor au rămas pe posturi, schema camerei rămânând aceeași care era prevăzută în bugetul de venituri și cheltuieli. În urma acestor verificări schema camerei era următoarea: 1) secretar cu funcția de subdirector; 2) șefi de serviciu; 1 șef secție, 1 contabil principal (șef secție), 1 dactilografă principală, 1 șef birou administrativ la Oficiul Câmpulung, 1 impiegat administrativ, 1 impiegat de registratură, 2 cameristi, din care unul la Oficiul Câmpulung.

Din procesul verbal întocmit de inspectorul general la inspecția din 28 martie 1948 aflăm că în județul Argeș erau 1.627 firme înmatriculate, din care numai 1.077 au cerut certificate de existență, iar în județul Mușcel erau 1.193 firme înmatriculate, din care am solicitat certificate de existență 625, potrivit Legii nr. 250/1947. După cum se vede, nu au depus cereri pentru a obține certificate de existență 450 de firme din județul Argeș și 568 în județul Mușcel,⁴¹ explicând tendința de diminuare a numărului celor care practicau diferite activități, mai ales comerciale.

⁴¹ *Ibidem*, f. 17.

În fine, inspectorul general, reprezentant al Direcției Comerțului Privat din Ministerul Comerțului, inspectează la 29 iunie 1948 Oficiul Registrului Comerțului de pe lângă Camera de Comerț și Industrie Pitești. Dintru început se face precizarea în procesul verbal că oficiul este organizat în conformitate cu dispozițiile legii din 1931, că înregistrările se fac la timp, iar judecătorul delegat verifică lunar înmatriculările, că lucrările se operează regulamentar și se țin la zi, că repertoarele se țin pe județe și separat pentru firme individuale și sociale și un altul pe comune rurale.

Camerele de Comerț și Industrie din România au funcționat până la începutul anului 1949, când au fost desființate prin Decretul nr. 74 din 25 febr. 1949, cu excepția Camerei București și a celor mixte. La art. 1 al Decretului se preciza că atribuțiile acestora vor fi preluate de „Direcțiunile comerciale județene”. „Patrimoniile - conform art. 3, trec asupra statului și se atribuie Ministerului Comerțului și Alimentației, de acord cu Ministerul Finanțelor”. Mai departe, la art. 4, decretul arată că lichidarea, predarea și încheierea gestiunilor camerelor se vor face după normele ce se vor stabili prin Deciziunea Ministerului Comerțului și Alimentației. Iar art. 5 făcea referire la personalul camerelor care „devin salariați ai Ministerului Comerțului și Alimentației”⁴².

Organizarea și activitatea Registrului Comerțului se modifică pe baza Decretului nr. 179 din 13 iulie 1950, care la art. 11 precizează: „Legea comerțului ambulant din 1884, legea pentru înființarea unui registru al comerțului, publicată în Monitorul Oficial nr. 84 din 10 aprilie 1931, cu modificările ulterioare, decretul-lege din 24 febr. 1941 pentru reglementarea comerțului, publicat în Monitorul Oficial nr. 46 din 24 febr. 1941, legea nr. 250 pentru modificarea și completarea unor dispozițiuni din legea pentru înființarea unui registru al comerțului din 10 aprilie 1931, publicată în Monitorul Oficial nr. 159 din 15 iulie 1947, precum și din alte dispozițiuni contrarii prezentului decret se abrogă”⁴³.

Astfel se încheie existența Camerei de Comerț și Industrie Pitești după aproape opt decenii de activitate.

⁴² Monitorul Oficial nr. 47 din 25 februarie 1949.

⁴³ *Ibidem*, nr. 59 din 13 iulie 1950.

UN STUDIU DIN 1933 REFERITOR LA ÎNTREPRINDERILE INDUSTRIALE PE TERITORIUL DIVIZIEI 3 INFANTERIE PITEȘTI

IULIAN BOȚOGHINĂ

Primul război mondial a fost data de naștere a unei noi epoci. Pentru Europa aducem ca argument cele trei evenimente majore din primul deceniu postbelic: victoria revoluției bolșevice din Rusia, nașterea statelor naționale pe ruinele fostelor imperii și Marea Criză a economiei capitaliste de tip liberal. Acestea aveau să marcheze în mod hotărâtor istoria Europei interbelice.

Ne propunem ca în cele ce urmează să prezentăm un document foarte interesant pentru istorie, unde se poate observa în ce măsură criza economică și mișcarea bolșevică au marcat viața comunității locale¹. Înainte de a expune conținutul acestui document, dorim să punctăm câteva aspecte.

Marea Criză a lovit într-un mod dramatic economia capitalistă de tip liberal, ceea ce însemna Statele Unite, Marea Britanie, Franța, Germania (care și așa trebuise să facă față unui efort economic considerabil pentru plata datoriilor de război), Italia, adică Apusul Europei. Cu toate că s-a extins cu rapiditate la nivel mondial, unda de șoc a avut impact mai redus în statele cu o economie industrială mai puțin dezvoltată, printre care putem nominaliza și România.

În 1933 economia mondială a început să dea perceptibile semne de redresare. Dacă din punct de vedere economic pierderile au putut fi calculate, Europa avea să constate că din punct de vedere socio-politic și psihologic situația avea să devină dramatică. 1933 rămânea în istorie nu numai ca anul în care criza economică a luat sfârșit ci și momentul instituționalizării dreptei radicale prin victoria lui Hitler în alegerile democratice din Germania.

În Răsăritul Europei (îndeosebi pentru tinerele state naționale care aveau graniță cu Uniunea Sovietică) pe lângă fascism, un alt pericol avea să amenințe statul, și anume bolșevismul.

¹ *Arhivele Militare Române*, fond Corpul 1 Armată, crt. 2034, f. 431 / 445.

În România interbelică, fără a avea un impact serios în rândul clasei muncitoare vehiculând idei federative și autonomiste, comunismul a devenit principala amenințare a statului național român. În ceea ce privește mișcările sociale influențate de comuniști, criza economică debutează în România cu greva minerilor de la Lupeni și se încheie cu greva ceferiștilor de la Grivița. Depășind sângerosul moment "februarie 1933", statul român a încercat să evalueze capacitatea subversivă și răspândirea organizațiilor comuniste în țară. În acest context se înscrie documentul pe care-l supunem analizei.

Prin urmare, la ordinul Corpului 1 Armată, Divizia 3 Infanterie (al cărei comandament se afla la Pitești) a executat un *Studiu privitor la răspândirea întreprinderilor industriale care impun aglomerări muncitorești în unele centre de pe teritoriul diviziei*. Datele cuprinse în cele șapte capitole vin să întregască informațiile cu privire la stadiul de dezvoltare al acestei regiuni, îndeosebi al orașului Pitești².

În primul capitol intitulat *Scurtă privire retrospectivă asupra activității subversive de pe teritoriul diviziei* analiza forurilor militare vine să confirme lipsa de aderență a ideilor comuniste în rândul muncitorilor. În următoarele capitole observăm că o mare atenție a fost acordată centrelor muncitorilor ceferiști, cât și minoritarilor în rândul cărora ideile comuniste aveau o influență mai mare.

În continuare supunem analizei acest document.

DIVIZIA 3 A

Stat Major

Biroul 2 Informații

STUDIU

asupra

Răspândirii întreprinderilor industriale care antrenează aglomerări de muncitori de pe teritoriul Diviziei.

(Întocmit conform ord. C. 1. A. No. 2117 din 24. III. 1933)

I. SCURTĂ PRIVIRE RETROSPECTIVĂ ASUPRA ACTIVITĂȚII SUBVERSIVE DE PE TERITORIUL DIVIZIEI.

Teritoriul Diviziei 3-a nu se pretează la o activitate subversivă. Dacă cercetăm istoricul acestor curente anarhice de la apariția lor până acum - adică de la războiu încoace - s-a constatat că pe toată raza diviziei nu s-a semnalat nici o mișcare, nici o acțiune serioasă subversivă.

² Pitești. *Mărturii documentare: 1388-1944*, vol. I, București, 1988, p. 351-375. Muzeul Județean Argeș. Studii și comunicări, 1986, p. 205-238.

În timpul **grevei generale a căilor ferate din 1920**; cu toate că aproape unanimitatea orașelor din țară au aderat la această idee, muncitorii de la calea ferată din Pitești și din întreaga inspecțiune de exploatare și mișcare a zonei au fost ostili mișcării și au dat tot concursul lor pentru continuarea activității și pentru ca traficul să nu fie sistat.

(Rezultă din datele poliției locale, a stației Pitești și diferite dări de seamă).

Alte fapte nu se mai cunosc de atunci.

Cu ocazia recentelor turburări manifestate la calea ferată și în special la Atelierele Grivița, lucrătorii c.f.r.-iști din Pitești și de pe tot teritoriul diviziei au păstrat o rezervă absolută. Informațiunile obținute direct de la organele de c.f.r., prin prefecturile de județ și prin polițiile respective sunt concludente, în această privință.

O singură încercare de atentat la Depozitul de Muniții al Regimentului 6 Artilerie a fost dovedită că nu avea nici o legătură cu centrele muncitorești locale și deci nu poate constitui un indiciu din care să se poată trage vreo concluzie.

În consecință din această succintă privire rezultă că afirmațiunea făcută la început rămâne plauzibilă.

Studiul pe care îl interpunem mai jos confirmă aserțiunea.

II. CENTRELE CU AGLOMERĂRI MUNCITOREȘTI DE PE TERITORIUL DIVIZIEI 3-A

Centre importante industriale care să impună aglomerații muncitorești nu se găsesc pe teritoriul diviziei.

Aceste centre fiind în strânsă legătură cu bogățiile solului și mai ales cu materiile prime, care sunt foarte puține și dispersate, singura sursă de bogăție fiind constituită din agricultură, divizată în mici proprietăți, rezultă că nu se pot găsi la un loc întreprinderi industriale sau fabrici care să antreneze mase mari de muncitori.

Singurele centre mai importante sunt orașele și dintre acestea numai Pitești și Găvana la un loc poate constitui locul în care trebuiește îndreptată toată activitatea informativă (Anexa No. 2).

III. NUMELE ÎNTREPRINDERILOR INDUSTRIALE

Tabelul Anexă No. 3.

IV. STABILIMENTELE CĂILOR FERATE

Tabelul Anexă No. 5.

V. NUMĂRUL FUNCȚIONARILOR ȘI MUNCITORILOR, PE NAȚIONALITĂȚI

Tabelul Anexă No. 4 și 5.

Județele care alcătuiesc teritoriul Diviziei 3 Infanterie sunt în total aproape locuite de români iar procentul streinilor se contopește în marea masă a populației românești.

În adevăr, procentul străinilor este, socotit:

- pentru întreg teritoriul diviziei 1%
- pentru județul Argeș care are cei mai mulți străini este de 3%

Raportat la muncitori din diferitele centre arătate:

- la întregul teritoriu al diviziei 4%
- la centrele din județul Argeș 11%
- la centru Pitești 6%
- la centrul Găvana 17%
- la județul Muscel 3%
- la centrul Câmpulung 0,25%
- la centrul Schitu Golești 6%
- la județul Teleorman 1,25%
- la centrul T. Măgurele 0,50%
- la centrul Roșiorii de Vede 0%
- la centrul Alexandria 0,25%

VI. DEZVOLTAREA ACTUALĂ A CURENTELOR SUBVERSIVE

1/. Informațiuni culese:

a) De la autorități civile:

- Prefecturile de județ: Argeș, Muscel, Teleorman
- Poliția orașelor: Pitești, C. Lung, C. de Argeș, T. Măgurele,

Alexandria, Zimnicea

b) De la autoritățile militare competente:

- Compania 3-a C.F.
- Legiunea Jandarmi

c) De la toate autoritățile militare subordonate diviziei din punct de vedere informativ.

2/. Concluziuni asupra informațiilor culese:

a) Actualmente nu se face nici o propagandă comunistă în nici unul din centrele indicate.

b) Nu sunt semnalate curente subversive.

c) Nu s-a descoperit nici un nucleu de propagandă comunistă.

d) Lucrătorii nu sunt sindicalizați.

e) Au fost identificați comuniști numai în centrul Pitești (Tabelul Anexă No. 6). Aceștia nu fac nici o propagandă; sunt continuu supravegheați de organele polițienești și de jandarmerie.

f) Starea de spirit a lucrătorilor este liniștită. Nu se încearcă nici o propagandă în vreun fel.

g) Marea majoritate a lucrătorilor sunt români, după cum s-a arătat la punctul V.

La fabrica "Textila" - Găvana și "Țesătoria Română Pitești" majoritatea personalului este feminin, 85 % femei și fete din satele vecine, care nu au nici o legătură cu mișcările subversive.

La întreprinderile de exploatarea pădurilor, activitatea se face numai pe timpul campaniei de lucru de vară.

VII: STAREA DE SPIRIT LA CĂILE FERATE

Liniștită.

Nu se face nici o propagandă.

Aproape toți locuitorii români. Procentul de streini pentru întreaga rețea de c.f.r. de pe teritoriul diviziei este de 0, 5%.

VIII: CONCLUZII

Pe teritoriul diviziei nu este nici o mișcare subversivă în prezent. Este probabil ca nici în viitor să nu se nască o astfel de activitate.

Măsurile de ordine s-au luat totuși:

- supraveghindu-se toate întreprinderile industriale de organele de pază în drept;

- de a se aduce la cunoștința autorităților superioare direct și imediat, orice eveniment important;

- de a se aplica prevederile planului de acțiune întocmit pe sectoare în caz de tulburări.

COMANDANTUL DIVIZIEI 3 INFANTERIE

General / ss./ indescifrabil/

Șeful de Stat Major

Lt. Colonelss./ Indescifrabil/

ANEXA No. 1

GRAFICUL COMPARATIV AL AGLOMERĂRILOR MUNCITOREȘTI PE JUDEȚE

ARGEȘ - 3500 muncitori

MUSCEL - 1000 muncitori

JUDEȚ II Muscel	1.	Soc. "Răul Târgului"	26					1	27
	2.	Industr. Lemn "Istrate Georgescu"	20						20
	3.	Fabr. Postav "Popovici"	10						10
	4.	Uzina Electr. C.Lung	12					1	13
	5.	Uzina Electr. "Lignit"	59					2	61
	6.	Mina cărbuni "Lignit"	259	4	3	1	3	1	272
	7.	Mina cărb. "Combustib"	29					1	30
	8.	Mina cărb. "Drăgana"	24						24
	9.	Expl. Lemn "Frăția"	10					1	11
	10.	Mina "Noroc Bun"	20						20
	11.	Diferite fabr. sub 10 lucrători	200						200
	12.	Marjă 30 %	125					25	150
		Total județul Muscel	794	4	3	1	3	32	833
JUDEȚ II Teleorman	1.	Uzina Electrică și Hidro Electrică	25					1	26
	2.	Moara "Coljatu"	63						63
	3.	Moara "Georgescu"	22						22
	4.	Moara Sistematica "Brătescu"	46						46
	5.	Moara Teleorman	48					1	49
	6.	Diferite întreprinderi sub 20 lucrători	120					2	122
	7.	Marja de siguranță 30 %	75					2	77
		Total județul Teleorman	399					6	405

ANEXA No.5

TABEL SPECIAL PENTRU C.F.R.

Cu numărul funcționarilor și lucrătorilor stabilimentelor de C.F.R. de pe raza Diviziei

JUDEȚ III Argeș	Nr. crt.	DENUMIREA STABILIMENTELOR	Funcționari			Mecanici și focșiști			Lucrători			Total General
			Româ ni	Muncit.	Total	Româ ni	Muncit.	Total	Româ ni	Muncit.	Total	
JUDEȚ I Argeș	1.	Stația Pitești cu Depoul	317	1	318	281	1	282	70	3	73	673
	2.	Șantierul CFR Pitești	8		8				101		101	109
	3.	Stația Costești	84		84	48		48	34		34	166
		Total	401	1	402	329	1	330	205	3	208	948
JUDEȚ II Muscel	1.	Stația CF Câmpulung	14		14	12		12	8		8	34
	2.	Depoul CF Câmpulung	6		6	32		32	10		10	48
	3.	Districtul 5 întreținere	8		8				18		18	26
		C.Lung Total	28		28	44		44	36		36	108

Județ ul Teleorman	1.	Stația cu Depoul T.M. oraș	34		34	17		17	56		56	100
	2.	Stație și Depou CFR Port	1		1				5		5	6
	3.	Stația Roșiorii de Vede	28		28	6		6	23		23	4
		Total	63		63	23		23	84		84	100

NOTĂ. De la stațiile Zimnicea și Alexandria nu s-au primit datele.

ANEXA No. 6

TABEL No. 4

De lucrătorii de pe teritoriul Diviziei 3-a, identificați ca comuniști

Nr. Crt.	Numele și prenumele	Fabrica unde lucrează	Observațiuni
1.	Ulrich Francisc	Fabrica "Testilă Găvana"	În prezent nu fac nici o propagandă
2.	Stern Filip	"	
3.	Vasiloschi Vasile	"	

ÎNCEPUTURILE ACTIVITĂȚII POLITICE A LUI ARMAND CĂLINESCU. IMPLICAȚII ARGEȘENE

STOICA LASCU

Scurtă biografie. Viitorul prim-ministru al țării s-a născut la 22 mai 1893 la Pitești, într-o familie de mari proprietari¹. Tatăl său, colonelul Mihalache Călinescu, medic militar veterinar,² se căsătorise cu o româncă al cărui arbore genealogic,³ atacat de adversarii politici, fiul său îl va înfățișa opiniei publice, spre clarificare, în 1925⁴. Tânărul vlăstar al familiei Călinescu se dovedește a fi un copil precoce, excepțional de înzestrat intelectual; foarte bun la învățătură, premiat⁵ la toate treptele școlii primare și superioare, Armand deși handicapat de un vădit defect fizic (își pierduse ochiul stâng în timp ce se juca cu arcul) – se dovedea un om sociabil, obținând, în acest sens, și „diploma de cel mai bun camarad de la colegii mei“, cum avea să mărturisească el mai târziu⁶.

După absolvirea Liceului „I.C. Brătianu“ din Pitești, proaspătul

¹ „Curentul“, XII, nr. 4173, 23 septembrie 1939; Al. Gh. Savu, *Armand Călinescu contra Gărzii de Fier*, în „Magazin istoric“, I, nr. 7, 1967, p. 61.

² P. Pandrea, *Portrete și controverse*, vol. I (Colecția Meridian), Bucur Ciobanul S.A., București, f.a./1945/, p. 254.

³ Ar. Călinescu arată, în 1925, că un străbunic din partea mamei tatălui său, Stroescu, fusese „județ“ (primar) al orașului Curtea de Argeș, iar bunica mamei se numea Maria Tigreanu (apelată de adversarii politici ai nepotului ei drept „grecoaică“), provenită „dintr-o veche familie de români nevoiași“; în sfârșit, bunicul mamei sale „se numea Spirea Gheorghe și cel mai vechi document al familiei îl pomenește la anul 1829 cumpărând o moșie de la aga Vlângărescu din comuna Păroși-Olt“ (apud „Secera Argeșului“, IV, nr. 24, 1 octombrie 1925).

⁴ Se pare însă că precizările din 1925 nu au convins, în chip definitiv, pe toată lumea, căci, mai târziu, în ianuarie 1938 – în timpul campaniei național-țărăniște împotriva centristilor „trădători“, conduși de Ar. Călinescu, intrați în guvernul Goga-Cuza –, fostul său șef și mentor politic I. Mihalache a vorbit – pur și simplu – în termeni puțini măgulitori despre mama sa, la o întrunire din Argeș: „Gravă mitocănie și a treia mortificare a lui Armand“ – avea să noteze P. Pandrea în *op. cit.*, p. 259.

⁵ Mai târziu, când va gira – ca ad-interim – Ministrul Educației Naționale, în 1938, Ar. Călinescu își va aminti „și astăzi cu plăcere și cu mândrie că în școală am fost premiant I în toate clasele și că în Facultate am luat două licențe și două doctorate“ (Ar. M. Călinescu, *Noul regim (Cuvântări) 1938-1939*, București, 1939, p. 23).

⁶ „Secera Argeșului“, IV, nr. 24, 1 octombrie 1925.

bacalaureat, „ambitios, de o inteligență scilipitoare”,⁷ urmează cursurile Universității din București, la terminarea cărora obține două licențe: în drept și în litere și filosofie⁸. Extrem de capabil, foarte sânguincios, Ar. Călinescu obține și doctoratul, la aceeași Universitate, pentru ca la cea de la Paris să obțină, în 1921, titlul de doctor în științe politice și economice – cu lucrarea *Le change roumain*⁹. La întoarcerea în țară, după studiile făcute în capitala Franței, tânărul posesor a două doctorate se bucură de „o independență materială relativă – moșie, case, mobilă, haine – înainte de a începe cariera politică propriu-zisă”,¹⁰ lucru foarte important pentru desfășurarea viitoarelor acte ale lui Călinescu, care dorea să se realizeze, în primul rând, în domeniul vieții publice.

După o scurtă stagiatură, în 1918, ca supleant la tribunalul Argeș,¹¹ Ar. Călinescu își dă demisia, preferând politica. Politica de care se ocupa încă din liceu, care a fost de la început pasiunea lui. „Aș spune – preciza T. Teodorescu-Braniște – singura pasiune a acestui om perfect lucid, prin excelență ponderat”¹². În perioada de după încheierea primului război mondial, după fărâșirea Marii Uniri din 1918, viața politică din România capătă o deschidere și o amploare fără precedent, ea fiind caracterizată de apariția a numeroase grupări și partide politice – în condițiile acordării votului universal, a diluării, treptat, a influenței Partidului Național-Liberal, a dispariției, practic, a celui alt mare partid antebelic, Partidul Conservator, a radicalizării politice a maselor populare¹³. Firesc era pentru Armand Călinescu – atât din punctul de vedere al educației primite și a culturii dobândite, cât și ținând seama de unele caracteristici politice locale (județul Argeș era considerat un fief politic și electoral al familiei Brătianu) – ca el să se găsească încadrat în rândurile liberalilor, și se pare că înspre aceștia – puternici în județ, cu care tatăl său „avea legături agronomice și veterinare”¹⁴ – și-a îndreptat inițial speranțele tânărul Călinescu. Dar, fie că nu a fost solicitat personal de I.I.C. Brătianu, cum prezintă lucrurile P. Pandrea,¹⁵ fie că a activat realmente în P.N.L., cum au încercat să demonstreze adversarii politici,¹⁶ cert este că Ar. Călinescu nu a

⁷ P. Pandrea, *op. cit.*, p. 254.

⁸ „Secera Argeșului”, IX, nr. 6, 15 noiembrie 1929.

⁹ Armand M. Călinescu, *Le change roumain. La dépréciation depuis la guerre et son retaillement*, Paris, 1921.

¹⁰ P. Pandrea, *op. cit.*, p. 255.

¹¹ „Secera Argeșului”, IX, nr. 6, 15 noiembrie 1929.

¹² „Realitatea ilustrată”, XIII, nr. 662, 26 septembrie 1939.

¹³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II. Partea I. 1918-1933, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 42-44.

¹⁴ P. Pandrea, *op. cit.*, p. 254.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ „Steaua” / Pitești / I, nr. 3, 20 mai 1923 („d-l Călinescu a fost liberal, și camarila liberală din Pitești nevoind să-i pună candidatura în alegerile parlamentare de atunci, D-sa s-a refugiat la Slatina (tot la liberalii de aici - n.n.), a plecat în căutarea altei constelații politice. A bătut și la ușile partidului poporului care i-au fost închise”. Nu ar fi cu totul improbabil ca lucrurile să se fi petrecut tocmai astfel).

vorbit, sau amintit, niciodată despre existența sa politică liberală.

Trecând peste tribulațiile începutului carierei politice, tânărul aspirant la viața publică se încadrează în Partidul Țărănesc – cel mai probabil în anul 1921¹⁷ –, organizație politică nouă, cu un program democratic, a cărui înfăptuire „ar fi dus la adâncirea democrației burgheze, iar România ar fi făcut noi pași pe drumul progresului social”,¹⁸ partid ce avea nevoie de oameni capabili, de cadre bine pregătite, devotate și dornice de afirmare.

Desfășurând o spornică activitate politică și organizatorică în sânul organizației județene – va participa activ¹⁹ la campania electorală din martie 1922, când își va pune și candidatura pentru Cameră, fără succes, însă –, Ar. Călinescu va fi curând ales președinte al acesteia, la 15 aprilie 1923,²⁰ nu fără sprijinul politic și concursul lui Ion Mihalache, care a avut în el unul dintre cei mai devotați colaboratori, până în decembrie 1937²¹. Ridicat la demnitatea de șef al organizației țărăniste din județul Argeș, Ar. Călinescu se va manifesta activ în cadrul acesteia, izbutind să transforme, în câțiva ani, liberalul județ într-o bază sigură a Partidului Țărănesc. Activitatea sa va fi marcată și pe plan central: la Congresul al II-lea al acestui partid, desfășurat la Iași, între 26-28 noiembrie 1922, Ar. Călinescu va fi unul dintre raportori – respectiv, „la cestiunea valutei”²². În 1926, va fi ales, pentru prima dată,²³ deputat de Argeș – și reales, ulterior, în toate legislaturile (1928, 1931, 1932, 1933, 1937).

Debutul său în Parlamentul țării, la 29 iunie 1926, va fi socotit drept strălucitor,²⁴ el afirmându-se, încă de la început, ca un autentic debater

¹⁷ Vezi „Secera Argeșului”, I, nr. 21, 10 iulie 1921. În legătură cu data înscrierii sale în Partidul Țărănesc există mai multe supoziii. În biografia publicată în septembrie 1939, era indicat anul 1919; în biografia oficială, autorizată personal de Ar. Călinescu, întocmită în 1938, se indică anul 1922 (vezi Arhiva Istorică Centrală. Fond Ministerul Propagandei Naționale. Informații, dos. 698/1938-1939, f. 1); în 1937, vorbind la o întrunire, Ar. Călinescu afirma că timp de 17 ani își desfășoară activitatea în cadrul P.N.Ț., spunând: „Am deschis ochii în viața publică în acest partid, pe care nu l-am părăsit niciodată” („Dreptatea”, XI, nr. 2751, 12 ianuarie 1937). Am considerat anul 1921 drept data reală a înscrierii în Partidul Țărănesc pe baza coroborării știrilor inserate în oficiul țăranștilor argeșeni – cum vom vedea în rândurile următoare.

¹⁸ I. Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 8.

¹⁹ Vezi *Cartea neagră. Alegerile din 1922 în județul Argeș*, Tipografia „Universala”, București, 1922, p. 121.

²⁰ „Secera Argeșului”, III, nr. 8, 1 mai 1923. Și în legătură cu această dată au circulat, în epocă, variante; astfel, în menționata biografie autorizată de însuși Ar. Călinescu apare data de 1925 – an reluat și în biografia publică în presă, în 1939. În realitate, el a fost ales președinte la 15 aprilie 1923, după retragerea lui Gr. T. Coandă (bolnav) la 11 februarie – când este ales și un nou comitet de conducere, din rândurile căruia făcea parte și viitorul președinte, desemnat ca atare doar două luni mai târziu (vezi „Steaua”, I, nr. 3, 20 mai 1923; „Secera Argeșului”, III, nr. 6, 1 martie 1923).

²¹ P. Pandrea, *op. cit.*, p. 257; vezi și articolul lui N. Iorga din „Neamul românesc”, XXXIII, nr. 1, 1 ianuarie 1938: „era sfetnicul și oarecum și un fel de educator al d-lui Mihalache pus în contact cu lumea”.

²² „Secera Argeșului”, II, nr. 2, 5 decembrie 1922.

²³ Arhiva Istorică Centrală. *Loc. Cit.*, vezi și Al. Gh. Savu, *op. cit.*, în ziarele care au publicat, la 23 septembrie 1939, biografia sa, ca și în unele lucrări (L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Georgescu Delafraș, București, f.a. / 1940 /, p. 155), apare, eronat, alegerea ca deputat în 1922.

²⁴ „Realitatea ilustrată”, XIII, nr. 662, 26 septembrie 1939.

parlamentar²⁵. După venirea P.N.Ț. la cârma țării, în noiembrie 1928, va îndeplini, timp de opt luni, funcția de prefect al județului Argeș;²⁶ în iunie 1929, Ar. Călinescu este numit secretar general²⁷ la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, unde era titular Ion Mihalache. Încet, dar irezistibil, trecând prin toate treptele unei cariere politice avantajate de susținerea unor prieteni influenți, Ar. Călinescu – „Spirit prin excelență realist... n-a urcat niciodată două trepte dintr-o săritură”²⁸ – a intrat în guvern la 19 noiembrie 1930,²⁹ la o remaniere.

În cabinetul lui G.C. Mironescu, instalat în octombrie 1930, Ar. Călinescu va ocupa postul de subsecretar de stat la Ministerul de interne - semnificativ, titular era, și aici, I. Mihalache –, funcție pe care o va îndeplini până la 18 aprilie 1931, când guvernul național-țărănist este demis.

Odată cu revenirea P.N.Ț. la cârma țării, în iunie 1932, lui Ar. Călinescu i se va atribui același post – pe care-l va deține și în următoarele cabinete național-țărăniste, până în noiembrie 1933, când partidul va părăsi puterea; el îi va secunda la conducerea Ministerului de Interne, succesiv, pe Al. Vaida-Voevod (6 iunie-11 august 1932), I. Mihalache (11 august 1932-14 ianuarie 1933)³⁰ și pe G.G. Mironescu (14 ianuarie-12 noiembrie 1933).

Ca subsecretar de stat la Ministerul de Interne, Ar. Călinescu se va preocupa, între altele, de combaterea acțiunilor Gărzii de Fier – a cărei activitate dăunătoare ordinii publice și intereselor naționale ale țării va fi interzisă în ianuarie 1931; în același timp, el va fi unul dintre organizatorii represiunilor antimuncitorești din timpul crizei economice și, îndeosebi, din ianuarie-februarie 1933.

În perioada 1934-1937, când P.N.Ț. se afla în opoziție, fostul subsecretar de stat va fi purtătorul de cuvânt al grupului parlamentar național-țărănist în Adunarea Deputaților,³¹ participând, totodată, activ la campaniile de răsturnare a guvernului național-liberal. Susținător, în cadrul partidului, al lui I.

²⁵ „Actualitatea politică și parlamentară”, III, nr. 1, 6 noiembrie 1932.

²⁶ „Dreptatea”, II, nr. 328, 14 noiembrie 1928. La acea dată, Ar. Călinescu nu făcea, încă, parte din conducerea P.N.Ț.; la 26 septembrie 1926 fusese cooptat în Comitetul Executiv Central al Partidului Țărănesc (dar nu și în Delegația Permanentă), ca unul care era favorabil fuziunii cu Partidul Național – dar în Delegația Permanentă a P.N.Ț. este ales în septembrie 1934.

²⁷ Nu subsecretar de stat, cum apare în biografia publicată la 23 septembrie 1939 („Curentul”, XII, nr. 4173, 23 septembrie în alte ziare, funcția apare în mod corect („Universul”, 56, nr. 261, 23 septembrie 1939).

²⁸ „Realitatea ilustrată”, XIII, nr. 662, 26 septembrie 1939.

²⁹ „Dreptatea”, IV, nr. 949, 3 decembrie 1930; vezi și D. Costescu, *Fazele ministeriale în România*, ediția a II-a. Tipografia ziarului „Universul”, București, 1936, p. 195. Pentru funcțiile sale ministeriale, vezi și I. Scurtu, Gh. Z. Ionescu, E. Popescu, D. Smârcea, *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Editura didactică și pedagogică, București, 1982, p. 496-504.

³⁰ În perioada 11 august-21 octombrie 1932 nu a cumulat – sau nu a exercitat – și funcția de subsecretar de stat la Președinția guvernului, cum apare la L. Predescu, *op. cit.*

³¹ „Naționalul nou”, V, nr. 1085, 7 ianuarie 1938.

Mihalache,³² monarhist convins, Ar. Călinescu își va da seama în noiembrie 1937 – după cum relatează el însuși, mai târziu –, după încheierea pactului dintre I. Maniu (în calitate de președinte al P.N.Ț., ales în locul lui I. Mihalache) și C.Z. Codreanu, că „în acel ceas s-a decis soarta vechiului regim”³³ parmanentar burghez și hotărâște ralierea sa planurilor regelui de instaurare a unui regim dictatorial monarhic.

La 28 decembrie 1937, Ar. Călinescu, liderul grupării de „centru” național-țărănist și „pivotalul întregii mișcări”,³⁴ acceptă intrarea sa în guvernul condus de Oct. Goga, în calitate de Ministru de interne³⁵. Având un aport important³⁶ la instaurarea, la 10 februarie 1938, a dictaturii regale, Ar. Călinescu va păstra acest post până la moartea sa. Pentru perioade mai scurte, va deține interimatul la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale (30 martie-4 aprilie 1938) și la Ministerul Apărării Naționale (1 februarie-21 septembrie 1939), precum și la Ministerul Educației Naționale (20 iunie-4 decembrie 1938).

La 1 februarie 1939, Armand Călinescu este numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri,³⁷ iar după moartea patriarhului Miron Cristea, este desemnat, prin Decretul regal din 7 martie 1939, președinte al Consiliului de Miniștri – înaltă răspundere pe care o poartă până la 21 septembrie 1939, când membrii „fostei Gărzi de Fier” îl asasează³⁸ pe „omul de fier”³⁹ al României, din ordinul expres al Germaniei hitleriste.

Debutul în viața politică. Între organizațiile politice ce-și făcuseră apariția după desăvârșirea formării statului național unitar român, în 1918, Partidul Țărănesc se anunța ca un competitor cu șanse reale la cârma regimului burghezo-democratic din România interbelică. După cum se știe,⁴⁰ acesta se înființase la 5/18 decembrie 1918, prin reunirea diferitelor „grupări” și „partide

³² P. Pandrea, *op. cit.*, p. 258 („intențiunea sa intimă era să-l ajute pe I. Mihalache să ajungă prim-ministru împotriva lui Iuliu Maniu pe care nu-l suporta Coroana”).

³³ Ar. M. Călinescu, *op. cit.*, p. 90.

³⁴ C. Argetoianu, *Memorii*, în „Magazin istoric”, II, nr. 1, 1968, p. 71.

³⁵ „Țara noastră”, XVI, nr. 1358, 30 decembrie 1937.

³⁶ Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Editura politică, București, 1970, pp. 144-147.

³⁷ Ziarul german „Kölnische Zeitung” din 12 februarie 1939 scria: „Se poate spune fără exagerare că al 3-lea cabinet al patriarhului este primul cabinet al d-lui Călinescu, «omul de fier al României» (Arhiva Istorică Centrală. Loc. cit., dos. 658/1938-1939, f. 13). Același lucru este atestat și în lucrarea cu caracter memorialistic a lui P. Șeicaru, *Istoria partidelor naționale, țărăniste și național-țărăniste*, vol. II, Editura Carpați, Madrid, 1963, p. 244; de remarcat faptul că, încă din mai 1938, legionarii vorbeau de „guvernul Armand Călinescu” – în sensul că el era considerat conducătorul acestuia (vezi *Adevărul în procesul lui Corneliu Z. Codreanu. Mai 1938, f.a./1938/*, f.1./București/ – broșură editată de mișcarea legionară, a cărei activitate era interzisă, în acea perioadă).

³⁸ Vezi P. Ignat, Gh. Matei, *Asasinarea lui Armand Călinescu*, în „Magazin istoric”, I, nr. 7, 1967, pp. 71-77.

³⁹ Vezi Arhiva Istorică Centrală. Loc. cit. În aceeași perioadă, publiciștii francezi Jérôme și Jean Tharaud inserează un articol în „Paris Soir”, intitulat *Omul de oțel* – articol reluat și în paginile revistei nord-americane „The Living Age”, în numărul din aprilie 1939 (apud loc. cit., f. 70).

⁴⁰ Vezi, pe larg, I. Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, Editura Litera, București, 1975, pp. 12-26.

țărănești“, ce existau, la acea dată, în mai multe județe ale țării⁴¹.

O astfel de „partidă“ exista și în județul Argeș, prin anii 1918-1919,⁴² condusă de directorul de bancă Gr. Coandă – ostil liberalilor,⁴³ admirator al lui C. Stere, atacat în repetate rânduri de către adversarii politici pentru „colaboraționism“ în timpul ocupației țării de trupele Puterii Centrale (1916-1918). Către această grupare politică hotărâște Ar. Călinescu să se îndrepte. După întoarcerea de la Paris, în 1921, tânărul doctor în științe politice și economice se atașează lui Gr. Coandă, în calitate de „secretar particular“,⁴⁴ înscriindu-se, se înțelege, și în formațiunea politică condusă de acesta. Proaspăt țărănist, Ar. Călinescu socotește „nimerit ca în clipa în care pășesc la luptă în Partidul Țărănesc, să facă o scurtă declarațiune“.

Este interesantă această „declarațiune“, intitulată **Rostul Partidului Țărănesc**,⁴⁵ în care Ar. Călinescu își formulează crezul politic. „Întorcându-mă din străinătate și hotărându-mă să-mi închin mintea și inima vieții publice, m-am aflat în mod firesc în acest partid. Pentru ce ? Pentru că în situațiunea de azi, partidul țărănesc *reprezintă înaintea de orice o necesitate politică și o necesitate istorică*“. Declarându-se adeptul unei „reale armonii sociale“ și al unui regim burghez parlamentar pluripartinic, Ar. Călinescu crede că forța politică către care s-a îndreptat este *aceea* capabilă să asigure cadrul propice unui astfel de regim – din acest motiv sublinierea afirmației de mai sus. Luând atitudine față de P.N.L., ai cărui reprezentanți, după război, „înceau să mai salveze din naufragiul politic ultimele vestigii ale puterii de altădată“ – debutantul pe arena vieții publice califică acest partid drept reprezentant al oligarhiei, „care și-a găsit azi expresia politică și organul său de luptă în

⁴¹ Vezi, cu titlu de exemplu, situația din județul Constanța. Aici, imediat după reîntoarcerea autorităților refugiate, în noiembrie-decembrie 1918, învătătorul Vasile Lepădatu (prieteni și coleg la școala normală cu I. Mihalache) ia inițiativa constituirii unei „grupări țărănești“ – publicând, în acest sens, un apel la 19 ianuarie 1919 (vezi I. Bitoleanu, *Situația politică din județul Constanța la sfârșitul primului război mondial*, în „Comunicări de geografie și istorie. Sesiunea științifică 1969, Institutul pedagogic de 3 ani, Constanța, 1971, p. 67; V. Ciorbea, *Activitatea organizațiilor din Dobrogea ale partidelor politice burghize între anii 1918 și 1921*, în „Cercetări istorice“, IX-X, 1978-1979, p. 473; Șt. Lascu, *Aspecte privind prezența organizatorică a partidelor burghize în județul Constanța (1918-1938) (I)*, în „Pontica“, XVII, 1984, pp. 192-193. De amintit, în acest context, și faptul că, prin 1906, o revistă constănțeană, editată de un grup de învățători din școlile rurale, în frunte cu P. Ștefănescu-Dobromir, militează pentru organizarea țărănimii într-un propriu partid; este inserat, în acest sens, un articol semnat de „Mihalache Muscel“, intitulat *Organizarea țărănimii în partid țărănesc* („Răvașul nostru“, I, nr. 5, noiembrie 1906, pp. 1-8).

⁴² „Vocea Argeșului“, I, nr. 18, 7 septembrie 1919. Se pare că structura organizatorică a „partidei“ argeșene, la început de drum, nu era suficient de consolidată, căci în 1919 se manifestă disensiuni la nivelul conducerii – care merg până la o ruptură; în cele din urmă, aripa condusă de Gr. T. Coandă va fi suficient de puternică spre a se impune, creând o unitate de acțiune care a asigurat succesul în alegerile parlamentare din 1919, când sunt aleși mai mulți deputați și senatori țărăniști în Argeș – între care Gr. T. Coandă, Niță Gh., Nicolaescu-Lungu (*Ibidem*, II, nr. 12, 27 iulie 1919).

⁴³ I. Scurtu, *Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc*, în „Studii. Revistă de istorie“, Tom 26, nr. 4, 1973, p. 786.

⁴⁴ P. Pndrea, *op. cit.*, p. 257.

⁴⁵ „Secera Argeșului“, I, nr. 21, 10 iulie 1921.

partidul liberal“. Atent observator al transformărilor sociale și politice, cărora le era martor, Ar. Călinescu sesizează frământările și aspirațiile maselor largi populare, care cereau o participare efectivă la viața politică a țării, înțelegând, totodată, faptul că războiul a „scuturat conștiințele – izvorând cu o putere de neînvinș o idee! *Ideea că țara trebuie să-și tragă mântuirea din forțele vii și îndânci ale poporului*. Ideea că viața publică a țării trebuie să se sprijine pe democrație“.

Înscriindu-se în Partidul Țărănesc, era firesc ca Ar. Călinescu să susțină, cu argumente proprii ideologiei țărăniste, necesitatea istorică a acestuia. Prefigurând viitoarea teorie a „statului țărănesc“, el arată că într-o țară în care clasa socială predominantă este țărănimea, se impune „ca un imperativ categoric (ca) și viața politică a țării trebuie să fie o viață politică țărănească“. Astăzi – continuă el – acest deziderat nu mai este o chestiune de noroc, „ci o chestiune de timp. Socotim că azi acest triumf își arată zorii lui“. În concepția sa, numai o guvernare a Partidului Țărănesc poate duce la „organizarea definitivă a democrației“; această guvernare neofitul politic o revendică „în numele durerilor trecutului (...), acest fundament de drept (fiind) mai puternic și mai legitim decât dreptul Partidului Liberal care guvernează în numele experienței trecutului“.

Enunțând aceste idei programatice, care, teoretic, reprezentau multe puncte ce veneau în întâmpinarea unor doleanțe reale ale țărănimii și, în general, ale maselor largi de cetățeni – dacă ar fi fost transpuse în viață –, Ar. Călinescu își definea concepțiile politice, la începutul unei cariere politice pusă în slujba Partidului Țărănesc, căruia îi va închina „munca hotărâtă și credința noastră“⁴⁶.

Afirmarea în cadrul Partidului Țărănesc. După înscrierea în rândurile țărăniștilor, Ar. Călinescu va deveni repede o figură ce s-a impus în organizația județeană Argeș, ajungând, după numai doi ani, președintele acesteia – la 15 aprilie 1923. El devine principalul purtător de cuvânt al țărăniștilor argeșeni – atât în probleme doctrinare și organizatorice, cât și în cele privind relațiile lor cu liberalii guvernamentali, precum și cu celelalte grupări politice cu care se aflau în opoziție.

După încheierea lucrărilor primului Congres al Partidului Țărănesc, din 20-22 noiembrie 1921, Ar. Călinescu dezvoltă pentru țărăniștii argeșeni principalele teze programatice dezbătute. Relevând că partidul se reazemă pe un substrat social care constituie și elementul covârșitor al populației – idee enunțată deja, cum am menționat –, el arată că „Întâmpinând aspirațiile țărănimii din România întreagă, partidul țărănesc dobândește un puternic caracter național și devine o cheazășie pentru păstrarea unității statului nostru“⁴⁷.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, I, nr. 28, 11 decembrie 1921.

Prin modul democratic de alcătuire al programului – discuții, propuneri, observații –, „partidul țărănesc a urmat metoda marilor partide democratice din Apus (Labour Party, în special) (...), iar programul acesta apare ca o puternică manifestare a voinței maselor populare”⁴⁸ – adaugă, încrezător și optimist, Ar. Călinescu.

Așa cum am menționat, la Congresul al II-lea al Partidului Țărănesc care și-a desfășurat lucrările la Iași, între 26 și 28 noiembrie 1922 –, Ar. Călinescu este, deja, raportor, respectiv la „ceștiunea valutei”, confirmând începutul unei ascensiuni politice naționale. Desigur, în cadrul organizației din Pitești a partidului, el nu putea rămâne multă vreme un simplu membru, fără funcții de conducere. Președintele organizației județene, Gr. T. Coandă, „un idealist”,⁴⁹ bolnav,⁵⁰ preocupat mai mult de afacerile băncii sale – nu era omul politic, combatantul tânăr și dinamic care să corespundă misiunii încredințate; el demisionează la 11 februarie, când este ales un comitet de conducere în care intră, printre alții, și Ar. Călinescu – ales, la 15 februarie 1923, președintele organizației județene Argeș a Partidului Țărănesc⁵¹.

Ales șef al țărăniștilor argeșeni, Ar. Călinescu va lucra intens în direcția întăririi organizației, a realizării fuziunii cu gruparea națională – slab reprezentată în județ –, având însă grijă ca conducerea noului comitet, în 1924, să nu fie acaparată de liderii naționali⁵². Declarându-se împotriva manifestărilor de regionalism ale conducătorilor Partidului Național, „care în intimitate înseamnă ambițiunea lor de a conduce singuri și de a specula provincia de peste Carpați”,⁵³ șeful țărănist argeșean arată – referindu-se la eșecul fuziunii din iunie 1924 – că aceasta „nu s-a desfășurat din pricina lui Stere”,⁵⁴ cum arătau adversarii politici ai celor două partide⁵⁵. De observat că liderul argeșean nu acuza conducerea ardeleană de eșuarea fuziunii, considerând că vina principală revenea foștilor țărăniști. „Din clipa împreunării cu epavele țărănismului,

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ P. Pandrea, *op. cit.*

⁵⁰ „Secera Argeșului”, III, nr. 6, 1 martie 1923.

⁵¹ *Ibidem*, „Sicaua”, I, nr. 3, 20 mai 1923. Din *Memoriile* pe care Ar. Călinescu le-a redactat până la tragicul sfârșit al vieții – și care, fragmentar, au fost publicate în ultimii ani – rezultă ascensiunea sa în grupul de conducere al țărăniștilor, ca om de încredere al lui I. Mihalache; astfel, la sfârșitul lui martie 1926, când regele începuse consultațiile cu principalii șefi de partide în vederea formării guvernului, Ar. Călinescu este printre martorii oculari la frământările din cadrul Partidului Țărănesc, făcând observații pertinente pe marginea intențiilor reale sau disimulate ale diferitelor personalități politice sau ale Palatului: „Eram toți la Athenée Palace, în camera doctorului Lupu, și așteptam întoarcerea lui Mihalache de la Palat (...) (apud Ar. Călinescu, *Însemnări politice*, în Almanahul „Lumea”, 1983, p. 180).

⁵² „Secera Argeșului”, IV, nr. 19, 8 aprilie 1924.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, I, nr. 22, 20 septembrie 1924.

⁵⁵ I. Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, Editura Litera, București, 1975, p. 132 („Fără îndoială, ambiția lui C. Stere, dorința lui de reabilitare politică au avut un rol în nerealizarea fuziunii. Dar cauzele sunt mult mai profunde. Practic, în 1924 deosebirile dintre țărăniști și naționali nu au putut fi reconciliate; burghesia rurală nu era încă dispusă să capituleze în fața celei orășenești”).

naționalii au fost dominați de concepțiunile politice și sociale“ (ale țărăniștilor)⁵⁶. Este, de asemenea, interesant de semnalat faptul că, încă din 1924, Ar. Călinescu sesizează tendințele conducătorilor naționali de atenuare a prevederilor programatice țărăniște și de eclipsare a personalității și influenței liderilor țărăniști: „Cât privește chestiunea Stere, ea nu a fost decât o manevră destul de transparentă; după Stere avea să vie rândul d-rului Lupu, apoi cel al d. Mihalache și așa mai departe (...)“⁵⁷.

Referindu-se la adoptarea programului țărănist și la prezența lui C. Stere în noua conducere a viitorului partid unificat, Ar. Călinescu arată că acestea ar fi garantat „triumful țărănismului autentic și se spera cu tot ceremonialul, înmormântarea rămășițelor reacționare aciuite pe lângă partidul național. Și aceasta ar fi fost desigur în spiritul maselor populare care cereau fuziunea forțelor democratice; și aceasta ar fi dus și la crearea unui partid în adevăr puternic și unitar“⁵⁸. Fuziunea eșuând, în 1924, Ar. Călinescu consideră că se impun două concluzii, utile pentru viitoarea tactică a partidului țărănesc: în primul rând, demonstrarea indeciziei, reacționarismului și imoralității politice a Partidului Național. „Și în al doilea rând, (faptul că) partidul țărănesc, care rămâne singura cheazășie a democrației, va trebui să se adreseze în viitor nu „domnilor“ din Ardeal, ci țăranilor înseși de acolo care nu trebuie confundați cu partidul național“⁵⁹.

După eșuarea amintitei uniri programatice și organizatorice a celor două partide - act ce ar fi însemnat, după Ar. Călinescu, „salvarea țărănismului“⁶⁰ -, tratativele au continuat, totuși, la nivelul conducerilor centrale, unirea celor două partide înfăptuindu-se, după cum se știe, în octombrie 1926 - prin cedarea, în unele puncte programatice, din partea Partidului Țărănesc⁶¹; ceea ce intuise șeful țărăniștilor argeșeni că ar fi însemnat o preponderență din partea liderilor naționali, începuse să se adeverească... În județul Argeș, însă, fuziunea - care se realizează, din punct de vedere organizatoric la 16 ianuarie 1927⁶² - a dat câștig de cauză liderilor țărăniști; neacceptând șefia lui Ar. Călinescu, o parte a conducătorilor naționali locali se retrag, iar liderul țărănist, „ușurat de grija că s-a făcut scăpat de naționali (...), se proclamă pe sine președinte, iar pe d-l N. Brânzeu (național - n.n.), președinte de onoare“⁶³. În ciuda demisiilor⁶⁴ din partea unor naționali nemulțumiți de preponderența țărăniștilor, organizația

⁵⁶ „Secera Argeșului“, IV, nr. 21, 3 august 1924.

⁵⁷ *Ibidem*, IV, nr. 22, 20 septembrie 1924.

⁵⁸ *Ibidem*, IV, nr. 20, 13 iulie 1924.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ I. Scurtu, *Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc*, în „Studii. Revistă de istorie“, Tom 26, nr. 4, 1973, p. 794 („Cele mai radicale puncte programatice fuseseră abandonate“).

⁶² „Secera Argeșului“, VII, nr. 1, 1 martie 1927.

⁶³ „Viitorul Argeșului“, V, nr. 8, 1 februarie 1927.

⁶⁴ *Ibidem*, V, nr. 10, 20 iunie 1927.

argeșeană a Partidului Național-Tărănesc va rămâne o forță politică puternică, având în persoana lui Ar. Călinescu, de acum înainte, un șef necontestat; de altfel, ceva mai târziu, acesta avea să declare că „A mai vorbi de diferențele de ordinioară între naționali și țărăniști nu mai are decât un interes pur documentar, un interes pentru istorie”⁶⁵.

Poziția lui Armand Călinescu față de unele aspecte ale vieții social-politice între anii 1921-1928. Debutul în Adunarea Deputaților (1926).

Întreprinzând o analiză a forțelor politice postbelice, Ar. Călinescu încearcă, în 1924, să delimiteze locul și ponderea acestora; observând caracterul pasager al unor formațiuni nou create, el sesizează aspirațiile cetățenilor spre instituirea unui climat social-politic mai democratic, care să le asigure o participare efectivă la derularea vieții publice. „Numeroasele grupări politice pe care le-am văzut agitându-se după război, naționalii, averescanii, argetoianii, iorgheștii nu sunt decât tribulațiunile conștiinței în fierbere care își dorea o așezare definitivă. Sunt simptomele unei epoci de tranziție în care paralel cu o nouă plămădire a ordinii economico-sociale, din statul nou creat, se urmează și o înjghebare corespondentă în organismele politice. În acest proces natural, firește că unele încercări sunt sortite să dispară, precum de altminteri se și văd dispărând”⁶⁶.

Tributar concepției țărăniste privind rolul țărănimii în viața social-politică a României interbelice, Ar. Călinescu sesizează doar „două categorii de interese” ce se delimitează: „interesul burgheziei capitaliste care se baricadează în dosul instituțiilor bancare (...) (și) interesele țărănimii care tinzând să stăpânescă tot pământul pe care-l muncește, aleargă cu avânt pe frontul partidului țărănesc”⁶⁷. În această perspectivă programatică – pe care Ar. Călinescu o evidențiază simplist, în pofida realităților social-economice și politice ale vremii – el nu sesizează și „interesele” clasei muncitoare – cea care promova, în fapt, progresul general al societății; mai mult, el declară, în chip categoric, că „singurele forțe reale care își vor disputa supremația în conducerea României”⁶⁸ sunt burghezia și țărănimea. Neacordând nici o importanță rolului istoric determinant al clasei muncitoare, a principalilor producători de bunuri materiale, Ar. Călinescu avea să rămână pe tot parcursul vieții sale – ca și alți politicieni ai vremii, de altfel – prizonierul unei mentalități închistatoare de clasă, pe care nu a izbutit să o depășească în tot cursul carierei sale politice.

⁶⁵ „Secera Argeșului”, VIII, nr. 2, 1 februarie 1928.

⁶⁶ *Ibidem*, IV, nr. 19, 30 aprilie 1924.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*. În aceeași perioadă, M. Ghelmegeanu, argeșean și el, declara la o întrunire locală că Partidul Țărănesc „nu va trebui să-i caute (pe eventualii aliați - n.n.) în sânul altor partide, ci numai în muncitorimea de la orașe și din fabrici cu care are aceleași interese” (apud I. Scurtu, *Din viața politică a României. Întemeierea și activitatea Partidului Țărănesc (1918-1926)*, Editura Litera, București, 1975, p. 134).

Aflându-se în opoziție, șeful țărăniștilor argeșeni nu ezita să facă publice, prin intermediul întrunirilor consemnate în presă, a unor articole inserate în coloanele acesteia, opiniile sale tranșante – subiectivismul părțitor și pătimaș socotim a face mai mult parte din arsenalul inerent confruntărilor politice, decât realmente unei inabilități în a decela situațiile de fapt – privind rolul și locul partidelor politice adverse sau al instituțiilor statului. Astfel, el califică Partidul Național-Liberal drept reprezentant al oligarhiei⁶⁹ și scoate în evidență faptul că el „pune accentul asupra realizărilor mai mult imagine ale trecutului, prin fraze goale de orice înțeles”⁷⁰. După părerea sa, trei au fost factorii care au creat forța acestui partid: existența unor cadre cu experiență, frământările partidelor adverse, sprijinul Coroanei, spunând, chiar, că un „guvern liberal ar constitui o gravă primejdie pentru democrație”⁷¹ (sic!), pe invocarea motivului că P.N.L. nu a venit la putere prin voința alegătorilor, ci prin decret regal (de fapt, acesta era sistemul uzitat în epocă, care se va aplica, începând cu 1928, și P.N.Ț.): „au început (liberalii - n.n.) prin a fi conspiratori împotriva Coroanei, pentru a sfârși lacheii Coroanei”⁷².

Cât privește Partidul Conservator-Democrat, el crede că șeful acestuia, experimentatul om politic Ar. Călinescu, a avut în viața social-politică a țării doar rolul de factor dizolvant; respectiv, în 1907 l-a răsturnat pe Carp, în 1908 a împărțit în două Partidul Conservator, în 1917 a provocat o criză de guvern în plin război, în 1922 a trădat pe generalul Averescu; mai mult, încă din 1924 emulii lui T. Ionescu vor împiedica fuziunea – crede Ar. Călinescu – dintre naționali și țărăniști⁷³. Totodată, arătând că noua legiuire fundamentală a țării, Constituția, trebuie să fie alcătuită prin acordul tuturor partidelor politice, Ar. Călinescu ia atitudine, în 1923, și împotriva instituției Senatului – „compus în majoritate din oameni numiți de guvern pe viață”⁷⁴. El – care candidase în alegerile din 1922 și nu fusese ales – avea motive personale, și mai puțin izvorâte din principii, să protesteze – în acel moment – împotriva Parlamentului „întocmit prin violentarea, prin frondarea și prin corupțiunea vieții cetățenești”⁷⁵. În 1924, Ar. Călinescu ține o conferință la Cercul de studii al Partidului Țărănesc pe tema „partidelor de clasă în trecutul românesc”⁷⁶.

Dacă în 1922, la alegerile parlamentare din martie, rolul țărăniștilor argeșeni fusese redus, treptat ei încep să obțină succese care atrag atenția conducerii partidului. Astfel, în urma rezultatului de la 25 august 1925, pentru

⁶⁹ „Secera Argeșului”, I, nr. 28, 11 decembrie 1921.

⁷⁰ *Ibidem*, I, nr. 21, 10 iulie 1921.

⁷¹ *Ibidem*, II, nr. 30, 29 ianuarie 1922.

⁷² *Ibidem*, vezi și *Ibidem*, VIII, nr. 2, 1 februarie 1928.

⁷³ *Ibidem*, IV, nr. 21, 3 august 1924.

⁷⁴ *Ibidem*, III, nr. 4, 1 februarie 1923.

⁷⁵ *Ibidem*. Vezi și broșura editată de organizația Partidului Țărănesc din județul Argeș, *Cartea neagră. Alegerile din 1922 în jud. Argeș*, Tipografia „Universală”, București, 1922/138 pp./.

⁷⁶ „Secera Argeșului”, IV, nr. 19, 30 aprilie 1924.

Camerele Agricole, șeful țărănist din Argeș – ales și el – este felicitat de I. Mihalache și V. Madgearu pentru că, în ciuda șicanelor adversarilor liberali, „totuși, ai obținut un rezultat așa de frumos”⁷⁷. Cu prilejul alegerilor comunale din 1926, Ar. Călinescu se pronunță pentru realizarea unei coaliții antiliberale. În acest scop, adresează scrisori liderilor locali ai partidelor național și poporului, la 18 octombrie 1925,⁷⁸ motivându-și inițiativa prin faptul că „voește (...) să pornim o acțiune de fortificare a conștiinței în masa alegătorilor (conștient fiind că) principiul suveranității nu rezidă numai în acordarea formală a dreptului, ci și în exercitarea lui conștientă și reală. În această privire – conchide el, lucid – stăm destul de prost”⁷⁹. (La respectivele alegeri, opoziția antiliberală reușise să înfrângă guvernul, având un plus de 1300 voturi și 11 consilieri)⁸⁰.

La 27 martie 1926, guvernul liberal condus de I.I.C. Brătianu își prezintă demisia regelui Ferdinand, după patru ani de guvernare. După îndelungi tatonări, este adus la cârma țării, la 30 martie, generalul Al. Averescu, șeful Partidului Poporului, nu fără sprijinul interesat al foștilor guvernanți⁸¹.

Noul guvern organizează, în luna mai, alegeri parlamentare, în urma cărora Partidul Țărănesc obține 35 de mandate – printre reprezentanții săi aflându-se și Armand Călinescu. Începea astfel, din 1926, să se desfășoare o altă latură, dintre cele mai fecunde, a activității politice a fruntașului vieții publice românești originar din Pitești.

Debutul său parlamentar, la 29 iunie – rostit cu prilejul discuțiilor la validări – va fi remarcat în epocă, fiind socotit, cum am menționat deja, ca unul din cele mai strălucite, fiind „felicitat chiar de d. Vintilă Brătianu, ceea ce constituie un adevărat criteriu de apreciere” – cum remarca gazeta „Tribuna Comerțului”⁸². Oficinosul organizației sale județene scria despre debutantul debater parlamentar că „a dovedit de la început că poate conduce succesiunea frazelor și a ideilor cu multă dexteritate (...), (este) un orator bine utilat pentru discuțiuni generale, stăpân pe macanica frazei și pe elasticitatea gândirii, suplu, elegant, utilizând ironia în locul violențelor și duritatea argumentelor în locul invectivelor”⁸³; bizuindu-se pe analiza primului discurs la tribuna Camerei, ziarul prevestea că „Tânărul deputat de Argeș înscrie una din cele mai

⁷⁷ *Ibidem*, V, nr. 24, 1 octombrie 1925. În *Memoriile sale*, Ar. Călinescu considera – referindu-se la succesul „Opoziției unite” dintre Partidul Țărănesc și Partidul Național în alegerile comunale – că „într-o țară cu regim parlamentar adevărat, această indicație categorică a voinței populare ar fi dus imediat la o schimbare de guvern” (apud I. Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 284).

⁷⁸ „Secera Argeșului”, V, nr. 25, 1 noiembrie 1925.

⁷⁹ *Ibidem*, V, nr. 26, 6 decembrie 1925.

⁸⁰ *Ibidem*, VI, nr. 1, 7 martie 1926.

⁸¹ M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România. 1922-1928*, Editura politică, București, 1979, p. 193.

⁸² Apud „Secera Argeșului”, IX, nr. 7, 1 martie 1929.

⁸³ *Ibidem*.

frumoase făgăduințe în istoria noastră politică”⁸⁴.

În prima sa luare de cuvânt în Cameră, după ce dezvăluie, „în mod succint”, condițiile „anormale” în care s-au făcut alegerile în județul său⁸⁵ – temă predilectă, de altfel, parlamentarilor la debutul fiecărei legislaturi –, el cere guvernului să se desolidarizeze de acțiunile sale, din timpul campaniei electorale, căci „pășind în incinta acestei Adunări, aș voi și eu să trăiesc într-o atmosferă care să reia bunele tradiții ale parlamentarismului românesc”⁸⁶. Apărător al regimului burghez existent, Ar. Călinescu – politician abil – precizează în intervenția sa că el nu face răspunzător guvernul în întregul lui de ilegalitățile comise – căci, în acest caz, s-ar înrădăcina „oamenilor credința că însăși dispozițiile constituționale nu mai pot afla nici o sancțiune legală... Este evident, d-lor deputați – relevă Ar. Călinescu – că într-o asemenea situație sancțiunile Constituției nu pot fi decât într-o mișcare violentă a maselor”⁸⁷ – ideea pe care o va relua, public, și cu alte prilejuri, în anii ce vor urma.

Protestând împotriva amestecului aparatului de stat în influențarea alegerilor, în manipularea voinței cetățenilor, Ar. Călinescu – el însuși reținut ilegal în timpul desfășurării campaniei electorale, la 25 mai – nu este de acord, acum, în 1926, cu justificarea „acoperirii regale” pe care guvernul a folosit-o în alegeri: „ce înseamnă această concepțiune ca M.S. Regele, însărcinând o persoană cu formarea unui cabinet ministerial, prin aceasta chiar a dat o injoncțiune corpului electoral să ratifice numirea? De unde această interpretare, ce fel de constituționalism este acesta?”⁸⁸ – se întreba, și întreba, pe bună dreptate, deputatul de Argeș. Cu alt prilej – intervenția din 20 decembrie 1929, la discuția bugetului –, el relevă racile cunoscute ale regimului burghez parlamentar (dar neevidențiate de reprezentanții săi, odată ajunși la putere), exagerând, însă – ca orice opozant –, atunci când suprasolicita și spunea că „niciodată corpul electoral nu s-a pronunțat liber”⁸⁹, cerând ca în chestiunile „atât de mari” (adoptarea bugetului) să „nu se încerce soluțiuni fără asentimentul tuturor factorilor politici”⁹⁰. Pronunțându-se împotriva adoptării proiectului de buget (atitudine explicabilă, în primul rând, prin rațiuni conjuncturale – partidul său se afla în opoziție –, căci, în anii următori, când se va afla la cârma țării, „asentimentul factorilor politici” era uitat a fi cerut), Ar.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ De fapt, ingerințele semnalate nu s-au limitat doar la județul Argeș, ele caracterizând întreaga campanie electorală din mai 1926, abuzurile și ilegalitățile guvernului Averescu „fabricând” un întreg parlament (M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, pp. 196-199).

⁸⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 4, 3 iulie 1926. *Desbaterile Adunării Deputaților*. Ședința din 29 iunie 1926, p. 54.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 56.

⁸⁹ Ar. M. Călinescu, *Discursuri parlamentare. 1926-1933*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului. Imprimeria Centrală, București, 1933, p. 26.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 25.

Călinescu considera că acesta prezintă o tendință de creștere nejustificată a cheltuielilor statului, ceea ce se reflectă în „povara din ce în ce mai apăsătoare pe umerii contribuabililor”⁹¹. Adâncind chestiunea, el nu vede soluția echilibrării balanței comerciale în revalorizarea monedei – cum preconiza guvernul –, căci acest lucru ar fi subminat și mai mult interesele agricultorilor, ci în așezarea „unei baze stabile, a unei monede stabile pentru a construi un viitor solid”⁹² – observații întemeiate, fără a fi însoțite, însă, și de soluțiuni concrete. Atunci când se referea la marile probleme ce confruntau țara – cum era, de pildă, calea ce trebuia adoptată în dezvoltarea economică a României –, deputatul de Argeș nu avansa soluții proprii, rezumându-se a prezenta și susține poziția și doctrina partidului său, opusă celei naționale-liberale: „noi nu suntem împotriva unei mari expansiuni a industriei, din principiu (...), pentru plasarea surplusului populației rurale, care într-o zi – avertiza, în mod realist, Ar. Călinescu – va ridica o mare problemă socială”⁹³; în același timp, însă, în calitate de reprezentant al P.N.Ț., el nu mai considera viabilă practica liberală „prin noi înșine”, „care trebuie să fie abandonată”,⁹⁴ căci s-a experimentat în deajuns, era el de părere – iar rezultatele erau negative⁹⁵.

Aflându-se în opoziție, atunci când lua cuvântul în Parlament, Ar. Călinescu nu lăsa să treacă prilejul de a adresa și critici guvernului, puțin receptiv față de nevoile reale și neajunsurile social-economice cu care se confruntau masele de cetățeni. Astfel, vorbind în numele P.N.Ț. la discutarea proiectului de lege asupra taxei timbrului, la 14 aprilie 1927, el reproșează guvernului averescan că „prin acest proiect nu ați făcut unificarea, nu ați urmărit scopuri sociale, ci ați urmărit numai scopuri de ordin fiscal”, cu repercursiuni asupra nivelului de trai al cetățenilor⁹⁶.

Aducerea Partidului Național-Țărănist la cârma puterii, la 10 noiembrie 1928, va constitui începutul unei noi etape și în activitatea politică a șefului organizației din județul Argeș – Armand Călinescu. El va accede rapid în funcții administrative ministeriale, devenind, în scurt timp, unul dintre cadrele de bază ale regimului burghezo-democratic și important lider al P.N.Ț.

⁹¹ *Ibidem*, p. 26.

⁹² *Ibidem*, p. 37.

⁹³ *Ibidem*, p. 39.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 41.

⁹⁵ Aprecierea este vădit partizană, căci, privită prin prisma consecințelor economice și politice, doctrina liberală „a avut un rol pozitiv în refacerea și prosperitatea economiei în primul deceniu postbelic”, ea afirmând necesitatea continuării promovării muncii, a capitalului și a inițiativei românești, putând asigura mai bine ca alte soluții burgheze consolidarea țării și dezvoltarea forțelor de producție” (I. Saizu, *Politica economică a României între 1922 și 1928*, Editura Academiei R.S.R., București, 1981, p. 44). Este tot atât de adevărat, însă, că prin promovarea politicii „prin noi înșine” „avea să se consolideze, sub raport economic și politic, în primul rând burghezia grupată în P.N.L.” – de unde iritarea și incomprehensiunea național-țărăniștilor (*Ibidem*, p. 55; vezi și I. Bitoleanu, *op. cit.*, pp. 110-111).

⁹⁶ Ar. M. Călinescu, *op. cit.*, p. 53.

ION ANTONESCU ÎN ARHIVELE DIPLOMATICE FRANCEZE

VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Activitatea politico-diplomatică și militară a lui Ion Antonescu, din perioada 1916-1944, este reflectată corespunzător în arhivele diplomatice și militare franceze.

Pentru acțiunile și misiunile Maiorului și, apoi, Locotenent-Colonelului Ion Antonescu din anii războiului de reîntregire a neamului sunt de semnalat mărturiile și documentele aflate în Arhivele Militare de la Vincennes - fondurile Statelor Majore ale Armatei de Uscat și al Armatei Aerului, Arhiva Generalului Cochet și Arhiva Generalului Joseph Vuillemin. De altfel, Generalul H.M. Berthelot și șeful de stat major al Misiunii Militare franceze, Colonelul V. Pétin¹ au făcut, în lucrările lor memorialistice, referiri interesante și pătrunzătoare la activitatea lui Ion Antonescu din anii Marelui Război, primul fiind influențat în aprecierile lui de controversalele ofițerului superior francez cu unii generali ai armatei române, îndeosebi Alexandru Averescu și mai puțin șeful Marelui Cartier General, Constantin Prezan, sau de natura raporturilor ruso-franceze sau ruso-româno-franceze².

Prezența Colonelului Ion Antonescu în capitala Franței ca atașat militar pe lângă Legația României (30 august 1922-1 ianuarie 1923)³ este, de asemenea, semnalată și apreciată favorabil în arhivele militare de la Vincennes, mai ales că ofițerul superior român s-a implicat în finalizarea unor negocieri cum a fost acordarea unui credit de 100 de milioane de franci prin lichidarea Contractului Petrol⁴ din 1920, lichidarea datoriilor de război către Franța, toate cu implicații serioase pentru viitorul raporturilor politico-diplomatice și militare româno-franceze din anii '20.

Prezența Generalului de Brigadă Ion Antonescu la conducerea Marelui

¹ Général Petin, *Le frame roumain. 1916-1918*, Préface du Général Weygand, Paris, Payot, 1932, p. 60.

² General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916-1919*, Ediție Gheorghe I. Florescu, Iași, Cronica, 1997, p. 171, 209, 356-357, 359.

³ V. Fl. Dobrinescu, Gheorghe Nicolescu, *Plata și răsplata istoriei. Ion Antonescu și relațiile româno-franceze din anii '20*, Pitești, Cultura, 1998, p. 73-79.

⁴ *Ibidem.*, p. 74-78.

Stat Major de la București (1 decembrie 1933-11 decembrie 1934)⁵, vizita sa la Paris (22 august - 5 septembrie 1934)⁶ și demisia sa din decembrie 1934 nu puteau să treacă neobservate în capitala Franței și semnalate și în arhive și aceste probleme constituie și obiectivul comunicării noastre de astăzi.

Urmează perioada în care Generalul de Divizie Ion Antonescu va conduce Ministerul Apărării Naționale de la București⁷ (28 decembrie 1937 - 9 februarie 1938), în guvernul prezidat de prietenul său, poetul Octavian Goga și de A.C. Cuza, moment reținut și de cei care au tipărit *Seria a II-a a Documentelor Diplomatice Franceze*⁸, ce conține nu mai puțin de 18 volume.

În fine, activitatea Generalului și apoi a Mareșalului Ion Antonescu din perioada cât a fost șef de guvern (4 septembrie 1940 - 23 august 1944) este amplu reflectată în arhivele diplomatice adăpostite fie la Ministerul de Externe al Franței de la Paris, în Arhivele din Fondul Vichy, fie în cele depozitate la Centrul de Arhive Diplomatice de la Nantes - sute de rapoarte sau telegrame, note sau constatări semnate de diplomați cunoscuți francezi precum: Adrien Thierry, Henry Spitzmüller, Jacques Truelle, Paul Morand etc., întregesc portretul unei personalități fascinante și covârșitoare - Generalul și Mareșalul Ion Antonescu - care a influențat prin activitatea și demersurile sale, raporturile politico-diplomatice, militare și culturale, între Franța și România din anii '30 și '40'.

De reținut că în colecția oficială de Documente Diplomatice Franceze (*Seria a II-a*), constatăm, cu regret, confundarea de mai multe ori a numelui lui Ion Antonescu cu cel al unchiului său, Victor Antonescu, fost șef al diplomației României în perioada 29 august 1936 - 27 decembrie 1937⁹, confuzie prezentă și într-un volum consacrat anului 1944 când Ion Antonescu și Mihai Antonescu sunt considerați drept frați?!¹⁰.

Fără îndoială, consultarea în continuare a arhivelor militare și civile franceze, ca și a fondurilor private ne poate oferi noi probe și dovezi în legătură cu personalitatea Generalului Ion Antonescu din perioada cât s-a aflat în slujba

⁵ *Istoria Statului Major Român. Documente. 1859-1947*, București, Editura Militară, 1994, p. 419.

⁶ Arhivele Militare Române, fond 948, dosar 423, Livret 3, f. 179-204. Mulțumim Doamnei Lenuța Nicolescu pentru semnarea dării de seamă, întocmită de Ion Antonescu, în urma vizitei efectuate la Paris în anul 1934.

⁷ „Revista Arhivelor”, anul XLVII, vol. XXXII, nr. 2, București, 1970, p. 457.

⁸ *Documents Diplomatiques Français* (în continuare se va cita D.D.F.) 2e Série, tome VII (29 Septembre 1937 - 16 Janvier 1938), Paris, 1972, p. 815-816, Documentul 401, A. Thierry, ministrul Franței la București către Domnul Y. Delbos, Ministrul Afacerilor Străine, 31 decembrie 1937 + Anexa I (Lt. Colonel Delmas către Domnul Daladier, București, 30 decembrie 1930); Anexa II (Telegrama lui Ion Antonescu către Generalul M. Gamelin).

⁹ *Ibidem.* (Documentele nr. 7, 25, 73, 327, 349, 360, 365, 400 - generalul poartă numele de Jan?!); *idem.*, vol VIII (17 Janvier - 20 Mars 1938), Paris, 1973 (Documentul nr. 164); *idem.*, vol. IX (21 Mars - 9 Juin 1937), Paris, 1974 (Documentul nr. 112); *idem.*, vol. XIII (1 Decembre 1938 - 31 Janvier 1939), Paris, 1978 (Documentul nr. 316).

¹⁰ *Idem.*, 1944, Tome II (9 Septembre - 31 Décembre), Paris, 1996 - Raport al lui Carreau despre procesul Antoneștilor.

Statului Român.

Generalul de Brigadă Ion Antonescu, comandant al Diviziei a 3-a a fost numit, la 12 decembrie 1933, șef al Marelui Stat Major, cu delegație provizorie de șef al acestui organism, păstrându-și, în același timp, și comanda unității amintite¹¹. Numirea lui Ion Antonescu a fost recomandată de conducerea Partidului Național Liberal în frunte cu Ion Gheorghe Duca și acceptată de Regele Carol al II-lea. După aprecierea liderului liberal C.I.C. Brătianu promovarea lui Ion Antonescu a avut la bază două motive: unul intern și altul de ordin extern. Cel intern ținea cont de calitățile militare de excepție ale Generalului, care se distinsese, încă din anii Războiului de Întregire a Neamului, „ca simplu căpitan, când conducea operațiunile militare la Marele Cartier”¹². Motivația externă izvora din faptul că Generalul de Brigadă Ion Antonescu se bucura de încrederea și prețuirea aliaților Bucureștilor și, deși „nu avea gradul cel mai mare, era, desigur, personalitatea cea mai marcantă, recunoscută în străinătate, a armatei române”¹³.

Ion Antonescu însuși va mărturisi, mai târziu, că la festivitatea de numire, după ce i-a prezentat Regelui starea deplorabilă a armatei, cauzele acestei situații, precum și „principiile tehnice, morale și naționale” de care era călăuzit în îndeplinirea unei opere dificile, dar esențiale pentru apărarea națională a țării, Carol al II-lea i-a dat mandatul „imperativ de a redresa și reorganiza armata română”¹⁴.

Momentul în care Generalul de Brigadă Ion Antonescu era numit șef al Marelui Stat Major de la București releva că încercările făcute anterior în direcția înzestrării materiale a trupeii eșuaseră și, ca urmare, armata română se afla la periferia valorilor europene¹⁵. Studii și rapoarte, întocmite la Marele Stat Major de la București, arătau că România era practic incapabilă, din cauza lipsurilor materiale, să mobilizeze pentru un eventual război mai mult de 10 divizii. Înzestrarea cu mijloace de luptă era insuficientă, armata țării nefiind în stare să asigure un minimum de securitate României¹⁶.

Mutațiile survenite în viața diplomatică internațională, la sfârșitul anului 1933 și începutul lui 1934, au avut implicații asupra măsurilor și acțiunilor inițiate pe plan militar de statul român, iar persoana aleasă să le materializeze

¹¹ „Monitorul Oficial”, Partea a III-a, Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, nr. 16, 24 decembrie 1934, p. 277. În mai multe lucrări numirea lui Ion Antonescu apare cu data de 1 decembrie 1933 (Înalt Decret nr. 3057, 29 noiembrie 1933).

¹² „Monitorul Oficial”, Partea a III-a, Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, nr. 16, 24 decembrie 1934, p. 281.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Valeriu Florin Dobrinescu, Gheorghe Nicolescu, *Plata și răsplata Istoriei. Ion Antonescu, militar și diplomat. 1914-1940*, Iași, Institutul European, 1993, 1994, p. 47.

¹⁵ Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare. 1933-1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 69.

¹⁶ *Ibidem*.

nu putea fi decât Generalul de Brigadă Ion Antonescu.

Nu insistăm asupra prezenței benefice a lui Ion Antonescu la conducerea Marelui Stat Major, deoarece acest lucru l-am făcut cu un alt prilej,¹⁷ ci doar amintim că propunerile avansate de el la 12 februarie 1934, privind adoptarea unor măsuri urgente pentru reorganizarea și înzestrarea grabnică a armatei, au început să se materializeze. Promulgarea unei noi legi de stat major, directivele privind întocmirea lucrărilor de ipoteze, cu „simplificarea și standardizarea lucrărilor” prin reorientarea strategiei de apărare, memoriile adresate, în perioada 9 martie-15 noiembrie 1934, factorilor de decizie politică și militară, inclusiv Consiliului Superior al Apărării Țării, ce urmau realizarea „unui sistem de armament modern, atât în ceea ce privește proporția, cât și repartizarea acestuia” - iată câteva din realizările Generalului de Brigadă Ion Antonescu în scurtul timp cât s-a aflat la conducerea Marelui Stat Major de la București.

Pe planul relațiilor militare externe, amintim consolidarea legăturilor României cu Franța și statele din Mica Înțelegere. După reuniunea de la București din martie 1934, a șefilor de Stat Major ai țărilor Micii Antante, Ion Antonescu l-a convins pe premierul Gheorghe Tătărescu să invite în țară o delegație condusă de Generalul Victor Pétin, pentru a discuta posibilitățile unei colaborări mai strânse, în cadrul căreia România ar fi asigurat personalul, dacă Franța era dispusă să ofere mai mult echipament militar. Generalul Victor Pétin s-a văzut și cu Ion Antonescu care, într-o lungă convorbire, l-a informat și despre conținutul „Actului Adițional” încheiat în urma reuniunii de la București și despre importanța lui în cazul unui conflict generalizat, pentru colaborarea militară probabilă între Franța și statele Micii Antante.

Reîntors la Paris, Generalul Victor Pétin a informat, la 8 aprilie 1934, superiorii despre rezultatele vizitei efectuate la București într-un raport care conținea trei părți: 1) un expozeu al negocierilor relative la armamentul cerut de guvernul român; 2) o expunere a negocierilor privind ajungerea la o colaborare mai strânsă între Statul Major al armatei franceze și cele ale țărilor Micii Antante; 3) concluzii personale de ordin general. Raportul adresat mareșalului Philippe Pétain, Ministrul de Război, se află în Arhivele Militare de la Vincennes și a fost utilizat parțial până acum de istoricii Viorica Moisuc și Larry Watts în lucrările lor. Parțial documentul a fost tipărit în D.D.F.¹⁸ - este vorba de capitolul 2 - **Colaborarea Statului Major Francez și a Statelor Majore ale Micii Antante.**

În centrul discuției cu Generalul Victor Pétin s-au aflat solicitările de

¹⁷ Valeriu Florin Dobrinescu, Gheorghe Nicolescu, *Plata..., Ion Antonescu, militar și diplomat...*, p. 48-54, vezi și Larry Watts, *O Casandră a României. Ion Antonescu și lupta pentru reformă. 1918-1941*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 79-128.

¹⁸ *Documents Diplomatiques Français* (în continuare se va cita D.D.F.), I-re Série, tome VI (13 Mars - 26 Juillet 1934), Paris, 1972, p. 176-180. Noi folosim o copie aflată în Arhivele de la Statul Major al Armatei Aerului de la Vincennes.

armament ale României de care această țară avea absolută nevoie.

„Dumneavoastră - scria Victor Pétin în paragraful **Întrevederea cu șeful de Stat Major General** - cunoașteți valoarea excepțională a noului șef de Stat Major, Generalul Ion Antonescu. Eu l-am cunoscut în timpul războiului, ca simplu căpitan de Stat Major, eminența cenușie a Generalului Prezan. Animator excepțional, în acele vremuri, foarte naționalist, având toate calitățile frumoase și defectele tinereții, impetuos, ordonat, cu o inteligență excepțională, el a fost pentru Generalul Prezan un colaborator fără egal.

De atunci s-a încheiat o perioadă pentru România; el acționează la împlinirea operei de însănătoșire; Regele l-a chemat la treabă: el a făcut o alegere excepțional de fericită. Generalul Antonescu domină toate personalitățile militare române¹⁹.

Discuția Pétin-Antonescu, „mai ordonată“ după opinia generalului francez când primul o compara cu cea purtată cu Regele Carol al II-lea, a evidențiat temerile celui de al doilea asupra ineficacității și caracterului „teoretic“ al instrumentelor existente ce asigurau securitatea generală și regională - Antonescu era încă din 1924 un acuzator aspru al neputinței Ligii Națiunilor - și slaba capacitate de apărare a României. Ion Antonescu credea că, în cazul unui atac german asupra Cehoslovaciei, Mica Antantă nu ar dispune de mijloacele necesare pentru a-l opri, în timp ce politica revizionistă a Bulgariei și Ungariei ar trage toate foloasele din această situație. Argumentele lui Ion Antonescu au convins și francezii s-au declarat de acord să furnizeze materialul de război, dacă țara sa va promova unele reforme, deja proiectate de generalul român²⁰. Sursele diplomatice franceze aveau cunoștință de îndiversitățile de care Generalul de Brigadă Ion Antonescu le putea avea în opera de reformă din partea altor ofițeri superiori români. Reîntors de la București, după reuniunea șefilor de Stat Major ai țărilor Micii Înțelegeri, Generalul Petar Aracici, șeful Secției a II-a din Marele Stat Major iugoslav, s-a întâlnit cu atașatul militar francez Generalul Lepetit și i-a arătat decepția sa în legătură cu starea armatei române, în pofida eforturilor lui Ion Antonescu. „Șeful de Stat Major, generalul Antonescu - se confesa Aracici - fost atașat militar la Paris, în vârstă de numai 52 de ani, este un om foarte inteligent și energic. El trebuie să țină cont de gravitatea situației și se străduie să o pareze; dar el se lovește de

¹⁹ Service Historique de l'Armée française, Vincennes, État Major de l'Armée de l'Air, 2B 97, Sous Série 2B (În nota din 14 aprilie 1934 care rezuma raportul Pétin pentru Mareșalul Pétain se sublinia: „... El a făcut un frumos elogiu, meritat de altfel, Generalului Antonescu care a deschis fișetul și i-a arătat dosarele cele mai secrete. Acest general este incontestabil un șef de mare valoare și foarte francofil și în care se poate avea deplină încredere (...) Generalul Antonescu este foarte doritor de a vedea Franța, participând la conferințele șefilor de Stat Major ai Micii Antante“).

²⁰ *Ibidem*, vezi și Viorica Moisuc, *Premisele Izolării politice a României. 1919-1940*, București, Editura Humanitas, 1990, p. 281.

reaua voință și de gelozia unor generali mai în vârstă²¹. Din nefericire, Generalul de Brigadă Ion Antonescu avea adversari nu numai în unii din camarazii săi, dar și în Camarila Regală, inclusiv în persoana Regelui Carol al II-lea.

Vizita efectuată de Generalul de Brigadă Ion Antonescu la Paris, la invitația omologului său generalul Maurice Gamelin, din perioada 22 august-5 septembrie 1934, eforturile făcute pe lângă acesta și de generalii Weygand și Denain nu au putut fi exploatate deoarece, la 7 decembrie 1934, Ion Antonescu și-a prezentat demisia. În felul acesta, nici dorința lui Ion Antonescu de a se modifica textul convenției militare româno-franceze din 1926 nu s-a mai putut realiza. Încă de la 12 mai 1934, Louis Barthou, ministrul de externe al Franței, respinsese dorința Marelui Stat Major de la București de a se modifica clauza militară a convenției din 1926.

Schimbarea lui Ion Antonescu de la conducerea Marelui Stat Major, o adevărată „capcană regală“, dezbaterile furtunoase ale „cazului Antonescu“ din cele două camere ale Parlamentului României, în care cei mai mulți dintre oamenii politici de frunte ai României s-au pronunțat favorabil, au arătat că, deși suveranul și primul ministru îi promisese sprijinul lor pentru „înlăturarea stării deplorabile a armatei“, a „doua zi, toate forțele oculte, toți beneficiarii incorecți ai unei situații preponderente, toți invidioșii, toți cei care făcuseră dovada incuriei, nepriceperii și neputinței lor în redresarea statului, s-au coalizat pentru a dărâma, prin intrigi și ură, pe acela care știau că venise să-i scoată cu biciul din viața politică românească, pentru că o dezonorau și o duceau cu vorbe sonore încet, dar sigur, la pieire“²². Generalul Maurice Gamelin și-a exprimat, într-o scrisoare, din 26 decembrie 1934, surprinderea și mâhnirea față de schimbarea lui Ion Antonescu,²³ care întrerupea o operă de organizare și de modernizare a armatei române.

Era drama unui om care luptase împotriva curentului, clar exprimată de general în răspunsul la scrisoarea din 12 decembrie 1934, primită de la prietenul său, Generalul Radu Rosetti: „... Am fost desigur înfrânt. Totuși, cauza pentru care am căzut luptând, fie chiar cu mijloace brutale, este atât de mare și de dreaptă, încât ea va trebui să triumfe. Nu pierе un neam din cauza unei mâini de netrebnici“²⁴.

În finalul comunicării, vom comenta un document inedit - aflat în anexa lucrării - depistat de noi în Arhivele Ministerului de Externe al Franței²⁵.

²¹ D.D.F., I-re Série, tome VI (13 Mars-26 Juillet 1934), Paris, 1972, p. 210-210 (Scrisoare nr. 15/5, 12 aprilie 1934, de la Belgrad, Generalul Lepetit, atașat militar al Franței la Belgrad către Mareșalul Pétain, Ministrul de Război).

²² Ion Antonescu. *Citiți, judecați, cutremurați-vă*, București, Editura „Tinerama“, 1991, p. 39-50.

²³ L. Watts, *op. cit.*, p. 727.

²⁴ *Ibidem*, p. 128.

²⁵ Arhivele M.A.E. al Franței, Europe, 1918-1940, Roumanie, volume 149, f. 305-306 (Raport confidențial nr. 188 din 21 decembrie 1934).

Intitulat **În jurul câtorva incidente de politică internă în România**, documentul a fost elaborat de Comitetul Alsacian de Studii și de Informații, Secția Externă, și poartă data de 21 decembrie 1934.

Lectura atentă a documentului ne-a permis avansarea următoarelor aprecieri:

1) Generalul de Brigadă Ion Antonescu este prezentat drept unul din cei mai renumiți ofițeri superiori ai armatei române, serios și competent, care a avut o strălucită conduită în anii primului război mondial;

2) Plecarea Generalului de Brigadă Ion Antonescu de la conducerea Marelui Stat Major a fost regretată de marea majoritate a ofițerilor armatei române și de lumea politică, care îl stimau unanim;

3) Intervenția Elenei Lupescu a fost **decisivă** în demisia din 7 decembrie 1934 a Generalului de Brigadă Ion Antonescu;

4) Ion Antonescu se bucura de prietenia lui Nicolae Titulescu și Iuliu Maniu, al doilea găsim în „cazul Antonescu” motive pentru a rediscuta „condițiile” în care s-a făcut „Restaurația” din iunie 1930;

5) Tăcerea presei asupra demisiei s-a datorat cenzurii, care, însă, nu a putut acționa și în dezbaterile parlamentare, toți șefii de partide deplorând „măsura luată contra lui Antonescu”;

6) „Argumentele” prezentate de guvernul Gheorghe Tătărescu la schimbarea lui Ion Antonescu, între care cel mai invocat era cel al gradului, nu au convins pe nimeni, mai ales în Parlament;

7) „Cazul Antonescu” a făcut uitată „Afacerea Skoda”, implicațiile lui putând provoca chiar o criză ministerială, datorită prieteniei lui Antonescu cu Titulescu.

ANEXA

Comitetul Alsacian de Studii și
Informații

Exemplar: D
21 Decembrie 1934

Nr. 188
Confidențial

În jurul câtorva incidente de politică internă în România

La 12 Decembrie s-a anunțat brusc că Generalul Antonescu era înlocuit în funcțiile de șef de Stat Major al Armatei de Generalul Samsonovici.

Generalul Antonescu este unul din ofițerii cei mai reputați ai armatei române; el a avut o conduită strălucită în timpul războiului, a exercitat funcțiile delicate de atașat militar la Paris și la Londra; este cunoscut ca un om serios și competent. Plecarea sa a cauzat regrete vii în rândul ofițerilor, de asemenea, în lumea politică unde este unanim apreciat; el se află la mare stimă îndeosebi din partea lui Titulescu și a lui Maniu.

Emoția a crescut când s-a cunoscut cauza plecării sale: o intervenție a Doamnei Lupescu la care el s-ar fi făcut vinovat de o impolitețe.

Cenzura care continuă să funcționeze în virtutea stării de asediu (decretată în decembrie 1933 și prelungită în mai multe rânduri) a interzis orice comentariu asupra acestei schimbări. Ea nu a putut, totodată, împiedica ca o dezbatere să înceapă în Parlament pe 14 Decembrie, acțiune în cursul căreia toți șefii de partid, inclusiv Dinu Brătianu, șeful partidului aflat actualmente la putere, să dezaprobe măsura luată contra lui Antonescu.

Guvernul s-a apărat pretextând că Antonescu, simplu General de Brigadă, ocupa un post rezervat unui General de Divizie și că el era prea tânăr pentru a putea fi promovat.

Această chestiune a făcut imediat uitată Afacerea Skoda. Ea însăși, despre care se teme că ar putea provoca o criză ministerială – din pricina prieteniei pe care Titulescu o poartă lui Antonescu – nu întârzie să cedeze primul loc al actualităților unui alt incident extrem de grav (...)

VINTILĂ I.C. BRĂȚIANU VĂZUT DE CONTEMPORANI

AUREL PENTELESCU

Personalitatea lui Vintilă I.C. Brătianu este practic necunoscută celor de astăzi. Motivele sunt diverse și nu stăruim asupra lor. Nici contemporanii nu au fost generoși cu el, cât a trăit. Abia moartea sa, la 63 de ani, în decembrie 1930, i-a trezit la realitate. Brusc, au realizat că pierduseră un mare om, unul dintre bărbații de seamă ai neamului; pierdere ireparabilă. Un text tipărit în acei ani îl numea, pe drept: „... modestul titan al gospodăriei românești, ctitorul necontestat al economiei noastre moderne și unul dintre cei patru executori testamentari ai generației de la 1848”¹. Pentru a adăuga imediat: „Viața lui a fost o serie neîntreruptă de eforturi tenace iluminate de o credință, moartea lui încununarea unui scurt și tragic martiriu”².

În ședința solemnă, de doliu, a Parlamentului României, din 23 decembrie 1930, Nicolae Iorga a exprimat exact starea de spirit ce trebuia să cuprindă pe contemporani și care să fie atitudinea lor față de valoarea celui dispărut: „Ceea ce facem noi acum – vorbind sincer – este un act de ispășire (subl.n.)”³. Savantul istoric va adăuga apoi, mai mult pentru sine: „La actul acesta de ispășire eu particip cu sufletul împăcat, ca unul care am știut întotdeauna să deosebesc acțiunea politică a unui om de sufletul lui însuși. În paharul de otravă pe care l-a băut Vintilă Brătianu, eu n-am coborât nici o picătură de venin”⁴.

Principial, nu avem nici un fel de motive să nu dăm crezare celor spuse de Nicolae Iorga, deși acesta, cu același îndoliat prilej afirma: „Eu n-am avut să mă bucur de prietenia lui Vintilă Brătianu. Pot spune aici că, prin voia fratelui său (Ion I.C. Brătianu - n.n.) și prin voia lui, cariera mea politică a fost zdrobită. Am acceptat acest fapt care mă pune, în pragul bătrânețelor adânci, mă pune în situațiunea unui învins. Niciodată n-am ținut ură aceluia care, ajutat

¹ Nicolae Bogdan și Achile Rădulescu, *Viața erotică a lui Vintilă I.C. Brătianu*, București, 1934, p. 3 (Biblioteca educației civice, nr. 1).

² *Ibidem*.

³ Vintilă Brătianu, *Culegere de articole și discursuri privitoare la viața și opera sa*, Ploiești, 1931, p. 26.

⁴ *Ibidem*.

de o întreagă societate, m-a biruit. Am simțit totdeauna ceea ce mă leagă de dânsul, ceea ce a legat pe toți membrii generației din care deopotrivă facem parte. Vintilă Brătianu, ca și cei mai buni dintre noi, a fost înainte de toate în viața politică, un om de o onestitate perfectă, un om care a pus toată munca sa desinteresată în serviciul societății românești⁵. Adăugăm noi: tocmai această onestitate perfectă, în numele căreia a acționat fără cruțare, l-a dus la epuizare, ca persoană fizică; consumul său interior era, de cele mai multe ori, peste puterile unui om. Controla tot, verifica tot, cu amănunțime, cu tenacitate, cu probitate profesională desăvârșită.

Nicolae Iorga, cu același prilej, afirma despre Vintilă I.C. Brătianu: „Era într-adevăr un om dârz. Am suferit și eu de pe urma dârzeniei mele. Cu oameni întregi se ține o țară. O mie de fleacuri nu fac cât un singur moment din viața unui astfel de om (subl. n.)”⁶. Și adăuga: „Și oamenii aceștia dârji, domnule președinte, sunt în același timp oamenii cei mai duișoi. Lacrămile pe cari nu le pot opri acum, le-am văzut în ochii lui de atâtea ori, și atunci când peste dușmăniile de o clipă mi s-a întâmplat, în această Cameră (Camera Deputaților - n.n.), de i-am întins mâna. Și oamenii cei mai tari sunt și oamenii cei mai simțitori. Cui îi lipsește tăria nu poate să aibă simțirea; cui îi lipsește simțirea niciodată nu-i va veni dorul de stăpânire al energiei”⁷.

Dar să schițăm câteva repere din viața lui Vintilă I.C. Brătianu. Acestea ne vor permite, fie și sumare, să-l înțelegem cât mai aproape de adevăr. Pentru că **recviemul** ce s-a intonat la moartea sa și câțiva ani după aceea în felurite scrieri memorialistice era sfâșietor de trist și adevărat: cu dispariția fiecăruia dintre bărbații Brătieni – și Vintilă I.C. Brătianu a fost ultimul dintre aceștia, căruia i s-a mai putut face parastas creștinesc național –, neamul românesc simțea tot mai slăbită puterea și mândria izbânzilor sale. Căci, fără exagerare, prin truda și sacrificiul lor, bărbații Brătieni au ctitorit, vreme de aproape o sută de ani, de la 1848 încoace, România modernă; vigoarea și trăinicia statului național român fiind, în acest timp istoric, de neconceput fără efortul pe care ei permanent l-au prestat, într-un elan dezinteresat, de aleasă demnitate și inegalabil încă multă vreme în viitor.

Deși s-a născut la București, în 3/16 septembrie 1867, Vintilă I.C. Brătianu a copilărit la Florica-Argeș, până la vârsta de zece ani. În decorul minunat al Văii Argeșului, în farmecul negrăit de dulce al vicii și casei de la Florica, din care – cum spunea un contemporan – „familia Brătianu își extrăgea puterea de viață familială și dragostea de pământul românesc”⁸, s-a plămădit – pecete definitivă – sufletul lui Vintilă I.C. Brătianu. Tot aici avea să fie

⁵ *Ibidem*, p. 27.

⁶ *Ibidem*, p. 28.

⁷ *Ibidem*.

⁸ George Marinescu, *Din viața lui Vintilă Brătianu. Copilăria și studiile*, în *Viața și opera lui Vintilă I.C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi*, București, 1936, p. 2.

înmormântat, în decembrie 1930, la temelia bisericii-necropolă Brățienilor, alături de părintele său Ion C. Brățianu (1821-1891) și fratele mai mare Ion (Ionel) I.C. Brățianu (1864-1927), căruia i-a fost toată viața colaborator tenace și devotat, mort și acesta la 63 de ani, cu doar trei ani mai înainte⁹.

Între cei trei băieți ai „logofătului” – cum se autointitula, glumind evident – Ion C. Brățianu, Vintilă era Prâslea, vesel în permanență și răsfatat de toți. La Florica, cu institutori din Pitești și sub supravegherea duioasă a mamei, Caliochia (Pia), născută Pleșoianu (1841-1920), Vintilă a învățat primele trei clase primare, ca ceilalți frați mai mari Ion (Ionel) și Constantin (Dinu). După absolvirea clasei a patra, la București, a urmat liceul „Sf. Sava”, la fel ca frații mai mari, cu bacalaureatul în vara anului 1885, la nici 18 ani. A urmat apoi, timp de șase luni, ca orice bacalaureat, școala militară de ofițeri de rezervă (artilerie), fiind înălțat la gradul de **sublocotenent** în aprilie 1886. În toamna aceluiași an era deja la studii la Paris, alături de frații săi, unde după anul preparator la liceul Saint Louis, va fi admis, în 1887, la faimoasa Școală Centrală, dovedindu-se un student eminent, în admirația colegilor și profesorilor, dincolo de chiar invidia lor. Avea 20 de ani și era preocupat aproape în exclusivitate de felul „cum ar putea să întrebuințeze mai bine pentru studii cele 24 de ore ale zilei”¹⁰. Chiar în primul an de studii a fost clasificat pe locul întâi, faptul conferindu-i rangul de **comisar** al Școalei Centrale. El este primul român comisar la această școală și fratele Dinu anunța cu mândrie tatălui această clasificare: „De un timp imemorial, dacă nu niciodată, nu mai a fost român comisar (14/26 iunie 1888)”¹¹. Într-o scrisoare, datată Paris 9/21 decembrie 1888, Vintilă I.C. Brățianu se arăta entuziasmat de studiile sale ingineresti, urmate după voința tatălui său, care își vedea fiii pregătiți nu pentru o carieră politică, cum în mod eronat s-ar putea crede – și s-a crezut, în epocă, dar și ulterior –, ci pentru o profesie mult folositoare renașterii economice a țării. Scrisa Vintilă I.C. Brățianu atunci: „Acum văd câtă dreptate ai avut să mă împingi pe calea aceasta și rău mi-ar fi părut acum să fac altceva. Nu cred să fie ramură de știință unde să ai un câmp mai vast de lucru, lucru propriu al tău. Nu zic că literele sunt displăcute, dar găsesc că nu este atâta libertate de idei ca aici și desigur nici atâta siguranță în cele ce susții”¹².

Bolnav, și retras din viața politică încă din februarie 1888, Ion C. Brățianu vedea fericit ascensiunea celor trei băieți ai săi, trimiși la studii ingineresti în Franța. „Sunteți cum v-am dorit – scrisa într-o scrisoare din 2 noiembrie 1888 – și că o să pot zice, când voi muri, mai mult decât tatăl meu,

⁹ I.G. Duca, *Vintilă Brățianu* (Decembrie 1931), în Eugen Stănescu, Iulia Stănescu, Gavriil Preda, *Liberalli. O istorie în date, documente și personalități, 1875-1947*, Editura MECTIS, Ploiești, 1999, p. 232.

¹⁰ Cf. George Marinescu, *op. cit.*, p. 10.

¹¹ *Ibidem*, p. 13.

¹² Apud *ibidem*, p. 15.

că mor fericit, căci las în urma mea copii buni în toată puterea cuvântului!¹³ Adevăr și premoniție, deopotrivă. La șaptezeci de ani, în 1891, după o viață zbuciumată, pusă, fără odihnă și fără preget, la temelia făuririi și independenței statului național român, „logofătul” Ion C. Brătianu trecea pragul acestei lumi, în casa de la Florica, care, azi, ar trebui să devină sanctuarul neamului românesc, cu pelerinaje, ca la sfintele mănăstiri, un muzeu al românilor ori de unde aceștia ar fi. „Florica – scria un contemporan cu Vintilă I.C. Brătianu – va rămâne în istoria românească ca un simbol al adevăratei vieți de familie creatoare de energii!¹⁴

Diplomat-inginer al Școalei Centrale de Arte și Manufacturi din Paris, Vintilă I.C. Brătianu a revenit în țară la sfârșitul lunii martie 1891, fiind angajat, sub conducerea lui Anghel Saligny, la construcția podului peste Dunăre de la Cernavodă, în condițiile specifice, lipsite de confort, ale vieții de șantier. „Anii de școală ai lui Vintilă Brătianu s-au scurs – consemnează un contemporan. Omul muncii și al datoriei începe brusc viața de bărbat!¹⁵ Nici nu împlinise 24 de ani. Reprezentant al „Campagnie de Fives-Lille” din Franța, care câștigase licitația pentru execuția podului peste Dunăre, Vintilă I.C. Brătianu, cu rigoarea și tenacitatea specifice, a depus o prestație remarcabilă pentru ca uzinele producătoare de furnituri din oțel „Schneider” din Creusot să le livreze la timp și cu calitățile cerute¹⁶. Ulterior a primit execuția podurilor de cale ferată peste Argeș, mai întâi, și peste Sabar, pe ruta București-Giurgiu, misiune onorată cu exemplar profesionalism¹⁷.

La nici 30 de ani împliniți, în 1897, Vintilă I.C. Brătianu a fost desemnat de către guvernul Dimitrie A. Sturdza în funcția de director general al Regiei Monopolurilor Statului ca o recunoaștere a calităților sale, dovedite deja, de bun organizator și gospodar deosebit. De fapt, de aici înainte, timp de peste trei decenii, până la trecerea sa în neființă, Vintilă I.C. Brătianu va fi solicitat să ocupe înalte funcții în administrația de stat, de cele mai multe ori în posturi cheie pentru destinele economice ale statului român, cum a fost aceea de ministru de Finanțe, prestată timp de aproape șapte ani, în două importante etape: 19 ianuarie 1922-29 martie 1926, în guvernul prezidat de fratele său Ion I.C. Brătianu; 21 iunie 1927-9 noiembrie 1928, unde, de la 24 noiembrie 1927 după moartea fratelui său Ion I.C. Brătianu, a preluat și președinția Consiliului de Miniștri, în calitate de președinte ales al Partidului Național Liberal¹⁸.

Precizăm că primul ministeriat al lui Vintilă I.C. Brătianu a fost în

¹³ *Ibidem*, p. 14.

¹⁴ *Ibidem*, p. 19.

¹⁵ *Ibidem*, p. 26. Vezi și R. Balulescu, *Primii ani ai carierei lui Vintilă Brătianu, în Viața și opera lui Vintilă I.C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi*, București, 1936, p. 39-49.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 35.

¹⁸ Vezi pentru aceasta Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 88-95.

Ministerul de Război, în perioada 15 august 1916-19 iulie 1917, urmat, în perioada 19 iulie 1917- 5 februarie 1918, de acela la Ministerul Materialelor de Război¹⁹. Ambele mandate s-au consumat într-o perioadă grea pentru țară: declanșarea războiului împotriva Austro-Ungariei, la 15 august 1916; înfrângerile Armatei Române în acmpania anului 1916; retragerea în Moldova, cu Familia Regală și guvernul la Iași; refacerea Armatei Române în prima parte a anului 1917, pe teritoriul românesc și nu peste Nistru, cum insistase guvernul țarist; revoluția bolșevică (25 octombrie- 7 noiembrie 1917) și armistițiul de la Focșani (26 noiembrie-9 decembrie 1917), care au pulverizat pur și simplu marile victorii ale Armatei Române din vara anului 1917 de la Mărăști, Mărășești și Oituz ș.a.m.d. Tuturor acestora aprige încercări ministrul Vintilă I.C.Brătianu le-a făcut cu tenacitate față, oferind soluții viabile și luând decizii de importanță cardinală²⁰. De notat că, în această perioadă grea împlinise cincizeci de ani, iar soția și unicul fiu rămăsese din toamna anului 1916 în teritoriul ocupat²¹.

În 1936, un contemporan cu Vintilă I.C.Brătianu, inginerul R. Baiulescu - inspector general și fost director general la C.F.R., afirma: „Nici un nume nu a fost mai cunoscut, mai răspândit și mai reputat – de vreo 40 de ani încoace – în lumea economică, financiară și tehnică, decât acela al lui Vintilă Brătianu. Cele mai multe din înfăptuirile mari, ce s-au realizat în țara noastră, în ultimile cinci decenii, pe terenul economic, industrial și financiar, se datoresc sugestuniilor, orientării și energiei lui Vintilă Brătianu”²². Pentru ca unul dintre colaboratorii săi apropiați, din anii 1914-1930, Constant Georgescu – profesor universitar, avocat, deputat, fost secretar general al Ministerului de Industrie și Comerț, să afirme – și afirmația acestuia nu o găsim exagerată, fiind ilustrată cu șirul multor fapte doveditoare: „Vintilă Brătianu se poate spune că a fost pentru România ceea ce Colbert a fost pentru Franța, Cromwell pentru Anglia, Frederic Liszt pentru Germania. Epoca de la 1895 până la 1930 trebuie să-i poarte numele în istoria economică a României, pentru că a fost dominată în materie economică și financiară de marea sa personalitate (subl. n.)”²³.

În context, se impune precizarea că experiența dobândită de Vintilă I.C.

¹⁹ *Ibidem*, p. 76-78.

²⁰ Vezi pentru aceasta Vintilă I.C. Brătianu, *Însemnări asupra ultimelor evenimente ale României*, Iași, 1917, p. 23, precum și studiul nostru (în manuscris) *Vintilă I.C. Brătianu, ministru de război*, prezentat la primul simpozion „Brătienii în istoria României”, 30 septembrie 1999, de la Florica, Ștefănești-Argeș.

²¹ Cf. *Viața și opera lui Vintilă I.C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi...*, p. 6.

²² *Ibidem*, p. 39.

²³ *Ibidem*, p. 641. Jean Baptiste Colbert (1612-1683), ministru al lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței, a acționat energic pentru dezvoltarea industrială a Franței și dezvoltarea comerțului internațional al țării sale; Oliver Cromwell (1599-1658), ca membru al Parlamentului a promovat o politică economică fermă chiar împotriva suveranului său, Regele Carol I, pe care l-a înlăturat, judecat și condamnat la moarte, preluând puterea sub titlul de lord protector al Marii Britanii; Frederic Liszt (1789-1846), economist german, profesor la Tübingen, promotor al ideii unui comerț prosper, cu scopul consolidării și unificării statelor germane.

Brătianu, timp de 2 ani, 1897-1899, la conducerea Regiei Monopolurilor Statului a fost hotărâtoare pentru confirmarea viabilității concepției sale economice, financiare și politice, numită în epocă „Prin noi înșine“, dezvoltată ulterior în toate funcțiile pe care le-a ocupat în administrația de stat sau ca deputat în Parlament, din 1903. Nu numai că „a dat acestei instituții (Regia Monopolurilor Statului - n.n.) o organizare vie, căreia i se datoresc în cea mai mare parte progresele ce s-au făcut în ultimile patru decenii (1897-1936 n.n.)“²⁴, dar a asigurat, cu inovații remarcabile, gestionarea sării, tutunului, căilor de navigație etc. cu randament maxim sporind astfel „încrederea în forțele vii ale neamului și credința în ascensiunea lui prin propriile-i puteri“²⁵. Ulterior, peste tot a procedat la fel: ca secretar general al Ministerului de Finanțe, în anii 1901-1903; ca primar ales al Capitalei, în anii 1907-1910; ca director la Banca Națională a României, în 1910; ca ministru de Război și ministru al Materialelor de Război, în anii 1916-1918; dar, mai ales, ca ministru de Finanțe, în perioadele de timp deja arătate, ce au urmat fărâșirii României întregite în anul 1918²⁶.

Organizarea statului, cu instituții temeinice bine gândite, durabile la preocupat întreaga sa viață pe Vintilă I.C. Brătianu. În concepția sa statul român nu putea fi decât un stat liber, un stat absolut suveran, care trebuia ferit de orice imixtiune străină. Idealul muncii sale ca specialist și om politic era „un popor liber dar și bogat; un stat bogat într-o țară bogată“²⁷. Ca urmare, cum aprecia un contemporan: „Formula «Prin noi înșine» era un strigăt de alarmă adresat românilor, pentru a le trezi conștiința drepturilor ce au asupra bogățiilor țării; un protest contra acaparării bogățiilor de către străini și aservirii muncii naționale de aceștia“²⁸. Vintilă I.C. Brătianu susținea că formula «Prin noi înșine» „nu avea nevoie de justificare“, întrucât ea izvoră „din instinctul de conservare a Neamului“²⁹. Într-un discurs ținut în Parlament la 11 februarie 1925 clama: „Noi (Partidul Național Liberal - n.n.) ducem o politică pe care veți fi siliți să o urmați toți cei ce veți veni la cârma statului după noi, — dați aveți suflet de român, politica pentru așezarea economiei și finanțelor pe baze naționale (subl. n.)“³⁰.

Vintilă I.C. Brătianu avea o încredere profundă în forțele vii ale națiunii, în capacitatea și priceperea românilor, considerând poporul român capabil de a fi un popor de elită. Concepția sa economică deriva ca și concepția sa politică

²⁴ *Ibidem*, p. 69.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vezi pentru aceasta monumentală lucrare memorialistică, citată deja, *Viața și opera lui Vintilă I.C. Brătianu văzute de prietenii și colaboratorii săi*, București, 1936, p. 696 (Publicațiunile Așezământului Cultural Ion C. Brătianu, XXXII).

²⁷ *Ibidem*, p. 647.

²⁸ *Ibidem*, p. 644.

²⁹ *Ibidem*, p. 645.

³⁰ Apud *ibidem*, p. 646.

dintr-un sentiment înalt de patriotism și de demnitate națională. El considera că de bogăția cu care natura a dotat, în mod atât de generos, România, de la petrol, sare, păduri la cereale și animale, este drept și logic să profite în primul rând, prin propria sa muncă, poporul, statul român. Într-un discurs din 1924 în Parlament, afirma: „A spune creditorilor din străinătate că nu suntem în stare să ne refacem decât prin bunăvoința lor, constituie o adevărată cerșetorie, care nu corespunde cu situațiunea unui stat bogat și independent”³¹. În fond, concepția sa era că, în momente de criză, trebuie evitate împrumuturile de stat, întrucât condițiile ajutorului nu pot fi decât abuzive, împovărătoare. De aceea s-a opus cu înverșunare, spre exemplu, în 1922, de a se concesiona căile ferate la străini. La fel, a protestat cu vehemență când Marile Puteri au vrut ca porțiunea Dunării de la Brăila la Galați și porturile Dunării de Jos să fie scoase de sub administrația românească și trecute sub regim internațional. „Libertatea navigației Dunării – afirma Vintilă I.C. Brătianu – nu cere internaționalizarea porturilor, ci numai a cursurilor apei, pentru ca oricine să poată naviga nestânjenit. Odată însă ce vasul ajunge la mal, acolo intră în joc dreptul statului suveran riveran”³².

Pe drept cuvânt, profesorul universitar Ion Simionescu, membru al Academiei Române afirma: „Rar om politic mi-a fost dat să cunosc, la care țara să rămână în toate împrejurările, icoana neștersă către care își ridică privirea în fiecare zi”³³. Iar academicianul Ludovic Mrazec nota, pe temeiul unei îndelungate colaborări cu Vintilă I.C. Brătianu în domeniul zăcămintelor de sare și de petrol: „Structura gândirii sale era științifică. Metoda sa de a lucra era științifică, pentru cazurile cunoscute mie: adâncirea problemei, alcătuirea unui plan general și al unui program de execuție”.

În acest context, este de remarcat vasta preocupare a lui Vintilă I.C. Brătianu pentru gestionarea bogățiilor țării. Ca deputat în Parlament, din 1903, a înțeles limpede valoarea „factorilor de energie” în dezvoltarea industrială a unei țări și a impus în 1924, Legea Minelor, prin care s-a creat o industrie română de petrol în cadrul industriei de petrol din România și s-au naționalizat minele de cărbuni de la Lupeni și Petroșani. Opoziția politică s-a manifestat cu violență, taxându-l pe Vintilă I.C. Brătianu ca fiind xenofob, dictator și animat de „naționalism economic”. Aceste acuzații vor fi puternic amplificate, din 1927, de opoziția național-țărănistă, cu grave consecințe asupra sănătății lui Vintilă I.C. Brătianu. Academicianul L. Mrazec arăta clar: „Însemnătatea universal recunoscută și spusă a petrolului justifică larg unele din măsurile politicii de stat ce Vintilă Brătianu a căutat să imprime Legii Minelor din 1924. Ele au fost taxate de xenofobie. O greșeală și o nedreptate. Vintilă Brătianu nu

³¹ *Ibidem*, p. 636.

³² *Ibidem*, p. 650.

³³ *Ibidem*, p. 561.

era xenofob. (...) Nici una din întreprinderile străine de petrol din țară nu a fost stânjenită în funcționarea ei normală (subl. n.)³⁴. Pe drept cuvânt profesorul Constan Georgescu, deja citat, se întreba: „Ce export am fi putut avea, dacă nu ar exista o industrie puternică petrol, care asigură (în 1936-n.n.) 70% din exportul țării?”³⁵. Pentru a adăuga imediat: „Fără politica (industrială-n.n.) inaugurată de Vintilă Brătianu n-am fi fost în măsură să continuăm ridicarea nivelului economic al țării, până la a construi locomotive de drum de fier, aeroplane și tunuri în țară”³⁶.

Nu există încă – după știința noastră – un studiu profund (sau mai multe, pe domenii) privind mecanismele renașterii economice a României întregite în anii dintre cele două războaie mondiale. Faptul acesta ar putea fi extrem de benefic azi. S-ar putea observa vigoarea concepției politice, economice și financiare a României din acei ani, cuprinsă în sintagma „Prin noi înșine“, și forma concretă a acestei concepții: echiparea industrială a țării în toate domeniile, pe temeiul inițiativei și priceperii naționale, ca victorie a capitalului românesc. Evident, în acest vast context prezența și activitatea lui Vintilă I.C. Brătianu, până în anul morții sale, 1930, nu se pot eluda. S-a spus în epocă despre el – și faptul este adevărat – că „a păzit cu sălbăticie (comportament fanatic, sălbatic-n.n.) bogățiile neamului de toate felurile”³⁷. În politica sa industrială s-a lovit de rezistența marilor state industriale occidentale, care erau amenințate să piardă debușeurile în România. S-a căutat pe căi laterale, presând asupra finanțelor statului, să-l convingă a renunța la politica sa. N-a cedat, pentru că Vintilă I.C. Brătianu spunea adesea: „Interesele vitale ale statului nu pot fi obiect de târguieli și transacțiuni”³⁸. Într-un discurs al său din 11 februarie 1925 în Parlament, la imputarea ce i se aducea că are obiceiul „de a trânti ușile cabinetelor străine (ca și fratele său mai mare, Ionel I.C. Brătianu la Conferința Păcii de la Paris din anul 1919-n.n.), a răspuns cu energie și demnitate: „Trebuie oare, fiindcă ne permitem să spunem celor mari care sunt interesele și drepturile noastre, să renunțăm la apărarea noastră (prin forța economică și financiară proprie a statului-n.n.) în aceste timpuri, de îndrumări hotărâtoare pentru viitorul Neamului, fiindcă ne-ar aduce unele greutăți trecătoare?”³⁹.

Este lesne de înțeles, în acest context, gestul de ispășire la care îndemna Nicolae Iorga, atunci când Vintilă I.C. Brătianu a trecut, în decembrie 1930 pragul acestei lumi. Un stâlp de nădejde al neamului românesc se prăbușise prea timpuriu. Cu toate acestea, cei de atunci – ca și noi cei de astăzi, cuprinși

³⁴ *Ibidem*, p. 485.

³⁵ *Ibidem*, p. 654.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*, p. 645.

³⁸ *Ibidem*, p. 653.

³⁹ *Ibidem*.

de euforia unui fals europenism – greu au înțeles (unii nu au înțeles niciodată – nu din necunoaștere, ci din rea credință) că formula „Prin noi înșine“ este una națională și nu de partid (liberal), ca expresie sintetizatoare a independenței și suveranității statului, ca pecete a identității noastre naționale.

Ce ar fi devenit România, din punct de vedere economic, financiar dar și politic dacă nu ar fi fost cel de-al doilea război mondial? Mai mult, ce ar fi devenit aceeași Românie întregită dacă, după al doilea război mondial, în dispreț și cu acordul democrațiilor occidentale prospere, nu ar fi fost azvârlită în cazanul colhozului comunist, cu vaste teritorii răpite, aflate și astăzi sub administrații străine? România visată de Vintilă I.C. Brătianu – o Românie prosperă sub raport economic mai întâi, nu s-a mai realizat, cum nu s-a mai realizat, după război, nici unitatea național-statală a românilor. Deși neamul Brătienilor nu s-a stins încă, un Ionel I.C. Brătianu sau un Vintilă I.C. Brătianu sunt de așteptat să răsară din rândurile generațiilor ce vor veni, fiindcă doctrina și concepțiile subsumate formulei „Prin noi înșine“ nu au fost create pentru un timp efemer, ci pentru eternitate.

Să închidem această evocare, citând, din nou, din Nicolae Iorga: „Vintilă Brătianu a fost, în același timp cu noi toți, un credincios nu fanatic, ci sălbatic, al neamului din care făcea parte și căruia i-a închinat până la sfârșit, peste greșelile de care suntem capabili, toate puterile lui (...) **Îndărătnicia lui, sfânta lui îndărătnicie, a fost o cheazășie de biruință** (subl. n.)”⁴⁰. Vorba latinilor: *Labor improbus omnia vincit* (Munca dârză învinge toate).

⁴⁰ Vintilă Brătianu, *Culegere de articole și discursuri privitoare la viața și opera sa*, Ploiești, 1931, p. 27.

RECUNOȘȚINȚĂ FAȚĂ DE „EROII” DIVIZIEI 3 INFANTERIE CĂZUȚI ÎN LUPTA CU LEGIONARI, ÎN BUCUREȘTI

CORNEL ȚUCĂ

Pentru a înțelege sensul exact al prezentei comunicări, trebuie să fac o scurtă trecere în revistă a participării Diviziei 3 Infanterie la înăbușirea „rebeliunii legionare” din București. Cauzele izbucnirii acesteia, desfășurarea în ansamblu, precum și rezultatul final este bine cunoscut de cei prezenți. Amintesc doar faptul că, încă de la venirea lui la putere, generalul I. Antonescu a adus imediat din Moldova în București unitățile Diviziei 3 Infanterie, comandate de general Boițeanu Ioan, Divizie al cărui comandant a fost în perioada 1934-1938 și pe loialitatea căreia conta în totalitate. Acțiunea militară de „înăbușire a rebeliunii” a fost declanșată în București în seara zilei de 20 ianuarie 1941, ora 21,00. Ordinul telefonic al Comandamentului Militar al Capitalei prevedea: „companiile de alarmă ale regimentelor să fie gata să intervină la primul ordin”. Gravitatea situației a impus peste 20 de minute primirea de către divizie a unui nou ordin: „toate unitățile să fie gata să intervină în misiunea respectivă, pentru menținerea ordinei în Capitală”¹. Conform planurilor de alarmă și asigurarea ordinei, precum și ordinelor primite din partea generalului Ion Antonescu și a noului comandant al Comendurii Capitalei, generalul Sănătescu, unitățile diviziei au luat parte activă – în intervalul 21-23 ianuarie 1941 – la înăbușirea rebeliunii legionare din București. Funcție de ordinele primite, unitățile diviziei au luat parte activă la luptele duse cu rebelii legionari la: cazarma gardienilor publici, Palatul Telefoanelor, Sediul Legiunii din strada Romei, Siguranța Generală și Piața Amzei.

De asemenea, în același interval de timp, unitățile diviziei au asigurat paza și menținut ordinea în zona: Consiliului de Miniștri, Ministerului de Interne, Societății de Radiodifuziune, Patriarhiei, Institutului de Medicină Militară, Gara de Nord, Atelierele Grivița și piețelor: Pache Protopopescu, Moșilor, Carol I etc. Practic, prin patrulare sau detașamente speciale, s-a

¹ *Arhivele Militare Române*, Fond nr. 508, dosar nr. 44, f. 161.

intervenit în toată capitala. Acțiunea diviziei a avut momente de un rău dramatism, au fost „lupte de stradă” deosebit de aprige și încheiate – din păcate – cu morți și răniți. În aceste zile de aprige încleștări, Divizia 3 Infanterie s-a înregistrat cu 16 morți (un ofițer, doi subofițeri și 13 trupă – vezi anexa nr. 1) și 114 răniți (5 ofițeri, 11 subofițeri și 98 trupă)². Amintesc doar numele medicului căpitan Ionescu Marin, plutonierului T.R. Marinescu Anghel și sergentului-major Vasilu Dumitru morți în aceste „lupte”, dar și ale căpitanilor Druc Victor, Domițian Radu, Stoenescu Eugen și Zgâbea Constantin răniți grav în aceste zile.

Încercarea de preluare a puterii de către legionari a fost lichidată în cursul zilei de 23 ianuarie 1941 de către armată. În seara zilei a fost emis de către „Conducătorul Statului Român, general I. Antonescu” următorul ordin de zi către armată: „Țara Românească a trecut în ultimele zile printr-o teroare nemaipomenită... Înstrăinați cu sufletul de tot ceea ce acest neam are mai scump, cete de nemernici și destrăbălați au dorit să ia Conducerea Statului. Contra acestui dușman intern v-am chemat să apărați Statul și Instituțiile lui.

În mai puțin de 24 ore, cu vrednicia, cu abnegația și cu sângele vostru, Țara a reintrat în ordine. Ați păstrat sufletul curat și iubitor de Țară al glorioșilor voștri înaintași. Nu a-ți dat ascultare uneltirilor, șoaptelor și îndrumărilor care au trecut din ureche în ureche. **Ați rămas credincioși mele, Regelui și șefilor voștri.** Cinste Vouă!... Țara vă este recunoscătoare. Eu mai mult ca oricare altul, fiindcă în Stat, cu orice sacrificiu – și m-am ținut de cuvânt – jurasem să păstrez ordinea”³.

Au urmat pentru trupele diviziei zile de veghe la menținerea pazei instituțiilor de stat și supravegherea permanentă a ordinii publice din București. Însă nici jertfa celor căzuți nu a fost dată uitării. Generalul Antonescu a ținut să organizeze o ceremonie deosebită pentru înmormântarea cu onoruri a eroilor militari căzuți în lupta cu legionarii. În ziua de 28 ianuarie 1941, în Piața Victoriei au fost depuse sicriile celor căzuți în acele zile. Pentru a le da un ultim onor a fost constituit special și adus în piață un detașament militar mixt româno-german. Nu trebuie să trecem ușor peste semnificația prezenței soldaților germani la această ceremonie. Generalul Antonescu ținând să arate astfel sprijinul total primit din partea armatei germane în acțiunea de reprimare a rebeliunii.

După serviciul divin efectuat de un sobor de prelați militari și civili, a luat cuvântul generalul Pantazi, subsecretarul de stat al S.S.A.U., care a preaslăvit „vitejia și sacrificiul celor morți” și a dat citire decretului regal de decorare post mortem a eroilor căzuți la datorie. Căpitanul medic Ionescu Marin a fost decorat cu ordinul „Steaua României”, cu Spade, în gradul de

² *Ibidem*, f. 167 și 171.

³ *Ibidem*, f. 165.

cavaler și Panglică de „Virtute Militară”, iar ceilalți cu medalia „Virtutea Militară de Război, clasa a II-a”.

Solemnitatea a fost încheiată de detașamentul mixt, care a „defilat prin fața sicriilor”. Apoi „sicriile au fost transportate cu mașini la Cimitirul Ghencea, unde a avut loc înhumarea”⁴. Numai sicriul căpitanului medic Ionescu Marin a fost transportat în localitatea natală: Găvana, de lângă Pitești (atunci) și înhumat în cimitirul acesteia.

Pentru Antonescu recunoștința față de cei ce plătiseră cu viața și cu sângele lor sau se distinseseră prin curajul și abnegația dovedite în zilele dramatice ale lui ianuarie 1941 nu a rămas dată uitării. El a ținut să arate țării întregi că, împreună și cu regele Mihai, nu au uitat sacrificiul eroilor militari ai acelor zile de cumplite încercări. Pentru loialitatea și curajul dovedit, comandantul Diviziei 3 Infanterie, generalul Boțeanu Ioan a fost mutat în funcția de secretar general al Ministerului Apărării, iar în locul lui a fost numit comandant generalul Ilie Șteflea (10 februarie 1941).

Solemnitatea de recunoștință față de eroii căzuți sau răniți în luptă, cât și față de cei ce dovediseră un curaj deosebit s-a desfășurat în Piața Victoriei din București, în ziua de 25 martie 1941. A fost considerată de Rege, generalul Antonescu, conducerea militară și politică ca: „solemnitatea decorării ostașilor care și-au făcut datoria cu ocazia dureroaselor tulburări din zilele de 21-23 ianuarie, precum și (de) distribuirea ajutoarelor acordate familiilor celor căzuți”. S-a dorit a fi „o manifestare de adâncă valoare morală și națională, din care (să) se desprindă legătura sufltească, firească, ce există între armată și națiune”⁵. A fost ziua în care „Regele, prin Conducătorul Statului, a cinstit memoria celor căzuți decorându-i Post mortem a distins pe cei răniți cu diferite ordine și au fost răsplătiți cu ajutoare date benevol de întreaga obște familiilor lor îndoliate”⁶.

La această solemnitate a participat generalul Antonescu, conducerea militară, familiile celor morți la datorie, răniții și populația Capitalei. Pentru onorul militar a fost constituit, din unitățile garnizoanei București și Diviziei 3 Infanterie, un impresionant bloc militar de paradă. Comanda paradei militare a fost încredințată, nu întâmplător, comandantului Diviziei 3 Infanterie.

Solemnitatea a fost deschisă, prin cuvântul său, de către ministrul Apărării Naționale, generalul Iacobici Iosif, care a subliniat: „Grele au fost sacrificiile impuse României, dar și mai grele sunt suferințele morale ce le-a îndurat Nația, și îndeosebi Armata, care, dornică de a-și face datoria, a trebuit să asiste în vara și toamna anului trecut, la năruirea granițelor, cu pumnii încheștați, dar cu arma la picior. Pentru ca paharul suferințelor să fie golit până

⁴ Ibidem, f. 167.

⁵ Ibidem, f. 169.

⁶ Ibidem.

la fund, începutul acestui an ne-a mai adus cea mai dureroasă din probele ce i se pune unei armate: de a interveni cu forța contra unor frați rățăciți. /.../ Armata a pierdut 5 ofițeri, 9 subofițeri și 53 trupă morți /.../.

Ne-am adunat aici, ca să evocăm... memoria celor căzuți la datorie și să cinstim, din ordinul... Conducătorul Statului în mod deosebit pe cei răniți, precum și pe cei 138 de ofițeri, 74 subofițeri și 717 trupă ce s-au distins (în) îndeplinirea datoriei. Ziua de azi devine astfel... zi de slavă a datoriei îndeplinite, o serbare de o rară valoare morală /.../.

Serbarea de azi i-a astfel caracterul unei înfrățiri între națiune și Armata /.../.

Cum recunoașterea meritului este cea mai mare importanță pentru dezvoltarea spiritului de jertfă ce trebuie să caracterizeze Armata, mă simt obligat a mulțumi din inimă tuturor donatorilor, nu numai în numele celor ajutați și recompensați, dar și în numele întregii Armate Române⁷.

Generalul Iacobici a dat citire apoi, Decretului regal privind:

– „Decorarea cu «Virtutea Militară» de Război, Post Mortem, a tuturor celor care au căzut cu ocazia rebeliunii din 21-23 ianuarie 1941.

– Decorarea cu «Virtutea Militară» de Pace a ofițerilor, subofițerilor și trupe care au fost răniți sau au luptat cu curaj în acțiunile contra rebelilor“. Cuvântarea a continuat prin citirea hotărârii generalului Ion Antonescu referitoare la întrebuintarea fondurilor adunate:

„– Să se acorde câte o primă în bani de 20.000 lei și câte două pogoane de pământ arabil, în plină proprietate, familiilor, soție, copii sau părinții, celor căzuți la datorie; precum și răniților rămași infirmi. Orașenilor, după cererea lor, echivalentul în bani, pentru îngheizarea unui comerț. Totodată să se depună câte 50.000 lei pentru fiecare copil; bani cu care, la timpul său, să-și poată îngheba o gospodărie.

– Să se dea tuturor răniților o primă în bani de câte 20.000 lei, celor de la sate, în plus, câte o pereche de boi și câte un plug și celor de la oraș echivalentul în bani⁸.

A urmat la cuvânt Conducătorul Statului, generalul Ion Antonescu, care a ținut să se adreseze personal celor prezenți. El a subliniat faptul că: „Regele și cu Nobila Sa Mamă, Țara cu Mine Generalism și Armata se înclină astăzi cu respect și cu pietate în fața celor care au murit să cumpănească și fără să șovăiască pentru Țară și pentru Rege... pentru ordine și pentru liniște, pentru libertate și pentru proprietate.

Regele și Țara, guvernul și cu Mine, au îngenunchiat și astăzi pe mormintele lor, fiindcă, acei ce mor la datorie sunt și rămân, alături de icoanele noastre, sfinte icoane luminoase ale Patriei /.../.

⁷ *Ibidem*, t. 169-170.

⁸ *Ibidem*, t. 170.

Regele, prin mine, cinstește și răsplătește astăzi pe soldații săi... cu răsplata vrednicului /.../.

Iar poporul, întotdeauna recunoscător, răsplătește cu recunoștința lui și ajută astăzi cu dania lui necerută și neimpusă, pe acei frați îndurerați și cerniți, care plătind, prin părinții, prin copii, prin frații, prin soții lor, tributul lor de sânge și suferință pentru salvarea și ridicarea Neamului, au plătit propriul lor tribut.

Primiți, mândre dureri, darul pe care Națiunea ni-l face astăzi, nu ca o răsplată pentru morții voștri, ci, ca o înfierare și mustrare veșnică a acelor cari, trăgând în copii, în părinții, în frații și soții voștri, au tras în propria lor familie și Patrie.

Să știți și să nu uitați, să știe toți și să nu uite nimeni, că Regele răsplătește și Poporul pedepsește /.../.

În drumul către veșnicie și în lupta pentru înfrățirea și pentru întregire, Nația, fără să cântărească și fără să șovăiască, a semănat nenumărați martiri și eroi în mersul ei istovitor, dar izbăvitor, către culmile de apoteoză, către care o duce greu, dar sigur, chinuitor, dar înălțător, și destinul și dreptul și străduința și puterea /.../. Nici svârcolirile, nici sălbăticiunile, nici falsificările îndrăznețelor nu ne intimidează. Acei ce au reînviat în lumea de azi, în raporturile lor cu acei lipsiți de apărare, teroarea și sălbăticia barbară a lumii de altădată, vor fi să fie singuri, înfierați de contemporani și pedepsiți de istorie după cum merită.

Eu m-am înclinat în fața unei situații găsite. Împreună cu poporul nu am acceptat-o ca definitivă și nici nu o vom accepta-o niciodată.

Nu va fi liniște în acest colț al Europei și nu va fi dreptate în lume, cât timp nu se va face, sau nu își va face dreptate Poporul Român. Și se va face!. Acest lucru îl afirmă prin Mine și odată cu Mine toți acei care au vieți de jertfit /.../.

Fiindcă Poporul Român este gata de toate jertfele, dar așteaptă să i se înțeleagă jertfele și știe să respecte onoarea, dar așteaptă să i se respecte onoarea⁹.

În continuarea solemnității, secretarul general al ministerului Apărării, generalul Boițeanu Ioan – fostul comandant al Diviziei 3 Infanterie din perioada înăbușirii rebeliunii legionare – a dat citire decretului regal de decorare „cu diferite ordine pe ostașii răniți și pe cei care s-au distins”.

În acest timp „ofițerii delegați au așezat pe piepturile ostașilor decorațiile”. Solemnitatea decorării încheiate, a luat cuvântul comandantul Garnizoanei București, generalul Niculescu Cociu, care „a citit lista familiilor celor morți la datorie, precum și a ostașilor răniți. Toți, pe rând, au „trecut prin fața domnului general Ion Antonescu, care le-a înmănat plicurile cu sumele

⁹ *Ibidem*, f. 170-171.

începând de la 20.000 lei. Celor de la sate, care li s-au dat pluguri, le-au luat în primire, deoarece plugurile erau aranjate în Piața Victoriei¹⁰.

Solemnitatea a fost încheiată prin defilarea blocului de paradă și a fanfarelor militare reunite.

Anexa nr. 1: Lista eroilor Diviziei 3 Infanterie

- Căpitan medic: Ionescu Marin
- Plutonier T.R.: Marinescu Anghel
- Sergent major: Vasile I. Dumitru
- Sergenții: Burcea Ștefan, Gancea Pavel, Dogaru Ilie
- Caporal: Mărgineanu Gheorghe
- Fruntașii: Oprea Ioan, Grigorescu Ioan
- Soldații: Soare Ioan, Gane Ioan, Dinescu Ioan, Voicu Sandu, Torcatu Dumitru, Vasile Ștefan, Ștefănescu Constantin.

¹⁰ *Ibidem*, f. 17-172.

BOMBARDAMENTUL DE LA 1 AUGUST 1943 ȘI EFECTELE SALE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ

ALIN CALOPEREANU

În cadrul Conferinței de la Casablanca (14-23 ianuarie 1943), președintele american Roosevelt, prim-ministrul britanic Winston Churchill și Comitetul Unificat al Șefilor de Stat Major au convenit, între altele, executarea unei operațiuni aeriene de amploare, „Tidal Wave“, îndreptată împotriva zonei petroliere Valea Prahovei, cea mai importantă sursă de țiței natural de care dispunea Axa¹.

În România primele informații privitoare la bombardamentul ce se pregătea ajung abia la sfârșitul lunii iulie. Astfel, în Nota 2241 din 28 iulie 1943 a Secției a II-a, biroul 1 din cadrul Statului Major al Aerului se spunea că un informator din Turcia, cu relații în cercurile diplomatice aliate, care anunță că în curând trebuie așteptat un atac împotriva zonei petroliere din România (informația fusese aflată de la „un englez din ambasada britanică din Istanbul“, care nu a precizat motivele pentru care bombardamentul nu a avut loc deja, deși „existau posibilitățile tehnice“². Serviciul Secret de Informații confirmă informația, dintr-o altă sursă, care preciza că americanii intenționează să bombardeze în curând Valea Prahovei³. Întrucât aceste informații s-au dovedit reale, iar prima informație primită spunea că „se pregătește și bombardarea Constanței, între 7-15 august“, se aștepta ca și această informație să fie reală, fapt ce a dus la adoptarea unor măsuri de atenție sporită după cum aflăm din Nota 2429 din 7 august 1943 a aceluiași birou al Secției a II-a din cadrul Statului Major al Aerului⁴.

Celebra misiune „Tidal Wave“ („Valul Nimicitor“) a fost declanșată în ziua de 1 august 1943, aducând cu sine câteva elemente de tactică folosite pentru prima oară în atacurile aliate în Europa. Putem vorbi chiar de câteva recorduri pentru acea dată în ceea ce privește executarea atacului și anume: cel

¹ Aurel Pentelescu, *Duminica Neagră a Ploieștilui*, în Revista „Top Gun“, anul II, nr. 1, februarie 1999.

² Arhivele Militare Române, fond 5476, dosar 526, fila 426.

³ *Ibidem*, fila 427.

⁴ *Ibidem*, fila 433.

mai lung drum parcurs de o formație de bombardiere (1800 km cu o durată a misiunii de 11 ore și 16 minute) cu 1500 kg bombe/avion⁵, atacarea pentru prima dată a unui obiectiv apărut de Artileria Antiaeriană la joasă înălțime în Europa⁶.

Datorită noii tactici de atac la joasă altitudine, au fost întrebuințate și alte formații decât cele uzitate anterior în atacurile aeriene americane. S-a renunțat, cel puțin în regiunea obiectivelor la efectul propriu-zis al atacurilor de mare amploare americane, care se bazau pe menținerea sub orice condiție a zborului în mari formații cu siguranță de foc reciprocă (cum se întâmplase în cazul zborurilor la mare înălțime executate până în acel moment). S-a renunțat la formația de tip „Squadron“, înlocuind-o cu „Formația-Sețiune“, care urma să se desfășoare și să acționeze, în special în regiunea obiectivelor. În fiecare Sețiune s-au întrunit ca unități de atac „Elemente“ compuse din 3-4 avioane, care la începerea zborului razant acționează pe cont propriu și cărora li se repartizează pentru atac un complex de obiective comune. Noua tactică de atac și în special zborul comun al elementelor a fost exersată zilnic, timp de aproximativ o săptămână înaintea atacului (la aceste zboruri n-au luat parte gradele inferioare din cadrul echipajelor). Ca mare unitate tactică rămân Grupul, care păstra formația de zbor strânsă. Pentru apărarea împotriva unor eventuale atacuri de vânătoare s-a menținut formația de grup „Lead-Low-High“ (zbor la diverse înălțimi), la care totuși unitatea care zbura la aceeași înălțime nu a fost reprezentată printr-un Squadron, ci printr-o Sețiune⁷.

Pentru executarea atacului au fost folosite 5 Grupuri de Aviație Americane, care făceau parte din Armatele 8 și 9 Aeriene, dar care acționau în folosul Armatei 9 Aeriene Americane. Grupurile dotate cu avioane de tipul „B.24 Liberator“, aveau efective și misiuni diferite, după cum urmează: Grupul 376 (comandat de colonel K. Compton) - 24 avioane, Grupul 93 (comandat de colonel A. Baker) - 33 avioane, Grupul 98 (comandat de colonel Kane „Killer“) - 40 avioane, Grupul 44 (comandat de colonel Leon Johnson) - 35 avioane și Grupul 389 (comandat de colonel Jack Wood)⁸. Primele 4 Grupuri aveau drept țintă rafinăriile și instalațiile din Ploiești și din zona limitrofă, iar Grupul 389 a avut drept țintă rafinăriile și instalațiile din zona Câmpina.

După cum am amintit deja, declanșarea atacului din zbor razant, a reprezentat o noutate pentru toate unitățile participante. Începând cu 23 iulie 1943 toate unitățile participante au executat zboruri de antrenament în care au fost vizate însușirea noii formații și zborul razant. Vizoarele de lansare au fost special concepute pentru executarea bombardamentului din zbor razant. În timpul exercițiilor a fost specificată înălțimea coșurilor fabricilor din zona de

⁵ Idem, d. 525, fila 78-80.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem, fila 4-12.

⁸ Ibidem.

acțiune⁹. În decizia ca atacul să se dea la mică înălțime s-a contat pe unități antiaeriene mult mai ușoare în regiunea obiectivelor, voind să le împiedice înșurător acțiunea lor prin zboruri joase și prin acțiunea armelor de bord. S-a crezut că prin înălțimea de zbor joasă, neașteptată, în regiunea obiectivelor, să inducă în eroare și să anihileze aviația de vânătoare. Tot prin executarea zborului la mică înălțime se urmărea mărirea preciziei de lovire a bombelor lansate. Au fost luate în considerare și greutatea relativ la întreținutarea avionului „B.24 Liberator” căruia îi lipseau maniabilitatea, viteză prea mică pentru evitarea Antiaerienei calibru ușoară, blindaj insuficient, protecție insuficientă a echipajului; dar s-a mizat până la urmă pe precizia mai mare a bombardamentului, opoziția neglijabilă a Artileriei Antiaeriene calibru mic, pîcălirea aviației de vânătoare, cruțarea civililor¹⁰. După cum vom vedea, decizia de a executa atacul la joasă înălțime va fi fatală multor aviatori americani.

Conform Ordinului de operații al Grupului 389, în dimineața zilei de 01 august 1943, ora 6 (ora Bucureștiului) a început decolarea de pe sistemul aerodromurilor Benghazi-Berka. Secțiunile conducătoare s-au întâlnit în jurul orei 8,30 în regiunea de adunare (sectorul de coastă lung de 70 km al traseului de zbor Benghazi-Briana-Focra) la o înălțime de circa 1500 m. La 200 km Nord de Benghazi a început înălțarea înceată a formațiilor astfel că la traversarea Insulei Corfu (11,47) au atins înălțimea de 3000 m. Cea mai mare înălțime (5000 m) a fost atinsă la 12,30 în apropierea lacurilor Ochrida și Presba. Din acest punct a început coborârea, traversând Dunărea la o înălțime de 3000 m. De la Pitești s-a zburat la înălțimea atacului până la „Inițial Point” Ploiești, de unde elementele au acționat pe cont propriu. Punctul de adunare pentru zborul de înapoiere: Balta Potelul. În documentele capturate întâlnim o hartă cu însemnarea traiectului de zbor cu 11 fotografii ale terenului: Vârful sudic al insulei Corfu (11,47), Strâmtoarea maritimă din Vârful de N-E al Insulei Corfu, Vârful Continentului, Trecerea peste orașul Karitzza, trecerea pe lângă muntele Karadzika, trecerea peste Dunăre, între Skoplie și Veles, trecerea peste Craiova și trecerea peste Ploiești. După atacul propriu-zis, traiectul de zbor a fost: Balta Potelul-Dunăre (3000 m)-Berkovista-Colțul sudic al Insulei Corfu-Tocra-Regiunea Berghazi.

Terenurile de aterizare repartizate erau: Grupul 93 Terria, Grupul 376 Berka, Grupul 98-Lete, Grupul 44 Benina etc. Pentru orice eventualitate se mai pregătiseră aerodromurile: Cairo West, Lydda, St. Lean, Nicosia și o listă a aerodromurilor turcești, dar numai în caz de strictă necesitate¹¹.

Pe teritoriul național, în zona Calafat-Bistrețul sunt semnalate la 12,40

⁹ *Ibidem*, fila 48-52.

¹⁰ *Ibidem*, fila 78-80.

¹¹ *Ibidem*, fila 4-12.

100 avioane. Primul val a fost semnalat de postul de pândă Măceșul (Dolj), 48 avioane, pe direcția N-E la o altitudine de 1000 m. Acest val a fost ulterior semnalat de P.P. Slatina. Al doilea val anunțat la 13,38 de P.P. Călina (Vâlcea) cu direcția V-E. Primul val urmează ruta comunicată de postul Măceșul, Slatina, Pitești atinge liziera de Vest a Bucureștiului, după care se îndreaptă spre Ploiești. Antiaeriana din București deschide focul dar fără rezultate. O parte din avioanele acestui val, au fost ulterior semnalate în regiunea Giurgiu. Al doilea val urmează ruta: 15 km N Slatina-Pitești-Găiești-Ploiești-Câmpina-Târgoviște¹².

Atacul asupra Ploieștiului a avut loc între 13,49-16,16. La 13,15 se dăduse „Atenție mărită pentru unitățile de Artilerie Antiaeriană” iar la 13,15 s-a dat „Alarma pentru baterii și oraș”¹³. Baloanele de protecție au fost înălțate la altitudinea de 2000 m la ora 13,45¹³.

De fapt atacul asupra Ploieștiului a fost executat în 3 valuri (2 dinspre Sud de Ploiești și un val dinspre Vest de Ploiești), iar Câmpina a fost atacată într-un singur val¹⁴.

Obiectivele vizate erau în general obiective militare și în special rafinăriile. Concluzia rezultatelor obținute de atacul american asupra zonei petroliere sunt următoarele: s-a pierdut 45% din capacitatea totală de distilare (anterior se folosea 50% din capacitate, ceea ce înseamnă o rezervă de 5%) Din capacitatea totală de cracare s-a pierdut 40% (față de capacitatea utilizată anterior, pierdut 15%)¹⁵.

Pierderile americanilor deasupra României se cifrează la 32 avioane (întâlnim surse plecând de la 27 avioane,¹⁶ până la pierderi totale de 53 avioane¹⁷). Considerăm că cifra de 32 avioane este mai apropiată de adevăr, deoarece prizonierii americani declară că pe drum au mai căzut câteva avioane, iar din nota informativă bulgară, pe drumul de întoarcere au avut loc atacuri sporadice în Bulgaria, iar la intervenția aviației de vânătoare bulgare au mai fost pierdute 4 avioane etc.¹⁸.

Într-o situație întâlnim 36 avioane (4 probabile) americane doborâte din care unul reparabil în 2 luni și jumătate la Uzinele I.A.R., din care 8 avioane doborâte de aviația română, 12 de aviația germană și 15 de artileria antiaeriană și baloanele de protecție. Din această situație rezultă că germanii au pierdut: 2 morți din cadrul unităților de aviație, 4 morți și 25 la unitățile de Artilerie Antiaeriană, 1 rănit la unitățile de ceață, 2 morți și 45 răniți la unitățile de

¹² *Ibidem*, fila 158-166.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, fila 167-175.

¹⁶ *Ibidem*, fila 123.

¹⁷ Aurel Pentelescu, *op. cit.*

¹⁸ Arhivele Militare Române, fond 5476, dosar 525, fila 123.

Apărare pasivă și pompieri; românii au pierdut în zona obiectivului 1 mort, 1 rănit la unitățile de aviație, 10 morți și 25 răniți la unitățile de Artilerie Antiaeriană. Unitățile române au pierdut 1 avion „Me-110” și 1 avion „I.A.R. 80” distruse; 1 avion „I.A.R.80” și 1 avion „Me-109” aterizate forțat (recuperabile). Germanii au pierdut 2 „Me-110” și 1 „Me-109” distruse și 5 „Me-110” și 4 „Me-109” avariate,¹⁹ (deși am dat situația care prezintă cifra de 36 avioane americane doborâte pe teritoriul român, ulterior au fost numărate numai 32 epave). Americanii au pierdut în România 105 morți și 70 răniți. Unitățile române și germane au făcut 64 respectiv 46 prizonieri (ulterior și prizonierii capturați de germani au fost predați autorităților române)²⁰.

După cum spune și titlul lucrării de față, atenția principală în cazul pagubelor se va îndrepta asupra județului Argeș, deși pierderile suferite de acest județ sunt incomparabil mai mici decât cele din județul Prahova (de exemplu în Ploiești au fost 95 morți și 194 răniți, în Câmpina 6 morți și 14 răniți etc.).

După cum am amintit anterior, coborârea avioanelor la înălțimea de atac s-a făcut în zona orașului Pitești. Deși pare incredibil, în documentele centrale nu am întâlnit informații potrivit cărora orașul Pitești ar fi fost apărat măcar cu o baterie de artilerie antiaeriană. Într-un tabel cu alarmele aeriene de pe teritoriul României cu ocazia atacului din 1 august 1943, nici măcar o localitate din județul Argeș nu a fost alarmată. Înclinăm totuși să credem că nu au fost consemnate alarmele aeriene din județ, nu au fost anunțate, deoarece în nota informatorului din Argeș nr. 678 din 12 august 1943 nu este consemnată nici o problemă în ceea ce privește alarmarea²¹.

Deși, în anchetele efectuate în rândul prizonierilor, s-a declarat că atacul a încercat să protejeze cât mai mult populația civilă, mai ales pe drumul de întoarcere de la obiectiv, au fost bombardate numeroase localități fără nici un interes strategic pentru aliați.

Și în județul Argeș au existat numeroase astfel de cazuri din care amintim: Bombardament asupra gării Stolnici (2 magazine incendiate și calea ferată distrusă pe o lungime de 50 m); Explozia unor bombe lângă gara Burdea care au acoperit cu pământ calea ferată pe o lungime de 200 m; în comuna Rociu au fost lansate bombe care au distrus case și au avariat alte 2 case.

Deasupra unor localități din Argeș, au fost lansate bombe, dar din fericire nu au mai făcut alte pagube; Gara Rociu (5 bombe) Gara Slobozia (3 bombe), Gara Inotești (2 bombe), Gara Rădești (2 bombe) etc.²².

Din nota informatorului din Argeș nr. 678/12 august 1943 adresată Statului Major al Aerului, au fost completate datele din prima situație înaintată,

¹⁹ *Ibidem*, fila 167-179.

²⁰ *Ibidem*, fila 40.

²¹ *Ibidem*, fila 11.

²² *Ibidem*, fila 193.

după cum urmează:

În Pitești a explodat o bombă incendiară lângă Manutanța Garnizoanei, către Pădurea Trivale, dare care nu a făcut pagube.

Gara Stolnici a fost bombardată fiind incendiate 2 magazine cu turte de floarea soarelui, avariate: Oficiul P.T.T., 2 case, 2 boi uciși și 11 vagoane de marfă. Linia ferată a fost distrusă pe o lungime de 50 m, la 200 m de Podul peste Vedea. Soldatul care făcea de pază la pod a fost rănit. Din echipa sosită pentru demontarea bombelor neexplodate au mai fost omorâți 2 soldați și un maior care călătorea cu trenul de la Craiova la București și care a coborât, circulația fiind oprită, și s-a dus la locul unde se făcea demontarea.

În comuna Hârsești au fost lansate bombe incendiare și explozive cu întârziere, care au făcut câteva victime (2 morți și 3 răniți) și au distrus 130 m.l. de linie. În comuna Rociu, bombele căzute au făcut câțiva răniți dar din echipa sosită pentru demontarea bombelor neexplodate (elevi ai Școlii de Subofițeri de Geniu Găiești) 2 elevi au fost uciși și alții răniți.

Pe proprietatea domnului Gheorghe Brătianu din comuna Rătești și comuna Căteasca au fost rănite numai vite.

Bombe au mai fost lansate și în comunele Cornățel, Buzoiești, Ionești și Vulpești, fără pagube notabile. De remarcat că în comuna Buzoiești au fost lansate pachete cu plăci și tuburi incendiare²³.

În total în județul Argeș s-au înregistrat pagube de peste 5.000.000 lei în urma bombardamentului de la 1 august 1943²⁴.

De fapt atacul aerian de la 1 august 1943 nu și-a atins scopurile, iar pentru forțele armate române din apărarea teritorială a fost primul examen din multe pe care le va avea de dat. În urma acestui atac s-au descoperit și s-au remediat o parte din problemele Serviciului de Pază și Pândă, precum s-a constatat și slaba pregătire a populației în cazul măsurilor de Apărare Pasivă (de exemplu la Câmpina o parte dintre răniți nu s-au adăpostit sau au ieșit din adăposturi pentru a privi bombardamentul)²⁵. Insuficiența mijloacelor de Apărare Pasivă și de Pompieri și-a spus cuvântul, astfel că Secțiile de Pompieri de la Pitești și Câmpulung au fost trimise la Târgoviște pentru a ajuta la stingerea incendiilor de la Bucșani²⁶.

Tot cu ocazia bombardamentului de la 1 august 1943 s-a constatat că este nevoie de completarea sistemului de pândă radio pe aliniamentul Curtea de Argeș - Pitești - Roșiorii de Vede - Zimnicea, deziderat supus aprobării mareșalului în ședința de colaborare la care a luat parte și Comandamentul Aero German în România, hotărându-se ca, Comandamentul Aero German să

²³ *Ibidem*, fila 11.

²⁴ *Ibidem*, fila 324-325.

²⁵ *Idem*, d. 573, fila 323.

²⁶ *Idem*, d. 525, fila 198.

treacă la instalarea liniei respective²⁷.

În decursul bombardamentelor aliate asupra principalului furnizor de combustibil al Axei, jud. Argeș a reprezentat o veritabilă poartă în calea invadurilor aeriene, locuitorii fiind în permanență amenințați de atacurile din ce în ce mai dese împotriva României.

²⁷ Idem, d. 673, fila 327.

PARTICIPAREA DIVIZIEI 3 INFANTERIE DIN PITEȘTI LA MANEVRELE DE LA CINCU DIN TOAMNA ANULUI 1943

CORNEL CARP

În vara anului 1943, bătălia de la Kursk-Ohrel desăvârșea marea cotitură în desfășurarea celui de-al doilea război mondial pe principalul teatru de operațiuni militare din Europa, marcând falimentul strategiei ofensive germane și trecerea definitivă a inițiativei strategice în mâinile Înalțului comandament sovietic. Contraofensiva declanșată de Armata Roșie în zona Kursk-Ohrel s-a transformat apoi într-o ofensivă generalizată ale cărei componente principale au fost operațiile Kalinin – ce marca începutul eliberării Bielorusiei, Briansk și Dombass, în urma cărora trupele sovietice au înaintat pe un front de peste 450 km. La 30 septembrie 1943 Niprul fusese atins de trupele frontului Voronej. Trupele germane și aliații lor au fost constrânse la o permanentă retragere. La acea vreme, mareșalul Antonescu își exprima fără rezerve îngrijorarea față de evoluția situației fronturilor și în aceeași măsură scepticismul în ceea ce privește șansa echilibrării raporturilor de forțe.

Deciziile politico-militare ce urmau a fi luate în perioada următoare, cu consecințe grave pentru situația României, tindeau tot mai mult spre crearea cadrului necesar ieșirii României din război și trecerea de partea Națiunilor Unite. Demersurile diplomatice ce se făceau pe diverse canale cu marile puteri din coaliția antinazistă aveau fie girul mareșalului, fie se desfășurau sub directă conducere a Ministerului Afacerilor Externe. Obiectivul principal era semnarea armistițiului în condiții favorabile pentru statul român și trecerea de partea Națiunilor Unite. Măsurile politice amintite mai sus au fost completate cu măsuri militare, ale căror scopuri erau pregătirea trupelor din interiorul țării pentru a riposta la eventualele atacuri determinate de această decizie, cât și, la un nivel mai mare, întărirea operațiunii de acoperire a granițelor de vest ale țării.

Un rol deosebit de important, în contextul deciziilor militare l-a avut organizarea manevrelor de la Cincu din luna noiembrie 1943. Misiunea de a pregăti și prezenta temele tactice propuse a fost dată, din ordinul expres al

mareșalului Diviziei 3 Infanterie din Pitești.

Cel puțin două au fost motivele pentru care acestei mari unități i-a revenit dificila misiune. Retrasă de pe front în toamna anului 1941, după ce participase la luptele pentru eliberarea sudului Basarabiei și la operația de cucerire a Odessei, divizia a fost cantonată în garnizoanele de reședință. În perioada celor doi ani ce trecuseră de la revenirea în țară s-au făcut eforturi mari pentru a se recupera pierderile mari în tehnică de luptă, armament individual și efective avute pe timpul primei campanii. Pe de altă parte mareșalul Ion Antonescu, el însuși comandantul acestei divizii între anii 1934-1937, îi acordase excelente calificative pentru modul cum acționase pentru lichidarea rebeliunii legionare din luna ianuarie 1941.

Divizia 3 Infanterie nu era la prima activitate de acest gen. În anul 1938 a mai organizat o manevră tot în zona Cincu, iar pe timpul operației Odessa, aflată sub comanda generalului Șteflea în rezerva generală, a organizat în luna octombrie 1941 o aplicație pe timp de noapte cu rezultate unanim apreciate de participanți.

La 5 august 1943 ordinul transmis la divizie prevedea ca aceasta, cu efectivele complete, întărită cu o Escadrilă de aviație bombardament Stukas, un batalion de care de luptă și un divizion de artilerie grea moto să execute mobilizare generală. Urma deplasarea în zona Cincu unde va pregăti și prezenta două aplicații de luptă demonstrative. Acestea urmau să fie prezentate în două serii, începând cu 1 octombrie 1943, fiecare dintre ele fiind asistate de 140-150 de colonei și generali, comandanți de unități, mari unități și comandamente.

Temele aplicațiilor au fost stabilite de Direcția manevrelor din Marele Stat Major în acord cu comandantul diviziei. Acestea, zona de desfășurare, cât și intervențiile făcute de mareșalul Ion Antonescu pe timpul prezentării lor au evidențiat scopul politico-militar urmărit: dislocarea unor mari unități cu efective de război în zona Făgăraș-Sighișoara pentru acoperirea frontierei de stat vremelnic cu Ungaria. Cum la acea vreme atât România cât și Ungaria erau aliații Germaniei, iar aceasta dispunea încă de suficiente resurse pentru a rezista, și spera încă în câștigarea războiului, scopurile militare evidențiau faptul că se lua în calcul la modul cel mai serios, încă din toamna anului 1943 posibilitatea trecerii României în tabăra Națiunilor Unite.

Manevrele erau compuse din cinci momente distincte, astfel:

1. Lupta pentru recunoașterea avangardei inamicului – exercițiu executat cu muniție de manevră și focuri de artilerie marcate cu petarde.
2. Angajarea luptei cu inamicul de către grupări de forțe din primul eșalon – exercițiu cu focuri reale de infanterie și artilerie.
3. Trecerea la ofensivă de pe baza de plecare, sprijinită cu care de asalt și o escadrilă de aviație de bombardament Stukas.

4. Trecerea la apărare a diviziei din contact nemijlocit cu inamicul – exercițiu marcat, de asemenea, cu focuri reale de infanterie și de artilerie.

5. Consolidarea apărării și executarea unui contraatac cu eșalonul doi de divizie.

După mobilizare, încheiată la data de 1 septembrie, divizia s-a deplasat în zona de aplicații. Atât mobilizarea cât și deplasarea, dar în mod deosebit executarea temelor tactice s-au constituit într-o misiune extrem de dificilă. Atât artileria grea, cât și escadriila Stukas au folosit bombe reale pentru distrugerea cazematelor și amenajările genistice ce marcau inamicul.

Comandant al diviziei fusese numit în urmă cu două luni generalul de brigadă Corneliu Calotescu, revenit la comanda trupei după ce fusese timp de trei ani guvernatorul nordului Bucovinei, ofițer de excepție al armatei române, distins cu ordinul „Mihai Viteazul” în primul război mondial, își făcuse stagiul de comandă în cadrul diviziei, parcurgând toate funcțiile de la comandant de pluton la cea de comandant de divizie. El era secondat de un excelent stat-majorist, cu o mare experiență tactică, șeful de stat major al diviziei, locotenentul-colonel Marin Ionescu.

Manevra dura 8 zile pentru fiecare serie. În seria a doua au participat regele Mihai și mareșalul Ion Antonescu. Acesta din urmă a declarat cu acest prilej că, în eventualitatea terminării războiului, armata română va reveni în țară prin Ardealul de Nord. Pentru organizarea și prezentarea manevrelor s-a primit un sprijin nemijlocit din partea Corpului 7 Armată comandat de generalul Florea Mitrănescu, cu sediul la Sibiu.

Au participat următoarele unități și subunități:

- comanda diviziei și subunitățile de comandament.
- Regimentul 1 vânători „Principele moștenitor Ferdinand” din Pitești.
- Regimentul 4 Dorobanți Argeș-Pitești.
- Regimentul 30 Dorobanți Muscel-Câmpulung.
- Regimentul 6 Artilerie din Curtea de Argeș.
- Regimentul 15 Artilerie din Călărași.
- 1 escadron de cavalerie.

În total efectivele s-au cifrat la numărul de 15.000 de ostași. Din partea Marelui Stat Major a răspuns de organizarea și desfășurarea manevrelor generalul Ilie Șteflea, fost comandant al diviziei în luptele din anul 1941. Toți participanții au subliniat că au fost singurele manevre organizate de către o mare unitate la nivel național cu efective complete la război și cu trageri reale. De asemenea, ei au apreciat cu calificativul maxim calitatea acestor manevre. Regele Mihai și mareșalul Ion Antonescu au adus mulțumiri tuturor ostașilor.

Ideile exprimate pe timpul desfășurării exercițiilor au evidențiat preocupările factorilor militari de decizie pentru întărirea apărării granițelor de vest ale țării, dar și pentru ducerea mai departe a acțiunilor ofensive care să

elibereze teritoriul pierdut în urma Dictatului de la Viena. În acest context se evidențiază cu claritate faptul că opțiunea mareșalului Ion Antonescu și a celor din anturajul său privind ieșirea României din război și trecerea de partea Națiunilor Unite, nu mai era demult o posibilă alternativă, ci se contura ca singura soluție de salvare a țării.

REGELE MIHAI ÎN CONUL DE UMBRĂ AL MAREȘALULUI ION ANTONESCU

AURELIAN TEODORESCU

Mulți, foarte mulți români din generația Mareșalului Ion Antonescu și-au servit cu credință și devotament țara în momentele hotărâtoare prin care a trecut. Dar mai mult decât el, nimeni. Roși de invidie sau incapabili să-l priceapă și să-l prețuiască la justa lui valoare, unii dintre contemporanii săi au avut despre Mareșalul Ion Antonescu păreri dintre cele mai eronate. Pentru aceasta era nevoie de privirea așezată a unui expert. Una din puținele persoane care au avut această rară însușire a fost Monseniorul Andrea Cassulo, Nuntiu Apostolic în România. Din cele expuse în Raportul pe care-l trimitea Cardinalului Maglione, la 25 octombrie 1940, rezulta că era un bun cunoscător de oameni, că știa să-i observe și să-i judece în egală măsură. Iată ce scria el, de pildă, despre Mareșalul Ion Antonescu în acest raport: „Este un soldat în adevăratul sens al cuvântului. Simplu în comportare, stăpân pe vorbă, dar precis și clar. Are un caracter franc, este cinstit și drept, de toți recunoscut. Nu vrea decât binele țării sale și face eforturi să îndrume diferitele instituții administrative de stat în adevăratul simț al datoriei, al sacrificiului, al justiției. Într-un cuvânt, dorește să reconstruiască moral, cetățenesc, politic, națiunea dezolată pentru evenimentele întâmplate în ultimele timpuri, printr-o deprimare profundă”.

Din multitudinea de probleme și direcții posibile de abordare a personalității și operei Mareșalului Ion Antonescu, nu fără greutate, ne-am propus să ne oprim asupra unui aspect fundamental și anume asupra raporturilor sale cu Regele Mihai. Înainte de a trece la analiza și prezentarea lor, am socotit că a clarifica dacă el a fost sau nu monarhist este datoria noastră cea dintâi. Deși despre Mareșal s-au scris numeroase lucrări și studii, cel mai clar și mai precis răspuns în această privință ni l-a oferit tot el. „Frați români – spunea acesta într-un Apel către țară din 9 septembrie 1940 –, fac din inima

¹ Ion Dumitriu-Snagov, *România în diplomația Vaticanului, 1939-1944*, Editura Gramond, București, 1991, p. 113.

mea îndurerată un apel să uitați totul și să vă strângeți în jurul tânărului și iubitului nostru Rege, să intrați în ordine și să vă puneți pe muncă”². Într-o primă aproximație am stabilit, așadar, că a fost monarhist. Să facem un pas înainte. A fost el monarhist oricum și în orice fel de condiții? În mod indiscutabil, nu. Dovada că la 5 septembrie 1940, după o dramatică discuție, i-a cerut lui Carol al II-lea să abdice și să părăsească țara³.

Seduși de aparențe, prea mult s-au întrebat istoricii ce fel de dictator a fost Mareșalul Ion Antonescu?, și prea puțin: care au fost urmările guvernării sale în planul dezvoltării social-economice a țării. Dacă în ceea ce privește caracterul și natura regimului politic din România în anii 1940-1944 s-au făcut importanți pași înainte, în sensul că cel puțin după rebeliunea legionară din ianuarie 1941 nu se mai poate vorbi nici într-un caz că acest regim a fost de dictatură fascistă, în cea de-a doua direcție de cercetare lucrurile se pare că înaintează ceva mai anevoios. În ce ne privește, îndrăznim să spunem că dictatura Mareșalului Ion Antonescu a fost o dictatură de un fel deosebit. Pentru a ne face cât mai bine înțelegeți, vom lua la întâmplare câte un exemplu din două domenii diferite de activitate. Sporirea producției agricole este, după cum se știe, urmarea firească a mai multor factori, printre care și creșterea gradului de dotare a agriculturii cu mașini și unelte perfecționate. Or, trebuie să menționăm că în afara celor 1306 tractoare importate de firmele particulare, numai până în septembrie 1943, prin Institutul Național al Cooperăției, s-au importat 3870 tractoare, 3890 pluguri de tractoare, 14200 grape, 5600 semănători, 70852 pluguri cu tracțiune animală, 550 selectoare, 530 motoare, 40230 prășitori, 1050 tractoare, 1480 secerători-legătoare, 1300 secerători, 682 batoze, 600 grape cu discuri, 115 prese de paie, ca să nu mai vorbim de cele mai bine de 11000 tone de mașini și unelte agricole fabricate în țară⁴. Să mai dăm încă un exemplu. De această dată din domeniul învățământului. Simplu confruntare a investițiilor făcute în școli, laboratoare, clinici și cămine studențești în primii doi ani ai regimului Antonescu cu cele din perioada 1920-1940, este suficientă pentru a constata o modificare de optică față de problemele școlii. Astfel, dacă în anii 1920-1940 s-au investit doar 1.586.821.273 lei pentru construcții, reparații și înzestrări de așezăminte școlare, în numai doi ani această sumă a fost de 2.117.398.646 lei⁵. Chiar și numai din aceste exemple credem că s-a desprins un fapt, pe care unii cercetători ori l-au ignorat, ori l-au expediat cu prea multă ușurință. Faptul este acesta: în pofida situației grele în care se găsea țara, ca urmare a grelelor

² *Generalul Ion Antonescu, Către românii... Chemări-Cuvântări-Documente. La o răscruce a istoriei*, ed. amiral Dan Zaharia, București, Socec&Co., 1941, p. 29.

³ *Președinția Consiliului de Miniștri, Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941*, București, 1941, p. 45.

⁴ *Trei ani de guvernare. 6 septembrie 1940-6 septembrie 1943*, București, Imprimeriile Statului, 1943, p. 80.

⁵ Direcția Generală a Arhivelor Naționale Istorie Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul Militar, dosar 524/1942, f. 19.

pierderi teritoriale din vara și toamna anului 1940 și, mai ales, a uriașului efort economico-financiar pentru susținerea războiului pe frontul din răsărit, Mareșalul Ion Antonescu a reușit redresarea economiei naționale, stabilizarea leului și, nu în ultimul rând, oprirea procesului de degradare a condițiilor de viață ale populației. Toate acestea ne îndreptățesc să credem că, într-adevăr, dictatura Mareșalului Ion Antonescu a fost ceea ce mai nou se numește în gîlînța politică o dictatură de dezvoltare. Nu trebuie să se înțeleagă de aici că toate problemele au fost rezolvate. Departate de noi un asemenea gînd. Ceea ce vrem să se rețină este meritul său de a fi sesizat aceste probleme și, mai ales, de a fi acționat, cu mijloace specifice desigur, în direcția soluționării lor. „Două scopuri voi urmări în zilele care mi-au mai rămas să trăiesc – spunea el Regelui Mihai în cursul primei audiențe ce i s-a acordat –: Întâi, ridicarea morală a acestui popor din mocirla în care s-a sbătut atîția ani, cum și unirea tuturor românilor împrejurul ideii de cinste, muncă și dreptate... În al doilea rând, repunerea țării în drepturile ei veșnice”⁶. Rari sunt oamenii care să fi fost pătrunși de sentimentul răspunderii și să fi respectat angajamentele luate cu sfințenia cu care a făcut-o Mareșalul Ion Antonescu. Într-adevăr, în tot ce a întreprins n-a avut în vedere decât numai țara, n-a existat decât numai pentru ea. Nu vom expune nici măcar sumar concepția sa în această privință, despre care suntem în drept să presupunem că fiecare are o vagă idee. Ne vom îngădui totuși să amintim, pentru înprospătarea memoriei, și ca puncte de reper, unele din ideile sale despre statul etnocratic de tip totalitar. „Eu nu sunt decât un soldat – avea să declare Mareșalul Ion Antonescu la una din întrevederile avute cu Adolf Hitler. Astfel fiind, eu pot crede în reorganizare, da niciodată în revoluție. Iertați-mi scepticismul în materie ideologică, dar mă îndoiesc ca un sistem politic poate rezolva multiplele probleme puse de nevoile existenței unui popor. El seamănă mai curînd cu un sac prea mic în care încerci a îndesa un corp viu. Când îl bagi cu capul, este partea inferioară care rămîne afară, când îl pui în picioare, pieptul și capul nu se pot acoperi. Astfel, pentru mine singurul lucru indispensabil pentru viața unui popor este instrumentul care garantează ordinea, siguranța și liniștea” – „Este definiția statului polițist“, l-a întrerupt Hitler. – „Dacă voiți, a replicat Antonescu, dar poliția și armata trebuie să fie suficient de tari pentru a impune prin orice mijloc ordinea care este un minim indispensabil pentru munca unui popor. Problemele care se pun după ce acest minim indispensabil este asigurat, pot fi rezolvate prin eforturile unei echipe de tehnicieni competenți. Am găsit întotdeauna absurda practică politică care impune unui departament pe șeful unui grup parlamentar sau unui demagog, în loc să aleagă persoane competente”⁷.

Ce rol îi era rezervat Regelui Mihai în acest cadru de referință? aceasta

⁶ *Pe marginea prăpastiei...*, p. 77.

⁷ Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Le III-e homme de l'Axe*, Editions de la Couronne 1950, p. 74-75.

este o altă problemă asupra căreia am dori să ne oprim. Chiar și la o analiză extrem de sumară a concepției Mareșalului Ion Antonescu despre necesitatea asanării monarhiei în cadrul programului său de redeșteptare națională, urmări evoluția evenimentelor politice este absolut obligatorie. Și aceasta pentru că numai cunoscând bine situația, ne putem da seama de viziunea și curajul de care a dat el dovadă atunci când a acceptat să preia puterea. Să reamintim câteva dintre acestea. Grav compromis prin politica pe care a promovat-o, în încercarea de a-și salva tronul, în dimineața zilei de 5 septembrie 1940, la ora 4, Carol al II-lea suspenda Constituția din februarie 1938 și dizolva Corpurile legiuitoare⁸. Câteva ore mai târziu, prin Decretul nr. 3053, Mareșalul Ion Antonescu era „investit cu depline puteri pentru conducerea Statului român“, iar Regele își mai rezerva următoarele prerogative: era capul oștirii; avea dreptul să bată moneda; conferea decorații; grația, amnistia și reducea pedepsele; primea și acredita ambasadori și miniștri plenipotențari; încheia tratate; modifica legile organice; numea ministrii și subsecretarii de stat prin decrete-regale contrasemnate de Președintele Consiliului de Miniștri⁹. De aici și până la abdicare nu mai era decât un pas. Și acest pas va fi făcut în dimineața zilei de 6 septembrie 1940. La ora 8, noul Rege depunea jurământul, care suna astfel: „Jur credință Națiunii române. Jur să păzesc cu sfințenie legile Statului. Jur să păzesc și să apăr ființa Statului și integritatea teritorială a României. Așa să-mi ajute Dumnezeu“¹⁰. Așa cum avem să explice câteva zile mai târziu chiar Mareșalul Ion Antonescu, în noua sa formulă jurământul regal avea menirea să sublinieze ca „pe viitor națiunea va trece întotdeauna înaintea Regelui“¹¹.

Saltul pe care Mareșalul Ion Antonescu îl face de la faza de monarhist din convingere în anii primei tinereți la cel de monarhist din necesitate în anii maturității, el îl explică prin impactul pe care l-au avut asupra lui afacerile frauduloase ale camarilei regale. „Una din cauzele care au constituit pentru mine o problemă importantă încă de când eram tânăr – mărturisea Ion Antonescu la ședința Consiliului de Miniștri din 7 septembrie 1940 – provenea din cauza clicii care se adunase în jurul Tronului“¹². Acesta este și motivul pentru care Regele nu mai trebuia, în opinia lui, să se mai amestece „în nici o problemă a Statului“. De acum încolo, o spune el răspicat, rolul acestuia trebuia să fie pur și simplu simbolic¹³.

Sesizând mai bine ca alți oameni politici ai vremii sale înțelesul evoluției

⁸ „Monitorul Oficial“, Partea I, nr. 205 din 5 septembrie 1940.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Pe marginea prăpastiei...*, p. 76.

¹¹ „Timpul“ din 14 septembrie 1940.

¹² Arhivele Naționale ale României, Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol. I (septembrie-decembrie 1940), ediție de documente realizată de Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici, București, 1997, p. 2.

¹³ *Ibidem*, p. 2-3.

noastre istorice, Mareșalul nu excludea nici posibilitatea dispariției monarhiei. „Regele – spunea el miniștrilor săi în aceeași ședință din 7 septembrie 1940 – rămâne un simbol. El nu are dreptul să se amestece și nu are dreptul, chiar dacă va fi o capacitate, Regele de mâine – dacă această instituție se va mai păstra, în furtuna care a răsturnat toate tronurile din Europa –. El trebuie să rămână în cadrul pe care l-am hotărât. Nu mai putem primi mentalitatea din Antichitate sau mentalitatea din Evul Mediu, că El este o ființă providențială pe pământ, că este reprezentantul lui Dumnezeu, de care este inspirat”¹⁴.

Dincolo de o corectă înțelegere a necesității depășirii unor reprezentări mistice despre instituția monarhică, aceste cuvinte s-au dorit a fi, totodată, și un sever avertisment pentru tânărul suveran în cazul în care ar fi intenționat cumva să-și redobândească prin forță privilegiile pierdute ale înaintașilor săi. Intenția declarată a Mareșalului nu era, așadar, înlăturarea monarhiei, cel puțin în acel moment, ci împingerea ei în zona decorativului, a lui „domnește, dar nu guvernează”. Dar nu numai nevoi de ordin politic l-au obligat pe Mareșal să acționeze cu atâta forță, cu atâta hotărâre, pentru despuierea monarhului de cele mai importante drepturi ale sale, ci și faptul că pentru el urmașul la tron a lui Carol al II-lea, era încă un copil, cu un serios deficit de cultură și educație, ce-l împiedica să se ridice la înălțimea demnității pe care o avea. Nu este lipsit de importanță, credem, să arătăm că însuși Directorul de Studii al tânărului Rege, maiorul Mircea Tomescu, îl avertiza pe Mareșal că „lipsuri mari și îngrijorătoare se pot descoperi cu ușurință în cultura, în educația și chiar în starea fizică a Majestății Sale”¹⁵. Toate aceste lipsuri el le explica prin climatul extrem de nefavorabil în care crescuse Mihai la Palat după îndepărtarea Reginei-mamă și venirea Elenei Lupescu. Așa stând lucrurile, arăta mai departe maiorul Mircea Tomescu, se impunea trecerea deîndată la înfăptuirea unui program de măsuri în vederea inițierii elevului său „în rolul” de Rege¹⁶. De aceasta inițiere urma să se ocupe nemijlocit Mareșalul Palatului. Printre altele, acesta trebuia „să explice Majestății Sale legile, să-l informeze asupra evenimentelor politice, să-i dezvolte interesul pentru treburile și rosturile Regelui în cadrul prerogativelor sale și să-l familiarizeze cu uzanțele și protocolul audiențelor și altor relații oficiale de care este dotat. Fiecare decret sau act ce se prezintă pentru semnat Majestății Sale, va trebui să constituie pentru Mareșalul Palatului un prilej de a-i face o adevărată lecție de cunoaștere și înțelegere a drepturilor și datoriilor unui Rege”¹⁷.

Ar mai trebui, poate, să adăugăm, că atât de puternică era convingerea Mareșalului că Majestatea Sa Mihai nu avea pregătirea necesară pentru a fi Rege încât nu s-a sfiit să facă publică această convingere. „Generalul

¹⁴ *Ibidem*, p. 12.

¹⁵ A.N.I.C., fond P.C.M. Cab. Militar, dos. 217/1940, f. 2.

¹⁶ *Ibidem*, f. 5.

¹⁷ *Ibidem*.

Antonescu – se arăta în telegrama prin care o invita pe Regina-mamă Elena să se reîntoarcă în țară – vă roagă respectuos să luați primul tren și să veniți cu un minut mai devreme lângă prea tânărul Rege al țării, spre a-i completa educația pe care patria noastră și a lui i-o dorește fierbinte”¹⁸. Numai așa se explica de ce, în dimineața zilei de 6 septembrie 1940, odată cu urcarea Marelui Voievod Mihai pe tron, Mareșalul va proceda la o nouă reevaluare a prerogativelor regale. Spre deosebire de Decretul din 5 septembrie 1940, prin noile decrete din 6 septembrie 1940¹⁹ și, respectiv, din 8 septembrie 1940,²⁰ Regele nu mai avea dreptul să încheie tratate, drept care era preluat de Mareșal, după cum nu mai avea nici dreptul de inițiativă legislativă. El putea în schimb să numească „pe primul ministru însărcinat cu depline puteri”, ceea ce va și face la 23 august 1944.

Tot în vederea reducerii rolului Regelui și a enturajului său în viața politică a țării, încă la ședința Consiliului de Miniștri din 7 septembrie 1940, Mareșalul Ion Antonescu și-a făcut cunoscută intenția de a modifica Statutul Casei Regale. „Chiar de pe acum – sublinia el cu acel prilej – am dat instrucțiuni principiale de drepturile pe care le vor avea aghiotanții regali, și ele vor fi de așa natură, ca să nu se mai facă acolo clica”²¹. Într-adevăr, la 25 octombrie 1940, din ordinul său, era pus în aplicare Statutul organic provizoriu de funcționare a Curții Regale²². În ce privește pe Mareșalul Palatului, pe care Ion Antonescu îl numise încă din 14 septembrie, în Statut se arăta că acesta este răspunzător personal atât față de suveran, cât și față de Conducătorul Statului pentru „toate neregulile administrative provocate din rea credință”²³. Totodată, Conducătorul Statului era acela care alegea și propunea Regelui și pe șeful Biroului Regal de Studii. Statutul mai prevedea ca pe lângă fiecare adjutant regal titular, numit de Rege, Conducătorul Statului să poată propune un adjutant regal stagiar, aprobat de Rege și numit de Ministerul Apărării Naționale²⁴. De asemenea, personalul detașat la curte, din poliție sau siguranță, de la poștă sau telefoane, era considerat ca făcând parte din departamentul respectiv, acesta neputând fi numit sau înlocuit fără acordul Conducătorul Statului sau fără ordinul lui²⁵. Cât privește Batalionul de Gardă, statutul acestuia era de unitate militară asupra căreia numai Ministerul Apărării Naționale putea să-și exercite autoritatea²⁶.

După cum lesne se poate constata, cu cât libertatea de mișcare a Regelui

¹⁸ „Universul” din 8 septembrie 1940.

¹⁹ „Monitorul Oficial” Partea I, nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.

²⁰ *Ibidem*, nr. 208 din 8 septembrie 1940.

²¹ Stenograme... p. 2.

²² „Monitorul Oficial” Partea I, nr. 254 din 30 octombrie 1940.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

era mai mult îngrădită, cu atât mai mare era puterea Mareșalului, iar această putere își găsea expresia în formula de Conducător al Statului, care pentru actele sale de politica internă sau externă nu dădea socoteală în fața nimănui.

Evoluția raporturilor dintre Mareșal și Rege în intervalul 6 septembrie 1940-23 august 1944, poate fi segmentată, după opinia noastră, în trei etape relativ distincte:

1. Prima ar fi între 6 septembrie 1940 și 21-23 ianuarie 1941;
2. Cea de-a doua între 21-23 ianuarie 1941 și 1 ianuarie 1943;
3. Și, în sfârșit, a treia și ultima, între 1 ianuarie 1943 și 23 august 1944;

În primele luni de domnie a noului suveran, atât Mareșalul Ion Antonescu, cât și Regele Mihai, s-au străduit, pe cât le-a stat în putință, să păstreze aparențele unei coexistențe amiabile. Astfel, la 8 septembrie 1940, Mareșalul a ordonat ca toate autoritățile civile și militare să participe la festivitățile organizate cu prilejul urcării pe tron a noului suveran. Câteva zile mai târziu, la 14 septembrie 1940, Regele era înaintat la gradul de general de divizie, ca la 15 septembrie 1940, cu ocazia revenirii în țară a Reginei-mamă, Mareșalul să-i organizeze acesteia o primire triumfală. Nici Casa Regală, la rândul său, nu s-a lăsat mai prejos. După ce era înălțat la gradul de corp de armată și apoi de general de armată, Regina-mamă Elena îi acorda lui Ion Antonescu favoarea de a se plimba împreună pe Calea Victoriei. Așa cum va sublinia mai târziu Arthur Gould Lee, biograful Regelui Mihai, această plimbare depășea cu mult semnificația unui eveniment cotidian, „deoarece în tradiția României familia regală nu ieșea în public decât la rarele ocazii oficiale”²⁷.

Acest modus vivendi a durat până în zilele rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941. Urmărind de la Sinaia evoluția evenimentelor din Capitală, Regele a crezut că a sosit momentul pentru a interveni în conflictul dintre Antonescu și legionari. Și dacă nu s-ar fi întâmplat să fie oprit la Ploiești, cu siguranță că această năstrușnică idee a tânărului Rege ar fi putut avea consecințe incalculabile pentru țară. Din acest punct de vedere, raționamentul colonelului George Magherescu, fost membru al Cabinetului Militar al Conducătorului Statului, ni se pare nu numai interesant, ci și pe deplin plauzibil. „Dacă Regele ajungea în Capitală – ne explica acesta –, ar fi intrat sigur în legătură cu legionarii și s-ar fi oferit mediator. El ar fi vorbit Armatei. Deja mulți ofițeri, și mai tineri și mai mari în grad, erau simpatizanți, unii mai pe față, alții mai ascuns cu legionarii. Armata, în frunte cu un Rege care se dezvăluia ca simpatizant legionar, nu ar mai fi ascultat ordinele Generalului și rebelii ar fi câștigat lupta de stradă, luând puterea integral. Că Regele nu i-ar mai fi putut stăpâni, nu mai încape îndoială. Și atunci ar fi urmat haosul și

²⁷ Arthur Gould Lee, *Crown against Siekle. The Story of King Michael of Roumania*, London, Hutchinson and Co., 1950, p. 24.

dominația străină. Regele mai putea fi luat și ostatic. Atunci Generalului nu-i mai rămânea decât să plece²⁸.

Am fi pe cale să comitem o greșeală dacă nu am spune că Mareșalul l-a iertat relativ repede pe mai tânărul său suveran pentru gestul său. Acesta în schimb, după cum se va vedea, nu l-a iertat niciodată. Dintre multele întâmplări care au tensionat relațiile dintre ei în intervalul 21-23 ianuarie 1941-1 ianuarie 1943, una ne-a reținut în mod deosebit atenția. După cucerirea Sevastopolului de către trupele române, fără să se gândească prea mult la consecințe, Regele și-a exprimat dorința să viziteze acest oraș. Pe motivul, întemeiat de altfel, cu printr-o asemenea vizită s-ar legitima un război dus dincolo de fruntariile țării, ceea ce l-ar „compromite” pe Suveran, Mareșalul Ion Antonescu nu a fost mai puțin categoric în refuzul ce l-a opus rugămintilor Regelui și, mai ales, ale Reginei-mamă. Poate și din dorința de a-i dovedi Mareșalului că influența pe care o avea asupra lui era de acum de domeniul trecutului, acesta va efectua totuși această vizită²⁹.

O nouă și gravă răbufnire a nemulțumirii Regelui față de Mareșal se va consuma la 1 ianuarie 1943, cu prilejul recepției de Anul Nou, la care au participat șefii misiunilor diplomatice³⁰. Spre surprinderea Mareșalului, prezent și el la această recepție, la urările Monseniorului Andrea Cassulo, Nuntiu Apostolic, decanul de vârstă al corpului diplomatic, Regele avea să spună: „Ne-ați împărtășit, Excelență, speranța într-un an mai bun, într-un an care ne-ar aduce sfârșitul acestui război fără precedent în istorie, care pustiește omenirea și amenință cu prăbușirea valorilor sale morale și materiale. Unesc urările mele celor exprimate de Excelența Voastră și țin s-o asigur că niciodată o dorință n-a fost mai vie decât aceea ce o am de a vedea din nou pacea și armonia revenind printre oameni. Ar fi într-adevăr un an fericit, dacă ne-ar putea aduce această binefacere la care aspiră toate popoarele: o pace inspirată din credința în Dumnezeu, o pace întemeiată pe justiție, libertate și concordie³¹”. Deși pare surprinzător la prima vedere, Mesajul Regelui este pe deplin explicabil. În condițiile înfrângerilor militare de pe front, dacă vroia să-și mai păstreze Coroana, Regele Mihai era nevoit să ia atitudine. De aceea acest mesaj avea menirea să învedereze faptul că între el și Mareșal nu era vorba numai de simple divergențe de opinii într-o problemă sau alta a momentului, ci de distanța ce-i separa într-o chestiune de fond și anume aceea a păcii și războiului. Ori, din acest punct de vedere, Mesajul Regelui poate trece, indiscutabil, drept o disociere categorică de Mareșal. În perspectiva mare a

²⁸ George Magherescu, *În serviciul Mareșalului*, vol. I, ed. Larry Watts, Munchen, Jon Dumitru Verlag, 1985, p. 73.

²⁹ *Ibidem*, p. 80; Vezi și Gheorghe Barbul, *Op. cit.*, p. 171-172.

³⁰ A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 234-236; Vezi și Gheorghe Barbul, *op. cit.*, p. 170-171.

³¹ „Timpul” din 3 ianuarie 1943.

timpului, este greu să evaluezi global care dintre cele două părți se găseau sau nu pe linia adevărului. În mod paradoxal, amândoi aveau dreptate, Mareșalul prin faptul că numai prin continuarea războiului se putea realiza marele obiectiv al reîntregirii naționale, și Regele pentru că dorea schimbarea cursului evenimentelor în favoarea păcii, libertății și democrației, ceea ce era în acord cu cerințele devenirii noastre istorice.

Deși a spus în repetate rânduri că va merge până la capăt alături de Axă, ne-am pus nu o dată întrebarea dacă Mareșalul Ion Antonescu era și hotărât să facă acest lucru. E greu de susținut că până la sfârșitul anului 1942 el nu a fi gândit, într-adevăr, așa. În caz contrar, cu siguranță că nu ar fi intrat în război alături de Germania. Sigur este că după bătălia de la Stalingrad, când a început să capete tot mai mult contur posibilitatea înfrângerii Germaniei, optica lui se va schimba simțitor. „Germania a pierdut războiul, spunea Mareșalul Ion Antonescu după o întâlnire cu Hitler. Trebuie acum să concentrăm toate forțele noastre ca noi să nu-l pierdem pe al nostru”³². Tocmai pentru a preîntâmpina un eventual dezastru al țării, Mareșalul a inițiat și condus din umbră negocierile cu Națiunile Unite. A făcut însă acest lucru cu atâta discreție, încât nu i-a fost greu să-i ducă în eroare pe mulți dintre contemporanii săi.

Dar nu numai Mareșalul și-a îndreptat privirile spre aliații occidentali, ci și opoziția, în frunte cu Maniu și Brătianu și, bineînțeles, Palatul Regal. S-a spus și se mai spune încă că nu a încheiat armistițiu cu Națiunile Unite deoarece, chipurile, s-ar fi cramponat de putere. Cel ce a cercetat această problemă a remarcat desigur că nu e nimic mai fals, mai neadevărat ca o astfel de afirmație. „De mai multe ori am spus Regelui între patru ochi și în prezența d-lui M. Antonescu – nota Mareșalul Ion Antonescu în însemnările făcute în seara zilei de 23 august 1944 în saffle-ul de la Palatul Regal – că dacă crede că este un alt om în țară, capabil s-o servească mai bine ca mine, eu îi cedez locul, cu o singură condiție: să prezinte garanții și să nu fie un ambițios sau un aventurier”³³.

Se știe bunăoară că, în vreme ce tratativele opoziției democratice cu aliații occidentali intraseră în impas, cele purtate de guvern cu sovieticii progresau în favoarea României. Și se mai știe, de asemenea, că la ultima întâlnire pe care Mareșalul a avut-o cu Hitler, la 5 august 1944, el și-a exprimat rezerva în legătură cu necesitatea continuării alianței cu Germania, ca la 23 august 1944, prin intermediul ministrului Clodius, să-i ceară acordul de a ieși din război³⁴. Ceea ce se știe mai puțin sau mai bine zis nu se vrea să se știe este de ce a amânat el așa de mult semnarea armistițiului cu sovieticii. Pentru că se crampona de putere? După cum am văzut, nicidecum. Pentru că sovieticii nu-l

³² Gheorghe Barbul, *op. cit.*, p. 164.

³³ *Procesul Mareșalului Ion Antonescu. Documente*, vol. I, ed. prefată și îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, Editura Saeculum I.O., Editura Europa Nova, București, 1995, p. 53.

³⁴ *Ibidem*, p. 49; 213-216; Vezi și A. Simion, *Preliminarii...* p. 263-278; 320-325; 337-364; 380-414.

acceptau ca partener de discuții? Iarăși nu. Căci în înștiințarea primită de Legația română de la Stockholm de la reprezentantul sovietic se arăta fără echivoc: „Am dori (prefera) să avem de-a face cu guvernul actual al României și suntem gata să-i ajutăm (să-l ajutăm) să-și elibereze țara de germani, dacă acest guvern este capabil să organizeze rezistența împotriva germanilor”³⁵.

Trei au fost, după părerea noastră, motivele ce l-au determinat pe Mareșal să amâne până în ultima clipă semnarea armistițiului. În primul rând, pentru că știa foarte bine că una este să negociezi un armistițiu de pe poziția celui care opune o dârză rezistență și alta este să faci acest lucru din poziția în „genunchi”. De altfel, tocmai această atitudine hotărâtă a Mareșalului i-a determinat pe sovietici să accepte cele mai multe din amendamentele sale cu privire la condițiile de armistițiu. Din păcate, și acest lucru este pe deplin dovedit, telegrama lui Frederic Nanu, reprezentantul diplomatic al României la Stockholm, care conținea această știre, în loc să ajungă în mâinile Mareșalului, a ajuns la Rege și ce a urmat, se știe. Ce-ar fi fost dacă...? Deși subiectul invită la speculații, nu vom face acest lucru și vom rămâne mai departe pe terenul mai sigur al faptelor.

În afara telegramei lui Nanu, pe care o așteptase cu atâta nerăbdare, pentru a nu putea fi acuzat mai târziu că a trădat interesele țării, Mareșalul mai dorea acceptul scris al opoziției democratice. Așa cum telegrama lui Nanu a sosit când a sosit, nici răspunsul principalelor partide politice ale vremii nu a venit când trebuia. „În ziua de 23 august 1944, dimineața – va spune Gh. Brătianu în depoziția sa la procesul lui Ion Antonescu –, am fost trimis la Snagov de către șefii opoziției... <care> mi-au dat însărcinarea să mă duc la Snagov și să vorbesc cu d-l Mareșal Antonescu, pentru a-l îndemna la încheiere, imediat, a armistițiului... D-l Mareșal Antonescu a fost de acord, domnia sa mi-a cerut asentimentul, scris, al șefilor opoziției, atunci reprezentau țara, pentru ca să încheie armistițiul în condițiunile care erau cunoscute și, că, dacă va obține acest asentiment în scris – îmi aduc foarte bine aminte termenii – indiferent care va fi părerea germanilor, el îl va încheia. Eu l-am asigurat că voi face toate eforturile pentru ca să se poată obține, în termen util, acest asentiment... M-am întors, într-adevăr, în București – și au survenit mici întârzieri până s-au putut întruni cei trei șefi ai opoziției, cu care vorbisem – le-am comunicat această condițiune și ei au fost de acord să dea un asentiment scris pentru ca d-l Mareșal Antonescu să trateze armistițiul, și că urma să redacteze în cursul zilei... această chestiune”³⁶. Tot ceea ce spune Gh. Brătianu este perfect adevărat. Dar ceea ce se pare că el nu știa, este că soarta Mareșalului fusese demult hotărâtă de Rege și apropiații lui. În documentul intitulat: „Consiliu de Coroană”, din 3 mai 1944, ce are mențiunea <Răspuns

³⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dos. S1, Stockholm, vol. I, fila 220.

³⁶ *Procesul Mareșalului Ion Antonescu...*, p. 369-370.

Regelui>, elaborat de sftetnicii de taină ai Palatului, aceștia îi recomandau să nu convoace Consiliul de Coroană, care să hotărască scoaterea țării din război, întrucât, după părerea lor, acesta nu era un „organism reprezentativ care să dea o imagine adevărată a dorinței populare”³⁷. Chiar și în cazul în care acest Consiliu de Coroană, din care trebuiau să facă parte, fie șefi de partide, fie președinții de Consiliu de Miniștri, fie și unii și alții, s-ar declara de acord cu încetarea războiului – își motivau ei recomandarea – exista riscul ca persoanele ce vor participa să declare că „ele înțeleg armistițiul, însă numai în anumite condiții”³⁸. „Care ar fi în această situație poziția și răspunderile M.S. Regelui? – se întrebau ei cu îngrijorare. Fie dă urmare dorinței ce ar fi exprimată în Consiliu și încheie armistițiul însă, bineînțeles, în condițiile impuse de aliați, și atunci în fața sacrificiilor ce vor atrage această acțiune, unii oameni politici își vor declina răspunderile, susținând că ei nu au înțeles armistițiul în orice condițiuni; fie condițiunile puse de oamenii politici neputând fi obținute de <la> aliați, Majestatea Sa va considera deciziunea luată ca un refuz de a încheia armistițiul și va lua o hotărâre în consecință. În acest din urmă caz, Majestatea Sa ar putea fi acuzat în fața dezastrului ce s-ar abate asupra țării în urma neintervenirii unui armistițiu, că nu a dat urmare dorinței exprimate de a ieși din război. Și într-o ipoteză și în cealaltă întreaga răspundere va incumba Majestății Sale”³⁹. În aceste împrejurări, în opinia lor, pentru înlăturarea Mareșalului de la cârmă țării, nu existau decât două variante posibile: fie se organiza o acțiune în forță în Capitală, fie schimbarea urma „să se producă în mijlocul trupelor române pe frontul din Moldova”⁴⁰. Și într-o variantă și în cealaltă, atrăgeau ei atenția Regelui, opoziția trebuia să-și asume „răspunderea guvernării”⁴¹. Modul cum s-au desfășurat evenimentele în ziua de 23 august 1944 ne-a întărit și mai mult convingerea că Regele a respectat întocmai aceste sfaturi.

Spuneam într-un alt loc că Mareșalul Ion Antonescu era pe deplin conștient de faptul că sovieticii nu erau dispuși să accepte amendamentele pe care le propusese în vederea semnării armistițiului decât numai în condițiile unei îndârjite rezistențe pe front. Devine astfel de înțeles de ce la ședința Consiliului de Miniștri din dimineața zilei de 23 august 1944 de la Snagov el va hotărî continuarea rezistenței pe linia Carpați-Focșani-Nămoloasa-Galați, linie despre care sovieticii aveau, desigur, suficiente informații că nu era deloc ușor de cucerit. Că raționamentul Mareșalului este perfect întemeiat, îl dovedește și faptul că încă la 2 august 1944 Stalin ordonase trupelor ce se pregăteau de

³⁷ Arhivele Naționale ale României, România – marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente, vol. I, ed. îngrijită de Marin Radu Mocanu și colaboratorii, București, 1994, p. 196.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 199.

⁴¹ *Ibidem*.

ofensiva pe frontul din Moldova să se oprească din înaintare în cazul în care ar fi întâmpinat rezistență pe acest aliniament⁴². Din nefericire, altfel s-au desfășurat evenimentele. Pentru a înțelege la adevărata ei dimensiune drama zilei de 23 august 1944, într-una din lucrările sale, Nicolae Băciu ne îndeamnă să ne oprim asupra a „două focare de infecție care au jucat un rol atât de nefast în crucificarea României. Primul este cel de la Palat, unde Mareșalul își făcuse dușmani personali de moarte, care au determinat în ultima analiză arestarea sa...”⁴³. Cu precizarea că ziua de 23 august 1944 nu a însemnat nicidecum crucificarea României, socotim că afirmația lui Nicolae Băciu este pe deplin întemeiată. Într-adevăr, de-a lungul anilor, după cum am încercat să relevăm, Mareșalul a reușit să-și facă din Rege și apropiații săi niște dușmani de neîmpăcat. „El – Mareșalul Ion Antonescu – avea să spună mai târziu ex – Regele Mihai – nu avea dreptul să se afirme ca șef al Statului din moment ce eu însumi eram acela. Eram, deci, un suveran lipsit de decizie și de inițiativă”⁴⁴.

După cum se știe, în după-amiaza zilei de 23 august 1944, la orele 16, Mareșalul s-a prezentat în audiență la Palat. Despre ce a discutat el cu Regele în timpul acestei audiențe știm fie din relatările sale, fie ale Regelui, fie ale unor martori oculari. Dar, la urma urmei, acest lucru contează mai puțin sau aproape deloc, din moment ce, fie că cerea continuarea războiului alături de Germania, fie că se oferea să semneze armistițiul cu Națiunile Unite, el tot urma să fie arestat. Și, într-adevăr, Mareșalul Ion Antonescu a fost arestat, iar mai târziu condamnat la moarte și executat.

Greșit ar fi să se creadă că Mareșalul Ion Antonescu a fost un învins. Aspirația lui dintotdeauna a fost să trezească în poporul român voința de creație și înălțare. Din acest punct de vedere, fără discuție, el a fost un cutezător. Dar, chiar și în neizbândă, cutezanța sa a fost și rămâne un mare gest uman. Mareșalul Ion Antonescu a murit pentru că așa au dorit unii dintre contemporanii săi. Spre uimirea dușmanilor lui de ieri și de azi, prin moartea sa prematură, el a intrat cu o clipă mai devreme în nemurire. A-l reacheza pe locul pe care-l merită în galeria marilor oameni ai neamului, este, astăzi, una din marile obligații ale slujitorilor istoriei. Acesta este și sensul în care am dori să fie înțeleasă și comunicarea noastră.

⁴² Gh. Buzatu, *România. Războiul mondial din 1939-1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1995, p. 175.

⁴³ Nicolae Băciu, *Agonia României. 1994-1948*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 47-48.

⁴⁴ Philippe Viguie Desplaces, *O domnie întreruptă*, Editura Libria, 1995, p. 82.

ASASINATELE POLITICE DE LA PITEȘTI DIN 9 AUGUST 1946

GHEORGHE ȘOVAR

Regimul politic instaurat în România la 6 martie 1945 prin voința ocupantului sovietic a urmărit încă de la început lichidarea fizică a adversarilor politici. În intervalul de timp care s-a scurs până la alegerile din noiembrie 1946, grupurile de presiune ale comuniștilor au organizat adevărate măceluri în multe orașe din țară, victimele acestora fiind, în primul rând, membri ai partidelor tradiționale (P.N.L., P.N.Ț., P.S.D.).

Asemenea evenimente au avut loc și la Pitești, în ziua de 9 august 1946. În acea zi era programată o întrunire a Comitetului județean al P.N.Ț. unde urma să se stabilească, printre altele, modul de abordare a campaniei electorale pentru alegerile din luna noiembrie. Din timp fusese închiriată pentru această ședință, sala cinematografului Acvila, aflat lângă Tribunal, iar la poliție a fost depusă o înștiințare despre organizarea întrunirii, tocmai pentru a preveni producerea unor tulburări, cum se întâmplase deja în alte orașe. Despre organizarea întrunirii țărâniștilor argeșeni aflase și conducerea P.C.R., prin Teohari Georgescu, ministru de interne la acea dată, pe care îl informase chiar președintele P.N.Ț. Argeș, Nicolae Penescu. Rezultatul măsurilor de protecție luate de organizatori a fost exact opusul a ceea ce s-a sperat: agitatorii comuniști erau prezenți în zonă încă de dimineață, cu afișe ale B.P.D., iar grupuri compacte de bătăuși, mulți dintre ei străini de oraș și înarmați cu răngi de fier îi așteptau pe țărâniști. În aceste condiții, în loc de ședință s-a produs o adevărată vânătoare de oameni, soldată cu doi morți și numeroși răniți.

După producerea incidentelor, Parchetul Tribunalului Argeș a dat dispoziții poliției să înceapă cercetările, ceea ce a dus la constituirea unui dosar de urmărire penală. Dosarul¹ conține declarații ale victimelor și ale martorilor, procese verbale ale unor comisari de poliție, acte medico-legale, citații, etc. Parcurgând aceste documente, pot fi constata câteva certitudini: premeditarea agresiunii, implicarea poliției în ocrotirea agresorilor, încercarea de deturnare a

¹ Arhivele Naționale Pitești, fond Tribunalul jud. Argeș, Secția I, dos. 49/1946-1947.

adevărului astfel încât evenimentele să pară a fi consecința unor fricțiuni interne în P.N.Ț.

Astfel, din declarația uneia dintre victime, Nicolae Penescu, președintele P.N.Ț. Argeș și fost ministru de interne în al doilea guvern al generalului Sănătescu (4 noiembrie-5 decembrie 1944), reiese că Teohari Georgescu (care-i fusese subaltern, ca secretar de stat la Interne în același guvern, dar care devenise între timp ministru de Interne în guvernul Petru Groza), l-a întrebat pe Penescu despre data întrunirii comitetului județean al țărăniștilor argeșeni. Și pentru că întrebarea să nu pară doar o indiscreție, a precizat că vrea să știe data „pentru a lua măsuri să fie liniște”². Naiv, Penescu i-a comunicat lui Teohari Georgescu data de 9 august, confirmându-i-o încă o dată, în ajunul plecării sale din București spre Pitești, prin șefa de cabinet a ministrului comunist.

În drum spre Pitești, Penescu a remarcat niște camioane cu „muncitori”, venind dinspre Târgoviște și având aceeași destinație dar abia la Pitești, prevenit și de colaboratorii săi, a înțeles ce li se pregătește. S-a convenit într-un grup restrâns să fie amânată ședința, dar majoritatea delegaților din județ erau deja prezenți la locul stabilit. Penescu și cei din grupul său s-au deplasat în zona Tribunalului pentru a anunța chiar el amânarea întrunirii, dar la apariția lor s-au declanșat incidentele. Răngile au fost scoase din ziarele și hârtiile în care erau învelite de către „democrații” din B.P.D. și au fost rapid și profesionist îndreptate asupra țărăniștilor, urmărindu-se organele vitale, în special capul. Nu au fost cruțați nici martorii ocazionali și chiar magistrații au fost pe punctul de a primi o mostră de justiție „populară”, rapidă și eficace. Astfel, atunci când prim-procurorul T. Racoviță a încercat să-i calmeze pe agresori, un individ i-a pus mâna în piept, spunându-i că „ei sunt acum procurorii poporului și nu eu, tipând cu toții în grup că îl vor pe Penescu, care este ascuns în Tribunal”³. Un alt magistrat, judecătorul Constantin Iliescu, a dat o declarație obiectivă și cuprinzătoare despre desfășurarea evenimentelor în incinta tribunalului, fiind totodată și martor al asasinării prin împușcare a avocatului Gheorghe Mihai, secretar politic al lui Nicolae Penescu⁴.

În afară de cele petrecute la tribunal, acte de agresiune au avut loc la restaurantul „Calul Bălan”, unde un alt grup de șase național-țărăniști, aflați acolo pentru a lua masa, au fost atacați cu răngi de fier de mai mulți indivizi, străini de oraș⁵.

Timp de două ore, Piteștiul a fost terorizat de bandele roșii, iar „bilanțul” a fost următorul: doi morți, 15 spitalizați în stare gravă și numeroși alți răniți pe care nu i-a mai numărat nimeni. Cei doi morți sunt avocatul Gheorghe Mihai, mort prin împușcare, și învățătorul Tică Popescu din Broșteni, decedat la

² *Ibidem*, f. 8.

³ *Ibidem*, f. 2.

⁴ *Ibidem*, f. 68-69.

⁵ *Ibidem*, f. 23.

spitalul Brătianu din Pitești, unde fusese internat împreună cu ceilalți răniți, datorită loviturilor primite. Răniții au avut nevoie, la rândul lor, de multe săptămâni și chiar de luni de zile de spitalizare; ei au fost scoși nu doar din circuitul luptei politice, dar traumele căpătate i-au marcat pe tot restul vieții.

Un rol foarte important în desfășurarea evenimentelor din 9 august 1946 de la Pitești l-a jucat poliția locală. Sub ocupație bolșevică și cu Teohari Georgescu ministru de Interne, Poliția a cunoscut o rapidă politizare. În funcțiile de comandă au fost plasați oameni „devotați cauzei”, ei numindu-se, la Pitești, Corșoreanu Ion, șeful Poliției de Reședință Pitești și Negulescu Marin, comisar șef și secretar al aceleiași poliții. Sub comanda lor și a altora ca ei, Poliția făcea eforturi vizibile să se transforme în miliție. Din câteva procese-verbale se poate constata implicarea poliției în agresiunile ce au avut loc, protecția acordată agresorilor, cinismul față de victime, pentru ca, în finalul cercetărilor, să fie trimiși în judecată doar doi indivizi, unul dintre ei având domiciliul în județul Iași. Probabil că cei doi nici nu au fost la fața locului. În schimb, cei câțiva agresori identificați de victime, nu apar ca acuzați ci ca martori. De altfel, un proces propriu-zis nici nu a avut loc, întregul caz fiind soluționat printr-o Ordonanță definitivă a Cabinetului II Instrucție al tribunalului Argeș, din 10 iunie 1947. În expunerea de motive, se arăta că la întrunirea Comitetului județean Argeș al P.N.Ț. din 9 august 1946, „s-au produs încăierări între membrii acestei organizații care au provocat dezordini pe stradă, lovindu-se unul pe altul cu corpuri contondente...”⁶. Cu un asemenea rechizitoriu, nu e de mirare că hotărârea (luată de judecătorul Aurel Balaban, „în neunire cu concluziile d-lui Prim Procuror local”), a fost de trimitere în judecată pentru... lovire a celor doi țapi ispășitori, Ciurea Constantin din Valea Danului, jud. Argeș și Platon Corneliu din Râșcari, jud. Iași, numai că cei doi erau dispăruți de la începerea cercetărilor. În felul acesta, justiția de tip comunist impunea un principiu: morții sunt vinovați.

⁶ *Ibidem*, f. 330.

ARMATA ROMÂNĂ ÎN ANII 1946-1947

IONEL-CLAUDIU DUMITRESCU

Societatea umană, de-a lungul evoluției sale, a transformat mediul astfel încât să obțină recolte cât mai mari. Barajele, canalele de irigații, câmpiile inundate, desecările, asolamentele și fertilizările au permis câștigarea de noi terenuri pentru agricultură și, totodată, au favorizat sporirea populației. Aceste lucrări complexe implicau concentrarea eforturilor a numeroase comunități și coordonarea atentă a acțiunilor, orice dereglare fiind periculoasă. Tocmai în regiunile unde pământul se îndura cu greu să-și dea rodul, au apărut state bine organizate, dispunând de un puternic aparat birocratic și militar (Egipt, Babilon, China). Dar natura nu s-a lăsat ușor înfrântă și, în încercarea de a reveni la biotopul inițial, a fost mult favorizată de acțiunile omului. Lupta permanentă s-a soldat cu mari pierderi de ambele părți, omul sesizând mai ușor efectele asupra societății.

Seceta a fost un fenomen care s-a manifestat periodic lovind cam de trei ori într-un secol teritoriul României. Efectele erau grave. Populația sărăcită trecea sub stăpânirea boierilor sau își vindea copiii la turci. Corpurile slăbite erau expuse bolilor molipsitoare și îndeosebi ciuma lovea cu furie¹. Perioadele ploioase sau cele de răcire a vremii (mici glaciațiuni) aveau consecințe asemănătoare². Contribuția omului se adăuga prin teribilul flagel al războiului care nimicea recoltele și vitele, dar și lucrările agrotehnice. Regiunile de interes strategic au cunoscut de multe ori acțiunile combinate spre disperarea locuitorilor nevinovați. Țările Române, situate într-un triunghi de forțe, au suferit adesea numeroase nenorociri produse de armatele conducătorilor pe care lumea nu putea să-i mai încapă³. Dezvoltarea mijloacelor de transport a eliminat efectele fenomenelor naturale, dar foametea a rămas specifică

¹ George Potra, *Din Bucureștii de iert*, vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1990, p. 181-187, Pompei Samarion, *Ciuma*, București, 1932. Despre copii vânduți turcilor în timp de foamete a se vedea DRH, B, vol. IV, p. 212.

² Jean Gimpel, *Revoluția industrială în Evul Mediu*, Editura Meridiane, București, 1983, p. 189/190.

³ A se vedea G. Potra, *op. cit.*, vol. I, p. 183 sau I.C. Dumitrescu, *1828-1829. Muscali, ciumă, epizootie, furtună, viscol, cutremur*, în „Magazin istoric”, 2/1996, p. 53-55.

perioadelor de conflict armat sau regimurilor totalitare⁴.

Foamea din 1946/1947 a fost produsă atât de secetă, cât și de al doilea război mondial. Armatele sovietice au jefuit tot ce au putut, iar apoi s-a introdus „jaful legalizat” în virtutea Convenției de armistițiu din 12 septembrie 1944. Au fost duse în U.R.S.S. 430514 t cereale, 903102 porci și vite, pe lângă mari cantități de lemn și alte produse⁵. Lipsa furajelor a dus la sacrificarea animalelor, ceea ce a dus la limitarea forței motrice în agricultură. Sute de mii de oameni buni de muncă pieriseră sau fuseseră mutilați în vâltoarea războiului,⁶ iar alți tineri efectuau stagiul militar. Unele câmpuri continuau să fie însămânțate cu teribilele mine antipersonal. În plus, reforma agrară bulversase proprietatea și mulți țărani se temeau să mai cultive pământul din cauza colectărilor ce lăsau hambarele aproape goale. Calamitatea naturală și rigiditatea guvernului Groza au dus la înfometarea populației românești în timp ce întreținerea trupelor sovietice costa sute de milioane de dolari.

Armata română a fost un aliat prețios, dar nedorit de Moscova. Fiind considerată un bastion al monarhiei, a fost redusă numeric și lipsită de armele de elită, vânători de munte, aviație, marină. Unde se păstrau erau trecute sub controlul comuniștilor sau în componența diviziilor „Tudor Vladimirescu” și „Horia, Cloșca și Crișan”. Mulți ofițeri valoroși au fost siliți să treacă în rezervă sau au fost arestați fiindcă au luptat împotriva Uniunii Sovietice. Concomitent, comisarii politici și ofițerii fideli se răspândeau în întreg angrenajul militar. Fidelitatea față de puternicul vecin de la răsărit trebuia să fie totală. Acesta era singurul scop al puterii comuniste.

Teoretic, soldații trebuie să fie bine hrăniți pentru a fi capabili în orice moment să apere teritoriul național. Să nu uităm că-n epoca medievală, cavalerii teutoni sau ioaniți, erau scutiți de posturile îndelungate ce le-ar fi subminat capacitatea de luptă. Situația în unele unități era dezastruoasă, ostașii ieșind la drum pentru a cere o bucată de pâine. O notă informativă din 24 martie 1947 consemnează: „Suntem informați că soldații din batalionul de grăniceri din comuna Jilava, aproape în fiecare zi, în zorii zilei, se înșiruiesc pe șoseaua națională București-Giurgiu, până aproape de comuna Regele Ferdinand și cerșesc pâine și diferite alimente de la trecători, spunând că mor de foame în cazarmă, adăugând prin aceasta o mare înjosire Armatei Române”⁷. Un alt document din 8 martie 1947 detaliază situația din cazărmi.

⁴ Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Polirom Iași, 1998, p. 133, 175.

⁵ N. Ciachir, *Marile puteri și România. 1856-1947*, Editura Albatros, București, 1996, p. 364. Am păstrat totalul dat de autor, dar cifrele pe ani duc la 394.521 t. Este interesant de remarcat faptul că s-a depășit cu mult ceea ce se stabilise în convenția din ianuarie 1945 privind aplicarea articolului 11 din Convenția de armistițiu (ex.: se cereau 500.000 oi în șase ani, dar în 1947 erau livrate deja 1.101.138 oi).

⁶ *Armata Română în al doilea război mondial*, Editura Meridiane, București, 1995, p. 197.

⁷ A.N.I.C., fond *Inspectoratul General al Jandarmeriei*, dos. 68/1947, f. 148.

Hrana proastă nu a permis organismelor slăbite să reziste la gerurile puternice,⁸ mulți ostași ajungând în spitale. Echipamentul „complet reformat” nu asigura o protecție eficientă și, din cauza lipsei săpunului, este plin de paraziți. O astfel de situație a dus la numeroase dezertări⁹.

Foametea prelungită a provocat numai la Compania CFR Fetești, câteva decese după cum relatează soldatul Peiu Ion, iar fiul comerciantului Gheorghe Popa din comuna Slobozia (județul Vlașca) afirma că mulți ostași s-au debilitat, iar alții au devenit tuberculoși¹⁰. Pe lângă tuberculoză, tifosul exantematic, favorizat de înmulțirea păduchilor, a făcut ravagii ca și în anii precedenți¹¹. Astfel de relatări agitau familiile soldaților și din puținul pe care-l aveau, încercau să trimită pachete la unități fiindcă regimul interzisese deplasarea pe calea ferată.

Situația soldaților din unitățile de jandarmi pare să fi fost mai bună și din dorința regimului de a avea trupe fidele. „Hrana trupei este bună și în cantitate suficientă. Rația de pâine este mică în raport cu eforturile ce li se cer acestora”¹². Solda era plătită la timp, dar suplimentul promis celor care au participat la colectări (30.000 lei pentru subofițeri pe zi și 10.000 lei pentru soldați, nu s-a acordat¹³. Subofițerii erau nemulțumiți și pentru că salariile sunt prea mici în comparație cu prețurile astronomice ale produselor alimentare¹⁴. Greutățile sporeau pentru ofițerii căsătorii și cu copii¹⁵.

O altă sursă de nemulțumire o constituia funcționarea economatelor militare. Se aduceau produsele alimentare mai scumpe decât pe piața liberă cu până la 42%¹⁶.

Nici situația pensionarilor, văduvelor, orfanilor și invalizilor de război nu era mai bună, pensiile fiind depășite de inflația galopantă¹⁷. Pensia unei văduve era de 50.000 lei pe lună¹⁸ în timp ce un litru de lapte costa 15-20.000 lei și un ou 20.000 lei¹⁹. Lipsite de o mână forte, văduvele nu-și puteau lucra pământul, iar funcționarii de la primărie le repartizau cele mai proaste terenuri²⁰.

Pentru a compensa cât de cât lipsa de brațe de muncă, guvernul a ordonat scoaterea soldaților la lucru; situație ce se va perpetua de-a lungul întregii

⁸ În Muntenia rapoartele jandarmilor vorbesc despre degerarea completă a grâului de toamnă, a zarzavaturilor și a unei părți din vii (A.N.I.C., *I.G.J.*, dos. 68/1947, f. 287, 310, 347.

⁹ A.N.I.C., *I.G.J.*, dos. 37/1947, f. 206.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 96/1947, f. 187.

¹¹ Maria Golăescu, *Amintiri din război*, Editura Medicală, București, 1985, p. 68.

¹² A.N.D.J. Ag. *Legiunea de Jandarmi Muscel*, dos. 22/1946-1947, f. 349.

¹³ *Ibidem*, f. 503.

¹⁴ *Ibidem*, f. 503.

¹⁵ *Ibidem*, f. 348.

¹⁶ *Ibidem*, f. 68.

¹⁷ *Ibidem*, f. 31.

¹⁸ A.N.I.C., *I.G.J.*, dos. 38/1947, f. 119.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 37/1947, f. 334.

²⁰ *Ibidem*, dos. 38/1947, f. 119.

guvernări comuniste. Se săpa la hârleț, ceea ce însemna suprafețe mici. Astfel, la Slătioare, un subofițer și zece soldați au lucrat circa un hectar la cinci văduve, în cinci zile, iar în Geamăna 1250 m² în două zile. În Bradu de Sus s-au lucrat 7500 m² în patru zile pe terenurile a doi invalizi de război²¹. Alți soldați din Regimentul 7 moto din Pitești au construit un dig și un pod, au reparat primăria din Bârlogu sau au ajutat în agricultură. Se lucra de la 8,9 dimineata și până la apusul Soarelui cu o pauză de o oră pentru masă²².

Detașamente înarmate au primit misiunea protejării terenurilor cu cereale. Mulțimile de înfometați erau la limita răbdării, astfel încât atacau cordonurile de pază în ciuda focurilor de avertisment. La Buzău un tren ce transporta porumb a fost asaltat de o mie de oameni, marea umană spulberând rezistența detașamentului militar²³. Dorința de a trăi era mai puternică decât spaima de gloanțe. Cum și din trenurile păzite dispăreau saci pe traseu sau în gări, s-a luat hotărârea introducerii trupelor fidele din cele două divizii de voluntari. Fiecare vagon avea repartizați doi soldați înarmați cu automate și puști, iar la fiecare grupă se mai adăuga o pușcă mitralieră. Garda din Argeș prelua trenurile la Costești și le însoțea până la București. Trupa făcea parte din Divizia „Horia, Cloșca și Crișan”²⁴. Echipa specială formată dintr-un delegat C.F.R., un pretor și un ofițer de jandarmi, trebuiau să controleze trenurile pentru a nu se strecura cereale predate sub alte denumiri sau cu acte false. Se acționa în puncte obligate de trecere spre regiunile secetoase (Pitești, Buzău și Adjud)²⁵. Alte detașamente căutau grupurile de înfometați și le expediau în satele înghețate și pustiite. Eficiența le-a fost sporită mai ales după ce numărul de trenuri dinspre Moldova s-a redus²⁶. Jandarmii au închis bine ochiurile plasei astfel încât se confiscau și cele mai mici cantități de cereale, mulți din cei deposezați murind de foame câteva zile mai târziu²⁷. Colectările se făceau extrem de rigurose astfel încât oamenilor nu le mai rămâneau cereale nici pentru înșămânțări²⁸.

Modul de abordare a crizei de către autoritățile de la București a provocat vii nemulțumiri și o neîncredere a populației în aliatul de peste Prut. Zvonurile erau puse în seama reacționarilor, iar șefii legiunilor de jandarmi cereau autorităților superioare aprovizionarea rapidă „cu cereale la prețul oficial și apoi articole de îmbrăcăminte și încălțăminte”. Se pleca de la considerente electorale fiindcă „Cetățeanul este obișnuit să pipăie și nu să

²¹ A.N.D.J. Ag, *Prefectura Județului Argeș*, dos. 9/1947, f. 76.

²² *Ibidem*, f. 49.

²³ A.N.I.C., fond M.A.I. *Direcția Administrației de Stat*, dos. 103/1947, f. 74/75.

²⁴ A.N.D.J. Ag, *Prefectura Județului Argeș*, dos. 1/1947, f. 46.

²⁵ A.N.I.C., fond M.A.I. *Direcția Administrației de Stat*, dos. 103/1947, f. 95.

²⁶ A.N.I.C., I.G.J., dos. 97/1946, f. 254.

²⁷ *Ibidem*, dos. 96/1946, f. 132.

²⁸ *Ibidem*, dos. 37/1947, f. 113.

audă”²⁹. Pentru a menține fidelitatea trupei se cereau îmbrăcăminte și încălțăminte de iarnă³⁰. Totul în vederea „canalizării” voturilor spre BPD la alegerile din noiembrie 1946.

Materialul de față surprinde doar câteva aspecte din viața militarilor într-o perioadă dificilă din punct de vedere economic și-n care armata suferea un proces de „transformare socialistă”. Viitoarele studii în arhive și biblioteci vor completa tabloul României în primii ani de după al doilea război mondial și îndeosebi aspectele legate de secetă și foamete, calamități care au traumatizat profund populația abia scăpată de ororile războiului și de „binefacerile” aduse de „armatele eliberatoare” sau democratice.

²⁹ A.N.D.J. Ag. *Legiunea de Jandarmi Muscel*, dos. 22/1946-1947, f. 318.

³⁰ *Ibidem*, f. 307.

REZISTENȚA ARMATĂ ANTICOMUNISTĂ DIN MUNȚII FĂGĂRAȘ REFLECTATĂ ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

GRIGORE CONSTANTINESCU

«Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș se situează, prin amploarea operațiunilor organizate, prin durata considerabilă a activității grupului de partizani [1948-1958] și prin aria geografică în care au acționat membrii săi, între manifestările anticomuniste de amploare din România.»

O evocare de conștiință

În cronică rezistenței antitotalitariste din România, operațiunile inițiate de formațiunea de partizani «Haiducii Muscelului», care a acționat pe versanții sudici ai Munților Făgăraș, constituie un episod de referință al luptei împotriva regimului comunist instaurat prin forță de către trupele sovietice „eliberatoare”.

În confruntarea inegală cu aparatul represiv al statului totalitar, au căzut eroic la datorie numeroși fii ai plaiurilor muscelene, menținând, prin exemplul lor, nestinsă, flacăra vie a speranței în reîntronarea idealurilor de libertate pe pământul patriei.

În noaptea de 17 iulie 1959, coordonatorii formațiunii de partizani «Haiducii Muscelului» - Toma și Petre Arnăuțoiu-, preoții ortodocși: Nicolae Andreescu, Ioan Constantinescu și Ion Drăgoi; țărani: Nicolae Bășoiu, Titu Jubleanu, Constantin Popescu, Ioan Sândoiu, Nicolae Sorescu și Gheorghe Tomeci, precum și învățătorii: Ion Mica, Alexandru Moldoveanu, Nicolae Nițu și Gheorghe Popescu – erau executați la Închisoarea Jilava, printr-o sentință odioasă ca „*elemente dușmănoase, foști membri ai partidelor istorice, care au organizat bande teroriste în nordul fostelor județe Argeș și Muscel, pentru a desfășura o activitate contrarevoluționară împotriva statului și regimului democrat-popular*”. [Sentința Tribunalului Militar al Regiunii a II-a Militară nr. 107. Colegiul de Fond].

Apariția recentului tratat de Istoria României (București, 1998), sub coordonarea acad. Șerban Papacostea coincide cu împlinirea a patru decenii de la criminalul act represiv al executării de către autoritățile comuniste „a coordonatorilor formațiunii de partizani «Haiducii Muscelului».

Evaluarea obiectivă a Rezistenței

Constituind un autentic „recurs în anulare” a calificativului de „bandiți” atribuit partizanilor care au luptat împotriva totalitarismului, Istoria României analizează sine ira et studio Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș, aruncând la „lada de gunoi a istoriei”, – pentru a folosi o expresie scumpă nostalgicilor vechiului regim ! – politica atât de consecventă de denigrare, în varii medii politice actuale, a jertfei luptătorilor pentru libertate din Munții Făgăraș.

Considerând *«Rezistența armată anticomunistă – un fenomen spontan având ca țel comun acela de a nu se supune consecințelor comunizării țării»*, autorul capitolului, Dennis Deletant, relevă faptul că *„formațiunile (de partizani) nu reprezentau o amenințare majoră pentru puterea comunistă, deși atâta vreme cât rămăneau în libertate subminau pretenția regimului de a deține controlul deplin al țării”*, menționând că *„formațiunea care a supraviețuit cel mai mult a fost cea a «Haiducilor Muscelului»”*.

Este, incontestabil, o recunoaștere de către Istoria națională că sacrificiul partizanilor anticomuniști nu a fost zadarnic.

De aceea, o întrebare obsedantă se insinuează tulburător de vie în conștiința noastră: Dacă toți cei care au căzut în cursul evenimentelor din decembrie 1989 sunt considerați eroi ai luptei împotriva comunismului, de ce, oare, cei care au participat – conștienți pe deplin de riscurile asumate ! – la Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș, în condițiile extrem de grele ale luptei de partizani, jertfindu-se pentru cauza libertății poporului, nu sunt încă recunoscuți, prin legile țării, ca eroi ai neamului românesc ?

Prefațând amplul tratat de *«Istoria României»* [Editura Enciclopedică, București, 1998], academicianul Șerban Papacostea releva extrem de pertinent, bazat, de altfel, pe o tristă experiență istoriografică națională, rațiunea cooptării în cvintetul autorilor a „doi istorici străini, unul american, celălalt englez cunoscuți pentru contribuțiile lor științifice în domeniu”.

Motivația este, pentru orice investigator lucid al fenomenului istoric românesc, extrem de convingătoare: „La competența lor profesională recunoscută – conchide Șerban Papacostea – se adaugă avantajul de a nu fi implicați în viziunile partizane dezvoltate inevitabil din realități care nu și-au pierdut încă actualitatea”.

**Analiza lucidă
a cauzelor Rezistenței**

Deși, în acest context, Raportul general al Congresului internațional de științe istorice desfășurat la București în august 1980, pare caduc, se impune a fi relevată, totuși, actualitatea sa, întrucât sublinia „rolul conștiinței istorice în viața societății” considerând că „Omul viitorului trebuie să cunoască astfel istoria patriei și istoria universală, încât să poată deveni un locuitor conștient al planetei”, capabil „să poată face o apreciere lucidă a fazei contemporane din istoria omenirii și a patriei lui”.

Propunându-și, cu certitudine, acest important obiectiv, autorii manualelor actuale de istorie destinate învățământului preuniversitar analizează cu apreciabilă luciditate evenimentele din perioada instaurării și consolidării regimului comunist în România [1948 – 1989].

Astfel, în «Istoria Românilor de la 1821 până în 1989» (manual pentru clasa a XII-a, București, 1997), profesorii Mihai Manea și Bogdan Teodorescu consideră că „În evoluția forțată către comunism a țării noastre, 1948-1954 <constituie> perioada preluării, organizării și consolidării puterii de către comuniști, în cadrul unui proces specific de stalinizare a României” implicând, în esență, lupta împotriva proprietății particulare în economie, prin naționalizarea comunistă a principalelor mijloace de producție la 11 iunie 1948, prin colectivizarea forțată care „a generat răturnarea gravă a structurilor tradiționale ale satului românesc și a sistemului său propriu de valori, prin politica de industrializare forțată, prin reorganizarea aparatului de stat ce trebuia să servească scopurile politice ale Partidului Comunist Român”.

Autorii menționează că „în numele unei așa-zise ascuțiri a luptei de clasă, a organizării și manifestării dictaturii proletariatului, au fost încălcate brutal drepturi și libertăți democratice elementare ale oamenilor. Orice formă de opoziție a fost reprimată violent. Sub acuzația imaginară de „trădare”, „sabotaj” sau „agenți ai imperialismului” a fost profund afectat tot corpul de elită al vieții politice și culturale interbelice.

Au fost lichidate, cu brutalitate, încercările de rezistență armată din zona munților Bucegi, Făgăraș. S-a manifestat totuși, deși firav, o rezistență militară la instaurarea regimului comunist. Au acționat, astfel, grupuri înarmate, ca, de exemplu, în Banat – Tănase, Ionescu, Blănaru, Spiru; în Oltenia – maiorul Dumitriu, în Argeș – Traian Marinescu, Făgăraș – general Arsenescu și frații Arnăuțoiu.

În cadrul constituirii noului aparat de stat, între 1948-1949, s-au creat Securitatea și Miliția populară. Securitatea a devenit un instrument de teroare și represiune, îndreptat împotriva oricărui opozant al noului regim”.

Documentare în diagonală

Veridicitatea aserțiunii Catherinei Durandin: „Istoria românilor este o istorie de contradicții nerezolvate !” fixată ca moto al «Istoriei Românilor» pentru clasa a XII-a, manual apărut la Humanitas, în 1999, este confirmată de către însuși autorul capitolului intitulat «Forme de rezistență anticomunistă», istoricul Cristian Niță, care consemnează textual că „În Munții Făgăraș, au acționat în paralel trei grupări: cea a colonelului Gheorghe Arsenescu, cea a fraților Arnăuțoiu și cea a lui Ion Gavrilă”, pentru ca, pe aceeași pagină, în casetă, însă, evident, ca o subliniere, să insereze, într-un soi de panegiric al familiei Arnăuțoiu, pe: învățătorul Iancu, soția acestuia, Laurenția, și pe fiii lor implicați în mișcarea de rezistență: Petre și Toma. Autorul inversează rolurile celor doi frați, menționând că Petre a fost „conducător al grupului de rezistență armată «Nucșoara», după retragerea lui Gheorghe Arsenescu. Prins la nord de comuna Corbi, Petre a fost executat în anul 1959”.

O inexactitate, deoarece Toma – ofițer de profesie – a condus de facto grupul de partizani, urmată de o alta, întrucât Petre a fost prins nu la nord de Corbi, ci chiar pe teritoriul acestei comune, mai precis, în zona sa sudică – inadvertențe ce demonstrează – pentru a-l cita pe poetul filozof Lucian Blaga – că „autorul este unul care scrie «din auzite» și «după indicii», dar care are ambiție, atitudini și morgă de... martor”. [Elanul insulei].

Pentru a defini Mișcarea de rezistență, se recurge la un Raport al Siguranței Statului din 19 mai 1945 în care aceasta era etichetată exclusiv „o acțiune subversivă, îmbrăcată sub aspectul unor grupuri de dezertori care au ca obiectiv contracararea acțiunilor PCR sub toate formele”.

Viziunea, însă, a istoricului, care analizează cu obiectivitate fenomenul în complexitatea sa, îl determină să considere că „Rezistența anticomunistă din România a fost expresia unei nemulțumiri generale și a avut un caracter național. Participanții – relevă autorul – au provenit din toate segmentele sociale: militari și țărani, funcționari și studenți, preoți, femei, elevi și muncitori. Oficial, ei au fost considerați de către autoritățile comuniste: «contrarevoluționari», «bandiți», «teroriști», «legionari», «fasciști», iar un decret din septembrie 1958 făcea aluzie la «atrocitățile contrarevoluționare ale inamicului de clasă».

Mișcarea de Rezistență armată anticomunistă din Munții Făgăraș includea, așadar, în rândurile sale, foști ofițeri din elita armatei române, distinși preoți ortodocși și învățători, elevi și studenți temerari, țărani neînfrânți în demnitatea lor, muncitori lucizi și femei statornice în credință, care aveau să devină, precum Elisabeta Rizea, adevărate simboluri ale luptei împotriva ciumei roșii care a bântuit estul Europei.

De aceea, testamentul partizanului Șerban Ion, originar din Capu Piscului – reprodus în manualul de istorie – reprezintă o mărturie semnificativă a cauzei aderării sale conștiente la mișcarea de rezistență: „Mă găsesc în cursul celui de-al optulea an în lupta de partizani contra robiei celei mai negre ce s-a abătut vreodată asupra patriei!”.

Din păcate, avea să fie și ultimul său an de viață, deoarece, în august 1959, va fi condamnat la moarte și executat.

„Indigoul”
documentar-istoric

Adresându-se, în special, elevilor din ultima clasă a învățământului preuniversitar, «Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi» - redactată de istoricii: Ioan Scurtu, Marian Curculescu, Constantin Dincă și Aurel Constantin Soare – abordează, în capitolul «Represiune și rezistență; colaboraționism și disidență», Rezistența anticomunistă definită: „mișcare anticomunistă care a vizat revenirea la regimul democratic”.

Fără a recurge la analiza amplă a fenomenului sub raport evenimential, autorii inserează cronologic momentele cardinale ale Rezistenței anticomuniste, menționând că „În deceniile 5 și 6, trupele de securitate au avut misiunea de a anihila rezistența puternică de partizani din zonele de munte...”

Rezistența armată anticomunistă în Munții Carpați a fost – potrivit aprecierii lor – activă între anii 1949-1956.

De fapt, rezistența armată va continua până în anul 1958, când cea mai puternică grupare de partizani din Munții Făgăraș - «Haiducii Muscelului» - menționată ca fiind formațiunea care a supraviețuit cel mai mult – va fi lichidată.

Extinzând acțiunile partizanilor la regiunile administrative: Pitești, Brașov, Suceava, Galați, Oradea, Cluj, Timișoara, Craiova, Constanța, manualul de «Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi» conturează, astfel, aria geografică în care rezistența anticomunistă din România s-a manifestat cu o forță remarcabilă.

Elementele de detaliu, însă, referitoare la componența, armamentul, asigurarea aprovizionării acestei „grupări organizate după legile conspirației” au fost preluate tale-quale din tratatul de Istoria Românilor coordonat de acad. Șerban Papacostea.

Formulând o sinteză a sintezelor despre Rezistența anticomunistă, sinteză pe care o încadrează didactic într-un chenar, autorii au meritul de a preciza atitudinea populației țării noastre care a trăit tragedia unei Româniî încătușate de un regim impus din afară, ostil oricăror libertăți democratice: „Comuniștii – precizează autorii - au avut ca scop neutralizarea și distrugerea tuturor «dușmanilor poporului». Contra lor au acționat mulți oameni angajați

într-o activă rezistență. Marea majoritate a cetățenilor s-a adaptat la noua situație politică impusă de regimul socialist-totalitar”.

***Pledoarie
pro domo sua***

Prefăcând voluminosul tom «Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu. Grupul de la Nucșoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției» (926 pag), [București, 1997], Ioana-Raluca Voicu-Arnăuțoiu, motivează demersul său, de altfel, considerabil întreprins pentru relatarea „istoriei oamenilor [...] care, între anii 1949-1958, au trăit și au luptat în pădurile din Făgărașul de sud, Iezer-Păpușa și Leaota”, fără a menționa, însă, acțiunile cu scop diversionist organizate în Munții Bucegi și menite să distragă atenția Securității în acțiunea furibundă a acesteia de depistare a zonei de cantonament a membrilor activi ai Rezistenței.

Autoarea inserează, în volum, „documente provenite din arhiva Securității Statului” conștientă că „deși, purtând pecetea minciunii, a nedreptății, a crimei instituționalizate, ele nu pot ascunde adevărul despre rezistența armată a acestor fii ai poporului român în fața agresiunii comuniste”.

Un asemenea demers a fost determinat de faptul că „toți membrii grupului Arnăuțoiu au fost fie uciși în lupte, fie executați”, documentele Securității fiind, așadar, după părerea sa, unicele „mărturii scrise din epocă”.

Autoarea uită, însă, că marea epopee a luptei din munți se constituie din însumarea tuturor mărturiilor celor care și-au jertfit propria libertate în numele idealului de libertate al națiunii române subjugate de comunism, că adevărată cronică a luptei partizanilor din gruparea «Haiducii Muscelului» presupune înregistrarea confesiunilor tuturor participanților care au sprijinit-o material și moral și care au fost condamnați la peste 2000 de ani de temniță de către tribunalele militare ale regimului totalitar comunist din România.

Intuind utilitatea unei asemenea acțiuni, istoricul Vasile Novac și-a propus și a reușit într-o măsură considerabilă să suplinească această carență a volumului, printr-o cercetare tenace și, evident, eficace, înregistrând – pentru o arhivă a denunțării totalitarismului comunist – declarațiile majorității foștilor deținuți din Argeș care au supraviețuit temnițelor gulagului românesc.

Dintr-un exclusivist instinct de „conservare” a memoriei familiale, autoarea omite, în titlul volumului, dintr-o relație inseparabilă în actul istoric al Rezistenței armate anticomuniste din Munții Făgăraș, pe inițiatorul de facto al acesteia, colonelul Gheorghe Arsenescu, pe care, însă, în preambulul acestui volum, Gheorghe Ceaușescu [«Documente pentru o istorie necesară»], în spiritul respectării adevărului istoric, îl asociază permanent cu Toma Arnăuțoiu.

De altfel, publicistul consideră că, prin Rezistența armată anticomunistă, „România și-a adus jertfa de sânge ostășesc pentru revenirea la spațiul de

cultură și mentalitate europeană” și conchide într-o manieră extrem de concludentă sub acest aspect, din perspectiva Istoriei ca un autentic „magister vitae”: „Dacă nu vom realiza misiunea istorică (de reîntronare a libertăților democratice în România) atunci, jertfa lui Arnăuțoiu și Arsenescu – i-am pomenit doar pe ei, întrucât volumul de față se referă la ei ! – nu va fi fost zadarnică, iar noi, cu cugetul datoriei împlinite, vom fi pe potriva marilor martiri ai neamului”...

Aprecieri
corecte și competente

Relatând despre «Procesul grupului Arnăuțoiu. 1959», în revista «Arhivele totalitarismului» [an III/1995, nr.2], istoricii Vasile Novac și Gheorghe Nicolescu publicau Sentința de condamnare la moarte a membrilor grupului de partizani, pe baza analizei căreia, formulau următoarele observații pertinente:

- Colonelul Gheorghe Arsenescu a avut un rol hotărâtor în organizarea și conducerea inițială a Rezistenței naționale armate din Munții Făgăraș;

- După retragerea colonelului Gheorghe Arsenescu în zona Câmpulung Muscel, grupul «Haiducii Muscelului» a fost condus de către Toma Arnăuțoiu;

- Aria de acțiune a Rezistenței a inclus, în afara zonei Munților Făgăraș și Munții Bucegi, unde, în noaptea de 17 spre 18 august 1952, partizanii au atacat cabana turistică din Muntele Padina;

- Atât luptătorii activi, cât și simpatizanții acestui grup făceau parte din toate straturile sociale, dar, mai ales, din cele mijlocii și mici. Alături de ofițeri sau foști ofițeri puși în disponibilitate și excluși din armată, erau intelectualii satelor: preoți, învățători, profesori, studenți și elevi; apoi, țărani săraci, mijlocași și înstăriți, ciobani, servitori, comercianți;

- Rolul conducător l-au avut ofițerii și intelectualii; țăranii i-au urmat cu încredere, dând dovadă de spirit de sacrificiu;

- Lupta de partizani din munți n-a avut un caracter fascist, ci „anticomunist și antirusesc”.

Studiul menționat reprezintă, în ultimă instanță, corolarul cercetărilor asidue efectuate de către istoricul Vasile Novac în arhive și în zona în care au acționat partizanii din gruparea «Haiducii Muscelului», concluzia finală fiind extrem de precisă în determinarea rolului acestei grupări în mișcarea națională de rezistență: „Gruparea Arsenescu-Arnăuțoiu, în ciuda faptului că s-a bazat pe premisa greșită a unui eventual război anglo-americo-sovietic, a reușit să acționeze și să supraviețuiască peste 10 ani, datorită devotamentului și abnegației țăranilor din zonă”.

Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș se situează, prin amploarea operațiunilor organizate, prin durata considerabilă a activității grupului de partizani [1948-1958] și prin aria geografică extinsă în care au acționat membrii săi, între manifestările anticomuniste de amploare din România.

Succinta incursiune în modul în care Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș a fost percepută de către istorici relevă necesitatea imperioasă formulată de cărturarul Nicolae Iorga, ca:

„Pulsul preocupărilor noastre să bată în ritmul, fie și înfrigurat, al timpului. Să pornim de la societatea contemporană și să revenim la dânsa !...”

Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgăraș relevă, pe plan sentimental, veracitatea sentinței istoricului Edgar Quinet: „Istoria este o tragedie în care luptă împreună libertatea și destinul !”, confirmând, pentru urmașii celor dispăruți, veridicitatea meditației lirice a inegalabilului poet-martir Nichifor Crainic:

*«Ursită-î inima să poarte
Trecutu-n ea cu morții lui
Cu morții mei, care-i crezui
Naiv, cândva, fără de moarte !»...*

MAIORUL DUMITRACHE N. IOAN, EROU AL LUPTEI ÎMPOTRIVA COMUNISMULUI ȘI A OCUPAȚIEI SOVIETICE

VASILE NOVAC

Dumitrache Ioan, născut, la 11 septembrie 1910, în comuna Godeni,

județul Mușcel, fiul lui Nicolae și al Mariei, domiciliat în Godeni; căsătorit cu Laurenția Godeanu, ortodoxă, la 25 octombrie 1936, la Biserica „Cuvioasa Paraschiva“, din Câmpulung Mușcel; copii: Laurenția, născută, la 22 septembrie 1937, la Câmpulung, și Nicoleta Basarabia, născută, la 22 februarie 1941, la Godeni; venit la corp, la 1 iulie 1932, de la Școala de ofițeri Sibiu.

„Campanii. Rane. Acte de bravură...

Campanii: Războiul din 1941 împotriva Uniunii Sovietice, în cadrul Regimentului 30 Dorobanți. În calitate de comandant de pluton, a luat parte la luptele de la Hut Zemuș (5. VIII. 1941) și Zarkalovi (9 VIII 1941).

10 VIII 1941 - evacuat zona interioară, fiind rănit în luptele de la Bakalova.

Rane: rănit în luptele de la Bakalova și evacuat în spital.

Studii:

civile: 5 clase; 7 clase Liceul din Tg. - Mureș. Bacalaureat.

militare: Școala Militară de Infanterie nr. 2; Școala Specială a Infanteriei Sibiu; Curs de Informații sau alte cursuri: De la 1 II - 20 IV 1936 - Școala de Observatori Aerieni; De la 16 - 30 X 1939, a urmat cursurile pentru

cunoașterea tunului A. C. Bohors¹.

„*Recompense. Decorațiuni. Medalii...*”

- Medalia „Centenarul Regele Carol I” - 1939; Ordinul „Coroana României” cls. V-a, cu spade și panglică de „Virtutea Militară” - 1941.

„*Servicii și diverse pozițiuni*”:

Școala Militară a Infanteriei Sibiu, elev 25 sept. 1930; Reg. 30 Dorob. Câmpulung, subl. 1 iul. 1932; Șc. de Aplic. a Inf. Sibiu, subl. 20 sept. 1934; Reg. 30 Dorob., subl. 31 aug. 1935; Reg. 30 Dorob., lt. 1 apr. 1937; Reg. 30 Dorob., căpitan 24 ian. 1942; Șc. Subof. Rez. Inf. Sibiu, cpt. 20 nov. 1942; Reg. 91 Inf. Alba Iulia, cpt. 27 mart. 1947; Reg. 30 Dorob. Mușcel, cpt. 15 iun. 1945; Cerc. Terit. Mușcel, căpitan 25 iun. 1946; C.T. Mușcel, maior 4 sept. 1946; Bat. 7 Vân. M-te Câmpulung, maior 24 sept. 1948; Bat. 25 V. M. Predeal, maior 18 mai 1949²; Marele Stat Major, maior 6 febr. 1850; Reg. 11 Inf., maior 17 oct. 1950; Șters din controale, fiind îndepărtat din cadrele active ala Armatei 5 iul. 1951³;

În tot cursul carierei sale, a fost pedepsit de două ori de către comandantul de regiment:

- la 8 martie 1933, cu două zile arest, pentru „lipsă de tact” și fiindcă „a frecventat localuri nepermise ofițerilor” și

- la 28 aprilie 1934, tot cu două zile de arest, fiindcă „s-a schimbat din serviciul de zi pe corp, fără aprobarea Regimentului”⁴.

La Școala Militară de Infanterie „Principele Carol” din Sibiu, a fost clasificat al 3-lea, din 248 de elevi, obținând media generală 8,68. Era descris ca: înalt, cu păr negru, ochii și sprâncenele negre, cu o tăietură în creștetul capului. În rest: fața, fruntea, nasul, gura și bărbia erau potrivite⁵.

Comandantul batalionului, maiorul Rădulescu, îl consideră un element foarte bun, apreciere cu care este de acord și comandantul Școlii. Ambii se bazează pe nota amănunțită a comandantului de companie:

„Înfățișare simpatică. Deplin sănătos. Capabil de eforturi mari.

Trage bine cu armamentul infanteriei și, în special, cu pușca mitralieră.

Cu prestanță, energic și autoritar în fața trupeii.

Rezolvă bine situațiile tactice; comandă bine plutonul.

Foarte energic. Dotat cu multă inițiativă. Voință tare. Caracter deschis.

Inteligență vie. Judecată clară. Cu mult spirit de metodă.

Are mare aplicație la studii.

Cultura generală foarte frumoasă. Cultura profesională frumoasă, fiind la înălțimea ofițerilor buni.

¹ Arhiva Min. Ap. Naț., fond D. C. I. 1974, dos. nr. 926, f. 1.

² Ibidem, f.f. 2-3.

³ Idem, Copia Memoriului original a maiorului Dumitrache N. Ion, f. 28.

⁴ Idem, Memoriul original al maiorului Dumitrache N. Ion, f. 9.

⁵ Ibidem, f. 10.

Foarte disciplinat.

Posedă, în mare măsură, simțul datoriei. Conștiincios.

Nu prea bun camarad.

Simțul onoarei bine dezvoltat.

Dotat cu mult spirit militar.

Maniere frumoase.

Nu întotdeauna aceeași sinceritate.

Execută, întocmai, la timp și cu multă tragere de inimă, orice însărcinare primită.

Purtare excelentă.

V. Nota calificativă finală: Este un element de valoare, foarte inteligent și cu multă dragoste de muncă.

Face cinste promoției sale.

Promite a deveni un ofițer stăluțit⁶.

Și-a început cariera, la Regimentul 30 Dorobanți Mușcel, din Câmpulung, unde și-a desfășurat cea mai mare parte a activității, beneficiind, la început, de doi comandanți străluciți de regiment, viitori generali, Iosif și Ion Teodorescu.

Pentru perioada 1 august 31 octombrie 1932, a obținut numai cuvinte de laudă de la Iosif Teodorescu, comandantul regimentului, din care cităm doar finalul:

„Pe timpul Perioadei a 2-a, a comandat Plutonul 3 din Ccompania 3-a, dând rezultate bune...

În rezumat: un ofițer prea bun și de nădejde⁷.

Pe anul 1932/1933, colonelul Iosif Teodorescu, în pofida celor două zile de arest date, pentru frecventarea unui local neîngăduit, îl consideră „un ofițer prea bun“, pe baza bunelor aptitudini și calități militare și a modului cum și-a îndeplinit serviciul:

„A instruit bine o grupă de instructori ai Companiei a 4-a de Mitrăliere.

A instruit și comandat ploton la Compania 12 Mitrăliere, dând frumoase rezultate.

La aplicațiile de la Școala Ofițerilor Inferiori - bine.

A luat parte la Manevrele Regale, conducând Plotonul de Mitrăliere al Companiei a 2-a.

S-a achitat prea bine, în toate împrejurările⁸.

Între 1 noiembrie 1933 și 31 octombrie 1934, colonelul Iosif Teodorescu îl notează doar ca „ofițer bun“, arătând că a lipsit 35 de zile, „fiind scutit medical și având concediu medical pentru debilitate generală“; îi recomandă

⁶ *Ibidem*, f. 11.

⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁸ *Ibidem*, f. 13.

mutarea din garnizoană, pentru binele său, din „cauze familiare“.

S-a ocupat destul de bine de popota garnizoanei și a obținut rezultate bune în instruirea oamenilor vechi și a recruților de la companiile 6 și 4⁹.

La Școala de Aplicație Sibiu, a dovedit că este „bine pregătit“, clasificându-se al 15-lea din 521 elevi, cu media generală 8,38¹⁰.

Colonelul Bârzotescu, comandantul Școlii de Aplicație a Infanteriei, susține că merită să înainteze, fiind „un element foarte bun, sub toate raporturile“, aducând o bogată argumentare:

„1. *Aptitudini fizice:*

Înfățișare plăcută și prezentabilă.

Sănătos și rezistent, poate face campanie.

Ținută foarte îngrijită și cu prestanță, în fața frontului.

2. *Aptitudini militare:* temperament vior. Energic, conștiincios, cu voință tenace și perseverează mult spre progres. Foarte bun instructor. Ofițer capabil și foarte bun camarad; caracter deschis, bine format.

3. *Capacitate:* Inteligent, judecă foarte clar. Cultură generală în curs de dezvoltare pentru studii. Cea profesională foarte bine îndrumată.

Posedă și aplică regulamentele în teren foarte bine.

Prea bine pregătit pentru conducerea tactică a plutonului și a companiei.

La cursuri, a lucrat cu deosebit zel și a obținut rezultate foarte bune.

4. *Educația militară:* Foarte disciplinat, punctual și cu simțul datoriei dezvoltat.

Cu simțul demnității și al onoarei înșușite, în mod lăudabil.

Foarte echilibrat în cheltuieli, purtare foarte bună în societate.

În concluzie, ofițer cu educație militară și socială foarte bună.

5. *Îndeplinirea serviciului:* Foarte devotat și zelos. Clasificat al 15-lea din 521.

6. *Relații diferite:*... Fără vicii¹¹.

Revenit la Regimentul 30 Dorobanți Mușcel, colonelul Iosif Teodorescu, pentru lunile septembrie și octombrie 1935, menține frumoasele note primite la Școală, arătând că, în manevre, a comandat pluton, cu foarte bune rezultate. Îl caracterizează ca „foarte bun ofițer“ și-l propune la înaintare, la vechime, propunere înșușită și de către generalul C. Miltiade, comandantul Școlilor Militare de Infanterie, și de către colonelul Popovici, comandantul Brigăzii III Infanterie¹².

Între 1 februarie și 20 aprilie 1936, a urmat programul teoretic al Școalei Observatorilor Aerieni, unde „a depus destulă bunăvoință pentru a-și însuși cunoștințele necesare practicii observației aeriene.

⁹ *Ibidem*, f. 14.

¹⁰ *Ibidem*, f. 15.

¹¹ *Ibidem*, f. 17.

¹² *Ibidem*.

Neavând suficiente cunoștințe de specialitate tehnică, nu a putut fi trecut la partea practică de zbor¹³.

Pentru anul 1936, colonelul Iosif Teodorescu și colonelul Popovici, comandantul Brigăzii III Infanterie, îl socotesc „ofițer prea bun” și propun să înainteze, la vechime. primul, după ce apreciază aptitudinile fizice, militare, de capacitate și educația militară, ca în anii anteriori, adaugă rezultatele bune obținute la instrucția grupelor și plutoanelor de mitraliere, dovezile de pregătire profesională date la manevre și premiile sportive: locul I-ai la Concursul de Viteză la 100 de m., pe Brigadă și pe Divizie, locul al doilea la săritura în lungime pe Brigadă, și locul III, la viteză, pe Corpul I Armată.

„La diferitele aplicațiuni din cursul anului, pe hartă și în teren, a fost foarte bine.

Are grijă de subalternii săi și de materialele ce îi sunt încredințate¹⁴.

Colonelul Velcesu, noul comandant al Regimentului 30 Dorobanți, în prima notă pe anul 1937, are numai cuvinte de laudă:

„A comandat plotonul de mitraliere în C[ompania] de M[itraliere] D[ivizionară].

Ofițer sănătos și rezistent la marșuri... ce-i plac sporurile“, a obținut, pe Brigadă, premiul I-ai la viteză, și premiul II la săritură în lungime; pe Divizie, premiul II la sărituri în lungime.

De asemenea, un bun schior.

Se prezintă foarte bine în fața trupei; are o prestanță desăvârșită.

Energic și cu multă hotărâre; cu aptitudini foarte bune în teren.

Disciplinat, cu simțul datoriei de ostaș.

Bun camarad, are curajul răspunderii.

Cultura profesională în dezvoltare; citește în timpul liber.

Cunoaște bine regulamentele și le aplică bine; acțiunea celorlalte arme și este cunoscută.

A instruit bine instructorii respectivi.

A instruit, în foarte bune condițiuni Plotonul de Mitraliere de Recruți, dând rezultate alese.

A comandat foarte bine Plotonul de Mitraliere, la diferitele aplicațiuni, în Perioada II-a, și pe zona de concentrare a Diviziei.

Bun mitralierist.

A îngrijit de oameni și de animale...

Un foarte bun și de nădejde ofițer¹⁵.

Pentru anul 1938, colonelul Velcesu îi apreciază doar aptitudinile fizice și militare, cultura profesională, faptul că e foarte bun instructor și comportarea

¹³ *Ibidem*, f. 18.

¹⁴ *Ibidem*, f. 19.

¹⁵ *Ibidem*, f. 20.

la aplicații, dar îi reproșează educația militară și, mai ales, pasiunea pentru jocuri de noroc, care l-a obligat să se împrumute, la camarazi și la oameni străini, și să neglijeze obligațiile de serviciu și familiale:

„Pierde timpul, neducându-se la familie, și dând vina pe serviciul ce îndeplinea. Din cauza pierderii nopților, în ultimul timp, nu a îndeplinit serviciul conștiincios.

L-am schimbat din funcția de adjutant, la 17 mai 1938, neputând a-l menține în această funcție...

Ofițer pe care nu se poate conta, din punct de vedere moral¹⁶.

De la 1 noiembrie 1938 la 31 martie 1939, a fost notat bine de către colonelul Velcescu, care i-a reproșat doar datoriile contractate la cărți, pe la ofițeri și subofițeri, pe care nu le-a onorat, dar crede că se va îndrpta.

În acest timp, a comandat o unitate de transmisiuni radio, din Compania de Specialități. La 10 noiembrie, a fost detașat la lucrări de cale ferată, la Ilva Mică. Revenit, la Regiment, la 1 ianuarie 1939, a instruit, în bune condiții, Grupa de Schiori, care a luat premiul I-ai pe Divizie și pe Corpul de Armată.

La concentrare, a organizat și comandat Compania 10.

„Ofițer bun instructor și cu cunoștințe militare apreciable, însă foarte rău ofițer din punct de vedere moral¹⁷.

Între 1 aprilie și 31 octombrie 1939, a fost atent supravegheat și bine notat de către colonelul Ion Teodorescu, noul comandant al Regimentului 30 Dorobanți:

„După desconcentrarea de la 8 aprilie 1939, locotenentul Dumitrache a comandat ploton de observatori semnalizatori din Compania de Specialități, din Batalionul II Concentrați.

De la 15 august la 31 octombrie 1939, a comandat Compania 10 Pușcași, pe zona de concentrare.

Ofițer energic, cu multă putere de muncă și un remarcabil spirit de inițiativă.

Foarte inteligent, cu o judecată clară.

Cultura profesională superioară gradului său și în continuă dezvoltare.

Muncește metodic, cu rezultate din cele mai frumoase.

Posedă calități de foarte bun instructor și educator. La instruirea recruților și a concentraților, a obținut bune rezultate.

Pe zona de concentrare, a luat parte la toate aplicațiile tactice în cadrul batalionului și regimentului, evidențiind temeinice cunoștințe tactice și de organizarea terenului.

Un foarte bun comandant de companie.

De la 16-30 octombrie 1939, a urmat, la Centrul de Instrucție al

¹⁶ *Ibidem*, f.f. 21-22.

¹⁷ *Ibidem*, f. 23.

Infanteriei, Cursul pentru Cunoașterea Tunului de 37mm. Bofors, unde „a arătat, tot timpul... o vie dorință de a se instrui și a reușit a asimila, pe deaîntregul, cunoștințele predate“...

La 1 aprilie 1939, când am luat comanda Regimentului, l-am găsit cu prea multe datorii bănești, la camarazi și persoane civile, rezultat al pasiunii jocurilor de noroc. Am avertizat pe ofițer și am dispus să-și achite toate datoriile, prin regiment. Mi-a promis că este ferm hotărât să se corijeze.

Pe zona de concentrare, a continuat a avea o purtare mulțumitoare, fapt confirmat verbal și scris de comandantul său de batalion, care l-a supravegheat continuu... Această supraveghere mă îndreptățește a spera că ofițerul își va putea regăsi echilibrul, și sub acest raport. Voi continua să-l supraveghez și în anul următor îl voi caracteriza din acest punct de vedere hotărâtor pentru cariera sa¹⁸.

Supravegherea colonelului I. Teodorescu i-a fost benefică. În nota pe anul 1940, șeful său îl consideră complet reabilitat și vindecat, elogiindu-l pentru felul cum a comandat, pe zonă, Compania 10 Pușcași, pentru rezultatele obținute în conducerea Școlii Vânătorilor de Care din regiment, pentru modul cum a lucrat la organizarea poziției de pe râul Siret, la Nămăloasa și la capul de pod de la Nemțeni, de felul cum s-a îngrijit de bunul trai al soldatului, de animale și de materialele din zonă. Din nota dată, pentru acest timp, reținem câteva aprecieri:

„Ofițer de nădejde, excelent instructor și bun comandant de companie. Unitatea sa a fost bine instruită și gata de sacrificiu pe câmpul de luptă...

Perseverent și foarte muncitor, a fost, întotdeauna, exemplu în executarea promptă a ordinelor primite...

Dumitrache N. Ioan cu soția

Fiind un ofițer capabil, cu frumoase aptitudini militare, îl consider apt a fi înaintat la gradul de căpitan¹⁹.

¹⁸ Ibidem, f.f. 23-24.

¹⁹ Ibidem, f. 26.

Colonelul Munteanu, noul comandant al Regimentului 30 Dorobanți Mușcel, îl consideră „un ofițer foarte bun și de nădejde, pe care se poate conta în orice împrejurare” și care merită să înainteze, la vechime²⁰.

Colonelul Cameniță, comandantul Brigăzii III Infanterie, de acord cu propunerea, îl notează cu foarte bine la aptitudini fizice, militare și capacitate, arată că are o unitate bine instruită, dar erodată la educația militară, că „are, încă, lacune, care par a se netezi”²¹.

Între 1 noiembrie 1940 și 31 octombrie 1941, colonelul Munteanu îl notează elogios:

„Înalt, cu un fizic plăcut și armonios dezvoltat; are ținută frumoasă în fața frontului.

Voi și foarte rezistent, a suportat, cu ușurință, greutățile Campaniei.

De la 1 noiembrie 1940 până la 1 martie 1941, a comandat Compania 10-a, iar, cu începere de la această dată, un pluton din Compania 10-a.

Inteligent, priceput, cu inițiativă, foarte bun cunoscător al regulamentelor, unitatea sa a fost bine instruită...

Foarte sever, însă drept; este iubit de subalternii săi.

La intrarea în Campanie, cunoștea fiecare om din Companie și aptitudinile respective, ca unul ce comandase un an, pe zonă, Compania 10-a.

Foarte disciplinat și bun camarad, este apreciat ca atare de ceilalți ofițeri.

La Școala Ofițerilor în Corp și la diferite aplicații în teren, cu trupa, a dat dovadă că cunoaște foarte bine regulamentele și le aplică judicios; a luat, întotdeauna, deciziuni logice și rapide.

S-a observat, în acest an, un progres mare față de anul trecut, punându-și în evidență distinsele calități, mai ales pe câmpul de luptă.

Pe timpul Războiului contra Bolșevicilor, a continuat să comande un pluton din Compania 10-a, de la 20 iulie până la 9 august 1941, când a fost rănit grav (la 23 noiembrie 1941, încă nu era vindecat complet).

În lupta de la Hut Temuș (5 august 1941), prin exemplul personal, însuflețit de cel mai cald patriotism și fără teamă de moarte, și-a antrenat, cu bărbăție, plutonul la luptă, prin cel mai puternic baraj de artilerie și un intens foc de infanterie. Întărirea plutonului său a antrenat și celelalte plutoane din Companie.

În lupta de la Bakatovi (9 VIII 1941), a evidențiat aceleași excelente calități de foarte bun luptător, atrăgând admirația camarazilor săi.

Pentru curajul, bărbăția, spiritul de sacrificiu și bravura dovedite în aceste lupte, a fost decorat cu „Coroana României” cls. V-a, cu panglică de „Virtutea Militară”

În concluzie, pe timpul operațiunilor, precum și în timpul acestui an,

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

locotenentul Dumitrache a dovedit că este un ofițer foarte bun, căruia i se poate încredința orice misiune.

Propun să fie înaintat la gradul de căpitan, la alegere²².

Comandantul secund al Diviziei a 3-a, de acord cu șeful direct în toate (aprecieri, caracterizare și propunere), adaugă:

„În Războiul contra Rusiei Sovietice, a comandat un ploton de pușcași, dând dovadă de bravură, însușeștii ostașii de sub comanda sa și fiind un exemplu de modul cum trebuie să se comporte un ofițer în luptă²³.”

În anul 1942, este notat foarte bine de către colonelul G. Munteanu, până la 26 august, și de către locotenent colonelul Georgescu, noul comandant al Regimentului 30 Dorobanți. Primul menține aprecierile din 1941, asupra aptitudinilor fizice, intelectuale, ostășești și asupra educației militare, completând, la îndeplinirea serviciului, că: până la 15 aprilie 1942, a fost în concediu medical; de la 15 aprilie, la comanda Companiei Cercetare, s-a arătat zelos și cu multă putere de muncă, obținând rezultate foarte bune în instruirea oamenilor. Între 26 august și 31 octombrie, arăta locotenent colonelul Georgescu, a dat rezultate excelente la comanda Companiei de Cercetare, dovedind că este un foarte bun ofițer. Nu are stagiul pe front, fiindcă a fost rănit și evacuat²⁴.

Colonelul Ionescu, comandantul Infanteriei Diviziei a 3-a, și generalul Boițeanu, comandantul Diviziei a 3-a, în acord cu aprecierile comandanților de regiment, îl consideră un foarte bun ofițer²⁵.

La 20 noiembrie 1942, a fost mutat la Școala Subofițerilor de Rezervă Infanterie de la Sibiu, unde a beneficiat de notări superlative. Din aceste note, vom reține doar concluziile de la primele patru capitole și îndeplinirea serviciului:

I. *Aptitudini fizice*... foarte bune.

II. *Aptitudini militare*... foarte bune.

III. *Capacitate*... Foarte bine pregătit pentru comandă de companie și batalion.

IV. *Educație militară*... Ofițer moral și cu o aleasă educație militară.

V. *Îndeplinirea serviciului*:

Prezentat la Școală (20 X 1942), i s-a încredințat comanda Companiei 6 Specialități Elevi... comandă pe care a exercitat-o, cu multă distincție, până la data de 20 IX 1943, când a trecut, la stagiul, la Regimentul 30 Dorobanți...

Rezultatele obținute în pregătirea de război a unității sale, din punct de vedere al disciplinei, moral și profesional, au fost foarte bune, Compania 6 Elevi

²² *Ibidem*, f.f. 28-29.

²³ *Ibidem*, f. 28.

²⁴ *Ibidem*, f.f. 30-31.

²⁵ *Ibidem*, f. 30.

stând, din acest punct de vedere, în fruntea tuturor companiilor Școalei...²⁶

La Regimentul 30 Dorobanți, a beneficiat de aceleași aprecieri elogioase, semnate de către locotenent colonelul A. Teodosiu, din care reținem doar că i s-a încredințat comanda Companiei Aruncătoare 120 mm. nr. 2, care, la trageri, s-a comportat „mai presus de orice laudă”, iar ca șef al Biroului 2 Instrucție la Regimentului 30 Dorobanți, s-a ocupat și de instruirea tuturor „subîmpărțirilor” cu atribuții speciale: parașutiștii, antiaerienii, gărzile etc., cărora le-a întocmit programe judicioase de instruire, dovedind că este un „ofițer foarte bun, de multă nădejde și de viitor”²⁷.

Colonelul Gh. Austriacu, comandantul Școlii Subofițerilor de Rezervă Infanterie Sibiu reînnoiește propunerea de a fi admis la Școala Superioară de Război, de unde a fost respins, pe motiv că n-are stagiul pe front²⁸.

La 15 noiembrie 1943, după terminarea stagiului, revine la Școala Subofițerilor de Rezervă. A comandat Compania 8 Elevi anul II, până la 25 martie 1944, când a fost trimis la Regimentul 91 Infanterie. Constatând că a obținut rezultate foarte bune în pregătirea de război a companiei sale, colonelul Gh. Austriacu îl caracterizează, din nou, ca un „foarte bun ofițer”²⁹.

Într-o notă pentru două săptămâni (1 XI-14 XI 1943), locotenent colonelul Georgescu, comandantul Regimentului 30 Dorobanți, îl numește „eminent ofițer”³⁰. Același Georgescu îl notează, mai târziu, pentru perioada 1 noiembrie 1943 - 23 august 1944, bazat pe câteva date din Foaia Matricolă, pe declarațiile căpitanului Dumitrache, căci Foaia Calificativă pentru anul 1944 i-a dispărut, „până la data căderii în captivitate”:

„În anul de notare 1944, ofițerul a deținut următoarele funcțiuni:

De la 1 ianuarie 1943 - 24 martie 1944, comandant de companie la Școala Subofițerilor Rezervă Infanterie nr. 6 Sibiu, unde a obținut notări elogioase.

De la 27 martie 1944, a fost încadrat pentru mobilizare în Regimentul 91 Infanterie Alba Iulia, participând la Campania din Moldova. La Regimentul 91 Infanterie, a deținut, succesiv, funcțiile de:

- comandant companie,
- comandant batalion,
- ofițer cu operațiile.

În timpul acestei campanii, ofițerul dovedit că este un bun luptător, brav și... de caracter.

Datorită abnegației și conștiinciozității în executarea misiunilor primite, a fost rănit.

²⁶ *Ibidem*, f.f. 32-33.

²⁷ *Ibidem*, f. 33.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 35.

³⁰ *Ibidem*, f. 36.

La data de 23 august, a căzut în captivitate în U. R. S. S.

Îl propun, cu toată convingerea, pentru reintegrarea în cadrele active ale Armatei și pentru repunerea în toate drepturile promoției sale³¹.

Foaia Calificativă, pe anul 1945, consemnează doar că „a fost în captivitate în U.R. S. S.”³².

Colonelul Georgescu, comandantul Cercului de Recrutare Mușcel, notează că, de la 1 noiembrie 1945 la 15 iunie 1946, a fost în captivitate. De la 15 septembrie la 31 octombrie 1946, a funcționat ca ajutor administrativ al Cercului Teritorial Mușcel. Colonelul V. Vasilescu, comandantul Cercului, i-a lăudat puterea de muncă și prevederea cu care a reușit să facă aprovizionările de iarnă³³.

La 1 iulie 1946, o comisie prezidată de către generalul de divizie Emanoil Bârzotescu, comandantul Corpului 6 Armată, îl declară apt a fi reintegrat în Armata activă, propunându-l să înainteze, la alegere, arătând, între altele, că a fost rănit la brațul stâng și în regiunea renală, că este un ofițer foarte bun, care a căzut prizonier, la 2 septembrie 1944, în Secuieni - Roman, în retragerea din Moldova, cu întreg regimentul³⁴ (91 Inf.).

În anul 1947, colonelul V. Vasilescu îl consideră foarte bun ofițer, bazat pe calitățile și aptitudinile sale militare, pe felul cum și-a îndeplinit, între 1 noiembrie 1946 și 15 aprilie 1947, funcția de ajutor administrativ și cea de șef al Biroului Rechiziții și cea de comandant al Pieții Câmpulung.

Maiorul Dumitrache Ioan a fost notat și la punctul V *Educație cetățenească*. Fără această notă favorabilă, în mod cert, nu mai putea rămânea în cadrele active ale Armatei. Iată conținutul punctului V:

„Ofițerul, chiar de la venirea din prizonierat, din U.R.S.S., a dat dovadă că este încadrat total în noua ideologie a democrației. A fost de un real folos pentru munca de lămurire în rândul celorlalți ofițeri și subofițeri din garnizoană, prin conferințele ținute și prin munca de la om la om. Este un element total devotat regimului democrat și pe care se poate conta, în orice situație, oricât de grea³⁴.”

Începând cu anul 1948, este notat de o comisie, având ca președinte pe colonelul V. Alexandrescu, inspectorul Cercurilor Teritoriale, și ca membrii pe colonelul V. Vasilescu, comandantul Cercului Teritorial Mușcel, și pe căpitanul Duicu, comandantul secund politic. Concluzia că este un foarte bun ofițer se baza pe notarea laudativă la toate capitolele prevăzute în Foaia Calificativă, dar și pe cea mai mare atenție care s-a dat, în notă, capitolului c. *Pregătirea politică și activitatea socială*:

„Perfect încadrat în ideologia democrației populare.

³¹ *Ibidem*, f. 37.

³² *Ibidem*, f. 38.

³³ *Ibidem*, f. 39.

³⁴ *Ibidem*, f. 41.

Foarte devotat și cu mult atașament față de popor și orânduirile democratice.

Cunoaște perfect și interpretează, în modul cel mai just, evenimentele politice internaționale, politizându-le, cu toate ocaziunile.

Activitatea socială - foarte constructivă, evidențiindu-se printr-o muncă susținută de lămurire, în lumea satelor, în cele mai bune condițiuni, în cadrul organizațiilor democratice de masă, cum și în timpul campaniei electorale.

Are talent oratoric, impunându-se prin o expunere clară, fermă și mobilizatoare, cu ocazia mitingurilor la care a vorbit.

Nivel politic ridicat³⁵.

Între 20 august și 24 septembrie 1948, a îndeplinit atribuția de ajutor administrativ al Spitalului Militar din Pitești, distingându-se în reorganizarea serviciilor administrative, atrăgându-și aprecierea de „foarte bun și distins ofițer, de un real folos Armatei R.P. R.”³⁶.

Maiorul Dumitrache, după venirea din prizonierat, „s-a împrietenit cu fostul colonel Arsenescu, care, în același an, a fost scos din Armată, ca dușman notoriu al democrației, iar, ulterior, condamnat pentru acte subversive contra Statului.

În toamna anului 1948, când Arsenescu se afla ascuns, Dumitrache, prin intermediul plutonierului în rezervă Miron Gheorghe, a luat, din nou, legătura cu el, când a acceptat să intre în organizația lui Arsenescu, care... activa în scop contrarevoluționar, pentru răsturnarea regimului de democrație populară.

Dumitrache a primit de la Arsenescu instrucțiuni de felul cum să-și ducă activitatea și care a și început să o desfășoare, printr-o muncă de cunoaștere a cadrelor unității sale, în vederea recrutării elementelor ostile regimului, într-o grupare contrarevoluționară, afiliată organizației subversive a lui Arsenescu, urmând să acționeze în comun, în eventualitatea războiului dorit de ei între cele două lagăre ale lumii: imperialist și antiimperialist³⁷.

În noiembrie 1948, îl atrage de partea sa pe căpitanul Radu Ion, cavaler al ordinului „Mihai Viteazul” cu spade, cu care, în februarie 1949, recrutează pe ceilalți ofițeri și subofițeri: maiorul Mihăilescu Nicolae, locotenent major Mihăescu Constantin, plutonierii: Costraș Constantin și Fircă Atanasie și locotenent major Malașincu Gheorghe.

Maiorul Dumitrache, în martie 1949, a convocat „prima ședință a Grupului Subversiv, în care s-a întocmit planul de desfășurare a acțiunii armate, în ipoteza izbucnirii războiului, care trebuia să se producă, după prevederile lor, în primăvara anului 1949”³⁸.

Planul, întocmit după directivele date de către Arsenescu lui Dumitrache,

³⁵ *Ibidem*, f. 42.

³⁶ *Ibidem*, f. 43.

³⁷ *Idem*, *Fond Tribunalul Militar București*, Sentința nr. 1164/1951.

³⁸ *Ibidem*.

în decembrie 1948, cuprindea sarcini concrete pentru fiecare membru: maiorul Mihăilescu Nicolae, ca șef de stat major, pregătea planul de lucru în detaliu, întocmea schițele operative și trimitea sinteze operative lui Arsenescu, îngrijindu-se de ajutorarea materială a luptătorilor din munți.

Căpitanul Radu Ion urma să comande unitățile din punct de vedere operativ, desemna elementele care trebuiau să ocupe instituțiile publice din Câmpulung și se îngrijea de aprovizionarea cu muniții.

Locotenent major Mihăescu Constantin trebuia să asigure legăturile telefonice între unități și luptători, să taie legăturile exterioare și să instaleze noi legături telefonice. Plutonierul Costraș Constantin urma să păzească depozitele și să asigure aprovizionarea cu muniții a luptătorilor.

Plutonier Fircă Atanasie trebuia să mențină legătura cu Arsenescu.

Locotenentul major Malașincu Gheorghe se va ocupa de recrutarea a noi membrii.

„Acuzatul Dumitrache Ion avea misiunea să coordoneze întreaga acțiune desfășurată de batalion, în strânsă colaborare cu bandiții refugiați în munți, după directivele date de Arsenescu.

În această calitate, el a cerut membrilor din grupă informațiuni cu caracter militar, pe care le-a transmis lui Arsenescu.

În ședința următoare a Grupului Contrarevoluționar, acuzatul Dumitrache, în calitate sa de șef al organizației, a primit rapoartele de activitate a membrilor colaboratori și a trasat noi sarcini...³⁹

„În iunie 1949, când maiorul Dumitrache a fost mutat la Predeal [de fapt 18 mai], conform înțelegerii cu... Arsenescu, Mihăilescu a devenit șeful Grupului Contrarevoluționar“⁴⁰.

La Jilava, Dumitrache le-a recomandat colaboratorilor să nege acuzațiile, la proces.

„Dumitrache Ion recunoaște că a luat contact cu Arsenescu, în toamna anului 1948, întâlnindu-se, pe stradă, la un pod, condus de plutonierul Miron, că era cu o scurtă îmbrăcat, pe cap avea o căciulă, într-o mână o lanternă, iar în cealaltă un pistol, că se afla lângă o colibă, într-o curte, când a avut loc întâlnirea...“⁴¹

La 6 august 1951, Tribunalul Militar București Secția I-ai, format din: maior de justiție Finichi Paul, președintele Secției I-ai, căpitan Radu Haralambie, locotenent major justiție Stoica Ion, locotenent Naghi Alexandru și locotenent Popa Constantin, membrii, hotărăște:

„Cu majoritate de voturi... condamnă pe Dumitrache Ion, fost maior, la moarte și degradare militară, pentru crima de uneltire contra ordinii sociale, în

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

contra securității interne și externe a R. P. R., confiscă averea și îl obligă să plătească 5000 (cinci mii) lei cheltueli de judecată⁴².

Sentința a fost executată, în ziua de 11 mai 1951, ora 0,45⁴³.

După cum s-a putut constata, mai sus, Dumitrache Ioan a fost un eminent ofițer de infanterie, care s-a dovedit brav pe câmpul de luptă, unde a fost și rănit. A fost victima nerespectării de către sovietici a încetării războiului contra lor, fiind luat prizonier, fără a putea să se opună, cu arma în mână, iar mai apoi a luptei împotriva comunismului și a ocupației sovietice. Maiorul Dumitrache și maiorul Mihăilescu au fost printre primii prinși și executați de autorități dintre luptătorii care au acționat în Munții Argeșului. Acțiunea lor a dovedit că mare parte din ofițerii și subofițerii Armatei Române erau împotriva comuniștilor și a ocupantului sovietic și aveau planuri bine puse la punct de luptă, în cazul izbucnirii unui așteptat conflict militar între Răsărit și Apus.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Idem, fond Tribunalul Militar București. Registrul Execuții Penale 1951 Secția I, f. 213.*

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

COMUNITATEA ELENĂ DE LA FLORICA, 1949-1999

REMUS PETRE CÂRSTEA

În ziua de 3 februarie a anului 1948, la Conferința internațională a tinerilor din țările Cominformului, se decide acordarea dreptului de azil tuturor copiilor greci aflați în zonele deosebit de expuse din teatrele de război ale conflictului civil grec, început în toamna anului 1944 și terminat, din punct de vedere militar, în vara anului 1949. Pacea a fost încheiată oficial abia în luna iulie a anului 1962. Grație acestui acord, în România au ajuns 3.801 copii (I, p. 468). Potrivit unor acorduri încă necunoscute mie, trec granița în țările „democrațiilor populare” un număr estimabil între 50.000 și 100.000 de refugiați politici și militari, cetățeni eleni.

Acesta este exodul organizat al unei întregi generații a Greciei, generația păcii-capcană și a victoriilor pierdute. În luptele din timpul celui de-al doilea război mondial (1941-1944) și din timpul războiului civil (1944-1949), Grecia și-a jertfit 600.000 de fii și fiice, 10% din populație, ca să rămână cea mai veche democrație din lume. Armata de eliberare a Greciei, EAM, număra 1.600.000 de membri în luna august a anului 1944, cu două luni înainte de a învinge regimul și trupele de ocupație ale Axei. Insuccesul acestei mișcări de eliberare se datorește însă, atât imperialismului britanic, cât și lipsei de ajutor din partea Uniunii Sovietice și a statelor care susțineau doctrinele marxiste și se aflau în sfera de influență politică și militară sovietică. Înfrângerea trupelor care aminteau de cleftii anilor luptei antiotomane de la începutul secolului al XIX-lea și care reprezentau cea mai largă organizație populară din istoria Greciei înseamnă aplicarea, în munții Greciei, a strategiei politice și militare a armatei roșii. Gherila și justiția tradițională elenă a fost ucisă de cortina de fier (III, prefață).

După exproprierea familiei Brătianu, domeniul și localitatea Florica au devenit, prin prisma subiectului pe care îl abordam, cel mai important centru de primire, refacere și de integrare a azilanților greci, fie ei politici, fie civili sau militari. Anterior, pe viitorul amplasament al stadionului „Dacia” s-au construit în perioada cuprinsă între lunile iunie și octombrie ale anului 1948 aproximativ

40 de barăci (40m/8m, pereți din placaj, dubli, necompartimentate). Construcțiile au fost executate de 200-300 de muncitori aduși din diferite părți ale țării. Lagărul era izolat de restul localității, accesul localnicilor era interzis în incinta formată de barăcile menționate. Potrivit altei surse, lagărul a fost construit pentru armata română, dar armata a fost dislocată la Craiova în momentul în care au venit azilanții.

În luna aprilie sosesc în jur de 10.000 de persoane. Toamna, în septembrie-octombrie, plecând din Albania, vasul de pasageri „Transilvania” va face două-trei curse către Constanța. Pe calea ferată, gara Florica a fost stație terminus a acestui drum de bejanie. În jurul gării s-au amenajat clădiri-birouri pentru înregistrare și administrație, clădiri pentru cantină și carantină, magazine și un punct sanitar propriu, în această primă perioadă au transformat în spital vila „Căpșunica”.

În anul 1953, la Florica, devenită acum Ștefănești-Colonie, erau aproximativ 8.000 de azilanți greci: civili de diferite vârste, singuri sau cu familii constituite în urma încercărilor reușite de întregire a familiilor și invalizi de diferite grade. Tot în anul 1953 a fost terminată construcția blocurilor de locuințe de către trustul nr. 6 Construcții din Craiova, dar rămân încă nedemolate barăcile cantină, sala de spectacole și cofetăria. În anul 1954 a fost amenajat parcul, după ce în toamna anului 1952 a fost montat pe soclu bustul lui Nicos Beloianis.

Activitatea de integrare a azilanților greci consta în derularea unor programe de asistență medicală, școlară și profesională. Cei până la vârsta de 40 de ani învățau limba română și urmau clasele ciclului de învățământ primar și gimnazial în sălile școlii cu pensiune, construită pentru ei, actuala școală generală „Vintilă I.C. Brătianu”. Ulterior, ca să se poată integra social și ca să devină independenți din punct de vedere financiar, trebuiau să urmeze cursurile (confecții textile, marochinărie și încălțăminte), organizată într-o secție a Cooperativei „Flamura Roșie”-„Progresul”, -2- Comunitatea elenă de la Florica amplasată lângă cartierul construit, în zona unde se află astăzi blocurile de locuințe nr. 20, 21, 22. La Topoloveni, era organizată pentru ei o școală de șoferi și de tractoriști și, chiar lângă casă, învățau agricultura în cadrul fermei „Tudor Vladimirescu”, fosta Stațiune de cercetări zootehnice „Florica”, proprietate a familiei Brătianu. Din anul 1955, tinerii, după absolvirea celui de-al doilea an de școală profesională sau treapta a doua de liceu, puteau obține diploma de calificare, iar din anul al patrulea de școală profesională, drept de înscriere în învățământul superior. În luna octombrie a anului 1950, în Bulgaria, după cel de-al treilea congres al Partidului Comunist Grec, forum ținut în București, 1.500 de luptători ai EAM au fost executați după ce au fost condamnați ca trădători, titoiști și monarhiști (I, p. 531). Nu se cunosc însă urmările acestei epurări asupra comunității elene de la Florica.

Rațiuni orientate de numărul mic de locuri de muncă din județul Argeș din acea perioadă au determinat dispersarea unui număr mare de azilanți asimilați către alte zone din țară, începând cu sfârșitul anului 1952 și până în luna august a anului 1954. La Florica au rămas doar aceia care au întemeiat familii mixte și care își găsiseră deja loc de muncă în județul Argeș. Vă prezint, în continuare, câteva din locurile unde au fost răspândiți și locul de muncă unde au fost repartizați: Covasna - fabrica de confecții, Călan, Reșița - combinatul siderurgic, Oradea. Cei loviți de cecitate sau cu handicap locomotor au fost transferați la Vâlcele și Sfântu Gheorghe, la Sfântu Gheorghe s-a mutat și o secție a cooperativei „Flamura Roșie”. Tot în luna august a anului 1954, birourile comunității elene, „Kinotitas”, au fost mutate la București, întâi pe Strada Orlando nr. 9-11, apoi pe Strada Ana Ipătescu nr. 29, casa lui Henri Coandă. În prima decadă a lunii iunie din anul 1956 au sosit la Florica, devenită, Ștefănești-Blocuri sau Ștefănești-Colonie, câteva familii, în jur de 40 de azilanți politici antidogmatici, nestalinisti, îndepărtați din București în urma plenarei P.C.G., ținută după congresul al XX al P.C.U.S.

Tot în anul 1956 s-au stabilit la Florica peste 50 de tineri greci, absolvenți angajați în întreprinderi din județul Argeș. Ei au locuit în blocurile nr. 7, 10, 11, 13, majoritatea erau nefamiliști. După dispersarea celui mai mare număr de azilanți greci, blocurile de locuințe au fost închiriate de U.P.A. Colibași (uzina de piese auto n.n.) din anul 1954 (viitoarea Uzina de autoturisme Pitești, actualmente S.C. „Dacia-Renault” S.A. Mioveni) și până în anul 1956 erau aproximativ 3.000 de muncitori de naționalitate română stabiliți în blocurile construite pentru azilanți în anul 1957, comunitatea elenă de aici sporește prin sosirea a cca. 50 de persoane refugiate din insula Ikaria, foști membri ELAS-EAM, ajunși la Constanța cu o ambarcațiune condusă de armatorul Barbakostas, membru P.C.G. Au locuit la Florica în blocul nr. 7, 8, 10, 12 (4-5 persoane). Proclamarea sfârșitului războiului civil grec în luna iulie a anului 1962 de către guvernul grec nu va schimba viața comunității de la Florica. Abia după anul 1974, după căderea dictaturii coloneilor și în urma amnistiei generale și a acordurilor de principiu privind repatrierea, cetățenii greci, refugiați în România au putut să se întoarcă în patrie. Nu li s-au continuat în țara de origine drepturile civile dobândite în România, li s-au echivalat doar studiile, în anumite situații.

În prezent se mai află la Florica, încă Ștefăneștii-Noi, trei azilanți greci, doi urmași ai unor azilanți și un cimitir cu cca 30 de morminte, cimitir amenajat lângă biserica capelă a familiei Brătianu, biserica „Sf. Ioan Botezătorul” de către comunitate în perioada cuprinsă între anii 1949 și 1953 (an cunoscut potrivit singurei pietre tombale descoperită și pe care este inscripționat anul în care a răposat un azilant grec, n.n.). Înhumările au fost făcute de către doi preoți sosiți odată cu azilanții, în conformitate cu rânduielile ortodoxe.

Mulțumim tuturor celor care, deși au dorit să le păstrăm anonimatul, ne-au oferit informațiile cu ajutorul cărora s-au putut scrie în premieră rânduri despre comunitatea elenă de la Florica. Cercetările au început și vor continua cu sprijinul dumneavoastră, cei care considerați că descoperirea, documentarea și susținerea oficială și publică a istoriilor și ale filelor din viața acestor oameni sunt un aspect important din istoria locală, națională și internațională contemporană.

Poporul grec, strivit între occidentul blindat și o revoluție abstractă și-a văzut răpită victoria și nu și-a putut continua istoria sa. Guvernul grec din exil a existat în București până în anii '70 și a fost găzduit în România, la început, în casa familiei Brătianu. Până în clipa de față s-au scurs cincizeci de ani de tăcere și de dezinteres asupra acestei pagini din istoria a două popoare, aflate împreună în viața balcanică și europeană. Acum, oricare ar fi rațiunile oculo sau docte necesare ignorării cunoașterii vieții comunității elene de la Florica, trebuie să ne punem și întrebarea aflată în versurile poetului Iannis Ritsos, fost azilant politic în România:

*„Cine a adus, cine a luat, cine a tras în cele patru colțuri ale lumii
linii și culori, mișcări albe ale mâinilor?*

*Crucile din ciocurile vulturilor, surâsul continuu,
valoarea bizantină ce se destreamă în noapte, (...)*

*în timp ce noi duceam Grecia încrucișată în inima noastră
Grecia era în Istria, Galați și Constanța, în bolțile și clopotele Agapiei”(II).*

Astăzi s-a scris despre Florica și mai ales despre cei care au suferit și au sperat, au ajuns și au trăit aici.

„FLORICA“ - LEAGĂNUL PATRIARHAL AL BRĂȚIENILOR

FLORENTINA COJOCARU

Există în Argeș spații de pelerinaj și reculegere, clădiri și imagini care au cunoscut furtuna dezbaterilor, tensiunea deciziilor politice, elaborarea operelor intrate în memoria culturii, dar și liniștea patriarhală a vieții de familie, devenite astăzi repere de istorie eternă.

Printre acestea, Florica din Ștefănești, un spațiu natural și istoric rămas astăzi relativ restrâns, străbate timpul și memoria a patru generații, stârnind un interes special contemporanului.

Imaginea de astăzi, cu vila elegantă și opulentă, nu ar fi conformă cu realitatea istorică decât prin cunoașterea corespondentului trecut pe care-l datorăm în cea mai mare măsură celor ce au trăit aici.

Ion C. Brătianu, cel de-al treilea băiat al lui Dincă Brătianu și Anastasiei Tigveanu, la moartea tatălui său, în anul 1844, devine proprietarul unui grup de moșii situate în: Ștefănești, Mălureni, Galeșul-Brătieni, Lerești și Sâmburești, moșii care au fost în parte înstrăinate, atunci când nevoile politice o cereau, Florica (denumirea moșiei Ștefănești din 1865) fiind păstrată cu grijă statornică de familie, devenind așezământul casnic îndrăgit.

După căsătoria discretă, săvârșită în anul 1858 cu Pia Pleșoianu, locuiește la sora sa Anica Furduiescu din Pitești o scurtă perioadă de timp, până ce și-a amenajat modesta construcție de la Ștefănești, ridicând un etaj peste cele trei încăperi vechi, existente aici din vremea viilor domnești: camera boierului, cea a viierului și camera turcească cu linul pentru scurgerea vinului în pivniță, informație lăsată de Sabina¹ și contrazisă într-o mică măsură de Ionel Brătianu cu prilejul unei interpelări pe chestiuni personale, făcută în Parlament de N. Flea, la 8 februarie 1909 când răspundea:

„Dl. Flea mă întreabă dacă nu cumva de când nu a fost la Florica, pridvorul de cărămidă roșie al casei Ion Brătianu s-a transformat.

Da, domnule Flea, s-a schimbat casa și o spun aceasta cu o legitimă satisfacțiune.

¹ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu 1821-1891*, Ed. II, București, 1934, p. 28.

S-a schimbat casa de cum mi-a lăsat-o tatăl meu, după cum și-a schimbat tatăl meu casa de cum i-o lăsase moșul meu.

Moșul meu a lăsat o casă cu o pivniță și patru camere. Tatăl meu a mai adăugat opt camere.

La rândul meu am mai adăugat și eu și sper că și generațiile viitoare, pentru dragostea ce au pentru Florica, vor mai adăuga și ele ceva. Dacă am reamintit în Parlament o chestiune de natură atât de personală, este pentru că ea este în legătură cu o chestiune de ordin social și politic. Ceea ce am făcut la Florica, aș vrea să facem și în statul român: aș vrea ca, precum tatăl meu cu generațiune lui a clădit peste ceea ce a găsit când a intrat în viața publică, aș vrea ca și noi, cu generațiile noastre, să nu privim cărămizile roșii, oricât de duioase și de poetice ar fi amintirile pe care le deșteaptă în noi, ci să adăugăm și rândul nostru, la clădirea acestui edificiu public.

*Iată, domnule Fleva, ceea ce poate n-ați înțeles destul în activitatea tulburată și zgomotoasă a vieții dumneavoastră publice.*²

Aici s-au născut fiii cei mari ai lui Ion Brătianu: Florica (1862-1865), intrată de timpuriu în legendă, Sabina (1863-1944), Ionel (1864-1927), Constantin (1866-1950) și Vintilă (1867-1930).

Correspondența particulară din București, Slatina, Sâmburești, Paris și din alte locuri către tânăra soție, la Florica, sau de la Florica la București, adunată în volumul „*Din corespondența familiei Ion C. Brătianu, 1859-1883*” publicată în anul 1933 prin îngrijirea Așezământului Cultural Ion C. Brătianu, oglindește fidel viața intimă a uneia dintre cele mai distinse familii românești, cu bucuriile și necazurile ei, cu dragostea sinceră pentru soție, pentru copiii care și-au petrecut copilăria aici, interesul pentru treburile gospodărești de la moșie.

Ion C. Brătianu ținea foarte mult la proprietatea de la Florica, de aceea grija pentru prioritatea lucrărilor agricole în toate anotimpurile, precum și stadiul lucrărilor de construcții și reparații sunt dominante epistolare.

„*Pune pe Oprică să așeze linurile și să lege la butii pentru tescovină, căci la 1 octombrie începem la cules; toate lemnele linurilor să se spele cu apă fierbinte și cu moloz întocmai ca scândurile din casă. Să culegi porumbul și să care la nisip în vale pentru caldarâm*”. Sau: „*Timpul este frumos, pune ca să care fânul ca să putem porni caii și boii la Mihăiești*”³.

Cu alt prilej Ion C. Brătianu scria soției sale că vinul roșu din 1860 prețuiește zece sfanți, cel din 1861 cinci sfanți iar cel nou, abia stors, prețuiește foarte puțin.

Cu ocazia vizitei făcută în octombrie 1867 la castelul prințului de Hohenzollern din Rheineck, a avut prilejul să vadă o vie cultivată sistematic,

² *Discursurile lui Ion I.C. Brătianu* publicate de George Fotino, vol. III, București, 1939, p. VII.

³ *Din corespondența familiei Ion C. Brătianu*, vol. I, București, 1933, p. 7.

imaginea trezindu-i în suflet dorința de a aduce via de la Florica la o asemenea stare.

De acolo scria soției:

„Prințul s-a dus să-și plimbe Principesa, fiindu-i astăzi ziua onomastică. Am profitat și eu de am vizitat proprietatea, sau via, sau grădina, căci aici am văzut realizată ideea mea, adică o vie totodată și grădină.

Mă întrebai dacă via noastră a plăcut Domnitorului și eu ți-am răspuns în mod evaziv, fiindcă într-adevăr Domnitorul nu-mi zisese nimic.

Îmi vorbise că ar dori să aibe și dânsul o vie și să o facă ca a lui taică-său. Acum am înțeles că via noastră n-a putut să-i facă nici o impresiune.

Trebuie să cheltuiesc un milion cel puțin ca să o aduc în starea care este a lor⁴.

Tot în anul 1933 apare și volumul Sabinei Cantacuzino, *„Din viața familiei I.C.Brătianu”*, cu o serie de trăiri și experiențe ce aparțin autoarei, cu amintiri proprii și impresii personale legate de anumite evenimente în care sunt prezenți numeroși membri ai familiei, Florica și împrejurimile fiind adesea locuri de referință.

În amintirile despre Florica este reînviată ospitalitatea oferită prietenilor apropiați și cunoștințelor: Goleșteni din trei generații, Rosetti, Grădișteanu, Kogălniceanu, Dora D' Istria, Conta, arhitectul André Le Comte de Nouy, ultimul construind pentru eternitate Capela Brătienilor, astăzi și biserică de slujbă și închinăciune.

Adesea, în zilele de vară, copiii de la Florica și cei de la Golești porneau cu trăsurile încărcate cu merinde proaspete să-l viziteze pe singuraticul arhitect la Curtea de Argeș.

Despre activitatea arhitectului francez desfășurată la Curtea de Argeș, Ionel Brătianu păstrează o tristă amintire din vremea copilăriei când biserica lui Neagoe Basarab *„se reclădea din temelie după focul ce o arsese și intervențiunea arhitectului care-i desăvârșise distrugerea”*.

Atitudinea și-a manifestat-o în vremea când se afla la Consiliul de Miniștri, când i s-a prezentat proiectul reconstructorului Catedralei episcopale, prin care se susținea și dărâmarea Bisericii domnești.

„Din fericire - mărturisea el - cunoștința stării clădirii îmi îngăduia să afirm că restaurarea era cu puțință fără dărâmare și studiile mele tehnice îmi dădeau dreptul să ridic în fața colegilor părerea mea împotriva acelei a arhitectului.

Pentru a risipi orice îndoială, am propus ca o comisie de bărbați tehnici, cu autoritate recunoscută să hotărască la fața locului, și astfel s-a scăpat de la pieire cel mai mândru monument al României de la Descălicătoare⁵.

⁴ Idem, p. 90.

⁵ Anastasie Iordache și Marius Ștefan, *Pe plaiurile Loviștei*, în „Magazin Istoric”, 2 / 1984, p. 37.

Cu prilejul vizitei care o face în 1909 în plaiurile Ardealului, oprindu-se în satul Albac, unde biserița din lemn a lui Horea se ruina de timp și se risipea bucată cu bucată, Ionel Brătianu o aduce și o reînălță pe muchea dealului de la Florica, pentru a aduce aminte credincioșilor că: „*Biserița aceasta de lemn e închinată acelor martiri, cunoscuți sau necunoscuți, care au căzut vreodată pentru neamul acesta și-n biserița aceasta sfioasă să-și plece genunchii urmașii în smerenia înaintașilor eroi necunoscuți*”⁶. Odată cu biserica s-a ridicat la Florica și o troiță din lemn.

La Florica și la Pitești, copiii cei mari: Sabina, Ionel, Dinu și Vintilă și-au început instrucția școlară. Pregătiți acasă de profesorul Athanasie și institutoarea elvețiană Marie Bornand, apoi de profesorul Păiș la matematică și Trifonescu la limba română, zilnic se deplasau la Pitești în casele unchiului Ghiță Enescu, aflate pe strada Șerban Vodă, lăsate apoi moștenire lui Dinu Brătianu, urmând școlile primare din Ulița boierească a Piteștilor, aflate atunci sub direcția profesorilor Hernia și Micescu „unde-și treceau succesiv examenele”.

Centenarul nașterii lui Ion C. Brătianu, sărbătorit în toată țara din inițiativa Partidului Liberal, a marcat și în Argeș o suită de manifestări la care au luat parte personalități de seamă ale vieții politice și cultural-științifice.

La Florica, cum informează ziarul *Viitorul Argeșului*, la 22 mai 1921, în prezența mitropolitului primat Miron Cristea, a generalului Constantin Coandă, președintele Senatului, a rectorului Universității din București M. Vlădescu, a președintelui Academiei Române D. Onciul, a lui I. Gh. Duca, reprezentant al tinerilor liberali și a principelui Carol, din partea familiei regale, s-a săvârșit ceremonia strămutării osemintelor marelui dispărut, din mormântul provizoriu în capela în care odihnesc întru eternitate, alături de osemintele lui Ionel, Vintilă, Dinu și Gheorghe Brătianu.

În casa de la Florica, Ion Brătianu a adunat încă din tinerețe cărți rare, incunabule și manuscrise, cărți și stampe, punând bazele unei interesante biblioteci, operă continuată cu interes și pasiune, și de Ionel încă din copilărie.

În timpul primului război mondial, ocupanții germani stabilindu-și statul major la Florica, au acaparat toate odăile, ridicând proviziile, vitele, vinurile rufăria și vasele, incendiind apoi la plecare magazinele.

Ca printr-o minune, din bibliotecă s-au salvat valoroase cărți, poate numai și din eroarea de a fi întins o hartă mare a regiunii, pe cel mai mare dulap care adăpostea edițiile prețioase.

Cu câteva luni înainte de moarte, Ionel Brătianu era obsedat de gândul întemeierii unei biblioteci care să fie utilă și altora, poate chiar influențat de Eliza Brătianu, care vedea amenințate bibliotecile din conacele de țară.

⁶ G. Fotino, *Pagini răzlețe. Câteva articole și cuvântări*, București, 1934.

Moartea a oprit în loc o vreme îndeplinirea acestui gând, dar se realizează postum de către Eliza Brătianu cu dania fraților celui dispărut: Dinu și Vintilă.

Biblioteca a dobândit personalitate juridică în anul 1929. Eliza Brătianu donează în strada Amzei nr. 5 un teren de 5000 m² și cele două imobile în care locuise cu soțul său, iar frații Dinu și Vintilă donează cele 6000 de volume de la Florica primite de ei prin testament de la Ionel.

Importanța actului cultural săvârșit de Brătieni este subliniată elogios de G. Fotino:

„D-na Eliza Brătianu a dăruit, în amintirea tovarășului unei vieți, terenul și frumosul imobil în care s-a așezat astăzi Biblioteca ce va purta numele lui. Prin această danie a doamnei Eliza Brătianu, continuatoarea unei vechi și mari tradiții culturale și prin dania de cărți de la Florica, danie făcută de frații celui dispărut, ei înșiși moștenitori ai unei tradiții de iubire și de slujire a țării și a culturii ei, s-a împlinit azi gândul care l-a cercetat de atâtea ori, pe cel plecat dintre ei.

Săvârșindu-se un act de pietate în amintirea lui, se aduce culturii românești unul din acele servicii căruia doar vremea, care ea dă perspectiva faptelor, îi va da adevăratul relief și îl va situa cum se cuvine în recunoașterea tuturor”⁷.

Spațiul a fost amenajat după planurile arhitectului Petre Antonescu, detalii plastice ale începutului fiind realizate de arhitectul S. Cuțifide.

Odată terminată arhitectura interiorului s-a trecut la organizarea colecțiilor în condiții desăvârșite, ținându-se cont de rigoarea regulilor biblioteconomiei cât și de dorințele stipulate în actul de donație al doamnei Eliza Brătianu: o sală de lectură *„de un lux simplu și de o arhitectură armonioasă”*, o sală de reviste boltită ca o biserică bizantină, candelabre de Murano, mese de lucru largi și elegante, biroul de lucru al lui Ion I. C. Brătianu, depozite organizate impecabil, de Casa Fichet, toate în atmosfera liniștită a uneia din cele mai vechi grădini bucureștene.

Un consiliu din care făceau parte Eliza Brătianu, Dinu Brătianu și I. Gh. Duca a preluat conducerea bibliotecii, director în execuție devenind G. Fotino.

Ex-librisul aplicat cărților Brătienilor a fost gravat de Titu Dan Elian. Câmpul, dominat de doi copaci, cu puternice rădăcini și tulpini, pe fundal o colină pe care se zărește singuratică capela de la Florica, în care odihnesc cei doi ctitori iubitori de carte. Inscripția era simplă: *BIBLIOTECA ION I. C. BRĂȚIANU*⁸.

În anul 1932, cu ocazia vizitei ministrului de externe al Franței, s-a organizat prima mare expoziție de cărți bibliofile, românești și străine,

⁷ *Biblioteca Ion I. C. Brătianu*, București, 1932, p. 6.

⁸ G. Fotino, *Biblioteca Ion I. C. Brătianu*, în revista „Boabe de grâu”, 5, 1933, p. 272.

incunabule și manuscrise, ediții dintre cele mai rare privitoare la istoria țărilor românești.

Catalogul tipărit cu acest prilej redă chiar și selectiv imaginea erudită a colecțiilor bibliotecii din care nu lipsesc tipăriturile de bază ale culturii noastre: Pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, Noul Testament de la Bălgrad, Evanghelia și Biblia lui Șerban Cantacuzino și alte vechi tipărituri din centre tipografice renumite: Snagov, Râmnic, Sibiu, Neamț, Iași, alături de incunabule și cărți străine rare privitoare la istoria românilor și a popoarelor vecine.

Cea mai veche referitoare la români, vestita cronică de la Nüremberg, „*Liber Chronicarum*“ de Schedel Hartmann - 1493, cu gravuri reprezentând Valahia, alături de lucrarea lui Baptista Johannes - 1481, s-au „*Colonna Traiana Eretta dal Lenato, e Popolo Romano all' imperatore Traiano Augusto nel svo Foro in Roma*“ - 1672, de Bartoli Santi Pietro, Betlenio Ioanne - „*Rerum Transilvanicarum*“ - 1664, Del Chiaro Anton Maria Florentino - „*Storia delle Moderne rivoluzioni delle Valachia*“ - 1718⁹, numai câteva dintre cărțile rare ce au constituit valoroasele colecții speciale ale Bibliotecii Naționale.

Inițiativa dezvoltării acestei secții cu aplecare către Bibliografia românească veche i-a revenit doamnei Eliza Brătianu, cunoscătoare în domeniul artei și tehnicii tipografice, ornamentației și a paleografiei chirilice, așa cum remarcă unul dintre marii bibliotecari ai Academiei Române, câmpulungeanul Dan Simonescu.

Nu poate fi încheiat acest periplu fără Ion Pillat, cel care a închinat în anul 1926 dealurilor de la Florica, viei, parcului și castanilor, bunicilor, capelei, bisericuței din Albac și troiței, volumul bibliofil „*Florica*“ ilustrat sugestiv de pictorul peisagist Ștefan Popescu, ultimul sporind valoarea unui exemplar aflat în colecțiile Muzeului Județean Argeș, cu dedicația autografă: „*Lui Jean Bart, cu drag. Ștefan Popescu - 1 ianuarie 1928*“¹⁰.

Versurile poetului și astăzi mai cheamă spre un muzeu adevărat, istoric și memorial, cu tot ce a însemnat Florica:

„*Te-apleci mirat, străine, pe-amurg ca pe o ramă
Ce-ar străluci din umbra muzeului pustiu,
Și crezi, pornind aiurea rănit de-un dor târziu
Că ai văzut Florica... Dar n-ai zărit, ia seama
Trecutul meu ce arde sclipind în Râul Doamnei*“.

⁹ Biblioteca Ion I. C. Brătianu, București, 1932, p. 11-18.

¹⁰ Ion Pillat și Ștefan Popescu, *Florica*, București, 1926, Muzeul Județean Argeș, Nr. 9921, Depozit.

REGINA-POETĂ CARMEN SYLVA

NICOLAE MOISESCU

Pe țărmurile Rinului, împodobite de păduri sau vii aurite de soare, cu turnuri de castele vechi, de care se leagă numeroase legende, se ridică vechiul castel al seniorilor din Wied unde a văzut lumina zilei, Carmen Sylva.

Mica Prințesă, moștenind talentul de la predecesorii săi, a fost sensibilă la tot ce-i oferea natura, cu care își împletea comorile sale spirituale.

Sufletul Prințesei era înzestrat cu darul de a recepționa mai viu impresiile naturii, și a le exterioriza fie prin desen și ornamentație, fie de la vârsta de 15 ani, prin forma expresivă a poeziei. Natura cu darurile ei – păduri frumoase, grădini întinse, obiecte de artă – a fost rezervată și Prințesei Carmen Sylva care era înzestrată cu o deosebită sensibilitate.

A schimbat poezia romantică a castelului de pe Rin cu aroma sălbatică – și cu atât mai frumoasă și plină de farmec – a Bucegilor, castel natural, unde vulturul înălțimilor mărește pitorescul ținutului. Aici, în Bucegi, și-a găsit Principesa Elisaveta, devenită în urmă Carmen Sylva, cuibul în care și-a adăpostit puținele și rarele ei bucurii, iar apoi grelele încercări ale vieții.

Soarta a făcut ca Principesa de Wied să ajungă, în 1869, tovarășa de viață a unui Principe domnitor, pe valea altui fluviu bătrân, păstrător de tradiții și amintiri istorice și purtând coroana Carpaților.

Ce a putut simți sufletul înzestrat al poetei de mai târziu, la vederea frumuseților noastre, când, în zi de Mai a făcut pentru întâia oară drumul spre țara ei cea nouă, se vede în memorialul de călătorie „Pe Dunăre“, pe care l-a scris din dragoste și ca un omagiu țării care o primea cu natura în sărbătoare.

Entuziasmul și calda manifestare a sufletului românesc însă, au subjugat-o, și îndată a hotărât să se dedice cu toată stăruința și dragostea ei, poporului care o ceruse.

Pornind spre ținutul unde o aștepta, odată cu coroana regală, și încoronarea talentului cu care era înzestrată, aducea cu sine primele și cele mai vii impresii și senzații, de pe valea Rinului. Ea era sortită să împletească impresiile și legendele celor două fluvii și armonizându-le să le fixeze în forma nepieritoare a artei.

•

Viața ei tulburată prin pierderea unicului copil a făcut-o să învăluie într-un văl de tristețe și de seriozitate toate inspirațiile sale.

Rar scriitoare să fi cunoscut în atâta măsură frăgezimea sentimentelor ei, iubirea mamei pentru copilul ei, cum a fost Carmen Sylva.

Acest sentiment ce apare la tot pasul în scrierile noastre populare, care capătă formulare artistice de geniu, în „Miorița“, și care a realizat fericit în poezia lui Carmen Sylva.

În culegerea „Mutter und Kind“ găsim o gamă de sentimente, gingășie, alintare, bunătate, dar și de durere în fața înfrângerii ei ca mamă.

În poezia „Dâmbovița“, tradusă de Coșbuc, evocând râșorul, de care și-a legat viața, scrie:

*M-ai legat tu, dulce nume,
De-al tău mal, tu m-ai legat,
De când doarme-aci îngropat
Ce-am avut mai drag pe lume.*

În poema „Sapho“, ea se depărtează de fondul acestei legende, unde eroina moare din iubire, în timp ce în realizarea poetei-regine, ea moare din cauza pierderii unicei sale ființe.

Regina Elisabeta era de o generozitate neobișnuită. În această privință, George Enescu o aseamănă cu Sfânta Elisabeta. În legenda acestei sfinte, se spune că bărbatul ei o ținea din scurt învinuind-o că da prea mult săracilor. Într-o zi a surprins-o dându-le pâine într-o legătură.

– Ce ai acolo? a întrebat-o soțul.

– Flori, a răspuns ea.

Și pe dată pâinile s-au prefăcut în flori.

Tot astfel și Regina noastră, dădea totul, și-ar fi dat și sufletul pentru o operă de bine.

Până la sfârșitul vieții a stăpânit-o ideea unei școli de fete, unde să crească tinerele vlăstare sub ochii ei, la Curtea de Argeș, să le dea o educație sănătoasă, cu mintea la învățătură, cu gândul la Dumnezeu și cu mâini harnice. Visul ei nu s-a realizat. A murit prea devreme...

Cultiva bunurile spirituale: muzica, pictura, poezia. Muzica o inspira. Multe din poemele ei sunt puse pe muzică de George Enescu, a ținut să-i orchestreze andantele din trio în mi bemol de Schubert, ca să le cânte la moartea ei.

Poezia ei era o poezie pornită din interior, cu apoteozarea căminului, cu motive intime, poezii descriptive și balade inspirate din legendele populare.

Îi plăceau foarte mult poeziile lui Vasile Alecsandri, unul din prietenii cei mai apropiați ai Reginei, care împreună cu „copilul minune“, cum îl numea ea pe George Enescu, îi mai îndulceau gândurile negre prin pierderea ființei iubite.

Pe când copila era bolnavă, Vasile Alecsandri a scris o poezie plină de durere la adresa ființei ce se stinge:

*Boală oarbă și înțețită,
Ce în Sinaia te-ai legat
De-o copilă abia înflorită
Și o ții culcată în pat.
Duce-te-ai pe cea lume,
Ruptă în ghiare de oțel!
Duce-te-ai pe-a mării spume
Mult departe de castel,
Ca să scape dulcea floare
De-al tău chip neomenos
Și s-apară zâmbitoare
Cu-al ei chip gingaș, voios...*

*Fugi, tu boală uricioasă,
N-ai ce căuta la ea;
Tu ești slută, ea-i frumoasă,
Ca plăpânda viorea.
Fugi, strigoaică blestemată,
Printre iele și strigoi!
Copilița mingalată
Să revie printre noi,
Căci de soartă a fost menită
Să înflorească vie în zori
Și să fie mult iubită
De-o Regină și de flori!.*

Carmen Sylva vroia o lume mai bună, mai frumoasă, și de aceea transpunea în operele literare sau în teatru, sentimentele morale, ca elemente principale de fond și de concepție artistică.

Deși străină, ca origine, de neamul nostru, Carmen Sylva îndemna pe scriitorii noștri români să pornească de la cultul tradițiilor și a sfătuit pe George Enescu să facă o pastorală cu subiectul din Miorița.

Rolul lui Carmen Sylva pentru literatura noastră a fost deosebit – pe deoparte popularizează literatura românească peste hotare, traducând operele lui Eminescu, Alecsandri „Inelul și Năframa“, Bolintineanu „Mama lui Ștefan cel Mare“, pe de altă parte îmbogățește literatura noastră cu operele sale, traduse de marii scriitori ca Titu Maiorescu, în „Almanahul Literar“ al României June din Viena, Mihail Eminescu în Poezii Postume: „Balada plaiurilor dunărene“, Caragiale, în „Vatra“, „Răzbunare“, Coșbuc, O. Goga în „Luceafărul“, poezia „Moara“.

În teatru, contribuția lui Carmen Sylva este deosebit de însemnată. Piesele mai importante sunt: *Vârful cu dor*, baladă dramatizată în versuri și tălmăcită în românește de M. Eminescu, *Amurgul*, dramă tradusă în limba franceză de Elena Văcărescu, *Meșterul Manole*, jucată la Viena în 1892, *Ullranda*, dramă în două acte, în versuri. *Marioara*, dramă în trei acte, tradusă în românește de Haralamb Leca și jucată la Teatrul Național din București în 1897 și la Iași în 1904, *În ziua scadenței*, *Căința*, tradusă de H. Leca și publicată în „Convorbiri Literare“ și altele.

Carmen Sylva a fost ținută totdeauna departe de treburile țării, de aceea și-a ațintit ochii spre ceea ce putea femeia, nu regina; a hotărât să ridice viața materială și morală a țărăncii noastre, înțelegând existența ei de martir.

Privind de atâtea ori fața istovită a femeii de la țară, a observat, că noi, românii, mai existăm aici atât de puternici ca închegare, datorită sufletului

acestei țărănci, care știe a-și adormi atât de frumos copiii în cântec de o duioșie sfâșietoare, după ce a lăsat secera din mână, ori greutatea de pe cap, că ea este păstrătoarea limbii, ca susținătoarea familiei, ea întruchipează și dragostea sălbatică și durerea resemnată a despărțirii de bărbatul dus departe la muncă sau să-și apere glia strămoșească.

Pentru țărancă lucrătoare a înființat Regina Societatea „Furnica” și „Țesătoarea”, unde inul și cânepa, ca și mătasea noastră să fie puse în valoare.

Când a privit cu atenție costumul nostru țărănesc, a rămas uimită de artă cu care știe poporul să se îmbrace. Culoarea albă, a curățeniei, a luminii, a bucuriei, predomină atât la bărbați, cât și la femei. Marama spumoasă de borangic, ce cade atât de grațios pe spatele femeilor căsătorite, ștergarele groase ale bătrânelor, purtate duminica la biserică. Ia, o adevărată nebunească întrecere de culori, de fluturi, strălucitori în bătaia soarelui, de râuri negre și roșii, foarte armonios îmbinate în coloritul lor sobru, care privite de un ochi străin învățat cu straie puțin pitorești, impresionează până la admirație. Regina poetă a rămas locului uitându-se în urma muntenilor, ce merg prin pădurile și fânețele lor, ca niște stăpâni voievodali, la femeile ce par, în haina lor de sărbătoare, adevărate zâne ale pământului.

Carmen Sylva a purtat cu mare drag acest costum – princiar prin bogăția coloritului – la marile solemnități, ridicându-l prin asta la costum de ceremonie. L-a dus tocmai la castelul ei de pe Rin, deschizând acolo o expoziție de păpuși, îmbrăcate în costume „din regatul lui Carmen Sylva”.

Întrată în viața poporului nostru, prin împrejurări prin care chiar regii nu le cunosc, ci doar destinul le știe. Carmen Sylva s-a realizat așa cum simțise încă din adolescență: să dăruiască, să-și rupă sufletul în fâșii de lumină, pe care să le răsfrângă asupra celor din juru-i, ca tot atâtea bucurii.

Iubitoare de culori, de lumină, de natură, a înțeles că cel mai mare blestem dat omului este să nu se poată bucura de ele. De aceea a creat „Vatra Luminoasă”, unde orbii, prin degetele lor înlocuind întrucâtva ochii, să-și îndulcească întunericul nopții veșnice în care trăiesc.

Carmen Sylva a fost și femeie, nu numai regină. A simțit nevoia să-și primească, nu numai să-și dăruiască ființa. A iubit, a renunțat, a suferit și și-a cristalizat cu înaltă resemnare zbuciumul în opere literare și în pictură.

În tinerețe, Durnezu i-a dăruit, efemeră și ucigătoare bucurie, pe Domnița Maria, fetița care i-a trecut prin viață ca o lumină prea puternică, și care, prin moartea-i prematură a desăvârșit în regină, femeia.

De acum înainte, Carmen Sylva, mamă fără copil, rămâne mama tuturor copiilor. Când vorbește despre copiii țării sale, ar vrea să le pătrundă tot sufletul prin ochi: „O deosebită bucurie a mea – spunea Carmen Sylva – sunt ochii copiilor din România. Așa ochi nu se mai văd nicăeri, totdeauna enorm de mari, în obrăjorii lor palizi, în care stau prinși ca niște stele, de unde te privesc

așa de umezi, încât ți se topește inima!“.

Sentimentul zădărniceii care o încearcă prea adesea, o face să-și umple ceasurile pictând: păsări fantastice, natură uriașă, culori puternice, miniaturi, toate de o splendidă inegalitate, așa cum i-a fost întreaga ființă, trădând un suflet bogat și înlănțuit, aici de dureri surde, aici de bucurii, ce n-au fost trăite niciodată.

Așa a luat naștere Evanghelia ei de la Curtea de Argeș, operă de muncă și răbdare, ale cărei file sunt scrise, toate de mâna ei, cu cerneală aurie și luminate cu vignete, cu flori, ca-n vremea Renașterii, creație a nesecatei sale fantezii. Fiecare filă este încadrată cu ramură de argint aurit, cu reliefuri executate după desenele ei.

Pe pagina începutului, scrie: „Lucrat-am această carte cu douăsprezece evanghelii ale Patimilor Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, pentru sfânta și dumnezeiasca biserică a Episcopiei Curții de Argeș, întru amintirea prea iubitei și singurei mele copile Maria, care în Joia Patimilor a trecut la viața veșnică și la al cărei căpătâiu am auzit citindu-se mângâietoarele cuvinte ale Domnului“.

Carmen Sylva a fost prea intens femeie ca să nu fi suferit, iar suferința a coborât-o printre noi. A înțeles că Dumnezeu a lăsat creațiunii sale un singur stâlp susținător: iubirea, că ea transformă pe om, rupând zăgazurile; că în viață nu găsești fericire decât în datorie, mângâiere numai în muncă, și bucurie numai în opere de artă sau natură.

Carmen Sylva a scris lucrări și în limba franceză, fapt ce i-au adus cinstea de a fi aleasă membră de onoare a Academiei franceze. În lucrările sale a cuprins toate aspectele mari ale vieții, tot ceea ce frământă pe omul mare ca și pe cel mic: iubirea, fericirea, durerea, spiritul, arta, datoria. Și ca una care a băut din toate aceste cupe otrăvite ale vieții, le-a desăvârșit, dându-le în forma unor mici nestemate strălucitoare.

Carmen Sylva a știut să aștepte cu curaj: supărările augustului ei soț, exilările ei, uneori atât de îndelungate, toate i-au albit frumosul păr, dar i-au adăugat la nimbul din jurul frunții, încă o rază.

„Gura poporului – spunea Carmen Sylva – este înțelepciunea nesfârșită, iar cântecul e cea mai înaltă poezie, căci el dă viață, și viața-i suferință.

Cântecul poporului este poezia cea mai sublimă, căci nimeni nu știe cine l-a făcut. Fiecare l-a cântat pentru întâiași oară și sute de ani în șir.

Lumea basmelor românești m-a înconjurat și tot farmecul și versul românesc a cântat în inima mea“.

Au trecut de mult anii tineri, când mai nădăjduia ceva bun pentru dragostea ei: Domnița Maria doarme somnul din urmă, unii din prietenii tineri au fost trimiși departe de țară și de dânsa. Oare să fie atât de greu de purtat pe umeri podoaba iubirii?

Moartea bătrânului rege, o aruncă într-o stare de mare deprimare. Nici operele de binefacere n-o mai mângâie.

S-a retras aproape cu totul de Mănăstirea Curții de Argeș, depănând în minte trecutul. Câteodată lucrează o dantelă spumoasă între degetele neobosite. La apusul soarelui i se scoate afară un jilț mare, în care se așează, înveșmântată în lungi văluri negre.

Înaltă, dreaptă, cu aureola părului de omăt, cu fața încă trandafirie, alunecă încet, ca o umbră, cu pași de vis, prin pridvoarele mănăstirii, citind rugăciuni, nevoind să mai vadă, ori să mai audă pe cineva.

A obosit bătrâna regină de bine și de rău, de binefacerile și suferințele care i-au rămas tovarăși statornici. Acum a ajuns sus, în creștet de munte, unde n-o mai poate atinge nici una din însușirile omenești.

Se îndreaptă încet spre cripta mănăstirii. Singura ei mângâiere este „La El“.

A închis în taina mormântului bucuriile netrăite și durerile nestrigate, dragostea pentru țara ei de naștere, pentru castelul părintesc de pe valea Rinului.

A rămas însă pentru noi imaginea albă și pură, îmbrăcată în lumina faptelor ei, a rămas sufletul reginei cântărețe a pădurilor, a apelor, a iubirii și a durerii omenești.

MIHAI MOȘANDREI (1896-1994)

VINTILĂ PURNICHII

După o existență aproape centenară poetul ne-a părăsit. A fost și a rămas puțin cunoscut. Rămân cărțile sale. Rămâne și amintirea sa ca fulg de nea „într-un infinit de ninsori spirituale“.

Publicat în tiraje mici, poetul Mihai Moșandrei nu a fost îndeajuns cunoscut căci în jurul lui se țesea tăcerea. Ideile lui nu conveneau mai marilor zilei; el afirma, acolo unde avea ocazia, că inspirația și talentul sunt har divin, daruri de la Dumnezeu.

Criticul literar Șerban Cioculescu, cu care a întreținut corespondențe până în ultimii ani de viață, l-a apreciat mult. Răsfoindu-i corespondența am remarcat că pe fiecare plic expediat, Cioculescu menționa la destinatar: Poetului Mihai Moșandrei. Așa își începea și prefața la volumul „Cărare printre ani“, publicat la Editura Minerva în 1971.

„Poetul Mihai Moșandrei este unul dintre cei mai frecvenți și statornici închinători ai Poeziei cu majuscula, ai Chimerei. Nimeni nu corespunde ca domnia-sa definiției lovinesciene a poetului simbolist în sensul acelei muzicalități interioare, pe care punea marele critic accentul“; „...Poemele lui Mihai Moșandrei, păstrează o sursă de mister, o atmosferă de ceață... Este o poezie a discreției, a penumbrei, a tonurilor estompate și a sunetelor în surdină.

de o rară gingășie“. „.... Ca și Lucian Blaga, cu care nu are afinități aparente, Mihai Moșandrei își poartă caiacul cu vâsle sigure către limanuri accesibile numai acelor familiarizați cu marile întrebări existențiale“.

Poetul prin casa cărui au trecut Mihail Sadoveanu și Ion Barbu, Șerban Cioculescu și Constantin Noica, care și-a plimbat pașii pe străzile orașului nostru și pe colinele Muscelului nu mai este printre noi. Cine l-a cunoscut nu se poate să nu fi remarcat bunătatea care-i juca în privirea blândă și-i lumina chipul de om distins. Îl vedeam pe străzile din centrul orașului nostru, mereu elegant cu nelipsita-i pălărie, batista albă de la piept și manșetele ieșindu-i strălucitoare din mânecile hainei.

Oricine i-ar fi vorbit, poetul era încântat de dialog, căci venise la Câmpulung să rămână acolo unde simțea că are confortul spiritual necesar ființei sale sensibile, lăsând Bucureștiul ori Parisul, refuzând Grecia unde se stabilise fiica sa Păunica, medic pediatru.

Doctor în științe politice al Universității din Paris (după vrerea tatălui său), căsătorit cu parizianca Juliette Salagnac, poetul refuză cariera politică sau juridică, întorcându-se la Câmpulungul său.

Apreciind civilizația franceză pentru marile ei valori Poetul nu acceptă să rămână în Franța. El s-a întors cum îi plăcea să afirme, „între mocanii, între ciobanii mei“.

Este organică legătura Poetului cu pământul țării sale pe care l-a iubit profund, luptând în cele două războaie mondiale și refuzând protecția meritată a Franței când a fost arestat.

Redăm în continuare pagini inedite din jurnalul Poetului (Anii de detenție – Pitești, Jilava, Gherla), urmând ca în curând să redăm paginile cele mai emoționante și semnificative din „odiseea“ marelui nostru muscelean.

De asemenea redăm titlurile operelor editate în timpul vieții și poezia inedită, „Marea vâltoare“ a celui care atât de mult a suferit, „...crezând în Absolut“.

Opere editate: „Păuni“ - versuri, Imprimeria Națională, 1929; „Găteala ploilor“ - versuri, Impr. Națională (volum premiat de S.S.R. 1932); „Prezența Pegasului“ - eseu, Ed. Vremea, critică literară, 1933; „Singurătăți“, Ed. Fundațiilor regale, 1936, versuri; „Ofranda muzelor“, Ed. Fundațiilor regale, 1940, versuri; „Lisimac“ - proză lirică, Ed. Casa Școalelor, București, 1944; „Cărare printre ani“, Antologie lirică, Ed. Minerva, 1971 (premiată de Revista *Argeș*); „Plecarea rândunecelor“ - versuri, Ed. Cartea Românească, 1978; „Alt cer“ - versuri, Ed. Cartea Românească, 1983; „Depărtată amintire“ - versuri, Ed. Eminescu, 1984; „Însemnările unui vânător“, Ed. Albatros, 1985; „Evocări literare“, Ed. Minerva, 1989.

Piteștiului a urmat apoi Jilava... și Gherla

(Din Jurnalul Poetului Mihai Moșandrei - anii de detenție)

Piteștiului a urmat apoi Jilava, în cazemate de fortăreață, dezafectate, cu ziduri subterane groaznice și umede, luminate electric, beciuri pline de umezeală, unde aveam impresia că suntem îngropați de vii. Totul era în ciment. În culoarele curții, nu ieșeam decât pentru transportul fetidelor hârdaie. Din când în când, câte o dușe binefăcătoare dar și aducătoare de curenți și opăriți adesea că ne bășica pielea, ca să fim apoi transportați, doar cu un cearșaf pe noi, cu picioarele goale prin zăpadă, distanțe serioase; apoi pe scări alunecătoare de piatră. După o călătorie de tortură care nu se mai termina, în plin cuptor, iată-mă în sfârșit la Gherla, unde trebuia să schimb într-un mediu de închisoare mai aerat, cu săli mari și luminoase, cu paturi și așternuturi curate și primenite regulat, cu infirmieri ce se ocupau de noi, cu o alimentație suportabilă, iar alteori chiar gustoasă, cu supe de carne din belșug și pită neagră! Din când în când ni se servea și... murături, după care toată lumea se bătea, din cauza probabil a vitaminelor acre. Văd lumina solară din plin, intrând prin ferestre, totul dându-mi impresia unui larg spital, în care speranța și echilibrul sufletească se restabilea treptat. Se spune că de la Jilava la Gherla ar fi fost expediați toți acei ce aveau urgente nevoi de îngrijiri medicale și mai ales „cașexici“.

La ferestrele imense, în primăvara ce începea senină și caldă, porumbeii în buchete se lăsau albi, perechi îndrăgostite ce roteau printre gratiile negre, iar apoi brăzdau cerul mulțumiți de libertatea lor!... Păreau aripate simboluri de pace sfântă, într-o lume ce-mi apărea tot mai torturată și frământată de răzbunări și demoni. În gândul meu exaltat, silueta de lumină a lui Isus cobora; el ce pe divini umeri, cu bucurie lăsase să coboare porumbeii Iordanului. Divină stare de curățire sufletească a omului de azi, crispat sub lăcomie și ură. Aceste păsări fericite ce nu se dezbobociau decât pentru a iubi, înflorind sub dragoste și înfrățire, aduceau torturatelor noastre suflete calmul și mântuirea, sensul unic al acestei vieți torturate: iubirea. Și chiar mai înainte de botezul Domnului, aceste blânde păsări, îmi reaminteau întruchiparea speranței de acela ce pe catargul corăbiei, îi adusese lui Noe, ramura de măslin verde, simbolul de totdeauna al vieții. Să sper!... Lângă tine adesea o nevăzută forță înflorea, ce-ți poruncea: speră și crede!... Asemănam pe aceste albe păsări acelora văzute pe vitraliile unor catedrale catolice, demult, ca student la Universitățile Franței... acea Franță ce vrea să mă oprească la sânul ei, dar pe care din șovinism o refuzasem!... Acum mă găseam, *fără vreo vină* în închisorile țării mele, fiindcă probabil o iubeam tot atât de mult ca pe ființa ce suferea amarnic.

Visam de o umanitate cu instinctele înfrânte, cufundată în sfințenie, poezie și speranță. Omul trebuie mereu să se îndrepte, ... să lupte, și să spere

chiar printre valurile de lăcomie instinctuală, de nedreptăți flagrante și strigătoare. Adevărul, bunătatea, dreptatea, înțelegerea, frăția fuseseră parcă deodată azi uitate sau poate numai prin crize de progres întrerupte. Să sper, să sperăm, să sufăr, să suferim... Mi se părea că nava închisorii și a timpului cu fiecare zi scursă se apropia acum de doritul țarm al eliberării dorite. O lovire însă, cu cât mai nedreaptă și mai violentă, cu atât poate lăsa în urma ei o lumină mai orbitoare: o dâră parcă de cometă aprinsă. Aci, spre marea mea bucurie, discuțiile se puteau face liber și ele erau angajate cu tot felul de oameni, din păturile sociale cele mai diversificate: țărani, politicieni, învățători, juriști, scriitori, moșieri etc. În fața mea apăreau mereu minorități și majorități, fiecare doritoare de a-și impune punctul ei de vedere. Din numeroasele și inteligentele confruntări, înțelegeam până la urmă tot mai limpede de ce De Gaule mai târziu, insista mereu pentru o bună guvernare fericită, adică cu un referendum național. Întreg poporul să se conducă prin el, în mod clar, și fără reprezentanți ce adesea sofisticau situațiile în interese proprii. Poporul singur și în întregime lui, are suveranul drept să hotărască pentru el, legiurile ce-i convin. Pentru marele bărbat de stat și care cu atâta căldură mult mai târziu ne-a vizitat spunea că fără aceste sănătoase idei, nu se poate vorbi de... *Libertate*.

Orice faptură în adevăr superior umană, e flămândă de armonii și nu de stridențe, asemănătoare acelor mari picturi, ce preferă războiului de tonalități, îmbierea și amestecul culorilor, pentru redarea peisagiilor dulci a sufletului interior, de perfect echilibru. Fericitele sinteze, le întâlnim în colțurile de natură cele mai plăcut de trăit. Patimele primitivelor instinctuali, în general nu cunosc margini. Ei procedează prin violențe, apoi prin ucigătoare tatonări incompetente. Ceea ce a caracterizat totdeauna pe primitivi sunt nerăbdarea și violența. Ei nu cunosc deci punctele așteptării și evoluției, ci revoluția și războiul: nu cunosc înfrânarea, ci lăcomia și dezordinea. Ei nu admit un prezent bazat pe trecut, ci numai un prezent în care lumea începe de la ei și se confundă cu noi; totul închis într-o pseudo-formulă a progresului și noutății ce e dat drept sistem de fericire socială: a tuturor oamenilor, de pe tot globul, și din fiecare țară. Alte crezuri nu sunt admise, nici alte convingeri și în caz că se ivesc, sunt prigonite și cu asprime sancționate. Personalitatea, individualismul, fantezia, variația, imaginația, sunt noțiuni incompatibile cu formula statului totalitar dominat de uniformism; adică cel puțin simbolic, toată lumea, în aceeași uniformă. Lucrurile sunt altfel angrenate atât de ciudat, încât fericirea generală se confundă cu forța celui mai tare, care observă și comandă în scopuri altruist-sociale. Se decretează din oficiu, că materia e factorul primordial, iar conștiința, spiritul, factor secund și derivat. Avem deci: un patriotism socialist, un umanism socialist, o morală-socialistă, un om nou, dar cu păcate vechi etc. Totul duce spre frică și ipocrizie. Oamenii de pe stradă spun: binele lor trebuie să fie și binele meu, dar binele meu niciodată nu coincide cu binele lor. Bunul

meu devine bunul lor, dar bunul lor nu devine niciodată bunul meu. Folosința în colectivitate, e mereu stânjenită și mereu plină de contrarietăți. Fiecare incursiune spre o ridicare a standardului de viață, e oprită de un: nu e permis; fiindcă de la o vreme, oricare drept de fericire, e oprit, pe toate e lipit afișul: „OPRIT“ sau „INTERZIS“. Se face mereu apel la simțul autocritic. Justiția fiindcă și ea a devenit nou, e justiția mea a învingătorului. Fiecare deci se mișcă sub masca neagră a ipocriziei, a fricii, sau a revoltei ascunse, interioare. Confiscarea a mers până acolo încât gândurile și ideile, nici ele nu mai pot fi rostite sau scrise, decât cu mare prudență. Credința e abia și ea doar tolerată, într-un stat ateu. Cine vorbește public despre tainele creștinătății, e acuzat de propagandă mistică: fapt interzis și pedepsit.

Bunurile spirituale, sunt deci fără vreo legiferare expresă, și ele confiscate. Cetățeanul trăiește ca un iepure în stufiș, mereu hăituit, mereu vânat, fără chiar de epocile de prohibiție ale vânatului. Dacă discuțiile libere erau învoite în temniță, erau pentru simplul fapt că ele nu puteau trece peste zidurile acesteia.

Sub spectrul solid al morții, care tot mai mult în pași de dans se apropia de noi, fără ca totuși să îndrăznească, deși mulți o doreau cu toată sinceritatea inimii. Alți deținuți, plănuiau naive fugi în străinătăți, cu reînceperea unor vieți libere. Peste toate aceste nostalgice discuții, între intelectualii arestați se lăsa oboseala nervoasă, urmată apoi de liniștea tăcerii imaculate. Nu puteai avea ziare, nu puteai scrie, nu puteai avea vreo veste de la familia părăsită, nici un fel de schimb cu lumea dinafară... nimic!... Cred că pentru firile afectuoase, sensibile, sentimentale, nu putea fi sau exista o mai mare tortură...?

Ochelarii negri ce regulat trebuia să-i porți în anumite deplasări, acum creșteau enormi peste întreaga ființă omenească... Omul de azi, cu părul cărunt, era totuși unul și același cu cel de ieri, ce într-o viață de rai și vise, navigase odată în Apus, pentru studii juridice, într-o mare fericire de ambianță morală, în mijlocul unui popor de veche și uriașă civilizație, ce vroia să-l păstreze în mijlocul lui aproape cu forța. Popor fanatic al libertăților și respectului persoanei umane, explicație acestei vieți terestre, ce numai în acest mod, putea fi superioară. Lamele de fund, distrugătoare, nu ajunsese încă până la el, spre a-i nimici sufletul și convingerile, ci poate doar mișcările ciudate ale unei proiectări în afară, în afara ambianței de biet deținut politic neconformist. Era o fatalitate, trebuia să trăiesc zarul istoriei țării și generației mele, și să beau până la fund paharul de fiere, în apusul unei vieți de corectitudine și modestie și mai ales de blândețe sufletească incapabilă de a mai face cuiva rău.

În aceste clocotitoare frământări sufletești, mărturisesc albului acestor pagini, nimic n-a putut mai mult să mă întărească și să mă ridice, decât rugăciunile de seara, în negrul de păcură al unui ungher de temniță. Era singura lumină sufletească și singura bucurie, înainte de a coborî în neantul somnului

meu, cronometrat zi de zi, și supravegheat de gongul sonor al alăturilor ce agățau de plafonul ostil.

Deși mă găsesc în funduri de temniță, nu gelozeam pe cei din afara ei, acolo nefăcând decât să se prelungească. Deși compatrioții mei aveau, nițel dreptul la mai mult aer, rămăneau totuși niște biete ființe umane, tot atât de timorate la acea dată, ca și noi. Nu vorbeau între ei decât pe tăcute, și în prezența unui de al treilea, schimbau vorba, șopteau la ureche, iar în plimbare fiind, priveau înapoi, să poată mai clar observa dacă nu sunt urmăriți de un al treilea, individ securist, sau notoriu „turnător“. Orașenii însă, pe toți îi identificaseră cu destulă îndemânare. De fapt, indiferent de regimul politic, viața care va rămâne oricând bunul suprem al oricărei ființe, e făcută cum spunea odinioară un bun amic de bară, *să fie trăită sau așa, sau altcumva*; nu avea prea mare importanță biologică. Dacă putem oricând fi apărători pentru o parte sau alta, e tocmai fiindcă se poate trăi și într-un mod și în altul. Ce e morala, fericirea? Un elastic prodigios, ce se poate întinde în mod excepțional, până în buza celor mai mari abuzuri sau chiar a morții. Sensibilitatea celei omenești, singură trasează hotarele, puterea inteligenței. Esențialul, după acest oportunist, era să știi să te *adaptezi* la vreme, să fii apoi destul de atent și abil, să te poți ușor strecura, făcându-ți egoistele interese, și a lăsa poezilor sau utopicilor poezia și idealul; *puterea* consta în *elanul vital* de care dispuneai. În cealaltă parte deci, la cârma *omului era animalul*! Nu oare în doctrine materialiste comandă MATERIA înaintea spiritului, și după acești ultimi filozofi, nu oare din ea – deci pe un plan secund – naște spiritul? Moral, imoral, amoral, vorbe de clacă, esențialul vrând să existe, e să eviți moartea apoi să te depărtezi cât mai mult de ea. EPICUR – după acest coleg a fost cel mai mare și mai realist filozof al antichității. De ce pentru neînțelese idei, să ai înaintea ta suferința, când plăcerea și fericirea cu mici concesii ipocrite, îți dau ghes la tot pasul? Capa „umanismului“, oricât de roșie, nu era decât pentru naivii tauri ce până la urmă sfârșeau prin a fi puși la frigare de către toreador!... poporul, masele pasive, vor aplauda totdeauna până la urmă, pe cel mai tare, de a cărui cravașe se cutremură mult mai mult practic, decât de bucățica de zahăr. Dibacii dresori de popoare, le întrebuințează pe amândouă, asemenea dresorului de circ, pe purul sânge, sau pe foxterierul în rochițe de dăntuitoare după cravașe. Colega dragă, îmi spue el, pentru cine știe mai adânc să privească regula nu suferă nici o excepție. E deci prudent din neconformist să devii pseudo-conformistul clipei. Ce importă dreptatea bietului taur întăritat, aplauzele mulțimei le va avea invariabil toreadorul, ce l-a păcălit. În fața îngenuncherii și valului de sânge, sălbateca galerie a rămas și va rămâne totdeauna bestială și cinică.

Aceste voci soseau la mine prin timp, asemenea unor târzii remușcări, față de un suflet curat, pentru care lumea era alcătuită numai pentru urzirea:

divinului, frumosului, iubirii, binelui...Ele trebuiau totuși să vină oamenilor într-o clipă, cu voia sau fără voia lor, crescute din moartea atâtor martiri, din trupul care s-a frânt și sângele care s-a vărsat nevinovat, pentru acest măreț drum omenesc, în afara materiei.

* * *

În sfârșit, iată sosită și ziua eliberării mele, dintr-un nesfârșit coșmar, din care și în care, adesea am avut senzația că-mi voi da duhul. Sfârșit depărtat, dar oricât de depărtat nu vei uita niciodată că din prima zi a arestării lui, oricare deținut, se gândește cu o obsedantă tenacitate, desprinzând în creierii lui, adesea fără greș, zi după zi, săptămână după săptămână, lună după lună, an după an,... în perfect contabil, *eliberarea lui*. Părea că încep să gust din această rarisimă licoare „Libertatea“, în clipa când, condus de un gardian, pe la diferite ghișee trebuia să semnez o serie de procese verbale de eliberare. Păream un straniu călător la vamă, ce trece acum într-o altă țară, a oamenilor de alt grai. Părăseam tărâmul morților, pentru a intra în acela al viilor. Tuns în cap chilug, și proaspăt bărbierit, îmi iau sub braț hainele lăsate la intrare acum exact doi ani. Prăfuite, boțite, dar intacte. M-au urmărit fidele pe la toate închisorile pe unde misterioase ordine mă perindau ca pe un colet de preț. Privindu-mă întâmplător într-o oglindă aveam înfățișarea unui sinistru spectru POHILTIT, un Lazăr chemat din morți, printre cei vii. De atâta ședere pe paturi tari, picioarele mi-erău slăbite și mergând, deși se bălângăneau sub mine, păreau totuși absente. Inima și ea extrem de epuizată, mă obliga ca după 10-12 pași să mă opresc câteva secunde, ca apoi iar să pășesc, părând acum că pentru prima oară învăț să merg. Lumina străzii mi se părea năvalnică ca o Niagara. Cu o ciudată spaimă interioară parcă fugărit de un spectru al morții, mă îndreptam direct spre gară.

GABRIEL SUDAN ȘI ION STERIOPOL

PAUL RADOVICI MĂRCULESCU

Profesorul Gabriel Sudan, matematician cunoscut în țară și în străinătate prin lucrările sale de teoria numerelor, de teoria mulțimilor, deschizător de drumuri în teoria funcțiilor recursive, a fost și un cadru didactic renumit. Lecțiile sale au încântat aproape o jumătate de secol generații de studenți de la facultățile de arhitectură, matematică, politehnică și de la institutul de construcții. Fiind un pasionat profesor, s-a interesat îndeaproape de învățământul preuniversitar, fiind printre altele președinte de bacalaureat la marile licee ale țării, cum ar fi „Sfântul Sava“, „Mihai Viteazul“, „Liceul Lazăr“, „Școala Centrală“ din București, iar în 1946 președinte la bacalaureatul organizat la liceul „I.C. Brătianu“ din Pitești. Cu această ocazie l-a cunoscut pe unul din stâlpii învățământului piteștean, profesorul de limbă franceză Ion Steriopol, personalitate distinsă a învățământului românesc, de care a fost legat printr-o prietenie sinceră până la sfârșitul vieții. Această prietenie își are explicația pe de o parte în aprecierea reciprocă, iar pe de altă parte în finețea preocupărilor extraprofesionale.

Astfel, profesorul Sudan este fiul unui distins profesor de limbă și literatură franceză, care a funcționat ca profesor la liceul Maiorescu din Giurgiu, la liceul internat Schewitz din București și, după afirmațiile academicianului Octav Onicescu, a mai funcționat ca lector la seminarul de limbă franceză de pe lângă Universitatea din București. De asemenea, tatăl său era un pasionat muzician și un talentat desenator.

De mic copil, Gabriel Sudan a primit o educație complexă, în care studiul limbilor străine și cunoașterea și interpretarea pieselor de muzică de cameră și simfonică, de operă și operetă, l-au creat gustul și rafinamentul pentru aceste domenii. Vorbea curent limbile franceză, germană, engleză, italiană și avea cunoștințe avansate de limbile latină, greacă și spaniolă. Interpreta cu talent la vioară piese clasice de mare dificultate. După moartea sa, a donat prin testament vioara sa unui tânăr și talentat profesor de muzică.

Profesorul Sudan era și un fin cunoscător al literaturii române și universale. Admira pe Ion Luca Caragiale și pe Marcel Pagnol pentru

inteligenta, ironia și farmecul personajelor satirizate.

Citea cu nesaț pe Camil și Cezar Petrescu, Gib Mihăescu și Voltaire, era un mare admirator al poeziilor prietenului său de-o viață Dan Barbilian (poetul Ion Barbu) și ale lui Baudelaire și Byron citea pe Kant, Schopenhauer și Descartes. Reținea cu ușurință roluri și chiar piese de teatru în întregime. De altfel, în anul 1945, când director al teatrelor era vechiul său prieten fizicianul Nicolae Bărbulescu, i s-a propus să joace rolul lui Ipingescu din piesa „O noapte furtunoasă” de I.L. Caragiale. Sudan a refuzat acest lucru, motivând cu umorul binecunoscut „... teatru fac destul în timpul predării lecțiilor de matematică ...” și apoi, malițios, a adăugat: „Dragă, o viață întreagă am învățat să tac în afara amfiteatrelor și acum vrei să mă faci să vorbesc ...”. Acest ultim principiu l-a însoțit până la moarte, refuzând orice fel de avansuri politice ce i s-au făcut, indiferent de coloratura lor. De altfel preciza: „Stai în stal și beați țapul !”, sau „Nu te băga !”.

Indiferent și distant în aparență, corect și principial, pentru cei care-l cunoșteau îndeaproape, era un om cald, sensibil și de o mare noblețe sufletească. A ajutat material mai mulți intelectuali și rude aflate în dizgrația noului regim, care le suspendase pe nedrept orice mijloc de subzistență, după o viață dedicată fie învățământului, fie magistraturii, fie armatei, instituții pe care aceștia le-au slujit cu credință, cu devotament și cu sacrificiu.

În perioade dificile, nu și-a renegat prietenii din tinerețe ostracizați de noul regim, casa sa fiind deschisă oricând acestora.

Deși i s-au refuzat întotdeauna nenumărate invitații de participare la congrese internaționale de matematică, a refuzat demn orice compromis. Când a fost întrebat în ce țară ar dori să-și facă concediul (colegii săi de generație plecând destul de des în străinătate), el afirma: „Plec în străinătate la Govora!”. I s-a permis, după pensionarea sa în 1969, să țină o serie de conferințe la universitățile din Lausanne și Geneva în anii 1970 și 1972, invitat fiind de marele matematician elvețian Georges de Rham.

Ironiza cu subtilitate prostia, infatuarea și superficialitatea acelorora cu care intra în contact sau care îndrăzneau să-l abordeze fără a-l cunoaște. Disprețuia proasta educație și suficiența unor persoane cu funcții de răspundere din învățământ și din alte domenii cu care intra în contact. Admira finețea, educația, subtilitatea și glumele reușite, fiind un fermecător partener de conversație.

Educația sa, bazată pe principii riguroase religioase, l-a ajutat să depășească momentele dificile prin care a trecut și i-au dat tăria să nu cedeze presiunilor la care a fost supus. Spre sfârșitul vieții, când s-a descoperit într-un articol al său că a dat, alături de Wilhelm Ackerman, primul exemplu de funcție recursivă care nu e primitiv recursivă, a refuzat să participe la orice eveniment legat de această descoperire, motivând cu tristețe și demnitate „... ce păcat că

orice lucru bun în viață vine prea târziu!“.

Acesta era, în puține cuvinte, omul Gabriel Sudan.

Profesorul Ion Steriopol era licențiat al Facultății de litere și filozofie al Universității din București. A funcționat, fiind profesor de limbă și literatură franceză, la liceele „Gheorghe Lazăr“ și „Sfântul Sava“ din București, la liceul „St. O. Iosif“ din Odorheiul Secuies, și „I.C. Brătianu“ din Pitești. La ultimele două licee a fost aproape 30 de ani director.

Cultivat și subtil, îndrăgostit de meseria sa, patriot înflăcărat, profesorul Steriopol a cultivat cu perseverență valorile limbii și literaturii franceze, ale limbii și literaturii române. Pasionat de teatru, prin conferințele sale dezvoltă pasiunea pentru acesta multor tineri, acum actori consacrați. Este autorul mai multor volume de versuri de o deosebită sensibilitate.

În perioada în care se confiscau marile valori ale picturii care de multe ori nu au apărut în patrimoniul național, luând direcții necunoscute, profesorul Steriopol ambalează picturile de valoare aflate în patrimoniul liceului și le ascunde în pod în condiții perfecte de conservare. Ele și-au reluat locul potrivit în cancelaria liceului după decembrie 1989. De asemenea, cu ajutorul unei substanțe adezive, reușește să protejeze frumoasa stemă a județului Argeș ce se afla pe frontispiciul liceului, ferind-o de distrugere. După anii 1970, pelicula protectoare a fost înlăturată și această operă poate fi admirată de toți cei ce trec prin fața liceului.

Legat prin funcția sa de limba și literatura franceză, profesorul Steriopol a rămas în amintirea celor ce l-au cunoscut și admirat ca un deschizător de drumuri spre cultura europeană, în perioada în care era negată chiar originea latină a poporului român.

Harnic, ordonat și bun organizator, profesorul Steriopol a menținut în calitate de director, renumele liceului „I.C. Brătianu“.

Tot în această calitate îl cunoaște, la bacalaureatul din toamna anului 1946, pe profesorul Gabriel Sudan. Aspecte ale acestui bacalaureat sunt consemnate cu mult umor în poeziile și caricaturile făcute cu deosebit talent de un alt membru al comisiei de bacalaureat, profesorul Mișu Gheorghiu.

Acest bacalaureat va constitui începutul unei lungi prietenii probate prin numeroasele scrisori schimbate atât cu ocazia sărbătorilor religioase, cât și cu ocazii legate de diverse evenimente familiale. După dispariția lui Gabriel Sudan în 1977, familia Steriopol adresează scurte scrisori de o deosebită sensibilitate doamnei Paula Sudan. Profesorul Steriopol dispare, după o lungă suferință, în 1984.

Această prietenie este un minunat exemplu în care cultura aleasă, împletită cu deosebite calități morale și sufletești, înnobilează și îmbogățesc relațiile umane, deseori contorsionate de evenimente imprevizibile sau implacabile.

BIBLIOGRAFIE

- I. Dinu - „Figuri de dascăli argeșeni“, Complexul muzeal Golești“, 1991
 M. Gheorghiu - „Bacalaureat la Pitești“, Poezie dedicată d-nei și d-lui profesor Gabriel Sudan - 1946 - document inedit
 M. Gheorghiu - „Bacalaureat“ - caricatură 1946 - document inedit
 M. Gheorghiu - „Caricatură comentată“ - document inedit
 x x x - Scrisori și vederi adresate de familia Steriopol familiei Sudan.
 P. Radovici - Mărculescu - „G. Sudan“, (I) - Gazeta Matematică de perf., met. și metod. în matematică și informatică - nr. 2 / 1989.
 P. Radovici - Mărculescu - „G. Sudan“ - „Opera științifică“ - Gazeta Matematică de perf., met. și metod. în matematică și informatică - nr. 3 / 1990.

În cele ce urmează vom prezenta în copie conținutul documentelor inedite din bibliografie.

*D-nei și D-lui Profesor Universitar Gabriel Sudan,
 președintele comisiei de bacalaureat din Pitești.
 Sept. - oct. 1946*

Bacalaureat la Pitești

Fierbere și înfrigurare ...
 Timpul trece cu viteză ...
 Încordare și emoții ...
 Astăzi se dă prima teză.

Trece prima teză-n fine:
 Ușurare generală ...
 Nu-i așa de negru dracu:
 Veselia e totală !

Când s-anunță rezultatul: ...
 Nebunie adevărată !
 N-au văzut așa comisie,
 Candidații niciodată !?!?!?

N-au rămas din două sute
 Candidați, de cât vreo nouă.
 Reușiți și reușite
 Beau cu mâinile amândouă!?

Peste o zi începe oralu.
 Prima-i zi parcă-i făcut:
 Nu există o candidată,
 Sau vr-un candidat căzut !?

Toată lumea-i pregătită:
 Pregătită ca să treacă;
 Iar apoi de bucurie
 Pe la „Splendid“ să petreacă!?!?

Beau, petrec s-amețesc bine,
 Fac scandal, se iau la clanță
 Și vr-o patru dintre dânsii
 Sunt umflați la siguranță.

Când aude comisiunea
 De-o ispravă așa de mare,
 Se-nțelege de la sine,
 Că se întristează tare.

Iată cum se hotărăște ?
Dup-atâta indulgență,
Ca să nu se mai acorde
Nimănui nici o clemență!

Fiecare se-mpietrește,
Și se schimbă radical?:
„Cel ce n-are pregătire,
Nu mai trece la oral!?!?”

„Cade ... să se-nvețe minte“!
Zice domnu președinte.
„Să calific a lor faptă,
Nici că mai găsesc cuvinte!?”

Vestea se lățește iute ...
Spaima prin oraș aleargă:
E nenorocire dacă,
Tot așa o fi să meargă!?

Ceea ce îngrozește lumea
De nu e pe ea stăpână
Nu e alta, decât numai
Profesoara de Română.

Numai cât apare-n sală
Și-și rotește o uitătură
Candidații-nghiață și le
Clănțănesc dinții în gură.

Servitorii primesc ordin
Ca să facă focu-n sobă
Candidații-s tot de ghiață:
Nu mai scot măcar o vorbă !?

„Hai fetițo“, strigă doamna
Spune-mi poet simbolist;
Nu-mi vorbi tu de Bacovia!
Asta e un aiurist!?

„Vrei să treci bacalaureatul
Fără ca să știi nimic?
Vrei să ai succes-n viață,
Fără ca să miști un pic?”

„Ai să iei bacalaureatul,
Când oi fi mitropolit !
Ce-o să-ncurajem noi lenea
Chiar așa la infinit?”

Nici să te gândești fetițo,
Nici să te gândești mata,
Că în halul ăsta groaznic
Ai putea trece cumva !?!?

Atunci domnu președinte
Intervine pentru fată
Și-i mai pune o întrebare
De o face și mai lată!?

„Ai citit mata dudue ...
Ai citit sau nu, îți zic ...
Versuri de-un poet din care,
Să nu fi-nțeles nimic ?

„Cum? N-ai auzit de Barbu ?“
Zice dumnealui mirat.
„N-ai cultură generală ...
Nu prea ești de lăudat!“

„Barbu ăsta-i poet mare ...
Cam țicnit el puțintel!
Însă, ce la deală la vale ...
Io-s de mult coleg cu el!?!?”

Președintele-a mai dres-o
Cu-ntrebări de acest soi:
Și-astfel fata încasează
La Română nota doi.

Mai urmeaz-un patru-mi pare ...
 La Franceză ... imediat.
 Soarta-i-e pecetluită:
 Fata s-a cam curățat!?!?

„Hai, vorbește mititico ...
 „Nu-i nevoie să te oprești ...
 „Că pe lumea cealaltă,
 „Sigur, n-ai să mai vorbești!?!?

Tot examenul de-acuma,
 Nu-i decât formalitate;
 Deși până-n clipa asta,
 N-a ajuns la jumătate.

Vin la rând alte obiecte
 Tot la fel de norocoase
 Și la care candidata
 Are calități frumoase !?

Trebuie ascultată fata
 Încă la vr-o cinci obiecte;
 I se dă la fiecare ...
 Câte două trei subiecte ...

Așa de frumoase-n fine
 Cum e greu ca să se vadă !?!
 Pân-la urmă mititica
 Reușește ... ca să cadă !?!

La Istorie, fetei
 Un subiect ușor îi pică
 Însă dânsa, mititica
 Nu cunoaște mai nimică.

E-o comisie de zahăr !
 Dulce cum nu se mai poate
 Recunosc toți candidații ...
 Candidatele cu toate !?!

Deși totul e zadarnic
 Și sfârșitul se cam știe,
 Doamna Boltuș pân-la urmă,
 Conștiincioasă vrea să fie ...

Dar se-ntâmplă câte-odată
 Câte una să mai pice ...
 Însă pe dreptate pică ...
 N-are nimenea ce zice!?

C-o figură de martiră,
 De măicuță-ndurerată,
 Tot insistă ca să scoată
 Doar vr-o vorbă de la fată!?!

Comisiunea este bună
 Cum n-a fost încă la noi
 Deși are șapte membre
 Iară membri numai doi!?

„Hai vorbește mititico ...
 „Spune tot ce știi, ce vrei ...
 „Spune, că bacalaureatul,
 „E zădarnic, ... tot nu-l iei!?!

Faptul c-are doar doi membri
 Însă doi membri de seamă,
 Inspirat-a, cum se spune,
 Următoarea epigramă:

„Tot nu-l iei, dar noi drăguță,
 „Trebue să te-ascultăm
 „C-ai plătit ... vorbește-o oră ...
 „Și-ți promitem ... nu căscăm!?!?!

„Dacă cel de Geografie“,
 „Lipsă se-ntâmplă să fie“,
 „Președintele Sudan
 „Trona drept ca un sultan!?!?

Bunătatea tuturor
E din cale-afară chiar:
Trec și candidați din care
Unii mai că n-au habar!?!
.

Profesoara de științe
Naturale intervine
Pentru cei săraci ... cu duhul;
Intervine pentru oricine ... !?

„Dați-i drumul, zice dânsa ...
„Ia uitați-vă la el:
E un om modest săracul
Și e blând ca și un miel“!?!
.

Sau ... priviți-i pantalonii:
Rupți în spate, rupți în față ...
Dați-i drumul sărăcuțu ...
Vai de biata lui vieață!

Ș-apoi dacă e pe aceia;
Ce mai tot încolo 'ncoace...
N-observați... insistă dânsa:
Suferă de Papataci!?!
.

Profesoara de latină
Cam s-alintă dumneaei...
Domle președinte, ... zice;
Trecă toți Turnenii mei!?!?!?!?

La franceză, bunătatea
Orice margini a-ntrecut:
De-asta, greu ca să se vadă
Vreun candidat căzut!?!
.

Cu asentimentul doamnei
Candidatul 'ncet citește,
Ca să nu s-audă-n sală
Limba cum o tot pocește!?

La Filosofie-n fine
Domnișoara profesoară
Tot întreabă de-adeziune
Poate pentru-a suta oară.

Nu cumva ar fi mai bine
Ne gândeam ca omul ... de
Să ne dea o adeziune
Să se-nscrie-n B.P.D. !?!?

Pe la Fizică, Chimie
Doamna profesoară cată
Mulțumiți cu toți să fie
Candidați și sală toată.

Scoate-n față ca s-asculțe
Numai un băiat și-o fată
Și le pune o chestiune
Amândorura de-odată.

Fata face-o sonerie
Pe-o bucată de carton
Iar băiatului-i rămâne ...
Ca s-apeșe pe buton“.

Nostim e la Geografie ...
De-i vr-o candidată „bine“
Profesoara o tot întreabă ...
Crezi că n-o să mai termine !?

Sala se amuză strașnic ...
Însă, doamna de Română
S-enervează și s-agită
Tot sucind creionu-n mână:

„Hai termin-odată Domle!
Ce-o lungești? Ce-a mai rămas?
Nu, ... teșmin îndată Doamnă ...
În vr-o trei sferturi de ceas ...

N-am ce-alege ... o dau gata
Eu sunt doar expeditiv !?
Nu vă supărați, zău, doamnă,
Că n-aveți nici un motiv !?!?!

Sala izbunește-n hohot ...
Râd cu toți așa într-o doară ...
Președintele se scoală:
– „Ia ieșiți cu toți afară !

„Ce-i aici, menagerie ?
Fata-i roșie ca macul !?
Hai, cărați-vă mai iute
Și duceți-vă la dracu !

După ce ies toți afară
Afară de comsiune
Președintele s-așează
Și apoi ritos propune:

„Luați măsuri Domn Steriopol
Și vă conformați pe dată:
Orice frumușică de-asta,
Intră numai bandajată !“

C-altfel Domnu Gheorghiu Mișu ...
Iar o face, cum știți, lată ...
Și bacalaureatul ăsta,
Nu-l mai sfârșim niciodată !

Pitești, 12 octombrie 1946
Profesor Mișu Gheorghiu, Galați.

MARIA GOLESCU,
MEMBRĂ A SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

AURICĂ SMARANDA

Una dintre personalitățile de marcă, membre ale Societății Numismatice Române a fost și **Maria Golescu**, descendentă a mării și glorioasei familii **Golescu**, fiica lui Constantin (Dinu) R. Golescu și a Zoiei Racottă, descendentă

și ea la rândul ei a vechii familii Racottă, cunoscută încă din sec. XVI, în Țara Românească în părțile Teleormanului. Maria Golescu, era nepoata lui Radu Golescu, colonel, poreclit Catană, proprietarul moșiei din comuna Dracea, județul Teleorman, pe unde trece Valul lui Traian (Troianul), și unde în timpul războiului de Independență, 1877-1878, se stabilise Cartierul General al Armatei rusești. Maria Golescu s-a născut în București, la data de 28 ianuarie 1897. A copilărit la moșia părinților săi din comuna Dracea-Teleorman. Studiile liceale le-a făcut în particular, în familie, iar cursurile universitare la București. În studenție a audiat cursurile și prelegerile unor mari învățați români ca: Vasile Pârvan, Dimitrie

Onciul și mai ales pe cele ale lui Nicolae Iorga, profesorul care a

îndemnat-o să cerceteze istoria. A gustat din farmecul artei, frecventând cursurile lui I.D. Ștefănescu, profesor de arheologie creștină și de istoria artei

bisericești, la facultatea de Teologie din Chișinău, s-a familiarizat cu textele populare românești la orele de studiu cu Nicolae Cartoian, profesor de istoria literaturii românești vechi, la Universitatea din București¹.

S-a preocupat în special de istoria artei medievale, studiind și publicând rezultatele cercetărilor sale în diferite reviste sau publicații în materie, cum ar fi: „Boabe de grâu“, „Revista Fundațiilor Regale“, „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, „Cronica Numismatică și Arheologică“, „Arta și Grafica-Buletinul Imprimeriilor Statului“, „Buletinul Muzeului Militar Național“ etc. Imboldul național și dragostea de țară și omenia a împins-o să intre în rândul femeilor române care au îngrijit răniții din războiul balcanic (1913), din cele de reîntregire (1916-1919 și 1941-1945). După război a continuat cercetările și să scrie².

Maria Golescu s-a înscris în Societatea Numismatică Română, în data de 22 aprilie 1923, potrivit procesului verbal din acea dată. În lista membrilor S.N.R., apare la categoria membrilor activi: „Maria Golescu, literată, domiciliul în București, strada G-ral Manu, nr. 32“.

A publicat mai multe articole în *Cronica Numismatică și Arheologică*, din care amintim: „Eroul trac sau eroul dioscur?“ (1934),³ „O piatră de mormânt din biserica Bărboi de la Iași“ (1938),⁴ „Sigiliul cu legenda turcească a lui Iordache Golescu“ (1943),⁵ „Mobilierul Cabinetului de Medalii de la Biblioteca Națională din Paris“ (1944),⁶ „Din vechi tratate de pictură“ (1945)⁷.

Lucrarea privind „Sigiliul cu legenda turcească a lui Iordache (Gheorghe) Golescu“, străbunul Mariei Golescu, pune în relief importanța documentului (sigiliul fiind un document), privind relațiile externe ale boierilor români și a Curților voievodale din Țările Românești cu Înalta Poartă Otomană. Iordache Golescu (1768-1848) era „versat în limbile străine“, ajungând Mare Logofăt al Dreptăței (1828) și Mare Vornic (1840). A plănuit, împreună cu Agapie Rigas, fost profesor la Focșani în jurul anului 1800, înființarea unei confederațiuni balcanice cu statele creștine. Sigiliul este dintr-o piatră semiprețioasă, cuprinde trei părți, din care una are inclus numele întreg al lui Gheorghe Golescu în limba turcă, a doua față are inițialele latine ale numelui „GG“ în monogram, iar cea de-a treia față, o scenă cu un călăreț și o siluetă feminină.

În lucrarea „Din vechi tratate de pictură“, Maria Golescu decupează din „Trattato della Pittura“ a lui Cennino Cennini unele capitole cum ar fi capitolul

¹ Scrisoarea surorilor Gloscu, Câmpulung Muscel, 3 III 1999.

² *Ibidem*.

³ *Cronica Numismatică și Arheologică*, 95, I-II, 1934, p. 7-15.

⁴ *Ibidem*, 109, I-III, 1934, p. 26-29.

⁵ *Ibidem*, 127-128, 1934, p. 191-194.

⁶ *Ibidem*, 130, IV-VI, 1944, p. 252-253.

⁷ *Ibidem*, 133-134, I-VI, 1945, p. 14-15.

CLXXXVII intitulat: „Cum se mulează o monedă în ceară sau pastă”, iar la capitolul CLXXXIX „Cum se mulează o pecetie sau o monedă cu pastă cenușie” arătând procedeul tehnic.

În acest context, autoarea dă și o explicație despre monedele de aur și aramă circulante în vremea lui Dante Aligheri (1265-1321), numite „bisanti” și „roate” pe care Antonio Maria Biscioni, în notele sale despre Dante, le pomeneste, numindu-le „sentelene” sau Sf. Elena, după insula Sf. Elena locul unde aceste monede se băteau. Maria Goleescu explică motivat că sentelene vine de la reprezentarea de pe monede a Sf. Constantin și Elena și nu de la locul de batere, făcând și o asemănare cu termenul numismat de constantinat (costanda, potronic) circulate în Țările Românești.

Maria Goleescu a lucrat la Biblioteca engleză a Marii Britanii motiv pentru care la 26 oct. 1949 a fost luată de la biroul său din Consulatul Britanic și arestată, de 4 indivizi, la ora 20, anchetată la Jilava timp de un an și condamnată la 20 de ani de muncă silnică pentru activitate contrarevoluționară, conform „tezei luptei de clasă” spune Maria. A stat în temnița Mislea până în 1956, apoi la Miercurea Ciuc până în 18 iunie 1962; în total 13 ani de temniță grea, pe care i-a petrecut cu stoicism, curaj și credință în Dumnezeu. După trei luni de demersuri pentru a i se reconstitui identitatea și pentru a avea dreptul a-și împărți camera cu mama sa (nemaiaivând acte și alte documente), cu interdicția de a menționa unde și-a petrecut cei 13 ani, i s-a oferit documentul pentru plecare din țară împreună cu mama sa. La 18 septembrie 1962 a sosit la Paris, iar la 28 octombrie același an a sosit la Londra, așteptată la 29 octombrie 1962 ora 10 a.m. la Foreign Office. După masă, un prieten, a condus-o în orașul balnear Eastbourne, Karshton House, 28 Oppreston Rd. Apoi, în 1979, în același oraș, 19 Hyde Gardens, B.N. 21 4PU. E. Sussex⁸.

Deși era la o vârstă înaintată, a continuat să studieze și să scrie la „Revista Scriitorilor Români”, din München, de sub egida Societății Academice Române, din care menționăm: „Șarpele împerucat de la Tomis” (1972),⁹ „Dacălu Radu Zugravul și Aethiopia lui Heliodor” (1986) și altele¹⁰.

S-a săvârșit din viață în aceeași stațiune balneară din Anglia, în vârstă de 91 de ani, la data de 7 noiembrie 1987, în urma unui stop cardiac, în timp ce ducea o scrisoare la poștă.

Un ferpar din ziarul Times, din 12 nov. 1987 anunță dispariția Mariei de Eastbourne „cea mai dragă prietenă a oamenilor”, precum și programul funeraliilor. În ziarul „Lupta” din Paris, în articolul intitulat „Refugiu”, istoricul Emil Turdeanu evocă personalitatea Mariei Goleescu. În nr. 24/1987 din „Revista Scriitorilor Români”, din München, Constantin Sporea, economist și

⁸ Scrisoarea din 23 VIII 1985, adresată d-lui Dimitrie Sturdza de către Maria Goleescu.

⁹ Rev. Scriitorilor Români, 11. 1972, München.

¹⁰ *Ibidem*. 23. 1986.

publicist, conducătorul acestei reviste, a publicat „In memoriam“ Maria Golescu, în care pune în valoare contribuția istorică a dispărutei.

Mulțumim și pe această cale D-lui Dimitrie Sturdza pentru posibilitatea oferită de a cerceta scrisoarea în care Maria Golescu face public calvarul său prin închisorile comuniste din România.

PRIETENIA DINTRE LIVIU REBREANU ȘI DOCTORUL PITEȘTEAN VASILE TIȚESCU

ELENA ROTARU

Alegerea Argeșului ca loc de reședință de către Liviu Rebreanu nu a fost întâmplătoare. Soția sa, actrița Fanny Rădulescu, era originară din Pitești. Avea la Pitești un frate, avocatul Ionel Rădulescu - ajuns și prefect de Argeș - cu care Liviu Rebreanu s-a înțeles bine și împreună cu familia venea adesea în vizită, în casa acestuia. O soră a lui Fanny, Marioara, se va căsători cu dramaturgul Mihail Sorbul. Soții Sorbul aveau o casă de odihnă, modestă la Valea Mărului, Gălășești (Argeș) în care de asemenea familia Rebreanu venea în vizită. Cu prilejul acestor vizite la rudele prin alianță, Rebreanu a cunoscut multe familii piteștene, cu unele intrând în relații de amicitie. Una dintre familiile piteștene cu care L. Rebreanu a purtat o frumoasă prietenie până la sfârșitul zilelor sale, a fost familia dr. Vasile Tițescu.

Despre momentul cunoașterii celor doi avem două mărturii de la dr. Vasile Tițescu. Iat-o pe prima, ce datează din 1965, când s-au sărbătorit 80 de ani de la nașterea scriitorului și a apărut în revista „Tribuna” cu prilejul unui interviu cu dr. Tițescu, realizat de Augustin Buzura: „L-am cunoscut cu mult înainte de a-și cumpăra casa din Valea Mare. Plecasem în vizită la avocatul Ionel Rădulescu. Avea invitați foarte numeroși în ziua aceea. Printre ei am auzit că se găsea și Liviu Rebreanu. Îi cunoșteam foarte bine opera, eram entuziasmat și dată fiind împrejurarea, țineam mult să-l cunosc. La un moment dat am zărit un bărbat înalt, blond, prezentabil, mi-am luat inima în dinți:

„- Dumneavoastră sunteți Liviu Rebreanu ?”

„- Colonel Iosif Marinescu”, mi-a zâmbit cel interpelat. Făcusem o gafă, colonelul se distrase, dar până la urmă am fost prezentat marelui scriitor. În seara aceea am stat mult de vorbă... Mi-am făcut studiile la Cluj, am lucrat o perioadă în clinica profesorului Hațieganu, în anii imediat următori unirii Ardealului așa că, aveam multe subiecte de discuții... Pentru început două: Ardealul și medicina...¹

¹ „Tribuna”, *Amurgul lui Rebreanu*, 2. decembrie, 1965, p. 8.

Din „Mărturisirile“ lui Liviu Rebreanu știm că, neputând urma medicina care i-a fost dragă, a trebuit să aleagă între singurele două cariere pe care le putea urma fără nici un sprijin material de acasă: preoția și armata - preferând-o pe a doua, pentru că i s-a părut pe atunci mai compatibilă cu pasiunea scrisului, care îl ispita de mult.²

Și iată și cea de-a doua descriere a momentului întâlnirii doctorului Tițescu cu Liviu Rebreanu: „L-am cunoscut în anul 1928, am avut relații de familie, l-am cunoscut în zile de bucurii și de întristare, sănătos și suferind, i-am cunoscut truda în nopțile când scria, când se simțea mai inspirat, am avut greaua misiune să-l ajut, să-i alin suferințele, să-i dau sprijin medical și prietenesc după acel ianuarie 1944, când un examen radiologic mi-a scos în față boala necruțătoare, care avea să doboare pe falnicul bărbat.“³ Sunt cuvintele lui V. Tițescu din iulie 1974, notate în amintirile sale, care au intrat în posesia Muzeului Județean Argeș în 1995, grație unei donații făcute de Societatea de Radiologie, imagistică și medicină nucleară din România, cu ocazia Congresului Jubiliar de Radiologie - Centenarul Roentgen din 4-5 oct. 1995, care a avut loc la Pitești.

Una dintre personalitățile evocate cu acest prilej a fost și doctorul piteștean Vasile Tițescu și această evocare a fost determinată de faptul că dr. Tițescu a fost pionierul radiologiei argeșene.

Razele X Röntgen descoperite de fizicianul german la sfârșitul secolului XIX, dându-le și numele, au provocat un entuziasm, dus la delir printre oamenii de știință datorită lor realizându-se visul de veacuri al celor mai buni reprezentanți ai științei și practicii medicale, de a vedea organele interne și a urmări funcțiunile lor, devenind de la început unul din rarele mijloace întrebuințate în mod egal, în diagnosticul și tratamentul bolilor. Dr. Tițescu a aplicat radiologia pentru prima dată în orașul Pitești în ziua de 13 iulie 1927 - când așa cum mărturisește el „am executat prima radioscopie și prima radiografie cu aparate particulare, ce montasem în cabinetul meu medical din Pitești, str. Industriei, nr. 21“⁴. Doi ani mai târziu, în 1929, Spitalul din Pitești a fost dotat cu aparate pentru diagnostic și tratament cu raze X, cu care din 1936 a introdus și radioterapia, adică tratamentul cu raze X în unele boli: tumori, boli inflamatorii, boli de piele,... metodă care s-a popularizat repede prin rezultate bune, adesea spectaculoase.

Studiile temeinice făcute la Cluj, unde profesor de medicină internă i-a fost celebrul Iuliu Hațieganu, l-au ajutat să câștige toate concursurile la care s-a prezentat, optând în cele din urmă pentru Spitalul Militar din Pitești, apoi în urma examenului din anul 1936 - medic primar radiolog la Spitalul

² *Opere Alese*, vol. V, E.P.L., 1961, p. 270.

³ Muzeul Județean Argeș, *Colecția Istorie Modernă*, Fond Tițescu, nr. inv. 7507-7583.

⁴ *Ibidem*.

I.C. Brătianu din Pitești, unde a funcționat până în 1970 când s-a pensionat. Anul 1977 îl găsește însă, activ la Serviciul de Radiologie al Policlinicii cu Plată din Pitești. Am făcut această succintă prezentare a medicului Vasile Tițescu, pentru a se înțelege calitatea omului a cărui societate, Liviu Rebreanu și familia sa a căutat-o pe toată durata perioadei de la Valea Mare.

Relația de prietenie a fost cultivată de altfel de ambele părți. Medicul Tițescu era flatat - așa cum o mărturisește - de legătura strânsă cu o personalitate marcantă cum devenise Liviu Rebreanu după 1930, iar Liviu Rebreanu pe lângă faptul că descoperise un om sensibil și cultivat, cu care-i făcea plăcere să discute - ca orice om - avea nevoie de un medic curant atât pentru sine cât și pentru întreaga sa familie - și acesta să fie cât mai aproape de locuința sa din Valea Mare.

În legătură cu sensibilitatea și cultura sa, în memoriile lui Vasile Tițescu există date și informații utile unui cercetător interesat de istoria Piteștiului, cu descrieri de cartiere, de instituții, de atmosferă pur și simplu.

Ca piteșteancă, mi-a făcut plăcere să găsesc o descriere a zonei centrale a Piteștiului, pe care personal o cunosc din anii '50, anii copilăriei mele. Descrierea m-a emoționat și prin faptul că mi-am regăsit propriile mele amintiri, în cele ale doctorului Tițescu, deși între ele, ca timp, se situa mai mult de un sfert de veac. Iată câteva pasaje din „Memoriile“ doctorului Tițescu:

„Orașul, același cu Strada Mare, singura asfaltată, loc de plimbare și întâlnire în orele de după masă a burgheziei, funcționarilor, pensionarilor, ofițerilor, care în grupuri sau în cadrul familiilor, o măsurau în lungime de 4-5 ori, după care unii se retrăgeau în casele lor, alții, după ce își văzuseră rudele sau prietenii, mai ales bărbații intrați în cofetăria Borănescu pentru o prăjitură, o cafea sau o înghețată, alții pentru un aperitiv la „Splendid“, „Calul Bălan“, „Busuioc“, „Bălănescu“, „Lăzărescu“, „La Berbec“... localuri care erau bine asortate, cu vinuri bune și gustări alese, alții se duceau la Clubul ce era organizat la etajul actualului restaurant Argeș, pentru o partidă de tabinet, șah sau pocher, care era ocupația unor vicioși, ce își consumau serile și veniturile în acest local, în care erau pescuiți și unii naivi, negustori de cereale, veniți pentru afaceri comerciale la Pitești, de unde deseori plecau lefteri, fiindcă jucătorii de pocher erau organizați în grupe care știau să măsluiască cărțile“⁵

„Cei mai romantici se duceau cu trăsura peste pod, la Valea Mare, la restaurantul Călugăru, unde erau vinuri și mâncare alese, un lăutar gata oricând, adesea și o partiuză feminină (sic)... închegau petreceri care se terminau la răsăritul soarelui, în decor rustic natural“⁶

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

„Loc de plimbare era și grădina publică, mare pe atunci și cu plantații de arbori umbrși, cu chioșc pentru muzică militară, nu ciuntită cum a rămas astăzi.”⁷

Sunt amintite și cele trei cinematografe ale orașului și bineînțeles pădurea Trivale cu restaurantul care a ars, ca locuri mult vizitate de piteșteni și nu numai. Țițescu prinde în amintirile sale și partea cealaltă a vieții, cea de muncă, de alergătură zilnică după mijloacele necesare traiului de zi cu zi - pe care o caracterizează drept „o luptă pentru a câștiga bani și acumulări de avere sub orice formă: case, vii, numerare...”⁸

Prietenia celor doi este atestată nu numai de amintirile doctorului Țițescu, dar și de cele ale lui L. Rebreanu. În „Jurnalul” său publicat în două volume la Editura Minerva, în anul 1984, sunt făcute dese trimiteri la medicul Țițescu. Iată câteva exemple: Vineri 8 ianuarie 1932 „Fanny a vrut să vină aici dr. Țițescu. L-am adus. Nu e nimic deosebit, dar ea e prea nervoasă. I-a mai prescris niște medicamente și astfel s-a potolit.”⁹ Sâmbătă 16 nov. 1935. „Fanny bolnavă de amigdalită... Seara dr. Țițescu la Fanny.”¹⁰ Marți 31 dec. 1935. „De ieri, luni, urmez un tratament, indicat de dr. Țițescu. M-a examinat sâmbătă și mi-a găsit un emfizem incipient pe care vrea și speră să-l înlăture.”¹¹

Falea Mare-Podgorița, circa 1937. Rândul de jos: prima din stânga, Carmen, sica dr. Țițescu, a treia, Puia Florica Rebreanu. În picioare: a patra din stânga, soția dr. Țițescu, al șaselea dr. V. Țițescu, al șaptelea, L. Rebreanu. Colecția Muzeului Județean Argeș, nr. inv. 1135, Casa Memorială L. Rebreanu

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Jurnal I, Ed. Minerva, București, 1984, p. 270.

¹⁰ Ibidem, p. 297.

¹¹ Ibidem, p. 298.

Sau într-o scrisoare aflată în păstrarea dr. Tițescu și publicată în „Tribuna“ același număr din 2 decembrie 1965:

„Valea Mare, 14 martie 1939

Scumpe Doctore,

De câteva zile ne aflăm aici împreună cu Puia care face o convalescență după o gripă rebelă și îndelungată. Deși se află în cura profesorului Mante aş ține foarte mult s-o vezi și D-ta, în care am o încredere specială. Cum însă n-am aici mașina, ar trebui să exagerezi amabilitatea să te deplasezi cu mașina d-tale, sau eventual pe cheltuiala mea cu una de piață. La orice oră ești binevenit toată ziua și așteptat cu drag ca totdeauna.

Al Dumitale

Liviu Rebreanu

De asemenea, în patrimoniul Casei Memoriale „L. Rebreanu“ din Valea Mare există multe fotografii, făcute în general la Valea Mare, unde alături de membrii familiei Rebreanu, apar soții Tițescu și fetița lor (pe atunci) Carmen. Ultimele rânduri scrise de Rebreanu sunt adresate doctorului Tițescu și biletul respectiv, se află de asemenea, expus la Valea Mare. Mai ales, din ianuarie 1944 și până la sfârșitul său prematur de la 1 septembrie, legătura lor a fost extrem de strânsă.

I-a fost dat doctorului Tițescu să-i descopere acel cancer pulmonar, la începutul lui ianuarie 1944, când Rebreanu îl vizitează în locuința din Pitești, conducându-și mașina singur și probabil încercând să disimuleze propria îngrijorare, îi cere o consultație pentru respirația grea, căpătată în urma unor inhalatii prescrise de dr. Predescu din București. De altfel, trebuie spus, că o răgușeală permanentă, uneori însoțită de febră începuse să-l îngrijoreze încă de prin anii 1935-1936. Insemnările sale din „Jurnalul de la vie“ amintesc foarte des, aceste neplăceri și controalele permanente fie la dr. Tițescu, fie la doctori celebri la vremea respectivă, în București, ca Nanu-Muscel, Vasile Voiculescu, etc. Vasile Tițescu i-a atras atenția la controalele radiologice făcute să nu mai fumeze. La care Liviu Rebreanu a răspuns zâmbind: „- Mă doctore - noi oamenii de artă, e bine să murim în perioada când creăm. Nu trebuie să ajungem niște ramoliți, niște fosile vii...“¹²

Examenul radiologic efectuat de V. Tițescu la începutul lui ianuarie 1944 i-a arătat acestuia gravitatea stării în care se găsea L. Rebreanu, căruia i-a spus că prezintă o umbră în pulmonul drept, interpretată de doctor și ulterior de un consult de medici din București, ca fiind un chist operabil și aceasta numai pentru menajarea bolnavului și a familiei față de un diagnostic fatal. Oarecum resemnat, Rebreanu și-a reluat cu menajamente ocupațiile, plecând la București. Aici, este surprins de bombardamentul din 4 aprilie 1944. Rebreanu

¹² „Tribuna“, *Amurgul lui Rebreanu*, 2 dec. 1965, p. 8.

avea o stare gripală la care s-a adăugat efectul deprimant al bombardamentului. Întreaga familie, timorată hotărâște să vină pe căi ocolite la Valea Mare. Dr. Țițescu este chemat în grabă. Starea sănătății lui Rebreanu este calificată drept foarte gravă de către medic: „febră, se asfixia, tușea, respirație grea, cu o paloare cadaverică, cu focare de bronhopneumonii în ambii plămâni”.¹³ Dr. Țițescu îi aplică un tratament intensiv cu medicamentele existente la acea dată, când nu se foloseau antibiotice, control medical zilnic, prelungit.

În urma tratamentului, însoțit de repaos, aer curat și îngrijirile familiei, focarele de congestie pulmonară s-au resorbit, febra a cedat, bolnavul simțindu-se tot mai bine. Vizitat la Valea Mare de profesorii dr. Nicolae Gh. Lupu și Bazil Teodorescu, aceștia confirmă starea mai bună a sănătății, ceea ce reconfortează întreaga familie.

Din păcate, preocupat de ideea de a-și relua funcția de Director General al Teatrului Național, ocupație care-i asigura existența bănească, fără consimțământul doctorului Țițescu pleacă la Pucioasa cu mașina, unde dorea să-l întâlnească pe ministrul Ion Petrovici - refugiat acolo - și de care depindea numirea directorului Teatrului Național și căruia voia să-i demonstreze că este apt de muncă.

Călătoria în condiții grele, a fost un adevărat dezastru. Consultat la înapoiere, starea lui era cu totul schimbată în rău. Tratamentul intensiv nu a mai dat rezultate, vizitele doctorului devenind îngrozitoare pentru el, trebuind să-i dea speranțe unui bolnav care înțelesese despre ce este vorba.

Ultima vizită a fost cea din seara zilei de 31 august, când Rebreanu i-a făcut impresia unui om care-și dădea seama că sfârșitul se apropie...

În aceeași noapte, la ora 2, înconjurat de familie și în prezența prietenului Ludovic Dauș, Rebreanu se stinge din viață.

Interesant este faptul că V. Țițescu n-a mai dorit ani de zile să revadă aceste locuri în care murise marele său prieten. Așa cum se întâmplă multor oameni - moartea unui semen drag, dându-le sentimente de reținere față de locurile unde s-au simțit bine cu cei dispăruți, așa și V. Țițescu mărturisește că aproape 26 de ani s-a temut de revederea casei Rebreanu - revedere ce-i putea împropăta tristețea ultimelor zile trăite de Rebreanu la Valea Mare. Odată ajuns totuși aici - la trei ani după deschiderea Casei Memoriale - gândurile l-au dus spre momentele plăcute și mai ales triste, trăite la Valea Mare, ceea ce îi dă prilejul evocării personalității lui L. Rebreanu: „Revăd în umbră ca pe o fantomă pe bărbatul înalt, cu înfățișare distinsă, cu părul blond pieptănat cu o buclă pe fruntea senină, cu ochii albaștri mari, cu zâmbetul luminos. Vorbea cu o voce caldă, ușor răgușită, plăcută, fără gesturi. Era bun, blând, cu multă răbdare, avea multă răbdare în conversație, evita întrebuintarea cuvintelor pompoase și radicale, era ușor de înțeles de orice interlocutor. Nu-i plăcea să se

¹³ Muzeul Județean Argeș, *Colecția Istorie Modernă*, Fond Țițescu, nr. inv. 7507-7583.

vorbească despre el, avea o timiditate înnăscută, făcea abstracție de meritele sale, de reputația sa literară. Indiferent cu cine vorbea, avea răbdare să asculte cu atenție și bunăvoință“.

Amintirile lui V. Tițescu despre Liviu Rebreanu, intrate în colecția Muzeului Județean Argeș, se constituie într-o mărturie extrem de valoroasă. Ele provin de la un om cultivat și care l-a cunoscut foarte bine pe Liviu Rebreanu de-a lungul a 16 ani, portretul făcut de dr. Tițescu completând și confirmând, în același timp, pe cele deja existente în lucrările consacrate vieții și operei lui L. Rebreanu.

CONSTANTIN TONEGARU - UN ARGEȘEAN ÎN SERVICIILE MARINEI ROMÂNE

RADU GAVA
FLORENTINA COJOCARU

Încercăm în acest demers să-l readucem în memorie pe Constantin Tonegaru, navigatorul de origine argeșeană, slujitor în Serviciile Marinei Române, căpitan de cursă lungă, specialist în chestiuni de drept maritim și în domeniul marinei comerciale, cu o bogată activitate publicistică și o sensibilă aplecare spre poezie și proză marină, care și-a marcat biografia cu experiențe de viață tumultuoase și chiar dramatice, învăluite acum în uitarea așternută peste vremurile trecute.

Fiul lui Constantin și al Eufrosinei Tonegaru, s-a născut în orașul Curtea de Argeș, la 24 ianuarie 1883¹. Data nașterii este menționată în foaia matricolă, capitolul „starea civilă la începutul carierei militare”, aflată în fondul arhivelor Militare, deosebindu-se de cea menționată de Lucian Predescu în „Enciclopedia - Cugetarea”, pag. 856², ca fiind anul 1885, dată preluată probabil din lucrarea lui Constantin Nicolau - Stroești, „Portrete critice”, apărută în anul 1933 la București³, în care numele Tonegaru Constantin, cu anul nașterii 1885, apare într-o pleiadă de figuri consacrate scrisului, ca membrii mai vârstnici sau mai tineri ai „Asociației Publiciștilor Români”, alături de Pop Florentin, Emanuel Elefterescu, Victor Bilciurescu, Ioan Greulescu, Leontin Iliescu, Iuliu Scriban, Munteanu - Râmnic, Ilie Torouțiu, Niculescu Varone, Radu Demetrescu-Gyr (născut la Câmpulung), numai câteva nume, dintr-un lung șir, pe care autorul lucrării i-a cunoscut și a colaborat de-a lungul anilor.

A studiat în Italia și a absolvit cu succes cursuri la Institutul tehnico-nautic „Amerigo Vespucci” din Livorno, obținând licența și brevetul de căpitan de cursă lungă, cutreierând apoi, în lungi voiajuri, mărilor și oceanele, până în depărtatele porturi ale Americii de Sud, redactând cu unul din aceste prilejuri,

¹ Arhivele Militare. Fond arh. 3042 - Memorii bătrâni, nr. 3231, căpitani, litera T.

² Lucian Predescu, *Enciclopedia „Cugetarea”*, Buc. 1999, p. 856.

³ Nicolau - Stroești, C., *Portrete critice*, Vol. I, Buc., 1933, p. 93.

un interesant jurnal de bord pe care l-a publicat în anul 1905, la București cu titlul: „De pe Dunăre la Meuza”

În țară, a urmat cursurile Facultății de drept din București, specializându-se în chestiuni de drept maritim, licența în acest domeniu oferindu-i posibilitatea îndeplinirii funcției de șef al Serviciului Contencios din cadrul Direcției Serviciului Maritim Român, unde a fost detașat și a lucrat în perioada anilor 1915 - 1930, apoi ca avocat la direcția Porturilor și Căilor de Comunicații pe Apă.

În perioada 10 octombrie 1934 - 1 mai 1935, a îndeplinit funcția de avocat în cadrul Direcției P.T.T. și în cadrul Ministerului Apărării Naționale.

Ca specialist în acest domeniu, s-a distins încă din 1910 prin colaborări statornicela „Calendarul Maritim” și la revista „România maritimă și fluvială”, organ al Ligii Navale Române, susținând cu multe argumente naționalizarea agențiilor de vapoare din porturile maritime și fluviale, ca și naționalizarea echipajelor pe vase sub pavilion românesc.

În toate almanahurile ziarului „Argus”, începând din 1923 și până în 1933, a publicat un bogat material de specialitate, referitor la jurisdicția prizelor și a multiplelor aspecte legate de marina comercială, prezența sa de specialist fiind remarcată și în articolele de fond ale ziarului „Argus” - organ zilnic al comerțului, industriei și finanțelor, fondat de Simion Pauker în anul 1910, al cărui director a fost apoi, Grigore Gafencu, și al ziarului „Plutus”⁴.

De o importanță majoră și mult apreciate de specialiștii din domeniu au fost lucrările în volum separate, elaborate și publicate în perioada anilor 1920 - 1934: „Semaforul Dunărei și al Mării Negre”, 1920; „Codul maritim și fluvial român”, 1926, retipărit în 1934; „Procedura în materie de avarii și sinistre maritime”, 1924, retipărit în 1933; „Marina comercială. Studiu critic”, 1926; „Transporturile maritime și fluviale”, 1926; „Avarii comune în dreptul maritim”, 1927; „Abordajul dintre vapoarele Kios și Principesa Maria”, 1930; „Influența războiului mondial pe Dunăre”, 1931; „Manualul agentului de vapoare”, 1932; „De rebus Maris” 1934⁵.

Pe tărîm obștesc, împreună cu alți navigatori, a pus la Galați bazele „Ligii Navale Române”, în anul 1920, organizație care în 1926 s-a transformat în Asociația Culturală și Patriotică, sub președenția M.S. Regelui Ferdinand.

În 1925 a reorganizat „Uniunea Marinarilor din România”, pusă sub președenția Principelui Nicolaie și tot în 1926 a colaborat la înființarea primei „Societăți Naționale Maritime de Transporturi și Agenții Maritime”, „Transmar”, cu sediul la Galați și cu sucursale în celelalte porturi din țară și străinătate.

Activitatea desfășurată pe tărîmul publicisticii literare a completat în

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

mod armonios domeniul de specialitate practicat, dezvăluindu-i firea autorului: sensibilitate, pasiune trăsături specifice genului liric sau epic.

A scris și a publicat versuri și proză în coloanele revistelor: „Pagini literare”, „Floare albastră”, „Flacăra”, „Ilustrațiunea română”, „Realitatea ilustrată”, „Magazinul”, precum și în cotidienele „Universul” și „Adevărul”, publicând apoi un volum separat, „Poezia mării”, considerat prima antologie românească de proză și versuri marine, lucrare literară care se adaugă în mod fericit prozei memorialistice a „Jurnalului de bord”, publicat în 1905.

În domeniul militar și-a făcut datoria îndeplinind servicii utile în cadrul anumitor pozițiuni.

Dosarul său militar⁶ reflectă ascensiunea de la soldat voluntar, la 1 noiembrie 1903, caporal - 6 mai 1904, sergent - 6 nov. 1904, plutonier - 1 iunie 1905, iar prin decretul 3783, la 10 mai 1913, devine sublocotenent în rezervă.

Prin înaltul decret 2559, la 1 noiembrie 1916, este avansat locotenent în cadrul Diviziei de matre, iar la 15 ianuarie 1920, primește gradul de căpitan. Și-a executat mobilizările și concentrările atât înainte cât și după război.

În timpul primului război mondial sublocotenentul Constantin Tonegaru a fost mobilizat începând cu 16 august 1916 la „Bateriile Turtucaia”, transferat la 20 august 1916 în cadrul „Apărării maritime Sulina”, apoi la „Batalionul de Debarcare - 20 martie 1917, la Comunicații pe Apă în 1918 și la Serviciul Transporturilor - 1 decembrie 1918 - 31 martie 1919.

Aprecierile din foile calitative și avansările dovedesc seriozitate în îndeplinirea datoriei militare, cu toate că uneori superiori găsesc și lipsuri subalternilor.

„Sănătos și rezistent, a fost concentrat 10 zile și însărcinat cu instrucția oamenilor de la tunurile 150 și 152. A luat parte la toate conferințele ținute ofițerilor de rezervă.

Este inteligent și caută a se pune la curent cu instrucțiunile militare. Sunt de părere a fi concentrat pentru un timp mai îndelungat. S-a constatat că nu cunoaște destul noile regulamente de infanterie. S-a achitat bine de însărcinările avute. Merită a înainta locotenent.” - scria căpitanul Lupașcu în caracterizarea sublocotenentului de rezervă, Tonegaru Constantin, pe anul 1915 (de la 1 nov. 1914 la 31 oct. 1915)

Pe front a fost activ, a comandat o baterie la Sulina, faptele sale de arme remarcându-se în doborârea unui hidroavion inamic și în capturarea vaporului german „Letos”. A fost rănit în 1917 și internat într-un spital din Moldova.

În caracterizarea din 1918 întocmită de comandantul Nicolaie Ionescu scrie: „Sublocotenentul de rezervă Constantin Tonmegaru este un ofițer distins și cu aptitudini militare frumoase. Și-a atras laude și a fost decorat și de ruși și de noi. În serviciile anterioare ce le-a avut este absolvent al Școlii de căpitani

⁶ Arhivele Militare. Fond arhivistic 3042, Memorii bătrâni, nr. 231.